MINNEN

UPPTECKNADE

AF

LOUIS DE GEER

ANDRA UPPLAGAN

FÖRRA DELEN

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1906

FÖRORD.

Jag har många gånger blifvit uppmanad att skrifva politiska memoirer men aldrig därtill känt någon håg. Anteckningar af politiska personer om deras verksamhet kunna vara af stort värde för historien, om de äro gjorda dag för dag och sedan, utan bearbetning af författaren själf, komma i häfdatecknarens hand. Sådana anteckningar har jag emellertid dels af brist på tid och dels af lättja endast undantagsvis gjort under de viktigaste skedena af min lefnad. Men emot memoirer, som blifvit författade längre tid efter de händelser, som beskrifvas, har jag alltid känt en viss motvilja, ty i nästan alla, som jag läst, har jag funnit ett genomgående synbart bemödande hos författaren att ställa sig själf i den bästa möjliga dager, hvilket alltid på mig haft en motsatt verkan; och detta bemödande har sällan varit utan inflytande på framställningen af de händelser, hvaruti författaren deltagit, äfven om uppsåtet att hålla sig vid sanningen icke kan förnekas. Utom det att minnet ofta sviker och föranleder verkliga oriktigheter, så söker författaren vanligtvis att gifva tillfredsställande förklaringar för sina uppenbara misstag och att tillräkna sig förtjänsten af resultater, om hvilka han kanhända aldrig drömt; och följden blir, att hans memoirer stundom komma att vara till mindre gagn för historien än skada för honom själf.

Och med denna uppfattning sätter likväl äfven jag mig nu ned att börja ett slags memoirer! Jag smickrar mig dock icke med, att jag skall lyckas undvika den grop, hvaruti andra plägat falla, eller äga mod och förmåga att opartiskt låta sanningens fackla lysa på alla mina svagheter. Men vid sjuttio års ålder underkastar jag mig med mindre ömtålighet än förr vissheten, att dessa svagheter ändå skola lysa igenom.

För öfrigt ämnar jag visst icke uteslutande eller ens företrädesvis sysselsätta mig med de tilldragelser, uti hvilka en politisk roll varit mig tilldelad. De kunna naturligtvis icke förbigås, men jag vill icke söka framställa dem i hela deras sammanhang utan inskränka mig till den del jag personligen däruti tagit och mest till sådant, som icke framgår af offentliga handlingar men fäst sig i mitt minne, understödt af samtida bref och anteckningar, som finnas i min ägo och kunna tjäna till bevis för uppgifternas sanningsenlighet.

Utan att på förhand hafva uppgjort någon närmare plan för hvad jag kommer att här nedskrifva, föreställer jag mig, att det egentligen blir mina personliga

lefnadsminnen, beledsagade af de reflexioner däröfver, som nu i ålderdomen erbjuda sig. När man hufvudsakligen lefver i sina minnen, är detta en naturlig sysselsättning, som i viss mån har sitt ändamål i sig själft. Ingen skrifver likväl utan tanke att blifva läst, åtminstone af någon; och ehuru hvad som företages till tidsfördrif, utan afsikt att därpå nedlägga något synnerligt arbete, icke kan göra anspråk på något högre värde, närer jag den förhoppning, att äfven min lefnadssaga skall finnas läsvärd, åtminstone af dem, som lika med mig finna ett nöje uti att följa en persons genomlupna öden, oberoende af personens egen märkvärdighet. Och något särskildt intresse borde den kunna väcka, hvilken, såsom jag, tagit en verksam del i några af tidens viktigaste händelser inom hans land.

För egen del har jag ingenting emot, att denna avtobiografi i en framtid offentliggöres. Jag skrifver nämligen med tanken på att sådant kan komma att ske och skall försöka att icke intränga på några områden, som böra vara fridlysta, eller att säga något, som rättvisligen kan väcka anstöt, om än för sådant ändamål någon gång hela sanningen icke kan uttalas.

FÖRÄLDRAR.

Min far var en älskvärd konstnärligt anlagd man med ett gladt lynne men därför icke saknande vare sig praktiskt sinne eller allvar. I sin ungdom tjänade han vid gardet till häst och deltog under 1808 i de norska och finska krigen. Hans fader, gift med den sköna grefvinnan Aurora Taube, var herre till Finspong men dog fördjupad i skulder, efterlämnande flera barn. Min far och hans svåger grefve Wetterstedt sökte rädda spillrorna af förfädrens rikedom genom att tillösa sig syskonens andelar af Finspong, från hvilket omkring hundra mantal måst förut säljas. Efter att hafva varit ordonnansofficer hos Karl Johan och blifvit placerad såsom ryttmästare vid skånska karabiniererna, lämnade han tjänsten och gifte sig vid tjugusju års ålder. Några år bodde han kvar på Finspong, där jag föddes, men köpte sedan Stjernholm i Nyköpings skärgård och flyttade dit. Under de första åren där ägnade han sig mest åt sport, jakt och fiske med utfärder på egen lustjakt, samt åt de sköna konsterna måleri och musik. Om somrarna samlade han omkring sig framstående målare men i synnerhet musikaliska virtuoser, såsom Randel, hvars utbildning han bekostat, Berwaldarne, van Boom, Gehrmann, Schwenke m. fl., som stannade flera veckor och uppförde så mycken symfonimusik, att jag tyckte mig nästan vara lefvande kommen in i en basfiol. Själf var min far en icke föraktlig landskapsmålare först i olja af Fahlcrantzs skola, och sedan i akvarell. I musikväg var han valthornist och sångare med en behaglig röst samt började såsom gift att spela violoncell, hvarpå han efter ihärdiga lektioner förvärfvade en rätt vacker talang såsom amatör.

Men med en hastigt tillväxande familj blefvo tillgångarna småningom otillräckliga för att hålla uppe det alltför gästfria huset, som var ett kärt tillhåll icke blott för artister utan äfven för en mängd släktingar och vänner. För att öka sina inkomster slog sig nu min far med den största ifver på landthushållning, på samma gång som han sökte minska utgifterna. Han lyckades också till en viss grad med båda delarna. Allt ställdes på en verkligt sparsam fot, och egendomens afkastning höjdes genom odlingar och ett rationellt åkerbruk, hvilket senare dock på den tiden till en stor del berodde på osäkra experimenter, som voro kostsamma. Debet och kredit ville aldrig gå rätt ihop, och under nära tjugu års tid visade sig snart sagdt vid hvarje års bokslut ett större eller mindre deficit. Upptäckten häraf vållade alltid en djup

grämelse, och under några dagar hördes ej min fars klingande skratt, som eljest så ofta lifvade hans omgifning. Men som han var i hög grad optimist, repade han snart åter mod och uttänkte besparingar, som kunde göras på den ena sidan, och förbättringar på den andra, hvarigenom jämnvikten skulle återställas, och sedan inskränkte sig affärsbekymren, till nästa bokslut, blott till svårigheten att skaffa penningar till löpande utgifter. Men äfven dessa bekymmer voro ofta ganska stora, och säkerligen var det deras åskådande, som ingaf mig den förskräckelse för skulder och dåliga affärer, som jag anser mig hafva att tacka för min ständiga sträfvan att icke råka i sådana.

Af Finspong, däruti min far ägt hälften, sålde han redan vid köpet af Stjernholm en sjettedel till Wetterstedt, och senare vid olika tider äfven de båda andra sjettedelarna, den sista efter Wetterstedts död till hans arfvingar. Därmed gick den sista andelen af detta stolta herresäte från den De Geerska släkten, som skapat det och ägt detsamma i två hundra år.

Oaktadt sina svårigheter var min far fullkomligt redbar i alla affärsförhållanden, och ingen förlorade på honom ett öre. Inom sitt län åtnjöt han ett odeladt högt anseende, och till många allmännyttiga anstalter tog han initiativet. Mot slutet af sin lefnad var han sjuklig, och efter hans hustrus död blef hans kraft bruten. Han lämnade någon tid därefter sin egendom att skötas af en af hans söner och flyttade själf till Karlskrona, där han inom ett halft år afled vid 59 års ålder.

Min *mor* var, som jag tror, den bästa människa jag känt. Hon var dotter till en af hjältarne vid Högland, sedermera amiralen baron Lagerstråle, men växte upp i Kumla prästgård hos prosten Rosenstein, som var gift med hennes moster. Dessa makar voro barnlösa men mycket barnkära och hade från släktingar med talrika familjer lånat en ansenlig mängd barn, hvilka uppfostrades efter en egen men ganska framgångsrik metod. Barnen härdades till kropp och själ men öfveransträngdes alldeles icke med läsning. Under snart sagdt hela sommaren lades böckerna bort, och tiden anslogs till lekar och landtliga göromål. Min mor var klädd som gosse, tills hon var femton år; kunde tre böcker i Euklides, innan hon kunde läsa rent, och lärde af främmande språk först latin. Rosenstein brukade på skämt öfverhopa henne med det utsöktaste och öfverdrifnaste smicker, på det hon icke skulle tro på sådant, om det en gång sades af andra. Benjamin Höijer var en tid informator på Kumla och var mycket intagen af henne såsom barn. Då Rosenstein blef biskop i Linköping, följde hon med dit. Min far fick där se henne och förälskade sig vid första ögonkastet. Vid sjutton års ålder vigdes hon vid honom i Linköpings domkyrka. Hon blef moder till fjorton på en gång lefvande barn, af hvilka de äldsta voro fem söner i rad och ibland dem jag den tredje. Sedan kommo sex flickor, så en son och därefter en flicka samt slutligen en son. Den yngsta flickan dog i mässling vid fem års ålder, men

alla de andra blefvo fullväxta. Sönerna blefvo allesammans längre än fadern, som var liten till växten, och alla de fullvuxna döttrarna längre än modern. Hon beundrades i ungdomen för sin skönhet och var vacker ända till sin död, som inträffade vid fyrtiosex års ålder.

Hennes lynne var mera jämnt än gladt, och hennes väsen mildt och anspråkslöst men bestämdt. Hennes sätt med barnen var beundransvärdt. Utan stränghet förstod hon att göra sig åtlydd af alla ända in de minsta detaljer, hvilket utan tvifvel väsentligen berodde på den fullkomliga frånvaron af all nyck och ända till skymten af väld eller visad större förkärlek för den ena eller andra. Man insåg så klart rättvisan af alla hennes fordringar, att man utan knot underkastade sig dem, på samma gång som man väl visste, att det skulle vara fåfängt att söka undandraga sig lydnad. Förhållandet emellan henne och mannen var exemplariskt, och aldrig märktes något moln dem emellan. Hennes lugna och klara förstånd gjorde sig lika gällande mot gammal och ung; och utan all yttre sentimentalitet vann hon allas hjärtan genom sin godhet och sin redlighet.

BARNDOMEN.
(1818-1828)

Mitt äldsta minne, nu blott minnet af ett minne, är tyvärr minnet af min fåfänga, och jag har äfven på många andra barn märkt, att denna känsla är en af de tidigaste bland de reflekterade. Det var en dag, som det var främmande på Finspong, och högtiden till prydnad hade jag blifvit klädd i en röd jacka och hvita byxor. Med den högsta självbeundran ställde jag då en pall midt på golfvet och satte mig på densamma för att låta mig beskådas af hela sällskapet, som i enlighet med tidens möblering satt rundt omkring väggarna. Jag var väl då emellan tre och fyra år. Ett lika varaktigt intryck fick jag vid fem års ålder af min mormorsmors begrafning i Upsala domkyrka. De första svarta kläderna spelade härvid sin roll, men ännu mäktigare verkade äran att få gå med i likprocessionen och allra mest erhållandet af en saffranskringla, hälften så stor som jag själf.

Mina föräldrar tillbragte en och annan vinter i Upsala hos ärkebiskop Rosensteins. På resorna dit inpackade sig min mor med de små barnen i en ofantlig täckvagn, som var köpt på en auktion efter någon änkedrottning och kallades drottningvagnen samt drogs af sex skjutshästar. På en af dessa färder mötte vi mellan Stockholm och Upsala grefve Carl De Geers och blefvo hans grefvinna, »tant Ulla», föreställda. Hon talade sedan ofta om att hon gjort sin första bekantskap med mig i denna Noaks ark, då till min dräkt hörde ett par stora ullstrumpor dragna utanpå skodon och underkläder.

Då Stjernholmsbarnen blefvo alltför många för att åt dem alla skulle kunna ägnas en ständig och noggrann personlig tillsyn, ersattes denna på ett sätt, som var synnerligen väl beräknadt på barnasinnet och hvars beskrifning kan tjäna som en kulturbild, ehuru den knappt torde äga ett fullständigt motstycke inom andra enskilda hem.

Det stiftades nämligen för alla barnen lika gällande lagar, genom hvilka tydliga gränser i alla riktningar uppdrogos för hvad som var tillåtet eller förbjudet. Öfverskred man icke dessa gränser, så ägde man därinom full frihet, och det bråkades icke med hvad man tog sig till. Sålunda funnos, afpassade efter olika åldrar, vissa platser och hagar, inom hvilka man fick

vistas, men vissa gärdesgårdar och grindar, som icke fingo, passeras. I sällskap med en äldre fick man likväl gå så långt dennes territorium sträckte sig, men icke med någon af tjänstfolket utan särskildt lof, hvilket också behöfdes för att gå in i en bondstuga. Likaså funnos på sjön vissa båtar, som man fick begagna, och bestämda linier, olika för öppet vatten och is, som icke fingo öfverskridas. Detta allt fick likväl endast anlitas med iakttagande af den strängaste precision i tid. Att läxtimmarna försummades var exempellöst, och den, som kom för sent till en måltid, fick ingenting af det, som hunnit kringbjudas, fastän man var säker att komma för sent, om man var på gården eller i nedra våningen, då måltidstimmen slog; ty på slaget satte man sig till bords. Men icke heller fick man börja förut. Om morgnarna intog man vanligen sin plats vid frukostbordet några minuter före den bestämda timmen. Man slog då mjölk i sin djupa tallrik och bröt knäckebröd däruti, hvarefter alla sutto med skeden i hand till dess salsklockans första slag hördes, då på en gång alla skedarna fördes till munnen. Frukosten hölls kl 8, middagen kl. 1 (under en senare tid kl. ½ 2) och supéen kl. 8. Emellan middagen och supéen serverades kallskål, bestående af ett glas svagdricka med sirap. Middagen bestod vanligen af tre rätter, men under ekonomiskt bekymmersamma tider af två. Äfven vid supéen satt man vid stort dukadt bord och åt en lagad rätt, vanligen stekt fisk, samt drack, mjölk, då icke gröt bestods. Ingen tvingades att äta, men hvad man tog för sig, skulle ätas upp med bröd till, och för mat, som ratades, gafs ingenting i stället. Kaffe och te bestods ej åt barnen, icke socker till maten, och salt endast till ägg och köttsoppa. Vatten fick ej drickas vid middagsbordet, förr än efterrätten serverades. Af hvarje rätt fick man bjudet två gånger, men bakelser endast en, om ej förrådet var synnerligen rikt. Under frukttiden gafs en korg med frukt, som delades i lika delar af den äldste närvarande bland syskonen, då hvarje bär räknades, och den näst äldsta fick välja först, men den delande behålla sista lotten. En smörgås fick aldrig bäras utom salen, och i allmänhet ingenting ätas annat än där, utom en brödbit efter badet. På födelsedagar bestods ett glas vin; öl förekom endast om julen. Frukt, som fallit af träden, fick saklöst plockas. Bär voro prisgifna på vissa buskar fem minuter om dagen och under goda år till och med tio minuter. Men då härvid plockades i korgar med förfärlig brådska, så att äfven karten afrefvos, fördubblades sedermera tiden mot det att bären skulle inom samma tid äfven uppätas.

Hvar och en fick gå till sängs och stiga upp så tidigt han ville, men intetdera senare än på bestämd timme. God morgon skulle hälsas på föräldrarna, när man kom upp till frukosten, äfvensom det var ens skyldighet att säga god natt eller anmäla förhinder, men tacka för maten slapp man. Efter afklädandet lästes aftonbön, och sedan fick icke ett ord talas. När pratlusten var stor, eluderades detta därmed, att en dröjde med att aftaga den sista strumpan eller något annat plagg. När det blåstes i jägarhorn, var det allas skyldighet att inställa sig på gården. Sins emellan fingo bröderna slåss så

mycket de ville men icke med något tillhygge eller i ansiktet och aldrig sparkas, bitas eller rifvas. Alla njöto så vidt möjligt lika rätt, men om någonting icke kunde delas, hade i tur den äldre företräde för den yngre. Till täflan mellan syskonen uppmanades aldrig, men främmande barn framställdes ofta till exempel för efterföljd eller tvärt om. Äganderätten hölls på det allra nogaste i helgd. Saker utan värde och på hvilka intet egentligt arbete var nedlagdt ägde hvar och en rätt att utomhus tillägna sig; t. ex. naturliga käppar, brädlappar m. m., men äganderätten gick förlorad, om man lämnade dem ute efter sig. Att låna andras saker utan särskildt lof var alldeles förbjudet; och i ens gömmor ägde ingen rätt att titta. Saker af något större värde, dem vi fått, förvarades på ett säkert ställe och kallades söndagssaker, emedan de ej fingo begagnas på söckendagarna. Julklappar fingo ej bortbytas förr än efter midsommar, och alla byten voro underkastade återgång, om en större obillighet därvid ägt rum. Skänka bort fick man endast hvad man gjort själf eller hittat. Åt andra än syskonen kunde man dock få gifva någon småsak men aldrig mottaga någon skänk af allmogens eller främmande barn utan dess föräldrars begifvande.

Vissa saker fingo lånas till tröst i fult väder eller då andra fingo resa bort, o. s. v. Häribland voro i synnerhet böcker med planscher, hvilket nöje dock förverkades, om man tog på taflorna med fingrarna. Böcker att läsa för nöjes skull fick man begära men var skyldig att läsa till slut, om man mottog någon af dem, som erbjödos. För dem, som voro för mycket begifna på sådan läsning, bestämdes ett maximum af 100 sidor om dagen. Det hände, att dessa hundra sidor i stället lästes om flera gånger. Den, som ville lära något handarbete, måste hålla uti därmed, till dess ett visst pensum var utfördt. Jag ångrade mig bittert att en gång hafva bedt att få lära mig sticka tömmar, innan de förelagda tre alnarna voro färdiga. Schack, damm och alla sorters kortspel voro tillåtna men ej om penningar eller andra värden.

I penningeväg fick man ett åttaskillingsstycke, eller en s. k. »silfverfluga», för hvarje tand, som drogs ut. När en framtand började lossna, knöts därom en stark tråd, som man själf fick gå och rycka uti, till dess den föll ut, och flugan var intjänad. En tolfskilling vankades på födelsedagen och lika mycket på marknadsdagarna. Då man kunde läsa rent och skrifva sitt namn, fick man en silfverriksdaler. Sedan gossarne kommit i skolan, hade de tolf skilling i månadspengar.

Ingen förmenades att gråta tyst af smärta eller missnöje, men skrika tilläts endast i ett visst rum. Var detta händelsevis upptaget, så anvisades för tillfället ett annat skrikrum. Ingen fick följa med bort till ett främmande ställe förr än han pålitligt upphört att skrika. Genom salongen fingo barnen icke gå. Endast då det var främmande eller musik, fingo de stå vid dörren men aldrig sitta i det rummet. Förmaket var dock det finaste rummet, ty för att salongen

skulle vara ett godt musikrum, funnos där hvarken mattor, gardiner eller taflor utan glas. I de andra rummen fick man ej heller luta sig emot bord, än mindre mot någon människa, som ej gifvit lof att rasa. Aldrig sitta upp med fötterna eller väga på stolen, och alltid stiga upp för de stora. Uppe i rummen skulle man alltid vara ren om händerna och torr om fötterna, men ute gjordes ej därpå anspråk.

Salen och barnkamrarna voro de enda rum, i hvilka det fick lekas, dock under regnväder äfven i korridorerna. Bågar och starkare blåsinstrumenter fingo dock endast nyttjas utomhus. Om vintern skulle åtminstone gossarne vara ute minst en timme hvarje dag och fingo då kläda sig efter behag. Blott då man skulle åka, tillsågs, att man hade nog på sig. Med sina hvardagskläder fick man fara huru illa som helst men i de bästa icke företaga något, som kunde skada dem. När hvardagskläderna blifvit slitna, förstärktes de utvändigt med svart skinn på de ställen, som mest nötas. Hvad som blef urväxt gick i arf till den närmast yngre. Man fick ej »kälta», d. v. s. begära något, som en gång blifvit nekadt; och det togs ej heller väl, om man begärde något utom den vanliga ordningen.

Förefunnos ej därtill alldeles särskilda skäl, blef svaret: »Nej, hvarför skulle du få det, du känner ju lagen.»

Att ljuga och svärja var bannlyst liksom att nyttja fula ord; men att hviska var tillåtet och stundom anbefalldt för tystnadens skull, såsom under musik. Ris gafs aldrig utom för trotsig olydnad men gick då i verkställighet utan föregående varning. Eljest bestodo straffen vanligen i förlust af den rättighet man missbrukat. Om någon drumlat i dammarna, förbjöds han under någon tid att gå i deras närhet. Att mista efterrätten var också ett straff. Hade man fått en läxa, som ej medhanns på den förelagda tiden, så fick, man ej lof förr än man kunde den. Beröm utdelades för hvad som gjordes bra, men smekningar förekommo nästan aldrig efter de spädaste åren. Det var en högtid, då någon klappades af mamma. Under sjukdom suspenderades vissa lagar, men med småkrämpor klemades icke. För ondt i magen ordinerades att ligga framstupa på en stol o. s. v.

Dessa lagar gällde till dess man blef »stor», hvilket inträffade, när man fyllde femton år, och motsågs med den största längtan. Från den stunden behandlades man i hemmet såsom en fullvuxen människa med dess rättigheter och skyldigheter. Man fick dricka kaffe och te och sockra på maten samt äta vid smörgåsbordet före middagen, dock ej taga supen. För alla sina handlingar skulle man nu själf svara, och man slapp informator men måste i stället efter förmåga undervisa yngre syskon. Man skulle för en viss summa hålla sig kläder och fick själf välja sitt lefnadsyrke.

Lagarna tillkommo icke på en gång utan stiftades efter hand, sedan behof däraf visat sig. Lagstiftaren var oftast vår moder. De funnos aldrig skrifna, förr än jag långt efteråt med tillhjälp af syskonens minne upptecknade de här omnämnda. Men de lefde djupt inpräglade i allas medvetande och efterlefdes förunderligen noggrant, säkerligen mest därför, att alla insågo deras nytta och rättvisa. Häruti skilde de sig väsentligt från den tidens så strängt reglementerade men onyttiga och godtyckliga disciplin vid de allmänna skolorna. Den ene kontrollerade den andre, och om än en och annan lag någon gång, dock sällan, eluderades till syftet och blott iakttogs till formen, så var däremot ett uppenbart öfverträdande nästan exempellöst. Snarare uppstod tanken att öfvergifva hela hemmet, om man kände sig allt för tryckt af förhållandena eller drefs af den i svenska lynnet medfödda emigrationslusten. Mera än en gång lade jag råd med någon af bröderna om att rymma. En gång då en främmande gäst, som satt bredvid mig vid middagsbordet, hade gifvit mig socker på filbunken, fann jag detta smaka så oerhördt godt, att jag sedan dristade bedja om att få det äfven framdeles; och då detta naturligtvis vägrades, uppgjorde jag på fullt allvar en plan att rymma för att komma till någon lycksalighetens ö, där denna förmån kunde mig beviljas.

I sin fullständiga stränghet tillämpades lagarna på de fem äldsta bröderna; och en del bud voro för systrarna något modifierade. De voro ägnade att inskärpa en omutlig rättskänsla och aktning för andras rättigheter men måhända icke lika mycket att fostra ett känslofullt och uppoffrande sinne. En särskild behållning af dem för hela lifvet var för oss alla en sträng laglydnad och påpasslighet af tid. För min del har jag fått vida svårare att komma för sent än att icke komma för tidigt

Undervisningen besörjdes hemma med allvar af informatorer och guvernanter, stundom två på en gång af hvartdera slaget. Dessa borde alla vara något kunniga i musik. För särskilda kurser anställdes ock extra lärare i musik och ritning.

Alla religionsbruk iakttogos samvetsgrant, och katekesen inpluggades med stränghet såsom en utanläxa, ehuru hvad mig angick aldrig med fullständig framgång, fastän jag eljest icke hade svårare än andra att lära utantill. Om någon djupare religiositet var icke stort fråga vare sig med oss eller, som jag tror, med den tidens ungdom i allmänhet. Under den s. k. upplysningens tidehvarf satte man icke gärna kyrkans dogmer under debatt och tog icke heller religionen såsom en känslosak. Jag minnes, hvilket oerhördt uppseende det väckte, då en kringresande predikant i Nyköpingstrakten talade för samlade folkmassor ute på fälten.

Vårt barndomshem Stjernholm var oss obeskrifligen kärt. Egendomen med en

areal af omkring 4000 tunnland utgjordes till största delen af en i Östersjön söder om Nyköping utskjutande halfö, som omgafs af en mängd större och mindre holmar. Klipphällar och en i allmänhet icke högväxt barrskog upptogo det mesta af marken, men mellan dem insköto behagliga slätter med kullar beväxta af ek och björk. Längst inne i viken låg herrgården. Ett väldigt stenhus var byggdt på en hög gråstensfot i två våningar och en frontispis, med en fasad af 13 glest sittande fönster och ansenlig bredd samt brutet tak, men det hade ändå ett mera vänligt än imponerande utseende. Invändigt löpte korridorer i båda våningarna genom byggnadens hela längd och beredde särskilda ingångar till de flesta rummen. I en stor farstu i öfre våningen, som om somrarna begagnades till matsal, upptogs en vägg af porträtter i hel figur af Karl XI och Karl XII, den förstnämnde, rikshushållaren, i den dyrbaraste skrud, och den andre, förstöraren, i den enklaste soldatdräkt. Inuti våningen funnos vackra taflor, till en del från den dyrbara Finspongssamlingen, och bland annat satt öfver vårt frukostbord i salen ett stort jaktstycke af Snyders, som nu finnes i Nationalmuseum och hvars hjortar och hundar äro outplånligt inpräglade i mitt minne. För penningebehof såldes småningom de dyrbaraste taflorna.

Utsikten var ingenstädes vidsträckt. Åt ena sidan såg man hafsviken, fortsatt af en äng och begränsad på den andra högre stranden af skog. Åt andra hållet hade vi våra närmaste lekplatser i en stor trädgård, innesluten af stensatta kanaler, en körsbärsträdgård på terrasser och den så kallade »Abrahamsgården», med gräsplaner och ruddammar. Därintill låg den stora i fyrkant byggda gråstensladugården med den mystiska skogklädda Redbacken på ena sidan och kyrkbacken med sitt kapell på den andra. Ställets största skönhet var, liksom för så många andra herrgårdar i Mälareprovinserna, de präktigaste åldriga lindar, planterade dels i alléer och dels i grupper. Min far, som tyckte, att synkretsen var för trång, lät en natt fälla en hel rad af dessa vördnadsbjudande träd och bakom dem göra en uthuggning genom skogen, på det man icke skulle tro, att världen var slut vid skogskanten. Men detta förfelades; i uthuggningen såg man endast tomma luften, och nu först kunde man få den föreställningen, att världen där var slut. Med barns vanliga kärlek till träd sörjde vi länge de vackra lindarnas fall.

I LINKÖPINGS SKOLA.
(1828—1832.)

På den tiden var det mindre vanligt, att adeln sände sina söner till de allmänna skolorna, måhända dels för den tämligen hårdhända medfart lärjungarne där voro underkastade och dels för den långsamma metod, som där användes, då hvart annat år egentligen icke var annat än en repetitionskurs för att grundligen inskärpa hvad som hade lärts under det föregående året. Påverkade af ärkebiskop Rosenstein beslöto emellertid mina föräldrar att anlita statsskolan för sina söners uppfostran, och till en början sändes jag vid tio års ålder, jämte min tre år äldre broder Karl, till Linköpings skola, där vi under ett år inackorderades hos en bror till biskop Wallenberg. Året därpå kommo ytterligare tre bröder, och vi bodde nu tillsammans med en informator i tre hyrda rum, dock utan eget hushåll.

Linköpings skola hade, som jag tror, längre än de flesta andra behållit den gamla snitten oförändrad. Man satt i hvarje klass ett år på nedre bänken och ett på den öfre. Under det första var man slaf och under det andra tyrann. Jag var den yngste och spädaste af alla mina bänkkamrater och blef af dem kallad »fröken». Jag började min skolbana på öfre bänken i tredje klassen och led först andra året nedre bänkens vedervärdigheter, då jag, som det hette, satt på »nederst i fjärde». Skolan började kl. ½ 6 om morgnarna, men hvar och en hade i sin tur en vecka att vara »tillsägare»; och då skulle han först väcka klassläraren kl. 4 och sedan gå upp i skolhuset och skrufva från luckorna, elda och tända ljusen i klassrummet innan kl. ½ 6. Upplysningen utgjordes af talgljus, som sutto i mässingslampetter omkring väggarna, och det var tillsägarens skyldighet att om aftnarna hemtaga dessa, smälta bort den nedrunna talgen och sedan polera dem med krita, hvilket icke var något angenämt göra, i synnerhet till följd af det starka os, som den i kakelugnen smälta talgen förorsakade.

Läraren kom aldrig förr än en kvart efter läsetimmens början, men denna kvart var den värsta plågotiden för dem, som sutto på nedre bänken. Från det klockan slog, skulle man sitta på sin plats såsom ett tändt ljus. Det var icke nog, att man var rak i ryggen; den skulle vara böjd framåt såsom en sprättbåge, eljest vankades knuffar med knytnäfvar eller böcker från herrarne

på öfre bänken, som obehindradt gingo bakom bänkarna, hvilka saknade ryggstöd. Stundom uppritades ett kritkors på svarta taflan, hvilket alla måste oafvändt betrakta, till dess magistern kom. När man skulle skrifva latinskt tema, måste hvar och en från sin bostad till skolan bära en träpall, försedd med en låda, uti hvilken inlades papper, bläck och lexika. Sedan satt man på pallen och skref på bänken såsom bord. Undervisningen bestod nästan uteslutande i att gifva och förhöra läxor, som borde läras utantill snart sagdt ordagrant. Om hvad man icke begrep, fick man söka förklaring hemma af informator eller lärjunge i högre klass.

Jag stannade kvar i Linköping fyra år; det sista på nedersta bänken i gymnasium. Så snart man blifvit gymnasist, skulle man förse sig med en gymnasistkappa, som var en ofodrad slängkappa med en liten krage, af ett grått groft ylletyg. Den, som satt på nedre bänken i nedersta auditorium, fick aldrig visa sig på gatan utan att bära kappan på båda axlarna, hvaremot man på öfre bänken kunde låta henne falla ned från ena axeln; och då man tillhörde de högre auditorierna, kunde den bäras på armen eller huru som helst. Lika noga reglementerad var rättigheten att hafva mössan på hufvudet i de olika afdelningarna af skolhusets förstugor och trappor, och illa råkade den ut, som endast hade rätt att vara betäckt i träfarstun, om han tog ett steg i stenfarstun utan att stryka af hufvudbonaden o. s. v.

Redan första dagen, som jag med en viss stolthet inställde mig på gymnasium, iklädd djäknekappan, anhölls jag af en herre på öfversta auditorium, som under förklarande, att det var en snygg kappa jag fått, sade sig vilja byta kappa med mig under terminen och genast verkställde bytet, hvaremot disciplinen icke tillät mig att protestera. Hans kappa var utsliten och med ett så stort hål baktill, att jag bekvämt kunde krypa därigenom, men med denna trasa måste jag hela terminen visa mig på gatorna.

En annan olägenhet var det krigstillstånd, som uppstått emellan gesäller och lärpojkar på ena sidan samt gymnasister och skolpojkar på den andra. Som vårt matställe låg långt ifrån vår bostad, var det förenadt med någon fara för stryk att under de mörka aftnarna vandra vägen dit, och det hände någon gång, att supéen försakades för att undgå denna fara. I stället för mat fingo vi då nöja oss med benämningen krukor af vår informator, som var borta på sina aftonsamkväm och ej ville följa oss.

Vi trifdes ej synnerligen väl i Linköping, men desto starkare blef därigenom vår kärlek till Stjernholmshemmet, och lyckligtvis voro ferierna så rundliga, att vi fingo vara hemma en månad kring julen och tre månader om sommaren. De tolf mil långa vinterresorna emellan dessa ställen kunde stundom vara obehagliga nog på bondvagn och utan tjockare ytterplagg än en tunn klädeskappa. Man försökte så godt man kunde att hålla

kroppsvärmen kvar genom att springa bredvid vagnen och låna böndernas hästtäcken, hvilka dock aldrig voro så många som personerna på lasset. Då vägarna voro krakiga, fick man svårt mjälthugg af vagnens hårda stötar, hvilket dock något mildrades genom att knyta en handduk hårdt kring veka lifvet. Resans oundvikliga svårigheter underkastade vi oss dock med mera jämnmod än informatorns ständiga frågor, om vi fröso, och föraktliga utrop om »fryskycklingar», då vi tillstodo det. Vi svarade därför hellre, att vi icke gjorde det, och fingo då förmaningar att icke förkyla oss men ingen upplysning om hvad för sådant ändamål var att göra, utom att vi på gästgifvargårdarna tvingades att dricka varmt »äggöl», som vi funno öfver all beskrifning afskyvärdt men kanhända var ganska nyttigt.

Under dessa och senare resor var jag ofta vittne till de gräl och slagsmål, hvartill gästgifvargårdarna den tiden voro vanliga tummelplatser, i synnerhet på den stora stråkvägen mellan Stockholm och Skåne, där trafiken före järnvägarnas tillkomst var synnerligen liflig. Det var sed att hafva ett eget reshumör, helt olika med det vanliga. Till och med min far, som eljest var en fromsint man och särskildt hatare af allt öfversitteri, var som ett rytande lejon, då han kom på resor. Om hållkarlen icke passade på, om de beställda hästarna icke voro framme på ögonblicket, om skjutsbonden ville hafva en hösäck med på vagnen eller han klagade, att vagnen var för tung o. s. v., utbröt den resande i en storm af ovett och svordomar, som vanligtvis voro starkare i samma mån, som hans sak var orättvis. Bönderna, ehuru väl kunniga om sina rättigheter, voro i allmänhet fogligare och kunde till och med hålla till godo med en eller annan örfil, om hållkarlen i hopp om drickspengar tog den resandes parti. Men voro de skjutsskyldiga samlade i något större antal och den resande icke syntes vara en hög herre eller hade stort följe, så var det icke rådligt att tala ur en alltför hög ton; och många gånger voro bönderna också å sin sida retsamma. Det var den tiden en skyldighet att vara försedd med pass, men detta försummades nästan alltid, och om en resande var alltför pockande eller ohöflig, så begärde hållkarlen att få se hans pass, och då detta icke kunde visas, nekades honom skjuts, — åtminstone till dess han blef höflig.

Till en välbeställd resandes utstyrsel hörde för öfrigt att hafva hängande utanpå kappan en skinnpung med löspengar och en diger resväska, ofta grant broderad, för den egentliga reskassan, som bestod af sedlar, mest buntar af tolf-skillingar, hvilka voro af större format och tjockare papper än de nu brukliga hundrakrono-sedlarna. Till dessa reskassor växlades vanligen i banken eller landränterierna nya sedlar, under det de, som förekommo i allmänna rörelsen, oftast voro så trasiga, smutsiga och illaluktande, att man icke utan vämjelse kunde handtera dem. Hela den ena hälften var icke sällan borta, och om blott den nedre delen var i behåll, ansågs sedeln gångbar, men om den blifvit sönderrifven uppifrån och ned, fick man den hopfästad med

knappnålar eller hopsydd. Och likväl motsågo de flesta med förskräckelse småsedlarnas utbyte mot silfver.

Enligt skjutsstadgan hade man icke rättighet att köra fortare än en och en half timme på milen, men om icke väglaget var alltför dåligt, kom det icke i fråga att köra långsammare än minst en mil i timmen, och vid beställning af skjuts inräknades vanligen ombytena inom samma tid. För vinnande af denna fart plägade resande med egen vagn hafva bakom kusksätet bundna ett dussin tagelpiskor, hvilkas grofva och knutiga snärtar väckte böndernas harm. Själfva voro dessa stundom försedda med en egen kortskaftad piska, trädd igenom några runda brödkakor och knuten öfver ryggen. Deras klagomål öfver farten afsågo icke så mycket den jämna vägen, som att kuskarne körde i galopp uppför backarna och höllo starkt igen, då det bar brant utför, hvilket naturligtvis mest frestade hästarna. Att »köra skjuts» var en särskild konst, som gick ut på att af hästarna framtvinga den största möjliga ansträngning, hvilket icke var så lätt, då det gällde gamla inpiskade skjutskrakar, som i det längsta sökte komma ifrån saken med låtsade ansatser, hvilka hade en viss likhet med »marsch på stället».

Då jag erinrar mig de samtal och reflexioner, som efter resandes affärd plägade gifva sig luft bredvid de sprängkörda hästarna, så förefaller det mig, som det ingrodda hatet hos bönder emot herrar hade en af sina rötter i de senares sätt att begagna sig af skjutsinrättningen, som bemedlade den kanske tätaste beröringen dem emellan.

Ett par ljusa punkter under vistelsen i Linköping voro besök vid Löfstad och Finspong. På det förra stället fingo Karl och jag mer än en gång tillbringa påsklofven hos änklingen efter en af mina fastrar, grefve C. F. Piper, som hade en enda son Charles Emil, med hvilken kusin vi voro goda vänner. Det gamla af fältherren från trettioåra kriget Axel Lillie uppförda slottet gjorde med sina underjordiska källargångar och sitt monument öfver den mördade Axel Fersen, som varit min fars förmyndare, ett djupt romantiskt intryck på mitt unga sinne, hvilket ehuru i grunden demokratiskt likväl alldeles icke var främmande för aristokratiska sympatier.

Vid Finspong fingo vi stundom stanna några dagar på resor till höstterminerna. Hos min faster, som var gift med excellensen Wetterstedt, plägade då vara samlad en stor del af corps diplomatique jämte många andra gäster; och den lyx, som där utvecklades i ekipager och undfägnad, slog mig med häpnad. Äfven föranstaltades jämna utfärder och muntra upptåg. Roliga tillfällighetsstycken, skrifna af Wetterstedt själf, och andra pjeser uppfördes också på slottets teater; och uti en uppträdde jag, icke utan framgång, såsom älskarinnan. Då den ungdomliga teatertruppen efteråt aftackades, belönades vi med kyssar af den sköna grefvinnan Jacquette Gyldenstolpe, därvid

engelske ministern Lord Bloomfield försökte sticka sig in i vår rad för att blifva delaktig i belöningen men förbigicks naturligtvis till allmän förlustelse.

I Linköping hade vi icke umgänge i många familjer; ofta nog dock i domprosten Lidmans hus. Hans hustru, född Annerstedt, var kusin och uppfostrad på Kumla tillsammans med min mor, och en dotter blef sedermera gift med min bror Gerard. Vid slutet af vårterminerna gaf biskop Wallenberg middag för en talrik skara af skolungdomen, som han bjöd att dricka »en tvärhand hvar» ur den kringgående ölstånkan; och efter middagen lektes krig i biskopsträdgården, då sonen i huset Oskar, som var min bänkkamrat, alltid anförde det ena partiet och begagnade åtskilliga fina krigslister för att få fienden att bita i gräset. Liksom senare i politiska krig på rena allvaret, var jag då stundom med och stundom mot honom.

Änkegrefvinnan Platen bjöd oss ock någon gång och visade oss mycken godhet. Hennes man hade hyst vänskap för min far, och jag minnes ännu, huru hans excellens riksståthållaren en gång kom för att hälsa på vid Stjernholm, åkande i en bondvagn. Då han körde upp på gården, höll han handen för ansiktet för att göra en öfverraskning, och min far trodde honom först vara en slaktare, som han väntade från Nyköping.

Ett slags bjudning i Linköping, som jag högt värderade, var till kamrater på pannkakor. De flesta skolgossarne, som voro söner till allmoge, präster eller kronobetjäning, skjutsades med sina föräldrars egna hästar till skolstaden och medhade på lasset, utom egna kläder och böcker, jämväl ett förråd af lifsmedel till den mängd, som ansågs åtgå under hela terminen. Denna förning mottogs af husvärdinnan, som därmed besörjde kosthållet; och till matordningen hörde, att en afton i veckan serverades tjocka mjölpannkakor af en tallriks omkrets. Där värdinnan var frikostig, gräddades så många, att den inackorderade kunde bjuda en och annan af sina vänner på den utsökta läckerheten.

Bland skolans dåvarande alumner funnos, utom oss som voro fem, flera talrika broderringar. En särdeles kraftig stam utgjorde bröderna Lindhagen, söner till en fattig komminister, fördelade i de flesta skolans klasser. Medan jag satt i fjärde klassen, var min bänk någon tid söndrad i två partier, som voro så hätska mot hvarandra, att de som tillhörde det ena icke umgingos med, knappt hälsade på ledamöterna i det andra. Någon saklig grund fanns icke för denna partibildning. Allt var personligt. Jag hörde till det parti, för hvilket min jämnårige kamrat Karl Lindhagen var chef, och jag följde med hängifvenhet äfven med fara för stryk hans energiska ledning. Han blef med tiden medicine doktor men dog ung. Alla hans bröder blefvo också dugande män, och bland dem hafva sekreteraren i vetenskapsakademien och justitierådet gjort sig framstående namn. En annan utmärkt och mångtalig

broderkrets voro Abelinerna, söner till borgmästaren i Linköping. Hjalmar, sedermera professor vid Karolinska institutet, var min bänkkamrat. En äldre broder, sedan jägmästare och riksdagsman, var kamrat med min bror Gustaf; den blifvande krigsministern med min bror Gerard, och landssekreteraren med min bror Jacques o. s. v.

Våren 1832 lämnade vi Linköping. Karl hade då genomgått gymnasium och skulle bli student i Upsala. Min andre bror Gustaf skulle genomgå en kurs för officersexamen och jag flyttas till den nyligen reformerade katedralskolan i Upsala. Jag var då fjorton är och hade blifvit flyttad såsom primus till andra året på gymnasium, ehuru jag det sista året läst högst obetydligt. Hvarje lärare hade sina särskilda ämnen, och de flesta inskränkte sig till att någorlunda i ordning uppropa lärjungarne och gifva dem hvar ett par frågor ur den föresätta läxan. Som klassen var talrik och lektionerna endast räckte tre kvart, kunde man på förhand någorlunda beräkna under huru många lektioner man skulle vara fri från alla frågor, och då brydde man sig icke heller om att läsa läxorna. Om de luckor, som härigenom uppkommo i kunskapen, bekymrade sig hvarken lärare eller lärjungar. En af lärarne var dessutom halftokig, ehuru för öfrigt en både lärd och kvick man. Han hade en stor förskräckelse för regn, och om det regnade aldrig så litet före hans lektion, skickades tillsägaren att begära lof, för hvilket ändamål han blötte sina kläder och drypande af vatten framförde sitt ärende. En annan var i det närmaste döf. Han läste hebreiska och frågade mest efter radix till verberna. Som de flesta af dessa hafva två *a* till vokalljud, nöjde man sig med att utskrika dessa *a* tillsammans med hvilka konsonanter som helst, och läraren antog, att man svarat rätt. Hedrande undantag funnos dock, och jag erinrar mig alltid med tacksamhet lektorerna Ekenstam och Laurenius, som gjorde allvar af undervisningen och förstodo att tillvinna sig aktning.

SJÄLFKARAKTERISTIK.

Jag tror, att förståndet hos de flesta tidigare utvecklas, än man i allmänhet antager. Redan barnet drager förvånande säkra slutsatser om både personer och annat, som kommer inom dess synkrets, och inga misstag äro vanligare, än att gammalt folk gör sig besvär att i berättelser och förklaringar ställa sig på hvad de tro vara barnets nivå, som stundom är högre än deras egen. Man kan se, huru barn alldeles icke äro roade af pjollriga barnböcker utan endast af sådana, som med nöje kunna läsas äfven af fullvuxna. En af mina små systrar, som själf var en ganska snäll flicka, förklarade till och med, att det var mycket roligare att läsa om stygga barn än om snälla. Ännu mera plägar man underskatta den något mera uppväxta ynglingens tankeförmåga. Så vidt jag kan erinra mig, hade jag vid fjorton och femton års ålder ungefär lika stor skärpa i omdömet som i senare år, fastän naturligtvis bristande erfarenhet och kunskap om fakta begränsade dess omfattning. Likaledes igenkänner jag de anlag, af hvilka min karakter blifvit bildad, såsom vid denna ålder ganska utvecklade; och jag vill därför så gärna först som sist söka teckna, huru jag uppfattar den.

Jag anser mig äga ett sundt och klart men icke synnerligen djupt förstånd, med den egenskap att vara mindre kritiskt och receptivt än skapande och produktivt, helst för praktiska ändamål. Om jag icke saknat entusiasm och haft mera energi, skulle jag nog uträttat mera, än jag gjort. Det förhåller sig måhända med bristande djup i min känsla på samma sätt som med mitt förstånd, ehuru det är svårt att rannsaka sitt eget hjärta, helst man icke kan annat än ytligt jämföra det med andras. Men om man skall döma efter ytan, är jag mera af en lugn, om icke kall, än känslig natur. Våldsamma känsloutbrott äro för mig nästan främmande. Ehrensvärd säger: »Italienaren mördar, när han blir arg; i norden blir man aldrig mer än ond.» Jag skulle nästan vilja säga, att jag icke ens blir ond. Känslor af hat och hämnd vet jag mig åtminstone icke hafva hyst. Måhända kommer det däraf, att jag föga varit utsatt för människors nedrighet. Men af samma grund har det också varit ett fel hos mig, att jag icke blifvit tillräckligt ond på dåliga bevekelsegrunder och brottsliga tilltag för att afvärja deras följder med tillräcklig kraft.

Såsom en förtjänst vågar jag tillräkna mig en fullkomlig brist på högfärd. Det

har alltid bjudit mig emot att begagna mig af något företräde, där jag finner, att alla borde njuta lika rätt, och många hafva funnit min anspråkslöshet i detta fall öfverdrifven och måhända tillgjord. Om det är ett fel att icke stå på sin rätt i småsaker, så har jag också ofta gjort mig därtill skyldig; och många gånger har jag själf funnit mig alltför flat, då jag bort uppträda till »Kampf ums Recht». Likaså torde jag hafva snarare för mycken misstro till egna krafter än någon öfverdrifven egenkärlek.

Två egenskaper, blyghet och ärelystnad, som följt mig från min tidigaste ungdom, äro i sig själfva hvarken fel eller förtjänster men hafva hos mig gått till öfverdrift. De sammanhänga i viss mån med hvarandra. Blyghet och blygsamhet äro alldeles icke samma sak. Man kan vara blygsam utan att vara blyg, och då är man en älskvärd människa. Men den blyge är ofta äregirig till en grad, som åtminstone icke är förenlig med blygsamhet i önskningar, och det är endast af brist på självförtroende och fruktan att bära sig bakvändt åt, som han just bär sig så åt.

Jag har lidit gränslöst af blyghet och aldrig kunnat fullkomligt öfvervinna den, ehuru den naturligt blifvit mycket afnött först genom tvånget och sedan genom vanan att träda fram. Allra värst plågades jag däraf, innan min äregirighet ännu hade för sig uppställt något annat mål än att stå väl hos de unga damerna.

En annan plågoande, som mycket besvärade mig i ungdomen, var rädsla. En liflig fantasi utmålade för mig faror i allt obekant och förstorade de verkliga. Som barn kallades jag visserligen en tid för Karl XII, därför att jag ensam af bröderna kunde utan att blinka se min far hugga emot mig med sin »pallasch», men snart blef jag i stället mera rättvist kallad en kruka. Någon medfödd djärfhet har icke fallit på min lott, och allt mod jag kunnat ernå har jag tillkämpat mig genom resonemang. Jag minns, huru tröstad jag fann mig, då jag läste ett yttrande af Almqvist, att »klokheten parar sig helst med rädslan och modet med en viss oeftertanke». Dock har jag alltid sökt att manligen strida emot min rädsla och vet mig icke hafva låtit feghet förmå mig att öfvergifva min post. Mest är det fysiskt mod jag saknat; i det moraliska tror jag mig kunna mäta mig med mängden, och af politiskt mod har jag måhända haft allt för mycket.

Jag har ofta blifvit omtalad för ett lugn. som jag icke ägt så fullt, som man trott. Lika med Dumbom har jag lätt tålt kritiker, »så snart de rörde någon ann'», och för *politiska* angrepp emot mig själf har jag icke heller varit mycket känslig men däremot ytterligt ömtålig för allt, som kunde anses komprometterande eller i någon mån nedsättande för mitt personliga anseende, hvarvid jag endast med stor svårighet kunnat visa ett lugnt utseende. Under ynglingaåren gick denna ängslighet ända till gränsen af

snobberi, dock icke så att den var förolämpande för någon annan, men så att jag underkastade mig många försakelser för att icke göra något, som kunde träffas af den mest oskyldiga anmärkning, och jag kunde djupt gräma mig för de minsta småsaker, som jag tyckte innebära något förklenande. Ett exempel härpå står ännu för mig i liflig hågkomst. Under en ångbåtsresa från Upsala till Stockholm, innan jag ännu var student men redan gjorde anspråk på att icke anses såsom gosse, hade jag gjort bekantskap med en hygglig familj, som till min förtjusning bemötte mig såsom en fullväxt man. Min i öfrigt lätta packning var denna gång förstärkt med en ofantlig dalkarlsask, full af leksaker, som jag skulle föra hem till Stjernholm åt mina små systrar, som tillbringat någon tid i Upsala. Vid framkomsten till Riddarholmen skulle de resandes saker visiteras, och under den ovårdsamma tullbehandlingen af mina gick bottnen ur asken och alla leksakerna ramlade ut öfver däcket. Jag måste nu stycke för stycke plocka ihop dockor, hästar och trumpeter m. m. i otalig mängd och använda en lång stund för att åter pressa in dem i det trånga förvaringsrummet, allt under många passagerares högljudda munterhet och i åsyn jämväl af den familj, hvars bekantskap jag gjort under resan. Ett bevis på att jag i verklighet långt ifrån trampat ut barnskorna var, att jag föreställde mig, det man kunde tro, att dessa leksaker voro mina egna. Jag hade blott behöft skratta med för att reducera hela saken till ett intet, men i stället kände jag nu, huru mitt ansikte öfverdrogs af en skamrodnad, som just var ägnad att väcka de befarade misstankarna och kom mig att vilja sjunka under jorden.

Naturens skönhet har på mig utöfvat ett mäktigt inflytande. Att se ett storartadt eller blott vackert landskap, en skön eller blott täck kvinna, har från ungdomen varit en af mina största njutningar; och jag har haft öga för att upptäcka det vackra, äfven där det af de flesta varit obemärkt. Äfven skön konst har jag älskat, minst musik och skaldekonst, hvilka måste vara af den mest framstående förträfflighet för att på mig göra någon djupare verkan. Efter några veckors lektioner på piano förklarades jag för omusikalisk och fick i stället ägna mig åt dilettantism i målarkonsten; och att skrifva vers har jag alltid varit oförmögen. Den vanliga poesien föreföll mig egentligen vara konsten att säga någonting vackert om ingenting, eller åtminstone fann jag kärnan alltför liten i förhållande till skalet. Walter Scott var min käraste läsning vid femton års ålder, och som skolgosse rördes jag till ymniga tårar på Linköpings teater af Oehlenschlägers Axel och Valborg samt den tidens sentimentala dramer, säkerligen ganska måttligt utförda. Jag var aldrig ensam utan att i fantasien uppgöra romaner, med mig själf såsom hjälte, men tänkte mig därvid aldrig sådan jag i verkligheten var eller i min vanliga omgifning utan utrustad med alla möjliga lysande egenskaper och i synnerhet utmärkt i alla ridderliga idrotter, tvärt emot sanna förhållandet. Likaså voro alla andra personer i dessa romaner rena fantasifoster, och det föll mig aldrig in att däruti använda några af mig kända mänskliga varelser.

Men i bredd med dessa luftiga fantasispel började jag ock ganska tidigt att skriftligen författa både romaner och teaterstycken, båda delarna mest byggda på reminiscenser ur de arbeten, jag senast läst. I Linköping skref jag små komedier, af hvilka jag lyckades sälja ett par i manuskript till en kamrat, som betalade dem med tre å, sex skilling stycket.

I följd af dels mitt bristande sinne för musik och poesi och dels min oförmåga att fatta mera än ett uttryck i sänder, fick jag däremot en benägenhet att ringakta *operan* som ju eljest gäller för att vara den högsta sammanfattningen af all skön konst. Om jag hörde på musiken, kunde jag icke följa med innehållet af texten, och fäste jag mig vid aktionen, fann jag mig otillfredsställd af nödvändigheten för skådespelarne att stereotypera sina gester och sin mimik för att få dem att räcka till för de utdragna sångarierna, som också gåfvo åt hela den dramatiska handlingen en onatur, hvilken ingalunda afhjälptes af sparkande baletter. Fru Lenngrens mördande parodi på en opera senterades visst af ingen djupare än af mig.

I mina omdömen om litteratur och skön konst liksom i allt, där det icke kom an på att uppträda i yttre handling, kände jag mig tidigt tämligen självständig, med fallenhet till och med att slå öfver i paradoxer. Eljest var jag till mitt väsen undfallande och inlät mig ogärna i strid eller dispyter med främmande men alltför gärna med vänner, för hvilka jag icke längre kände någon blyghet.

I ett bref af 1832, som min far skref till en svägerska och som nu kommit i min ägo, gjorde han en kort karakteristik af sina barn och yttrade om mig följande: »Louis har mycket af naturen och troligen mera än någon af hans bröder. Att döma af hans oordentlighet och oförmåga att hushålla, skulle man tro honom vara ett geni, hvarifrån jag ber Gud bevara honom. För resten är han en förträfflig gosse. Han vill gå in till fortifikation.»

Anmärkningen om min oordentlighet var fullt befogad men beskyllningen att vara misshushållare kanske något sträng. Den härledde sig troligen därifrån, att jag vanligen använde mina månadspenningar till att köpa bröd och pepparkakor i bagarboden; men kosthållet var för min konstitution så klent, att det icke fullkomligt stillade min hunger, och jag tillskrifver mina brödinköp, att jag blef starkare än mina bröder, som nöjde sig med kosten och köpte »nyttiga saker» för sina pengar men blefvo klena till hälsan. Till femton års ålder var jag liten till växten och stod hvad man kallar i knut, men sedan sköt jag mycket hastigt upp till en längd öfver tre alnar.

För att slutligen säga något om min religiösa ståndpunkt, så har icke heller denna ännu undergått någon väsentlig förändring från dess första bildning. Jag har aldrig varit ateist eller materialist. Skapelsen har till mig talat om

den högsta vishet, och jag har icke kunnat tänka mig vishet utan hos ett väsende med självmedvetande. Af kristendomens sanningar har jag lätt insett, att en kärlek, mäktig af försakelse och uppoffring, är den högsta mänskliga lagen och att jag är en fattig syndig människa, som icke förmår rena mig själf från själfviskhet, men jag har icke haft lika lätt att tillägna mig vår kyrkas alla dogmer. De ofta gjorda men misslyckade försöken att göra detta hafva väl icke gjort mig till rationalist men snarare under långa tider till indifferentist. Jag tror på en kärleksrik, barmhärtig Gud och kan icke frukta en evig fördömelse, äfven om allt det onda, som finnes i oss, måste förgås.

Till följd af hela mitt skaplynne har jag alltid varit fördragsam emot olika tänkande, äfven i religiösa ämnen, och i fråga om sekter har det, för att låna ett uttryck af Wennerberg, föga bekymrat mig, om »den ena lorten är litet klarare än den andra». Allt utvärtes braskande med religiösa känslor har varit mig motbjudande; likasom jag aldrig kunnat tro, att vi blifvit satta i denna världen hufvudsakligen för att sucka och ängslas.

Angående tal om religionen är jag för öfrigt af samma mening som riksrådet Höpken, hvilken skref: »Så snart det är frågan om ett ämne, som angår vår frälsning och som skall tillfredsställa samvetet i hvarje period af lifvet, då äro mina tankar af mera ömtålig natur; och jag är skyldig att endast med varsamhet meddela dem åt andra.»

I fråga om religion har jag ingenting att lära andra men mycket att lära själf.

I UPSALA SKOLA.
(1832-1836)

Mot hösten 1832 fick jag följa med ärkebiskop Rosensteins till Upsala och inkvarterades där i ärkebiskopshuset. Rosensteins hade nu själfva i anledning af klena affärer bosatt sig under hela åren på sitt landtställe Brunna och hyrde ut större delen af bostaden i Upsala, mest till släktingar. Sålunda bodde där nu, utom min bror Karl och jag, två Annerstedtar, Gerhard Lagerstråle, Rudolf Cederström, två Lidmänner m. fl., hvilka alla höllo hushåll tillsammans. Vid Lagerstråle, som var min morbror men endast fyra år äldre än jag, var jag från barndomen fästad med den varmaste tillgifvenhet; och så ofta vi vistades på samma ort, var han under hela lifvet min mest värderade umgängesvän.

Jag kom nu in i katedralskolans s. k. rektorsklass men flyttades tillbaka ett helt år i förhållande till min plats på Linköpings gymnasium. I Upsala bedrefs undervisningen på ett ganska förtjänstfullt sätt. Bland annat fick jag den berömde pedagogen Rudolf Annerstedt till lärare i grekiska och franska språken. Han hade en beundransvärd förmåga att hålla hela klassens uppmärksamhet spänd under hela lektionen och att inprägla sitt pensum så djupt i minne och förstånd, att det ville en lång lifstid till för att glömma det. Det var t. ex. alldeles icke nog, att man kunde böja de irreguliera grekiska verberna i rätt ordning. Han förhörde dem lika ofta baklänges, och den han pekade på skulle ögonblickligen säga verbet i det tempus och den person, som efter denna ordning följde. Ingen kunde vara säker en sekund, att icke fingern pekade på honom, och olycklig den, som icke genast hade rätta ordet till hands, ty han var icke allenast sträng utan ock af en häftighet, som icke var sig själf mäktig och stundom öfvergick till handgripligheter. Beröm utdelade han aldrig, men om han icke gjorde någon anmärkning, så kunde man vara säker, att han var fullkomligt nöjd. Ingen kan göra mera än sin plikt, sade han, och för det förtjänar man icke beröm. Mot mig, som var släkt med honom och bodde i samma hus, var han visst icke mindre sträng än emot andra, men jag hade en stor vördnad för honom både för hans utmärkta förmåga såsom lärare och därför, att han var allra strängast mot sig själf. Jag gjorde mitt yttersta för att aflocka honom något berömmande ord men förgäfves, ehuru jag genom andra visste, att jag stod väl hos honom.

Mina närmaste vänner bland kamraterna i skolan voro Johan Nybom, Aron Hedenlund och Knut Geijer, äldste son till professor E. G. Geijer.

Under de första skolåren var jag kanske allra mest tillsammans med Nybom, ehuru han var ett par år äldre och satt i en klass närmast framför min. Hans föräldrar bodde i ett uthus i den s. k. Kristierninska gården, helt nära ärkebiskopshuset. Bostaden var synnerligen enkel och otreflig, bestående för hela familjen af ett rum med kök, båda ständigt fyllda med rök, som fastnade i kläderna, så att min vän ofta förde med sig bort en obehaglig röklukt. Fadern var en fattig men flitig lappskomakare, och modern städade åt studerande, bland andra åt mig. Det var sonens förnöjelse att sitta hos mig, då den hederliga pratsamma gumman bäddade och sysslade i mitt rum, för att höra på hennes ordsvall, som hon ställde till mig, låtsande som han icke fanns, men med den genomskinliga mening att gifva sin son fina förmaningar och pikar. Så länge han stannade i skolan, var Johan Nybom en god, anspråkslös och sedig yngling med ett varmt hjärta och den rikaste poetiska begåfning, som hänförde till och med min prosaiska natur, så att jag samlade hvad han kastade ur pennan och kunde, då han senare utgaf sina dikter, lämna honom flera stycken, som han icke själf hade gömt. Åtskilligt af det mest intagande han diktat skrefs, medan han ännu var i skolan. Efter min första nattvardsgång skref han, som då var sjutton år, till mig ett skaldestycke, hvars vackra tillägnan målade hans egen uppfattning af sig själf sålunda:

»Tag dessa sångens ord från ett alltid brinnande hjärta!
Tag ock mitt hjärta med! Högre jag icke kan ge.
Molniga Hekla lik, hvars inre sjuder i lågor,
medan dess yttre klädt är af evinnerlig snö.
Så äfven jag — mitt lif framvaggas i lugnade böljor.
Dock vid kärlekens röst strängas hela min själ.»

Lifligt erinrar jag mig aftonen efter min första nattvardsgång, då han och jag tillsammans ströfvade ut på landet, huru jag blygdes öfver att känna mig så kall i jämförelse med hans svärmiska glöd. Jag hade tillsammans med jämnåriga kamrater blifvit beredd till nattvarden af en bland skolans lärare, Anjou, som sedan en dag blef min kollega i statsrådet. Han hade icke lagt an på känslan men gifvit en förträfflig undervisning i den kristliga etiken.

Då jag fyllde sjutton år, hälsade mig Nybom med en annan dikt, däruti förekom följande strof:

»Kom — för det sanna, rätta, sköna
på holmgång mot en veklig tid.
Hvad jorden icke kan belöna

så lönar oss vårt hjärtas frid.
Vi föddes ej till maklighet:
i bröstet slår odödlighet.»

Jag fann honom dock aldrig i gärning påkalla någon holmgång mot en veklig tid. Han var nöjd med att få gifva sina ädla känslor utbrott i ord. Hans poesi var känslans omedelbara ingifning och gjorde honom bland annat till en lycklig improvisatör; men som han icke tog sin konst på fullt allvar och hvarken studerade människan eller naturen, blef han aldrig hvad han lofvade. Han kunde icke skilja råg och hvete, icke tall och gran, knappast ek och björk, men skref de mest glödande naturbeskrifningar, däruti de träd mest prunkade, som hade välljudande namn, såsom sykomorer och lemoner.

Sedan Nybom ett år före mig tagit studentexamen, vidgades hans sällskapskretsar, och vårt umgänge blef mindre träget. Glad, kvick och oförarglig blef han allmänt omtyckt men också bortskämd, och hans smak för punsch började på honom utöfva ett olyckligt inflytande. Beväringsexercisen blef en vändpunkt i hans lefnadssätt. Studenterna bildade den tiden en särskild beväringskår, som valde sina egna korpraler, präst och klockare. Nybom blef klockare, till hvars funktioner hörde icke blott att taga upp psalmerna till korum utan ock att proponera skålar och hålla tal vid de gemensamma sexorna, hvilket Nybom, med fuktad strupe, fullgjorde på vers och prosa så ypperligt, att han sedan för samma ändamål oupphörligt anlitades i en mängd samkväm. Småningom blef det för honom en vana att snart sagdt dagligen hålla sina lifsandar uppe med punschånga, och återverkan däraf under andra delar af dygnet gjorde samvaron med honom för mig rent af vidrig. Ännu värre blef det, då han för sitt uppförande blef uppsagd från en kondition, som han haft i ett aktningsvärdt hus. Han sökte nu döfva sina kval häröfver i ruset, och en tid stod han på gränsen af ett fullständigt förfall. Med ett rått högmod, hvaraf icke ett spår förmärktes hos honom i nyktert tillstånd, utfor han nu mot hela världen, som icke förstod att uppskatta hans storhet utan ville mäta honom med måttet för hvardagsmänniskor. Jag gjorde en gång, sedan äfven jag var student, ett försök att vädja till hans bättre väsen och skref till honom ett allvarligt bref, däruti jag, manad af vår gamla vänskap, besvor honom att vända om från sina förvillelser. Hans svar, som jag äger i behåll, uttalar en varm tacksamhet för detta bevis på fortvaron af en vänskap, som han af mitt kallsinniga bemötande under den sista tiden trodde sig hafva för alltid förlorat och hvaröfver han känt en bitter sorg, som han med vanliga medel sökt dränka. Nu lofvade han bot och bättring och att allt skulle blifva oss emellan såsom förr. De af honom i detta bref uttryckta känslor voro visserligen icke hycklade, fastän insvepta i väl många fraser; och han gjorde verkligen någon tid ett försök att reformera sitt lefnadssätt, men hans karakter var svag, och han dukade snart åter under för sin olycksaliga passion. Många vänner utom

mig och äfven flera högre ställda gynnare togo sig också af honom och fingo honom att göra ansatser till ett bättre. En gång gjorde han ett löfte att från och med en viss dag och en viss timme börja en absolut afhållsamhet från starka drycker. Men intill detta sista ögonblick ville han njuta däraf i ett gladt lag. Då timmen därunder slog, och någon gjorde honom uppmärksam därpå, svarade han: Jag måtte väl liksom alla andra ha på mig »kvarten». Men om hans goda föresatser sent sattes i verket, så eftergåfvos de desto skyndsammare. Oaktadt sin cynism, ställde han dock alltid idealet högt; hans poesi var ren och allvarlig, och hans produktivitet såsom skald var äfven under denna tid ganska stor. Den vann också allmän beundran för sin praktfulla diktion.

Sin största roll både som skald och såsom en ungdomen elektriserande student spelade han dock icke förrän våra vägar skilts och, efter det jag lämnat Upsala, all beröring oss emellan upphört. Med glädje erfor jag emellertid efter hand, att han återgått till ett ordnadt, anspråkslöst och aktningsvärdt lif. På äldre dagar har jag från honom haft ett par bref, däruti han i de varmaste ordalag talar om vår ungdomsvänskap, som äfven för mig kvarstår såsom ett kärt minne.

Min kamrat Hedenlund var nästan mitt ideal. Redbar, med ett synnerligen godt hufvud, lugn och flitig, fattade han allting så klart och gjorde allting så väl, att jag trodde, han skulle blifva en af Sveriges utmärktaste män. I skolan var han också primus i klassen, men till allas förvåning tog han sedermera en tämligen tarflig magistergrad och dog slutligen såsom en obemärkt skollärare. Jag tappade bort honom, sedan jag lämnat Upsala, och vet icke hvad som hejdade hans bana, men troligen var det någon sjuklighet.

Genom vänskapen med Knut Geijer fick jag öppet tillträde till professor Geijers hus, hvaraf jag flitigt begagnade mig. Knut själf hade faderns växt och mycket af hans later men icke hans snille, ehuru han var hvad man kallar ett godt hufvud, mera skapad för verkliga studier än för läxläsning. För öfrigt en trofast vän och en treflig kamrat med talang såsom deklamatör och såsom buffa-aktör. Professorn var vänlig men satt i hemmet mest tyst med sina stora tankar för sig själf; eller ock spelade han på piano och komponerade. Emellanåt berättade han lustiga historier men kom då själf i sådant skratt, att han hade svårt att komma till slutet.

Bland mina mera omtyckta kamrater var äfven C. H. Rundgren, sedermera biskopen, med hvilken jag under ett par mellanterminer brefväxlade.

Söndagarna fick jag mest tillbringa på Brunna hos ärkebiskopens. Han var en ovanlig personlighet. Med sin hustru hade han i hvardagslag tagit sig en vana att jollra såsom ett litet barn, hvars roll han spelade med mycken sanning och

komisk kraft, men å andra sidan behandlade han mig och andra ungdomar såsom fullväxta karlar och ingick i resonemanger om både politik och litteratur samt gaf många nyttiga lärdomar för lifvet. En, som jag bibehållit i tacksamt minne om än icke alltid följt, var: om du har aldrig så brådtom, så lämna aldrig ifrån dig ett bref eller något annat du skrifvit utan att förut hafva läst igenom det. Han hade mycken metod i sina vanor. Konsistoriedagarna kom han in till Upsala och plägade på morgnarna, medan han väntade på besök, gå och promenera med mig fram och tillbaka på golfvet, alltid mycket noga, att jag skulle hålla jämna steg med honom. Så berättade han en gång, att hans hushållerska i staden hade kommit öfver »ett par alldeles utmärkta stora»..... Här kom en präst på uppvaktning, och jag drog mig tillbaka i rummet bredvid. Men då prästen snart gick, kom jag åter in, och sedan vi kommit i takt, fortsatte han där han slutat med: »sköna abborrar», alldeles så som intet afbrott skett. Han snusade spanskt snus, som likt ett rödbrunt damm rökte vidt omkring och var lika besvärande för hans egna kläder som för andras ögon, samt utvecklade och hoplade sin ofantliga ostindiska silkesnäsduk med en omsorg, som om han lindat ett barn. Till mig sade han en gång: Du, som är född den adertonde juli aderton hundra aderton, måtte väl bli en af de aderton med tiden, och en annan gång, då han förmodligen fann mig något lillgammal: Kors, hvad du är lik din salig farfars fru mormor, och då jag invände, att han icke kunde veta, huru hon såg ut, svarade han: Nej, men jag måtte väl veta, huru en gammal käring ser ut.

I Upsala skola trifdes jag visserligen vida bättre än i Linköpings, men Stjernholmshemmet förlorade ändå icke något af sin dragningskraft. Vår fader ville, såsom han sade, bekosta oss en god uppfostran, emedan han icke kunde lämna oss något annat arf. Därför borde hvart och ett af barnen få undervisning äfven i någon skön konst, för att åtminstone lära sig dess handtverk. De flesta af syskonen valde musik men jag ritning och målning med vattenfärg. Till lärare däruti fick jag utom min far en norsk artist vid namn Linaae, som var anställd vid den af grefve Adolf Rosen anlagda mekaniska verkstaden i Nyköping och som blef en af både gamla och unga afhållen vän för Stjernholmsfamiljen. Han hade såsom sjökapten fört eget fartyg, studerat akvarellmålning i England och var en skicklig affärskarl. I segling, jakt och fiske var han en fulländad sportsman, och som han därtill sjöng och spelade fiol, kunde min far aldrig funnit någon, som mera delade hans smak i alla riktningar. Hans skratt var också lika hjärtligt som min fars men i lägre ton och vida högljuddare samt åtföljdt af lifliga gestikulationer. Det var min lust att få honom att skratta så, att han slog omkring sig med armarna.

I sport har jag aldrig skurit några lagrar. Jakt och fiske idkade jag visserligen något, men det blef aldrig mera än lek. Segling roade mig, men vid stark blåst led jag stundom af mina bröders djärfhet och vid tanken på att elfva

människor under min tid vid särskilda tillfällen drunknat under segling vid Stjernholms stränder. I ridning tog jag väl i Upsala några lektioner men blef aldrig säker ryttare. Icke heller på skridskor vann jag någon färdighet, jämförlig med mina bröders, ehuru jag var både stark och vig samt öfverträffade de flesta jämnåriga i att springa, hoppa och simma. För dans hade jag icke heller någon fallenhet. En sommar anställdes en särskild lärarinna i dans på Stjernholm. Jag var den äldste bland eleverna, och det roade mig föga att dansa med småfolket omkring mig, hvarför också dansfrun allt som oftast interfolierade sin taktsång sålunda: »Ett två tre, fyra och fem; si glader ut, långa baron; ett två tre, fyra och fem.» I valsen befanns jag icke fullt säker i takten, och som jag i allmänhet icke gärna gjorde hvad jag icke trodde mig göra väl, blef jag aldrig någon valsör och kände mig alltid något modstulen på baler, där eröfringarna mest göras i valsen.

Däremot hade jag en afgjord fallenhet för att spela komiska, helst farsartade, roller i sällskapsspektakler, hvilka ofta förekommo på Stjernholm och i dess grannskaper. I tredje våningen där fanns ett stort gästrum, som kallades »stora glädjen», hvarest min far hade inrättat en teater och därtill själf målat fondridåer och kulisser. Så väl där som på Kristineholm hos Wachtmeisters, på Tärna hos general Strömfelts och på Torp hos friherrinnan Jennings, uppförde traktens ungdom allt emellanåt pjeser, och såsom student blef jag på dessa ställen den erkändt främste aktören. Friherrinnan Jennings, den sista som var född med namnet Rosenhane, var en af dessa förnäma gamla damer, för hvilka hela provinsen stod på tå. Hon talte gärna om de tider, då prinsessan Sofia Albertina var hos henne »en séjour», men var mot alla ytterst artig och bråddes på sina förfäder genom en fin bildning. Det hörde till ordningen, att hennes födelsedag skulle firas, bland annat med ett societetsspektakel, men det hörde också till ordningen, att detta hvarje gång skulle vara en surpris, och vi måste därför smyga oss till repetitionerna i en flygel, där likväl värdinnan lät rikligen undfägna oss med nedsända förfriskningar. Bland mina medspelare var någon gång den glade och kvicke Jan Adam Cronstedt vid Svea garde, bekant såsom karikatyrritare, hvilken sedan för dåliga affärer måste resa till Ryssland, där han genom gifte blef en rik man. Fröken Hedvig Piper från Engsö och jag spelade tillsammans sju gånger man och hustru. Hennes yngsta syster Emilie var kanske min första flamma; åtminstone fann jag hennes skönhet ojämförlig med allt annat i världen. Men blygheten hindrade mig att gifva något slags luft åt mina känslor. Jag var alldeles förstenad i hennes närvaro.

Man undrade öfver att jag, som var så ytterligt blyg, då jag skulle spela mig själf, kunde uppträda med så mycken ledighet och abandon, så snart jag fick spela en annan. Visserligen kände jag alltid en stor förskräckelse, innan ridån gick upp, men så snart jag fått höra min egen röst och fått fram det första ordet, försvann all rädsla, och jag kom helt och hållet in i rollen.

Äfven i Upsala och Vermland uppträdde jag senare icke utan framgång i societetsspektakler, ehuru jag där icke fick mig de bästa rollerna tilldelade. Min största förtjänst som skådespelare låg måhända däruti, att jag i olikhet med de flesta amatörer icke gjorde det ringaste anspråk på att i rollen på samma gång göra något fördelaktigt intryck för min egen person.

Genom öfningen att spela hade jag i framtiden den praktiska nytta, att jag såsom offentlig talare kunde framsäga mina tal så naturligt, att de icke läto såsom upplästa ur minnet, äfven då detta var fallet.

Mot slutet af sommaren 1834 kom koleran första gången till Sverige och gick sin härjande väg från Göteborg öfver Jönköping till Stockholm, öfver hela landet spridande en fasa och förskräckelse, hvartill man sedan icke sett något liknande. Jag var då under mellanterminen på Stjernholm men återvände vid terminens början till Upsala i sällskap med min bror Jacques och Gerhard Lagerstråle m. fl. För att undvika Stockholm togo vi vägen öfver Strängnäs och Mälarens öar. Men denna resa var ganska besvärlig. På hvarje gästgifvargård undersöktes våra sundhetspass, som icke voro fullt tillfredsställande, enär koleran äfven utbrutit i Nyköpings länsfängelse. Man rökte oss därför flitigt. Enligt utfärdad kungörelse skulle ingen resande släppas fram, hvars utseende häntydde på början de sjukdom; och på en gästgifvargård förklarades mitt utseende misstänkt. På mina medresandes högtidliga försäkringar, att jag icke var blekare än vanligt, fick jag dock slutligen slippa fram. Vid ankomsten till Upsala hade koleran där redan börjat, men den ansågs vara af en lindrigare art än stockholmskoleran, så att karantänen bibehölls, och jag kommenderades omedelbart på karantänsvakt vid tullen.

STUDENTÅREN.
(1836—1840.)

På våren 1836 tog jag en tämligen vacker studentexamen med cum laude i latin, grekiska, lefvande språk, matematik och teologi. I Upsala skola lästes då teologi på latin efter Bruhns lärobok, och jag hade haft mycket lättare att lära mig denna utantill än katekesen. Naturvetenskaperna utgjorde då icke ännu föremål för undervisning i Upsala, men på Linköpings gymnasium lästes något, som väl skulle räknas dit, såsom kemi, hvilket förekom på nedre auditorium, medan jag var där, men inskränkte sig till uppräknandet af en lista på urämnen och metaller o. s. v. utan all förklaring om hvad därmed förstods. Detta jämte ett par timmars enskild lektion i botanik, som jag erhöll af en informator för mina yngre bröder, var all den undervisning jag fått i naturvetenskaperna.

Nu var tiden att välja lefnadsyrke för att bestämma hvilken examen, som skulle tagas, men jag kände icke håg för något yrke och minst för ämbetsmannabanan. Att blifva aktör skulle frestat mig mest, om jag trott, att det skulle tillåtas. Landskapsmålare kunde jag väl också haft lust att blifva, och en författarverksamhet började till och med hägra för mig, sedan jag under det sista skolåret varit redaktör af en handskrifven tidning, som utgafs af ett sällskap *pro amicitia*. Men alla dessa funderingar strandade på den insedda nödvändigheten att framför allt tänka på min utkomst, och då jag icke var hågad för någon längre studiekurs, beslöt jag att till en början taga kansliexamen, som öppnade tillträde till åtskilliga statens ämbetsverk. Jag bekänner dock, att jag icke ställde ett högt ämbete som mitt lefnadsmål utan fasthellre hoppades på att kunna vinna någon intagande och förmögen flickas hjärta och sedan slå mig till ro på en vacker egendom för att njuta af landtlifvet och, såsom amatör, af de sköna konsterna. Saknande verklig arbetslust hade jag sannolikt blifvit en odåga, om jag icke varit fattig och därigenom tvungits att arbeta. Många frestelser undgick jag ock därigenom. I självfva verket var jag ställd på en ganska knapp fot, ehuru många andra studenter nog hade det ännu knappare. Under två års tid åt jag mina middagar på ett nykterhetsvärdshus för 10 sk. (20 öre) om dagen. Min frukost bestod af kaffe, som koktes af Nyboms mor och hvartill jag köpte ända till sex franska bröd, och min supé af mjölk med knäckebröd. I min

kassabok skref jag till motto ur Seneca: »Emas non quod opus est, sed quod necesse est.» Det var ändå svårt att få årsanslaget, 400 kronor samt fri bostad och ved, att räcka till mat, kläder, böcker, kollegier, resor m. m., och utan fritt vivre hemma under ferierna hade det varit omöjligt. En följd häraf var, att jag icke kunde deltaga i något gladt kamratlif, i hvars förlustelser ingingo sexor med punsch, kortspel o. s. v. Jag hade icke heller någon fallenhet därför och särskildt afsmak för alla starka drycker. En egenhet hos mig, som jag tror vara tämligen sällsynt, är ock, att jag aldrig funnit spirituosa utöfva någon inverkan på mitt lynne eller i ringaste grad upplifva mina lifsandar, lika litet som de åstadkommit något dåligt ölsinne; ehuru jag, då jag någon gång druckit mera än lagom, blifvit mera tyst och sluten än vanligt. För öfrigt har jag aldrig varit så öfverlastad, att jag icke varit herre öfver mina ben och tankar.

Med några få studenter umgicks jag mera förtroligt, men min största trefnad fann jag inom flera bekanta familjekretsar, helst där unga damer förekommo. Första terminen njöt jag nog mycket af den akademiska friheten och läste mest vitterhet och estetik. Vid de filosofiska estetikerna ledsnade jag dock snart till följd af svårigheten för mig att fasthålla abstrakta begrepp, uttryckta med tekniska termer. Hela metoden att börja med det absoluta och därifrån konstruera det konkreta har alltid bjudit mig emot, och instinktlikt omfattade jag det motsatta tillvägagåendet, som få filosofer då följde men som flera sedermera antagit och bland dem Herbert Spencer. En följd häraf blef, att jag aldrig kom långt på djupet men däremot fick en klar uppfattning så långt mitt vetande sträckte sig. Mest värderade jag alltid de författare, hvilka såsom t. ex. Karl August Ehrensvärd slogo ned på sitt ämne utan några deduktioner. En liten bok, som på mig gjorde ett starkt intryck och som jag ansåg nästan innehålla summan af mänsklig lefnadsvishet, var Bacons af Skogman öfversatta »Försök», hvilka Bacon själf ansåg för de bästa han skrifvit.

Af de svenska skalderna var det knappt någon mera än Tegnér, som fullt hänförde mig. Kellgren och Leopold uppskattade jag endast såsom tänkare, och Franzén fann jag älskvärd men litet pjollrig. Fosforisterna med Atterbom i spetsen voro för mig onjutbara. Geijer var min hjälte, men ehuru jag helt och hållet sympatiserade med hans affall, läste jag, märkvärdigt nog, helst de skrifter han författat förut.

Inom romanlitteraturen intresserade mig mest den fina uppfattningen af hvardagslifvets enskildheter, hvarför jag gärna läste Cederborgh och Fredrika Bremer, som först i Sverige med framgång anslagit denna ton. Med förtjusning läste jag ock C. J. L. Almqvist, som vid denna tid förvred många hjärnor. Mig föreföllo dock hans tendenser oklara och hans innersta själstillstånd knappt normalt, men desto mera beundrade jag hans

beskrifningar och hans stil. I Bulwers den tiden så omtyckta romaner var det tvärt om reflexionerna mera än själfva berättelsen, som intresserade mig. Min favoritförfattare var och förblef alltid Walter Scott. Något djupare bevandrad i den tyska, franska och engelska litteraturen blef jag aldrig. För att tvinga mig till flit, gjorde jag upp samläsning med Hedenlund, och under en termin, som vi studerade Cicero, började vi kl. 4 om morgnarna, då det var jag som inställde mig hos Hedenlund, som hade disciplar, hvilka han ej kunde lämna. Jag väckte mig genom att binda ett snöre från en stol i min ena fot, och detta ryckte mig vaken, då sömnen mot morgonen blef orolig. Vi ändrade dock sedan timmar, enär det befanns, att en viss sömnaktighet inträdde senare på dagen.

Vintern 1836—1837 gjorde jag två stora förluster genom ärkebiskop Rosensteins och excellensen Wetterstedts dödsfall. Upplösningen af den förres hus vållade mig mycken tomhet och ökade min fars ekonomiska svårigheter, enär han på borgen för Rosenstein förlorade omkring 30,000 kronor, däraf dock en del ersattes vid ärkebiskopinnans död genom hennes testamente af nådårsbehållningen. Af Wetterstedtska huset hade jag väl egentligen icke godt mera än under ett och annat sommarbesök på Finspong och vid uppehåll i Stockholm på resorna mellan Upsala och Stjernholm, men de blickar jag därunder fick kasta på framstående personer och den förnäma världen intresserade mig mycket.

Efter fyra terminer i Upsala aflade jag kansliexamen. I filosofi förhördes jag därvid, efter föregången tentamen, af professor Boström, hvilken sedermera, då jag såsom justitiestatsminister framlade representationsförslaget, skall hafva förklarat sig icke begripa möjligheten af att han kunnat approbera en så underhaltig tänkare som detta förslags författare. Hemligheten lät förklara sig däraf, att jag tagit ett privat kollegium af hans docent Sigurd Ribbing, som lärt mig de satser och uttryckssätt, Boström företrädesvis ansåg såsom proban på en förnuftig tankegång.

Sommaren 1838 bjöd min far mig och min bror Karl, som redan ett år förut afslutat sin kurs i Upsala, på en resa i Tyskland, med villkor, att den icke fick kosta öfver en viss summa, jag vill minnas 600 kronor för hvardera, resan genom Sverige inbegripen, att vi skulle föra dagbok och att vi skulle besöka Gross Hennersdorf, ett institut bredvid Herrnhut i Sachsen, där vår fader under tre år fått den del af sin uppfostran, hvarpå han satte högst värde. För resan till Ystad, som skedde med skjutshästar för en gammal skallrande jaktvagn, associerade vi oss till minskning af kostnaden med en magister Leonhardson, som ock ville företaga en lustresa i Tyskland och följde med oss till Berlin.

De nya öfverraskande intrycken började för mig redan i Skåne, som var så

olikt allt hvad jag förut sett. Bokskogarna hänförde mig framför allt, och själfva Kristianstad, som på sin stora slätt sedermera många gånger förefallit mig rätt prosaiskt, uppfyllde mig nu med romantiska känslor. Vi kommo dit en vacker sommarafton. Hundratals kor drefvos från Näsby fälad in till den af löpgrafvar och fästningsvallar omslutna staden, och min fantasi målade de sjungande vallflickornas drag, som mina ögon icke kunde urskilja, i en blomstrande fägring. En afdelning af Vendes ridande artilleri ryckte in från exercisfältet med sina kanoner; och vid Norreport underkastades vi ett militäriskt förhör och aflämnande af våra pass, innan fällgallret öppnades och vi fingo tillåtelse att inkomma, hvilket allt försatte mig i en ny värld. Den skånska dialekten, de trubbiga kyrktornen, den kostliga allmogedräkten i Ystadstrakten jämte mycket annat förut osedt väckte ock min högsta förundran.

Från Ystad gingo vi öfver till Greifswald med postångfartyget Svenska lejonet, och jag erinrar mig ännu den högtidliga stämning, hvarmed jag första gången beträdde utländsk jord. I början var det för öfrigt ingenting, som föreföll mig så främmande som att höra barnen tala tyska.

Till Berlin fortsatte vi färden i diligens, och som jag mådde illa af att åka baklänges i täckt vagn, blef det nu ett afbrott i min njutning af den utländska resan. I den preussiska hufvudstaden njöto vi en förekommande välvilja af den svenske ministern baron D'Ohsson och hans fru. Vi hade tagit in i ett hotell i gamla staden och fått oss anvisade ett par anspråkslösa rum, med hvilkas tarfliga möblering vi gärna nöjde oss för det billiga prisets skull. Sedan vi emellertid gått ut i staden och efter några timmar återkommo till vårt logis, funno vi till vår öfverraskning rummen elegant ommöblerade och på ett bord en mängd bref, hvaruti obekant folk anbefallde sig i vår ynnest. Gåtan löstes, då vi fingo se oss anmälda i Fremdenblatt såsom »Freiherr von Geer, Kansler von Schweden, mit Sohn und Gouverneur». Karl stod i passet benämnd e. o. kanslist; jag student och Leonhardson magister, och däraf hade man dragit sina slutsatser i Fremdenblatt.

Efter en veckas vistelse i Berlin och en utflykt till Potsdam foro vi vidare i diligens till Leipzig. Vi besökte därifrån slagfältet vid Lützen på den dag, då jag fyllde mina 20 år, och åkte ett par mil på det första nyss öppnade järnvägsstycket i Tyskland på linien från Leipzig till Dresden. Vår resplan var så uppgjord, att vi skulle åka genom sådana trakter, som icke erbjödo några större naturskönheter, men att resan skulle hufvudsakligen göras till fots. Sedan vi från Leipzig med en forvagn kommit till Chemnitz, expedierade vi en gemensam kappsäck oss i förväg och togo ränslarna på ryggen samt vandrade öfver en arm af Erzgebirge till Freiberg och vidare genom det vackra Tharand till Dresden. Under vägen riktade jag min ritbok med några vackra vyer, vida öfverträffande dem jag tagit vid Charlottenberg och

Potsdam. Tafvelgalleriet i Dresden beskådade jag med en måhända något uppskrufvad entusiasm och skref i min dagbok lika käcka som omogna omdömen om de stora mästarnes verk. Om omogenhet gaf naturligtvis dagboken i sin helhet vittnesbörd men tillika, efter hvad mig sedermera synts, om en vaken iakttagelseförmåga och en liflig uppfattning.

För att genom Sachsiska Schweiz komma till Gross Hennersdorf behöfde vi öfverskrida den böhmiska gränsen och begärde därför att få våra pass viserade af österrikiske ministern i Dresden, då vi försummat det i Stockholm. Men detta vägrades oss till följd af den misstänksamhet mot svenskar, som uppstått i anledning af »die schwedische Revolution», såsom ministern kallade de crusenstolpeska oroligheterna, hvarom förstorade underrättelser nyss ingått. Man sade oss dock på hotellet, att om vi ginge till fots öfver gränsen, så skulle ingen fråga oss efter pass, och detta råd följde vi sedan med framgång.

Sachsiska Schweiz förtjuste mig och föreföll mig, som icke sett några höga berg, storartadt. Jag förlorade dock all lust att här teckna några vyer, då jag öfverallt fann gravyrer, tagna från alla möjliga punkter.

Då vi kommo till Gross Hennersdorf, firades där just invigningen af ett Waisenhaus, som inrättats i stället för det forna institutet, där min far blifvit uppfostrad. Af honom kunde vi här icke finna något minne, men däremot bevarades i tacksam hågkomst den gamle Louis De Geer, som skänkt ofantliga summor till återupprättande af de protestantiska kyrkorna i dessa trakter efter trettioåra krigets förödelser; och såsom hans efterkommande visades oss en vänlig uppmärksamhet.

Vår resa gick sedan, delvis till fots, genom Weimar, Gotha, Frankfurt am Main till Heidelberg, som utgjorde resans både slut- och glanspunkt. Aldrig har jag känt mig så hänförd af något natursceneri som af Heidelbergs slottsruin med dess omgifningar. Härtill bidrog naturligtvis min ungdoms värme och begränsningen af hvad jag förut sett, men äfven återsedt vid äldre år har Heidelberg gjort på mig ett djupt intryck. -- Dels på ångbåt och dels till fot följde vi sedan Rhein från Mannheim ända till Düsseldorf. På en ångbåt gjorde vi bekantskap med ett par hyggliga engelsmän, som tycktes trifvas i vårt sällskap, ända till dess de upptäckte, att vi endast hade däcksbiljetter, då bekantskapen hastigt afbröts. Från Düsseldorf foro vi öfver Bremen och Hamburg till Lybeck, därifrån vi på ångbåt återkommo till vår gamla jaktvagn, som stått insatt under sommaren i Ystad och torkat ihop, så att de skallrande hjulen allt som oftast, på och mellan gästgifvargårdar, måste lagas under hemfärden, som togs genom Blekinge och Kalmar.

Detta var min första utländska resa, och jag fick hvarken tid eller råd att göra

någon ytterligare förr än jag blifvit justitiestatsminister. Men äfven därefter hafva mina resor hvarken varit många eller långa. Desto mer epokgörande var den första. Den vidgade min erfarenhet och utvecklade min självverksamhet samt införde något mera frimodighet i mitt väsende. Ej ringa nöje skänkte den mig, medan den påstod, och kära minnen efteråt. Jag visste icke, om jag skulle skämmas eller vara glad öfver att jag ändå mot slutet längtade hem. Kanske var det gladaste ögonblicket, då vi körde upp på gården till det kära Stjernholm och åter fingo se föräldrar och syskon.

För att hafva flera vägar öppna, hade jag nu beslutat att, i likhet med hvad min broder Karl gjort, jämväl taga hofrättsexamen; och efter att hafva blifvit antagen till extra-ordinarie kanslist i kammarexpeditionen af Kongl. Maj:ts kansli, begaf jag mig därför på hösten åter till Upsala. Jag upphjälpte nu något mina inkomster genom att mot 50 r:dr i terminen åtaga mig information för min kusin C. G. von Rosen och fick bo kvar hyresfritt i ärkebiskopshuset under nådåren.

Mest med ingifvelser från mina reseminnen författade jag kort härefter några smärre uppsatser, som jag efter hand insände till den i Upsala af docenten Lénström utgifna litteraturtidningen Eos. Den första bland dessa artiklar, innehållande en lekande karakteristik af de svenska träden, gjorde lycka och fäste en viss uppmärksamhet vid min person, som icke minskades af de efterföljande artiklarna. Tidningen mottog en af dem med följande smickrande omdöme: »Red. hälsar herr D. åter välkommen till Eos, ju längre tid han varit borta och ju snillrikare hans uppsatser alltid äro. Där är något af Ehrensvärd, ett helt originellt, af inga böcker förvilladt, sätt att uppfatta tingen, särdeles naturen och dess skönhet.»

Jag blef nu närmare bekant med de yngre litteratörerna, bland andra B. E. Malmström och C. J. Bergman, som utgåfvo ett par årgångar af en poetisk kalender vid namn Linnea borealis, till hvilken äfven jag lämnade bidrag. Mycket smickrad fann jag mig af att blifva vän och bror med Böttiger, som var betydligt äldre än jag. Han bodde i samma våning som jag uti ett stort rum, som han hyrt, och hade redan då börjat blifva sjuklig och var ytterst nervös. En afton kom han in till mig och sade sig vara så sjuk, att han fruktade, att han icke skulle öfverlefva natten, och som han tyckte det vara hemskt att kanske ligga och dö ensam, frågade han, om jag icke skulle vilja sitta inne hos honom öfver natten. Helt upprörd lofvade jag detta och satte mig bredvid hans säng, då han lade sig. Inom en kort stund somnade han och sof sedan godt och oafbrutet hela natten. En annan afton skref jag efter hans diktamen en vacker sång till Fredrika Bremer.

Ärkebiskopshusets första våning beboddes nu af öfverstinnan Silverstolpe, född Montgomery. Hon samlade hos sig hvarje torsdags afton en krets af flera

bland Upsalas mest framstående personligheter. Bland dem var Geijer, som dock efter sitt »affall» mera sällan inställde sig i det starkt konservativa sällskapet. Vidare Törneros, Atterbom, Fahlcrantz, Palmblad, Böttiger, båda Schrödrarne, Tekla Knös med sin mor och något senare Gunnar Wennerberg m. fl. Äfven jag var en gång för alla ditbjuden och försummade nästan aldrig att infinna mig, ehuru alltid blott såsom en tyst åhörare af de intressanta förhandlingarna. Där lästes vanligen högt ur någon nyligen utkommen bok, därvid hvem som helst fritt afbröt läsningen med sina anmärkningar, som upptogos af andra och ofta utspunno sig till de mångsidigaste recensioner. Intressant var i mitt tycke alltid Törneros med sina träffande infall och djupa reflexioner. För öfrigt konverserades om dagens allmänna politiska och litterära ämnen, och en stund af aftonen var alltid anslagen åt musik. Min moster, grefvinnan Rosen, född Lagerstråle, biträdde härvid med sin sällsynt vackra röst, och värdinnans systerdotter, den intagande Ava Wrangel, förtjuste alla icke blott med sin sång utan med hela sitt väsende. Adolf Lindblad kom ofta från Stockholm med nykomponerade sånger, dem han själf ackompanjerade, särskildt lifvande samtalen med sin kvickhet.

I Geijers hus var jag alltjämt en trägen gäst. Där hade nu Gustaf Ugglas blifvit inackorderad, och han blef snart min intimaste umgängesvän. En afton, då Jenny Lind var där, sprungo vi änkleken i Karolinaparken utanför Geijers hus, och som jag var en skicklig springare, lyckades jag snart fånga henne och behålla henne, ända till dess landshöfding Kræmer hittade på för att eröfra henne att skuffa omkull mig i ett dike, på hvars kant jag sprang för att hinna om honom. Han gjorde många ursäkter och försäkrade, att det var ofrivilligt, men jag kände nog på knuffen, att det var med berådt mod. Jag tröstade mig dock med, att Jenny Lind tycktes anse det såsom en otur jämväl för henne.

Vid andra tillfällen var Kræmer rätt vänlig emot mig, och jag tillbragte mången angenäm afton i hans gästfria hem på det gamla slottet, där sång och dans omväxlade med societetsspektakler och lekar m. m. Äfven på landet i Upsala grannskap hade jag mycken trefnad hos där bosatta släktingar, såsom på Frötuna, Sandbro, Tisslinge, så att jag nu fann mig förträffligt i Upsala. Med Gustaf Ugglas gjorde jag öfver en påskhelg besök hos hans fader, excellensen Ugglas på Forsmark, och därifrån utflykter till Leufsta bruk, Dannemora och Österby. Kärast voro dock alltid mellanterminerna på Stjernholm och samvaron med grannarne däromkring.

Min äregirighet vände sig nu åt det litterära hållet. Sommaren 1839 skref jag i ett lusthus på Stjernholm, i smyg för alla, en afhandling öfver ett af Svenska akademien utsatt estetiskt täflingsämne, angående konstens förhållande till religionen, och insände det, försedt med ett tänkespråk. Sedan berättade mig Knut Geijer i Upsala, att han känt igen min stil i en af de till hans fader

öfversända täflingsskrifterna och att akademiens sekreterare, Beskow, hade satt i fråga, att detta stycke borde prisbelönas. Med bäfvande hjärta afvaktade jag därför prisutdelningen men fick därvid icke en gång någon mention. Geijer hade sedermera sagt till sin son, att tankarna i uppsatsen voro självständiga och rätt bra men stilen alltför omogen för att kunna uppmärksammas af akademien.

Såsom ett prof på mitt sätt att tänka vid tjuguett års ålder, anför jag ur nämnda afhandling följande stycke:

»Det är först vid vetandets slut, som behofvet af religion inträder; helt nära för den obildade, och ett litet stycke längre bort för filosofen. Men vetenskapens början är icke religiös; den innebär tvärt om ett förkastande af all annan auktoritet än det mänskliga förståndet, så att vetenskapen icke stödjer sig på religionen, ehuru den leder dit. En vetenskapsman kan därför vara en ateist, ända till dess han närmar sig det högsta resultatet; men en konstnär kan det icke, ehuru han därför icke måste vara en kristen, eller ännu mindre en hedning. Han måste alltid hafva, om icke religion, åtminstone den religiösa känslan, som säger honom, att det gifves något mera än det vi veta och något högre än det vi se. Den blotta erfarenheten, att det sköna gifver oss en njutning, utan att det ändock kan sägas vara *nyttigt* till någonting, eller gifva oss något slags fördel, nederslår ovillkorligen materialismen. Men funnes icke en sådan njutning, utan kunde vi reducera dem alla ytterst till materiella mål, så är det osäkert, huruvida: vetenskapen någonsin skulle kunna stadfästa begreppet Gud; och funnes icke en sådan njutning, så skulle äfven möjligheten af *tro* på den uppenbarade religionen i hög grad vara försvårad. Konsten, som gifver oss denna njutning, är således ett samband mellan religion och vetenskap och har därigenom sin högsta och sin innersta betydelse.»

I en af Upsalatidningarna förekom en gång ett insändt skarpt utfall mot de vid universitetet studerande adliga ynglingarne, hvilka skuros öfver en kam, såsom rika och lättsinniga dagdrifvare, hvilka endast tänkte på sina kläder och mindre ädla nöjen. Detta retade mig, och jag insände en artikel, däruti beskyllningarna på ett ironiskt sätt återkastades. En häftig polemik härom fortsattes sedermera, utan att någondera sidan tillkämpade sig en afgjord seger i allmänna meningen. Striden hade förts anonymt allt igenom, och sedan den afstannat, kommo vi under fund med, att däruti deltagit på min sida Gustaf Ugglas och såsom mina motståndare Sigurd Ribbing och B. E. Malmström, hvilket icke hindrade, att vi hela tiden varit och framdeles förblefvo de bästa vänner.

Äfven i ett annat ämne uppträdde jag polemiskt och anonymt i en Upsalatidning. Den tiden var det ett prerogativ för militären att bära

mustascher. Endast då man skulle exercera beväring ansågs det tillbörligt för en student att någon tid förut bereda sig därtill genom att låta mustascherna växa. Men så snart exercistiden var slut, borde man åter beröfva sig denna prydnad. Nu var det många, som trodde, att det afgjorda företräde, som officerarne i det sociala lifvet åtnjöto, till en del berodde på mustascherna. En och annan civil hade därför försökt att trotsa det allmänna bruket men möttes af ett starkt ogillande från officerarne och ansågos äfven af andra för oförskämda. Som jag tyckte, att mina beväringsmustascher klädde mig förträffligt, lät jag dem sitta någon tid efter slutad militärtjänst och beslöt att bryta en lans för deras bibehållande. Jag skref därför en uppsats om kastanda och militärdespotism, som sträckte sig så långt, att man till och med ville förneka andra den manliga prydnad, som naturen skänkt så väl den ene som den andre, men att det var tid att en gång bryta bojorna. Innan jag insände mitt opus till tidningen, rakade jag likväl fegt nog af mina egna mustascher för att undgå all misstanke om författarskapet men i uppsåt att framdeles låta dem åter växa, om jag lyckats besegra fördomen. De kommo likväl aldrig mera öfver mina läppar men bibehöllos af åtskilliga, som måhända funno mitt teoretiska försvar giltigt och därför ansågo sig med godt samvete kunna bära sina knäfvelborrar; och den stora reformen är länge sedan fullständigt genomförd.

För juridiken hade jag icke mycken håg. Dock kände jag, huru en hemlig sträng träffades i mitt inre, då professor Lindblad, efter en tentamen, sade, att såsom adelsman borde jag en gång kunna komma in i Högsta domstolen, af hvars ledamöter hälften den tiden skulle vara af frälse börd; likasom då en aktad magister Loenbom yttrade, att då man hade hufvud och hette De Geer, borde man gå så långt som vägen räckte. Det var visserligen icke fullt tillfredsställande, att börden antogs såsom villkoret för mig att komma fram; men otvifvelaktigt var det sant, ty utan min börd hade jag säkert icke, åtminstone icke så tidigt, kommit att spela någon framstående roll.

De juridiska studierna skötte jag någorlunda bra, så att jag mot slutet af 1840 var färdig med hofrättsexamen.

Omedelbart efter slutade examina lämnade jag Upsala, där jag tillbragt den långt största delen af åtta år, hela tiden boende i ärkebiskopshuset. Under de närmaste åren därefter gjorde jag från Stockholm ett par kortare besök, men sedan dröjde det, som jag vill minnas, sjutton år, innan jag återsåg denna skådeplats för min ungdomstid. Jag hade under tiden föga tänkt på Upsala, upptagen som jag varit af helt andra föremål, och bland annat bosatt tio år i Skåne och tre i Jönköping. Men då jag åter slagit mig ned i Stockholm, såsom en mogen man och Justitiestatsminister, tog jag mig ledig en sommardag och for ensam på ångbåt till Upsala. Redan åsynen af domkyrkotornen och det gamla slottet på sin höga sandås försatte mig genast i en underbar stämning,

och då jag steg i land, kände jag mig såsom genom ett trollslag åtminstone tjugu år föryngrad. Känslor och tankar, som varit skrinlagda allt ifrån ynglingaåren, trädde nu så lefvande fram, att jag invärtes blef åter helt och hållet en pojke.

Ett par timmar vandrade jag gata upp och gata ned och fann på de flesta ställen allting sig så likt, att jag var färdig gå upp i de hus, där mina vänner bott, och höra efter, om de voro hemma. Domtrappehuset, där min skola varit logerad och i hvilket jag så många gånger af gammal vana sprungit upp äfven som student, då jag gått i tankarna, stod alldeles oförändradt, inbjudande till nya språng; och i stenläggningen på gatan utmed domkyrkan, som varit min vanliga utfartsväg från ärkebisbopshuset, kände jag igen snart sagdt hvarenda sten i den lilla djärfva bergskedja, som bildar den så kallade borgmästarraden, en bekantskap, som jag sedermera under trettio år allt emellanåt förnyat och funnit alltid vara densamma. Ett annat minne af denna passage, som trängde sig fram, var den ohyggliga blåst, som nästan alltid om vintern svepte omkring domkyrkan och, i förening med halkan på den bara isgatan, gjorde gåendet lika obehagligt som svårt, så att en gammal upsalabo påstod, att man från ingången af november måste i Upsala ständigt gå med krokiga knän, om man icke skulle falla.

Mycket fann jag visserligen både förändradt och nytt. Karolinaparken och Kræmers planteringar på den kala slottsbacken hade vuxit höga; men de fyra träden, som kallades fröknarna Fock, uppe på en af slottsruinens tegelhögar, hade däremot icke vuxit alls. En stund stannade jag i det hörn, där jag, flanerande med Hedenlund, plägat stå och afvakta den turkiska musiken och betrakta alla de åhörare, som strömmade dit. Förgäfves kastade jag mina blickar upp till de fönster, där man fordom kunnat hoppas få se ett vackert ansikte. Endast få människor syntes på de folktomma gatorna, och bland dem ingen enda bekant till mig, som förr känt hela staden. Jag skulle säkert blifvit förbluffad, om jag mött någon af mina kamrater och funnit honom vara, liksom jag, en äldre man. Det började kännas underligt, då jag eftersinnade, att sannolikt ingen enda nu fanns kvar och att mitt lefvande gamla Upsala nu var för mig en död stad.

Men plötsligen uppenbarade sig Böttiger, som nu var en välbeställd professor och gift med Disa Tegnér. Han hade från sina fönster sett en person stryka fram och tillbaka på gatan och slutligen igenkänt mig. Han förde mig upp i sin våning, gjorde mig bekant med sin fru och följde mig därefter på min fortsatta promenad. Jag kunde aldrig funnit någon bättre skickad att för mig sammanbinda mitt gamla Upsala med det närvarande. I fina och kvicka drag gaf han mig flera af mina ungdomsvänners fortsatta historia och presenterade mig de nybyggda husen, af hvilka ett, byggdt af en skräddare, som hade en stor ladugård, fått namnet Saxen Koburg, ett annat på en afbränd tomt

kallades Brandenburg, och en hel rad af små oformliga hus på en tomt, som blifvit donerad till akademien af dess gamle kursor, sades vara uppförda i den »kursoriska stilen» o. s. v. Med synnerlig förkärlek visade han mig de nya nationssalarna, för att ådagalägga, med hvilken ifver studenterna gjorde sig bofasta i Upsala. Han lefde nämligen uti en stor fruktan för den då lifligt ventilerade frågan om universitetets flyttning till Stockholm. Jag sökte bibringa honom min öfvertygelse, att rätta lösningen vore *ett* universitet i Stockholm och *ett* i Upsala och att man därför icke i Upsala borde motsätta sig en högskolas upprättande i hufvudstaden.

Småningom bleknade emellertid härunder mina nyväckta ungdomsillusioner, och jag återvände till Stockholm, mycket nöjd med min Upsalafärd men lika gammal som då jag for dit.

UNG MAN I VERKEN.
(1841—1843.)

Med afslutandet af studiekursen var det också slut med allt underhåll hemifrån, och det gällde nu att taga sig fram på egen hand. Min far hade nämligen på förhand sagt oss, att han icke kunde lämna sina barn några bidrag, sedan vår uppfostran var gjord och vi blifvit myndiga.

Genom min bror Karls mellankomst fick jag genast en oväntad framgång. Han var anställd såsom riddarhuskanslist under riksdagen, en plats, som var ganska begärlig och aflönad med 3 r:dr b:ko om dagen. Däremot var notariernas protokollsföring ytterst ansträngande, och då en sådan plats just nu blifvit ledig, fanns ingen, som kunde snabbskrift, benägen att åtaga sig densamma. Karl erbjöd sig då att göra det, under villkor, att jag antogs efter honom till kanslist, och sålunda fick jag, få veckor efter det jag lämnat universitetet, för någon tid en aflönad anställning, hvartill kom, att Karl, som kort därefter blef utnämnd till andre sekreterare i kabinettet, lät mig hyresfritt bo i det ena af hans två rum, så att jag var väl försörjd, så länge riksdagen räckte.

Såsom riddarhuskanslist fick jag godt tillfälle att sätta mig in i riksdagsmaskineriet och att göra personliga bekantskaper, åtminstone till utseendet, med adelns ledamöter, bland hvilka voro många af Sveriges mest framstående män. Ett af göromålen var nämligen att under hela plenum stå bredvid landtmarskalkens stol, dels för att göra honom uppmärksam på hvilka ledamöter, som begärde ordet, och dels för att läsa upp de utskottsbetänkanden, som föredrogos. Det var icke utan mycken rädsla, som jag första gången höjde min stämma till en sådan innanläsning, och, under mitt bemödande att göra det tydligt och väl, läste jag så långsamt, att Hartmansdorff sade till riddarhussekreteraren, att det icke dugde att låta den där nye kanslisten läsa, ty det tog alltför mycken tid. Efter den läxan öfvade jag mig att läsa fort och kom däruti slutligen till en verklig virtuositet. I riddarhussalen studerade jag ock af nödtvång konsten att *stå* utan afbrott i fem à sex timmar i rad. Mellan plena var det ett ändlöst skrifvande för att delgifva de fyra stånden hvarandras beslut. Utskottsbetänkandena föredrogos och afgjordes innan de blifvit tryckta; föredragningslistorna trycktes aldrig

och skrefvos blott i två exemplar, ett för landtmarskalken och ett som skulle ligga på bordet i kansliet, där de af adelns ledamöter, som togo någon närmare kännedom af ärendena, mellan plena sutto och läste dem. Före afgörandet upplästes betänkandena i sin helhet, och vid voteringarna höllos två upprop, då en bänk i sänder trädde inom skranket kring landtmarskalksbordet, och förteckningen på alla, som tagit ut pollett men af hvilka vanligen icke ens fjärdedelen fanns i staden, upplästes två gånger. Detta drog ut nära halfannan timme, och om votering begärdes, medan någon bal eller större supé pågick, var det kanslisternas åliggande att genast skicka dit en vaktmästare med underrättelse, då gästerna kunde hinna fram till andra uppropet och »votera för uniformen», såsom det hette, enär de ankommande, som till största delen voro garnisonsofficerare, icke visste, hvarom frågan var, utan af vederbörande ledare fingo upplysning, om de borde rösta ja eller nej.

Landtmarskalken, i stor uniform, for alltid i sjuglasvagn upp till plena, och i riddarhusfarstun stod en gardesvakt, för hvars befälhafvare hvar och en, som ville inträda i salen, måste uppvisa sin pollett. Salen var oeldad och

endast försedd med ostoppade träbänkar, utan ryggstöd, hvarför ledamöterna sutto klädda i kappor och galoscher med hattarna på, utom den som talade, hvilken, jämte det han aftog hatten, vanligen steg upp på bänken. Anförandena började alltid med orden: »Högvälborne herr grefve (eller friherre) och landtmarskalk, höglofliga ridderskap och adel.» En stor del af anförandena voro skriftligen författade och upplästes ur papperet, men den muntliga diskussionen blef ofta ganska liflig, ehuru alltid med iakttagande af den strängaste ordning, som upprätthölls af landtmarskalken och riddarhusfiskalen. Om någon stannade på stora gången eller talade från någon annan bänk än sin egen, såg man genast fiskalen utkräfva en r:dr i plikt och under husets munterhet bära sedeln högt upplyftad till sparbössan vid landtmarskalksskranket. Antalet af närvarande adelsmän uppgick stundom till flera hundra men stundom knappt till mera än ett tiotal, ehuru några af kansliet också voro riksdagsmän. Mångsidighet och sakkunskap funnos utan tvifvel företrädesvis i detta stånd men också många afsigkomna och tvetydiga personer. Oaktadt största delen af de högre ämbetsmännen där hade säte, var det likväl så långt ifrån att opposition mot regeringen saknades, att den tvärt om vid 1840—1841 års riksdag i början hade pluralitet på riddarhuset och till och med insatte grefve Karl Henrik Anckarsvärd till ordförande i konstitutionsutskottet. Då jag kom till riksdagen, hade likväl regeringen åter fått öfverhand, och Hartmansdorff skötte tömmarna med lika mycken insikt och klokhet som kraft.

Debatterna på riddarhuset började ingifva mig något sinne för det parlamentariska lifvet, men märkvärdigt nog kände jag mest sympati för de

konservativa personerna, under det jag företrädesvis omfattade de liberala åsikterna, och kände mig därför alltid mest tillfredsställd, då en konservativ någon gång uppträdde på den liberala sidan.

Mina vänners antal ökades under denna riksdag bland andra med Gudmund Silverstolpe, känd såsom poet och karikatyrritare samt för sina kvicka infall och för sin ovanliga längd. Han var en glad själ med det bästa hjärta och därför mycket eftersökt i alla lustiga lag samt ägde en ofantlig samling korkar till de champagnebuteljer han varit med om att tömma; men i olikhet med Nybom tog han däraf ingen skada. Efter riksdagens slut öfvade vi oss tillsammans att skrifva snabbskrift för att vid nästa riksdag kunna sitta vid adelns protokoll.

Tiden emellan dessa båda riksdagar var för mig hufvudsakligen upptagen af ett ovisst sökande af hvad som skulle blifva min framtid. Min tanke att söka den i ett rikt parti blef snart öfvergifven. Jag kände en ung, vacker och intagande flicka, som redan var ägarinna till ett af Sveriges stoltare herresäten, hvars historiska minnen särskildt tilltalade mig, och jag trodde mig märka, att jag icke af henne var illa omtyckt, på samma gång som hennes mor bemötte mig med en förekommande vänlighet. Hon var dessutom god vän med mina systrar, och alla omständigheter förenade sig att göra henne till ett af de bästa partier en ung man kunde önska sig. Men det fanns en annan ung flicka, hvars bekantskap jag såsom student gjort i professor Geijers hus, hvilken snart sagdt från första stunden hade intagit mig. Hon var kvick, glad, fint bildad, och för hennes karakter hade jag en säker borgen däruti, att hon var Agnes Geijers bästa vän. Hennes utseende var i sin helhet täckt och ögonen så förtjusande, att man glömde se på hennes fula mun. Föräldrarna voro förmögna men ej rika, helst deras egendom bestod af järnbruk, som ofta äro underkastade ogynnsamma konjunkturer, och de hade många barn, som därför hvart för sig icke kunde ur penningesynpunkt kallas oberoende. Deras hem låg i Vermland, men de gjorde årligen besök i Upsala och Stockholm, där jag flitigt fortsatte bekantskapen.

Under en ångbåtsresa till Upsala, som jag gjorde för att tjäna såsom cicerone åt den förstnämnda af mina inklinationer och hennes mor, blef jag bjuden att tillbringa en del af sommaren hos dem på landet; och redan förut hade jag fått en dylik bjudning till Vermlandsbruket. Jag hade nu att välja, hvilketdera jag skulle antaga, ty att antaga båda tillät hvarken tiden eller kassan; och dessutom kände jag mig här stå vid en skiljoväg för hela lifvet. Lifligt erinrar jag mig den inre strid jag nu utkämpade. Jag bodde denna gång i Upsala hos Gustaf Ugglas, som nu hade hyrt ett litet hus inuti en trädgård. Han var borta den afton, då jag sittande i ett öppet fönster fattade mitt beslut. Alla förståndets beräkningar talade för den ena, och jag trodde mig — ehuru

möjligen alldeles ogrundadt — endast behöfva utsträcka handen för att gripa hvad man kallar lyckan. Däremot hade jag en förkänsla af att jag icke skulle lyckas, om jag försökte att vinna den andra, så framt jag icke på något oförklarligt sätt kunde själfständigt bjuda en hustru en hedrande och oberoende ställning. Denna gång segrade dock min bättre natur. Jag kunde icke dölja för mig själf, att ehuru jag icke för denna sistnämnda hade någon öfverväldigande passion, så var hon likväl mitt hjärta närmare än den första, och jag insåg det orätta i att bjuda min hand åt någon, som jag tyckte mindre om än en annan. Dagen därpå under hemresan till Stockholm förkunnade jag därför till mitt något förvånade ressällskap, att jag vid närmare öfvervägande fann mig icke få tillräcklig tid för mina göromål att denna sommar hörsamma den vänliga bjudningen. — I stället for jag senare till Vermland och hade där mycket roligt. Hela familjen var högsinnad och mycket intelligent. Där fanns knappt någon punkt på det vackra stället, vid hvilket icke något träffande infall var fästadt. Den lifliga bruksrörelsen, skaror af kommande och farande gäster, som begagnade den obegränsade vermländska gästfriheten; societetsspektakel, sjöpartier och dans gjorde vistelsen glad och angenäm för alla. Jag blef allt mera betagen men kunde icke komma till några säkra utsikter, och året därpå blef det slut med allt hopp, då en rival blef mig föredragen.

Detta var mitt allvarsammaste tycke före det, då jag träffade den rätta. Senare hade jag visserligen ännu ett, något mindre häftigt, men med lika liten framgång. Småtycken infunno sig oupphörligen till oräknelig mängd. Hjärtats angelägenheter hindrade mig dock icke, utan snarare tvingade mig, att tänka på lefvebröd för framtiden.

Utsikterna voro icke synnerligen lofvande. De unga männen i verken buro titeln af kungliga sekreterare, men dem bestods, såsom extraordinarie, i de flesta ämbetsverk icke annat arfvode för deras tjänstgöring än lösen för två lispund talgljus efter markegångspris, omkring 20 kronor. Man kunde dock genom uppvaktning förtjäna sådana ljuspenningar på mera än ett ställe, och jag hade en samtida, som kallades talgoxen, därför att han ordnade sin tjänstgöring så, att han erhöll talgljus på fem à sex olika håll. I justitierevisionen plägade mot slutet af året, då ljuspenningarna utföllo, tillställas på Blå porten en storartad sexa, som kallades talgkalaset, emedan det ungefär slukade hela årsinkomsten. Orvar Odd tillämpade på kongl. sekreterarne, att de så intet, intet heller uppskära de, men Salomo i all sin härlighet var icke klädd som en af dem.

Första hösten efter 1841 års riksdag sökte jag mig plats såsom tingskrifvare hos lagman Oxehufvud i Karlskoga. Det fogade sig så, att en kamrat från riddarhuskansliet, Vilhelm Stråle, där skulle hålla sina första ting, och jag valde denna plats företrädesvis därför, att den var belägen icke så långt ifrån

det ställe, där jag då ännu hade mina käraste förhoppningar fästade. Själfva tingen intresserade mig rätt mycket för den inblick de gåfvo mig i folkets lif och förhållanden, och jag åtnjöt den största välvilja både i lagman Oxehufvuds hus och på det i nära grannskap belägna Bofors hos den talrika och älskvärda familjen Lagerhjelm. Arbetet, som började kl. 4 om morgnarna, var emellertid ganska strängt, och någon egentlig smak för juridiken hade hos mig ännu icke vaknat. Jag kunde för ålderns skull ännu icke på ett par år få själf hålla ting, och som jag här visserligen hade fritt vivre men icke kunde förtjäna något till kläder, så slutade jag min tingskurs till jul och återvände till Stockholm, efter att hafva julat på Stjernholm.

Nu började jag tjänstgöra i åtskilliga ämbetsverk. Under en session satt jag några gånger vid kriminalprotokollet i Svea hofrätt men fann pedanteriet med skrifsättet och det oupphörliga springet odrägliga. I justitierevisionsexpeditionen anförtroddes mig nästan endast renskrifning och kollationering. Bättre fann jag mig i justitiestatsexpeditionen, där jag tämligen snart fick fastare fot och förordnanden att sköta ordinarie tjänst. Här skulle promemorior uppsättas i alla mål, som justitiestatsministern hade att föredraga i konseljen, och dessa öfversattes sedan på franska af en därtill särskildt anställd tjänsteman. Uppgiften var att på en gång göra promemoriorna så korta, att konung Karl Johan orkade med dem, men tillika så fullständiga, att han icke behöfde begära muntliga upplysningar, af hvilkas lämnande på franska justitiestatsministern Törnebladh fann sig besvärad. Själfva konseljerna voro endast pro forma, ty ärendena afgjordes alltid förut på enskild föredragning af departementschefen. I viktigare frågor ägde måhända någon föregående öfverläggning rum emellan statsrådets ledamöter, men detta torde hafva varit ganska sällan, och Karl Johan ansåg det alldeles obehöfligt. På föredragningslistorna plägade han själf teckna »approuvé», »ajourné», eller något dylikt, och sedan kunde protokollet uppsättas färdigt innan konseljen hölls. En stor svårighet var att få de utgående expeditionerna underskrifna, ty Karl Johans namnteckning, som var lång i sig själf, tog mycken tid i anseende till hans tunga hand och åtskilliga slängar och punkter, som alltid med precision åbragtes. Till kammartjänaren Dottas förtviflan tryckte han ock vanligen sönder uddarna på ett par tre gåspennor och bortkastade dem, innan han fick någon, hvars gång han gillade. Ofta fick man vänta tre veckor, innan man återfick expeditionerna för en konselj underskrifna; och var det några, som voro synnerligen brådskande, måste man inlägga dem i ett särskildt omslag, som icke fick innehålla mera än tre. Men då hände det någon gång, att man fick en underskrift på köpet, tecknad å själfva omslaget, som kungen tagit för en expedition. De ofantliga uppstaplade högarna af franska föredragningslistor intygade emellertid ojäfaktigt, att Sverige många år verkligen styrdes på franska.

Karl Johan själf såg jag icke ofta, och han var under sina sista år icke mycket

ute. På den bal, som gafs å börsen för att fira hans tjugufemåriga regeringsjubileum, såg jag dock ett karakteristiskt drag af den gamle hjältens viljekraft. Han skulle stiga upp ur en soffa, men benen ville icke strax göra tjänst. Norske statsministern Due, som märkte detta, räckte honom då sin hand men fick en ljungande vredgad blick, och i ögonblicket stod konungen utan hjälp upprätt på golfvet.

Samtidigt med min tjänstgöring i justitiestatsexpeditionen arbetade jag ock i riksarkivet, där äfven jag fick en liten andel af Hans Järtas riksarkivarielön. som han hel och hållen delade ut till extraordinarie tjänstemän. Jag ordnade och registrerade där en del papper hörande till Karl XII:s historia, om hvilken tid jag redan hade en roman i tankarna.

Under ett tillfälligt förfall för sekreteraren uti den då arbetande unionskommittéen, förrättade jag också hans tjänst och skref då åtskilligt efter diktamen af Hartmansdorff, som var kommittéens svenske ordförande. Jag lärde mig då att beundra honom bland annat för hans oerhörda arbetsamhet. Då jag hade något att tala om, måste jag antingen besöka honom kl. 6 om morgnarna eller ock passa på och följa honom, då han gick hem om middagarna från kammarrätten. Någon annan stund på dagen hade han ej ledig.

Redan under år 1841 utgaf jag min första bok, »Hjärtklappningen på Dalvik», däruti själfva novellen egentligen blott var en stomme för en massa iakttagelser och reflexioner. Det första kapitlet, som är det långt bästa af boken, var skrifvet för att utgöra en själfständig skiss, men då ett par läsare af manuskriptet ifrigt uppmanade mig att fortsätta berättelsen, lät jag därtill förleda mig och sammansatte en hel tämligen onaturlig novell, hvilken likväl för den tidens smak icke var så vidunderlig, som den förefaller nu. Jag erhöll för manuskriptet ett par hundra kronor af Lars Hierta, som nu blef min förläggare, och skördade för öfrigt både beröm och klander. Större lycka gjorde »S. H. T.», en samling skisser, som jag omkring ett år senare utgaf och som vann tämligen vidsträckt bifall.

Utom honorarierna för dessa böcker förtjänade jag vid denna tid något genom att ur utländska tidskrifter och tidningar öfversatta åt »Svenska biet», en konservativ tidning, för hvilken min gynnare Hartmansdorff stod i spetsen. En annan af de konservativa ledarne, min släktkäre släktinge Nils Tersmeden, erbjöd mig ock att blifva medarbetare uti en tidning af hans politiska färg, jag tror det var Svenska biet, men härtill nekade jag, under uppriktigt uppgifvande, att mina politiska åsikter, i den ringa mån jag ägde sådana, icke gingo åt det hållet.

Med de små inkomster, jag på detta sätt hopskrapade, hade jag ganska svårt

att slå mig fram utan att göra skuld, hvilket icke föll mig in, då jag icke såg någon utsikt att kunna betala den. Dock fick jag af min far, i likhet med de öfriga syskonen och motsvarande ekipering och utstyrsel för dem, i flera repriser, under några år sedan jag lämnat Upsala, sammanlagdt ett par tusen kronor, hvilka uppskrefvos såsom räntefritt lån. Mitt lefnadssätt var ordnadt på den sparsammaste fot, så att jag t. ex. ett par år bodde i ett rum inåt gården i Trumpetarebacken, som med möbler, eldning och städning kostade 150 r:dr r:gs om året. Jag drack aldrig vin, öl eller punsch på eget konto, spelade icke kort och rökte icke tobak. Det enda, hvaruti jag jämförelsevis utvecklade en ringa lyx, var uti kläder, i det jag hade själfva Kæding till skräddare. Men detta var också nödvändigt, då jag umgicks och ville umgås i Stockholms högsta sällskapskretsar, fastän jag härvid föreföll mig själf såsom en Don Ranudo de Colibrados. Min kassa var nämligen icke sällan tom, och en gång måste jag sälja min klocka, som inbringade 7 r:dr, för att kunna lifnära mig till dess nästa inkomst utföll. Sedan fick jag springa och se på kyrktornen, hvad klockan var, för att passa på mina bjudningar i de förnämsta hus.

Den största försakelse jag hade att genomgå var måhända, då Gustaf Ugglas efter slutade studier skulle företaga en utländsk resa under två år och bjöd mig att göra honom sällskap och få resan fritt, men jag måste afsäga mig detta, dels emedan jag icke kunde uppoffra två år utan att kunna arbeta för ämbetsmannabefordran och dels emedan jag icke hade tillgångar att bestrida alla utgifter, som måste förekomma utom själfva resan.

De ständiga näringsbekymren tyngde på mitt lynne, som af naturen var gladt, och beröfvade mig den frimodighet, som så väl anstår unga karlar. Då jag alltför väl visste, huru svårt det var för min far att få sina inkomster att räcka till för de nödiga utgifterna, hade jag icke hjärta att till honom framställa någon bön eller önskan om bidrag, som icke voro absolut oundgängliga. De skulle icke heller kunnat gifvas mig utan på rättvisans bekostnad i förhållande till de andra syskonen, och jag lämnade därför så vidt möjligt de mina i okunnighet om huru knappt jag verkligen hade det.

VIDARE STOCKHOLMSMINNEN. (1843—1845.)

På den tiden var excellensen grefve Karl De Geer Sveriges rikaste man, och han åtnjöt äfven ett stort personligt anseende. Hans hus var ställdt på en större fot än något annat i Stockholm. Utom de middagar och någon gång baler, som där gåfvos, hade grefvinnan, som själf aldrig gick ut i världen, sina salonger alla aftnar öppna för mottagning, och där var en talrikt besökt samlingsplats för hofvet, corps diplomatique, högre ämbetsmän och politiska familjer samt snart sagdt hela den s. k. societeten. De besökande kvarbjödos icke, men den, som ville, stannade till supéen, för hvilken antalet munnar ej kunde en timme förut beräknas men som alltid serverades precis kl. 1/2 10, antingen de kvarstannande voro några få eller uppgingo till 30 à 40 stycken. En mängd betjänter inkommo då bärande små bord till erforderligt antal med två kuverter på hvarje och placerade dem i fönstren, framför sofforna och, om så behöfdes, midt på golfvet i de tre salongerna. Några utvalda anmodades att taga plats vid grefvinnans eget stora bord i den innersta salongen. Den förnämste bland herrarne fick sätta sig hos excellensen vid ett litet bord i ett fönster, särskildt upplyst af en enda ljusbit, som oföränderligt var två tum lång vid hvarje supés början. Grefvinnan De Geer, eller tant Ulla, som hon af mig och många kallades, var ett lifligt och kvickt fruntimmer, som till och med ibland kunde vara litet skarp, ehuru hon hade ett mycket godt hjärta. Hon hade ock någonting svärmiskt i sin natur och tyckte icke om stockholmslifvet. Hon var ganska korpulent men frisk och sade sig endast hafva två sjukdomar; den ena var »hänsjuka» eller längtan från Stockholm och den andra »ditsjuka» eller längtan till hennes favoritställe Kulla Gunnarstorp i Skåne, där hon kände sig såsom en ny människa och gjorde långa promenader, under det hon i Stockholm ytterst sällan gick tvärt öfver golfvet. Till en fru från landet, som prisade Stockholm och sade, att det icke var så roligt att sysselsätta sig med att göda höns och proppa kalkoner, svarade hon: Hvad annat göra vi här?

Herrn i huset själf var en ståtlig man med ett orubbligt lugn i lynnet, tämligen ordkarg men af ett mera än vanligt sundt förstånd, som oftast träffade hufvudet på spiken. Såsom landtmarskalk hade han vunnit ett högt anseende för oväld och redighet; och hans sätt att uttrycka en djupare

sinnesrörelse endast med att flytta tobaksbussen från ena sidan i munnen till den andra har fått sin plats i historien.

I detta hus tillbragte jag mina flesta aftnar. De trägnaste stamgästerna voro för öfrigt excellenserna Stjerneld och Posse samt grefve Karl Gyldenstolpe med familjer, baron Sprengtporten, grefve Erik Lewenhaupt, engelske ministerns fru, Lady Cartwright, franske ministern grefve Mornay, baron Brinkman, professor Huss, min bror Karl, då han ej var utrikes, med flera.

Sällskapet var vanligen under aftnarna deladt i två grupper, den ena inne hos grefvinnan och den andra utanför hos excellensen. Där inne voro damerna och de som af dem voro roade. Här höllo diplomaterna till för det mesta. Mornay reciterade fransk poesi; Brinkman förde talet på litterära ämnen och minnen från den preussiska konungafamiljen, med hvilken han varit nära förbunden. Den gamle Karl Gyldenstolpe var af honom så besvärad, att han plägade stapla upp en hop böcker på stolen bredvid sig, för att icke Brinkman skulle kunna sätta sig där. Båda gubbarna voro närmare åttio år, och Gyldenstolpe, som varit en utmärkt mekaniker, ville vara i ro, men Brinkman, som var liten, tandlös och full af snus, for omkring som ett torrt skinn och skrek med sin hesa röst. I denna salong afhandlades dagens alla samtalsämnen, icke ens undantagen politiken, om hvilken tant Ulla yttrade sig ganska fritt för att vara i Karl Johans tid och i närvaro af hans handsekreterare Erik Lewenhaupt.

I den yttre salongen var politiken hufvudämnet. Sprengtporten och Platen förde vanligen liberalismens talan, stundom med mycken ifver. Den alltid stridfärdige Anton Gyldenstolpe, biträdd af än en än en annan, stod dem emot; och värden, som mest satt tyst och hörde på, skipade någon gång rättvisa med ett kort inlägg i striden.

Hvarken i den ena eller andra salongen vågade jag ännu deltaga i den allmänna konversationen men var en uppmärksam åhörare. Då jag tyckte, att utländingarne voro för många, brukade jag i den aflägsnaste salongen samla omkring mig de Platenska barnen, de halfvuxna flickorna Stierneld och stundom en annan något äldre och berättade för dem sagor och händelser från min egen barndom, hvilka med en stark dramatisk färgläggning så roade dem, att de knappt ville lämna mig någon ro från det jag inträdde. Sedan de flesta gästerna gått, stannade jag ibland kvar en stund och roade tant Ulla med mina observationer och anmärkningar öfver personer och deras yttranden.

Utom grefvinnan De Geer funnos vid denna tid i Stockholm tre andra äldre förnäma fruar, som icke själfva längre voro ute i världen men ändock voro tongifvande inom de högre kretsarna och kunde hvar för sig åberopas såsom

tillfredsställande auktoriteter i fråga om hvad som gick an att göra eller uraktlåta. Dessa voro grefvinnorna Brahe, född Koskull, grefvinnan Fersen, född Piper, och grefvinnan Karl Löwenhjelm, född Schönburg-Wechselburg. Bland dem var jag endast så mycket bekant med grefvinnan Brahe, att jag umgicks i hennes hus.

Hos Platens, som voro så mycket ute i stora världen, att de knappt hade något eget hvardagslag, var jag esomoftast på större och mindre bjudningar. Lotten Platen bemöttes öfverallt som en furstinna, ehuru hon uppförde sig själf så ödmjukt, som det var möjligt och som om hon endast varit, hvad hon i självfva verket var, hustru åt en f. d. premierlöjtnant vid flottan. Hon var af en typ, som numera icke finnes, och äfven förr torde varit sällsynt. Hennes vana att säga folk de utsöktaste artigheter midt i ansiktet gjorde, att mången trodde henne icke vara uppriktig. Men så var icke förhållandet. Det hörde till hennes natur att företrädesvis se det goda hos alla och berömma det, men om hon såg något, som hon icke kunde gilla, så berömde hon det aldrig utan teg. Hennes utseende var distingueradt, hennes hållning något stel men utan en skymt af högdragenhet, och hennes väsen bar en sant aristokratisk prägel. Varmt hjärtegod, visade hon sina vänner uppmärksamhet vid alla möjliga tillfällen, och hennes underdåniga vördnadsbetygelser för den kungliga familjen kände inga gränser.

Platen själf var en fulländad gentleman, som ärft mycket af sin fars envishet och äfven en del af hans goda hufvud.

Dessa båda familjer gästade jag stundom om somrarna äfven på landet; Platens på det ståtliga Örbyhus och De Geers så väl på familjefideikommisset Leufsta som på det ännu ej färdiga slottet Sundby och senare äfven på Kulla Gunnarstorp.

En och annan af mina vänner, som kände svagheten af min ekonomiska ställning, undrade öfver, att då jag var nästan som barn i huset hos grefve De Geers, som voro så rika, de likväl icke på något sätt för mig underlättade kampen för tillvaron. Jag är öfvertygad, att, om jag bedt därom, de gärna räckt mig en hjälpsam hand, men då jag, i olikhet med så många andra, aldrig gjorde det, trodde de väl, att jag hade hvad jag behöfde; och i allmänhet har rikt folk svårt att tro, att fattigt folk behöfver något. Säkert är, att min ställning till dem nu blef vida angenämare och mindre beroende än den talrika omgifnings, som mer eller mindre lefde på deras bekostnad.

En annan familjekrets, däruti jag blef hemmastadd, var den arfwedsonska, hvars chef, den gamle Karl Arfwedson, var Stockholms störste järnexportör och bankir. Han var en vacker, något kruserlig gubbe, som i sin ungdom hade, liksom general Bonaparte, gjort sin kur för m:lle Clary, sedermera Karl

Johans gemål. Hans båda döttrar blefvo gifta med två Cederströmar, söner till generalamiralen grefve Cederström, som var bror till min mormor, och den äldre af bröderna, öfverstelöjtnant vid gardet till häst, var en god vän till Stjernholmsfamiljen och hade mina båda äldsta systrar ett par vintrar hos sig i Stockholm, där de på detta sätt fördes ut i världen. Min syster Lovisa blef också sedermera gift med direktör Arfwedsons yngre son Edvard.

Hos Hartmansdorffs, som sågo tämligen mycket folk, var jag ofta gäst, och för öfrigt umgicks jag i några ämbetsmanna- och grosshandlarefamiljer. Bland mina litterära relationer var gubben Brinkman, som jag emellanåt besökte. Han led svåra plågor af hvad han kallade tandvärk i hjärtat och kunde aldrig ligga till sängs utan satt om nätterna påklädd och hopkrupen i ett soffhörn. I öfrigt var han mycket pigg och sade själf, att det var skada han snart måste dö i sina bästa år (han var då 80). En dag berättade han, att han till sin intimaste korrespondent, friherrinnan Schwerin, hade skrifvit det af sina alltid numrerade bref, som öfverensstämde med årtalet, jag vill minnas det var 1843. Hos honom träffade jag Crusenstolpe, med hvilken han gjorde mig bekant. Brinkman och jag hade det gemensamt, att vi båda i en högaristokratisk omgifning hyste liberala åsikter. Jag var tillsammans med honom också bjuden på en splendid middag hos min förläggare Lars Hierta, där jag fick sitta bredvid Jenny Lind.

På de stora baler, som gåfvos af de svenska, norska och utländska ministrarne med flera plägade jag vara bjuden och saknade därför icke särdeles att ej hafva råd att låta mig intagas på Amaranten eller Innocensen. Likaså var jag ofta på spektaklet men köpte sällan eller aldrig själf min biljett. Excellensen De Geer hade abonnerad loge, i hvilken jag ofta fick en plats, och ej sällan blef jag också bjuden på klaffen i en femloge af Cederströms och andra. Likaså kunde jag icke för depensens skull välja mina ungkarlsvänner bland lejonen för dagen, utom Sven Lagerberg, med hvilken jag ofta flanerade på gatorna. Med Karl Gustaf Lejonhjelm och Edvard Carleson knöt jag en vänskap, som räckte för hela lifvet.

Äfven på landet sökte jag mångenstädes efter lyckan och fann mycken trefnad men ingenstädes en fästmö, som ändå alltid var den innersta af mina önskningar. Bland Stjernholms grannskaper var Kristineholm det käraste. De båda älskvärda döttrarna i huset, mina systrars bästa vänner, blefvo den ena efter den andra gifta med Axel Trolle Wachtmeister. På Ulfåsa hos excellensen Stiernelds och på Säby hos grefve Saltza och hans dotter friherrinnan Fock tillbragte jag ock en och annan vecka, allt för de unga damernas skull, som funnos på platsen. Jag hade ett behof att älska och sökte ett föremål därför. Såg jag något vackert ansikte, tänkte jag nästan alltid: kanske det är hon. Med ifver gjorde jag hennes bekantskap men fann snart, att det icke var hon, och började söka på annat håll.

Ett karakteristiskt bevis, huru mitt hjärta klappade för intagande unga flickor, har jag funnit i ett gammalt bref till min syster Aurore, som utgjorde svar på hvad hon omtalat dels om det bifall en af mig nyss utgifven bok vunnit och dels om något litet intryck, som min person tycktes hafva gjort på en af mina yngre systrars läskamrater, som för öfrigt också hade ett annat ungdomstycke. »Hvad du skrifver om den lilla vackra prästdottern i Östergötland», utlät jag mig, »gör mig mera nöje än något beröm öfver S. H. T., utan att jag ändå är jaloux på gymnasisten.»

Då jag tänker tillbaka på alla mina små inklinationer, känner jag tillfredsställelse öfver att de alla voro verkligen värda att älskas. Min fina och goda smak bevarade mig för dåliga förbindelser. Äfven i fråga om utseendet lämnade mig mången vidtberömd skönhet fullkomligt kall, om hon saknade det slags uttryck, som fängslade mig.

*

I slutet af 1843 miste jag min mor. Hon hade någon tid varit sjuk af en inre åkomma, och anstalter voro träffade att föra henne till Stockholm för undergående af en operation, då sjukdomen hastigt utvecklade sig till dödsförebud. Jag fick bref, att slutet var omedelbart förestående, och begaf mig samma afton hemåt tillsammans med min broder Jacques, som var elev vid Marieberg. Det var en kall vinternatt, och bondvagnen ristade oss på den hårdt tillfrusna marken, under det vi tillryggalade den tolf mil långa vägen, jagade af ängslan att aldrig mera få se vår älskade moder i lifvet. Just som vi körde upp på gården vid Stjernholm, utandades hon sin sista suck, och en liten stund förut hade hon frågat efter mig.

Ej långt därefter blef hennes broder Gustaf Rudolf Lagerstråle mördad. Han var ett älskvärdt original; filosofie magister och landtmäterisekreterare samt hade varit gift men efter ett kort äktenskap förlorat sin tillbedda hustru, född Cederström. Såsom änkling köpte han ett helt litet stenhus på öfversta toppen af Kungsholmen, dit det var rätt besvärligt att klifva upp med den tidens gatureglering.

Här gjorde han ett stort rum af hela den öfre våningen, med fönster åt alla fyra sidorna. Detta var hans sofrum, matsal, bibliotek och arbetsrum. Genom skorstenspipan, som gick upp midt igenom rummet, och trappuppgången fick detta rum flera vinklar och trefliga vrår samt hade en beundransvärd utsikt åt alla håll. I början hade han icke velat göra någon trappa alls utan endast fästa en lina i taket och göra ett hål i golfvet, hvarefter han skulle gå uppför linan på armarna, ty han var själf liten och knubbig men stark som en björn. På föreställningar, att han då aldrig skulle få några besök, emedan hans vänner icke voro lika armstarka som han, och framför allt med tanken på

svårigheterna för städerskan, beslöt han sig likväl att göra en trappa, men på det denna skulle taga så liten plats som möjligt, gjordes den utomordentligt smal och med olika höga trappsteg på hvardera sidan om en balk i midten, så att man måste börja med rätt fot för att komma upp. För takets ombyggnad hade han också en plan, som måste öfvergifvas, nämligen att till besparing af takrännor konstruera hela taket till en ränna, lägst i midten. Då klokheten af att köpa detta hus sattes i fråga, ådagalade han affärens förträfflighet med en kalkyl, mot hvars siffror ingen anmärkning kunde göras, om icke emot den, att utsikten var upptagen till värde af minst 100,000 r:dr. Här lefde han som en filosof och sade sig icke kunna förstå, att folk i allmänhet tyckte det vara så svårt att få nog med pengar, då de flesta hade mera än tillräckligt. Den ena gången man kom dit, var han sysselsatt med att hugga sin ved, och den andra att läsa Horatius. Han var en duglig ämbetsman, hade det bästa hjärta och var klok i allt utom i sin vurm för uppfinningar, som sällan lyckades. När han var på Stjernholm, tillbragte han en stor del af tiden i snickarverkstaden och ville bland annat konstruera en båt, som skulle gå under vattnet, då han själf skulle sitta i en påse på seglet; men därmed hade han lika liten framgång, som då han, för att beräkna, huru stor yta som behöfdes för en fallskärm, gjorde ett försök att gifva sig af från öfre våningen med två uppspända paraplyer, hvilka dock icke märkbart förminskade den hastighet, hvarmed han föll till marken.

En afton hade han och jag tillbragt tillsammans vid Skeppsbron hos min svåger Edvard Arfwedsons. Vi följdes åt ett stycke på väg till våra hem och skildes vid början af Nya Kungsholmsbrogatan. Morgonen därpå, då jag skulle gå upp i min expedition och passerade Gustaf Adolfs torg, kom den officer, som hade vakten, emot mig och sade: Det var ju ohyggligt, som hände i går afton. På min fråga hvad det var, svarade han: Har du icke hört, att Gerhard Lagerstråle blef mördad på Nya Kungsholmsbron i går afton? Nu bodde Gerhard vid den tiden hos sin bror Gustaf Rudolf, och jag skyndade mig därför upp till Kungsholmen. På bron såg jag med förfäran nära Eldkvarnen en stor blodpöl i snön; och när jag kom till Lagerstråles hus, var det stängdt, men en grannkvinna sade mig, att liket låg på Serafimerlasarettet. Först sedan jag kommit dit och lyft lakanet, som var höljdt öfver den döde, erfor jag, att det icke var min bäste vän Gerhard utan hans bror, som var offret. Mördarne hade varit flera. De hade öfverenskommit att råna den förste de påträffade, som kunde antagas hafva några penningar på sig; och sedan de ställt ut vakter vid båda ändarna af bron, följde fyra af dem Lagerstråle och gåfvo honom bakifrån ett slag i hufvudet med ett tillhygge af järn, så att han föll, hvarefter de öfvermannade honom, ehuru han försvarade sig tappert. De hade likväl icke hunnit plundra honom, förrän en åkande kom, och de anropade denne under uppgift, att de funnit en sårad man på bron. Under det de lade honom upp på slädan, togo de hans plånbok och följde sedan med till Serafimerlasarettet.

Då Gerhard efter denna rysliga händelse fann det hemskt att bo ensam i det afsides belägna huset, flyttade jag till honom för någon tid. Senare gjorde vi upp ett bolag tillsammans, hyrde ett par rum tre trappor upp i direktör Arfwedsons hus vid Skeppsbron och höllo eget hushåll, som sköttes af Gustaf Rudolfs gamla hushållerska, hvilken var ett nästan lika stort original som hennes förre husbonde. Hon kunde aldrig förlåta konung Oskar I två saker, den ena att blott en af Gustaf Rudolfs mördare blef afrättad, och den andra afskaffandet af de fattigas enda nöje -- penningelotterierna.

Efter Törnebladh hade Gyllenhaal blifvit justitiestatsminister. Han var den vänligaste chef man kunde tänka sig. Vanligen tilltalade han mig så: »Söta lilla goda De Geer lilla», och till och med en försupen vaktmästare fick någon gång i hastigheten heta: söta lilla. Bland de många ämbetsverk, som då hade sina rum i det kungliga slottet, var äfven justitiestatsexpeditionen, som dock fått de sämsta, nämligen fyra små entresolerade rum på bottnen vid den korridor, som går till vänster, då man kommit upp för Lejonbacken. Hvartdera hade blott ett fönster uppe vid taket inåt borggården. Midt emot i Lejonbackshvalfvet voro utrikesdepartementet och riksarkivet. Vidare funnos i slottet kungliga biblioteket, museum, krigshofrätten, borgrätten, hvarjämte riksmarskalkens våning blef efter grefve Brahes död upplåten åt Justitierevisionen.

Det sades allmänt, att justitiedepartementet vid departementalstyrelsens införande fått för liten arbetskvantitet åt sig anvisad, och ehuru det också fått vida färre tjänstemän än de andra departementen, så var anmärkningen nog grundad i hvad angick expeditions- och departementscheferna, i synnerhet så länge man föga sysselsatte sig med lagförslag och grundlagsändringar samt fångvården var så godt som landshöfdingarnes ensak. Min tjänstgöring som konstituerad kopist var icke heller mycket ansträngande men också icke mycket instruktiv, om jag än fick någon vana vid mekaniken af administrativa måls handläggning.

Efter konung Karl Johans hastiga sjukdomsfall var hans död mera än en månad väntad nästan hvarje dag, och vi skrefvo i expeditionen på förhand färdiga konungaförsäkran och alla de kungörelser och kallelser, som skulle genast efter dödsfallet utfärdas. Under hvarje timme på dygnet skulle en tjänsteman vara på ämbetsrummet, och jag hade just vakten, då dödsbudet kom.

Vid den kungliga begrafningen fungerade jag såsom härold, iklädd rund hatt med uppstående plymer, kåpa, broderad med guldkronor, och knäbyxor, samt vann erkännande för mina vador. Excellensen Brahe, som man kan säga vakat sig till döds vid sin konungs och väns sjukbädd, steg upp från sin egen för att följa honom till grafven. Hans kramphosta var så förfärlig, att den

genomträngde all musiken och hördes öfver hela processionen både i Storkyrkobrinken och i Riddarholmskyrkan.

Snart efter tronombytet förmärktes en betydlig ökning i expeditionens verksamhet och göromål. Det syntes emellertid, att Gyllenhaal icke längre var själen däruti, och en dag, då han kom ned från konseljen, sade han oss unga, att vi på aftonen borde skynda oss att läsa Posttidningen, så skulle vi få se märkliga nyheter, nämligen en betydande omändring af konseljen, därvid han tillade helt naivt, att han kunde försäkra, att då han gick upp till konseljen, han icke hade haft någon aning om två af dem, som samma dag blefvo utnämnda till statsråd. Detta fann han endast lustigt, men jag såg däruti ett förebud till att hans egna dagar voro räknade, hvilket dock först efter någon tid visade sig vara fallet.

Vid 1844 års riksdag fick jag från dess början anställning såsom notarie i riddarhuset med en aflöning af 6 r:dr 36 sk. r:gs om dagen. Därmed voro mina ekonomiska bekymmer för en tid afhjälpta, och tant Ulla skrattade rätt godt, då jag till henne yttrade: Jag säger som gamle baron Nolcken, visst har jag tråkigt, men så blir jag också bra rik. Hela protokollsföringen skulle verkställas af fyra notarier, af hvilka två och två alltid sutto tillsammans och skrefvo, så att man vid dechiffreringen på hvarderas papper skulle läsa hvarannan rad. Min förtviflan var stor, då jag gick hem från det första diskussionsplenum, i hvilket jag suttit vid protokollet, ty min uppmärksamhet hade varit så uteslutande fästad vid självfva det oöfvade snabbskrifvandet, att jag icke hade det ringaste minne af hvad talarne sagt. Till min förvåning fann jag dock sedan, att det stod tämligen fullständigt på papperet. Efter någon tids vana kunde jag lika obehindradt som andra åhörare följa med hvad som sades, under det handen maskinmässigt upptecknade det. Läsningen erbjöd större svårigheter än skrifningen, emedan enligt Silverstolpes vid denna riksdag begagnade metod alla vokaler uteslötos och man således af meningen måste sluta till hvilket ord som var det rätta bland alla dem, som hade samma konsonanter. *Fr* till exempel kunde betyda fri, far, fru, för, for o. s. v., och någon gång uppkommo häraf löjliga misstag. Det var dock nästan omöjligt för fyra protokollsförande att kunna utskrifva de ändlösa diskussionerna på riddarhuset, och i senare tider har man icke lagt hälften så stor börda på dem, som i riksdagens kamrar bekläda dylik befattning.

Af denna riksdags politiska förhandlingar har jag efter 45 år endast dunkla minnen, hvilket väl hufvudsakligen kommer däraf, att jag i dem var föga initierad och icke själf tog någon del. Dessutom märker jag alltför väl, då jag skall uppteckna mina minnen, att obetydligheter ofta däruti fäst sig lifligare än åtskilligt af mera vikt, som jag upplefvat. Men då jag endast vill skrifva hvad jag själf minnes, utan att ösa ur andra källor, kan jag icke hjälpa, att innehållet, ifall det skulle få någon större läsekrets, sannolikt kommer att

förefalla mången allvarsam man alltför smått. För psykologen kan det dock möjligen vara af något intresse att uppmärksamma just hvad som stannat kvar i minnet och hvad som fallit bort. Detta får dock icke tagas så, som jag skulle glömt allt hvad som här icke finnes omnämndt; ty dels kan det ofta inträffa, att jag den stund jag skrifver, icke kommer ihåg någon omständighet, som jag vid ett annat tillfälle ganska klart erinrar mig, och dels förbigår jag med afsikt, då jag icke skrifver ensamt för mig själf, hvad jag icke tror kan intressera någon annan att läsa.

Så mycket såg jag, att den konservativa riddarhusmajoriteten var starkt missnöjd och oroad af de liberala tendenser, som den unge konungen, ehuru ganska varsamt, ådagalade, och att bitterheten var ganska stor, då vår minister i Petersburg, baron Nils Palmstjerna, och kammarherren grefve Anton Gyldenstolpe entledigades från sina platser till följd af deras uppträdande på riddarhuset i opposition mot regeringen.

En annan episod, som jag hörde lifligt diskuteras i den De Geerska salongen var, att då den nye ecklesiastikministern statsrådet Silverstolpe på riddarhuset fällt något uttryck, som prästeståndet fann för sig förnärmande, så hade ståndet begärt, att han skulle komma tillstädes vid ett ståndets sammanträde, som väl kallades enskildt men hade hela karakteren af ett officiellt och där den myndige ärkebiskop Wingård i ståndets namn tilldelade Silverstolpe en ganska allvarsam skrapa. Detta ansågs regeringen hvarken böra eller kunna låta passera oanmärkt, men svårigheten var att finna något sätt att näpsa ett helt riksstånd. Genom konungens bemedling lät ståndet slutligen bekväma sig att enskildt lämna Silverstolpe en ursäktande förklaring.

En dag, då jag satt vid protokollet, såg jag på riddarhusläktaren min blifvande hustru, fröken Caroline Wachtmeister, och ett par dagar därefter gjorde jag hennes bekantskap på Listonhill hos direktör Arfwedson, där hon med sina föräldrar gjorde en kort visit. Men därvid stannade det för denna gång, ty efter några dagar återvände familjen till Skåne och ville icke stanna öfver kröningen, hvartill man just då rustade sig. I bref till min syster Aurore omnämnde jag henne såsom högst intagande.

Kröningen firades med alla öfliga högtidligheter, ehuru ceremonielet icke var så affattadt, som man påstod det hafva varit tillförne, nämligen att justitiestatsministern skulle sätta »kronan jämte ärkebiskopen på konungens hufvud». Däremot hade man, efter hvad som berättas inom hofvet, skrämt drottning Josefina för ett utslag, som ärkebiskop Wingård hade på fingrarna, så att hon motsåg med bäfvan den smörjelse han skulle utföra på hennes panna. Jag, som jämte andra härolder var uppställd i koret af kyrkan, märkte ock, huru hon ögonblickligen efter denna ceremoni med näsduken hastigt

aftorkade den heliga oljan.

Efteråt gåfvos lysande baler, en på Rikssalen af konungen, en på Börsen af Stockholms stad, en i Brunkebergs hotell af adeln och en af engelske ministern, hvilka jag alla fick bevista. Adelns bal var subskriberad men kansliet inbjudet, och excellensen De Geer hade åtagit sig att betala möjligen uppstående brist i sammanskotten och sades hafva fått tillskjuta 8,000 r:dr.

För öfrigt gick riksdagen sin gilla gång och lämnade mig föga tid att tänka på annat än mina protokoller. Talarne på riddarhuset bedömde jag hufvudsakligen efter som de talade tydligt och långsamt, och mest värderade jag dem, som sällan öppnade munnen. Jag gick dock icke så långt som en kamrat vid protokollet, Knut Bosin, hvilken grinade så ohyggligt åt orediga talare, att mera än en kom alldeles af sig.

Med afseende på det sakliga innehållet var Hartmansdorff vid denna riksdag tvifvelsutan riddarhusets mest framstående talare. Han gick aldrig upp i ett plenum utan att på förhand hafva beredt sig i hvarje där förekommande fråga, och den utredning, han där lämnade, var i de flesta fall tillräcklig för sakens afgörande. Oaktadt han talade oftare än någon annan, gjorde hans rediga, lugna och korrekta framställningssätt uppfattningen lätt för notarierna, och då han någon gång icke var närvarande, voro vi alltid rädda, att diskussionen skulle trassla in sig och blifva lång. Den störste oratorn var måhända herr Rääf i Småland, och äfven Nils Palmstjerna visste att väldigt skaka på riddarhusets sköldar, så att det gaf genljud i riddersmannen hjärtan. Brodern Karl Otto Palmstjerna hade däremot ett torrt föredrag och gjorde ofta midt i meningarna så långa uppehåll, att man trodde han kommit af sig, men vid dechiffrering af snabbskriften fann man, att icke ett ord behöfde tilläggas eller borttagas för att få en fullkomligt logisk och korrekt mening. En talare, som gjorde oss besvär och ofta uppträdde, var presidenten Cederström, vanligen kallad Jakob med träbenet. Han var en modig och stridslysten kämpe för allt hvad han ansåg vara rätt, och företrädesvis höll han strängt på de parlamentariska formerna samt yttrade, då han tyckte landtmarskalken icke nog ofta ingripa, att »landtmarskalksklubban borde gå med vatten». Vanligtvis var han het och uppbrusande och var då svår att följa med i snabbskrift, helst hans uttal var något suddigt, men om någon gång hela husets stämning blef upprörd, var han ensam, i synnerhet om han själf uppväckt stormen, fullkomligt lugn och brukade skrattande sitta och äta äpplen. N. R. Munck af Rosenschöld yttrade om honom en gång till protokollet, ehuru jag vill minnas, att uttrycken vid justeringen blefvo något hyfsade: »Friherre Cederström stultar omkring på sitt politiska träben och talar om despotism och förtryck, hvilka ord äro i hans mun mera hemmastadda än tänderna.» Ofta nog måste delar af yttranden uteslutas vid deras återgifvande i protokollet, såsom då friherre Döbeln, den berömde

generalens icke fullt normale son, slutade ett anförande med dessa ord: »Det har pappa sagt, och den som säger något annat är en skurk.» Några talare voro kända för sin mångordighet och sina pleonasmer, bland andra Bernhard Rosenblad, som afstyrkte införandet af sexskillingar i silfver, emedan bönderna hafva »stora trasiga hål i sina fickor», och tillstyrkte pension åt en änka, därför att hon hade »sju talrika barn». Ett vanligt fel hos åtskilliga talare var att inveckla sig i mellanmeningar, från hvilka de aldrig återkommo till hufvudsatsen.

Utom det att jag i allmänhet fäste uppmärksamhet vid talarne mera ur en notaries än en statsmans synpunkt, måste jag till min blygsel bekänna, att jag var mera road af dem, som tilläto sig personligheter, än dem, som höllo sig till sak.

Inom riddarhuskansliet lefde vi för öfrigt ett gladt kamratlif och hade på våra sexor lika roligt åt långa Silverstolpes virtuosmässiga härmningar af riddarhustyper som af Bosins i botten godmodiga vresighet.

Min vittra penna måste under tiden ligga nere, och endast till det af B. E. Malmström utgifna Intelligensbladet bidrog jag med en artikel »om andra personen i svenska språket», däruti jag stred för införandet af *ni* såsom tilltalsord och skämtade öfver olägenheterna af det nuvarande bruket af titlar. Denna artikel vann bifall och har äfven långt efteråt blifvit reproducerad i andra tidningar.

Från början af 1845 fick jag en ny chef i friherre Nordenfalk, som efterträdde Gyllenhaal såsom justitiestatsminister och under årets lopp åt mig utfärdade min första fullmakt, i det jag nämndes till kopist i justitiestatsexpeditionen med 400 r:dr b:ko i lön och rang af konungens trotjenare, hvilket enligt ett gammalt konungabref tillkom kopister i Kongl. Maj:ts kansli, ehuru deras fullmakter icke utfärdades af konungen själf.

PÅ TING I SKÅNE.
(1845—1846.)

Då jag nu fått fast fot såsom ordinarie tjänsteman och insåg, att jag på kanslivägen hvarken kunde påräkna någon högre befordran eller förvärfva några större insikter, beslöt jag med vederbörlig tillåtelse att på allvar åter taga ihop med juridiken och begifva mig ut på ting. Jag skref därför till Gerhard Lagerstråle, som från fiskal i Svea hofrätt blifvit assessor i Skånska hofrätten, och bad honom skaffa mig plats hos någon landtdomare. Han beredde mig ock en sådan hos häradshöfding Lilienberg, som bodde i Kristianstad och förestod en domsaga därintill, bestående af Albo, Gerts och Villands härader. Här inställde jag mig till hösttingens början men fann mig första tiden tämligen illa, dels i anseende till den djupa smutsen på vägar och tingsställen men allra mest därför, att jag måste bo i samma rum med en tingskamrat, som ofta kom full hem om aftnarna men för öfrigt var en hjärtans välmenande man och ville bjuda mig på äpplen, som han förvarade i en säck under sängen tillsammans med sina smutsiga strumpor. Jag skref till tant Ulla, att jag icke kunde dela hennes förtjusning öfver Skåne utan bland alla dessa ställen på --arp och --rup endast längtade till »Borup».

Emellertid ägnade jag mig nu med all ifver åt tingsgöromålen, och Lilienberg fann sig med mitt arbete så belåten, att han, utan min vetskap och till min stora förskräckelse, redan samma höst föreslog mig hos hofrätten att förestå domsagan till årets slut, därunder ett stort lagtima ting med Villands härad inföll. Jag hade nämligen ännu alltför liten juridisk erfarenhet och vana vid domaregöromål för att vara vuxen att förestå ett domareämbete på egen hand, hvartill kom, att jag alltid haft en naturlig benägenhet att icke nog betänka mig och att icke utföra mitt arbete med all den noggrannhet, som är så nödvändig vid utöfningen af detta ämbete. Det var ock mycket sällsynt, äfven för dem som i åratal följt domare på ting, att erhålla det första domareförordnandet för mera än ett urtima ting eller något obetydligt lagtima. Möjligen hade hofrätten icke reda på huru kort min lärjungetid varit, helst jag var tjugusju år gammal; nog af, det begärda förordnandet meddelades, och med hjärtat i halsgropen for jag till Fjälkinge och höll ett ting, som räckte i sex dagar, därunder många ämnen förekommo, om hvilka jag aldrig drömt. Synnerligen svårt hade jag ock att förstå den skånska

dialekten, helst när den framfördes af gamla tandlösa gummor; men äfven själfva ordförrådet bestod till en del af för mig alldeles obekanta glosor, i synnerhet de som rörde jordbruket, under det vissa ord användes i en för mig okänd bemärkelse, såsom då man talade om något, som händt »litet efter framtiden» (d. v. s. våren), eller om »ett gärde», hvarmed jag trodde man menade en åker i stället för ett stängsel. Det gick väl an med de flesta målen, där man hade tid på sig ända till utslagsdagen att tänka på hvad som skulle sägas, men när invändningar gjordes, öfver hvilka man genast skulle afsäga beslut, sattes jag på ett svårt prof, då jag alldeles icke hade rättegångsbalken så på mina fem fingrar, som härtill var af nöden. Två klipska bondadvokater ådrogo sig där min synnerliga beundran: skomakaren Nils Nilsson i Kiaby och hans son Sven Nilsson i Österslöf, som många år senare blef den berömde riksdagsmannen.

Jag kom tämligen helskinnad från vågspelet och for helt belåten hem till Kristianstad med kärran full af handlingar.

Med kristianstadssocieteten gjorde jag bekantskap under Lagerstråles protektion och kom på god fot både i presidenten Berg von Lindes och landshöfding Rosens hus. Den sistnämnde var gift med en syster till grefvinnan Wachtmeister på Vanås, hvilket gjorde, att vanåsfamiljen stundom besökte Kristianstad äfven vid andra tillfällen än större festligheter, och jag fick några få gånger träffa dem i hvardagslag. Från första stunden kände jag mig mäktigt dragen till äldsta dottern, Caroline, och snart kände jag, att hon skulle blifva allvarsamt farlig för mitt lugn, om jag lät min böjelse taga fritt lopp. Jag ansåg det nämligen alldeles omöjligt, att däraf skulle kunna komma något annat än sorg. Det var mig påtagligt, att hon hade att välja mellan Skånes bästa partier, och huru långt kunde jag då komma med två tomma händer. Hon var född och uppfödd i den stolta skånska aristokratiens sköte med dess kostsamma vanor och anspråk men var på samma gång själf fattig. Häradshöfding Lilienberg, som väl kände sitt folk, hade sagt mig, att hennes far väl hade ett stort fideikommiss men också ofantliga skulder till följd af okloka kostsamma företag i stor skala och att man hade att befara, att han icke länge kunde hålla sina affärer uppe. Jag var därför fast besluten att fly faran och behålla mig för mig själf samt gjorde inga ansträngningar för att få stanna i Skåne, sedan mitt domareförordnande var slut och jag borde inställa mig till min tjänst i Stockholm.

Sedan min afresa sålunda var afgjord, utan att något uppslag fanns för att jag någonsin skulle komma tillbaka, tyckte jag mig kunna våga att under resan till Stockholm på nyåret i förbifarten stanna en dag på Vanås, som jag var bjuden att besöka. Väl kommen dit, kände jag, att jag handlat oförsiktigt, ty det var nära, att jag icke kunnat slita mig därifrån. Redan själfva stället gjorde på mig ett underbart intryck. Hufvudbyggnaden gömmer sin storhet

uti en kompakt liksidig fyrkant. Dess tjocka gråstensmurar erinra ännu om den tid, då det först var kloster och sedan en befästad riddarborg. Dess irreguliära fasader och uppstående gaflar, ornerade i olika stilar, talade för mig ett romantiskt forntida språk, under det att dess inre erbjöd all nutidens trefnad. Det hela ligger, och låg då ännu mera, inbäddadt i djupa resliga skogar, närmast bildande en vidlyftig park af de väldigaste ekar och bokar. Framför fönstren utbreder sig en liten gräfd och uppdämd sjö, kring hvilken parkens träd trängas, speglande sina kronor i det lugna vattnet, där hvita svanar hade sitt bo.

Ställets stjärna, fröken Caroline, var i mina ögon den mest intagande unga flicka man kunde se, och jag kan icke beskrifva, huru jag beundrade hennes skönhet från det största till det minsta. Härtill kom en hållning, full af värdighet och lugn, utan tecken till medvetande om sin egen tjusningskraft.

Hon hade alltid varit vänlig emot mig och var det nu mera än någonsin. Bland annat bad hon mig skrifva i sitt album. Detta var för mig en svår uppgift. Däraf hjärtat fullt är, därom talar munnen, heter det. Men här fick munnen icke tala; och dock, att skrifva till henne och alldeles kväfva hjärtats språk var omöjligt. Jag bråkade min hjärna mera än en half natt och skref emot morgonen följande, som blifvit gömdt ända tills nu:

»Jag vet ett ställe, som liknar en flicka. Det bär spår af forntiden, ty dess soliditet är gammaldags; och numera inredas eljest människoboningar sällan i tempelsalar, helgade för ett högre lif; men det saknar likväl intet af hvad nutid och ungdom förmå frambringa mest intagande och praktfullt. Väl söker det blygt att dölja sin skönhet men finner endast behag att gömma den uti. Dess natur är ett fridsamt lugn, och man skulle tro, att inga andra böljor oroat dess spegelklara vattenyta än de, som diktens svan plaskat emot blomsterstranden. Det är likväl icke kalla ogenomträngliga klippor, som afhålla stormarnas våldsamhet; det är vänliga känsliga träd, som mildra dem till svalkande fläktar. Det är icke ett af dessa gods, som den mesta tiden stå tomma och i hvilka deras egna invånare endast stundom gästa främmande för sig själfva; oafbrutet verkar här samma inre ande, och likväl äro fyllda plikter det enda enformiga där finnes; och fastän ingen väg leder därifrån till hufvudstadens flärd, så finnas andra, befarna, till konstens hemland och till älskade vänner. Det kan icke köpas för guld -- spekulanterna skulle då blifva för många --, utan på det ädlas förstfödslorätt måste anspråken grundas af en blifvande ägare.»

I hvad jag sålunda skrifvit, kunde nog mellan raderna läsas mina innersta tankar. Åtminstone kunde albumets ägarinna läsa dem; och så obetydliga som dessa rader än i sig själfva äro, har jag måhända dem till en del att tacka för hela min framtida lycka, ty hon har sedan sagt mig, att när hon läst detta,

anade hon min kärlek och gömde sitt hjärta åt mig.

Emellertid for jag. Jag hade icke förmått det, om jag sett de tårar, som vid min afresa föllo för min skull. Jag var alltför anspråkslös för att kunna tro mig hafva gjort ett så djupt intryck och sökte trösta mig med det hoppet, att då jag kom in i mina gamla hjulspår i Stockholm, skulle detta tycke småningom blekna bort, liksom många andra. Men häruti misstog jag mig. Det trängde tvärt om allt djupare och djupare. Dock höll jag tappert ut några månader. Men vid min syster Aurores och Fabian Wredes bröllop i maj månad träffade jag på Stjernholm Carolines moster, grefvinnan Wachtmeister på Tistad, och hon talade om henne för mig med det lifligaste intresse. Hon frågade ock Aurore, om jag ämnade mig tillbaka till Skåne, och sade sig mycket önska, att Caroline och jag skulle blifva ett par.

Mera behöfdes icke för att kasta alla mina afhållighetsgrundsatser öfver ända. Finnes det *en* förnuftig människa, som tycker att saken är möjlig, tänkte jag, så vill jag vara den andra, och var genast bestämd att åter söka mig till Skåne. Detta kunde dock icke ske under någon giltig förevändning förrän till hösten, i synnerhet som jag erhållit ett förordnande att under sommaren bestrida en ledamotsbefattning i fångvårdsstyrelsen.

För detta förordnande hade jag att tacka min expeditionschef von Koch, som var god vän med fångvårdsstyrelsens dåvarande chef Emil Troil. Denne var en mycket kärf man, med en hemsk uppsyn, så att ett kvickhufvud om honom sade, att man kunde se på honom, att han tjänat sig upp i fångvården från simpel tjuf. Men han var en ärans man och en stor förmåga, hvilken redan såsom talare på riddarhuset vunnit min stora aktning, och denna ökades under det jag nu hade honom till chef. Det var den tiden hos många en sed att föraktligt tala om konung Oskar I:s förtjänstfulla fängelsereform såsom frukten af en misslyckad filantropi, och bland annat var jargongen, att fångarne föddes mycket bättre än både soldater och fria arbetare. Det beslöts därför att göra en sträng revision af fångarnes utspisningsstater, och sedan förslag därtill blifvit uppgjordt med iakttagande af hvad sundhetskollegium förklarat vara den minsta erforderliga födokvantiteten, så satte sig Troil själf under fjorton dagars tid på den föreslagna fångkosten för att pröfva dess näringskraft. Den stat, som därpå fastställdes, befanns likväl sedermera alltför knapp och måste något förbättras, hvilket likväl icke hindrade, att den obefogade jargongen om dess öfverflöd alltjämt fortsattes.

Min tjänstgöring i fångvårdsstyrelsen medförde egentligen inga svårigheter men det obehaget, att flera af tjänstemännen i verket icke utan skäl ansågo det vara en orättvisa, att icke ledamotsförordnandet tilldelats någon af dem. I någon tidning förekom ock ett yttrande, att man gjort fångvårdsstyrelsen till en barnkammare, hvilken kvickhet sedan tillämpades på andra ämbetsverk,

där jag befordrades, ända till dess jag hunnit en ganska mogen ålder. Innan mitt förordnande var slut, hade jag dock kommit på god fot med tjänstemännen.

FÖRLOFNING.
(1846)

Så snart jag blifvit fångvårdsstyrelsen kvitt, reste jag till Skåne men tog vägen om Karlskrona, där min far då var bosatt. Om min därpå snart följande förlofning skickade jag på första årsdagen därefter från Stockholm till min fästmö på Vanås en rekapitulation af de betydelsefulla dagarnas minnen, som jag här oförändrad, med endast ett par uteslutningar, återgifver, på det att i mina memoirer må finnas åtminstone ett stycke, som icke har smak af mina sjuttio år. Beskrifningen lyder så:

»En mörk, kylig afton, den 10 september 1846, lämnade jag den första skånska gästgifvargården, Edenryd, på en skakande bondkärra, hvars rörelser voro vida lifligare än den förspända tröga hästens. Jag anfölls nämligen oupphörligt af stötar i ryggen af det kantiga sätet, som var fastgjordt med ett tjockt rep tvärt öfver det ostoppade sittbrädet, under det den hvassa kanten på kärran verkade såsom en såg emot mina ben, som voro inklämda mot min egen hårdt packade kappsäck. Till och med min fantasi fann det omöjligt att på denna ostadiga och ojämna grund uppföra sina lätta luftslott, hvartill föga tid dessutom lämnades henne af den pratsamme skjutsbonden, som nödvändigt ville, att jag skulle känna hans kusin, som var i Stockholm. Genom några förtviflade ansträngningar lyckades det mig slutligen att vinna litet mera utrymme både för mina ben och mina idéer samt att skjuta kappsäcken så mycket åt bondens sida, att den till och med något stäfjade hans lust att konversera; och tankarna började snart därefter pröfva sina vingars styrka.

Hvart reste jag, och hvad var målet för min resa?

Om någon frågade mig, så svarade jag: till Brösarp för att hålla ting; och knappast till mitt eget hjärta vågade jag gifva det rätta svaret: till Vanås för att fria. Så litet lofvande voro nämligen utsikterna att lyckas. Hon, som jag höll kär, var firad vidt och bredt för sin skönhet, tillbedd af de sina för sitt väsende, och det högsta föremålet för epouseurernas i provinsen beräkningar och de fattiga älskarnes halft förtviflade låga, ty hon var icke rik. Härtill kom, att hon tillhörde en familj, som ansågs äga stolta anspråk; och en

anekdot gjorde vid den tiden sin rund, att en resande fått höra berättas af sin skjutsbonde, som var från Vanås gods, att självfva kronprinsen ämnade fria till deras fröken, »icke så mycket för pengarnas skull, som för att komma in i den höga släkten».

Och hvem var väl jag, som vågade sträfva så högt? -- Rik? -- 400 r:dr b:ko i lön var hela min årliga inkomst, med ovissa utsikter att i en aflägsen framtid avancera från min innehafvande kopisttjänst och med nästan säkra utsikter att aldrig få ärfva en skilling. -- Oemotståndlig? -- Jag hade en gång förut sökt att vinna ett hjärta men alldeles misslyckats. Dessutom valsade jag aldrig, och jag kände ingen af mina bekanta, som gjort hvad världen kallar lycka, utan att därför hafva att till en stor del tacka sina tåspetsar. Saknade ock i öfrigt alla ridderliga talanger, hvarmed första schocken på ett kvinnohjärta alltid med största framgång göres. Eller kanske jag redan lyckats göra något intryck på det af så många belägrade hjärtat? De ynnestbevis, jag af henne mottagit, voro icke många men måhända icke utan betydelse. -- Låt se. En gång på en bal makade hon åt sig i en soffa för att bereda mig plats bredvid. Det kunde på sin högsta höjd bevisa, att hon då icke ogärna ville tala med mig, men kunde lika väl vara en blott höflighet af en ämabel världsmänniska. En annan gång tog hon mig i kotiljong och utsatte sig sålunda för faran af en dålig vals. Det var alltid något, men huru många af mina rivaler kunde icke uppväga denna enda utmärkelse med tjugu dylika. Hon hade låtit mig skrifva i sitt album. Där hade flera unga karlar skrifvit förut, och dessutom lät sådant sig förklara endast af den omständigheten, att jag var litet författare, äfven om hon icke hyste det ringaste intresse för min person. Hon hade vidare en gång sagt mig, att det fanns tre personer i Skåne, som hon ville, att jag skulle se. Det lät mycket godt; ty hvarför skulle hon bry sig om, hvilka jag såg eller icke såg, om hon ej ändå följde mig med en viss uppmärksamhet. Men hvilka voro dessa personer, som jag borde se? Hennes morfar och en kusin, som ännu var barn. Bravo! Hon vill således, att jag skall blifva bekant med släkten. Men den tredje? -- en annan kvinnlig och bildskön kusin. Hvarför skulle hon just vilja, att jag skulle se en vacker, rik och giftvuxen flicka? Kunde det möjligen vara därför, att hon efter den indelning af människorna, som unga flickor i allmänhet göra, uti *dansande* och *icke dansande*, tyckte, att vi såsom båda tillhörande den senare klassen kunde passa bra för hvarandra? Detta skulle visst bevisa mycken vänskap men .... det förde mig icke närmare *mitt* mål. Dessa minnen utgjorde väl min dyrbaraste skatt, men huru jag än vägde och omvägde dem, ville de icke förslå till en ordentlig förhoppning, att jag någonsin varit något för henne, och ännu mindre att lämna mig någon borgen, att hon i detta fall icke redan glömt mig under de långa månader jag icke sett henne och knappt hört talas om henne, då jag med en hemlig fasa nästan undvikit att träffa alla skåningar af farhåga att få höra berättas hennes förlofning. Men om jag, emot all sannolikhet, skulle lyckas att vinna henne,

kunde väl hennes föräldrar, som med lugna blickar betraktade saken, låta sin dotter, som ägde välja mellan så många, bestämma sig för ett i alla afseenden så ofördelaktigt parti? Mitt sunda förnuft svarade ständigt nej, nej, nej till alla dessa frågor. Och likväl reste jag. En hemlig men okuflig röst dref mig framåt emot min vilja, liksom piskan min istadiga häst, och allt, hvad förnuftet kunde utverka var, att jag åtminstone skulle gå till väga med så mycken försiktighet, att jag icke gjorde mig till föremål för världens medlidsamma åtlöje. Ingen människa hade därför erhållit förtroende af min hemlighet, och ändamålet med min resa var så omsorgsfullt beslöjadt, att ingen däraf kunde draga några slutsatser, ehuru jag därigenom nödvändigt måst på samma gång inskränka tillfällena att verka för mitt syfte till de få lediga stunder ett arbetsamt domareförordnande kunde lämna mig.

Under sådana betraktelser hade jag tillryggalagt ungefär halfva vägen till nästa gästgifvargård, Fjälkinge, då oförmodadt på min högra sida några raketer klyfde aftonens mörker och speglade sig i den romantiska Ifösjöns silfverdunkla vatten. -- Hvad är det? frågade jag min skjutsbonde. Det är på Beckaskog, svarade han. Där är stor bal i kväll, och så rysligt mycket med herrskaper ha rest dit i dag. Äfven hon är där! tänkte jag; hennes ögon följa alla dessa lysande eldbägare och roterande solar, som nu blixtra framför mig! Huru lifligt såg jag henne icke nu på trappan till det kungliga slottet, i en lätt baldräkt, omgifven af dagens lejon, kanske äfven några prinsar, alla täflande att tillbjuda henne schalar och kappor för att skydda den skära blomman för nattens frost! Huru lycklig kände jag mig icke att redan i det ögonblick, då jag först satte foten på Skånes jord, möta, icke hennes ögon, det hade varit för mycket, men hennes blickar, och vara säker på, att de hvilade på samma föremål som mina! Ack dessa så klara och dock beslöjade, dessa så lugna och dock drömmande ögon! Väl var det med ett slags vemod jag tänkte på huru litet hon kunde ana i sin lysande hyllningsrika omgifning, att den, hvars hjärta varmast klappade för henne, var långt borta på den ödsliga landsvägen och fick ej frambära sitt offer med de öfriga; men likväl ansåg jag detta fyrverkeri såsom ett ovärderligt omen för min lycka och anlände till Fjälkinge i den upprymdaste sinnesstämning.

Det var redan sent; alla hästar utgångna; och som jag icke var väntad på aftonen till Kristianstad, beslöt jag att stanna öfver natten i Fjälkinge. Som jag året förut hållit ting därstädes, var jag bekant med den lilla fryntliga klotformiga uppasserskan och begärde af henne att få kvarter i tingshuset i stället för i den otrefliga gästgifvargården. Men det lät sig ej göra, emedan ett par herrskap där skulle kläda om sig under natten på återresan från Beckaskog. Hvilka då? frågade jag med en hemlig bäfvan. Hon gaf mig en beskrifning på dem men stakade sig på namnen. Icke grefve Wachtmeisters på Vanås? -- Nej, men de hafva också rest här förbi i dag. Således skola de också komma här förbi tillbaka, tänkte jag. Hvad? om jag skulle ställa mig

vid vägen och passa på dem? Natten afskräckte mig icke, men efter moget öfvervägande fann jag det icke klokt att debutera med att presentera mig såsom en hållkarl vid vagnsdörren i mörka natten, då hon, inkrupen i ett vagnshörn, helst skulle vilja ostörd invaggas till sömn, med aftonens hänförande dansmelodier sväfvande för minnet. Jag beslöt därför att gifva mig till tåls, till dess jag kunde framträda under mindre missgynnande förhållanden, och gick till hvila men lyssnade länge till de förbirullande vagnarnas dån, skattande mig lycklig att redan första dagen hafva fått en verklig anledning att tänka på henne.

Följande morgonen kom jag i god tid till Kristianstad. Där skulle blifva bal på aftonen för de kungliga, och hela staden var redan i en orolig rörelse, som jag insåg med mesta skäl skulle härska i landshöfdingeresidenset, där Vanåsarne hade sitt kvarter. Icke desto mindre kunde jag ej motstå frestelsen att genast begifva mig dit, för att möjligen uppfånga en skymt af den, jag ville se. På gatan mötte jag landshöfdingen i full uniform, förgäfves bemödande sig att gå ifrån en borgare och två vaktmästare, som förföljde honom med frågor i afseende på aftonens högtidlighet, hvarpå ingen människa kunde lämna svar.

Icke desto mindre hade han den artigheten att vända om med mig, ropade från torget på sin hustru genom fönstret och frågade henne på franska, som han ofta begagnade för att ej blifva förstådd af domestiker, om han kunde bjuda mig till middagen. Landshöfdingskan, som måhända icke gärna ville hafva främmande på en så bråkig dag, såg sig, då hon väl icke litade på sin gubbes franska list, af den i min närvaro framställda frågan försatt i nödvändighet att bjuda mig. Emellertid hade jag blicken uppåt fönstren och märkte där flera ansikten, af hvilka ett måste vara det rätta men hvilkas drag mina närsynta ögon likväl icke kunde särskilja, -- en olycklig belägenhet för en älskare! Grefvinnan Wachtmeister talade till mig några vänliga ord, och jag drog mig därefter tillbaka, nöjd med vissheten att få återkomma till middagen, samt gick att bereda mig tillträde till aftonens bal.

Middagen kom. Jag såg henne åter på nära håll. Samma ädla hållning, samma hänförande behag. Lika god och vänlig, ja nästan ännu vänligare, och behandlande mig som en gammal vän. Detta märkte jag i synnerhet på hennes beställsamhet att göra mig bekant med hennes unga ogifta moster, som jag förr icke sett. Nu först kände jag, huru ohjälpligen jag var fast; förut smög sig den tanken emellanåt på mig, att det till en del kunde vara fantasiens färger, som för mig målat hennes bild så älsklig, helst jag icke funnit henne *så* oemotståndlig, medan jag såg henne under mitt förra vistande i Skåne, som sedermera under frånvaron, då hon med hvarje dag trängt allt djupare in i mitt hjärta. Vi gingo till bordet. Den förtjusande mostern, liksom anande mina känslor, tog den yngre systerns arm och lämnade Carolines åt mig. Huru svårt hade jag icke att ej trycka denna arm

emot mitt bröst. Det var en middag! Jag visste intet jag skulle därvid haft att mera önska, om ej att där icke varit någon mat. Att få se rakt in i hennes ljufva ögon! Jag hade knappt tid att ens höra på hvad hon talade. Hvad som alldeles hänryckte mig var att finna henne icke det ringaste preockuperad, ehuru hon varit på en bal aftonen förut och skulle på en dylik samma afton. Huru olikt vanliga flickor.... eller huru gynnsamt för mig?

Efter middagen bundo de unga damerna buketter till aftonen, och här var aftonens glanspunkt. Hon utvalde en heliotrop och gaf mig den med de orden: »Den här är icke så ful.» Detta skedde icke med det koketteri en annan skulle iakttagit, att hon ville låtsa endast visa mig, att blomman var vacker, och lämna åt mig att taga den, liksom emot hennes mening, utan hon sade orden och gaf mig blomman på ett sätt, som borde öfvertyga mig, att just därför att blomman var vacker, gaf hon mig den. Vi förstå hvarandra redan, tänkte jag. Hon kan icke undgå att se, huru jag tillber henne, och hon skulle icke på detta sätt uppmuntra mig, om hon hade för afsikt att svika mitt hopp. Till råga på min lycka, bad mig nu hennes mor att komma till Vanås snart, innan löfven fallit af. Om de icke falla af tills i morgon, svarade jag, så skall jag se dem vid lif. Emellertid måste jag nu alltför snart bryta upp för att lämna damerna rådrum till toiletten.

Hemkommen skyndade jag att lägga min heliotrop i press. Därtill behöfdes en bok, och den första jag fick fatt uti var min trogne följeslagare lagboken. Jag slog upp den på måfå för att inlägga blomman men drog henne förskräckt tillbaka, då jag fann, att det var konkurslagen, som hotade att omsluta henne. I stället letade jag nu upp giftermålsbalken och lade omsorgsfullt in min skatt vid kapitlet om trolofning. Sedan satte jag mig att öfvertänka dagens minnesrika händelser; och mitt förstånd, alltid kinkigt och missnöjdt som en gammal ungkarl, började åter sina förargliga inkast: Hvad betyder det väl, att du fått en blomma? Minns du icke, att du en tid hade ett helt litet herbarium af dylika, dem du dels röfvat, dels fått, utan att därmed hafva fått något mera? Och tror du väl, att hon skulle behandlat dig med en sådan otvungenhet, om hon haft något tycke för dig? Nej, hon hade då varit förlägen, sluten och framför allt försiktigare. Nu visade hon ju tydligt, att hon icke fruktade dig. En sådan lugn vänlighet kunde snarare betyda, att hon älskar en annan. Det skola vi se i afton, invände mitt klentrogna hjärta. På balen är hela orten församlad; och har hon någon tillbedjare, så försummar han säkert icke ett sådant tillfälle att träffa henne.

Ändtligen slog timmen för den efterlängtade balen, och jag begaf mig dit, beväpnad med min lornjett och besluten att genomskåda alla mina rivaler. En känsla af förödmjukelse har ofta trängt sig på mig, då jag trädt in i en danssalong, till följd af medvetandet om den släta figur, jag där spelar. Äfven nu kände jag mig *mortified,* emedan jag insåg, huru många som denna afton

måste öfverträffa mig i hennes ögon. Därtill kom, att prinsarne aldrig tagit någon synnerlig notis om mig, och jag hade intet hopp, att de mera skulle göra det nu. Likväl inverkar det alltid på allas, i synnerhet på en ung flickas, och således äfven på *hennes* omdöme, att se det anseende man njuter af de högt uppsatta. Emot all förväntan visade sig likväl kronprinsen denna afton särdeles nådig emot mig, talade ofta med mig och tog mig för en dans till sin vis-à-vis. Slutligen började han bry mig, att jag kom af mig i turerna, då jag dansade med fröken Wachtmeister. Redan detta gjorde mig mycket upprymd. Hon var densamma, lika vänlig och icke det minsta yr i hufvudet. Då jag icke talade med henne, tog jag min plats i en vrå och följde henne med mina tre ögon. Fjärilar flögo omkring henne. Hon var vänlig och uppmärksam emot dem alla, men jag tyckte, att där var något ändå innerligare, när hon talade med mig. En af dem jag fruktade var brodern till hennes bästa vän. Han talade länge och oafbrutet med henne. Jag började just blifva orolig, då hon hastigt såg upp, lät blicken sväfva omkring, till dess hon mötte min, och drog sina läppar till ett oförgätligt småleende, hvarefter hon åter var helt och hållet öga och öra för sin granne. Jag fruktar honom icke, utropade jag stolt för mig själf, och började nästan upphöra med all svartsjuka. I de kungligas svit voro många af mina närmare bekanta. De beundrade henne alla, och detta gjorde mig redan ett oförklarligt nöje att höra. En dag förut skulle samma beröm hafva varit mig en lika oförklarlig plåga. Nu började jag redan drömma om den stund, då jag skulle visa världen, att hon var *min*, och säga: Se denna sitt köns stolthet och allas älskling; hon har utvalt den ringa lotten vid mitt hjärta framför all rikedomens glans och den stora världens lockelser!

Aftonen medförde ännu en triumf. Supéen serverades endast för damer i balrummen, och herrarne skulle söka sig födan i lägre regioner. Men hon åtog sig att gifva mig hvad jag behöfde och lofvade att själf skymma undan mig för värdarnes ögon, medan jag åt. Jag visste väl, att hon tvärt om skulle draga uppmärksamheten åt mig, men kände mig däraf långt ifrån besvärad. Då jag gick hem, var jag så lycklig som en härförare, hvilken öppnat ett fälttåg med en afgörande seger.

Följande dagen sattes mina undersåtliga känslor på ett hårdt prof, som de klent bestodo, emedan min resa till Vanås icke kunde anträdas förr, än de kungliga lämnat Kristianstad. Hvad jag tyckte det onödigt, att de skulle besöka hofrätten, fängelset, kasernerna m. m.; och slutligen hvilken evig déjeuner! Hela landet skulle ju utarmas genom ett så förfärligt ätande. Med ett ord, rönnbären voro sura. Slutligen rullade likväl de kungliga vagnarna sina färde, och jag var icke den, som hurrade minst. Nu kom ett annat bekymmer -- att Vanåsfamiljen icke på en ny evighet skulle blifva färdig till sin hemresa. Detta gick likväl öfver all förhoppning fort. Min häst hade redan ett par timmar stått och väntat, förspänd en lånad liten ensitsig schäs; och knappt hade jag, som stod på post vid hörnet af lilla torget, sett

vagnsdörrarna slås igen efter Vanåsarne, förrän äfven jag satte min karriol i gång och följde dem i kölvattnet, så länge min skjutshäst kunde hålla jämna steg med deras spann, hvilket dock slutade innan jag kom igenom stadsporten. Det var redan skymning, då jag på aftonen anlände till Vanås. Jag fann familjen sluten i en ring, där de nyss hemkomna berättade för dem, som icke varit borta, hvad anmärkningsvärdt de under sin utflykt erfarit. Det var en älsklig tafla, och likväl kände jag mig orolig vid dess betraktande. Hon var icke där, och likväl måste hon veta, att jag var kommen -- och ana hvarför jag var kommen. Såg det icke ut, som om hon just ville visa mig, huru litet jag intresserade henne. Knappt kunde jag deltaga i samtalet; med en så spänd otålighet lyssnade jag efter ljudet af hennes steg; ty en gång skulle hon väl ändå komma. Mina öron hörde intet, och mina ögon sågo intet, men på en gång kände jag någonting i luften, som sade mig: Hon är här. Jag steg upp och vände mig om samt fann henne framför mig. Hon hade, jag vet icke af hvilket infall, sökt smyga sig inpå mig, och säkert var det icke hennes fötter, som förrådde henne. Men hennes hjärta hade flugit före henne mig till mötes; ty hon har sedan sagt mig, att detta var första gången hon tänkte, att vi skulle blifva så nära förenade. Detta fick jag dock icke veta nu; men blott den omständigheten, att hon icke kom In på vanligt sätt för att hälsa på mig, var tillräcklig att lifva mitt hopp, att hon för mig kunde hysa mer än vanliga känslor. Innan jag visste ordet af, blef det efter en stund uppbrott, utan att jag kunde säga mig hafva något vidare närmat mig målet. Nedkommen på mitt rum räknade jag efter, att blott aderton timmar återstodo för mig af detta så kära besök. Ty på eftermiddagen följande dag måste jag resa till Brösarps tingsställe för att hålla höstetinget med Albo härad. Af dessa aderton timmar var jag dömd att sofva bort eller overksamt förnöta hälften. Och hvad skulle jag väl hinna uträtta på de återstående nio? Skulle jag väl våga uttala det, som låg mig på hjärtat? Det vore en djärfhet, hvarigenom jag satte allt på spel, ty äfven om hon hade något tycke för mig, icke kände hon mig tillräckligt för att fatta ett sådant beslut; och ett förhastande å min sida kunde då lätt medföra ett afslag å hennes. Tålamod således! Du måste göra flera besök och vara här några dagar i rad, innan det afgörande steget tages. Men att få ledighet till dylika besök, midt under en tingstur, var ingen lätt sak, och åtminstone på tre veckor var ej att tänka på någon möjlighet af ett nytt besök. Med dessa tankar somnade jag utan att hafva kunnat uppgöra någon bestämd plan.

Strax efter frukosten följande morgon gjorde de unga damerna en tur i parken. Naturligtvis följde jag med. Det skulle plockas blommor till middagen, för hvilket ändamål man spridde sig bland blombuskagerna. Hvilket oskattbart tillfälle att få tala med henne utan vittnen! Ett sådant skulle kanske aldrig mera gifvas; det kunde icke lämnas obegagnadt; men det kunde icke heller utan den högsta oförskämdhet begagnas. Hvem var väl jag, att göra anspråk på hennes hjärta och hand? En faddare älskare har väl aldrig

gifvits än jag under denna stund. Troget följde jag henne men sade knappt ett ord. Och likväl drog hon sig icke ifrån mig. Äfven nu skänkte hon mig en blomma, hvars skönhet jag förut prisat. Vi kommo äfven till hennes holme i den lilla sjön, där hennes favoritpenséer växte. Ger hon mig en af dem, så kan jag våga allt. Eljest icke. Hon plockade flera, såg på dem alla särskildt och dröjde därunder något efter det öfriga sällskapet. Men hon gaf mig ingen utan ordnade dem i sin egen bukett; och jag fortsatte mitt tigande. Men allt högre svällde mina känslor upp emot bräddarna. Jag beundrade hennes smidiga växt och behagfulla rörelser, då hon böjde sig ned emot blommorna; jag rördes öfver svanarnas tillgifvenhet för henne, då de kommo simmande efter henne hvart hon gick; och det minsta ord, som gick från hennes läppar, klingade i mina öron underbart ljuft. Snart var jag mig icke längre mäktig, och då hon en gång frågade mig, hvad jag tyckte om hennes gamla Vanås, svarade jag besinningslöst, att det vore så förtrollande, att jag fann det helt naturligt, om hon, som hade den lyckan att bo där, höll så mycket af stället, att hon aldrig ville lämna det. Jag hade icke väl uttalat dessa ord med en ton, som jag kände sade ännu mera än de själfva, förrän jag bäfvade för hennes sätt att upptaga dem. Hon svarade icke genast utan lutade sig ned och af klippte en dalia. Därefter sade hon, ännu bortvänd: Jag håller ändå mera af människorna här än själfva stället. Hvilken oändlig finhet låg icke uti detta svar; huru mycket sade icke dessa ord, och ändå huru litet! De voro så sanna och så naturliga, att de alltför väl kunde fallit af sig själfva, och hade varit af ingen betydelse, om hon svarat genast. Men nu dröjde hon en liten stund; hon betänkte således sina ord; hon fattade betydelsen af min fråga, och ur denna synpunkt fingo hennes ord en lika djup betydelse. Hon tyckte mera om människorna än om stället, d. v. s. hon skulle icke tveka att lämna stället med någon människa, hon tyckte riktigt om; men hon skulle icke tillstått detta för någon, som hon icke tyckte om. Jag kände, att jag kommit omätligt längre, än jag af de nio timmarna kunnat hoppas, men instinkten sade mig också, att härvid måste det för denna gång stanna. Hvad behöfvas väl ord, när man förstår hvarandra ändå. Jag liksom tvingades att nu hålla mig tillbaka af beundran för den fina takt, med hvilken hon svarat, och som bevisade en hjärtats och förståndets värdighet, inför hvilken jag fruktade att förplumpa mig.

Kort före middagen, då de andra gjorde sin toilett, fick jag tillfälle till ett enskildt samtal med Carolines mor. Hvem som först ledde samtalet på giftermål, vet jag icke, men nog af, vi kommo på det kapitlet, och naturligtvis måste det på det högsta intressera mig att höra hennes tankar därom. Hon talade om huru litet de föräldrar visste sina barns sanna lycka, som endast sträfvade att skaffa dem ett så kalladt godt parti, och huru väl rikedom kunde umbäras. Detta lät öfver all förväntan godt. Jag började redan tro, att hon anade min hemlighet och ville uppmuntra mig, då hon genom en hastig vändning åter tillintetgjorde mina förhoppningar med de orden: Det förstås,

att å andra sidan vore det lika stor dårskap att tillåta ett giftermål, där ingen förmögenhet alls finnes. De välljudande premisserna voro således blott för att öfvertyga mig, att oaktadt hon visst icke hade öfverdrifna fordringar, vore det icke värdt för mig med min kopistlön att försöka. Den enda möjligheten vore, om hon ansåg, att Caroline själf kunde hafva att påräkna något af sina föräldrar. Väl trodde jag mig, genom uppgifter af trovärdiga personer, veta, att så icke var förhållandet; att grefve Wachtmeister sades hafva derangerade affärer, med skulder öfverstigande hans tillgångar utom fideikommisset, och att ställningen försämrades hvarje år med stora steg; men detta hindrade icke, att han och hans grefvinna ändå kunde lefva i den tron, att de hade en betydlig förmögenhet; och på denna illusion hängde således mitt hopp. Så stodo sakerna, då jag på eftermiddagen måste lämna Vanås utan att veta, när jag kunde återkomma.

Morgonen därpå befann jag mig, på mera än sex mils afstånd, i domarestolen vid Brösarp. Aldrig hade juridiken förefallit mig så torr och tråkig, aldrig parter och vittnen så stupida. I självfva verket intresserade mig nu ingenting, som icke hade gemenskap med mitt hjärtas innersta tanke; men också fängslade mig allt, som därmed hade det aflägsnaste samband. Så förekom ett mål, däruti en vansinnig präst hade skrifvit det gröfsta ovett emot landshöfdingen. Genast föreföll det mig, som om jag vore jäfvig att handlägga ett anfall emot Carolines morbror, men ty värr kom jag snart ihåg, att jag icke ännu var hennes trolofvade. Jag frågade emellertid prästen, om han ville ha in sin skrift i protokollet, med en så hotande min, att han bad att få taga den tillbaka.

Emot aftonen, efter tingstimmens slut, tyckte jag mig böra vara sömnig, efter jag rest en del af natten, och gick till hvila kl. 9. Men på någon sömn var ej att tänka. Nu först hade jag tid att begrunda hela min ställning. Mina förhoppningar att kunna vinna Carolines hjärta fann jag ganska goda, om än icke så fullkomligt säkra, som jag dagen förut uppskattat dem. Men om hennes föräldrar någonsin skulle tillåta henne att taga mig, därom visste jag i självfva verket ingenting. Jag kunde icke ens själf ogilla deras tänkesätt, om de icke ville gifva mig sin dotter; och var det väl rätt då af mig att fortgå på den väg jag börjat? Nej, jag måste först af allt veta, om jag någonsin kan få henne, innan jag söker störa lugnet i hennes hjärta lika mycket, som det redan var stördt i mitt. Knappt hade denna tanke blifvit mig riktigt klar, förrän jag beslöt att skrifva till Carolines mor, och jag hade icke väl fattat detta beslut, förrän jag kände en oemotståndlig håg att genast börja brefvet. Emellertid låg jag i mörkret och kom ihåg, att elddonet var inläst i det stora arkivskåpet. Jag steg upp och trefvade mig dit, sedan jag med svårighet letat upp nyckeln. Jag öppnade en dörr och kände på hyllorna; min hand mötte endast stenar och knifvar m. m., och jag påminte mig nu, huru denna samling af mordvapen, som varit förevisade i rannsakningar och här inlagda, till

större delen voro fläckade af blod. I ett annat fack fann jag dock slutligen hvad jag sökte, och snart satt jag färdig att börja mitt friarebref. Härmed hade sig dock icke så lätt. När jag nu skulle presentera mig, fann jag först rätt tydligt, hvilket dåligt parti jag var. Väl hade jag en egen tro på min förmåga att bana mig vägen och att en gång kunna föda en hustru äfvensom på mitt tålamod att kunna vänta, till dess den tiden kom. Men att bibringa andra en sådan tro och ett sådant tålamod, var en vansklig sak. Jag funderade och skref åtminstone två timmar; läste sedan igenom hvad jag skrifvit, ref sönder det såsom odugligt -- och gick åter till sängs. Samma öde hade följande dagar flera andra försök, men innan jag reste från tingsstället, hade jag likväl mitt opus färdigt; och så snart jag återkom till Kristianstad, lade jag in det i ett konvolut tillsammans med manuskriptet till en half roman, Karl XII:s page, som jag lofvat dem läsa på Vanås. Härigenom ville jag förekomma, att mitt bref skulle ha utseende af en billet doux, då jag lämnade det till en löjtnant Qveckfeldt, som reste ut till Vanås -- möjligen för att själf fria, ty för sådana afsikter misstänkte jag nu hela karlsläktet. Detta var en lördag, och redan samma afton började jag blifva otålig efter svar, men ännu gick det att skrifva på tingsprotokollerna. Söndagen kom, och söndagen blef slut, utan att jag fick någonting höra. Måndagsmorgonen var jag i den förfärligaste oro. Bittert ångrade jag nu att icke hafva dröjt att skrifva, till dess jag kunnat lyckas vinna någon högre grad af tillgifvenhet hos föräldrarne, hvilket hade varit den enda grund för ett rimligt hopp om framgång. På arbeta var ej att tänka. Hela dagen satt jag vid fönstret i hopp att likväl något svar en gång skulle anlända. Emot middagen såg jag Qveckfeldt återkomma. Hans vagn stannade utanför huset, där både han och jag bodde. Jag hoppades säkert, att han hade bref till mig, men ägde icke mod att gå ned och fråga honom. Desto ifrigare lyssnade jag på hans steg uppför trappan. Han gick förbi min dörr och upp till sig, en våning högre. Således hade han intet bref. En möjlighet fanns dock ännu, att han hade det nedpackadt eller icke genast påmint sig det. Jag hörde, huru han åter gick ut, och gensköt honom nu i förstugan. Han hälsade så mycket från Vanås; de mådde alla bra, och mitt paket var riktigt aflämnadt. Nu var det ute med hoppet; ty jag hade skrifvit, att jag i uteblifvandet af svar skulle se ett afslag, som kunde vara oangenämt att på annat sätt gifva. Men icke hade jag trott, att man så skulle taga mig på orden. Ännu satt jag kvar, till dess det var lika skumt på gatan som i min själ. Ett spann, förspändt en stor vagn, ådrog sig min uppmärksamhet. Jag frågade mina skrifvare, om de kunde se hvems det var. De svarade, att det troligen var grefve De la Gardies, som återvände från en auktion på Råbelöf, dit de på dagen utrest. Nu lämnade jag fönstret och sökte åter fästa uppmärksamheten vid mina pappersluntor. Efter några minuter inträdde likväl grefve Wachtmeister på Vanås i rummet. Med klappande hjärta bad jag honom stiga in i ett inre rum. Han satte sig ned och började utan alla preludier: »Jag kan försäkra, att det gifves ingen, åt hvilken jag hellre skulle gifva min dotter.»

Här stannade han tvärt, på sitt egendomliga sätt. Jag tänkte: Nu kommer ett förfärligt *men*, och hans goda hjärta söker endast efter ord för att göra afslaget så litet sårande som möjligt. Jag väntade, men det kom intet *men*. Han fortfor att tiga och tyckte troligen, att jag tog saken väl lugnt, innan jag kunde förmå mig att tro på min lycka, den jag aldrig föreställt mig skulle bjudas mig så utan alla svårigheter och förbehåll.

Vi skyndade till min blifvande svärmor, som också följt med till staden men stannat i residenset. Oförgätliga voro de ord, som Carolines mor här talade till mig, så fulla af en oändlig ömhet för henne, af hopp att jag skulle kunna göra henne så lycklig som hon förtjänade, och ändå af oro, att jag icke nog pröfvat mig själf, innan jag tagit detta steg. Hade jag behöft någon borgen för att Caroline var allt hvad jag trodde henne vara, så kunde jag aldrig fått någon säkrare än att se henne äga en sådan mor och höra, huru hon älskade henne. Hon sade mig, att hon funnit, att Caroline hade tycke för mig, men ville, att vi icke skulle förhasta oss utan först vara någon tid tillsammans och blifva riktigt bekanta, hvilket vi ännu icke kunde vara. Detta fann jag ock vara allt, hvad jag rimligen kunde begära, och min enda sorg var, att tinget icke tillät mig att resa genast för att börja den intimare bekantskapen.

Ett bref, som underrättade mig, att min far haft en slagattack, föranledde mig likväl kort därefter att begära tjänstledighet för att resa till honom, och medan jag afvaktade hofrättens tillstånd, beslöt jag göra ett kort besök på Vanås. På så kort tid, tänkte jag under vägen, kan hon omöjligt hinna blifva så bekant med mig som det behöfves, och jag skall nödgas resa ännu en gång blott för att »göra bekantskap». Ack, om hon vore så bekant med mig, som jag med henne, så skulle vi icke behöfva många minuter för att göra upp saken! Min nästa tanke blef: Hur skall hon väl taga emot mig? Af mitt samtal med hennes mor, drog jag den slutsatsen, att hon ingenting sagt sin dotter om mitt bref och att hon tillsvidare ville, att ingenting skulle sägas. Ändtligen kom jag fram ur den djupa skogen, som omgifver Vanås och såg ljusen i dess fönster lysa så vänligt i mörkret. Jag stannade vid stora trappan och fann dörren stängd. Ett fönster öppnades, och en röst frågade, hvem jag var. Jag sade mitt namn med hög röst, i hopp att Caroline skulle höra det. Jag visades in i ett gästrum och sprang sedan upp i våningen. Familjen var samlad i hvardagsrummet till vänster, och Caroline var ensam i förmaket till höger för att laga i ordning té åt mig. Efter en hastig hälsning på de andra, skyndade jag dit, och hon frågade mig hastigt, med synbar förvirring, om hon fick bjuda mig té, hvilket jag af brist på présence d'esprit bejakade. Hennes förvirring och nedslagna ögon sade mig, att hon visste allt, att hon älskade mig; och där stod jag olycklige med min tekopp. Jag sväljde den nästan i en klunk, som jag tror utan både socker och grädda. Hågkommande grefvinnans vilja, kunde jag dock ännu icke föreställa mig, att allt nu skulle vara afgjordt, och började försiktigt med att grefvinnan gifvit mig hopp, att fröken skulle

vilja göra min bekantskap. Hon svarade mig endast med en blick, -- men en blick så vänlig, så full af det innerligaste förtroende, att äfven jag alldeles förlorade målet. Där behöfdes icke heller några vidare ord. Hon räckte mig sin hand, och vi drogo oss något tillbaka i ett hörn af det svagt upplysta rummet. Hon lät nu sitt lif omslutas af min arm och hvilade sitt hufvud mot min axel. Hennes hängifvenhet var fullkomlig och utan all misstro. Huru heligt lofvade jag icke under denna tysta stund, att jag aldrig skulle svika det förtroende hon satte till mig, att jag skulle ägna mitt lif att göra henne lycklig! Den djupa rörelse, som i detta ögonblick öfverväldigade henne, ingaf mig likväl någon oro, att hennes offer af sitt hjärta ändå på något sätt kändes för henne bittert. Jag frågade, om hon ville, såsom hennes moder önskat, hafva någon betänketid, men hon hviskade härtill ett nej, som knappt var hörbart men likväl utsades med ett uttryck, som gaf detta lilla enstafviga ord omfattningen af en hel själs bekännelse. Vi växlade endast några få ord. Jag kan inte tala, sade hon och tryckte sig närmare intill mitt bröst.

Hennes mor kom nu ut till oss. En blick på dottern sade henne, att betänketiden redan var tilländalupen. Caroline lutade sitt hufvud emot modern men höll sig lika fast sluten intill mig och sade intet. Modern ville lugna mig, att det icke var af bedröfvelse eller brist på känsla, som Caroline teg och gömde sitt ansikte, utan att detta var hennes vana, så snart hon var rörd. Liksom detta behöfde sägas mig! Liksom jag icke nu kände Caroline bättre än någon annan människa i världen kände henne!

Moderns mellankomst hade emellertid återgifvit oss något välde öfver oss själfva, och då vi åter drogo oss ifrån henne in i den stora dunkla salongen, kunde vi redan börja berätta för hvarandra om våra ömsesidiga känslors uppkomst och tillväxt och funno, att vi båda gjort oss många onödiga bekymmer.

Innan vi återförenade oss med det öfriga sällskapet för att presentera oss såsom förlofvade, stannade vi ett ögonblick i det sista salongsfönstret. Månen hade just gått upp och speglade sig i den lilla sjön, kring hvilken de åldriga ekarna trängas med lummiga bokar och sträcka sina armar emot vattnet. Det var en tafla, väl värd att betraktas, och intrycket af densamma gick ej för oss förloradt, fastän vi knappt hade ögon för annat än hvarandra. Hon såg utåt helt hastigt men sökte åter min blick, och jag häpnade öfver min djärfhet, då jag tryckte en kyss på hennes läppar, ty ännu var jag behärskad af en så helig vördnad för henne, att jag tyckte mig endast äga rätt att dyrka henne på ett visst afstånd.

Vårt förbund var beseгladt, och min ring bär denna dagen jämte hennes namn till inskrift. Outsägligt lycklig kände jag mig då, och ännu fullare känner jag lyckan af denna dag, då jag nedskrifver dessa rader den första

årsdagen därefter, eller den 23 september 1847. Vår kärlek har sedan dess blifvit pröfvad nog för att visa sig vara af det äkta slag, som icke rostar af tiden. Mera än sex månader hafva vi nu varit åtskilda och få kanske icke ännu på sex månader återse hvarandra -- en hård lott nog för förlofvade --, och likväl känna vi oss lika säkra på hvarandra och i djupet lika lyckliga. Jag har arbetat under detta år allt hvad mina krafter förmått, och om det än är att förutse, att jag ännu skall få arbeta lika mycket ännu ett år eller mera, innan jag skall kunna föra en hustru till eget hem, så har likväl utsikten till detta mål gjort arbetet lätt och gladt; och icke blott alla mina utan också alla hennes vänner intressera sig för min framgång så varmt, att det vore underligt, om den skulle förfelas.»

Så tänkte och skref jag då, och efter mera än fyrtio år tillägger jag nu, att vår kärlek hållit hvad den lofvat och att jag icke kan tänka mig någon högre och säkrare glädje af detta lifvet än att hafva fått genomvandra det vid sidan af en sådan hustru som min.

FÖRLOFNINGSTIDEN.
(1846--1848.)

Några få dagar efter min förlofning erhöll jag bref från Karlskrona, att min far, hvars tillstånd ingifvit förhoppningar om förbättring, plötsligen aflidit. Jag afsade mig då för en tid mitt domareförordnande och skyndade till Karlskrona för att närvara vid begrafningen och ordna för mina många omyndiga syskon. Vi uppskattade min fars efterlämnade förmögenhet till högst 50,000 r:dr b:ko, hvaraf 13 barn skulle ärfva lika lotter; men vi öfverenskommo, att hela inkomsten skulle användas till de ogifta systrarnas underhåll och de båda omyndiga brödernas uppfostran vid Karlberg och ekipering såsom officerare. Bouppteckningen, där egendomen upptogs efter taxeringsvärdet, utvisade likväl brist, och vid det slutliga arfskiftet, flera år efteråt, antogs hvarje lott endast vara värd nära 1,000 r:dr r:gs. Min lott blef en skuldbelastad trettondel af Stjernholm, som jag sålde till min bror Karl, och skulle då haft ett par tusen kronor i behåll, om jag icke hade måst uppäta dem i förväg.

Medan jag var i Karlskrona, pågingo festligheter i Kristianstad för de kungliga. Änkedrottning Desideria blef därunder så betagen i Caroline, att hon prompt ville hafva henne till hoffröken. För att afböja detta, måste man förtro henne, att Caroline var förlofvad, ehuru det ännu ej var eklateradt. Prinsessan Eugenie hade fått mässlingen på Beckaskog och kunde efter tillfrisknandet endast i korta dagsresor återvända till Stockholm. Drottning Josefina tog då med henne ett af kvarteren på Vanås, där äfven hon erhöll underrättelse om förlofningen.

Genast efter min återkomst till Vanås eklaterades vår förlofning utan allt slags högtidlighet, endast genom att omtala den för tjänstfolket. Vi hade så litet varit sedda tillsammans, och vår bekantskap hade i själfva verket varit så kort, att underrättelsen väckte stor öfverraskning. Den gamle liflige baron Gyllenkrook på Sinklersholm, som händelsevis kom på besök den dagen, då nyheten tillkännagafs, blef den förste spridaren. Han begaf sig i sporrsträck hem och utropade tvärs öfver gården: »Caroline Wachtmeister är förlofvad!» Trenne tillbedjare, som kallades »de tre männen i den brinnande ugnen», hade knappt hunnit i mig ana en rival, förrän de funno spelet förloradt.

Mången runkade betänksamt på hufvudet åt ett så lättsinnigt beslutadt parti, som icke ens lämnade några garantier för en tarflig utkomst och där dessutom ena parten var af den misstänkta egenskapen »bokskrifvare», som i allmänhet icke stod i hög kurs i Skåne. Häradshöfding Lilienberg, som jag skriftligen underrättade, svarade i ett bref. där man kunde läsa hans farhågor mellan raderna, men tillade dock: »Flickan kan bli bra med tjänliga lämpor.» Med mig bekanta skåningar, som i Stockholm med entusiasm talat om Caroline och tolkat min tystlåtenhet därunder såsom likgiltighet, kunde icke nog förvåna sig öfver detta oväntade uppslag; och Leijonhjelm, som så mycket hört Caroline beundras, skref, att det var alldeles obegripligt, att jag kunnat få henne. Men alla Carolines närmaste mottogo mig förunderligt nog med öppna armar. Utom af Carolines tre förutnämnda mostrar, rönte jag af en fjärde, Fredrika, från första stunden en högt värderad vänlighet, som måhända till en del hade sin grund däruti, att hon själf hade gjort ett lika vågadt kärleksparti som vårt, hvaraf hennes storsinta själ väl blifvit interfolierad med många små husliga bekymmer men icke dukat under. Ett rörande uttalande fick jag i ett bref från Augusta Dardel, sedermera friherrinnan Ramel, som till åldern midt emellan Caroline och hennes mor, var lika varm vän till dem båda.

Hon skref från Schweiz: »Si quelqu'un me demandait: se trouve-t-il dans ce monde un seul homme que vous voudriez être? Je répondrais de suite du fond du coeur: »Oui, il y en a un seul: C'est le baron Louis de Geer, qui déjà sur cette terre passera sa vie avec un angel» Voilà la seule félicitation que je puisse adresser au fiancé de ma chère Caroline, qui, j'en suis persuadée, en sentira plus la profondeur, que si je lui en écrivais des pages. Il a su l'apprécier, la chérir et s'en faire aimer, ce qui est assez me faire son éloge et m'assurer qu'il est digne d'elle.»

Rörande var ock att af gummorna på Vanåsgodset blifva förmanad, att jag skulle blifva beskedlig mot »fröken». Så kallade de Caroline, som var äldsta barnet, hvaremot hennes syster fick nöja sig med att heta »Betty». Min svärfar benämndes »Mannagrefven», äldste sonen »Pågagrefven» och de yngre »Glyttagrefvarne». Från ett aflägset torp skickades en dag särskildt bud för att fråga, om fästmannen hette »Begär» eller »Degär», hvarom man disputerat. För öfrigt kunde de knappt tro, att han icke hade egen gård, men antogo, att han åtminstone ägde »brödfödan». En gammal ryktare tog det blott för ett dåligt skämt, då Caroline presenterade mig för honom såsom sin fästman.

Det var mig ett stort nöje att göra bekantskap med allmogen i denna aflägsna och då ännu på kommunikationer synnerligen vanlottade trakt. Folket var där icke allenast förunderligen primitivt i seder och klädedräkt utan ådagalade också i allmänhet en obegränsad uppriktighet och mycken naivitet. Jag har sedan varit i mycken beröring med skånsk allmoge och alltid

i dess umgänge funnit ett stort behag. I öfre Sverige hörde man stundom uttalas den uppfattningen, att skåningarne voro dumma, men jag har tvärt om funnit dem synnerligen intelligenta och ofta beundrat deras skarpsynthet för allt, som kommer inom deras synkrets. Några få dagar efter eklateringen måste jag återtaga förvaltningen af domsagan, som, efter det Lilienberg blifvit förflyttad på annat håll, nu eljest förestods af häradshöfding Lundström, hvilken, jämte det han var en framstående jurist, bemötte mig med en förekommande välvilja. Jag började nu ett stort ting med Gerts härad, mitt fjärde ting i ordningen, och innan detta blef afslutadt, utnämndes jag till vice häradshöfding af hofrätten, som samma dag ingick med en hemställan till Kongl. Maj:t, att jag måtte förordnas till adjungerad ledamot under de tre första månaderna af 1847. Detta var en nog hastig befordran, då jag sammanlagdt icke ett år sysselsatt mig med juridiska göromål, knappt fem månader förestått domsaga och nästan intet tjänstgjort i hofrätt; och jag var i själfva verket långt ifrån mogen för en öfverdomarebefattning. Själf hade jag visserligen skrifvit till min dåvarande chef, justitiestatsministern grefve Arvid Posse, och anhållit om ett godt ord från honom till Skånska hofrättens president, Berg von Linde, men icke kunde jag föreställa mig, att en adjunktion så snart skulle komma i fråga. Genom Lagerstråles utnämning till landssekreterare i Kronobergs län, uppstod emellertid en oväntad ledighet, och jag blef den lycklige, som föreslogs att sköta den sålunda lediga roteln.

Detta gjorde ond blod hos den yngre tjänstemannapersonalen, af hvilka många funno sig orättvist förbigångna, och inga voro belåtna med att en utböling fick inträde i hofrätten. Särskildt fingo de nu vatten på sin kvarn, därigenom att jag begick en juridisk bock samma dag jag föreslogs till adjunkt. Jag hade nämligen just den dagen rest ut till Fjälkinge för att hålla några brottmålsrannsakningar angående häktade, och i hastigheten där dömde jag, vilseledd af en försåtligt uppställd lagedition, en som stulit bikupor till spö i stället för fängelse vid vatten och bröd, som bort ådömas. Hemkommen, och då utslaget skulle skriftligen uppsättas, upptäckte jag genast misstaget och lät underrätta bitjufven, att han blifvit för strängt dömd och borde klaga för att vinna ändring. En renskrifvare berättade detta och det blef en godbit för mina afundsmän. Då besvären efter några dagar inkommo till hofrätten, församlade sig en mängd af tjänstemännen i kanslirummet, och mitt felaktiga utslag deklamerades med hög röst till allmän förnöjelse. Man öfvade sin kvickhet därpå och förvånade sig ibland annat däröfver, att utslaget icke äfven innehöll, att den dömde, vid undergående af allmän kyrkoplikt, skulle hålla en bikupa i handen, i analogi med att den, som mjölkat en annans ko, skulle hålla en mjölkbytta i handen, såsom då var i lag föreskrifvet. Presidenten och ledamöterna i hofrätten fäste dock vid felet ingen vikt och sade, att sådant kunde hända hvem som hälst, och då hofrätten fick tillfälle att före verkställigheten rätta felet, vore ingen skada skedd. Mig grämde det dock mycket.

Tillämpningen af den gamla missgärningsbalken med alla dithörande författningar om sammanläggning och förvandling af straff var för öfrigt ganska villsam, och nutidens unga jurister böra prisa sin lycka att hafva med förenklade stadganden att göra. Men de, som voro säkert hemmastadda i de gamla irrgångarna, kände sig också lika stolta däröfver som en filosofie magister öfver sin latin och sågo blott tecken till vetenskapens förfall i yrkandena om större lättfattlighet och enkelhet.

Julen fick jag tillbringa med min fästmö på Vanås, men på nyåret började min tjänstgöring i hofrätten. Jag slog mig nu ned på egen hand i Kristianstad, till en början i Lagerstråles rum.

Bestämmandet af min plats vid hofrättens domarebord var redan något vanskligt. Presidenten förklarade, att jag såsom Konungens trotjänare skulle sitta framför en betydligt äldre vice häradshöfding, som redan förut innehaft någon tids adjunktion. Jag såg, huru detta väckte förtrytelse, icke blott hos den tillbakasatte utan äfven hos hofrättens ordinarie ledamöter, som syntes hågade att häremot opponera sig, under det presidenten tog saken såsom hörande under hans maktfullkomlighet och ej tålande andras inblandning. Jag grep mig nu an och bad att såsom den yngste få sitta sist, helst jag behöfde få öfva mig i den justering af expeditioner, som ålåg den nederst sittande i första hand, hvarefter jag utan vidare intog den sista platsen. Härigenom vann jag samtligas välvilja och besparade presidenten ett stort obehag, ty ledamöter sade mig efteråt, att de hade ämnat ställa frågan under omröstning och votera omkull presidenten. Samma fråga förekom sedan i Svea hofrätt, då jag där blef adjungerad, men då var det blott en mening om, att jag såsom kopist skulle sitta öfver äldre adjunkter och vice häradshöfdingar. För öfrigt redde jag mig vida lättare vid hofrättsbordet än på häradshöfdingestolen, och med hvarje vecka kände jag mig här mera hemmastadd och sadelfast. Nu blef det tanken på att så snart som möjligt komma till ett lefvebröd, tillräckligt äfven för en hustru, som mest graverade mig.

I bästa fall kunde jag icke hoppas att inom ett par år få någon ordinarie tjänst, hvars lön vore tillräcklig för en familj; och den inblick jag nu fick kasta i min blifvande svärfars affärer, visade mig osäkerheten af att någonsin kunna påräkna något bidrag af honom. Hans skulder hade ökats äfven under det sistförflutna året; och det var att förutse, att de nödvändigaste utgifterna skulle stiga ännu högre, allt eftersom sönerna växte upp. Emellertid såg jag snart, att om man blott kunde förmå honom att lägga armarna i kors, skulle han snart blifva en rik man. Utom Vanås stora fideikommiss hade han två rätt betydliga egendomar, som han köpt, Hanaskog och Västerslöf. På alla dessa, där godsen lågo oskiftade tillsammans med kronohemmanen, hade han med högst betydliga kostnader låtit verkställa laga skiften och därvid tagit på

sin lott den sämsta jorden för att få stor areal. Bönderna ville helst bo kvar i byarna och behålla den bästa jorden. Min svärfar fick i stället flytta ut och ombygga sina hemman samt odla den dem tillagda jorden. Detta var dock nu till största delen verkställdt och var måhända för den som var nog kapitalstark icke någon dålig beräkning. Själf var han åtminstone af den engelska åsikten, att det gifves ingen dålig jord, men det ges dåliga åkerbrukare. Uppbyggandet af de stora gråstensladugårdarna på Hanaskog och Västerslöf var icke heller i och för sig att klandra. Men andra stora företag, såsom ängsvattningar och invallningar af Helgeå, slukade ofantliga kostnader utan att lämna motsvarande valuta. Emellertid förslog icke inkomsten af egendomarna att betäcka räntorna på den ständigt växande skulden och de årliga kostnaderna för ett stort slotts hushåll; och det värsta var, att för hvarje år uppgjordes nya planer för anläggningar och förbättringar, för hvilka nya lån måste upptagas. För att häruti åstadkomma ett afbrott, hade på min svärmors förslag hela familjen, med undantag af de båda äldsta sönerna, för ett år slagit ned sina bopålar dels i Schweiz och dels i Italien, under hvilken tid de stora företagen hemma fingo anstå, och efter hemkomsten hade hon, i samråd med en förträfflig skogsförvaltare, uppgjort ett förslag, enligt hvilket hela inkomsten af skogarna och godset skulle afsättas till förräntande och amortering af skulden. Hanaskog och Västerslöf skulle utarrenderas, och arrendet jämte afkastningen af själfva Vanås säteri skulle betäcka lefnadskostnaderna. Utan behof af förknappning skulle på detta sätt hela skulden blifva betald på 13 år. Men hittills hade det visat sig omöjligt att få min svärfar att härpå ingå, förrän han genomfört några ytterligare kostsamma organisationer. Det blef nu min uppgift att understödja min svärmoders bemödanden att få hennes plan omedelbart godkänd. Innan årets slut lyckades också detta, men förut vågade jag icke bygga framtidsförhoppningar på något som helst bidrag från min hustrus föräldrar.

Under tiden lefde jag några lyckliga månader i Skåne. Lördagar och söndagar kunde jag ofta nog tillbringa på Vanås, dit jag medtog mina hofrättspapper. Emellanåt hälsade också min fästmö på mig i Kristianstad, eller gjorde vi tillsammans besök hos hennes släktingar i grannskapet. Bland dessa var excellensen Hans Gabriel Wachtmeister den intressantaste. Han var icke blott en verklig vetenskapsman, som kunde arbeta i kemien med sin vän Berzelius, utan han var också en man af hög humanistisk bildning, och hans konversation var lika lärorik som spirituellt epigrammatisk. Hvad som särskildt slog an på mig; var hans äkta liberalism. Han berättade, att han och Wetterstedt i ungdomen ansågos nästan som jakobiner och att deras fäder skickat ut dem båda för att kureras genom att se den franska republiken på nära håll. Med Wetterstedt hade kuren lyckats men icke så med Wachtmeister, som kom hem lika liberal som han for bort. Och sådan förblef han i all sin tid, dock utan lust att själf verksamt ingripa i händelsernas gång, i det han afböjt både att blifva Justitiestatsminister och landtmarskalk. Han

anförde såsom ursäkt, att han icke kunde skrifva så, att någon människa kunde läsa det, och icke tala så, att någon kunde förstå det. I självfva verket var hans stil, åtminstone i senare år, ytterst svårläst, och hans uttal sluddrigt. Mig omfattade han från början med en synnerlig välvilja, och få omdömen hafva smickrat mig så mycket, som dem jag under fortgången af min bana fått läsa om mig i bref från honom till andra. Han bodde vid denna tid på Årup, som såg föga ansenligare ut än en bättre prästgård men där intet slag af komfort saknades. Här satt han omgifven af stora skogar, som han själf planterat, och skötte sin stora ekonomi med klokhet och insikt. Det närbelägna ofantliga fideikommisset Trolle Ljungby hade han helt och hållet omorganiserat. Af dess trettio tusen tunnland sade han, att hans moder förut knappt haft mer än 500 r:dr b:ko årlig inkomst i kontanta penningar men däremot i mångdubbelt öfverflöd alla tänkbara prestationer, som af jorden med dess binäringar kunde produceras; och som alla aflöningar m. m. betaltes in natura, behöfdes icke heller mycket penningar.

Modern, den gamla riksdrotsinnan Wachtmeister, lefde ännu och bodde på Trolle Ljungby. Där tillgick ännu allt på gammaldags sätt. Hon gaf för att fira vår förlofning en middag, där betjänterna voro klädda i kanariegult galalivré. Hon bad om ursäkt för att hon själf icke kunde proponera vår skål i så vackra ordalag, som den borde hafva, hvarför hon uppdrog detta bestyr åt sin sondotters man, baron Duvall, som fullgjorde det i ett fulländadt blomsterspråk. Riksdrotsinnan var för öfrigt en den älskvärdaste gumma och af en artighet så förbindlig, att nutidens damer icke kunna däruti mäta sig med henne. Till egenheter hörde möbleringen af hennes sängkammare, i hvilket mycket stora rum funnos icke mindre än fjorton byråar och två gungbräden.

Med intet af grannställena var Vanåsfamiljens umgänge så lifligt som med Sinklersholm, som också var blott en half mil aflägset. Baron och grefvinnan Gyllenkrook voro båda glada, vänliga och originella människor men i allt öfrigt olika hvarandra, och kommo mycket ofta men aldrig tillsammans till Vanås.

Jag hade beslutit att, sedan min adjunktion i Skånska hofrätten gått till ända, åter försöka min lycka i Stockholm, där utsikter möjligen kunde öppna sig åt olika håll, dock med hufvudsakligt sikte på Svea hofrätt. Efter adjunktionens slut stannade jag ett par veckor på Vanås och följde sedan familjen till Landskrona för att göra bekantskap med Carolines morföräldrar.

På vägen dit åkte jag tillsammans med min svärfar och hade mycket nöje af att studera hans reslynne, som var mycket mindre bullersamt än min egen fars men som ändå icke saknade sina konflikter med allmogen. På hvarenda gästgifvargård grälade han på skjutsbönderna, för det de ville vid

frånspänningen af sina hästar upphänga selarna på järnet framför kuskbocken, hvarigenom det vidfästa lackerade lädret kunde skadas. Bönderna tyckte, naturligt nog, detta vara bättre än att lägga selarna i smutsen på marken, men min svärfar fordrade, att de nya hästarna skulle samtidigt hållas fram, så att selarna kunde direkte läggas på dem, hvilket icke alltid lät sig göra. I allmänhet uttryckte han sitt ogillande genom pikar, som voro alltför fina för att blifva förstådda. Han tålte t. ex. icke, att man frågade hvad han sagt, då man icke hört; och han hade nog icke orätt däruti, att man ofta gör detta onödigtvis, då icke mera undfallit än ett eller annat ord, som man ganska väl själf kunde med någon eftertanke ifylla. I synnerhet var detta fallet med skjutsbönder, som använde en sådan omfrågning endast för att vinna litet tid att betänka sig på svaret, ehuru de fullkomligt väl hört frågan. När nu min svärfar t. ex. frågade: Hvad heter den där kyrkan? så vände sig bonden om på kusksätet och frågade tillbaka: Den dära? Härpå fick han intet svar men om en liten stund den påminnelsen: Du kan svara om en halftimme. Häraf blef bonden alldeles förbluffad och teg ända till dess han fick en ny fråga om en annan kyrka eller herregård, och då det var honom omöjligt att icke upprepa: Den dära, så blef utgången lika otillfredsställande. Då vi slutligen kommo fram, gaf min svärfar honom en vänlig förmaning att taga reda på namnen af de ställen, han skjutsade förbi, hvilka denne naturligtvis redan fullkomligt kände. Till de egenheter hos min svärfar, som i synnerhet på resor ådrogo sig uppmärksamhet, hörde, att han icke åt sill eller ost och endast med svårighet underkastade sig att se någon annan äta sådant.

I Skåne funnos den tiden ännu kvar många originaler, och han var en af dem. Stark fotgängare gick han alltid med stor hastighet men uraktlät aldrig att därunder, utan minskad fart och med förvånande träffsäkerhet, sparka från vägen lösa stenar, som flögo åt alla håll till häpnad för alla, som han mötte eller gick förbi. Så vandrade han omkring på sitt stora gods och ställde till sina underhafvande regelmässigt samma förmaningar, bland annat att de skulle lägga sina gödselhögar tre alnar från ladugårdsväggen, en reform som han dock aldrig lyckades få tillfredsställande genomförd. För öfrigt ville han genast tillägna sig alla uppfinningar och förbättringar, hvarom han fick kunskap, och var i många fall femtio år före sin tid, ehuru sig själf till föga fromma. Med april månads början voro mina sötebrödsdagar slut, och jag begaf mig till Stockholm på bondkärra i källossningen öfver Halmstad och uppför den dystra Nissastigen. I anseende till det dåliga väglaget kom jag snart så långt efter tiden för beställningen, att hästarna voro hemgångna, och jag fick på alla gästgifvargårdar vänta på häst men samtidigt betala väntpengar, och detta oaktadt jag knappt tog något nattkvarter. Vädret var dessutom så hvasst, att skinnet gick af ansiktet. Den nuvarande generationen kan knappt föreställa sig, huru besvärliga resor denna tid kunde vara. Sista dagen på denna resa träffade jag dock på Platen vid Svärdsbro och fick åka i hans vagn fram till Stockholm.

Där blef jag mottagen af mina vänner med de hjärtligaste lyckönskningar till min förlofning; och med berättigad stolthet fick jag hälsa Caroline, att tant Ulla funnit mig värdig min lycka, i det hon sade mig, att hon, såsom moder, gärna skulle velat hafva mig till måg, emedan, om hon varit aldrig så rik, hon vetat, att jag likväl icke friade för penningarna, och, om hon varit aldrig så fattig, hon varit lika viss, att jag ändå skulle taga mig fram. Det var endast den senare vissheten, som vi behöfde bibringa oss själfva.

Jag skulle nu varit marskalk på Agnes Geijers bröllop, som varit utsatt till en af dessa dagar, men fick i stället bevista hennes fars begrafning. Mer än 40 år efteråt fick jag, vid aftäckandet af Geijers minnesstod i Upsala, såsom ordförande i den för dess uppresande valda kommitté, frambära en gärd af tacksamhet åt hans minne. Hans dotter, som jag skattade högt, var då redan död, och hennes bror, min ungdomsvän Knut, hade ej långt efter fadern följt honom i grafven.

Jag anmälde nu min önskan om adjunktion i Svea hofrätt och fick därom löfte, så snart ledighet yppades under sommarvakanserna, och detta inträffade först mot slutet af juli månad. Under mellantiden gjorde jag min kopisttjänst, som föreföll obetydlig och föga intressant, sedan jag blifvit van vid domaregöromål. Ett erbjudet protokollssekreterareförordnande kunde icke medhinnas före adjunktionens början, och jag begagnade då min relativa ledighet till att åter upptaga arbetet med min påbörjade roman, Karl XII:s page, som länge legat nere och som jag nu fann väl påkalla en omarbetning äfven af det redan skrifna. Liksom mina föregående arbeten bar nämligen utkastet alltför mycket prägeln af min egen subjektivitet, som jag nu sökte utplåna. Efter mitt eget omdöme lyckades jag ock nu att göra framställningen fullt objektiv. Stilen vann också sedan erkännande, och karakterssteckningarna voro måhända icke utan förtjänst, men däremot var min kunskap om Karl XII:s tidehvarf alltför ofullständig, för att jag skulle kunnat lyckas att däruti förlägga en historisk roman. Naturligtvis saknade icke heller min roman de den tiden vanliga felen, att händelserna med en konstlad intrig voro konstruerade så, att de skulle passa för styckets personer och bereda läsaren öfverraskningar; likasom mycken omsorg var nedlagd på att skapa en fulländad bof.

I motsats härtill har man måhända i vår nyare litteratur gått för långt i att fordra de mest hvardagliga händelser och, hvad värre är, de minst upphöjda karakterer. Det må vara, att de låga känslorna äro de vanligaste, men det är därför icke sagdt, att det är om dem, som böcker företrädesvis böra skrifvas. Vid förnimmandet af höga tankar och ädla känslor dallrar alltid den bästa strängen i vårt inre, och att få denna sträng att ljuda allt starkare är konstens högsta uppgift. Sinnet för det öfverraskande och underbara är också en så sant mänsklig egenskap, att det icke bör anses absolut förkastligt, om

litteraturen äfven någon gång sysselsätter sig med fantasiens skapelser. Icke blott den klassiska forntidens skalder utan ock de flesta andra folks och äfven våra folksagors författare hafva byggt på denna grund. Till och med i vår hyperrealistiska tid ser man stundom allmänheten med begärlighet söka sig litet omväxling i feeriskådespel och andra orimligheter.

Hvad som för mig framstår såsom en betänklig afart i konsten är dessutom tendensen att vilja lösa de mest invecklade sociala frågor med framställningen af onaturliga undantagsmänniskor.

Innan jag börjat med Karl XII:s page, hade jag en gång skrifvit till min äldsta syster, att jag alldeles förlorat lusten att författa, kanske till en del därför, att jag fått mindre godt om tankar, men också därför, att jag tyckt mig finna det icke nyttigt för mig själf att vara författare, emedan många goda tankar, som födas invärtes och vilja söka sig luft, icke, om de få en så lätt utväg som genom en skrift, åstadkomma någon djupare verkan att ombilda och förbättra ens eget väsende. Jag såg häruti en förklaring, hvarför lyckliga skalder, snillen och skådespelare, som hysa de vackraste och ädlaste känslor, likväl ofta äro tämligen dåliga människor. Själf hade jag mången gång erfarit en inre liflig ansats att uträtta någonting godt eller duktigt; men sedan jag fallit på den idéen att använda samma motiv för någon af mina små romanhjältar och låtit dem handla, så hade jag däraf känt mindre behof för egen räkning. Jag hade härvid bland annat haft Nyboms varnande exempel för ögonen. Olyckligtvis var min egen ädla föresats att sluta med författarskapet icke fastare rotad, än att jag icke långt därefter åter skref en roman. Men icke tror jag heller längre, att jag däraf tagit någon skada. Goda tankar kunna gudnås afdunsta lika lätt, om de än icke blifvit framlagda i böcker.

En annan omständighet, som ingaf mig betänklighet emot att blifva författare, var, att jag kom på mig själf med en hemlig önskan, att hvad jag skref måtte fylla så många ark som möjligt för att öka författararfvodet, för hvilken frestelse många andra författare också påtagligen dukade under på bekostnad af deras arbetens verkliga värde. Jag erinrar mig, huru häraf vid den tiden hos mig uppstod en åsikt, att författares äganderätt till sina skrifter borde kringskäras så mycket, att författarskap icke kunde göras till ett särskildt lefnadsyrke. Jag trodde, att det då

skulle komma att skrifvas mindre men bättre och att man icke behöfde frukta, att snillena skulle tystna, om de icke framlockades af materiell vinst. Snillets art är att bryta sig fram utan sådana beräkningar, och begäret efter beundran och sympati utgör i alla fall för högre sinnen en starkare lockelse än penningen. De odödliga mästerverk, som bestått profvet genom sekler, hafva betingat små eller inga honorarier. Äfven förekom det mig vidrigt, att

icke hvem som helst skulle fritt få tillägna sig hvarje uttalad tanke, utan att den skulle taxeras såsom en handelsvara.

Jag har emellertid måst sedermera frångå denna åsikt, och, böjande mig för grundsatsen, att hvar och en bör få tillgodonjuta frukten af sitt arbete, har jag själf föreslagit och kontrasignerat en författning, hvarigenom författarrätten blifvit vida mera utsträckt än förr.

Jag kunde icke motstå frestelsen att före början af min tjänstgöring i Svea hofrätt göra ett kort besök på Vanås och följa med familjen därifrån till Ronneby, där en brunnskur skulle genomgås af Carolines syster Betty. Efter några där tillbragta dagar återvände jag till Stockholm.

Här lärde jag mig snart beundra och värdera den noggrannhet och skarpsinnighet, hvarmed alla ärenden behandlades i Svea hofrätt, som jag i dessa afseenden aldrig sett öfverträffad af något annat ämbetsverk. För mig, som nästan intet förut tjänstgjort i denna hofrätt, måste naturligtvis skrifsättet vålla stor svårighet. Det var nämligen alldeles icke nog att skrifva språket korrekt efter dess allmänna lagar. Icke en enda mening godkändes, utan att man ägde visshet, att hofrätten förut begagnat samma konstruktion och hvarje ord i samma bemärkelse, alldeles som man i de latinska stilprofven vid skolan och universitetet måste veta, att Cicero, Livius eller någon annan guldålderns författare skrifvit på samma sätt. Emellertid bemöttes jag med välvilja och öfverseende, och i det hela fann man sig tillfredsställd med min tjänstgöring, så att då mitt första förordnande gått till ända, jag enhälligt föreslogs till ett nytt förlängdt. Det var grefve Karl Göran Mörners rotel jag förestått under juli månad, som han haft ledig under sommarferierna. Han sökte och fick nu vidare ledighet till i november; och då jag förordnades till hans vikarie, ställdes det i utsikt, att jag skulle få därmed fortfara under hela riksdagen, som skulle börjas den 15 november, och under hvilken Mörner ämnade begära tjänstledighet. Han lämnade mig nu till beredning och föredragning ett mål, som länge hvilat på hans rotel och på hvilket man kunde göra eller förlora sin reputation. Det var ett åtal för förseelser i domareämbetet mot lagman Rönqvist och en mängd af hans tingsbiträden, begångna i hans domsaga under en följd af år och uppgående till ett antal af mera än 200. Hos många hade den föreställningen gjort sig gällande, att under de formellt mer eller mindre betydliga ämbetsfelen dolde sig ett system af egennytta och försnillning, hvarför allmänna meningen fordrade, att alla de invecklade frågorna skulle nagelfaras med all möjlig stränghet och utan alla konsiderationer.

Då jag nu grep mig an med detta mål under rötmånaden, rådde en förfärlig

värme, som för mig blef ännu mera outhärdlig därigenom, att jag bodde i två mycket små och mycket låga vindsrum tre trappor upp, tätt under det glödgade plåttaket i assessor Fredrik Järtas hus vid Nya Kungsholmsbrogatan. Genom öfveransträngdt arbete tog min hälsa här snart en allvarsam knack, som jag icke öfvervann förrän i slutet af året. Jag spände det oaktadt hela min kraft för att få mitt stora mål färdigt, ty jag förutsåg, att om jag skulle lämna det oföredraget, så skulle man anse min sjukdom endast föreburen såsom ett svepskäl och söka rätta anledningen i min oförmåga att gå i land med hvad som ålåg mig. Aldrig kan jag glömma den vänskap, hvarmed Edvard Carleson, som då var tjänstgörande fiskal i hofrätten, under denna min ängslan erbjöd sig att hjälpa mig med den skriftliga sammanfattningen af åtskilliga svåra punkter i det digra målet, hvilket jag också slutligen nöjaktigt klarerade, sannolikt äfven till belåtenhet för de tilltalade, hvilkas fel visades icke hafva varit af någon gröfre art.

Samtidigt hade jag måst läsa korrektur på min roman, som höll på att tryckas, och jag blef af feber och arbete så medtagen, att jag måste åka till hofrätten, och förlorade nästan förmågan både att sofva och äta. Under detta mitt nervösa tillstånd kändes det dubbelt hårdt att vara så långt och så länge skild från min fästmö. I bref, som hon förvarat, skref jag till henne, att det föreföll mig ibland såsom en möjlighet, att under en längre frånvaro hennes tillgifvenhet för mig kunde, visst icke förbytas eller försvinna, -- men ändå förminskas. Man såge sådana otroliga verkningar af tiden; och då det enda, hvarigenom jag vore förtjänt af hennes hjärta, vore min kärlek, men jag icke på så lång tid finge visa den, skulle hon väl kunna älska mig lika högt i minnet? Hennes bref, fulla af den innerligaste ömhet, lugnade mig alltid och gjorde mig lycklig. Särskilda omständigheter förorsakade mig likväl vid ett tillfälle, för första och sista gången, ett kort anfall af svartsjuka.

Föremålet var ingen mindre än kronprins Karl. Han var nu tjuguett år gammal, med ett intagande yttre och af ett manligt hurtigt väsende, samt ansågs i allmänhet oemotståndlig för unga flickor, som i stora skaror angrepos af den s. k. prinssjukan. Han hade redan ett par år förut visat ett lifligt tycke för Caroline och vid ett besök på Vanås skrifvit ömma utgjutelser i hennes album, hvilka dock på mig gjorde föga intryck, emedan de endast innehöllo lånade känslor. Jag igenkände nämligen i dem verser af min vän Nybom, hvilka endast genom några små mindre lyckade förändringar här och där blifvit lämpade för tillfället. Medan jag denna höst var bunden i Stockholm, gjorde han åter ett besök på Vanås, åtföljd af åtta herrar. Här gjordes promenadturer och anställdes danser, därvid kronprinsen mest sysselsatte sig med att lära Caroline den nyligen införda dansen polka-mazurka. Hon beskref allt detta i bref till mig på sitt vanliga lugna sätt och sade, att hon fann festen rätt lyckad samt att kronprinsen varit hygglig och lagom hela dagen utom vid middagsbordet, då han satt midt emot henne och

såg oupphörligt på henne.

Några dagar därefter var en lysande bal för kronprinsen på Vidtsköfle, där hela provinsen var samlad. Äfven härom fick jag den trognaste beskrifning af Caroline. Hon berättade bland annat, att hon, oaktadt sitt försök att neka, måst dansa en hel polka och nästan alla polkaturerna i kotiljongerna med hans kongl. höghet, fastän hon eljest lagt af att dansa denna ansträngande dans. Men han hade förklarat, att ingen af de andra damerna kunde dansa den rätt. Återkommen till Beckaskog, hade han, vid sin afresa till Stockholm, med Carolines morbror, Fredrik Wrangel, skickat henne en bok, som hette »the white Slave» och som han sagt sig nödvändigt vilja, att hon skulle läsa, samt skrifva upp hvad som däri mest anslog henne och låta honom få del däraf. Detta förargade mig visserligen, men jag förlorade dock ännu icke mitt jämnmod, i synnerhet som Caroline i sitt bref tillade berättelsen härom: »Är det icke rysligt tråkigt? Hvad gör det honom, hvad jag tycker om eller inte? Tycker du, att det är opassande, så bryr jag mig inte om, om han blir ond, utan låter bli alltihop.»

Men nu kom det värsta. Lejonhjelm, som då var tjänstgörande kammarherre hos drottningen, hade varit i kronprinsens sällskap på en ångbåt, jag tror från Tullgarn, och där hade han öppnat sitt hjärta för Lejonhjelm, talat om sitt tycke för Caroline Wachtmeister och berättat, att han lånat henne en bok med begäran, att hon skulle anteckna de ställen däruti, som motsvarade hennes hjärtas känslor, och han hoppades, att han på detta sätt skulle aflocka henne några »ömhetsvinkar». Lejonhjelm, som var min uppriktige vän, ansåg sig i anledning häraf böra varna mig, och nu väcktes hos mig en förfärligt hemsk känsla, som ännu står för mitt minne.

Hvilken inbilsk narr är du icke, sade jag till mig själf, som tror dig kunna gå här säker, då du för många månader lämnat din fästmö sextio mil borta, ställd på de svåraste prof en ung flicka kan få att genomgå. Menar du dig vara en så öfverlägsen personlighet, att du i all evighet kan lita på att blotta minnet af en tillgifvenhet, som du efter en kort bekantskap vunnit, skall vara nog för att din utkorade icke skall hafva ögon för någon annan, icke ens för den mest bedårande prins, som söker eröfra hennes hjärta!

Då Caroline själf till mig hänskjutit att bedöma, om jag ansåg det opassande, att hon lämnade prinsen anteckningar ur hans bok, dröjde jag ej att skrifva, att jag fann, att detta skulle vara för henne komprometterande, och bad henne härom meddela sig med sin mor. Mitt bref bar nog tydliga spår af min upprörda sinnesstämning.

Innan jag fick svar på detta bref, hade jag dock redan återfått mitt lugn, och härtill bidrog i främsta rummet, att jag därförut fick två andra bref, skrifna

efter det kronprinsen rest från Skåne, och som andades samma fulla tillgifvenhet och förtroende för mig som alltid förut och uttryckte en lika djup saknad som min öfver vår långa skilsmässa. Slutligen nämnde hon också, att hon höll på med att läsa the white Slave men fann ingenting däruti att skrifva upp, och i alla fall tänkte hon låtsa, som om hon glömt hela saken.

I svaret på mitt oroliga bref behandlade hon mig med en lugnande, nästan moderlig kärlek. Hon kunde väl förstå mina känslor och höll ändå mera af mig för att jag varit orolig. Men mitt bref hade hon sönderrifvit och icke visat det för sin mor, emedan hon däraf skulle kunnat föreställa sig, att jag icke hade fullt förtroende för min trolofvade.

Af hela min svartsjuka stod nu ingenting mera kvar, än att jag skämdes för densamma, men min kärlek hade slagit ännu djupare rötter.

I sitt uppförande mot Caroline hade kronprinsen aldrig med ett enda ord brustit i aktning och gjorde det icke heller framdeles. Vid samma tid, som min roman utkom, lät han trycka en af honom författad, benämnd Fosterbröderna, hvaraf han skickade *mig* ett exemplar med några till mig ställda verser, däruti han uppdrog en parallell emellan våra hjältar och hjältinnor samt lyckönskade mig med ett visst resigneradt vemod. En strof lydde så:

»Dock säll är du, en Gunhild har du funnit
som i din dikt så ren, så skön och fri.
Men om mitt hjärta för en Tora brunnit,
min himmel ej skall uppå jorden bli.»

Under den myckna beröring, hvari han och jag sedan kommo till hvarandra, vände han sig aldrig mera till Caroline med något slags flirtation. En gång efter många år, då han redan var kung och hon excellensfru, ville han upplifva minnet af sina forna danser med henne och bjöd upp henne till en vals på en stor slottsbal, fastän hon länge sedan lagt af att dansa. Men hon vägrade.

Med den 1 november 1847 var min adjunktion i Svea hofrätt slut, och jag således för tillfället utan sysselsättning, hvilket var rätt lyckligt, emedan jag måste sköta min hälsa och tidtals hålla mig vid sängen. -- Jag fick nu att välja på att antingen få en ny tillfällig adjunktion i Svea hofrätt från nyåret, hvarförinnan Mörner icke begärde ledighet för riksdagen, eller att mottaga en fast adjunktion i Skånska hofrätten med 1,000 r:dr b:ko i årligt arfvode. Presidenten Berg von Linde, som kommit upp till Stockholm för riksdagen, sökte enträget härtill öfvertala mig och lofvade, att han skulle föreslå mig till assessor vid första ledighet, som därefter inträffade. För min egen del var jag

härtill mycket benägen, men mina svärföräldrar ville i början icke höra talas därom. De ansågo mig vara en så framstående person, att jag endast behöfde peka på hvilken hög tjänst i Stockholm, som jag ville hafva, och kunde med skäl tycka, att deras så firade dotter vore värd ett bättre öde än att i all sin tid sitta såsom fru till en assessor i en liten landsortsstad utan vidare utsikter för framtiden. Sedan jag öfvertygat dem, att min bana icke behöfde för alltid vara fästad vid Kristianstad, äfven om jag där till en början slog mig ned, så gåfvo de dock sitt bifall, och med en känsla af lycksalighet fick jag i december resa från Stockholm. Jag var dock ännu så svag, att jag icke tålte resan utan måste ligga öfver en dag i Växjö hos Lagerstråle, innan jag for fram till Vanås, i ett utmagradt tillstånd och med så hvassa knotor, att Caroline icke kunde luta sitt hufvud emot min axel.

Under detta år hade vi varit skilda mera än åtta månader på så långt afstånd, att den ena icke från den andra kunde få svar på ett bref på mindre än fjorton dagar. Från Vanås gick vanligen bud till Kristianstad två gånger i veckan, men detta var icke afpassadt efter stockholmspostens afgång, som ej heller inträffade mera än två gånger i veckan, hvadan brefven där fingo ligga öfver minst en natt, och sedan behöfde posten fem dagar för att komma till Stockholm. Där hämtades posten morgonen efter dess ankomst, så framt det icke var söndag, af vaktmästare upp till ämbetsverken, och då kunde man ändtligen bekomma dem; men sedan behöfde svaret lika lång tid för att komma till Vanås.

Efter att hafva julat på Vanås, flyttade jag på nyåret med återvunnen hälsa till Kristianstad och ingick i tjänstgöring i hofrätten..

Sedan min svärfar lofvat bidraga till vårt hushåll med 1,000 r:dr r:gs och gifva oss ved från Vanås, hvarförutan Caroline skulle få behålla sina klädpengar, 300 r:dr, ansågo vi oss kunna bestämma vårt bröllop till hösten samma år, och jag hyrde redan från i april en våning för 350 r:dr r:gs.

Under förlofningstiden hade Caroline i kistor samlat linne, som gummorna på Vanåsgodset väfde, äfvensom en del andra hushållsförnödenheter; och mina svärföräldrar bekostade i öfrigt det nödvändiga till vårt lilla bo. Möblerna gjordes till det mesta af Vanås' gårdssnickare, och litet köptes från Köpenhamn.

Hofrättsarbetet gick sin jämna gång och tillät mig att tillbringa de flesta lördagar och söndagar på Vanås. Bland de adjungerade ledamöterna var Arvid Posse, som måhända blifvit mig en icke ofarlig medtäflare till assessorat, om han icke hastigt öfvergifvit tjänstemannabanan. Han var då redan gift, och Caroline hade några dagar före vår förlofning varit brudtärna på hans bröllop. Han köpte nu egendom af sin svärfar och flyttade snart på

landet.

En måndagsmorgon i mars månad, då jag kom in från Vanås till staden och gick direkte upp i hofrätten, fick jag där höra den i Kristianstad redan tre dagar gamla nyheten om den franska revolutionen, hvarpå snart följde flera andra. Verkan häraf var utomordentlig på småstadsbornas sinnen. De mest sangviniska drömde redan om republiken, och äfven de mera betänksamma ansågo det nödvändigt, att regeringen sloge in på en liberalare stråt. Sinnena voro just vid denna tid särskildt uppbragta däröfver, att riksdagen afsatt den allmänt aktade men liberale justitieombudsmannen Landin och i stället därtill insatt J. G. Richerts häftigaste motståndare, Theorell, hvarför ock Richert sades hafva gått ur lagberedningen. Denne sistnämnde var de liberalas idol till den grad, att det t. ex. sades om prästerna i Västergötland, att ingen af dem trodde på vår herre, några få på fan men alla på Richert. Liksom i de flesta andra städer tillställdes en reformbankett äfven i Kristianstad, i hvilken jag likväl icke deltog. Oaktadt mina liberala sympatier, vämjdes jag vid dessa flacka opinionsyttringar, men jag skref ett bref till excellensen Karl De Geer, hvars ord jag trodde väga tungt på högsta ort, och uttalade min tro, att man borde genom något liberalt steg lugna den allmänna meningen, så framt den annorstädes var sådan som i Kristianstad. Genom anslag uppmanades stadens arbetare att samlas på dagen för reformbanketten, och det sades, att man där, såsom i andra residenser, skulle opinera mot fönsterrutor, i första rummet hos landshöfdingen. Jag bodde då i ett par rum, som mina svärföräldrar hyrt i hans residens, och hade nyss på en auktion inköpt en porslinsservis, som jag nu försiktigtvis flyttade inåt gården; men inga excesser begingos, och sinnesstämningen lugnade sig snart efter ministärförändringen, då grefve G. A. Sparre blef Justitiestatsminister och regeringen framlade ett representationsförslag, enligt hvilket ståndsförfattningen skulle upphäfvas.

GIFT MAN OCH ASSESSOR I SKÅNSKA HOFRÄTTEN. (1848--1855.)

Efter att hafva varit förlofvade mera än två år vigdes Caroline och jag på Vanås den 17 oktober 1848. Jag hade då fyllt mina 30 år och hon 22. Några dagar före bröllopet gåfvo mina svärföräldrar en stor och vacker bal, till hvilken snart sagdt alla bekanta från hela provinsen voro bjudna, jämte min släkt uppifrån landet. Af mina syskon kommo dock endast Jacques och de ogifta systrarna Emilie, Henriette, Julie och Ebba, som nyss förut blifvit förlofvad med Carolines kusin, den icke fullt tjuguettårige filosofie magister primus och juris kandidaten Hans Wachtmeister, presumtiv fideikommissarie till Johannishus. Själfva bröllopet försiggick i all enkelhet, och efter middagen åkte vi till vårt nya hem i Kristianstad, där vi med få afbrott tillbragte de första åren af vårt äktenskap i en så lugn och ostörd lycka, att jag icke har många minnen att därifrån anteckna.

Den 6 juli 1849 utnämndes jag till assessor i hofrätten. Lönen för detta ämbete var då icke högre än 1,600 kronor, och innan man fick tillträda den, skulle man tjäna ett halft år för begrafningshjälp, d. v. s. att lönen för första halfåret skulle utbetalas först efter döden. Fullmakten och uniformen medtogo tillsammans nära ett halft års lön, så att man hela första året var ställd på en nästan fullständig sväItkur, som för mig mildrades af min svärfar. I oktober samma år föddes på Vanås vår dotter Elisabet, hvars bortgång tio år senare var den djupaste sorg, vi tillsammans genomgått.

Kort efter barndopet företog jag ensam under min semester, en resa på fjorton dagar till Stjernholm och Stockholm för att träffa mina syskon och gamla vänner, som jag icke sett på två år. För mina jämnåriga ungdomsvänner bland karlar hade jag icke kunnat få full ersättning i Skåne. Den, med hvilken jag mest sympatiserade, var Bror Geijer vid Vendes artilleri, sedermera ståthållare på Herrevadskloster. Med Louis Wrede, som tidtals vistades i Skåne, umgicks jag ock gärna, icke blott för hans roliga infall utan ock för hans poetiska sinne. Ett biändamål med min

stockholmsresa var också att frambära min önskan om ett revisionssekreterareförordnande, när tillfälle därtill skulle yppa sig. Härtill dref mig lika mycket en egen hemlig ärelystnad som min önskan att icke svika mina svärföräldrars förhoppningar. Af expeditionschefen i justitiedepartementet fick jag likväl denna gång i höfliga ordalag det besked, att saken nog kunde framdeles gå för sig men att jag borde tåla mig och icke begära att gå framför äldre assessorer, som kunde hysa samma önskan. Jag erkände rättvisan af detta svar och blygdes öfver att jag, bortskämd af min redan hastigt vunna befordran, för tidigt satt i fråga ett ytterligare framsteg.

Bland gamla papper har jag funnit ett sammandrag af alla mina utgifter under 1849, det första hela kalenderår jag varit gift. Det slutar på en summa af 3,466 r:dr r:gs, fördelad i följande poster: Skatter 165: 36, hyra 385, mina kläder 317, Carolines d:o 300, assessorsfullmakt och uniform 562, inventarier 30: 42, resor 304: 12, tjänstfolk 89, hushållet 844: 12, nöjen och julklappar 122: 12, tidningar och postporto m. m. 47: 12, Elisabet 87: 24, betalt gammal skuld 151: 36, diverse 49: 26.

Härvid bör dock anmärkas, att vi fingo ved från Vanås och där tillbringade större delen af hofrättsferierna. Under de sex år jag var assessor, uppstod ingen svårighet att få debet och kredit att gå ihop, tack vare assessorskans beundransvärda omtanke och administrativa förmåga.

År 1850 bevistade vi två af mina syskons bröllop, nämligen min bror Jacques' med Hedda Hamilton på Areslöf och min syster Ebbas med Hans Wachtmeister på Tromtö. Det senare celebrerades bland annat med en storartad folkfest vid Johannishus, dit icke allenast alla godsets underhafvande voro bjudna utan ock alla af allmogen däromkring, som ville komma dit i den alltmer och mer ur bruk gående blekingska nationaldräkten. Där beräknades att omkring 3,000 gäster hade kommit, och säkerligen var det sista gången man sett en så stor samling i den vackra blekingsdräkten. Många hade förutspått, att de vilda blekingarne icke skulle kunna samlas i så stort antal, utan att betänkliga oordningar skulle inträffa, men allt aflopp gladt och fredligt.

1851 års sommar förvaltade jag under två och en half månader ett revisionssekretareämbete, hvilket var en ganska allvarsam lärospån, emedan tjänstgöringen indelats så, att hvar och en fick sina föredragningar i Högsta domstolen två veckor i rad och jag till mina veckor fått ovanligt många hemställda brottmål, så att domstolen, som vanligen icke behöfde sitta om fredagarna, nu måste icke allenast göra det utan ock tillsläppa en eftermiddag i veckan.

Dagligt Allehandas utgifvare, V. F. Dalman, var då, ehuru en äldre man,

endast kanslist i justitierevisionsexpeditionen och indelad på min revisionssekreterarerotel. Han betalade under hand en annan för att göra hans tjänst, hvarmed man öfversåg, emedan han själf skref en stil, som var nästan omöjlig att läsa. Då det led emot slutet af mitt förordnande, hvarunder han icke satt sin fot i ämbetsrummet, där han rätteligen skulle uppvakta hvarje dag, mötte jag honom en dag på Djurgården, och som vi varit kamrater i riddarhuskansliet, kom han vänligt till mig, sade det vara kärt att se mig och frågade, hvad som fört mig till Stockholm. Jag svarade, att jag kommit för att sköta en rotel i revisionen. »Du är då nyss kommen», sade han, »ty jag har ännu icke sett dig där.» Jag svarade, att jag varit där i mera än två månader, och då jag på hans ytterligare fråga, hvilken rotel jag hade, upplyste honom, att det just var den rotel han tillhörde, blef han mycket flat, men jag tröstade honom med, att jag varit fullkomligt belåten med hans tjänstgöring.

Under denna sommar firades ett hofbröllop på Rosendal, då Carolines morbror, Fredrik Wrangel, gifte sig med kronprinsessans hoffröken Ulla Sprengtporten. En dag där, jag minnes icke om det var själfva bröllopsdagen, tog mig kronprinsen afsides och berättade, att enligt samma dag inkommen polisrapport, hade den namnkunnige författaren Almqvist rymt, efter att hafva blifvit beträdd med förfalskningsbrott och försök till giftmord för att åtkomma penningar. Almqvist hade visserligen redan förlorat mina personliga sympatier, alltsedan han, i egenskap af tillfällig redaktör af Aftonbladet, gjort sig skyldig till mindre vackra intriger, men jag hade ändå svårt att tro honom blottad på all moral, så att jag bad kronprinsen icke tala om misstankarna, förrän saken var fullt konstaterad. Men detta försäkrade han den redan vara och yttrade sin stora glädje öfver att en af regeringens farligaste fiender sålunda förstört sig själf.

På sommaren 1852 föddes vår första gosse, som vi icke fingo behålla mera än något öfver ett år. Vid jultiden nämnda år genomgick Caroline en tämligen allvarsam nervfeber, som kvarhöll henne på Vanås, såsom konvalescent, längre än till hofrättssessionens början på nyåret. Vid denna tid utgaf jag en liten afhandling »om den juridiska stilen», i hvilken jag själf icke var någon mästare, men i syfte att framhålla dess af allmänheten förbisedda förtjänst samt också med biafsikt att påvisa några allmänt brukliga fel, som jag ansåg vidlåda densamma. Ett och annat häraf har blifvit i viss mån beaktadt, och särskildt smickrar jag mig med att en till utseendet liten men till sitt praktiska värde icke obetydande reform blef på mitt initiativ icke långt därefter vidtagen genom förbud emot de oerhördt utdragna stilar, som förut lagligen användes i domstolarnas utgående expeditioner.

Sedan Carolines äldste broder, Axel, hade blifvit gift med Elisabet Platen, beslöto mina svärföräldrar att redan under sin lifstid till honom lämna Vanås

och själfva flytta till Hanaskog, där de byggde ett stort corps de logis. Samtidigt härmed fick jag realisera en af mina käraste drömmar, ett litet eget hem på landet. Under en jakt med min svåger Axel hade jag i en tätt igenväxt beteshage, hörande till Hanaskog, upptäckt en förtjusande belägenhet för ett landtställe. Här fick jag min svärfars tillstånd att uppföra en schweizerstuga, hvartill han skänkte mig timret. Jag klättrade upp i träden för att utleta den allra fördelaktigaste punkten, och sedan den var funnen, började jag anläggningen ungefär som jag föreställer mig, att det tillgår vid ett amerikanskt nybygge. Först måste väg rödjas genom skog och oländig mark, sedan den steniga platsen uppbrytas för att bereda möjlighet för byggnad och trädgård och därpå utsikter öppnas med yxan åt alla håll. Till huset gjorde jag ritningen själf. Den var så enkel som möjligt, med fyra rum i hvardera våningen, alla med sin eldstad i hörnet invid samma skorsten och blott ett fönster i hvardera utåt gaflarna. Ett långt öfverskjutande tak med balkong och utvändig trappa gaf stil och behag åt det hela. Utsikten var härlig, den förnämsta öfver en stor slätt, begränsad af blånande höga berg vid blekingsgränsen och med Helgeå slingrande som ett blått band. Åt andra sidan tre genom trädgrupper afdelade vyer, återgifvande en Blekinges natur med en ås, klädd af den vackraste ek- och bokskog, en annan Skånes med en kyrka, en by med sina åkrar och spridda gårdar, och den tredje Smålands med skogar af furu och björk, genomskurna af Helgeå. Efter hand tillköpte jag härtill den ena lilla hemmansdelen efter den andra, äfven utom Hanaskogs ägor, och odlade upp fälten, så att af en trakt, där det icke funnits vare sig någon väg, någon byggnad, någon åker eller någon gärdesgård, bildades slutligen ett både

godt och vackert hemman. Man anmärkte, icke utan skäl, att jag härigenom gjorde mig skyldig till en dårskap, hvartill jag icke hade råd. Men kostnaden fördelades på icke mindre än trettio år och blef därigenom mindre kännbar. Aldrig kunde jag för dessa penningar förskaffat mig ett större nöje, på samma gång som det varit mig en tillfredsställelse att trycka ett spår af min verksamhet i fosterjorden, och om än Truedstorp, så heter stället, i ekonomiskt afseende är det sämsta jag gjort, så anser jag det likväl såsom skapelse vara det bäst lyckade. Man gjorde tidigt nog den invändningen, att jag icke skulle komma att stanna i Skåne och därför icke finge lång glädje af stället, men härvid fäste jag ingen vikt, ty vid den tiden hade jag uppställt såsom mitt mål att blifva president i Kristianstads hofrätt, när Berg von Linde blef pensionsmässig, och det var för detta syfte jag sträfvade efter höga meriter.

Under mitt första korta revisionssekreterareförordnande var jag ensam i Stockholm, men då jag på hösten 1853 erhöll ett nytt, som kunde räcka så länge jag önskade, följde min hustru mig med vår lilla dotter, nu enda barnet. Koleran gick då häftigt i Norrköping, och för att undvika denna stad foro vi

öfver Bråviken vid Kvarnbo, hvarefter jag lämnade hustru och barn på Tistad, medan jag fortsatte till Stockholm för att skaffa bostad åt oss, därest icke den äfven i Stockholm gängse epidemien blifvit så allvarsam, att jag icke skulle våga föra dit de mina. Sjukdomen befanns där tämligen lindrig, och excellensen De Geer erbjöd oss att få bo i en tom våning uti ett af hans hus vid Stora Trädgårdsgatan ofvanpå den våning, som beboddes af min svåger Axel Wachtmeister. Sedan jag hyrt nödiga möbler, blefvo vi här installerade för sju månader och Caroline blef därunder minst lika stor favorit som jag hos de gamla De Geers.

Jag kände mig nu redan någorlunda varm i kläderna såsom revisionssekreterare men baxnades ändå en dag, då min vaktmästare kom dragande på en kärra handlingarna i ett mål, som vid lottning tillfallit mig. Det var den eckermanska konkursen, hvars handlingar lades bredvid mitt skrifbord i tre högar, som alla räckte från golfvet till jämnhöjd med bordet. Då det var omöjligt att handlägga detta mål och på samma gång sköta de öfriga målen på roteln, blef en särskild föredragande förordnad, som jag tror ett helt år var upptagen af detta enda mål.

Af min företrädare mottog jag vid rotelns tillträdande en af Högsta domstolen beslutad dödsdom, som redan då varit anmäld i konseljen men blifvit uppskjuten af konung Oskar, som icke kunde förmå sig att utfärda dödsdomen men icke heller kunde i detta fall utfinna något nådeskäl. Jag anmälde samma mål i alla konseljer, i hvilka jag hade föredragning, men alltid med samma utgång och fick aflämna det till min efterträdare i oförändradt skick.

Min tjänstgöring var synnerligen lärorik, emedan den skedde under kontroll af flera bland rikets mest framstående jurister, såväl i Högsta domstolen som i revisionen, hvilkas diskussioner öfver mina mål jag fick åhöra. Det blef mig snart klart, att jag själf väl kunde räknas till antalet af dugliga jurister men aldrig skulle komma att bland dem tillhöra den allra första klassen, vare sig i afseende å skarpsinne eller förmåga af uttömmande kritik. Men där det kom i fråga att frambringa något nytt ur egen fatabur och i fyndighet af utvägar ur svårigheter, ansåg jag mig flertalet öfverlägsen, ehuru äfven där bristen på tillfredsställande underbyggnad gjorde sig kännbar.

Fastän min tid var tämligen upptagen i Justitierevisionen, kunde jag icke alldeles afhålla mig från riddarhuset, medan riksdagen pågick. Som min bror Gustaf uttagit pollett för vår ätt, måste jag skaffa mig fullmakt för en annan. En possessionat från Småland bland mina bekanta hade i sin provins uppköpt en del fullmakter, dem han ville utdela till sådana, som förbundo sig att rösta emot en ifrågasatt och af honom befarad förändring i brännvinslagstiftningen, som skulle hårdt drabba bränneriägarne. Jag ville

likväl icke mottaga en fullmakt vare sig med detta eller något annat förbindande villkor. Men då min vän icke lyckades

placera alla sina fullmakter och hans farhågor dessutom blifvit något lugnade, erbjöd han mig slutligen att utan alla villkor få köpa en af fullmakterna för samma pris, som han själf betalat, och sålunda blef jag för 50 r:dr r:gs för första gången riksdagsman såsom representant för friherrliga ätten Roxendorff.

Jag kan icke säga, att jag vid den tiden fann något nedsättande i att icke hafva någon annan grund att åberopa för utöfvande af representantkallet -- än ett köp för femtio kronor. Detta från frihetstiden ärfda bruk var så vanligt, att ingen fäste sig därvid. Med den dåvarande grundlagen var det dessutom i visst afseende nödvändigt för ärendenas behöriga gång. Det var nämligen stadgadt, att i utskott skulle den af adelns ledamöter, som satt främst på riddarhuset, vara ordförande. Vid riddarhusets utskottsval måste därför alltid tillses, att den, som hade högsta numret, också var lämplig till ordförande. Men många med högt nummer, som icke voro vuxna ordförandebefattningen, kunde dock väl fylla en plats såsom utskottsledamöter, och för att icke behöfva rata dessa, var det nödvändigt för elektorerna och de ledande männen att hafva till sin disposition ett antal fullmakter med hög nummer att i händelse af behof gifva till den, som man önskade till ordförande. Det hände därför till och med, att framstående riksdagsmän af de yngre ätterna, ehuru capita, icke sutto för egen ätt utan togo fullmakt af någon grefve eller baron. På detta sätt lyckades man nästan alltid att få kompetenta ordförande i utskotten, och den klagan, som ofta förspordes öfver orimligheten af självskrifna ordförande utan afseende på deras lämplighet, kunde väl vara teoretiskt befogad och innebära en orättvisa emot de andra ståndens utskottsledamöter men medförde sällan i tillämpningen någon olägenhet annat än svårigheter för riddarhuselektorerna.

Vid denna min första riksdag var tillsatt ett särskildt utskott för brännvinslagstiftningen, däruti Hartmansdorff var själen, men som för öfrigt ägde flera framstående ledamöter. Uti detta utskott blef jag insatt såsom ensam suppleant och, för en kortare tid, såsom ledamot, därunder jag något deltog i diskussionen; men på själfva riddarhuset vågade jag icke öppna munnen.

Den 15 april var det slut med mitt förordnande, och efter att hafva afböjt dess förlängning begaf jag mig med familjen åter till Skåne. Det dröjde dock icke långt fram på sommaren, förrän jag från excellensen Sparre fick ett bref med erbjudande att från medlet af juli månad till den 1 oktober förestå justitiekanslersämbetet. Men då jag i sådant fall bort genast begifva mig till Stockholm och tillbringa sommaren där, skild från de mina, svarade jag nej, i

synnerhet som jag nu hade en kär sysselsättning med att ställa det nybyggda Truedstorp i ordning.

Jag förblef därför hemma i ro under återstoden af året, mot slutet hvaraf min äldste ännu lefvande son föddes.

På nyåret 1855 fick jag å nyo två erbjudanden från excellensen Sparre. Det ena afsåg ett förordnande att förestå generaldirektörsämbetet i fångvårdsstyrelsen under den Troil beviljade ledighet på sex månader, hvilket dock skulle kunna begränsas till den 15 maj, i händelse jag då hellre ville blifva förordnad justitiekansler till den i oktober. Denna gång accepterade jag båda förordnandena och öfverenskom med min hustru, att jag skulle resa ensam upp, men att då vintern var förbi, skulle hon komma efter med barnen, och vi skulle då hyra oss någon villa öfver sommaren.

Efter en besvärlig resa ömsom på vagn och ömsom på släda, ett par dagar i trettio graders köld, uppkom jag till Stockholm och inställde mig den 9 februari till tjänstgöring i fångvårdsstyrelsen. Dess främste ledamot, R. T. Cedersköld, var en af Stockholms förnämsta advokater, skarp jurist och i många stycken skicklig ämbetsman. Men han hörde till den klassen af folk, som har sitt hufvud för sig, olikt vanliga människors, och hade icke kunnat draga jämnt med sin chef Emil Troil, som, efter hvad Cedersköld berättade mig, på tio år aldrig växlat ett ord med honom utom tjänsten. Excellensen Sparre var också rädd för Cederskölds egenheter och ville ej anförtro honom chefskapet för fångvården, hvarför han i stället tillkallat mig. Han hade kommit på den tanken dels därför, att jag någon tid tjänstgjort i styrelsen såsom ledamot, och dels därför att han fått veta, att jag varit den som författat Skånska hofrättens utlåtande i en dit remitterad organisationsfråga angående fångvården, däruti Sparre funnit sina egna åsikter uttalade. Med skäl ansåg sig emellertid Cedersköld häraf förorättad, då han varit tio år ordinarie ledamot i styrelsen, och han kunde därför icke mottaga mig med blida ögon. I början såg han så bister ut, att jag fruktade han med sin öfverlägsna skicklighet skulle göra mig stora svårigheter. Men han hade ett godt hjärta, och vi blefvo snart goda vänner.

Styrelsens ledamöter hade icke fått någon bestämd rang, men Cedersköld hade gjort anspråk på värdighet af troman lika med kollegiiråd. Kort före mitt inträde i styrelsen hade emellertid Kongl. Maj:t utfärdat något beslut, hvaraf framgick, att Kongl. Maj:t icke gillade denna uppfattning, och detta gick Cedersköld mycket till sinnes. Vid justeringen af ett protokoll, däruti protokollsföranden såsom vanligt tillagt ledamöterna predikatet »herre», yttrade Cedersköld med en viss hetta, att som Kongl. Maj:t frånkänt ledamöterna deras värdighet af tromän, skulle benämningen *herre* för dem utstrykas, i likhet med bruket i Svea hofrätt, där väl hofrättsråden men ej

assessorerna så titulerades. Jag däremot förklarade, att jag fann ingen anledning att frångå det hittills följda bruket; och emot analogien med Svea hofrätt åberopade jag Skånska hofrätten, i hvars protokoll äfven assessorerna kallades herrar. I protokollsförandens och tjänstemännens ställning till ledamöterna hade i ingen händelse någon förändring skett, och jag föreskref därför, att ledamöterna skulle i protokollet benämnas såsom förut. Emot min förmodan togs detta väl af Cedersköld, som syntes belåten med att fortfarande få heta herre, blott han fått gifva sitt missnöje luft. Icke långt förut hade varit ett stort myteri bland fångarne på Långholmen. Då kommendanten en morgon kom in i sitt expeditionsrum, stod en likkista på skrifbordet med hans namn graveradt på locket, och samma dag angifven såsom hans dödsdag. Samtidigt utbröto våldsamheter, och det var med knapp nöd man kunde hålla fångarne kvar inom fängelsets murar till dess militär af garnisonen hann ankomma. Det hade i anledning häraf ansetts nödigt att ombyta kommendant, och den efterträdande var under min tid sysselsatt att förebygga möjligheter af dylika tilltags förnyande. En riklig brännvinstillgång inom fängelset befanns hafva varit förnämsta orsaken till hvad som händt, och man kom under fund med att fångarne skulle hafva ett eget bränneri inom fängelsets murar, men det dröjde tre veckor, innan man kunde upptäcka platsen för detsamma, som var i bottnen af en brunn, där brödportionen förädlades till den eftersträfvade drycken. Men äfven sedan denna källa blifvit tilltäppt, befanns det omöjligt att helt och hållet utestänga brännvinet, som hvarje dag fanns att köpa i fängelset för ett visst pris, hvarom kommendanten genom spioner skaffade sig kunskap. Så länge brännvinet kostade 12 r:dr kannan, som var det vanligast noterade priset, kände han sig fullkomligt lugn, men då det föll under 10, blef han orolig att något skulle hända. Sätten att inpraktisera varan voro många, och de, om hvilka man kom under fund, vittnade om stor förslagenhet. Utom det att små ballonger kastades in öfver murarna, när vakten vände ryggen till, så insmugglades oaktadt sträng visitation brännvin af fångar, som om dagarna sysselsattes utom inrättningen i enskilda fabriker. En, som var sned i höfterna, hade gjort sig en fyllnad af zink på den infallna sidan och såg helt välväxt ut med detta förvaringsrum för brännvin. Ja, det var exempel på dem, som under visitationen höllo en sup i munnen, den de sedan försålde. Jag undrade, hvarifrån de penningar kunde inströmma, som medgåfvo att betala så höga pris, men fann snart anledningen därtill uti de arbetspremier, som utdelades. Af hvarje slags arbete var nämligen bestämdt ett visst kvantum, som af hvarje fånge skulle på en dag fullgöras utan betalning, men för hvad han arbetade därutöfver erhöll han premier. Man hade försökt att upphöra med dessa premier, men följden blef, att arbetskvantiteten blef ytterst liten. Fångarne försökte väl icke att strejka, men de beklagade sig öfver en sådan maktlöshet, då de icke fingo annat än fångkosten, så att produkten blef klen, och entreprenörerna af deras arbeten förklarade, att om

de icke finge gifva premier, kunde de icke vidare förhyra deras arbetskraft. Nu befanns det på Långholmen, att nästan alla fångar gjorde betydligt öfverarbete och många ända till två å tre gånger så mycket som det fastställda dagsverket. Jag fäste kommendantens uppmärksamhet på orimligheten häraf och nödvändigheten att höja dagsverkskvantum. Han medgaf, att detta var alldeles för lågt, men sade, att enda möjligheten att få fångarne att uppföra sig stilla var att göra dem belåtna; och han för sin del skulle icke våga säga dem, att fordringarna blifvit stegrade, emedan han då fruktade att blifva ihjälslagen. Vid en inspektion af fängelset lät jag då uppställa hela styrkan och förkunnade dem, att fångvårdsstyrelsen beslutit att fördubbla kvantum af det obetalda dagsverket. Ingen yttrade något missnöje, och det visade sig, att rätt vackra premier ändå kunde förtjänas.

I Stockholms länsfängelse besökte jag en lifdömd mördare, för hvilken till och med konung Oskar I afslagit nåd. Han var helt ung men hade länge varit en dålig människa, innan han försåtligt mördade sin husbonde. Nu var han så helt och hållet omvänd, så renad från allt jordiskt slagg och så full af förtröstan på sin frälsare, att jag icke af samtal med någon haft större uppbyggelse och icke känt mig stå så långt under någon annan medmänniska som under denne grofva brottsling. Han ville alls icke förskonas till lifvet, dels därför, att han fruktade att då återfalla till ett dåligt lefverne, och dels därför, att han kände ett behof att med ett rättvist straff få försona sitt brott. På min fråga, om han hade någon önskan för detta lifvet, som han önskade få uppfylld, svarade han, att det enda han visste, men som också låg honom ömt om hjärtat, var att kunna betala en skuld af några kronor till en kamrat, som alltid varit god emot honom och velat hejda honom på brottets bana; och då jag lofvade uppfylla denna önskan, sade han sig icke hafva några flera.

PRESIDENT I GÖTA HOFRÄTT. (1855–1858.)

En dag i början af april fick jag en biljett från excellensen Sparre, däruti han bad mig om ett besök, och då jag kom till honom, frågade han mig, om jag ville blifva president i Göta hofrätt, -- en öfverraskande fråga till en hofrättsassessor, som ännu icke var trettiosju år gammal. Jag svarade, att det oerhörda hopp jag måste göra för att komma till en sådan plats, måste väcka ovilja i hela landet och framför allt i Göta hofrätt, hvars ledamöter, som i allmänhet ansågos ganska krångliga, sannolikt skulle söka på allt sätt att strax i början göra så kol på mig, att jag aldrig mer kunde repa mig, att jag hvarken hade mod eller förmåga att gå så många svårigheter till mötes, att lönen dessutom vore knapp och att jag icke hade någon enskild förmögenhet att offra samt i öfrigt vore fullkomligt nöjd med min dåvarande ställning. Härtill genmälde han, att han just trodde, att en man med mitt lynne skulle bäst taga sig ut i de kinkiga förhållanden, som möjligen till en början kunde uppstå, att den afgångna presidenten Gyllenhaal dessutom enskildt uttalat sin öfvertygelse, att jag skulle blifva välkommen, att lönen visserligen icke vore stor men att priserna i Jönköping voro vida billigare än i Kristianstad och lyxen mindre. Han bad mig också besinna oberoendet och behaget af ämbetet, innan jag sköt bort ett tillfälle, som kanske aldrig mera skulle erbjuda sig. De, som kunde anses hafva befogade anspråk att blifva ihågkomna, hade blifvit tillfrågade men nekat, så att jag med godt samvete kunde taga hvad som bjöds. Däremot antydde han, att han ansåg det aldrig gå an att taga en yngre hofrättsledamot till ordförande i hans egen hofrätt, hvarmed han förmodligen ville afskära mina förhoppningar på Skånska hofrätten. Han bad mig därför vidare tänka på saken och i förtroende rådgöra med mina vänner, innan jag gaf svar, som han likväl ville hafva omkring en vecka därefter.

Hade jag fortfarande kunnat hoppas att efter några få år, då Berg von Linde blef pensionsmässig, erhålla hans ämbete, så hade jag utan tvekan afböjt det nu gjorda anbudet, men sedan detta hopp blifvit afskuret, dref mig en inre ärelystnad att taga emot det, hvartill ock de vänner i Stockholm, som jag rådfrågade, styrkte mig. Men min största ängslan var, hvad min hustru skulle tycka därom. Hon var så införlifvad med Skåne, att det måste vara en stor

uppoffring för henne att lämna det, och jag hade lofvat henne att icke taga emot någon tjänst därutanför utan att först rådföra mig med henne. Härtill kom, att då hon läst i tidningarna om Gyllenhaals afsked, hade hon genast skrifvit om sin oro, att platsen skulle tillbjudas mig, hvarpå jag svarat, att om också det otroliga inträffade, skulle jag icke mottaga den. Jag ville därför nu lägga afgörandet i hennes hand och skref detta, men jag måste bekänna, att jag, vid genomläsning nu af mitt då skrifna bref, funnit huru jag visserligen med sken af opartiskhet utvecklade skälen både emot och för, därvid särskildt påpekande lättheten att framdeles få byta mig till Skånska hofrätten, men likväl ovärdigt nog lät min egen önskan så klart lysa igenom, att jag kunde vara förvissad, att hon icke skulle sätta sig däremot.

Jag kunde endast få hennes svar i tid därigenom, att hon från Kristianstad skref med posten till Helsingborg, där telegraf fanns, och därifrån lät i förtäckta ordalag ett telegram komma mig till hända. Det innehöll, att jag kunde

göra upp kontraktet; hon var nöjd därmed. Men jag visste ändå väl, att hon därvid för min skull gjorde offret.

Konungen besinnade sig sedan någon tid på min utnämning; men den 16 maj stod den att läsa i Posttidningen.

Det var ej underligt, att denna utnämning, om hvilken ingen gissning förutgått, skulle väcka uppseende och göras till föremål för mycket klander i tidningarna. Alla voro ense om, att jag icke ådalagt några framstående juridiska meriter, som kunde göra en så hastig befordran berättigad. Crusenstolpe skref, att jag dock varit en fullgod assessor ända till dess att mitt nit svalnade, sedan jag fått ett stort landtbruk att sköta (Truedstorp hade då omkring fem tunnland öppen jord). Aftonbladet och andra tillskrefvo utnämningen helt och hållet min börd och frågade, om någon kunde tro, att den skulle skett, om jag hetat Bergström. Äfven anspelades, att den härledde sig från en beräkning att framdeles kunna få en Justitiestatsminister af hög börd. Märkligt nog voro Jönköpingstidningarna bland de fogligaste, och det radikala Jönköpingsbladet vågade till och med taga utnämningen något i försvar.

Ställningen inom hofrätten var icke angenäm för en president. Ledamöterna voro delade i två partier, som voro högst fientliga emot hvarandra och allt emellanåt spelade hvarandra små spratt. I synnerhet blefvo alla befordringsfrågor, som närmast rörde presidenten, härigenom försvårade och ofta förryckta till partifrågor. Långt ifrån att vilja söka på förhand sätta mig in i dessa intriger, undvek jag så mycket som möjligt att ens få veta, till hvilket parti den ene eller andre hörde. Och med föresats att bemöta alla så,

som om jag icke kände till någon oenighet, reste jag i början af juni till Jönköping för att taga mitt inträde, sedan jag efter stockholmssejouren vistats en kort tid i Skåne.

Jag blef öfver all förväntan artigt och vänligt emottagen. Det var icke utan en viss beklämning och känsla af ovärdighet, som jag mottog en uppvaktning af hela den uniformerade hofrättspersonalen, af hvilka nästan de flesta voro vördnadsbjudande gråhårsman. Nytt och ovant var det också för mig att mottaga uppvaktningar af landshöfdingeämbete, borgmästare och magistrat, prästerskap och skolstat, alla in corpore och med långa och granna tal. Landshöfdingen själf och regementschefen aflade också första besöket hos mig.

Så snart jag fått min fullmakt, aflade jag eden inför hofrätten och höll därvid följande tal, som jag här inför såsom prof på min talkonst:

»I hafven varit vittnen till den ed, jag nu svurit. I skolen ock bevittna, huru jag kommer att hålla den. Jag vet, att jag af eder skall blifva rättvist bedömd, och något annat får jag icke på detta rum begära. Vi hafva ett högt kall att gemensamt uppfylla. Ty hos oss ligger vården, att rätt skipas i hela Göta rike efter lag och dess rätta förstånd. Ingen af oss kan bryta ut sin enskilda andel i detta stora värf; och ingen lyfter hela bördan ensam. Alla behöfva vi hvarandras hjälp. Låtom oss därför alla förena våra krafter i ett broderligt förbund, där hvar och en sätter *sin* ära i *hofrättens* ära och vi glädjas jämväl åt den sanning, som krossar det falska i våra egna meningar, -- där *dens* ord aktas högst, som talar visast, och själens låghet föraktas, -- sutte den än i presidentstolen.

Jag *känner*, att det är i ett sådant förbund jag nu inträder, och jag känner på samma gång en glad förtröstan, att jag icke skall blifva det ovärdig. Ty om än min nya höga plats icke kunnat gifva mig nya högre egenskaper, så har den åtminstone till högre lif uppkallat min själs renaste och ädlaste känslor, för hvilkas sanning jag finner en borgen i deras ödmjukhet.»

Efter att lyckligen hafva gjort den första bekantskapen och gifvit en stor middag på stadshuset, återvände jag till Skåne och tillbragte min tre månaders semester på Truedstorp.

Med flyttningen till Jönköping på hösten började svårigheterna, som till långt största delen föllo på min hustrus lott. Vi hade i god tid skickat allt vårt bohag sjöledes, först med pråmar till Åhus och därifrån med en skuta genom Göta kanal; men denna skuta framkom icke till Jönköping förrän alldeles på samma gång som vi anlände dit landvägen, så att vår vagn fick hålla en stund, medan vindbron öppnades och stängdes för skutan, då hon från

Vättern skulle gå in i Lillsjön. Det första intrycket af vår tomma våning blef icke angenämt, och det var endast med stora ansträngningar, som vi kunde få barnens sängar och det nödvändigaste inomhus till natten. Men allt framgent blef det en kinkig uppgift att ordna och uppehålla vårt hus på presidentsfot med de små tillgångar, som stodo till vårt förfogande. Lönen var 5,000 r:dr b:ko, och med mina svärföräldrars nu något höjda bidrag uppgingo våra inkomster till 9,500 kronor. Stora hofrättsmiddagar för ett ämbetsverk, som räknade mera än 50 ordinarie tjänstemän, och en bal hvarje år hörde till utgifter, som icke kunde undvikas. Hade icke priserna varit så billiga och det allmänna lefnadssättet så anspråkslöst, så hade vi omöjligt kunnat draga oss fram; men äfven nu fordrades det en hög grad af omtanke och sparsamhet. Första året hade vi den största privata våningen i staden, för en hyra af 500 r:dr. Det var i excellensen Gyllenhaals hus vid stora torget. Han behöll själf den nedre våningen för de vintermånader han bodde i Jönköping. Andra året sålde han sitt hus, och vi fingo flytta till en våning, som kostade 800 kr. och var mindre men i vida bättre skick. Enligt en allmän öfverenskommelse serverades aldrig vin vid supéer, och minnet hade ännu icke alldeles förbleknat af den tid, då svagdricka var en af läskedryckerna vid baler. Supéerna voro för öfrigt vår värsta plåga. De gingo laget om öfver hela vintern, och många voro de, som bjödo presidentens. Början var på slaget kl. 6 och slutet kl. 12, dock icke alltid lika precis som början. Dukningen till supéen plägade upptaga 1 1/2 timme, under hvilken tid man föstes ut ur salen, som var det enda stora rummet. När maten slutligen kom, gick man efter rang fram till bordet och tog för sig; presidentskan först och så den ena efter den andra, en och en i sänder. Matsedeln var oföränderligen densamma och maten alltid lagad af stadens enda kokfru, hvilken liksom värdinnorna icke ville utsätta sig för att det skulle sägas vara bättre på det ena stället än på det andra. Allting var emellertid godt och tillräckligt. Konversationen var trög, med damerna uppradade utmed väggarna och herrarne packade midt på golfvet. Före slutet fick ingen aflägsna sig, och vid afskedet ställde sig alla upp, och presidentparet gick först omkring, sägande farväl till hvar och en.

Alla voro så hjärtliga och vänliga emot oss, att vi icke hade hjärta att såra dem genom att söka bryta dessa vanor, hvilka dessutom väsentligt sammanhängde med den enkla hushållsaktighet, hvaraf vi själfva mest voro i behof. Vi kommo därför väl öfverens och blefvo snart verkligt afhållna. Jag vet icke, om det var för att vi genast fingo fruarna på vår sida, som också deras män blefvo utmärkt hyggliga och tillmötesgående, men visst är, att jag aldrig hade någon personlig förargelse i hofrätten; och af de gamla partierna försvunno snart alla spår.

Min hustru och jag plägade om eftermiddagarna promenera och följdes då på stadens stora gata med stor uppmärksamhet från fönstren. Lockade af Vätterns skönhet gingo vi stundom bakom gårdarna i sanden utmed sjön,

däråt inga fönster vette och man följaktligen icke kunde se oss. Vi bestormades då med frågor, hvarför vi den dagen icke varit ute och gått. När man ville göra visit hos oss, skickades ett bud förut för att undersöka, om det lyste i våra fönster, och om där var mörkt, sköts visiten upp till dess man var säker, att vi togo emot, hvarom man icke gjorde sig förhoppning, om vi icke hade tändt i våningen och väntade besök. Allting kom fram så naivt och okonstladt. En gång, då vi fått ett rådjur från Skåne och gåfvo en middag, till hvilken en inbjuden hedersman icke kunnat komma för opasslighet, så skickade hans fru dagen därefter ett bud till vårt kök och frågade, om hon icke kunde få en liten bit af hvad som blifvit öfver af rådjuret, emedan hennes man så gärna ville känna, huru det smakade. Vår gamla hushållerska, som vi medtagit från Skåne, fann det besvärligt, att man icke hos stadens sockerbagare kunde få köpa bakelser, med mindre man beställde hundra på en gång, eller hvad som behöfdes till de stora notvarpen, som måtte varit de enda tillfällen, då bakelser förekommo. Hon skref till min svärmor, att de småländska fruarna voro så rätt upp och ned, och ingen hade sådan ställning på sig som hennes grefvinna.

Några hus funnos visserligen, de flesta utanför hofrätten, där det tillgick mera likt den värld, hvari vi förut lefvat, och redan under vår jönköpingstid rubbades till en del de gamla traditionerna, som kunnat så länge uppehållas endast till följd af Jönköpings aflägsenhet och den omständighet, att tonen bestämdes af en fattig men bildad ämbetsmannaklass. Sedan järnväg icke så långt därefter kom dit, lärer lefnadssättet tämligen hastigt blifvit moderniseradt.

Den storartade naturen där utöfvade på mig sin dragningskraft, och i de förtjusande omgifningarna funno vi angenämt umgänge på flera ställen, hvaribland det närbelägna Huskvarna hos Viktor Ankarcronas och Torp hos excellensen Gyllenhaals måg Odencrantz voro de af oss oftast besökta.

Bland hofrättens ledamöter återfann jag två upsalavänner, Karl von Hofsten och Herman Gegerfeldt, hvilka båda voro bland hofrättens mest framstående män och med tiden blefvo, den förre justitieråd och den senare hofrättens president. Deras inflytande verkade nog också godt för mig.

Hofrättstjänstgöringen såsom president var vida mindre uppöfvande för arbetskraften och tillfredsställande än assessorsämbetet, ehuru jag, för att icke domna af, från början till slut bevistade sessionerna på hofrättens stora rum. I det första plenum jag öfvervar förekom en fråga om inteckning i ett fideikommiss, däruti jag blef ensam om min mening, i strid mot den i öfrigt enhälliga majoriteten, men jag fick den triumfen, att Högsta domstolen gillade min mening.

Bland minnesvärda händelser, som tilldrogo sig under vår vistelse i Jönköping, erinrar jag mig ett tämligen allvarsamt upplopp i anledning af de höga brödprisen, ett slädparti på en första maj och general Canroberts genomresa, då han återvände från sin ambassad till Stockholm i anledning af novembertraktaten mellan Sverige och Norge å ena sidan samt Frankrike och England å den andra, under krimkriget. Hela Jönköping var då illumineradt. Jag ville icke deltaga däruti och tände endast ljuskronorna i vår våning för att undvika att få fönstren inslagna af den för krig mot Ryssland entusiasmerade publiken.

På nyåret 1856 måste jag tillbringa ett par månader i Stockholm för att, tillsammans med presidenterna i de två andra hofrätterna och en ledamot från hvarje, utarbeta förslag till ny arbetsordning för rikets hofrätter. Det förslag, som häraf framgick, låg till grund för den arbetsordning, jag sedermera såsom Justitiestatsminister kontrasignerade.

Under mitt vistande i Stockholm dog därstädes min äldste, ädelsinnade och allmänt värderade broder Karl, som var chargé d'affaires i Haag men hemkommit på permission för sjuklighet.

I april månad utnämndes jag till riddare af nordstjärneorden och blef dubbad af excellensen Gyllenhaal.

Medan vi tillbragte ferierna på Truedstorp, erhöll jag på retur från Jönköping ett den 15 augusti 1856 dateradt bref från dåvarande chefen för civildepartementet, statsrådet J. F. Fåhræus, med anmodan att så snart som möjligt göra ett besök i Stockholm för att lämna H. M. konungen tillfälle till ett samtal i en angelägenhet af vikt. Jag begärde genom telegraf och erhöll tillstånd att först föra min familj till Jönköping och därifrån komma till Stockholm med första ångbåt. Vid ankomsten till hufvudstaden erfor jag af Fåhræus och excellensen Sparre, att den sistnämnde begärt sitt afsked och föreslagit mig till sin efterträdare. På min förfrågan, hvarför han ville afgå, svarades, att han i allmänhet efter åtta år var trött vid ämbetet men också att han icke var benägen att framställa vissa förslag, som kungen ville hafva framlagda för riksdagen.

Den 2 september fick jag företräde hos konung Oskar I, med hvilken jag aldrig förut talat annat än i likgiltiga ämnen. Han framställde nu sin önskan, att jag skulle efterträda grefve Sparre såsom justitiestatsminister. Jag svarade, att det var mig omöjligt och att jag därtill saknade alla nödvändiga förutsättningar, då jag aldrig sysselsatt mig med vare sig politik eller lagstiftning, aldrig talat på riddarhuset, och att min utnämning med säkerhet skulle väcka ett allmänt ogillande, ännu högljuddare och mera befogadt, än det som gifvit sig luft, då jag för föga mera än ett år sedan blef framdragen

till presidentämbetet. Jag tillade, att jag icke rätt kunde förstå, huru tankarna kunnat falla på mig, då så många långt lämpligare funnos att tillgå. Jag äger icke i behåll den anteckning, jag kort efter gjorde öfver detta samtal, och kan nu icke närmare erinra mig kung Oskars yttranden, men så mycket minnes jag, att jag fann dem vittna om klok betänksamhet och godhet. Då han sade, att många icke funnos att välja på, räknade jag upp flera äldre skickliga jurister, som jag satte högt, hvaråt han mildt smålog, förmodligen finnande både att jag påtog mig ett rådgifvarekall, som icke tillkom mig, och att mina förslag allt för mycket vittnade om politisk oerfarenhet. Han sade till slut, att då han var öfvertygad, att jag samvetsgrant betänkt mitt svar och kände min plikt att icke af enskilda personliga skäl undandraga mig hvad det allmänna fordrade, så ville han icke söka öfvertala mig. Han kallade mig hela tiden »min vän», hvilket tilltalsord jag tror, att han begagnade till många, och han skildes vid mig ganska nådigt, efter hvad jag tror, öfvertygad, att jag handlat rätt.

Med lättadt hjärta lämnade jag Oskar I, som jag sedan icke återsåg, förrän hans hälsa och tankekraft voro brutna. Men det var för mig en tillfredsställelse, då jag sedan kom att intaga det främsta rummet i rådkammaren, medan han ännu var kung, åtminstone till namnet, att han själf en gång velat kalla mig till denna plats.

För det lysande anbudet hade jag tvifvelsutan i främsta rummet att tacka den fördelaktiga tanke, excellensen Sparre alltid visat sig hysa om mig, och jag kan säga, att han varit den, som egentligen dragit mig fram, då det var han, som erbjöd mig förordnanden till revisionssekreterare, justitiekansler och generaldirektör, samt föreslog mig till president och slutligen till Justitiestatsminister. Då jag nu tog afsked af honom, sade han sig väl kunna förstå mina betänkligheter men befarade för egen del, att han genom mitt afslag skulle få svårt att komma ifrån ämbetet, emedan han icke visste någon annan, som konungen var hågad att acceptera. Günther blef dock inom kort nämnd till hans efterträdare.

Det var helt och hållet af misstro till egna krafter men icke af brist på ärelystnad, som jag denna gång icke vågat taga ett så ödesdigert steg, som det ifrågasatta. Jag förutsåg emellertid, att sedan ögonen en gång blifvit fästa på mig, samma fråga, eller någon likartad, förr eller senare skulle komma att åter till mig framställas, ehuru jag icke var egenkär nog att inbilla mig, att icke många andra större förmågor alltid skulle finnas att tillgå. Men den tiden spelade börden och sociala förhållanden en vida större roll än nu. Ingen ofrälse man hade ännu blifvit beklädd med excellensvärdigheten, och om det skett, skulle den förnäma världen icke blott rynkat på näsan däråt utan äfven sannolikt sökt bereda både »parvenyen» och regeringen andra obehag, hvilka man kunde undgå genom att hålla sig inom aristokratien. Men äfven hos den

stora allmänheten ägde ännu aristokratien ett visst traditionellt anseende, som gjorde den mindre afundad. Till och med inom ämbetsmannaståndet fördrog man lättare, att börden i någon mån togs i betraktande vid höga tjänsters tillsättande, än att skickligheten skulle uteslutande läggas till grund, ty därigenom kunde de ofrälse undgå att anse sig förbigångna på grund af bristande skicklighet. Vid sådant förhållande blef valet inskränkt inom en viss klass, hvarigenom den förlägenhet, som i alla fall så ofta uppstår vid valet till höga ämbeten, ökades. Ty äfven bland dem, hvilka tillhörde den kategori, inom hvilken valet borde ske, var det icke uteslutande vid skickligheten och förmågan att väl sköta ämbetsgöromålen, som afseende fick fästas. Själfva personligheten äger vid chefsämbeten en stor betydelse. Det länder Sverige till berömmelse och är en stor lycka, att man här, särdeles vid de högsta politiska ämbetena, icke anser det högsta snille och den mest bepröfvade skicklighet uppväga bristen på redbar karakter och en fläckfri vandel. Men äfven dessa egenskaper, förenade med skicklighet, göra icke till fyllest. Det fordras ock ett fogligt väsen och ett vinnande sätt, om man skall finna sig nöjd. Den omständigheten, att man tillerkände mig dessa sistnämnda egenskaper och icke heller helt och hållet frånkände mig någon af de andra, var sannolikt orsaken, hvarför jag kommit och framdeles skulle komma i åtanke. Härtill kommer ännu en synpunkt, åt hvilken många le men som icke ens i vår tid kan lämnas alldeles ur sikte och å hvilken fordom fästes vida mera afseende. Det är fruns personlighet. Att min hustru genom hela sitt väsen, sitt utseende och sina släktförhållanden skulle blifva en prydnad för hvilken hög plats som helst, borde därför också blifva en bidragande anledning, att man skulle finna mig till en sådan plats passande. Hon kompletterade också i någon mån en kännbar brist hos mig, hvaraf jag lidit många obehag och någon gång verkliga svårigheter, nämligen den brist på språkkunskap, som består i att obehindradt tala främmande språk -- i synnerhet franska, hvilket särskildt varit mig behöfligt vid den beröring, hvaruti jag kommit till främmande diplomater och furstar. Min hustru däremot, som före vår förlofning tillbringat mera än ett år utrikes, till större delen i Schweiz och Nizza, samt från barndomen öfvats i franska och engelska, talade och skref med ledighet dessa språk.

BÖRJAD RIKSDAGSMANNAVERKSAMHET. (1857.)

För att pröfva, om jag skulle äga någon fallenhet för det politiska lifvet, beslöt jag nu att deltaga någon tid i den riksdag, som började uti oktober 1856. Vi reste ock, hela familjen, först till Stjernholm, där vi stannade öfver julen, och på nyåret till Stockholm, hvarest vi hyrt några anspråkslösa rum vid Bryggaregränden. Jag uttog därefter pollett på riddarhuset och bevistade flitigt adelns sammanträden.

Det var min föresats att försöka mig som riksdagstalare, och jag hade flera gånger lagat i ordning små anföranden i åtskilliga ämnen, men modet svek mig alltid i den stund, då jag borde anhålla om ordet af landtmarskalken. Jag har sedan otaliga gånger måst tala offentligt men har aldrig kunnat öfvervinna en verklig ängslan därför och hvarje gång känt hjärtklappning, då jag skolat börja.

Ett skriftligt tal, som uppläses, gör sällan något djupare intryck på åhörarne, till hvilka det kommer mindre omedelbart än det muntligt talade. Allt, som är skrifvet, tar sig i själfva verket bättre ut att läsas än att höras. Däremot blir innehållet vanligen bättre och koncisare, då det är så öfvertänkt, som fordras för det, som sättes i pennan. För att förena bådas fördelar har man därför att iakttaga hvad en af Englands mest berömda talare lord Brougham lärer sagt sig alltid göra, nämligen att vid ett offentligt tal icke lämna något till ögonblickets ingifvelse utan förut författa sitt tal och lära detsamma utantill, icke blott så, att man med minnets ansträngning kan erinra sig innehållet, utan så som en god skådespelare kan sin roll, att orden komma fram af sig själfva och talaren blott behöfver tänka på att gifva dem det uttryck af ursprunglighet, hvarmed de böra framsägas. Detta är likväl endast tillämpligt i fråga om stora tal, uti hvilka ett viktigt ämne i sin helhet skall behandlas. I våra vanliga riksdagsdebatter, där man tager upp och söker vederlägga motståndares skäl blir den likväl äfven där ofta använda metoden med förut inlärda tal gärna tröttande därigenom, att samma skäl då komma att

upprepas af nästan alla sådana talare.

Hartmansdorff hade gifvit mig ett alldeles motsatt råd, nämligen att förut blott tänka på *hvad* som skall sägas men icke *huru* det skall sägas. Denna regel följde ock Gripenstedt, sedan han blifvit en mera öfvad talare, dock sade han sig iakttaga excellensen Gustaf Lagerbjelkes lärdom, att man under hela talet icke behöfde tänka på huru orden föllo, förrän man kom till själfva slutet, då man alltid borde hafva i ordning några vältaliga på förhand formulerade ord. Detta är tvifvelsutan praktiskt för den, som fikar efter bravorop, hvilka sällan gifvas åt den mest bindande bevisning i sak, om den icke är kryddad med någon vältalighet, men som gör mera effekt, om man icke slösar därmed.

De regler, jag efter hand uppgjorde för mig själf såsom talare, bestodo hufvudsakligen däruti: att icke tala, då man icke har något att säga, en regel som alltför ofta förbises; att hålla sig noga till ämnet och tala så kort som möjligt, emedan man eljest äfventyrar icke blott att trötta utan att icke ens blifva uppmärksamt afhörd; att undvika klingande fraser och känsloutgjutelser, som väl kunna inbringa bravorop men föga inverka på öfvertygelsen och voteringen; att så noga som möjligt bereda sig icke blott på hvad som skall sägas utan ock huru det skall sägas, dock att helst undvika att förut skriftligen uppsätta det, hvilket medför fara att komma af sig, äfvensom det försvårar dels uteslutning af hvad andra i samma syftning redan kunnat hafva sagt och dels upptagande till vederläggning af motståndares nyss gjorda inkast; vidare att undvika stickord och allt som kan reta utan att öfvertyga. Att söka få skrattarne på sin sida och utkasta slagord är ofta af en stor verkan, och jag tror, att jag däruti någon gång skulle kunnat lyckas, om jag icke ansett det under min värdighet. Häruti har jag förmodligen haft orätt, då själfve Bismarck däruti söker sitt säkraste vapen. Vid längre tal brukade jag på en helt liten lapp med ett eller två ord angifva i hvilken ordning de särskilda punkterna af talet skulle följa på hvarandra, men i ifvern kom jag ändå stundom att hoppa öfver en och annan.

Jag hade aldrig kunnat blifva en vältalare i högre mening, ty för att hänföra saknade jag eld och tillräcklig värma; men jag har lyckats att alltid fängsla uppmärksamheten och någon gång att öfvertyga olika tänkande. Det jämnmod, hvarmed jag besvarat mot mig riktade anfall, har också ofta gjort ett godt intryck på både vänner och fiender. En viktig förmån för en talare ägde jag uti en stark stämma, som utan ansträngning var tillräcklig äfven i det största rum. Och det är icke nog att man kan höras, om åhörarne lägga hufvudet på sned och sträcka fram öronen. Orden böra tränga in i deras öron, antingen de vilja höra eller icke.

Innan jag på våren lämnade riksdagen, höll jag mitt »maiden speech», nästan

mot min vilja. Jag blef nämligen af ett par ledande män på riddarhuset uppmanad att vara behjälplig med att få afslag på ett betänkande af lagutskottet i fråga om testamentsrätten, emot hvilket jag samtalsvis hade uttalat mig, och som jag inom mig hade ett litet anförande färdigt, såsom jag haft flera gånger förut, ehuru ingenting blifvit af, så lofvade jag i en hastig vändning att uppträda, och sålunda blef tärningen kastad. Mitt anförande gick ut på att, i stället för den utsträckning af testamentsrätten som utskottet föreslagit, framhålla såsom det viktigaste att genom lagstiftning, såsom presumtion af makars naturliga önskan, bereda en efterlefvande maka rättighet att, så länge hon lefde, behålla en del äfven af sådan egendom, uti hvilken hon icke ägde giftorätt. Talet gick rakt på saken och var utan alla slags prydnader, men jag blef komplimenterad för dess redighet och för min förmåga att ehuru så oöfvad kunna tala flytande och utan omsägningar, fastän, efter hvad man fann påtagligt, talet var helt och hållet extemporeradt, däruti man dock fullkomligt misstog sig.

Inom adeln höllos under denna riksdag åtskilliga enskilda sammankomster för att diskutera riksdagsärenden. En grupp samlades hos grefve Platen och en annan under grefve Lagerbjelkes ledning. Den första stod kanske regeringen närmast; den senare var mera konservativ, utom i ekonomiska frågor, däruti en vidsträckt frihet yrkades. Denna grupp benämndes vanligen junkerpartiet. På inbjudning och sedan det sagts mig, att jag kunde komma utan att därigenom hafva inträdt i något parti, bevistade jag ett par sammankomster på båda ställena men kände en sådan motvilja att sluta mig till vare sig det ena eller andra kotteriet, att jag snart upphörde med mina besök.

Någon tid deltog jag ock under denna riksdag i lagutskottets arbeten och hade därunder mina första dispyter med dess ordförande grefve Erik Sparre, därvid jag oftast kom till korta för hans dialektiska öfverlägsenhet.

Sedan jag återvändt till Jönköping på våren, blef jag af adeln vald till statsrevisor och måste af sådan anledning åter inställa mig i Stockholm den 15 augusti, då riksdagen ännu pågick. Vid denna revision förekom ingenting synnerligen anmärkningsvärdt. De af revisorerna sedermera så flitigt företagna resorna för att inspektera och bedöma allmänna inrättningar hade hittills icke varit vanliga; och då sådana nu beslötos, nedlade jag till protokollet en reservation däremot af innehåll, att jag ansåg dessa resor vara en med institutionen icke afsedd utsträckning af den granskning, som revisorerna ålåg; men på begäran tillät jag, att denna reservation icke inskickades till rikets ständer.

Konung Oskar I hade hela året varit sjuklig och under sommaren förgäfves begagnat en badkur på västkusten. Efter återkomsten till Tullgarn förklarade

läkarne, att befrielse från alla själsansträngningar under en längre tid och minst ett år, vore ett oundgängligt villkor för att Hans Maj:t skulle kunna återvinna sin förlorade hälsa. Den 11 september beslöt konungen därför att tillsvidare öfverlämna styrelsen åt en interimsregering men tillika att föreslå riksdagen och stortinget att uppdraga åt kronprinsen att föra riksstyrelsen intill dess konungen kunde blifva i tillfälle att densamma återtaga. Det var något tvetydigt, huruvida en sådan anordning var förenlig med svenska regeringsformens ordalydelse, och konstitutionsutskottets ordförande, Lagerbjelke, ansåg den icke vara det, men då det var en allmän önskan, som äfven delades af honom själf, att undgå den orimligheten, att de förenade rikena skulle under ett helt år regeras af ett tjugumannaråd, däraf hälften norrmän, så lät han invälja sig i statsutskottet och lämnade sin plats i konstitutionsutskottet, där den kungliga propositionen om regentskapet skulle handläggas. Underhandlingar öppnades därpå med mig om öfvertagande för tillfället af ordförandeplatsen i konstitutionsutskottet. Jag var af den mening, att här förelåg ett fall, som grundlagen icke förutsett, och att man i stället att uppställa den kungliga propositionen, såsom stödd på grundlagens ordalydelse, hade bort upptaga ämnet så, att konungen begärde ett års ledighet från regeringsärendena för att sköta sin hårdt angripna hälsa, hvarpå icke vore tillämpligt hvad grundlagen stadgar för det fall, att han är så sjuk, att han icke med regeringsärendena sig befattar; och då borde det väl stå konung och ständer öppet att gemensamt besluta, huru med riksstyrelsen skulle förhållas under den tid han ville vara därifrån befriad. Landtmarskalken grefve Henning Hamilton, till hvilken jag uttalade denna uppfattning och som deltagit i förberedande öfverläggningar om den kungliga propositionen, sade, att samma åsikt blifvit framställd af statsrådet Wallensteen men förkastats af alla andra, hvarför jag icke borde hålla på densamma. Då jag icke ansåg saken olaglig, fäste jag mindre vikt vid den form man gifvit den och förklarade mig benägen att bifalla propositionen, hvarpå jag invaldes i utskottet, där jag, som nu satt för min egen ätt, för tillfället blef ordförande. Efter en tämligen hetsig diskussion tillstyrkte utskottet med stor pluralitet bifall till propositionen och beledsagade sitt betänkande med en vidlyftig motivering, däruti jag icke kunde till alla delar instämma, hvarför jag afgaf en reservation af hufvudsakligt innehåll, att jag fann riksakten rätt tolkad och med förenadt afseende på båda rikenas grundlagar icke lägga hinder i vägen för ett bifall.

Jag byggde härvid mitt resonemang därpå, att sedan rikets ständer 1815 uti ingressen till riksakten bekräftat de i norska grundlagen införda unionella stadganden, så finge svenska grundlagen ej vidare tillämpas utan jämförelse med riksakten och norska grundlagen; och i händelse af motsägelse mellan de båda grundlagarna i dessa frågor, borde efter vanlig lagtillämpning den norska äga företräde.

Detta yttrande tolkade Crusenstolpe så, att jag ansåg, att i allmänhet norska grundlagen skulle följas framför den svenska, och angrep mig därför många gånger ganska häftigt, brytande alldeles stafven öfver mig såsom svensk statsman. Detta bekymrade mig dock mindre än min egen tvekan, om jag vid detta tillfälle hade tolkat den norska grundlagen rätt.

Alla stånden så väl som norska stortinget godkände propositionen; och vid ärendets handläggning på riddarhuset blef öfverläggningen icke särdeles lång. Af utskottets ledamöter yttrade sig endast en af motståndarne och jag, som med några ord bemötte en anmärkning, som blifvit framställd emot utskottet.

Kort därefter invaldes Edvard Carleson i konstitutionsutskottet för att fylla en uppkommen ledighet, och som han satt på riddarhuset för högre nummer än jag, afträdde jag till honom ordförandeskapet. Tillsammans med honom började jag utarbeta ett förslag till grundlagsändring, enligt hvilket adeln skulle utse representanter inom sig genom val. Jag hade nämligen nu kommit till den öfvertygelsen, att en representationsförändring borde ske, och då alla dittills gjorda försök att genomföra en sådan i större omfång hade snöpligen strandat, syntes mig, att man borde söka gå de partiella reformernas väg. Uppslaget till vårt försök var olyckligtvis en motion, icke af en adelsman utan af en ledamot af borgarståndet, Brink, som var en adeln misshaglig person och dessutom gjort sig löjlig genom sitt yttrande, att Europa hade sina ögon fästade på Sveriges borgarstånd. För de hetlefrade ungdomarne på riddarhuset hade det knappt behöfts mera än denna omständighet för att göra sakens framgång omöjlig, äfven om den eljest haft några utsikter, hvilket ingalunda var händelsen. Förslaget hann icke slutdiskuteras i utskottet, förrän jag lämnat riksdagen, men blef där antaget, ehuru icke till alla delar öfverensstämmande med hvad vi åsyftat. Carleson fann obenägenheten emot förslaget hos adeln så öfverväldigande, att han ansåg sig föranlåten att med godkännande af hufvudgrunderna själf reservera sig emot utskottets betänkande. Detta blef bifallet af borgar- och bondeståndet men förkastadt af adeln och prästeståndet. På ridddarhuset bemöttes det nästan med hån. Det ansågs oförskämdt, att de andra stånden ville lägga sig uti, huru adeln vore representerad; och lika litet ville man höra talas om att röra vid själfskrifvenheten. Ingen enda röst höjdes för bifall till förslaget och nästan den ende, som till en del gillade dess hufvudgrunder, var den ultrakonservative grefve Karl Gustaf Löwenhjelm, hvilken varnade adeln för att tro, att allt vore välbeställdt såsom det var. Vid läsning sedermera af protokollet öfver denna debatt fick jag det intryck, att det icke vore värdt att vidare försöka att partiellt reformera adeln såsom riksstånd. Icke heller tror jag numera, att något tillfredsställande resultat däraf kunnat vinnas.

BILDANDET AF 1858 ÅRS MINISTÄR.

Någon vecka innan kronprinsen blifvit beklädd med full kunglig makt och myndighet var jag, såsom en af rikets ständers revisorer, på uppvaktning hos kronprinsen, som då sade, att han ville tala med mig men för tillfället vore upptagen, hvarför han bad mig »kila ut» till Ulriksdal till middagen samma dag. Jag reste dit, och genast efter middagens slut tog kronprinsen mig under armen och förde mig ut i parken. Jag föreställde mig, att fråga egentligen skulle blifva om hans just då tillämnade regentskap, hvarmed jag hade att taga särskild befattning i konstitutionsutskottet. Men till min förvåning började han, nästan utan all inledning, säga mig, att då han blef regent, ville han hafva ministrar efter sitt sinne, och som Günther icke vore det, skulle jag komma att efterträda honom. Bland de kolleger, han tillämnade mig, nämnde han Manderström, Henning Hamilton, Thulstrup, Bildt och Annerstedt (jag vet icke, om han menade biskopen eller amiralen). Han tillade, att jag tills vidare kunde tänka på saken och att vi å ingendera sidan skulle anse oss bundna samt att jag vidare kunde tala i ämnet med Henning men ingen annan. Jag tog hela saken såsom knappt på allvar menad, ty dels visste jag, att kronprinsen i allmänhet icke så noga höll på sina ord utan framkastade planer och förslag, som han sedermera fann sig icke kunna följa, och vid sådant förhållande var det icke mycket att fästa sig vid ett ord, som han på förhand förklarade icke bindande; dels ock hade jag aldrig förr tyckt mig hos honom finna någon sympati för min person, och ännu mindre kunde han känna någon sympati för mina politiska åsikter, ty offentligen hade jag aldrig uttalat några sådana och enskildt till honom ej heller. Hvad han af andra kunde därom inhämtat, borde icke heller finnas särdeles öfverensstämmande med hans egna åsikter, sådana jag föreställt mig dessa. Jag ansåg mig emellertid icke för tillfället behöfva gifva något alldeles bestämdt svar, ehuru det visserligen blifvit ett nej, om ett ultimatum mig affordrats. Nu sökte jag endast framhålla de förtjänster Günther ägde och min tro, att kronprinsen gjorde bäst uti att tills vidare behålla honom, samt att jag i ingen händelse vore passande till statsman, såsom saknande både politiskt mod, bestämda politiska åsikter, tillräckliga insikter i lagstiftningen och parlamentarisk talang. Härtill genmälte han, att det vore en inkonsekvens mot hela hans politik att behålla Günther, och äfven om denne ville foga sig efter hans vilja,

så kunde han icke vara kronprinsen till nytta, att han nog skulle hålla de sina ryggen fri, och som han i alla händelser icke tänkte göra mig till numro ett bland sina rådgifvare, så behöfde jag icke tveka om min förmåga. Jag fortsatte, att någon mera passande än jag lätteligen kunde fås, att kronprinsen icke kunde känna mina politiska åsikter, då jag knappt kände dem själf, och att jag icke kände hans egna tankar. Af dessa utvecklade han nu föga men sade: »inga allmänna val», och, i fråga om domare, framför allt utnämna hederliga, men hellre medelmåttiga jurister än skickliga rabulister. Häremot förklarade jag tämligen bestämdt min tro, att bland juristerna skulle finnas färre rabulister, om under Karl Johans tid mera rättvisa iakttagits vid befordringar och skickligheten framdragits. Mina skäl tycktes väcka hans eftertanke, men samtalet afbröts för denna gång af ett par björnungar, som framleddes af betjänter för att roa sällskapet.

Riksdagen och statsrevisionen togo närmast därefter min tid tämligen oafbrutet i anspråk, och ehuru jag därunder hade ett par enskilda samtal om riksdagsärenden med Hamilton, vidrörde jag icke då kronprinsens framställning. Jag sökte komma under fund med hvad som kunde vara verkliga anledningen till kronprinsens missnöje med Günther, som efter mitt omdöme skött sig utmärkt väl såsom justitiestatsminister, och fann, att han åtminstone på riddarhuset var tämligen impopulär men som det ville synas mest för sin mindre sympatiska personlighet. Bland annat berättades ett drag af honom, som uppfattades vara en skymf mot adeln och i främsta rummet mot landtmarskalken. Denne hade nämligen officiellt underrättat justitiestatsministern, att han å rikets ständers vägnar skulle å en utsatt timme till ministern aflämna en skrifvelse, innefattande skälen, hvarför ständerna afslagit ett af Kongl. Maj:t framställdt förslag. Hamilton begaf sig ock för sådant ändamål till Günthers bostad i sjuglasvagn och i full uniform med landtmarskalksstafven i handen men mottogs af Günther i nattrock och tofflor. Detta sades Hamilton icke kunna förlåta honom, desto mindre som Günther icke förebar, att han misstagit sig om tiden eller någon annan ursäkt.

Då jag slutligen några veckor efter samtalet med kronprinsen besökte Hamilton och bragte på tal dess innehåll, fann jag, att saken var vida mera genomtänkt, än jag hade anat. Hamilton meddelade mig hufvudsakligen, att kronprinsen hade begärt, att Hamilton skulle inträda i hans konselj, och att Hamilton hade förklarat sig därtill beredvillig, ehuru hans hälsa var sådan, att han behöfde lugn, och ehuru han i ekonomiskt afseende skulle göra en stor förlust genom utbytet af landshöfdingelönen i Linköping emot en konsultativ statsrådslön. Han hade likväl därvid gjort det ovillkorliga förbehåll, att han icke ginge in i konseljen, så länge Günther sutte där, -- icke därför, att Günthers politiska linie vore alldeles oförenlig med Hamiltons, men därför, att han icke hade nog högaktning för Günthers personlighet. Han fann Günther taga ämbetet alltför lättsinnigt, då däremot Hamilton fordrade,

att man

på en sådan plats skulle anse äfven det minsta steg viktigt. Men som kronprinsen vore oansvarig för Günthers tillsättande och täta ombyten icke vore nyttiga, hade Hamilton gifvit kronprinsen det rådet att behålla honom, helst någon nödvändighet icke vore, att Hamilton ginge in. Kronprinsen hade emellertid förklarat sin önskan att icke alltför länge sakna Hamilton och därför sagt sig icke vilja behålla Günther mera än högst ett år. För att få en efterträdare åt honom hade Hamilton tillstyrkt, att kronprinsen skulle vända sig till mig. Han kände väl min obenägenhet för platsen men tilltrodde mig ock så mycken pliktkänsla, att jag icke skulle säga nej, om jag verkligen behöfdes, helst jag blifvit alltför ung framdragen för att billigtvis kunna göra anspråk på att där jag var få förblifva i ro till döddagar. Ingen vore på förhand vuxen justitiestatsministersämbetet; först under och genom dess utöfning kunde man därtill utbilda sig, och till en sådan bildningsförmåga trodde han mig förmögen.

Själf förklarade sig Hamilton icke vara partiman, om han än ansågs så, och tyckte sig kunna sitta tillsammans med hvem som helst för hans politiska tro, emedan af de frågor, som i Sverige egentligen bestämma de politiska färgerna, kanske icke en förekommer på tio år. Liten nyansering inom konseljen ansåg han tvärt om nyttig och trodde, att om man blott kunde få den sammansatt af personer, som i anseende till lynnen icke voro alltför stridiga, som hade aktning för hvarandra och önskan att bilda en fast sammanhållning, så skulle konseljens ställning icke blifva så farlig, vare sig i förhållande till folket eller till regenten. Kronprinsen vore måhända till sina sympatier något starkt lutande åt forntida former för monarkien men icke otillgänglig för skäl och behöfde därför i vissa fall kompakt motstånd af en enig konselj. Detta insåg han äfven själf, och ett bevis därpå var, att en af de första, som han velat kalla in i sin konselj, var öfverste Thulstrup, som alltid, ifrån kronprinsens barndom oförställdt förehållit honom allt hvad hos honom funnits klandervärdt. Långt ifrån att Hamilton ansåg den blifvande konseljen böra bildas så, att ledamöternas blotta namn innefattade ett program, ansåg han tvärt om, att hvarje »coup d'éclat» borde undvikas och att systemet borde vara att i hvarje fall efter mogen öfverläggning göra det, som fanns bäst, därvid icke afseende stundens förlägenhet utan samhällets stora syftemål. Genom det inbördes stöd, man fann hos hvarandra, skulle, hoppades han, man äfven småningom känna sig starkare emot utvärtes påtryckningar, än man nu såsom enskild kunde göra det.

Vi samtalade i ämnet åtskilliga gånger, och hans framställda åsikter, hvilkas hufvudinnehåll jag tecknade mig till minnes, slogo lifligt an på mig. Så vidt jag kunde läsa i hans själ, var han ledd af en upphöjdhet i tänkesätt och en oegennytta, hvilkas like jag sällan sett. På samma gång fann jag hos honom

en energi, som nästan höjde honom öfver mänsklig svaghet. En morgon, då jag kom till honom, hade han vakat hela natten hos en i kolera döende moster och ej varit afklädd; en halftimme senare skulle han upp i plenum, men mellantiden använde han att tala med mig; och då jag kom en annan dag, hade han, såsom jag sedermera erfor, nyss förut erhållit underrättelsen om en väns obestånd, hvarigenom han sades hafva förlorat hela sin förmögenhet, men talade dock med oförminskadt intresse om fäderneslandets angelägenheter. Han led af svagt bröst, och då konung Oskar före riksdagens början hade anmodat honom att blifva landtmarskalk, sade han sig hafva begärt, att innan han svarade få rådfråga en berömd läkare i Berlin. Denne hade förklarat, att den ena lungan var förtärd och den andra så angripen, att om han åtog sig en plats, där han måste anstränga sin röst, så skulle det snart vara förbi med honom, och med detta besked reste han hem och mottog landtmarskalksstafven. Läkarens spådom hade dock icke besannats.

Något bestämdt svar påkallades nu icke af mig, och jag gaf det ej heller. Jag sade, att jag skulle anse mottagandet af det ifrågavarande ämbetet såsom en stor enskild uppoffring och att jag med kännedom om min egen förmåga hade svårt att tro det kunna vara min plikt att söka flyga högre, än vingarna buro. Skulle någonting kunna förmå mig därtill, så vore det vissheten att få kolleger, som hade de egenskaper, jag saknade; men dessa borde själfva vara intresserade att upptäcka någon lämpligare, och jag skulle blifva dem evigt tacksam, om de gjorde så.

Kronprinsen företog senare på hösten en resa till Norge, och som jag före hans återkomst borde vara tillbaka i Jönköping, gick jag en dag upp för att taga afsked. »Nå, hvad säger du?» -- »Att den största nåd, ers höghet kan visa mig, är att se sig om på annat håll.» I öfrigt slog jag bort ämnet med skämt och sade, att det var i alla händelser långt till dess en sådan sak kunde komma i fråga; och dessförinnan kunde jag hinna göra så många dumheter, att han icke mera ville ha mig. »Ja ja, det är god tid ännu», blef det slutliga beskedet, »och kommer någonting i fråga, skall du få veta af det långt, långt förut.»

Emellertid hade baron Manderström kommit hem från Paris och tillsammans med Hamilton haft ett samtal med kronprinsen, dagen före hans afresa till Norge. Kronprinsen hade då velat, att Manderström skulle gå in i konseljen följande vår men Günther sitta kvar till hösten, och Hamilton, som icke ville sitta en dag tillsammans med Günther, först då inträda. Men äfven Manderström gjorde till ett villkor för sitt inträde, att Günther skulle dessförinnan vara, om icke borta, åtminstone underrättad, att han önskades bort. Han hade därför icke uppgifvit något annat skäl, än att han tyckte som prästdottern om en tillbjuden make, att »när ingen annan vill hafva honom, vet jag icke, hvarför jag skall behöfva ta'n». Detta meddelade mig Hamilton

med tillägg, att vid sådant förhållande kunde ministärförändringen möjligen komma att äga rum, förrän vi förut antagit.

Min hustru, som då jag från Truedstorp for upp till riksdagen hade därifrån med barnen flyttat till sina föräldrar på Hanaskog, begaf sig i början af oktober, efter att hafva bevistat sin systers bröllop, till Jönköping. I Kristianstad hade koleran under tiden rasat med yttersta häftighet, hvaremot den i Stockholm visade sig tämligen lindrig. Kort efter familjens ankomst till Jönköping utbröt koleran äfven där, och jag begaf mig därför i största skyndsamhet dit, dagen efter det statsrevisionen afslutat sina arbeten.

Ehuru obunden af hvarje slags löfte kom jag hem med en stor tyngd på mitt hjärta, vid tanken på hvad som sannolikt skulle komma att af mig fordras. Min äregirighet räckte icke till att öfvervinna min fruktan för att icke gå i land med hvad man ville pålägga mig. De yttre konturerna af justitiestatsministersämbetet ingåfvo mig väl icke synnerligt bekymmer, ty hela min föregående tjänstgöring var i själfva verket ägnad att utgöra en gradpassering till detta ämbete. Jag hade varit ordinarie tjänsteman i justitiestatsministerns egen expedition. Jag hade varit tillförordnad domare på landet, adjungerad ledamot i Svea hofrätt, assessor i den Skånska och president i Göta; dessutom t. f. revisionssekreterare, ledamot och generaldirektör i fångvårdsstyrelsen, och slutligen, såsom riksdagsman, ledamot af lag- och konstitutionsutskotten. Men icke i något af dessa ärenden, som alla hörde till facket, hade jag hunnit inhämta någon djupare erfarenhet, och statsmannainsikter saknade jag alldeles. Väl hade kronprinsen tröstat mig med, att jag icke skulle blifva n:r 1, och väl satte jag det största värde på att ledningen af det hela skulle komma att hvila i Hamiltons och Manderströms erfarna och skickliga händer. Men jag tyckte, att jag åtminstone bort hafva klart för mig själf den riktning, i hvilken jag ville, att styrelsen skulle föras, och det hade jag icke men väl en obestämd farhåga, att jag oaktadt min beundran för Henning Hamilton icke skulle komma att alltid vilja åt samma håll som han. Härtill hade jag, utom den allmänna uppfattningen om hans junkerliga ståndpunkt, den jag icke trodde på, egentligen icke någon annan grund än hans så bestämda villkor att icke sitta tillsammans med Günther, hvilket jag misstänkte till någon del kunde vara beroende af dennes liberalare åsikter. Att jag skulle komma att spela den främsta rollen, därför att jag intog den främsta platsen vid rådsbordet, föll mig för öfrigt icke in.

En svårighet för kronprinsen var, att ingendera af de båda statsministrarne, som han ville ersätta med mig och Manderström, hade själfva någon lust att afgå, och kronprinsen hade icke något annat skäl att för dem uppgifva, än att han hellre ville hafva andra. Detta hade han svårt att säga dem rent ut, och ingendera låtsade sig förstå halfkväden visa. Det gick dock lättare att säga

excellensen Lagerheim, att kronprinsen ansåg sig behöfva Manderström, som var erkänd såsom ett skickligt faktotum på alla områden, än att säga Günther, att han ändtligen ville hafva en så litet erfaren statsman som jag. Genom Gripenstedt och Almqvist blef dock Günther underrättad om att regenten önskade hans afgång, och han fick en naturlig förevändning att själf begära den, i utgången af en votering i förstärkt statsutskott, hvarigenom den för justitiestatsministern äskade löneförhöjning nedsattes, så att hans aflöning icke blef högre än de andra departementschefernas. Detta skedde därigenom, att adelns och prästeståndets ledamöter i utskottet icke voro Günther personligen bevågna och röstade emot sitt stånds beslut. Åtminstone uppgafs för mig senare detta hafva varit skälet.

Så snart Günther muntligen anhållit om sitt afsked, skref kronprinsen den 5 december till mig, att jag *måste* blifva hans efterträdare. Han tillade: »Du kommer att inträda i en helgjuten konselj, som delar dina tankar, hvilka äro mina! Det stöd, min plats och min vänskap kan lämna, ber jag dig taga för gifvet. Ingen vän har jag öfvergifvit, lita därpå. Du kan få en stor verkningskrets, som ej blir afbruten af tidningars och politiska opinioners nycker. Du är fri och utom partierna, detta är dig en fördel.»

Härpå svarade jag, att mina enskilda önskningar icke skulle blifva något hinder för mitt ställande till regentens disposition, att jag i H. K. Höghets kärlek till fosterlandet ägde den säkraste borgen för den politik, som komme att följas, och att från det ögonblick jag märkte mig icke vara i besittning af det förtroende, som en rådgifvare borde åtnjuta, skulle jag icke blifva den minst angelägne att få draga mig tillbaka. Möjligheten för mig att blifva till någon nytta berodde likväl väsentligen däraf, att icke många lika oerfarna statsmän som jag på samma gång inträdde i konseljen, och då jag var okunnig om så väl det definitiva beslutet om dess fullständiga sammansättning som huruvida alla de förutvarande ledamöterna, som voro ämnade att bibehållas, ville kvarstanna med de nya ifrågasatta kollegerna, fann jag mig böra uppskjuta att afgifva ett obetingadt ja, till dess jag härom genom grefve Hamilton vunnit kännedom.

Jag satte mig härefter i brefväxling med Hamilton och Ludvig Almqvist, som var chef för civildepartementet, och fick af dem besked på de utsedda nya kandidaterna, som utom Manderström och mig till en början skulle utgöras ensamt af öfverste Magnus Björnstjerna i stället för grefve Karl Göran Mörner, som anmält sin önskan att få utbyta statsrådstaburetten emot presidentstolen i kammarrätten. Krigsministern grefve Nils Gyldenstolpe uppgafs af Hamilton önska en ministerplats i Paris eller London, och då han erhöll den, borde han efterträdas af Björnstjerna, som då skulle lämna rum för Hamilton. Man hade tänkt på Thulstrup till krigsminister men fått den betänkligheten, att han kunde anses icke vara en infödd svensk man.

Likaledes försäkrade mig både kronprinsen, i ett nytt bref, och Hamilton samt Almqvist, att alla, både de gamla och nya, önskade mitt inträde, hvartill jag då också förklarade mig beredd. Almqvist emotsåg särskildt med längtan ministärförändringen, emedan det närvarande tillståndet var hvarken angenämt eller nyttigt, då vederbörande, som kände den förestående förändringen, icke hade något intresse för åstadkommande af den sammanhållning och enhet, hvilka voro så nödvändiga, då det gällde att gifva riktning åt den nya regentens beslut och komma honom att taga för sed att hämta intryck och beslut från ledamöterna af statsrådet, där han nu knappast hade någon, om icke Gripenstedt, till hvilken han vände sig med förtroende.

Almqvist meddelade mig också, att Günther, som fått att välja mellan presidentämbetet i kammarkollegium eller en plats i Högsta domstolen, hade valt det senare mot löfte af kronprinsen att årligen bekomma skillnaden 1,000 r:dr mellan justitieråds- och de nu höjda presidentlönerna och att Gripenstedt sagt, att denna utgift måste tagas af andra hufvudtitelns anslag till af Kongl. Maj:t kända behof.

Med anledning häraf skref jag genast till kronprinsen och fäste hans uppmärksamhet på, att enligt rikets ständers uttryckliga föreskrift finge besparingar på hufvudtitlarna icke användas till förbättrande af sådana löner, som voro bestämda i statsregleringen, och vid sådant förhållande syntes mig andra medel ännu mindre därtill få användas. Det anslag, som var ställdt till af Kongl. Maj:t kända behof, afsåge sådana utgifter, som icke utan olägenhet för det allmänna kunde offentligen uppgifvas, men meningen kunde icke därmed vara att bemantla sådana utgifter, hvilkas hemlighållande icke vore nödigt af någon annan anledning, än att de stridde mot fastställda förbehåll, och då jag icke visste någon åtgärd så ovärdig konungens rådgifvare som att tillstyrka något med ringaste anstrykning af mindre rent spel i fråga om penningeaffärer, bönföll jag, att Günther finge välja mellan den ena eller andra platsen men icke för någondera få sig utfäst extra löneförbättring af statsmedel.

Härpå svarade kronprinsen, att han fann mig hafva rätt uti hvad jag skrifvit och att han af enskilda medel skulle betala löneskillnaden åt Günther; men däremot hade han bestämdt lofvat honom af statsmedel 3,000 r:dr r:gs såsom ersättning för hans förluster till följd af en nu för honom öfverflödig bosättning i den stora ämbetsvåningen. Detta fann jag icke obilligt, då Günther dessutom af en genomgående reparation varit förhindrad att flytta in i bostaden.

Hälften af beloppet anordnades också, innan jag tillträdde ämbetet, och den andra hälften året därpå på min föredragning, därvid medlen väl togos af anslaget till kända behof men utan att förhemliga ändamålet, som jag tvärt

om uppgaf till protokollet.

I själfva bildandet af konseljen tog jag före mitt inträde föga del. Jag hvarken begärde någon gammal statsrådsledamots afgång eller föreslog någon ny kandidat, om icke dit skall hänföras, att då Almqvist, med uppgift, att det var kronprinsens mening, att äfven Gustaf Ugglas skulle afgå, fäste min uppmärksamhet på nödvändigheten att bland de konsultativa statsråden hafva en jurist, jag härom skref ett instämmande till Hamilton samt äfven sedermera, då Almqvist sade det vara öfverenskommet, att Hamilton skulle omedelbart gå in i konseljen såsom efterträdare åt Ugglas, hvilken skulle byta sig till Hamiltons landshöfdingeplats i Linköping, jag i bref till Hamilton förklarade mig gärna vilja förena mina bemödanden med Almqvists att öfvertala Lagerstråle att såsom konsultativ efterträda Björnstjerna, då han ginge in såsom krigsminister, hvilket Hamilton sagt sig önska.

Efter min uppfattning var Hamilton den, som i själfva verket bildade ministären, men jag bör icke dölja, att han själf icke velat vidkännas riktigheten af denna uppfattning. Då nämligen ryttmästare P. von Möller år 1874 samlade biografiska notiser om 1867 års första kammare, hvilka han sedermera utgaf, hade jag i en till honom sänd uppsats talat om mitt inträde i den konselj, »hvars bildande kronprinsen-regenten, mot slutet af året förut, uppdragit åt grefve Henning Hamilton». Denna uppgift hade Möller användt i sin biografi öfver Hamilton, men då han delgaf Hamilton manuskriptet härtill, hade denne i bref bedt Möller jämka ordalagen, så att »De Geer icke sattes tillbaka eller i andra rummet efter honom» och tillade: »Förhållandet var, att kronprinsen, då regent, *rådförde* sig med mig, innan han tillkallade baron De Geer, hvilken sedermera äfven i sin ordning talade med mig om de personer, hvilkas kvarstannande eller afgång måste utgöra ett villkor för mitt blifvande inträde. Baron Ugglas, med hvilken jag bytte ämbete, trodde då och tror kanske ännu, att det var jag, som yrkat hans afgång, men detta är icke förhållandet. Det var ett af de *äldre* statsråden, som föranledde hans afskedande. Det enda jag i afseende på den De Geerska ministären kan erkänna såsom mitt tillgörande var, att grefve Gyldenstolpe, sedan jag någon tid varit statsråd, lämnade sin plats åt J. M. Björnstjerna.»

Möller meddelade mig detta utdrag ur Hamiltons bref och hemställde, huru motsägelsen skulle lösas, och jag bad honom då endast utstryka orden om att konseljens bildande varit uppdraget åt Hamilton, utan att därom sätta något i stället. Jag skulle icke hafva någonting emot att anses såsom skaparen af denna ministär, som gjort en kraftig insats i Sveriges konstitutionella utveckling.

Hvad som gjorde det för mig personligen ännu mera påkostande att nu taga emot en plats i konseljen var, att om icke detta hade kommit emellan, så

kunde jag vid denna tid möjligen redan stått vid det mål, som länge hägrat för mina önskningar. Presidenten Berg von Linde afled nämligen vid jultiden, och det hade fallit sig tämligen naturligt, att jag då sökt transport till Skånska hofrätten. Nu brände jag mina skepp och gjorde icke något förbehåll om rätt att återfå presidentämbetet i Göta hofrätt, när jag upphörde att vara justitiestatsminister. Dels tyckte jag mig hafva varit för ung, då jag fick detta ämbete, och förvaltat det alltför kort tid för att framställa anspråk på att det för min räkning skulle stå ledigt, och dels kände icke jag och icke heller min hustru någon stark dragningskraft att komma tillbaka.

Kronprinsen hade önskat, att ministärförändringen skulle skett i januari, men dels till följd af riksdagens förlängning och dels af andra omständigheter lät detta sig icke göra förrän fram på våren, och sedan Manderström några dagar förut blifvit nämnd till statsminister för utrikesärendena, erhöll jag den 7 april 1858, genom telegram från chefen för civildepartementet, underrättelse, att jag blifvit utnämnd till justitiestatsminister.

JUSTITIESTATSMINISTER.

1858.

Själfva utnämningen verkade på mig som en elektrisk stöt. Sedan tärningen var kastad, såg jag svårigheterna mindre förskräckande, och min äregirighets, eller kanske rättare fåfängas, vingar växte.

Jag hade fått befallning att genast inställa mig i Stockholm och fick blott dröja en dag för att taga afsked af hofrätten och Jönköping. Detta afsked var både hjärtligt och högtidligt med tal och verser samt en af hofrätten gifven middag.

Några dagar innan min hustru bröt upp hela vårt hus och flyttade till Skåne, begaf jag mig på väg till min nya bestämmelse, och efter ett besök hos Hamilton i Linköping, inträffade jag i Stockholm såsom ledamot af ett statsråd, som då hade följande utseende:

Justitiestatsminister: De Geer.

Statsminister för utrikes ärendena: Manderström.

Konsultativa: Mörner, Wallensteen och Ugglas.Manderströms stora anseende gjorde, att få stötte sig på hans inträde i stället för Lagerheim, men för alla dem, som icke voro personligen afvoga mot Günther, föreföll min utnämning obefogad och tillskrefs kronprinsens subjektiva tycke. Inom pressen framhölls ock, att det hade anstått sonen bättre att bibehålla sin faders rådgifvare och söka så mycket som möjligt träda i hans fotspår.

Personligen blef jag öfverallt väl emottagen, ehuru samvaron med de statsrådsledamöter, som redan stodo vid dörren för att utgå, kändes något tung å ömse sidor. Då jag gjorde min uppvaktning hos konung Oskar, fann jag honom helt förändrad sedan mitt sista företräde. Drottning Josefina var närvarande och förde så uteslutande samtalet, att jag trodde kungens själ

vara alldeles frånvarande eller utslocknad, ända till dess att, då drottningen sagt, att kungen på sista tiden blifvit bättre men att det behöfdes tålamod, kungen inföll: »Ja, tålamod behöfver jag.»

Den 20 april tillträdde jag ämbetet, och den 27 i samma månad ingick Hamilton såsom konsultativ i statsrådet, hvilket samtidigt kompletterades med Lagerstråle såsom konsultativ, efter det Mörner och Ugglas förflyttats till andra platser. Gyldenstolpe afgick först i påföljande september månad och efterträddes af Björnstjerna.

Justitiestatsministerslönen var nu bestämd till 15,000 r:dr r:gs jämte en bostadsvåning vid Öfre Bangränden. Denna hade jag icke rätt att tillträda före den 1 oktober men fick hyra den af Günther från den 1 juli, till hvilken tid reparationen likväl icke blef färdig. Våningen bestod af icke mindre än 20 rum men var mycket obekvämt inredd. Köket låg en trappa högre upp än salen, och för att komma från salen till tamburen måste betjäningen gå genom två salonger och två kabinett. Salen lämpade sig väl för stora fester. Den var byggd i form af en korskyrka, med ett litet kabinett i hvarje hörn, och gick upp genom två våningar.

Till en början och medan jag var ensam bodde jag i några möblerade rum i Brunkebergs hotell, och sedan familjen kommit upp, fingo vi begagna Fabian Wredes boställshus på Marieberg, under det de voro på en utrikes resa. Till bosättning fick jag låna 5,000 r:dr b:ko af excellensen De Geer mot vanlig ränta; och vi ordnade därpå vårt hus på den sparsammaste fot, som möjligen kunde förenas med den tidens fordringar på ett excellenshus. Men det oaktadt visade sig snart, att inkomsterna icke härtill voro tillräckliga; och om jag icke fått utomordentliga tillskott genom kungliga bouppteckningar, hade vi måst ändå förr, än det sedermera dock blef nödigt, göra ytterligare ganska plebejiska inskränkningar.

Vid min utnämning hade jag mer än tre månader kvar till dess jag fyllde 40 år och var icke nog gammal för att icke känna en smula stolthet öfver att vara »en af rikets herrar» och se vakten gå i gevär, då jag åkte öfver Gustaf Adolfs torg med min grant utstyrda jägare på kuskbocken. I slutet af april fick jag kommendörsvärdigheten af nordstjärneorden, hvilken i november samma år utbyttes emot storkorset.

Omedelbart efter ministärförändringen begaf sig regenten till Norge, och jag blef ledamot i den under hans frånvaro tillförordnade regering, i hvilken hertigen af Östergötland första gången fungerade såsom ordförande.

Utom befordringsfrågor, i hvilka jag alltid sökt att iakttaga den strängaste rättvisa och opartiskhet, därför jag, som jag tror, tillvunnit mig

ämbetsmannaståndets erkännande, hade jag nu att företaga frågor om sanktion på de författningar, den senaste riksdagen för sin del beslutat, och den första förordning jag kontrasignerade var den om ogift kvinnas myndighet.

I Kongl. Maj:ts proposition härom till riksdagen hade varit föreslaget, att ogift kvinna skulle vara myndig vid 25 års ålder. Riksdagen gjorde häruti den ändring, att myndigheten skulle inträda för dem, som därom hos vederbörlig domstol anmälde sin önskan. Detta ändrades redan 1863, jämväl med min kontrasignation, därhän, att hon skulle blifva myndig, om hon icke hos domstol afsade sig denna rättighet. 1872 gjordes myndig kvinna till sin egen giftoman -- adliga mör dock icke förrän 1882 -- , och 1884 gjordes hon myndig vid 21 års ålder men med rätt att afsäga sig myndigheten.

Många, som förutsågo, att den förstnämnda lagen skulle blifva föga anlitad, då kvinnan själf skulle vid domstol begära dess tillämpning, ansågo det icke löna mödan att sanktionera densamma, men jag, som var lifligt intresserad för saken, enär efter min erfarenhet kvinnorna i allmänhet, och allramest i de lägre klasserna, äro vida mera hushållsaktiga och måna om sina penningar än männen, var angelägen att taga fasta på det lilla, som stod att få i den rätta riktningen, öfvertygad, som jag kände mig, att det icke skulle komma att dröja länge, förrän ett ytterligare steg kunde tagas; och i detta fall visade sig min förmodan riktig.

Prinsessan Eugenie var en af de första, om icke den första, som på grund af denna lag gjorde sig myndig.

Gången af denna lagstiftningsfråga ger mig anledning att nedskrifva ett stycke af min politiska trosbekännelse.

Jag är optimist icke blott i fråga om världsstyrelsen i dess helhet utan ock i fråga om samhällsutvecklingen, och jag ställer det slutliga målet för mitt samhällsideal ganska radikalt i afseende å frihet, broderlighet och jämlikhet. Men lika öfvertygad som jag är, att utvecklingen går mot detta mål, oemotståndligt och oberoende af de små mänskliga krafter, som arbeta för eller emot, lika öfvertygad är jag, att denna utveckling, i stort sedt, måste gå ytterst långsamt och ojämnt, -- långsamt därför, att mänskligheten är på långt när icke mogen för samhällsidealet, och ojämnt till följd af den relativa styrkan eller svagheten af de mänskliga krafter, som spjärna emot eller verka framåt. Det är sant sagdt, att revolutioner uppkomma därigenom, att lagarna stå stilla men människorna förändras. Men revolutioner uppkomma också därigenom, att lagarna förändras fortare eller i annan riktning än människorna. Republikerna och kejsardömena i Frankrike lämna exempel på båda fallen. Den sanna statskonsten består i att förekomma revolutioner eller,

i smått, att aldrig drifva fram någonting fortare, än att det allmänna tänkesättet icke må verka reaktionärt, men också att, med målet ständigt i sikte, aldrig stå stilla, då man utan denna fara kan gå framåt; dock hellre stå stilla än äfventyra att få gå tillbaka. Min sträfvan har därför oftast varit att föra fram liberala idéer men endast så långt, som att de konservativas bistånd åtminstone till väsentlig del kunde vinnas; och min ställning har därför lika ofta varit att utöfva ett framdrifvande tryck på de konservativa som ett återhållande på de liberala.

Några reflexioner i denna riktning, som jag nedlagt i min minnesteckning öfver Hans Järta, må här finna en plats:

»Äfven vid de största reformer, som verkligen blifvit genomförda, har man ofta det motstånd, hvarmed de bekämpades, att tacka för deras välgörande verkningar. Endast därigenom renades de från slaggen; endast därigenom hindrades de att blifva satta i verket för tidigt eller att sträckas ut för långt, hvaraf alltid uppstår reaktion. Den återhållande kraften i samhället är icke mindre nödvändig än den framdrifvande, och ej sällan ställa sig de ädlaste och djupaste naturerna på den återhållande sidan. Sträfvandet efter frihet och jämlikhet, som vanligen är yttersta roten till begäret efter politiska reformer, ligger inneboende i mänskligheten såsom en instinkt. För att framställa anspråk därpå fordras hvarken snille, insikter, självförsakelse eller någon af de egenskaper, som dana en stor man. Men den som står på höjden af sin tids vetande, den som förmår att skatta civilisationens redan vunna fördelar och som vet, huru dyrt de äro köpta, huru ofta de gått förlorade och huru långsamt de återvunnits, han tvekar att äfventyra det goda man redan har, han inser svårigheterna att förena det gamla med det nya, hvartill man sträfvar.»

Jag var en af dem, som blifvit kallade till vittnen vid hertiginnans af Östergötland väntade första förlossning och fick natten till den 16 juni, ett par dagar efter kronprinsen-regentens återkomst från Norge, bud att genast komma ut till Drottningholm, där hertigens då bodde tillika med konung Oskar och drottning Josefina. Jag kom i god tid och fick nu för första gången fullgöra det pinsamma åliggandet att deltaga i ett stort galaklädt sällskap, under det man från rummet bredvid genom den öppna dörren hörde en moders jämmerrop. Allt gick dock lyckligt, och den blifvande konungen inbars och visades för sällskapet. Omedelbart därefter visade mig änkedrottning Desirée en utmärkelse, i det hon gick till mig tvärt öfver golfvet och sade: »Vous êtes le premier, qui me félicite», något hvarpå jag aldrig hade tänkt.

Efter en liten stund inbars också konung Oskar i rummet på en bår. Han sades icke på ett par veckor hafva talat ett ord, men nu sade han, så snart han kom in: »Det är ju roligt, att det är öfver.» Detta bevisade, att han ägde mera medvetande än man trott. Han återföll dock genast i sitt letargiska tillstånd, och jag vet icke, om han någonsin mera återvann eller begagnade sin talförmåga.

Inom konseljen rådde hela denna tid den bästa sämja. Wallensteen, Gripenstedt, Almqvist och Lagerstråle voro män af den nya tiden, och i det hela äfven Manderström. Hamilton, Anjou och Björnstjerna voro visserligen mera konservativt anlagda, men Hamilton var särdeles tillmötesgående och utjämnade alla svårigheter hos regenten, hvars obegränsade förtroende han ägde.

Ministären kallades vid denna tid med rätta den Hamilton-Manderströmska. Jag hade både för liten erfarenhet och för mycket att i början sköta med mitt eget departement för att taga någon verksammare del i den högre politikens ledning, däruti Hamilton var en erkänd mästare. Han var af de liberala misstrodd för dolda afsikter, efter hvad jag tror orättvist, hvaremot han föreföll mig vara från föregående tid nog mycket personligen bunden vid ledarne på riddarhuset och af prästeståndet. Manderström åter hade redan såsom kabinettssekreterare ådalagt sin förmåga och grundlagt sitt rykte att veta råd för allting och tjäna såsom praktisk hjälpreda för både konung och ministrar samt alla andra, som icke kunde reda sig själfva.

Under detta års höst hade jag den tillfredsställelsen att få kontrasignera författningar i två humanitetsfrågor, som blifvit till Kongl. Maj:t af rikets ständer öfverlämnade. Den ena angick upphäfvande af husagan, hvilket blifvit af adeln afslaget men gått igenom med tre stånds beslut. Uppmaningar saknades icke i den konservativa pressen till vägran af sanktion, men en större betänklighet uppkom genom självfva författningsförslagets felaktiga redaktion, i det ändringen af legostadgan icke stod väl tillsammans med ändringen af allmänna lagen. Inom Högsta domstolen yttrades den mening, att då så väl det ena som det andra måste oförändradt antagas eller afslås, så kunde bifall icke tillstyrkas, men jag vågade likväl taga på mitt ansvar att rätta redaktionsfelet och i öfrigt antaga förslaget.

Det andra lagförslaget angick upphäfvande af det s. k. konventikelplakatet och tillåtelse för svenska kyrkans bekännare att hålla enskilda sammankomster för andaktsöfning. Detta var hela resultatet af den proposition om religionsfrihet, som konung Oskar I låtit framlägga men som af riksdagen afslogs.

Riksdagens afslag fick kort därefter en förhatlig belysning därigenom, att sex

kvinnor i Stockholm dömdes af Svea hofrätt enligt lag till landsförvisning för det de affallit från evangeliska läran och blifvit katoliker. Den skandal, som häraf väcktes ej blott inom landet utan öfver hela Europa, bidrog säkerligen att bryta motståndet mot en utsträckt religionsfrihet och stadgade åtminstone hos mig föresatsen att till nästa riksdag göra ett nytt försök.

Ett ämne, som under detta års sommar bedrefs med den häftigaste agitation i pressen, var frågan om nya valordningar för städerna. Vid den föregående riksdagen hade nämligen beslutits en grundlagsändring, hvarigenom rättigheten att deltaga i borgerskapets riksdagsmannaval utsträcktes till husägare i städerna och åtskilliga andra kategorier, som icke tillhörde det burskapsägande borgerskapet. Häraf påkallades upprättande af nya ordningar för dessa riksdagsmannaval, hvilka skulle få föreslås af kommunerna

själfva men fastställas af konungen. De flesta städer beslöto sig för att rösträtten skulle beräknas efter skatt, eller efter en graderad röstskala, men några antogo omröstning per capita; och i Stockholm hade denna åsikt en stor numerisk öfvervikt. På min föredragning vägrade regeringen att fastställa de förslag, som voro grundade på lika rösträtt, och fordrade åtminstone en tregradig skala, grundad på skattebeloppen. Mina skäl voro, bland annat, att af riksdagens förhandlingar icke framgick, att man önskat frångå skattegrunden, om sådant än icke uttryckligen stridde mot ordalagen i beslutet, att samma grund gällde för bruksägares val till borgarståndet och för hela bondeståndet, liksom för kommunerna i deras kommunala angelägenheter, och att det i alla fall vore ett stort steg emot den lika rösträtten, om det tillätes, att den förut obegränsade skattegrunden inskränktes ända till en tregradig skala.

Jag leddes härvid af min vanliga farhåga att gå för fort men tillika af önskan att likväl gå framåt. I den liberala pressen stämplades jag emellertid härför såsom stockkonservativ och en Hamiltons sannskyldige själafrände.

Kronprinsen företog under senare delen af sommaren en resa till Norrland, som gjorde honom synnerligt nöje och sedan gaf honom medvetandet om en större sakkunskap i alla norrländska frågor, än som förefanns hos hans konselj. Han hade fått en älsklingsidé att bilda en militärgräns emot Ryssland ifrån Haparanda till norska gränsen, i hufvudsaklig likhet med den gamla österrikiska militärgränsen emot Turkiet. Jord skulle utdelas hela gränsen utåt åt nybyggare emot skyldighet att uppställa soldat; och en tämligen detaljerad plan härtill uppgjordes af en bland kronprinsens adjutanter. Denna plan öfverlämnade han till mig med befallning att däröfver inhämta statsrådets yttrande. Vi ansågo alla förslaget opraktiskt om icke rent af outförbart, men då det för tillfället var omöjligt att få kronprinsen att därifrån afstå, begärde jag, att handlingarna i det viktiga ärendet skulle få

cirkulera bland statsrådets ledamöter för moget begrundande, och under den rundliga tid, som härtill åtgick, svalnade intresset och hela saken glömdes.

I några benådningsfrågor hade jag ock besvär att komma till rätta med kronprinsen. Han var till sin natur långt ifrån grym eller blodtörstig, men han hade under början af sin regeringstid en stark tro på nyttan och nödvändigheten af dödsstraff och prygel. Under senaste tiden af Oskar I:s regering hade intet dödsstraff blifvit verkställdt, och alla lifssaker, däri inga nådeskäl kunnat uppletas, hade blifvit uppskjutna. Dessa blefvo nu företagna och fastställda, sedan kronprinsen tillträdt regeringen, och följden blef en talrikare mängd afrättningar än som på länge inom så kort tid ägt rum, så att under år 1858 icke mindre än 14 af honom underskrifna dödsdomar blefvo verkställda. Denna samling af grofva brottmål var undanstökad före min tid, och allmänna tänkesättet gillade nog då, att icke dödsstraffet kom alldeles ur bruk, men svårligen kunde någon önska, att dödsstraffet skulle tillämpas å alla de fall, för hvilka det i då gällande drakoniska lag var stadgadt. Men äfven om Högsta domstolen enhälligt tillstyrkt förskoning till lifvet, var det stundom förenadt med svårighet att få kronprinsen att gå in därpå.

I motsatt riktning kom jag sedermera att uppträda såsom rådgifvare åt konung Oskar II, som var en principiell motståndare till dödsstraffet och till en början icke ville underskrifva någon dödsdom, om blott en enda konstitutionell rådgifvare, vare sig inom Högsta domstolen eller statsrådet, hade tillstyrkt förskoning till lifvet. Detta lät sig emellertid icke konsekvent vidhållas, då justitierådet Olivecrona alltid afstyrkte dödsstraffet utan afseende på omständigheterna vid brottet, och utgången icke kunde göras beroende endast däraf, om han öfvervarit målet eller icke, helst han icke kunde öfvervara några norska mål. Men så snart nåden fick bero af befintligheten af förmildrande omständigheter, var jag villig att låta sådana i vidsträckt mån gälla, och ytterst få dödsstraff hafva efter nya strafflagens införande blifvit verkställda under den tid, jag förestått justitiedepartementet.

I början af oktober 1858 föddes Gerard, den andre af mina ännu lefvande söner. Kort därefter sammanstötte för oss flera sorger och bekymmer. Min bror Gustaf blef angripen af en svår sjukdom, från hvilken han aldrig fullt tillfrisknade och som snart lade honom i grafven, en hotande eldsvåda utbröt i vårt kök, medan min hustru ännu låg sjuk efter barnsängen, men blef lyckligtvis släckt, innan den spridt sig längre; en schweizisk guvernant för vår dotter fick ett tämligen häftigt anfall af kolera; och Carolines morbror, Fredrik Wrangel, som nyss förut varit hos oss på barndop, afled helt hastigt af samma sjukdom. Hans begrafning var en af de dystraste jag öfvervarit, oberäknadt sorgen öfver en allmänt, och särskildt af kronprinsen, afhållen

man, som i sina bästa år ryckts bort från en familj, som så väl behöfde honom. Gästerna hade knappt samlats, förrän bud kom, att en tjänarinna i huset häftigt insjuknat i den förfärliga sjukdomen; och i fullt yrväder begaf sig tåget till nya kyrkogården, genom hvilken man fick vada i djupa snödrifvor till det Wetterstedtska grafkoret, där jordfästningen skedde, under stormens tjut utanför, mellan uppstaplade likkistor, som knappt lämnade rum för de sörjande att tränga sig in.

ÅR 1859.

I slutet af januari 1859 utnämndes statsrådet Anjou till biskop i Visby och Henning Hamilton öfvertog ecklesiastikdepartementet, enligt eget erbjudande men till mångas öfverraskning. Efter något sökande kallades matematices professorn vid Upsala universitet, C. J. Malmsten, till hans efterträdare såsom konsultativt statsråd.

Under denna vinter öppnade min hustru första gången vårt hus för stora världen med en bal för 300 personer, på hvilken vi hade den nåden att se icke mindre än sju kungliga personer, nämligen änkedrottning Desirée, kronprinsen och hertigen af Östergötland med gemåler, prins August och prinsessan Eugenie. För öfrigt voro där corps diplomatique och alla, som kunde hafva anspråk på att vara bjudna med de kungliga. Ämbetsvåningen var eljest mycket för stor för den lilla lönen men visade sig nu i sin glans. Hos oss uppstod emellertid snart en önskan att få hyra ut ämbetsbostaden och flytta i någon mindre och bekvämare, hvilket också ett par år senare lät sig göra, då lokalen behöfdes för allmänna inrättningar. Den hyra, som då betingades, var 3,500 kr., och som hyresersättningen för de öfriga departementscheferna, som miste sina ämbetsvåningar, bestämdes till endast 2,000 kr., fick sålunda Justitiestatsministern en löneinkomst, som öfversteg deras med 1,500 kronor, hvilket ock sedermera blifvit i stat fastställdt.

Raden af mina litterära utmärkelser började detta år med mitt inväljande i kongl. samfundet för utgifvandet af handlingar, hörande till Skandinaviens historia, och i vitterhets-, historie- och antikvitets-akademien. Af denna akademi fann jag mig redan vid det första af dess sammanträden, som jag bevistade, vara en alltför ovärdig ledamot. Där refererades nämligen ett brottmål angående en bonde i Västergötland, som blifvit tilltalad af riksantikvarien, för det han tillgripit stenarna uti en å hans ägor befintlig gammal stensättning, söndersprängt desamma och däraf byggt sig ett ladugårdshus. Riksantikvarien hade yrkat, att bonden härför skulle icke allenast ådömas böter utan ock återställa ålderdomsminnesmärket i samma skick som det varit, genom ladugårdens nedrifning och de sprängda stenarnas sammanfogning med järnkrampor samt återflyttning, på de ställen där de fordom stått. Häradsrätten biföll åtalet, som var formuleradt alldeles i öfverensstämmelse med gällande lag. Men bonden klagade i Göta hofrätt och

föregaf där, att han alls icke vetat, att hvad han tagit å sina ägor utgjorde någon fornlämning och att det var alldeles omöjligt för honom att återställa den i sitt gamla skick, som hvarken han eller någon annan kunde erinra sig. Jag deltog i målets handläggning i hofrätten, där man först var benägen att fastställa häradsrättens utslag, men på min lifliga argumentation stannade man vid det beslut att väl gilla de ådömda böterna men förklara återställandet såsom omöjligt icke kunna åläggas, enär byggandet af en ny ring med stenar sammanfästa med järn icke skulle få egenskap af en fornlämning. Riksantikvarien öfverklagade hofrättens utslag, som också upphäfdes af Högsta domstolen, hvilken fastställde häradsrättens utslag. Detta anmäldes nu triumferande af riksantikvarien, som icke heller underlät att beskärma sig öfver hofrättens vandaliska dom, och häruti tycktes hela akademien instämma, utom jag, som satt med skammen i tysthet.

Detta var icke enda gången, som jag icke funnit mig i harmoni med den akademiska uppfattningen. Jag har tvärt om i allmänhet funnit den gå ut på ett alltför strängt monopoliserande af fornforskningar för statens räkning och är öfvertygad, att äfven vetenskapen skulle vinna på att mindre svårigheter gjordes för enskilda samlare, likasom, hvad de fasta fornlämningarna angår, jag finner det ofta onödigt tryckande att förneka ägaren att nyttja sin välfångna jord, därför att där finnas några gamla märken, af hvilka man äger hundratal och som med nutidens hjälpmedel kunna afbildas med all för vetenskapen erforderlig noggrannhet. Det borde vara statens skyldighet att expropriera grunden till de fornlämningar den vill bevara. Om man tänker sig, att den nuvarande lagstiftningen skulle fortlefva till den tid, då alla byggnader och sophögar från vår tid inrangeras bland fornlämningar, så skulle en betydlig del af Sveriges jord blifva oåtkomlig för den då lefvande generationen. Å andra sidan kan man ingalunda förneka värdet af ett så rikhaltigt material, som vårt riksmuseum erbjuder åt forskaren, lika litet som det nit och den utmärkta skicklighet, hvarmed den officiella forskningen hos oss handhafves.

Tiden intill den riksdag, som skulle sammanträda i oktober 1859 begagnades af konseljen, utom till de löpande ärendena, hufvudsakligen att bereda riksdagspropositioner. På mitt departement förekommo bland annat omarbetning af vissa grupper inom kriminallagens område och ett förslag till dissenterlag. Detta senare hörde till min och Hamiltons gemensamma beredning, och vi kommo öfverens att i fråga om religionsfriheten gå så långt, som det var möjligt utan att möta ett kompakt motstånd af prästeståndet. Vi rådgjorde därför med en i hufvudstaden samlad kommitté af framstående prästmän och företrädesvis med biskop Bring. Mot borttagande af landsförvisningsstraffet gjordes nu icke vidare synnerliga svårigheter, och i

det hela blef förslaget tämligen likartadt med det af 1857 års riksdag förkastade. Den förnämsta skillnaden var, att enligt Günthers förslag kunde man blifva skild från svenska kyrkan genom en blott anmälan om utträde, under det att enligt det nu upprättade jämväl erfordrades att inträda i ett annat tillåtet religionssamfund.

Konung Oskar I:s hälsotillstånd försämrades alltjämt, och tidigt den 8 juli på morgonen erhöll jag jämte de öfriga svenska och norska statsråden kallelse att komma upp på slottet för att afvakta hans sista stund. Vi stannade i rummet utanför det, där den kungliga familjen var samlad hos den döende konungen. Genom den öppna dörren hörde vi tydligt, huru han omkring kl. 8 på morgonen utandades sina sista suckar med starka ljud, i hvilka man fullkomligt igenkände hans forna vanliga röst. Under vår väntan ansattes jag på det ifrigaste af norske statsministern Sibbern med böner, att jag skulle utverka, att konung Karl vid sitt uppstigande på tronen icke skulle låta kalla sig den femtonde, hvilket icke passade in på den norska konungalängden. Jag svarade, att hans begäran omöjligen kunde villfaras och att jag knappt fattade, huru den kunde framställas, sedan Norge lika väl som Sverige haft både en Karl XIII och en Karl XIV, ehuru hvarken Sverige eller Norge haft 14 konungar med det namnet. Han förmenade, att Karl XIV i Norge aldrig kallats Karl XIV utan blott Karl Johan, och med Karl XIII hade man icke räknat så noga, men att det nu skulle tagas illa i Norge, om man där kallade kung Karl för den femtonde. Jag vet icke, om Sibbern någonsin framställde detta för konungen själf, men tror, att han åtminstone icke fick något besked efter önskan. Då jag ett par år senare var i Norge, hörde jag dock, att man där ansåg kung Karl såsom norsk konung böra kallas Karl den fjärde, och i en lärobok i historien, som begagnades i statens skolor, fann jag, att han så benämndes. Detta var den första känning jag hade af den norska frågan, som icke långt därefter blef så brännande.[1]

Efter konung Oskar I förrättade jag bouppteckningen men icke arfskiftet, till hvars uppgörande öfverhofstallmästaren Braunerhjelm och justitierådet Gyllenhammar i testamentet blifvit utsedda. Behållningen i boet uppgick till omkring två millioner kronors värde.

I september månad gaf konungen en middag på Ulriksdal, till hvilken jag, Manderström, Sibbern och Hamilton bland andra voro inbjudna. Jag hade då ännu icke hört talas om att något i fråga om norska ståthållarämbetets afskaffande var å bane, men kungen tycktes antaga, att detta var en äfven af mig känd sak och framställde till mig, efter hvad jag vill minnas i närvaro af Manderström och Hamilton, en fråga, om det kunde vara någon betänklighet vid att han i trontalet till det förestående stortinget förklarade, att om tinget bifölle det från dess förra sammanträde hvilande grundlagsförslaget om ståthållarämbetets upphäfvande, så ville konungen sanktionera det. Något

öfverraskad af frågan, inskränkte jag mig till att svara, att jag ansåg ett sådant offentligt tillkännagifvande i förväg hvarken lämpligt eller behöfligt, helst kungens afsikt ju kunde under hand göras känd. Naturligtvis borde jag hafva gjort kraftiga invändningar, i händelse jag haft någon betänklighet emot själfva saken. Men det hade jag icke utan ansåg, att detta stadgande var för Sverige af alldeles ingen nytta, då det väl knappt kunde mera komma i fråga att tillsätta en svensk ståthållare, sedan detta underlåtits under trettio år, äfvensom jag fann det naturligt, både att Norge med sin ömtålighet skulle önska blifva kvitt en sådan stämpel af underordnad ställning i unionen och att kungen gärna skulle vilja ställa sig väl med att i detta fall gå dess önskan till mötes.

Efter trettio år kan jag icke minnas de närmare detaljerna af detta samtal, vid hvilket jag då icke fäste synnerlig vikt, men hvad jag är fullt säker på är, att där icke talades ett ord om den *form*, i hvilken en sanktion af ståthållarfrågan skulle meddelas, och att jag ännu mindre på något sätt antydde eller medgaf, att hela saken borde betraktas

såsom en uteslutande norsk angelägenhet. I sådant fall hade jag sannolikt icke brytt mig om att vare sig till- eller afstyrka dess omnämnande i norska trontalet, och just den omständigheten, att man härom frågade mig, tycktes ju antyda, att man ansåg frågan äfven beröra Sverige.

Sedan fick jag höra, att kungen förut hade talat med både Hamilton och Gripenstedt och att den förre ansett den norska önskningen böra bifallas men att Gripenstedt hade afstyrkt den samt haft nog fin näsa för att förutsäga, att detta skulle väcka mycken ond blod i Sverige. Huruvida Hamilton haft formfrågan klar för sig och yttrat sig äfven om den, vet jag icke, ty han har aldrig sagt mig det, men visst är att han, sedan formfrågan bragts å bane, yttrat mycken tvekan, huruvida icke den norska uppfattningen om Norges oinskränkta själfrådighet öfver sin grundlag vore riktig. Hvad mig beträffar, blef min ställning snart sagdt från första stunden gifven, och den var, att jag af allt hjärta skulle tillstyrka ståthållarämbetets upphäfvande, då jag fick tillfälle att därom officiellt yttra mig, men från rättigheten att yttra mig ansåg jag mig icke kunna afstå, dels emedan jag ansåg frågan angå båda rikena och således enligt riksakten böra handläggas i sammansatt *statsråd*, och dels emedan rikets ständer lade en synnerlig vikt på att icke denna rätt åsidosattes. Däremot kunde jag icke gå in på att den svenska *riksdagen* hade någon formell beslutanderätt i detta ämne, som icke vidröres i riksakten. Jag skulle icke frimodigt kunnat intaga denna ställning och därvid förblifva, om jag hade på förhand sagt till kungen, att jag ansåg frågan endast angå Norge; men nu hade jag ej ett ögonblick den känslan, att jag på Ulriksdal sagt något, som kunde anses härmed stå i strid. Icke heller antydde kungen någonsin något sådant, ehuru han skulle haft allt skäl att förebrå mig, om jag enskildt

till honom sagt ett och offentligen ett annat. Jag har äfven i behåll bref från Hamilton vid denna tid, som visa, att han hade svårt att dela min åsikt i formfrågan och var i stor oro för att dess uttalande skulle komma i strid med det löfte kungen möjligen gifvit norrmännen, men icke med ett ord antyder han, att den kunde vara i strid med hvad jag tillförne uttalat.

Emellertid skref statsrådet Birch Reichenwald, på ett senare stadium af frågan, i en indstilling af honom såsom departementschef, af den 21 oktober 1861, »att den 1859 i Norge rådande mening, att ståthållarsaken då kunde bringas till afgörande både såsom en rent norsk angelägenhet och med ett gynnsamt resultat, äfven den tiden delades inom kretsar i Sverige, hos hvilka den pålitligaste kännedom om förhållandena och opinionen där i landet måste förutsättas vara till finnande.»

Hvad som med denna antydan menades, framgår af följande strof i den berömde norske advokaten Dunkers år 1866 tryckta skrift om revision af föreningsakten: »Ingen, som känner dåvarande förhållanden, kan ett ögonblick betvifla, att kungens föresats (att uppfylla Norges önskan om ståthållarpostens upphäfvande) har varit gillad och understödd af de svenska ministrarne De Geer, Manderström och förnämligast Hamilton. Det är också en så väl i Sverige som i Norge veterlig sak, att de tre nämnda svenska ministrarne voro ense med kungen om den påtänkta morgongåfvan till det norska folket, likasom man vet, att Gripenstedt hade förklarat sig däremot men att denne man då väntades snart skola träda ur ministären och att därför mindre vikt fästes vid hans mening. Ja, det berättas också med fullt anspråk på trovärdighet, att det före kungens afresa till Norge hade varit hållen en rådplägning mellan kungen och de tre svenska ministrarne, hvarvid där afhandlades, huruvida kungen borde redan i trontalet vid stortingets öppnande tillkännagifva sin vilja att tillmötesgå stortingets önskan om en förändring af den norska regeringens organisation i öfverensstämmelse med ett af de hvilande grundlagsförslagen, men att Hamilton afrådde detta, med det förklarande, att det måtte vara nog, att Hans Maj:t under hand tillkännagaf sin föresats för stortingets presidenter och andra af dess mera framstående medlemmar.»

Då tron om riktigheten af denna uppfattning allmänt delades i Norge, var det icke underligt, att mitt uppträdande sedan i ståthållarfrågan där väckte en stark ovilja emot mig och att man stämplade mig såsom den där af fruktan för rikets ständer hade vändt kappan efter vinden och förrädiskt öfvergifvit kungen på den väg, jag själf tillstyrkt honom att följa.

Här må tilläggas, att Birch Reichenwalds ofvanberörda indstilling biträddes af norska regeringen och afsändes till norske statsministern i Stockholm för att anmälas först i norskt och sedan i sammansatt svenskt och norskt statsråd

vid behandling af revisionsfrågan. Men Sibbern vägrade att föredraga denna indstilling med häntydningen på de svenska ministrarnes föregifna uttalanden, och då norska regeringen vägrade att förändra sin instilling, begärde och fick Sibbern sitt afsked. Statsministerplatsen blef då tillbjuden Birch Reichenwald, men då han undandrog sig, erhöll han själf afsked jämte två andra statsråd. Därefter blef indstillingen af norska regeringens nya pluralitet rensad från den anstötliga häntydningen, och sedan detta skett, utnämndes Sibbern, efter fjorton dagar från det han fått afsked, å nyo till statsminister. Tillika med Sibbern hade då Stang, Meldahl och Haffner ingått i konseljen. Detta skedde dock icke förrän 1861.

Den 15 oktober 1859 började den första riksdag, under hvilken jag hade att föra regeringens talan. Mitt första åliggande var att författa trontalet. Denna gång tillgick det så, att jag bad alla departementscheferna uppsätta på lappar hvad de, hvar från sitt departement, önskade få i trontalet omnämndt, och sedan sammanfattade jag det hela. Vid de senare riksdagar, jag såsom statsminister bevistat, skref jag själf först ett utkast till hela talet och lät det sedan granskas i statsrådsberedningen, hvarefter jag öfverlämnade det till kungen. Karl XV var i allmänhet lätt nöjd och satte ofta endast med cigarren ett märke, där han ville hafva ett och annat ord, helst något kraftigt, insatt. En gång för alla bad han mig aldrig nyttja ordet »fäderneslandet», hvilket var för långt för honom att utsäga utan att svälja upp en del. I stället borde alltid ordet »fosterlandet» begagnas. Kinkigare att tillfredsställa blef konung Oskar II, som själf är en fulländad stilist och som ofta gjorde fördelaktiga ändringar både af uttrycket och tanken. I det hela kunna samtliga trontalen under riksdagarna 1859--1870 anses såsom mina stilprof i den högre koren. I motsats till Oskar I, som hade en fin, nästan pipig röst, hade Karl XV en stark basröst, som tydligt hördes öfver hela rikssalen, dock med en accentuering, som icke alltid var lycklig. Oskar II:s stämma är lika stark men mera välljudande och bättre skolad.

Utskottsvalen på riddarhuset voro ganska invecklade. Alla, som tagit ut pollett, indelades efter nummer på 25 bänkar, och hvarje bänk valde två bänkmän, hvarefter de 50 bänkmännen utsågo 25 elektorer och dessa valde utskotten. Den, som skulle styra utskottsvalen, måste äga stor taktisk skicklighet, och sådan blef också utvecklad. Genom utbyte af polletter och omflyttning på bänkarna kunde en konstgjord majoritet stundom vinnas på tretton bänkar, och därmed var segern vunnen. Adelns pluralitet var icke tillfreds med dessa finter och beslöt för sin del både vid denna och nästpåföljande riksdag, att, med indragning af bänkmansinstitutionen, ståndet skulle omedelbart välja elektorer, hvarigenom majoriteten säkrare skulle göra sig gällande. Jag hade för min del gärna gått in härpå, men

kungen befanns däremot ovanligt bestämd att afslå förändringen. Han lämnade mig en egenhändigt skrifven men af honom själf påtagligen icke författad uppsats, däruti skälen för förändringen fyndigt men något sofistiskt bemöttes. Jag fogade mig slutligen efter hans vilja, och det förblef vid det gamla. Detta var icke enda gången, som kungen begagnade sig af andras koncepter för att gendrifva mig och mina åsikter.

Hamilton var vid denna riksdag mycket intresserad af utskottsvalen, och många af riddarhusledamöterna på den liberala sidan funno sig däraf stötta, -- jag vet icke om med något fog. Man frågade mig, om jag var ense med Hamilton om personerna. Jag svarade, att jag icke kunde annat än liksom Hamilton önska, att utskottsvalen utfölle i regeringsvänlig anda, men i mitt hjärta var jag icke belåten med Hamiltons ifver, och för egen del höll jag mig icke blott till grundlagens bokstaf, som förbjöd statsrådets ledamöter att deltaga i utskottsval, utan ville också ställa mig dess anda till efterrättelse och ej söka inverka på valen.

Enligt Dalmans anteckningar om våra ståndsriksdagar blef en följd af denna min hållning, att få riksdagar om någon i fråga om utskottsvalen handlat mera självständigt och oberoende af regeringen än denna.

Så väl härigenom som till följd af ett par korta anföranden af mig på riddarhuset under riksdagens första tid, angående två hvilande grundlagsfrågor, visade sig några tecken till en gryende popularitet för mig. Den ena frågan angick en vidsträcktare definition af hvad som borde förstås med »allmoge», så att därunder inbegrepos f. d. tjänstemän vid val af riksdagsmän i bondeståndet, hvilket af mig förordades; och den andra var ett förslag, att statsrådets ledamöter icke skulle få décharge i penningfrågor, förrän statsrevisorerna hunnit granska räkenskaperna. Äfven detta tillstyrkte jag på den grund, att intet vore fördelaktigare för regeringens anseende, än att ingen misstanke kunde uppstå om att den icke samvetsgrant förvaltade statsmedlen, och därför vore den strängaste kontroll för regeringen önskvärd. Riddarhuset ropade bravo men afslog förslaget.

Redan före årets slut bröt den norska frågan ut i full låga genom grefve Anckarsvärds motion om revision af föreningsakten och Dalmans om anhållan, att Kongl. Maj:t icke ville sanktionera stortingets beslut om ståthållarplatsens upphäfvande, förrän riksdagen fått tillfälle att därom yttra sig. Genom mina tal på riddarhuset, som väckte mycket uppseende, och Hamiltons tystnad i denna fråga, började man antaga, att ledningen inom konseljen öfvergått från

Hamilton till mig. Och så var i självfva verket förhållandet. Stämningen emot eftergifter för Norge visade sig nu i Sverige så stark, att hvarken kungen eller

Hamilton vågade förhindra mig att uppträda på det sätt jag ville och för hvilket jag på förhand redogjorde inför konseljen; och ehuru de icke gillade min uppfattning, om hvars riktighet också tvifvelsutan olika meningar kunde äga rum, ansågo de, att ett så moderat uppträdande, som det jag tillämnade, snarare skulle befordra en fredlig uppgörelse, än om man skulle låta riksdagen på egen hand rusa fram och göra yrkanden, som kunde hota unionens bestånd.

Från denna tid har man vanligen kallat statsrådet, under de perioder jag af detsamma varit ledamot, för den första och den andra De Geerska ministären. I den mening har detta ock varit en sanning, att dess rekrytering alltid skett på mitt initiativ, naturligtvis med skyldig hänsyn till konungs och kollegers önskningar. De, som sålunda på mitt förslag blifvit inkallade till platser i konseljen, äro, under hela min tid,

till justitie departementet: Almqvist;
» utrikes » Wachtmeister;
» landtförsvars » Reuterskiöld, Abelin och
Rosensvärd, den förste
dock konungens primitive
kandidat;
» sjöförsvars » Platen, Thulstrup och
B. A. Leyonhufvud;
» civil » Lagerstråle, Adlercreutz
och Thyselius;
» finans » Lagercrantz, Ugglas och
Forssell;
» ecklesiastik » Thyselius, Carlson och
Malmström;

Konsultativa: Malmsten, Bredberg, Thulstrup, Ehrenheim, K. J. Berg och von Steyern.

Mina öfriga kolleger i konseljen, som dels tillhörde den första uppsättningen och dels inkallats under tiden emellan mitt första afträdande och andra ingång men kvarstannat jämte mig, äro: i *utrikesdepartementet* Manderström och O. Björnstjerna, i *landtförsvars* Gyldenstolpe, M. Björnstjerna och Weidenhjelm, i *sjöförsvars* Ehnemark och Fr. von Otter, *civil* Almqvist, *finans* Gripenstedt, *ecklesiastik* Anjou och Hamilton, *konsultativa*: Wallensteen, Mörner, Ugglas, Hamilton, Lagerstråle, Alströmer och Lovén.

Inalles har jag sålunda varit kollega med 1 chef för justitiedepartementet, 3 för utrikes, 6 för landtförsvars, 5 för sjöförsvars, 4 för civil, 4 för finans, 5 för ecklesiastik och 13 konsultativa, summa 40; men då åtskilliga af dem beklädt

mera än en plats, utgör antalet personer, med hvilka jag varit kamrat i statsrådet, *trettiofem*.

Medan jag är inne på statistiken, vill jag också anteckna mina expeditionschefer. Cramér var det, när jag tillträdde ämbetet, men förflyttades omedelbart till Högsta domstolen och efterträddes af K. J. Berg, som jag därtill föreslog på min första föredragningsdag i konseljen. Redan i november 1859 måste jag afstå äfven Berg till Högsta domstolen. Sedan kommo Carleson, Dreijer, Huss, Bolin, Strandberg, Hernmarck, Ryding och Annerstedt. Alla dessa blefvo ock efter hand förflyttade till Högsta domstolen med dess ledamöters goda minne. Jag visade nämligen alltid Högsta domstolen den uppmärksamheten att fråga dem, om de hade något att anmärka emot min kandidat, och erhöll alltid tillfredsställande svar. Om mina expeditionschefer kan jag för öfrigt gifva det vitsord, att de allesammans voro bättre än jag skulle varit det själf, somliga till följd af djupa insikter och alla genom noggrannhet och pålitlighet i arbete. Jag framställde alltid till dem den fordran, att de skulle anse sig lika med mig moraliskt ansvariga för allt hvad som utgick från departementet, så framt de icke förut till mig gjort någon invändning. Alla hafva de ock med utmärkelse beklädt sina högre platser, och jag vill åberopa deras namn till försvar emot den anmärkning, jag mot mig sett framställd, att jag icke förstått att välja och framdraga personer af förtjänst. Jag vill minnas, att denna anmärkning en gång riktats emot mig, för det jag icke befordrat assessor Bergström. Jag föreslog honom likväl kort efter det jag blifvit chef för justitiedepartementet både till förordnande såsom revisionssekreterare och till ledamot i en kommitté; och han förklarade sig först villig men undandrog sig snart af hälsoskäl båda delarna. Såsom någon tid samtidigt med Bergström tjänstgörande vid Skånska hofrättens bord, hade jag lärt mig uppskatta hans ovanliga skicklighet, och redan såsom president i Göta hofrätt hade jag fäst excellensen Sparres uppmärksamhet på honom, såsom synnerligen förtjänt af högre befordran.

En alldeles ogrundad berättelse har varit satt i omlopp af innehåll, att Sibbern skulle framställt anspråk att vid Karl XV:s kröning få gå före mig på den grund, att han hade äldre statsministersfullmakt än jag, och konungen skulle förklarat, att detta icke kunde låta sig göra men att Sibbern gärna i stället kunde få tura med honom själf att gå under tronhimmeln. Sibbern blef utnämnd till statsminister flera månader senare än jag.

ÅR 1860.

För min hustru och mig var mars 1860 en sorgens månad. Vår dotter Elisabet sjuknade af tuberkler på hjärnan och dog den 7 mars vid något mer än tio års ålder men utvecklad såsom om hon varit äldre. Hon var ett älskligt barn, vår kärleks skönaste blomma. Hade icke Caroline varit varmare i sin religion än jag, skulle hon blifvit alldeles förkrossad, men äfven nu syntes det djupa såret en lång tid oläkligt, och öfver hela hennes lif bredde sig en mörk dager. Äfven för mig var det svårt. Minnet af den älskades milda klagan öfver sina svåra plågor upprörde oss så i hela vår själ, att vi sedan länge icke visste, huru vi skulle kunna undfly tanken därpå, och lugnet funno vi slutligen däruti, att vi visste henne vara i godt förvar och att vår saknad af att hafva mist henne var en ojämförligt mindre sorg, än vi skulle känt, om vi måst se henne utsatt för olyckor och vedervärdigheter, hvaraf hon så lätt kunnat träffas i lifvet.

Emot våren kom den *norska* frågan på sin spets. Den 2 april fattade rikets ständer ett af alla stånden biträdt beslut om en underdånig skrifvelse med anhållan om revision af föreningsakten och med yrkande, att frågan om ståthållarämbetets upphäfvande måtte behandlas i den för unionella ärenden stadgade ordning. Sinnesstämningen var nu så upprörd i båda rikena, att intetdera rikets statsråd kunnat kvarstanna, om det gifvit sitt lands mening till spillo. Det gällde då framför allt att akta kungen och ej ställa honom ensam personligen emot någotdera af sina riken, och detta kunde ej ske på annat sätt, än att konungen icke biföll någotderas fordringar utan lät allt tillsvidare förblifva in statu quo. Härom blefvo vi också snart ense, men norska statsrådsafdelningen fordrade, att kungen, då han afslog ståthållarfrågan, likväl skulle förklara, att den var en ren norsk angelägenhet, och härpå kunde det svenska statsrådet icke ingå. Öfverläggningarna härom voro både heta och många, hetast kanske mellan Sibbern och mig. En gång kom han till mig efter kl. 11 på aftonen, sedan jag lagt mig, och satt på vedlåren i tamburen till dess jag hunnit kläda mig. En annan gång skickade kungen efter mig i Klara kyrka under högmässogudstjänsten på själfva påskdagen, med befallning att genast komma till honom för att afhandla det brännande ämnet.

Den 4 april företogs ståthållarfrågan i norskt statsråd, och ehuru både norska regeringen och statsrådsafdelningen i Stockholm enhälligt tillstyrkt sanktion å stortingets beslut, nekade kungen härtill sitt bifall men förklarade till protokollet, att statsrådets åsikter i allt väsentligt öfverensstämde med Hans Maj:ts egen uppfattning af sakens betydelse och vikt för förhållandena i Norge men att tidpunkten, efter den senaste tidens erfarenhet, icke vore läglig, hvarför Hans Maj:t ville afvakta en tjänligare tid och då själf framställa förslag till stortinget om den afsedda grundlagsförändringen.

Den 7 april anmälde jag riksdagens skrifvelse om revision af hela riksakten i svenskt statsråd blott för att anhålla, att kungen ville bestämma dag, då frågan kunde anhängiggöras i sammansatt svenskt och norskt statsråd. Det var öfverenskommet, att kungen icke skulle göra detta utan på obestämd tid uppskjuta hela revisionsfrågan. Men om hvad kungen skulle vid detta tillfälle yttra till det svenska protokollet höll han en förberedande öfverläggning med de svenska statsråden. Han uppläste då ett uttalande, som var på förhand gilladt af de norska statsråden, af innehåll att oaktadt konungen ansåg ståthållarfrågan för en rent norsk angelägenhet, hade han likväl, med hänsyn till svenska riksdagens af honom redan kända beslut och det svenska statsrådets till honom enskildt därom ofta yttrade mening, funnit sig föranlåten att i norskt statsråd vägra sanktion på stortingets beslut; och då han ansåg syftemålet med rikets ständers skrifvelse i öfrigt bättre främjas med ett uppskof, fann han icke anledning att nu utsätta tid för skrifvelsens föredragning i sammansatt statsråd.

Jag förklarade, att jag ansåg den högsta vikt ligga däruppå, att konungen icke uttalade sig för någotdera rikets åsikt men lät den fritt framställas af hvartdera statsrådet, hvarefter kungen utan någon för framtiden bindande motivering kunde fatta sina beslut; och på denna grund måste jag på det ifrigaste anhålla, att den mening i det tillämnade diktamen, hvarigenom ståthållarfrågan förklarades för en rent norsk angelägenhet, måtte få utgå. Mot att medgifva detta tycktes konungen starkt stålsatt, och på en lång stund kommo vi icke ur fläcken. Men då kungen ännu en gång förklarade, att han icke kunde gå in på uteslutningen, emedan det vore hans bestämda åsikt, att frågan var hufvudsakligen norsk, fann jag mig och sade, att så ansåg jag den äfven, och om Hans Maj:t endast ville insätta, att frågan vore *hufvudsakligen* norsk, så skulle vi icke vidhålla någon anmärkning mot det ifrågasatta diktamen. Kungen var nu fången i sina egna ord och medgaf, att detta fick ske. Han insåg icke hela vidden af det inskjutna ordets betydelse, men mina kolleger och särskildt Hamilton lyckönskade mig sedan att genom min fyndighet hafva räddat situationen, som eljest kunnat blifva högst betänklig.

Innan protokollet justerades, blef det sålunda ändrade diktamen visadt för Sibbern, som blef ytterst illa till mods öfver ändringen och bad kungen för all

del öfvertala mig att låta ordet *hufvudsakligen* utgå, emedan detta ords tillägg skulle innebära, att frågan äfven hade en unionell sida, ehuru icke hufvudsaklig. Kungen ansatte mig också ganska strängt för att förmå mig medgifva, att ordet borttogs. Jag tyckte själf, att jag vunnit för stor seger genom detta ords insättande, emedan det ryckte konungen ur den reserverade ställning, jag önskat åt honom bibehålla, och föreslog därför, att hela meningen om frågans norska egenskap skulle uteslutas, hvilket norrmännen säkerligen hellre skulle se, än att ordet »hufvudsakligen» finge kvarstå, men också endast under detta villkor kunde jag uppgifva detta ord. Inom mig tyckte jag, att kungen genom att karakterisera frågan såsom »hufvudsakligen norsk» hade slagit hufvudet på spiken och att norrmännen bort kunna därmed nöja sig. Kungen skref nu emellertid till Sibbern, att han efter en lång diskussion med mig insåg omöjligheten af att ensamt borttaga det tillagda ordet och därför hade uteslutit hela meningen.

Sibbern ingaf då till kungen en skrift, däruti han väl uttalade sin tacksamhet för att kungen hade utelämnat hela meningen hellre än att låta ordet »hufvudsakligen» kvarstå, men då han förutsåg, att striden nu skulle fortfara, bad han att få nedlägga sitt ämbete, för hvilket behöfdes starkare händer än hans. Denna skrift lämnade kungen till mig för att visa, i hvilka svårigheter han befann sig. För ögonblicket fick den dock ingen påföljd.

För oss, som skulle häfda den svenska åsikten, var det emellertid redan en betänklig sak, att om än kungen icke i ord uttalat sig i principfrågan, så hade han likväl faktiskt afgjort ståthållarsaken i norskt statsråd. För att kunna i händelse af behof förtaga det ogynnsamma intrycket häraf i Sverige, anförde jag till statsrådsprotokollet för den 7 april, omedelbart efter kungens tillkännagifvande om sitt beslut i norska statsrådet, bland annat, att då den från Norges sida väckta fråga om ändring i nämnda grundlagsstadgande blifvit genom beslut i norskt statsråd undertryckt och vid sådant förhållande behof af samma frågas unionella behandling ej vore för handen, hade det svenska statsrådet i afseende å det fattade beslutet ej annat att yttra, än att det däruti såg ett förnyadt prof af Kongl. Maj:ts nådiga benägenhet att gå svenska folkets önskningar till mötes, samt af dess omsorg för de förenade rikenas bästa.

Härmed afsåg jag endast att försvara svenska statsråden för det de icke protesterat emot sakens afgörande i norskt statsråd och alldeles icke, att kungen skulle därigenom anses hafva på något sätt gillat min uppfattning, hvarom han icke yttrade ett ord. Men så ville icke de norska statsråden tyda saken. De ville, att kungen skulle uttryckligen hafva gifvit dem rätt i deras uppfattning, under det jag höll på att kungen skulle gifva ingendera rätt. Sedan de konfidentiellt erhållit del af det svenska protokollet för den 7 april, ingåfvo de den 19 i samma månad en skrift till konungen, däruti de begärde

att få officiell afskrift af samma protokoll för att meddelas stortinget, med tillägg, att om detta icke bifölles, och kungen ej heller ville göra något ytterligare tillkännagifvande i norskt statsråd till förebyggande af missförstånd och förvecklingar, så nödgades statsråden anhålla att få frånträda sina poster.

Redan dagen därefter expedierades officiell afskrift af protokollet för den 7 april till norska statsrådsafdelningen och samma dag infördes det i Posttidningen.

Den 21 hölls norskt statsråd, däruti dess ledamöter fäste konungens uppmärksamhet på att det svenska statsrådet i sitt yttrande i anledning af kungens diktamen hade gifvit kungens i norskt statsråd fattade beslut i ståthållarfrågan en sådan uttydning, att det långt ifrån att innehålla bifall till den af norska statsrådet uttalade uppfattning, hellre skulle kunna begagnas i motsatt riktning för att bekräfta det svenska statsrådets mening. De norska statsråden voro dock för egen del öfvertygade, att konungen delade deras uppfattning, och ville icke frånträda denna öfvertygelse med mindre Hans Maj:t själf tillkännagåfve, att deras uppfattning af dess tidigare uttalanden vore oriktig, i hvilket fall dem icke vore lämnadt annat val än att nedlägga sina ämbeten. Den hemställan, som nu gjordes, inskränkte sig emellertid till att det svenska statsrådsprotokollet finge delgifvas stortinget jämte dagens norska protokoll.

Kungen resolverade härpå endast, att de begärda protokollen skulle delgifvas stortinget.

De norska statsråden hade härmed utlagt ett giller för kungen, i syfte att, ehuru de väl visste, att han icke ville uttala sig i principfrågan, hans tystnad skulle tolkas såsom ett godkännande af den norska åsikten. Så syntes man ock i Norge uppfatta förhållandet, men till vederläggning häraf medgaf kungen, att i Posttidningen infördes en upplysning om konungens till protokollet den 21 april afgifna yttrande, med tillägg, att någon förklaring af konungen rörande dess uppfattning af norska statsrådets framställda åsikt icke fanns i samma protokoll gifven.

Den 23 i samma månad beslöt stortinget enhälligt sin bekanta adress till konungen med protest emot att beslut om ståthållarämbetets upphäfvande skulle behandlas såsom en Sverige vidkommande angelägenhet, samt tillade ett kraftigt uttalande, att ingen norsk man, som aktade sitt fäderneslands rättigheter och sin egen ära, skulle deltaga i en revision af föreningen på annan grund än rikenas lika berättigande och hvartderas självrådighet öfver sin grundlag; och som de senaste händelserna i Sverige uppväckt en allmän fruktan i Norge, att Sverige ville gifva föreningen en annan karakter, hölle

det norska folket fast vid unionen sådan den var och fordrade intet annat, än att förhållandet emellan rikena förblefve oförändradt, till dess en sannare uppfattning äfven i Sverige trängt sig fram.

Denna adress, som biträddes af norska regeringen, ankom till Stockholm samtidigt med den deputation, som skulle representera stortinget vid konungens kröning, och mottogs af konungen, utan att han yttrade sig om innehållet.

Så slutade första akten af norska frågan. Intetdera riket hade fått sin vilja fram, men kungen hade dock icke i någotdera lidit skada i sin personliga ställning. Å ömse sidor erkändes tvärt om, att han under de brydsammaste omständigheter handlat med klokhet och värdighet. Jag hade på denna fråga i Sverige vunnit en popularitet, som jag dock gärna skulle afstått, om jag därmed kunnat köpa, att frågan icke hade blifvit väckt, ty jag förutsåg omöjligheten, icke minst för mig, att föra densamma till en tillfredsställande lösning.

Motionären i ämnet, den gamle oppositionsmannen Karl Henrik Anckarsvärd, gjorde mig efter sakens slut ett besök för att betyga mig sin aktning och sade, att han icke trott, att han någonsin skulle komma att uppvakta en justitiestatsminister.

Efter norska frågan företog den svenska riksdagen religionsfrihetsfrågan till afgörande. Lagutskottet hade föreslagit många ändringar i den kungliga propositionen, de flesta tämligen oväsentliga men alla gående ut på en större utsträckning af friheten. Enligt ett icke långt förut vidtaget grundlagsstadgande, kunde alla stånden sammanträda till gemensamma öfverläggningar, och ett sådant sammanträde för denna fråga anordnades i riddarhussalen. Jag öppnade debatten med ett långt anförande, däruti jag punkt för punkt upptog lagutskottets ändringsförslag och sökte framhålla, att de icke voro af den vikt, att man för dem borde äfventyra hela sakens framgång, i synnerhet som den kungliga propositionen gick så långt som vore tillrådligt för att kunna påräkna ett gillande icke blott af riksstånden utan af den allmänna meningen i landet. De motsatta farhågorna, att kyrkan i alla fall ginges för hårdt på lifvet, bemötte jag därmed, att det vore hälsosammare för kyrkan själf att vara en ecclesia militans än en ecclesia triumphans.

Efter talets slut kom själfve ärkebiskop Reuterdahl fram till mig och komplimenterade mig. Sedan fortsattes öfverläggningarna inom de särskilda stånden, och slutet blef, att kungens proposition alldeles oförändrad antogs af adeln, prästeståndet och bondeståndet, hvaremot borgarståndet

återremitterade dissenterlagen till utskottet, hvilket dock icke hade någon påföljd, enär saken var afgjord genom tre stånds beslut.

Karl XV:s *kröning* ägde rum den 3 maj. Den skulle naturligtvis åtföljas af en mängd utmärkelser, och däribland var utdelandet af den adliga värdigheten. Adelsbrefven hade af gammalt kontrasignerats af chefen för civildepartementet, så vidt de icke utfärdades till militärer, då de gingo genom landt- eller sjöförsvarsdepartementet. Almqvist, som då var chef för civildepartementet, ogillade adlandet och ville i synnerhet icke kontrasignera en hel mängd sådana utnämningar på en gång. Då det här var fråga om en medborgerlig rättighet och meddelandet af andra sådana rättigheter tillhörde justitiedepartementet, föreslog jag, att alla adliga diplomer skulle utfärdas från mitt departement, dit dessa ärenden nu också öfverflyttades. I motsats mot Almqvist ansåg jag det vara en regeringens skyldighet att, så länge adeln var en så betydande del af representationen, rekrytera den med framstående personligheter, som kunde bidraga till adelns värdiga representation. Icke heller delade jag den af Geijer uttalade mening, att adlandet borde upphöra för att liksom ställa adeln på amortering och därigenom en gång lättare blifva den kvitt. Utom det att hvarje adelsmans personliga betydelse skulle ökas, i den mån ståndet blefve fåtaligare men ändå bibehöll sin fjärdedel af representationen, föreföll det mig, som skulle detta stånds amalgamation med de andra af ingenting så kraftigt befordras som genom att kreera adelsmän enligt 1809 års grundlag, som inskränkte ärftligheten till äldste sonen. När ibland bröder en är adelsman men de andra icke, så blir skillnaden emellan en adlig släkt och en annan icke så stor, helst när icke något fideikommiss tillhör den äldste, ende adelsmannen.

Jag påtog mig därför det politiska ansvaret för att, omedelbart efter kröningen, Manderström blef grefve, Gripenstedt, Nils Ericson och Gillis Bildt friherrar och fyra eller fem aktade män adlades.

Själfva kröningsceremonierna försiggingo med all öflig storartad högtidlighet. Från Storkyrkan, där jag satte kronan på konungens hufvud, skulle han rida till slottet, tagande vägen utför Storkyrkobrinken, öfver Mynttorget och Skeppsbron samt uppför Slottsbacken. Han hade velat, att statsministrarne, som enligt ceremonielet borde »omgifva» honom, äfven skulle vara till häst, och Manderström var härtill redobogen, ehuru man nästan skulle kunnat tro, att han aldrig suttit på hästrygg. Men jag protesterade bestämdt, af farhåga att vi skulle utsätta oss för åtlöje. Vädret var ganska kallt, och när vi kommo ur kyrkan, hade kröningshästen länge stått och frusit, så att han hade fått mera lust att gå på två än på fyra ben. Kungen skötte honom väl och såg ståtlig ut på sin ystra springare, men vi statsministrar hade all möda att hålla

våra släpande hermelinsmantlar fria från hästhofvarna. Det värsta var, att då vi kommo till foten af Slottsbacken, höll kungen in sin häst och ropade fram öfverhofstallmästaren grefve Essen samt tillsade honom att skynda på den del af processionen, som var framför, emedan kungen ville göra en carrière uppför backen. Vår uppgift att omgifva honom hade därigenom blifvit något försvårad. Lyckligtvis var Essen en förståndig karl. Han återvände om en stund och sade blott: »Det är omöjligt, Eders Maj:t», hvarefter vi fingo fortsätta i lagom takt.

Vid det stora stjärnfallet strax efteråt blef jag utnämnd till serafimerriddare.

Efter kröningen deltog jag föga i riksdagens förhandlingar. Kungen gjorde i slutet af maj en resa till södra delarna af riket, hvarunder jag var ledig och fick vara någon tid med min familj i Skåne. Sedan var jag två månader ordförande i regeringen, medan kungen var dels på Beckaskog och dels i Norge, under hvilken tid jag, enligt vedertagen, men efter min mening oriktig, praxis, icke fick visa mig vid riksdagen.

Af en svensk-norsk kommitté hade ett par år förut blifvit uppgjordt ett förslag till en lag om verkställighet af svenska domar i Norge och norska domar i Sverige. Detta förslag framlades af Kongl. Maj:t både för rikets ständer och stortinget samt antogs af 1858 års riksdag men förkastades af stortinget, hufvudsakligen af det skäl, att en sådan lag icke kunde antagas af en själfständig stat, äfven om den var byggd på en fullständig reciprocitet. Manderström och jag kommo nu i början af 1860 öfverens om att göra en enskild förkänning hos danske ministern grefve Plessen, huruvida *Danmark* icke kunde vara benäget att med Sverige afsluta en konvention af ungefärligen samma innehåll, som det Norge hade förkastat, och sedan vi härpå erhållit ett gynnsamt svar, öppnades officiella underhandlingar med danska regeringen, som visade sig tillmötesgående och till och med lifligt intresserad för saken. Jag skickade Adlercreutz, som var föredragande för lagärenden i mitt departement, till Köpenhamn, och han uppgjorde där, i samråd med danska justitiedepartementet, redaktionen till en konvention, hvilande på alldeles samma grunder, som varit ifrågasatta med Norge. Härom gjordes därpå före riksdagens slut kunglig proposition, som af riksdagen antogs, och sedan äfven danska riksdagen gillat densamma, utfärdades året därpå en författning, som borde öfvertyga Norge, att hinder icke mötte för en själfständig stat att träffa en sådan öfverenskommelse med en annan.

De författningar, som vid denna tid gällde i fråga om resandes skyldighet att vara försedda med pass, voro i sig själfva ganska betungande, och erfarenheten hade ådagalagt, att de, som hade något att frukta, vanligen

hade sina pass i ordning, hvaremot annat hederligt folk försummade att därmed förse sig, enär de sällan efterfrågades. När emellertid sådant skedde, uppstodo många förargliga trakasserier. Rikets ständer hade också uti en skrifvelse begärt lättnader i föreskrifterna. Jag dristade nu föreslå att taga steget fullt ut, och i september 1860 utfärdades en kungörelse, hvarigenom med ett par undantag upphäfdes alla stadganden om pass för resande, som ankomma till riket eller färdas inrikes orter emellan eller ur riket sig begifva. Häraf förespådde många de farligaste följder. Men i Europa väckte det ett allmänt gillande; och Platen, som då var minister i England, skref, att svenska regeringen omöjligen hade kunnat hitta på något populärare för engelsmännen. Den ena efter den andra utländska regeringen följde snart det af Sverige gifna exemplet, ehuru några sedermera åter infört ett visst passtvång.

Riksdagen afslöts den 30 oktober, och omedelbart därefter erhöllo Hamilton och Almqvist på begäran afsked från sina statsrådsämbeten. Såsom skäl för sin afgång uppgaf Hamilton för mig icke något annat än sin svaga hälsa. Ehuru detta för en vanlig människa varit en fullgiltig orsak, ty han var verkligt sjuklig, ville dock hvarken jag eller mina kolleger rätt tro på att icke något annat låg inunder, och som vi alla ansågo, att konseljen genom hans afgång skulle göra en oersättlig förlust, bestormade vi honom med böner att stanna kvar men förgäfves. Till min förvåning förhöll sig kungen tämligen passiv och sade blott, att han gjort allt hvad han kunnat för att få behålla Hamilton men att det visat sig omöjligt. Almqvist förklarade, att om Hamilton gick af förlorade konseljen sin styrka, och då ville äfven Almqvist gå, och sålunda förlorade vi äfven honom.

Efteråt hörde jag berättas, jag minnes icke säkert af hvem men tror det var Manderström, att kungen under sin senaste vistelse i Norge fått det intryck, att det vore nödigt för hans personliga ställning i detta rike, att skulden för utgången af ståthållarfrågan lades på någon annan än honom själf och att således åtminstone någon af den svenska konseljen måste göras till försoningsoffret. Hamilton skulle anat detta och erbjudit kungen att begära sitt afsked, om detta kunde vara kungen till någon tjänst, och kungen hade med tacksamhet, under det ett par stora tårar föllo från hans ögon, emottagit erbjudandet. Utan att veta det med visshet, håller jag för sannolikt, att den rätta förklaringen är att söka här, och jag har ingen anledning att tro, att han lämnade konseljen af missnöje med sina svenska kolleger och den riktning de inslagit. Sjuk lämnade han Stockholm och måste på Hedenlunda gå till sängs, därifrån han uppsteg nyårsdagen och skref till mig följande dagen ett bref, med uttryck af varm tacksamhet och välönskningar till dem, »som lättat hans börda under de förflutna åren»; och som han icke kunde skrifva till dem alla, vände han sig till mig, »icke blott såsom den främste genom ditt ämbete, utan ock såsom den, på hvilken genom dina enskilda egenskaper det helas

sammanhållning beror. Måtte dina krafter och din håg ej förtröttas! Det är min lifligaste nyårsönskan, ej blott för dig men för konungen och fäderneslandet.»

Genom sitt sista afträde från skådeplatsen har Henning Hamilton för mig blifvit en psykologisk gåta. Äfven förut under hans lefnad fann jag en och annan dunkel punkt, till hvars djup min blick icke förmådde tränga, en och annan handling, som jag, oberoende af en olika politisk ståndpunkt, icke kunde gilla, men i allmänhet fann jag hans tänkesätt stämplade af en ädel höghet, som jag omöjligen kan tro hafva varit förställning. Människonaturen är en blandning af så mycket godt och ondt, att yttringar af både det ena och andra från en och samma person kunna vara lika sanna uttryck af karakteren. Den sannolikaste förklaringen af det dåliga, som mot slutet uppenbarade sig i Hamiltons enskilda lif, antager jag vara den hos många stora män icke ovanliga men förmätna tron, att den konventionella moralen icke är bindande för dem, som i viss mån stå öfver den öfriga mänskligheten. Hamilton har dock arbetat och offrat så mycket för det allmänna, att mycket i det enskilda bort honom förlåtas, och allmänhetens dom öfver honom har hittills varit alltför hård.

Egentligen var han icke ett skapande snille, och man har frågat, hvad han uträttat med sina stora egenskaper. Men det är icke blott af de positiva resultaten en mans verksamhet får bedömas, och i synnerhet passar icke denna måttstock för konservativa män. De vore icke konservativa, om deras hufvudsakliga verksamhet vore reformatorisk. Under tider, som hota att gå fort, måste de i stället använda största delen af sin kraft till att hålla emot, och om de äfven hafva vissa reformer i sinnet, nödgas de ofta uppskjuta dem till lägligare tid. Mest beundransvärd var Hamilton för sin förmåga att intaga och leda människor och sin finhet i omdömet om personer och saker. Men han var därjämte en lysande talare, en skarpsinnig kritiker, en tänkare med vidsträckta kunskaper och en lika modig som vaken och arbetsam stridsman för den fana han tillhörde, hvarför han också alltid blef den förnämste anföraren för de härar, som följde samma fana. Ingen popularitetsjakt förmådde honom någonsin att vika från sin väg, men med stor humanitet bemötte han olika tänkande.

Såsom ecklesiastikminister var det i synnerhet två större frågor, som han löste. Den ena var prästlöneregleringen, hvarigenom prästerna kommo ifrån det förhatliga sättet att själfva uppbära sina inkomster af församlingarnas medlemmar och att, i brist på enskilda öfverenskommelser med dem, räkna sin tionde på marken. Detta var en privilegiefråga, och sannolikt hade icke prästeståndet däruti gått till mötes med så stor moderation, som det gjorde, om icke Hamilton varit. Å andra sidan tyckte naturligtvis många ändå, att prästerna fått för mycket. Den andra var organisationen af Karolinska

institutet, såsom en integrerande del af universitetsbildningen för läkare. Stockholms läkaredroskor voro i flitig rörelse för agitationen af denna fråga, men universitetens målsmän sofvo icke heller, och resultatet blef denna gång tämligen halft. Uti ingendera af dessa frågor var initiativet Hamiltons, likasom han icke hann kontrasignera författningarna. Men han hade stor förtjänst i sammanjämkningen af de olika meningarna och hindrade, att icke det hela gick sönder.

Under sommaren 1860 hade han ledigt en tid för att sköta sin hälsa och genomgå en badkur på Helgoland. Han medtog dit handlingarna angående Karolinska institutet och återkom med en tjock, inbunden bok, renskrifven af hans egen hand med den mest prydliga stil, som liknade ett fruntimmers, däruti han i form af ett yttrande till statsrådsprotokollet, efter en lång historisk utredning af hela ärendet, både formulerat själfva författningsförslaget och motiverat detsamma. Han fann sig därefter helt uthvilad och sade sig hafva indelat tiden så ordentligt, att han icke skref mera än åtta timmar hvarje dag och gjorde afbrott mellan vissa timmar för att promenera i öns enda allé, som bestod i en rak väg genom en potatisåker.

Våra politiska banor skildes åt icke så långt efter det han lämnat statsrådet, och efter hand uppstod emellan oss på detta fält en kamp på lif och död. Då han från sin ståndpunkt ansåg, att jag för fäderneslandets väl måste politiskt tillintetgöras, var det icke att begära, att han skulle skona mig, och lika naturligt var, att det skulle för honom kännas bittert att icke segra i striden. Han sökte ock att åt mig utdela icke allenast hugg, så dödande som möjligt, utan ock styng af fint slipade dolkar. Men detta var alltid i politiska strider, och aldrig märkte jag såsom enskild man hos honom någon personlig bitterhet emot mig. När striden lågade som värst i danska frågan, skref jag till honom i Köpenhamn och försäkrade honom, att inga politiska meningsskiljaktigheter skulle verka till någon förändring i min gamla vänskap för honom, och han svarade, att han därför var mig tacksam, samt försäkrade å sin sida, att ett fortfarande af det enskildt goda förhållandet emellan oss alltid skulle blifva honom lika dyrbart, hvilka förändringar ännu politiska förhållanden kunde medföra i hans politiska ställning.

Almqvists afgång stod, såsom nämndt är, i sammanhang med Hamiltons. Jag tror dock, att förnämsta orsaken var, att han tröttnat vid ämbetet. Hans natur var att älska ombyte. Han blef nu justitieråd men blef det icke synnerligen länge, förrän han enligt egen önskan förflyttades till presidentstolen i Svea hofrätt, och därifrån återgick han ännu en gång till domstolen. Så var han åter ett år statsråd samt hamnade slutligen för tredje gången i domstolen, till dess han blef pensionsmässig, då han skyndade sig att taga afsked. Det bör dock erkännas, att han var så plikttrogen, att han icke lät sin håg för ombyte ensamt förmå sig att lämna sin post, men han blef innerligt belåten, då han

fick något giltigt skäl att göra det. Han hade ett ovanligt ljust praktiskt hufvud samt var en utmärkt skicklig ämbetsman. Såsom jurist ansågs han, i likhet med Lagerstråle, af sina kamrater såsom nog mycket billighetsdomare, hvilken icke gärna lät sig bindas af lagens bokstaf att begå orättvisor, men detta var i konseljen en ytterligare vinst. Hans öppna, genomhederliga, glada och älskvärda väsende gjorde honom till en i allo ovärderlig kamrat.

Efter Hamilton utnämndes nu Thyselius till ecklesiastikminister; Lagerstråle öfvertog civildepartementet efter Almqvist, och Bredberg blef konsultativt statsråd. Både Thyselius och Bredberg voro kända såsom skickliga ämbetsmän men ingendera såsom politisk personlighet. Jag ansåg vid denna tid såsom en fördel att icke binda händerna genom att gifva konseljen någon politisk färgläggning.

I medlet af december blef jag angripen af en lindrig feber och måste hålla mig till sängs några dagar. Därunder fick jag sent om aftonen den 17 bud från kungen att genast komma upp till honom. Då kungen visste, att jag var sjuk, kunde jag förstå, att något viktigt hade händt, men kunde ej ana, hvad det var. Jag fick hastigt en vagn och klädde mig, så att jag inom en halftimme var på slottet, där i kungens förmak en mängd betjäning med allvarsamma ansikten stod samlad. Utan att fråga någon, gick jag direkt in till kungen, som sade: »Det gick hastigt med farmor.» Jag fick då veta, att änkedrottning Desideria hade kommit hem från operan, fick slag och föll i slottstrappan samt dog, innan hon hunnit bäras in i sina rum. Kungen ville nu, att jag redan samma afton skulle försegla hennes skrifbord och chiffonieren och efter att hafva fullgjort detta, låg jag snart åter i min säng och fortsatte febern, som dock icke af afbrottet förvärrats.

ÅR 1861.

Redan i januari började jag bouppteckningen efter änkedrottning Desideria, men utredningen och realisationen drogo ut ett par år.

Hon ägde ett hotell i Paris, som hon länge velat sälja och för hvilket hon varit bjuden två millioner francs, men innan hon hunnit besluta sig, om hon skulle antaga anbudet eller ej, blef det beramadt, att en boulevard skulle dragas fram öfver tomten och däraf medtaga en tredjedel, till följd hvaraf det blifvit henne ålagdt att inom några månader hafva rifvit och bortfört hela hotellet. För den exproprierade tredjedelen bjöd staden Paris endast tio francs, enär de återstående två tredjedelarna af tomten förmentes få ett så ökadt värde genom att blifva beläget vid Boulevard Malesherbes, att detta ersatte icke blott den förlorade tredjedelen af tomten utan ock hela den gamla byggnaden. Med någon svårighet fick man dock öfverklaga detta anbud och saken hänsköts till en jury, som slutligen beviljade 100,000 francs till expropriationen. Oskar Björnstjerna, som varit änkedrottningens kammarherre, skickades nu till Paris för att sälja så väl hvad som fanns kvar af hotellet som två egendomar på landet, Villarceaux och Moussy le Neuf, hvilka jämväl tillhört änkedrottningen. Genom styckning och särskilda försäljningar af tomtdelar lyckades han erhålla en köpeskilling, som för det hela uppgick till nära två millioner francs, likasom han sålde de båda egendomarna för en million. Något senare försämrades konjunkturen, och så höga pris kunde då icke vidare uppnås, så att arfvingarne voro synnerligen belåtna med Björnstjernas beskickning, hvilken besparade mig mycket bekymmer och arbete. Utom nämnda fastigheter ägde änkedrottningen äfven ett mycket litet hus i Marseille, som såldes.

Enligt öfverenskommelse emellan arfvingarne tillföll änkedrottning Josefina en lott lika med hvart och ett af de fyra barnbarnen, och hvarje lott uppgick till omkring en half million kronor, då man beräknade något afdrag för en mycket dryg pensionslista.

Denna vinter beslöto min hustru och jag att i stället för en bal gifva ett sällskapsspektakel och anordna tableaux vivants, hvartill allt vår stora sal synnerligen väl lämpade sig. Då Manderström hörde detta, frågade han, om jag var galen. Enligt hans mångåriga erfarenhet kunde nämligen ett societetsspektakel, helst om corps diplomatique skulle deltaga, omöjligen gå

för sig utan tusen brouillerier och kabaler, och man fick tacka Gud, om det icke blef slagsmål. Vi beslöto dock att försöka och göra allt för att undvika obehag. Det lyckades också fullständigt, genom att tillmötesgå allas önskningar, men kostade mycket pengar, dels för teaterns aptering och dels för traktering vid 17 repetitioner. Tablåerna ordnades af professor Höckert, som till och med själf målade en af fondridåerna. Fröken Jacquette Gyldenstolpe (sedermera grefvinna Essen) och kammarherre V. Aminoff voro de, som beundrades mest för sin skönhet. Baron Hochschild och holländske ministern grefve Bylandt vunno priset såsom aktörer. Spelande damer voro friherrinnan Pirch, född prinsessa Thurn och Taxis, friherrinnan Peyron, född Due, och fröken Wirsén (sedermera fru Martino).

Hertiginnans af Östergötland nedkomst väntades någon af dessa dagar, och just under representationen hos oss, den 27 februari, medan sista pjesen spelades, kom bud. att stunden var inne. Kungen befallde, att intet afbrott fick ske, men aflägsnade sig jämte de öfriga kungliga personerna. Grefvinnan Brahe, som tjänstgjorde hos hertiginnan såsom hofmästarinna, fick kläda om sig i hofdräkt uti vagnen på vägen till palatset. Min hustru, ehuru äfven hon var kallad till vittne vid tillfället, fick tillstånd att stanna hos sina gäster, men jag skyndade bort, beröfvad mina vanliga ytterplagg, som tillgripits af Manderström och Sibbern. När jag hann fram, var prins Karl redan född och bars omkring af änkedrottningen för att visas. En del af vittnena följde mig sedan hem, där vi vid supéen med de andra gästerna drucko den nyfödde prinsens skål.

Vid denna tid bildade sig de s. k. frivilliga skarpskytteföreningarna, i det uppgifna vackra syftet att bidraga till fosterlandets försvar. Det var redan i och för sig en något betänklig sak, att beväpnade kårer organiserades utan allt tillstånd eller kontroll af landets regering. Men ännu betänkligare föreföll det, då en af de förnämsta stiftarne. August Blanche, öppet uttalade, att meningen var att bilda ett försvar både mot det yttre och det *inre* Ryssland. Emellertid var det kinkigt att förbjuda hela saken, då den omfattades med ett lifligt intresse, som hos de flesta säkerligen var fullt lojalt. Detta hade ock varit att förstöra en god sak, äfven om därför kunde hafva funnits någon laglig form. Regeringen påfann då en behändig utväg, hvaraf jag tillräknar mig en del af äran. Den 8 mars utfärdades nämligen en kungörelse af innehåll, att Kongl. Maj:t, som med välbehag ansett den fosterländska syftningen af föreningarnas verksamhet, funnit angeläget, att fastän dem lämnades öppet att självfa ordna sina inre angelägenheter, de likväl underkastade sig hvad som erfordrades för att konungen, såsom enligt regeringsformen högste befälhafvare öfver rikets krigsmakt, kunde förordna om alla påräkneliga försvarskrafters användande; hvarför Kongl. Maj:t fastställde vissa hufvudgrunder för ifrågavarande föreningar och däribland, att öfverbefälhafvare skulle, efter förslag af förening, förordnas af Kongl.

Maj:t, hvilka grunder skulle tjäna till efterrättelse för hvarje frivillig skarpskytteförening, som ville utgöra en del af nationalförsvaret; och ville Kongl. Maj:t tillse, i hvad mån understöd kunde beredas sådan förening; hvaremot de föreningar, som undandrogo sig denna för nationalförsvarets ordnande erforderliga sammanhållning och kontroll, skulle betraktas endast såsom enskilda sällskap.

Åtskilliga af föreningarnas upphofsman blefvo helt missnöjda med detta regeringens schackdrag och yrkade, att man icke skulle därvid fästa något afseende. Men då grundlagen ovillkorligen bjuder, att konungen skall vara krigsmaktens högste befälhafvare, hade de svårt att vidhålla, att föreningarna, om de icke erkände konungen såsom äfven deras befälhafvare, ändå kunde räknas till krigsmakten, och deras syftemål måste då finnas vara uppenbarligen misstänkt. Slutet blef, att man underkastade sig kungörelsen, och skarpskytteföreningarna, hafva sedan aldrig gifvit anledning till politiska farhågor.

Mot slutet af mars gjorde konseljen åter en stor förlust därigenom, att statsrådet Wallensteen efter uppnådd pensionsålder begärde sitt afsked. Han hade i tretton år suttit i statsrådet och förut under åtta år samlat sakkunskap såsom expeditionschef i civildepartementet. I fråga om alla administrativa författningar och, prejudikater var han af alla lefvande lexika jag känt det fullständigaste och säkraste. Men han ägde äfven djupare insikter och förenade därmed en liberal statsmannablick, som sträckte sig öfver alla tidens frågor. Man kunde icke tro, att han var den han var, då man såg hans tafatta hållning och fula ansikte eller hörde hans hackiga, nästan stammande uttal. Efter honom blef öfverste Thulstrup konsultativt statsråd, sedan man öfvervunnit betänkligheten, att han kunde anses icke vara en infödd svensk man. Hans föräldrar hade nämligen varit danskar, som en längre tid före sonens födelse inflyttat till Sverige och där bosatt sig på fast fot, men först ett par år efter sonens födelse i Landskrona upptogs fadern till svensk medborgare. Sonen var således född i Sverige, men det var därför icke afgjordt, att han var född svensk. Det upplystes dock, att enligt dansk lag hade fadern, redan innan sonen föddes, förlorat sin danska nationalitet, därigenom att han alldeles satt sig ned under främmande herrskap. Och när fadern icke längre var dansk, kunde icke heller sonen vara det, vid hvilket förhållande sonen, såsom född i Sverige, väl också borde anses vara infödd svensk. Man lär senare i konstitutionsutskottet hafva satt i fråga att härom väcka anmärkning, men ingen sådan kom fram.

Den 9 april gick ridån upp för andra akten i norska frågan, i det jag den dagen i sammansatt svenskt och norskt statsråd anmälde så väl den äldre

unionskommittéens förslag till en ny föreningsakt som rikets ständers skrifvelse af år 1860 om revision af föreningen, därvid jag afstyrkte den gamla unionskommittéens förslag men hemställde, att Kongl. Maj:t ville för samma ändamål tillsätta en ny kommitté, bestående af fem eller sex ledamöter från hvartdera riket; hvaröfver norska regeringens yttrande infordrades såsom den första åtgärden.

De vidlyftiga handlingarna i denna fråga äro på nådig befallning särskildt tryckta, och jag vill icke här lämna någon redogörelse för deras innehåll, ehuru de tvifvelsutan utgöra viktiga bidrag till teckningen af mig såsom statsman.

Här må endast sägas, att den ståndpunkt, jag i revisionsfrågan intog, var så norskvänlig som den gärna kunde väntas af en svensk, då jag, ehuru jag icke kunde medgifva att grundsatsen om båda rikenas jämlikhet vare sig i norska grundlagen eller riksakten fanns stadgad annat än för vissa fall, likväl ansåg, att denna grundsats borde utsträckas till alla framdeles uppkommande unionsförhållanden, emedan den var stödd på rättvisa och den enda, hvarpå en förening emellan fria folk kan utvecklas; hvarjämte jag ansåg Sverige icke böra fordra mera än att erkännas såsom primus inter pares, i de få fall, där den fullkomliga likställigheten icke kunde åstadkommas.

Då kungen i påföljande maj månad reste till Norge, bad jag att få följa med för att se till, om icke något kunde göras i försoningsväg. Jag hade nämligen svårt att tänka mig, att det nationalhat, som i Norge uppstått, skulle kunna fortfara att lefva, blott på grund af en etikettsfråga. Norge ville afskaffa sitt ståthållarämbete, hufvudsakligen därför, att därtill kunde nämnas en svensk, och Sverige hade ingenting däremot men begärde blott att få uttala detta; och häruti skulle ligga ett så oerhördt attentat! Jag hade likväl icke varit många dagar i Kristiania, förrän jag tydligen insåg, att där var för mig ingenting att göra. Jag gjorde mina visiter hos vederbörande, utan att blifva mottagen, men fick från alla håll mottaga kontrabesök, därvid jag lade märke till att alla de politiska personerna kommo två och två tillsammans, sannolikt i afsikt att försvåra alla politiska förkänningar och påtagligen bemödande sig att undvika allt sådant. Endast gamle f. d. statsrådet Vogt kom ensam och talade själfmant politik samt yttrade, att den dag kanhända skulle komma, då man icke klandrade mina åtgöranden i förhållande till Norge.

Jag tog mitt parti och ställde mig som om jag kommit till Norge blott för att se dess vackra natur, men äfven härom hade jag nästan svårt att få tala, ty då jag t. ex. på en stor supé hos kungen på slottet närmade mig åt ena sidan af salongen, drogo sig alla därifrån, och jag blef stående ensam på golfvet. Jag tror icke, att detta skedde af afsikt att förolämpa mig utan af fruktan att blifva komprometterad i andras ögon genom att tala med mig. Damerna voro

likväl mindre rädda, och jag gjorde mitt bästa för att ställa mig väl hos dem. Samtliga statsråden uppfyllde mot mig noggrant alla höflighetens fordringar, och för öfrigt blef jag af ingen ohöfligt bemött, blott kyligt. Några gemytliga personer, såsom äldsta statsrådet Petersen, kunde dock icke ens i samtal med mig undertrycka sin humor.

Först dagen före min afresa från Kristiania kom Birch Reichenwald till mig och talade om det svar, som den norska regeringen hade att aflåta på min framställning om revision af föreningsvillkoren och hvilket Birch skulle författa. Han sade, att han måste vidhålla den norska åsikten, men bad mig vara viss om hans personliga högaktning. Flera år senare, då han lämnat statsrådet, träffade jag honom i Kristiania, och vi voro då de bästa vänner.

På teatern i Kristiania iakttog jag ett karakteristiskt drag af det norska nationallynnet. En berömd dansös, Pepita de Oliva, uppträdde där i ett stycke, som var skrifvet för hennes räkning af Erik Bögh och där Pepita spelade sin egen roll. En norsk teaterdirektör föreställdes hafva rest till Danmark för att engagera henne att komma till Norge. Men allt hvad han såg i Danmark, ända till Pepitas egna ben, föreföll honom så oändligt underlägset, hvad man fick se i Norge, att det icke tålte någon jämförelse. Hans oerhörda skryt öfver Norge uppfattades emellertid af en stor del af den naiva publiken såsom den renaste sanning och applåderades ursinnigt. Några i min närmaste omgifning tycktes förlägna öfver dessa bifallsyttringar, men på mig gjorde det ett godt intryck att bevittna en fosterlandskärlek, som var så stark, att man på fullt allvar ansåg sitt land öfverlägset hela den öfriga världen.

Öfver sommaren hade jag af excellensen Karl Löwenhjelm hyrt hans boställe såsom ståthållare på Drottningholm. Själf skulle han tillbringa sommaren utrikes, dels för att besöka släktingar och dels, såsom han sade, för att i Dresden med egna ögon se en eldgaffel, som skulle på egen hand promenera omkring på golfvet. Han var nämligen spiritist. Året förut hade han lämnat mig en plan att upprätta en ministeriell tidning, som han ansåg företrädesvis behöflig för att bekämpa Aftonbladet, hvilken detalj skulle uppdragas åt Crusenstolpe. Kalkylen öfver påräkneliga inkomster och utgifter var dock ganska hasarderad. Innan jag detta år reste till Norge gaf han mig också ett välvilligt råd, huru man skulle behandla norrmännen, och det bestod uti, att man borde skicka en armékår till Trondhjem. Hela det norr därom liggande landet ville gärna blifva svenskt och skulle då samtycka därtill utan svärdslag; men de södra delarna borde man lämna i ro och låta dem slåss med hvarandra.

Före sommarens slut var Karl Löwenhjelm död, och inom sex veckor afledo jämväl två andra excellenser, Karl De Geer och Günther.

Vi måste tidigt flytta in till staden från Drottningholm i anseende till min hustrus väntade barnsäng. Den sista augusti föddes oss tvillingar. Manderström förklarade, att han icke kände något prejudikat på att en tjänstgörande statsministers fru fått tvillingar men ville fråga Wallensteen, om han hade reda på något sådant fall. Efter barnsängen sväfvade min hustru någon tid emellan lif och död, men hennes starka natur segrade, och hon återkom till lifvet, fastän hennes hälsa och nervsystem fått en allvarsam knäck, som aldrig helt och hållet öfvervunnos. Af tvillingarna var den ena en synnerligen frisk och stark flicka men den andra en ganska klen gosse. Efter något mera än ett år rycktes dock flickan bort af difteri, men brodern lefver ännu och har småningom blifvit både frisk och stark.

Själf har jag haft att glädja mig åt en i allmänhet god hälsa, ehuru den ej så sällan varit afbruten af mindre betydande illamåenden. Ett symtom, som hos mig blifvit kroniskt ungefär från samma tid, som jag blef statsminister, är, att jag i regeln vaknar kl. omkring två på natten och har ett par sömnlösa timmar, hvarefter jag åter insomnar. Jag har väl icke haft samma kraft som gamle grefve Platen, hvilken under lika förhållande steg upp och satte sig att skrifva, till dess han åter blef sömnig, men så länge jag hade bekymmer för hela landets välfärd, fann jag likväl dessa sömnlösa timmar vara de bästa på hela dygnet. Ostörd under nattens stillhet kände jag då ofta tanken klarna och angifva, huru jag skulle kunna reda mig ur de svårigheter, som jag under dagens lopp icke kunnat lösa. Sedan jag numera fått mindre att tänka på, förefalla mig dock dessa timmar skäligen tråkiga. För öfrigt vet jag icke, hvad en djup sömn vill säga, och jag har aldrig vaknat ur någon vare sig lång eller kort sömn, hvilken del af dygnet som helst, utan att hafva vaknat från en dröm. Huru upptagen jag varit af mitt ämbete kan jag bäst märka däraf, att mina personliga minnen från den tidigaste delen af min lefnad framstå så mycket lifligare än under den senare perioden, då de liksom blifvit tillbakaträngda af de allmänna angelägenheterna. Jag föreställer mig därför, att om dessa anteckningar komma att få några intresserade läsare, så blir det första afdelningen, som läses helst af dem, som söka *människan*, och den senare af dem, som söka *statsmannen*. Måtte de icke finna båda alltför skröpliga!

Vid tanken på att dessa blad möjligen komma att läsas af många, som icke för mig hysa den ringaste medkänsla, har det icke varit utan tvekan, som jag oförbehållsamt och vidlyftigt blottat mina innersta känslor under yngre dagar, hvilka man naturligast vill gömma for sig själf och allra minst vill lägga fram för offentlig kritik. Då emellertid mitt syftemål varit att efter förmåga framställa hela min personlighet, har jag icke kunnat förbigå något så däruti ingripande som t. ex. min kärleks historia, och skulle jag skrifva något därom, så kunde det icke blifva alltför torrt och knapphändigt, i synnerhet som jag från min förlofningstid har skriftliga aftryck kvar af hvad

jag då kände. Jag blyges icke heller för dessa känslor, och det vill synas mig, att äfven för dem, hos hvilka jag icke kan påräkna någon sympati i detta afseende, det borde kunna vara af något psykologiskt intresse att se, huru det funnits någon värme på djupet äfven hos den, som i allmänhet uppfattats såsom mera än vanligt lugn och kall.

UPPSLAG TILL REPRESENTATIONSFÖRÄNDRINGEN.

–

1861—1862.

Efter att hafva samtalat några gånger med kungen om nödvändigheten af en representationsförändring, tog jag det första steget i denna fråga, genom att till honom öfverlämna följande promemoria:

»U. P. M.

Efter erhållen befallning att skriftligen uppsätta min åsikt angående representationsfrågan, får jag i största korthet sammanfatta den sålunda:

Ståndsrepresentationen är en föråldrad institution, hvars upphäfvande endast är en tidsfråga.

Behofvet af dess upphäfvande visar sig starkt, icke blott i split emellan stånden, som söndrar folket och förlamar dess kraft och som genom det hat, prästeståndet såsom politiskt stånd ådrager sig, hotar svenska kyrkans bestånd, utan äfven i omöjligheten af en stark regering, hvilken måste äga ett säkrare stöd af representationen, än som kan vinnas, när densamma är delad i två lika mäktiga partier, hvilka af ståndsintresse eller ståndshat göra nästan allt till partifrågor.

Sedan rationellare representationssätt med fördel antagits af hela det öfriga Europa, med undantag af England, hvarest aristokratien med all sin rikedom lyckats bibehålla sig i sitt öfverhus endast därigenom, att den afstått från allt väsentligt inflytande, framför allt i beskattningsfrågor, synes tiden vara inne att företaga reformen jämväl i Sverige, där orättvisan att lämna halfva beskattningsrätten åt två privilegierade stånd kan under oroliga tider blifva ett farligt agitationsämne.

Endast omöjligheten att kunna på laglig väg någonting för reformen uträtta

är vid sådant förhållande giltig ursäkt för regeringen att i denna fråga förhålla sig overksam, men äfven under förutsättning af en sådan omöjlighet får en regering icke vara utan en mening i landets viktigaste fråga, och om den vill påräkna någon aktning vare sig af lika eller olika tänkande, måste den öppet uttala denna sin mening.

Regeringen har härvid att förklara sig antingen för dem, som endast successivt vilja genomföra reformen, eller för dem, som på en gång vilja taga steget fullt ut.

Ett öfvergångsförslag, i hvilket de nuvarande privilegierade stånden ingå såsom elementer, äger dock sannolikt icke större utsikt till framgång än ett förslag, byggdt på den nya europeiska statsrättens grundsatser, och skulle, äfven om det ginge igenom, icke tillfredsställa nationen utan genast utsättas för enahanda påtryckning, som äger rum emot den nuvarande representationsformen.

Ett förnuftigt förslag, utgående från samfälda val, äger visserligen icke heller stor utsikt till framgång genast, men det har framtiden för sig och vinner flera anhängare hvarje dag. Dess framgång kan möjligen påskyndas därigenom, att regeringen ställer sig på dess sida, och om det ändå faller, är regeringens ställning inför nationen och inför Europa dock bättre, än om dess fall kan tillräknas regeringens verksamhet eller overksamhet.

Det viktigaste i saken är antagandet af grundsatsen om samfälda val. Begränsningar och kvalifikationer vid dess tillämpning äro visserligen nödvändiga, men på utstakningen däraf ligger mindre vikt, än man i allmänhet föreställer sig, ty så snart icke skilda intressen utbrytas och ställas emot hvarandra, gör sig oftast i viktigare frågor ett allmänt tänkesätt gällande hos pluraliteten af så väl förmögnare och mindre förmögna som mera och mindre bildade.

Ett tvåkammarsystem torde dock vara lämpligast för att förekomma ensidiga och förhastade beslut, men båda kamrarna böra utgå från folket i dess helhet och ej från så beskaffade olika valkorporationer, att den ena representerar det högre och den andra det lägre i samhället, hvarigenom blott utbrott af samhällets farligaste inre strid framkallas.

Med begagnande, så vidt möjligt är, af det bestående, synes den ena kammaren med lätthet kunna sammansättas af representanter för landet, valda på samma sätt som bondeståndets, och för städerna, valda såsom borgarståndets; endast med valrättens utsträckning utan afseende på stånd och med de modifikationer af rösträtten, som möjligen kunna föranledas af en ny kommunallag, stiftad af konung och ständer.

Den andra kammarens ledamöter, hvilka böra utses för längre tid och för hvilka de kvalifikationer fordras, som trygga bildningens och förmögenhetens talan, kunde måhända lämpligast väljas af landstingen, därest sådana komma till stånd, men i annat fall länsvis af sockennämndernas eller kommunernas ordförande såsom själfskrifna elektorer.

I fråga om detaljerna har jag emellertid icke nu att uttala någon bestämd mening, hvilken jag dessutom, om jag än ägde den, vore benägen att i viss mån foga efter andras; men i det väsentliga är min mening så fast, att jag såsom justitiestatsminister finner mig pliktig att såsom mitt förnämsta mål arbeta för reformen och söka förbereda de åtgärder, som kunna på regeringen ankomma; i följd hvaraf jag ock måste lämna ämbetet, om icke regeringen vill lägga sin moraliska vikt i vågskålen till förmån för reformen och är beredd att handla, så snart sådant med någon utsikt till framgång kan ske,

Louis De Geer.

Stockholm den 16 juli 1861.»

Då jag nu genomläser denna framställning, finner jag motiveringen teoretiskt tämligen tarflig och vissa förutsättningar oriktiga, men det hela uppskattar jag ännu såsom utgånget ur en sund praktisk instinkt af hvad som borde göras för att betrygga det svenska samhällets lagbundna bestånd.

När jag lämnade min promemoria till konungen, tillade jag muntligen, att om han icke delade min åsikt och ville tillåta, att reformarbetet af regeringen företogs, anhöll jag att få anmäla mig till erhållande af landshöfdingeplatsen i Växjö, som grefve Mörner förklarat sig sinnad att lämna; och ville jag i sådant fall, för att icke vålla konungen något obehag, alldeles icke omnämna anledningen, hvarför jag lämnade statsministersämbetet. Kungen sade sig vilja betänka saken, till dess han återkom från en resa, som han just då ämnade företaga till södra delarna af riket, Norge och Frankrike.

På utresan träffade han i Norrköping den då just till vår minister i Köpenhamn utnämnde Henning Hamilton, hvilken han bad resa till Stockholm för att öfvertala mig att afstå från mitt yrkande om representationsfrågans upptagande till behandling. Hamilton kom också till mig på Drottningholm och sökte under flera timmars samtal ärligt fullgöra kungens uppdrag. Jag gick aggressivt till väga vid mitt försvar och sökte i stället öfvertala Hamilton att omfatta reformsaken och sätta sig i spetsen därför. Ett och annat ögonblick trodde jag det icke omöjligt att lyckas, men slutet blef, att hvar och en vidblef sin mening. Jag har återfått originalet till min promemoria, och jag vill minnas, att det var Hamilton, som lämnade mig

det, men möjligen var det kungen själf vid ett senare tillfälle. Han trodde sig stundom helt och hållet komma ifrån en oangenäm sak, om han blott kunde få förslagsställaren att återtaga sitt papper.

Anländ till Växjö bad kungen grefve Mörner låta med sin afskedsansökning anstå, hvarmed han afsåg att aflägsna all enskild anledning för mig att påskynda frågan.

Efter återkomsten från Paris berättade kungen, att han rådgjort i ämnet med kejsar Napoleon, och denne, som sympatiserade med Karl XV:s skandinaviska funderingar, hade rådt honom att låta göra ett liberalt representationsförslag färdigt men icke framlägga det förrän i något för den skandinaviska frågan gynnsamt ögonblick, då dennas lösning kunde underlättas genom den allmänna entusiasm, som representationsförslaget borde framkalla. Jag kunde dock icke biträda denna mening utan förklarade, att jag ansåg representationsfrågan böra behandlas såsom en sak för sig, oberoende af den skandinaviska, och kunde icke afstå från att i öfverensstämmelse därmed handla, så framt konungen icke entledigade mig från mitt ämbete.

I januari 1862 antydde jag för första gången offentligt mina planer att taga mig an representationsfrågan, uti svaret till en deputation, som till mig öfverlämnade en mängd med talrika underskrifter försedda petitioner om en ny representation. Detta svar, som infördes i Post- och inrikes tidningar, var af följande lydelse:

»Fäderneslandets behof af ett tidsenligare representationssätt framstår för mig lika oafvisligt som för eder och de många, för hvilka I uppträden. Det är min fasta tro, att en reform, utförd i den riktning, som med framgång blifvit beträdd icke blott af de med oss närmast besläktade folken utan af nästan hela det öfriga Europa, skulle bidraga att göra det svenska folket enigt och starkt samt medföra mindre vådor än dem, som äro att förvänta af ståndsrepresentationens bibehållande. Med denna öfvertygelse skulle jag icke kunna stå till svars för mig själf, om jag, på den plats jag nu innehar, försummade något lagligt och hederligt medel, hvarmed jag kunde befrämja reformens genomförande. Endast i omöjligheten att förmå någonting uträtta, har jag hittills funnit ett giltigt skäl för regeringens overksamhet i detta afseende. Jag skulle öfverskatta vikten af den opinionsyttring I, mina herrar, frambären, om jag däruti såge ett bevis, att denna omöjlighet numera upphört. Den är dock ett tidens tecken, som i förening med andra berättigar till den förhoppning, att vi med allt större och större steg nalkas den tidpunkt, då frågans lösning på ett sätt, som så vidt möjligt är förliker anspråken på allmän rätt med allmän säkerhet, kan med någon utsikt till framgång åtminstone försökas. Såsom ett sådant tidens tecken skall jag med tillfredsställelse för Kongl. Maj:t anmäla den nu ingifna petitionen.»

Detta yttrande gjorde visserligen något uppseende men tycktes i allmänhet icke ansetts hafva varit fullt allvarligt menadt; och konungen själf visade mig icke i anledning däraf något missnöje. Jag tror knappt, att han med ett enda ord talade med mig om hela petitionen. Mina kolleger hade ingenting emot, att saken togs till behandling, men förbehöllo sig full handlingsfrihet till dess de fått se, hvad jag hade att föreslå. Kungen själf förklarade, att han var öfvertygad om nödvändigheten af en representationsförändring, icke grundad på stånd, och möjligen kunde medgifva upphörandet af adeln, representerad såsom stånd, men att mycket annat återstod att tala om. Han ville gå så långt han kunde i eftergifter men fordrade också sådana å andra sidan tillbaka. Kunde vi komma öfverens om ett förslag, så borde det framläggas, men icke ett ord finge sägas därom i trontalet till nästa riksdag, ty därmed äfventyrade man adelns opposition, utan att man ännu vore viss om vänsterns fasta understöd.

ÅREN 1862 OCH 1863.

Sedan statsrådet Stang inträdt i den norska konseljen och genom sin öfverlägsna personlighet blifvit själen i densamma, kom unionsfrågan in på ett bättre spår. Norska regeringens utlåtande öfver mitt förstnämnda förslag hade, efter Birch Reichenwalds afgång men före Stangs inträde, blifvit insändt till Stockholm, sedan häntydningen på svenska statsrådens förändrade mening blifvit utesluten. Det innehöll en vidlyftig vederläggning af hvad jag anfört och slutade, under åberopande af stortingets adress, med ett bestämdt afstyrkande af den af mig föreslagna revisionskommitté.

Jag föredrog detta utlåtande i sammansatt statsråd den 18 februari och upptog det till bemötande, men då meningen i Norge för tillfället var uppenbart obenägen att ingå på en revision, som i alla fall icke kunde genomföras utan Norges samtycke, hemställde jag, att med frågan måtte anstå, ehuru jag påvisade faran af att de söndrande krafterna under tiden icke skulle blifva mindre verksamma än de försonande. Hela svenska statsrådet, liksom norska statsrådsafdelningen i Stockholm, instämde i det slut jag föreslagit.

Uppgiften blef nu än en gång, att konungens beslut måtte så affattas, att det tillmötesgick den svenska riksdagens fordran på en revision utan att ogilla dess därför fastställda grunder, men på samma gång icke om dessa grunder uttalade något, som stod i sådan strid mot stortingets adress, att Norges samtycke ens till bildandet af en revisionskommitté blefve omöjligt. Stang och jag hade i förväg därom underhandlat, och han hade uppgjort utkastet till konungens diktamen, i hvilket jag sedermera gjort några smärre jämkningar. Kungen accepterade ock detta diplomatiskt affattade aktstycke, som icke afsåg att i något afseende slita tvisten men att undanrödja hindren mot att på neutral grund begynna att arbeta på ett fredsfördrag. Sålunda heter det i detta diktamen, »att revisionen icke bör vara bunden vid vissa förut bestämda punkter och att de nya bestämmelserna icke allenast böra hvila på den principiella likhet, som måste utgöra grunden för föreningen emellan två fria och själfständiga folk, utan att de också måtte affattas med försiktigt hänseende till det bestående och blott åsyfta att förbättra detta i de riktningar, där förbättring påtagligen kräfves.»

Syftemålet uppnåddes äfven. Det påföljande stortinget uttalade ett

erkännande, att en revision kunde företagas på de villkor, som i kungens diktamen blifvit uttalade, och hade sålunda återkallat den protest mot tillsättning af en revisionskommitté, som i adressen blifvit förkunnad. På den svenska riksdagen väckte grefve Anckarsvärd ungefär samtidigt en motion om att, då Norge vägrade att inlåta sig på den af honom fordrade revision, åt en af svenska män tillsatt kommitté borde uppdragas att utarbeta förslag till en förbättrad unionsakt. Men denna motion blef afslagen, och man syntes äfven i Sverige vara tillfredsställd med den utgång, saken för tillfället erhållit.

En af dem, som från början ifrigt sträfvade att komma till ett godt förstånd i unionsfrågan utan att någotdera riket skulle offra något af sin värdighet, var Sibbern, som var en af de varmaste vänner till föreningen af alla jag känt. Såsom norsk statsminister var han äfven af synnerligen stort värde för de förenade rikenas utrikes politik. Han var en utmärkt diplomat, lika insiktsfull och fin som klarseende. Hans stora försiktighet var en stundom väl behöflig motvikt emot den snabbhet, hvarmed Manderström alltid var färdig att fatta sitt beslut. Skulle jag hafva något att emot Sibbern anmärka, så vore det måhända hans benägenhet att hellre säga sin mening i undfallande ord än att sjunga den rent ut. Mig omfattade han med lika mycken vänskap, som hans fru skänkte min hustru, och deras hus var ett af dem, med hvilka vi utom släkten plägade förtroligt umgänge. Med sitt poetiska sinne skulle Sibbern säkert blifvit en framstående lyrisk poet, om han därom lagt sig vinn.

Då jag första gången lämnade statsrådet skref han till mig några verser, däraf den sista lydde så:

»Og end en Hilsen fra en gammel Ven!
Vort Venskab födtes under Kamp og Kvide.
I tvende Leire var vi, for at stride,
men Kampen standsed, Gud være Lov! itide,
og vi blev fuldtroe Venner efter den.»

Den 21 mars 1862 utfärdades de nya kommunallagarna, hvilka så mäktigt bidragit att i samhällsafseende utveckla det svenska folket. Dessa lagar ansågos då ännu tillhöra konungens ekonomiska lagstiftning, och öfver de förslag, som blifvit af en kommitté utarbetade, hade blott riksdagens yttrande blifvit infordradt. Riksdagen hade gillat hufvudgrunderna men framställt sina anmärkningar, och det hela bearbetades nu i civildepartementet samt föredrogs af Lagerstråle, som därigenom inlagt en synnerligen stor förtjänst.

Omsättningen i konseljen fortgick äfven detta år, i det Magnus Björnstjerna i mars månad afgick till ett ledigt generalsbefäl och ersattes af Reuterskiöld.

Björnstjerna hade varit en allmänt aktad krigsminister med mycken fasthet i karakteren och värdighet i sitt väsen. Han hade lyckats genomföra en ny beväringslag, som bättre ordnade denna institution, och erhålla anslag till öfning af två årsklasser i stället för en. Rättigheten att genom betalning vinna befrielse från öfningarna bibehölls, och de därför inflytande medlen skulle användas till att åt eliter gifva en fullständigare militärisk utbildning.

Björnstjerna var en angenäm kollega, med ett orubbligt lugn, och vanligen vid ett förträffligt lynne, ehuru han hade den mest pessimistiska uppfattning om allt, hvad som skulle komma att i framtiden inträffa.

Fram på sommaren lämnade äfven Ehnemark konseljen och blef utnämnd till befälhafvande amiral i Karlskrona. Han var en hedersman och en samvetsgrann chef för flottan. I sina yngre dagar hade han lidit mycken smälek för hvad man kallade »det misslyckade försöket att öfversegla Jutland». Han hade nämligen fört excellensen Wetterstedt på en fregatt till Frankrike, och på hemvägen fastnade han, till följd af kompassens missvisning, på ett sandref utanför Jutland, där fartyget sönderslogs. Han rapporterade, att Kongl. Maj:ts fregatt, till följd af en outredd naturkraft, låg ett vrak på jutska kusten. »En outredd naturkraft» blef sedan ett bevingadt ord, som användes om alla möjliga missöden. Det erkändes likväl af sakkunniga, att ingenting egentligen kunde läggas Ehnemark till last, och han bibehöll sitt förut förvärfvade anseende såsom en duglig sjöman.

Valet till hans efterträdare föll på Platen, som varit sjöminister en gång förut, och sedan jag fått konungens samtycke, for jag en morgon med ångbåt till Upsala, där jag visste, att Platen för dagen befann sig, och gjorde på en timme upp saken med honom, hvarefter jag återvände med en annan ångbåt till Stockholm, och kunde samma afton för kungen, som då satt i Logården, aflägga berättelse om den lyckliga utgången af min beskickning. Innan järnvägen fanns, var det sällsynt att kunna på dagen resa fram och tillbaka mellan Stockholm och Upsala, om man hade där något af vikt att uträtta, och att värfva någon oförberedd till statsråd, plägade i vanliga fall icke gå så fort.

Därmed var nu den konselj färdig, som sedan utan meningsskiljaktighet framlade representationsförslaget.

För denna sommar hade jag af den s. k. skånske prinsen, Bergman, hyrt hans villa Skansen på Djurgården, belägen högst upp på berget emellan d. v. Blå porten och Hasselbacken, från hvilka båda ställen en kraftig musik ljöd hela eftermiddagarna och sammanflöt på Skansen i de mest skärande dissonanser. Det var under afhörande af dessa missljud, som jag författade grunderna till representationsförslaget. Men till tröst hade jag från fönstren en präktig utsikt öfver Stockholm och inomhus mina små tvillingar, som rullade sig på

ett täcke, gladt lekande med sina äldre bröder.

Samtidigt hade jag mycket annat att tänka på. Regeringen hade före riksdagen tillsatt en kommitté för att utarbeta förslag till en ny konkurslag, och denna kommitté arbetade under hand med norska jurister, för att om möjligt vinna likformighet uti de förenade rikenas konkurslagstiftning. Detta gick också sedermera i fullbordan, så att den satiriske advokaten Duncker, som var en af de norska kommitterade, vid ett besök hos mig, med häntydning på de andra differenserna rikena emellan, sade, att »nu hafva vi åtminstone kommit så långt, att vi kunna göra "fallit" tillsammans». Kommittéens förslag hade emellertid icke ännu hunnit granskas af Högsta domstolen, förrän motion väcktes vid 1860 års riksdag om antagande af kommittéens förslag, och detta bifölls af riksdagen. Vid granskning sedermera i Högsta domstolen erkände väl pluraliteten riktigheten af de flesta hufvudgrunderna i förslaget, men fyra ledamöter afstyrkte detsammas antagande på grund af framställda anmärkningar. Jag var öfvertygad om förslagets företräde i sin helhet framför gällande lag och förutsåg stora svårigheter vid att för riksdagen ännu en gång framlägga en så omfattande författning i ett ämne, angående hvilket så liten sakkunskap där fanns. Men jag hade också stor betänklighet att tillstyrka sanktion å lagen emot Högsta domstolens afstyrkande, i synnerhet som jag icke kunde neka befogenheten af flera bland dess anmärkningar. Jag genomgick därför det hela med mina två vänner Berg och Carleson, hvilka båda nu voro justitieråd men icke deltagit i granskningen af konkurslagen; och då vi alla tre kommit till det slut, att förslaget borde bifallas, ställde jag om, att Berg och Carleson blefvo de justitieråd, som skulle vara närvarande i konseljen, då ärendet där föredrogs. Med beräkning af deras röster blefvo fyra från domstolen för bifall och fyra för afslag, hvarpå lagen sanktionerades och utfärdades.

Bland de propositioner, som på mitt departement gjordes färdiga till nästa riksdag, var en hel ny strafflag. Dess grundsatser voro till stor del redan genomförda i särskilda författningar, som omfattade grupper af vissa brott. Lagens redaktion utfördes af min byråchef för lagärenden, Klas Rabe. Då jag, efter Högsta domstolens granskning, föredrog lagen i konseljen, inträffade det, att två af mig föreslagna paragrafer (16 kap. 8 och 13 §§) kasserades af kungen och andra insattes på stället, enligt en af justitierådet Södergren föreslagen lydelse. Efter mitt förslag skulle nämligen den, som *pådiktade* en annan gärning, som utan att vara enligt lag straffbar vore för hans goda namn och rykte menlig, vara straff underkastad men ägde rättighet att sig från ansvar fria genom att bevisa sanningen af sitt tillmäle. Men enligt lagen, sådan den med Södergrens redaktion godkänts af Högsta domstolens pluralitet, af statsrådet, med undantag af mig, och af konungen samt sedermera af rikets ständer, är det förbjudet att om en annan uttala något, som är förklenligt för hans goda namn och rykte, äfven om det icke allenast

kan bevisas vara sant utan till och med är erkändt, därom all bevisning förbjudits. Förgäfves åberopade jag, att jag hade på min sida lagkommittéen och lagberedningen samt inom Högsta domstolen Berg och Qvensel jämte nästan alla utländska lagar. Södergren hade i så hemska färger målat alla de skandaler, som skulle uppstå, om man tilläte bevisning om sådant, som borde skyddas med hemmets helgd, att hans mening segrade. Under de lifliga debatterna härom framhöll Manderström, att efter min § ägde man t. ex. intet skydd emot att blifva beskylld för äktenskapsbrott. Jo, genom att icke begå det, svarade jag. Ännu i dag är jag glad att icke vara ansvarig för dessa paragrafer i vår strafflag, emedan jag finner det upprörande att stadga straff för det man talar sanning. Rättvisligen måste jag dock medgifva, att detta stadgande icke, så vidt jag vet, hittills medfört många olägenheter i tillämpningen. Men detta kommer sig däraf, att den allmänna moralen är strängare än lagen och att man sällan vågar trotsa den med att åtala någon för det han yttrat något, som hela världen vet vara sant. Polismästaren Wallenberg har dock berättat mig, att han under rannsakningen om något upplopp i Stockholm, ej långt efter det nya strafflagen trädt i kraft, offentligen uppgifvit, att en af de misstänkta på en källare fällt ett förargelseväckande yttrande, hvars omförmälande denne ansett för sitt goda namn förklenligt och för hvilket han därför yrkat ansvar. Wallenberg förmälde, att mera än tjugu vittnen kunde intyga, att yttrandet blifvit fälldt, men som lagen därom icke tillät bevisning, blef Wallenberg dömd till böter.

Förslag till en ny sjölag utarbetades ock i mitt departement af professor Rabenius, såsom särskildt tillförordnad föredragande. En föregående kommittés arbete var redan antikveradt, och Rabenius fick mest stödja sig på de nyaste utländska sjölagarna. Propositionen härom gillades sedermera i det väsentligaste af riksdagen, dock efter ett häftigt motstånd af Erik Sparre med flera.

Med anledning af riksdagens förarbeten skref C. G. Strandberg till största delen en proposition om kyrkomöte, som sedan med några mindre förändringar blef lag.

Med förbigående af åtskilliga andra kungliga propositioner, återkommer jag till representationsfrågan. De af mig författade grunderna förelades statsrådsberedningen, där likväl någon strängare kalfatring icke på detta stadium ägde rum. De godkändes såsom ett lämpligt uppslag för vidare förhandlingar i ämnet, och jag öfverlämnade dem därefter till konungen.

Från hvad som sedermera blifvit grundlag, voro de förnämsta afvikelserna i dessa grunder: att arrendatorer där icke blifvit insatta såsom en särskild klass valberättigade till andra kammaren; att riksdagsmännen i båda kamrarna skulle erhålla arfvoden; att kamrarna själfva skulle utse sina talmän; att vid

gemensamma omröstningar de yngste af den talrikaste kammaren skulle afhålla sig från omröstningen, så att lika stort antal från hvardera kammaren i densamma deltoge; samt att statsutskottet jämväl skulle öfvertaga bevillningsutskottets göromål.

Kungen lämnade mig tillbaka detta exemplar af grunderna, försedt med några egenhändiga anteckningar, men gaf mig särskildt några vidlyftigare anmärkningar, jämväl af honom skrifna men påtagligen af någon förfaren riksdagsman författade. Där bestreds bland annat införandet af årliga riksdagar, hvarigenom man hufvudstupa skulle kasta sig in i det parlamentariska styrelsesättet. Landstingen borde blott få utse en del af första kammaren; den andra delen borde helst tillsättas genom val inom adeln, med biskoparne såsom självskrifna, eller, om detta icke lät sig genomföras, utses af konungen, hvarigenom antalet i båda kamrarna kunde göras lika. Till andra kammaren borde den gamla röstberäkningen efter skatt bibehållas. Det borde öfvervägas, om icke borttagande af arfvodet för första kammarens ledamöter innebure en säkrare garanti än förmögenhetskvalifikationer. Talmännen borde af konungen nämnas.

I en promemoria, hvartill jag har kvar konceptet, sökte jag gendrifva de flesta af dessa anmärkningar och bifogade därvid ett alternativ angående röstberäkning för andra kammaren, enligt hvilket denna skulle ske efter de i kommunalförfattningarna stadgade grunder, så framt icke samtliga till ett valdistrikt hörande kommuner beslöto, att rösterna skulle för alla beräknas lika.

Härpå lämnade kungen mig ytterligare anmärkningar, däruti han vidhöll, att kungen borde utse en del af första kammaren och talmännen; han gaf företräde åt medelbara val till andra kammaren och förkastade alternativet, att kommunerna skulle få afsäga sig röstberäkningen efter skattegrund.

Jag delgaf ock mina grunder för förslaget åt åtskilliga riksdagsmän, hvaribland jag erinrar mig Ehrenheim, Bennich, riksarkivarien Nordström, hvilka sedan endast muntligen sade mig sina tankar, Nordström då ganska vänligt och uppmuntrande, samt vidare rådman Björck, häradshöfding Carlén och, på egen särskild begäran, Gösta Posse, hvilka skriftligen meddelade mig sina anmärkningar.

Sedan grunderna härefter undergått några jämkningar, uppdrog jag åt min expeditionschef Dreijer att i öfverensstämmelse med dem samt med ledning för öfrigt af gamla riksdagsordningen och 1848 års kungliga representationsförslag redigera ett fullständigt förslag till ny riksdagsordning, hvilket han fullgjorde till min stora belåtenhet. Med den kinkiga redaktionen af några paragrafer i regeringsformen, som måste ändras, hjälpte mig ock

Carleson.

Förslaget diskuterades därpå omständligt i statsrådsberedningen, däruti Gripenstedt och Lagerstråle mest deltogo, och slutligen inför konungen, som icke syntes nöjd med det hela, hvarpå ej var att undra, då statsrådet ansåg sig icke kunna gå in på större delen af de af honom önskade ändringar, af hvilka jag gärna skulle biträdt en och annan, om jag icke trott mig veta, att framgången af det hela därigenom skulle omöjliggöras. Troligen ansåg kungen nu förslagets framläggande icke medföra så stort obehag, som mitt afskedande skulle föranleda, då detta numera svårligen kunnat ske. utan att anledningen därtill blifvit känd; och han medgaf slutligen förslagets framläggande för riksdagen, så framt tillsättningen af konstitutionsutskottet blefve sådan, att det kunde påräknas att få förslaget förklaradt hvilande.

Äfven tillät han, att i trontalet fick inkomma en fras om behofvet af en representationsförändring, men utan löfte att något förslag under samma riksdag skulle framläggas.

Sedan riksdagen sammanträdt, lämnade jag till ärkebiskop Reuterdahl afskrift af de §§ i förslaget, som rörde riksdagens ställning till kyrkan och bad, att han efter samråd med dem af prästeståndet, som han själf utsåge, ville säga mig sin tanke. Först efter det förslaget var anmäldt till statsrådsprotokollet, men dock innan det var justeradt, skickade han mig sina »observanda», som innehöllo den skarpaste protest mot den af riksdagen beroende ställning, som i förslaget blifvit åt kyrkan anvisad och däruti bland annat förekom följande: »Hellre än att emottaga detta, böra kyrkan och dess insiktsfulla och allvarliga tjänare låta utvisa sig ur staten och åtnöja sig med den tolerans, som judar och hedningar åtnjuta, och åt staten öfverlämna den lycksaligheten att vara till utan kyrka och således utan kristlighet, alldenstund kristlighet är från kyrka oskiljaktig.» Bland de fordringar, som här för öfrigt framställdes, var, att liksom 114 § regeringsformen jämte annat innehåller, att det forna prästeståndets privilegier icke kunna ändras utan både riksdagens och kyrkomötets samtycke, så borde det stadgas, att 114 § själf icke finge ändras utan kyrkomötets samtycke och att för kyrkomötets samtycke i dessa frågor skulle fordras bifall af så väl dess prästerliga som dess lekmannaafdelning, uti af hvar för sig afgifna yttranden.

Enligt enskildt bref af Reuterdahl hade i detta utlåtande deltagit, utom honom själf, biskoparne Annerstedt, Bring, Anjou och Millén samt doktorerna Wensjoe, Rundgren, Tellbom och Ljungdahl, hvarjämte han försäkrade, att ett vida större antal skulle instämt, om flera hunnit tillkallas.

Dessa anmärkningar föranledde ingen ändring i förslaget, som i dessa delar öfverensstämmer med nu gällande grundlags ordalydelse, men gåfvo mig en

försmak af häftigheten i de strider, jag skulle få att utkämpa.

Under tiden hade jag författat motiver att intagas såsom mitt yttrande till statsrådsprotokollet. Äfven dem underställde jag Carlesons skarpa kritik. I statsrådsberedningen gjordes också en och annan förbättring, af Lagerstråle mest i sak och af Gripenstedt mest i form.

I medlet af januari 1863 aflämnades propositionen till riksstånden, sedan konstitutionsutskottet blifvit så sammansatt, att de ultrakonservativa däruti icke fingo pluralitet.

Bland alla andra fel, som blifvit lagda förslaget till last, är äfven att det skulle vara *doktrinärt*. Intet omdöme torde dock äga mindre grund än detta. Med mera skäl kunde Hamilton i sin broschyr mot förslaget påstå, att »uti det hvilande förslaget har *icke någon grundsats blifvit genomförd*, utan synas där delvis tillämpade nästan alla, äfven de mest stridiga åsikter, som vid en representations bildande kunna göra sig gällande.»

Härpå svarade jag i min broschyr: »Statsmannens uppgift vore lätt att lösa, om den blott bestode uti att yrka ett konsekvent genomförande af en viss grundsats. Hvilken som helst kan t. ex. fordra jämlikhet utan alla inskränkningar, och lika ringa konst fordras att konstruera samhället på den turkiska grundsatsen, att allt skall lyda härskarens vilja.

Hela det konstitutionella statsskicket utgör redan till sin idé icke annat än en modifikation af olika grundsatser, och formerna därinom för nationalrepresentationen kunna härifrån icke utgöra något undantag. Ännu större modifikationer måste framtvingas af afseendet på bestående förhållanden; och bevisen på en representationsforms förtjänster få icke sökas i det mer eller mindre konsekventa genomförandet af vissa grundsatser utan i dess praktiska resultater.»

I självfva verket saknade jag tillräcklig teoretisk underbyggnad för att jag skulle kunnat, om jag också velat, uppgöra ett förslag på hvad man menar med doktrinär grund. För hvarje föreslaget stadgande tänkte jag tvärt om uteslutande på hvad som var praktiskt och nyttigt, med förenadt afseende på det bestående, på förut uppgjorda svenska förslag, t. ex. det af grefve Spens, och på hvad jag trodde af den upplysta allmänna meningen fordras. Först sedan förslagets grunder voro uppgjorda, började jag studera utländska författningar och några teoretiska arbeten, såsom Tocquevilles, Guizots och Stuart Mills, allt för att finna motiver för det förut upprättade förslaget.

Vid första riksdagen åstadkom den kungliga propositionen icke synnerligen stor uppståndelse. De, som ville dess fall, sparde sina krafter till den afgörande riksdagen och hoppades nog, att det då utan synnerligt stor

svårighet skulle kunna förpassas samma väg som alla föregående förslag. Borgar- och bondestånden uttalade sin förtjusning och sände tacksägelsedeputationer till kungen. Manderström fick kungens uppdrag att författa svaren därpå. På mitt förslag insköt han häruti dessa ord: »Förslagets genomförande kräfver af tvenne stånd uppoffrandet af en för dem dyrbar medborgerlig rättighet, hvilken de själfva icke förverkat. Låtom oss alltid ihågkomma, att nationens tacksamhet i främsta rummet tillkommer dem, som nedlägga, icke dem som begära de största offren på fäderneslandets altare.»

Konstitutionsutskottet antog förslaget att hvila till nästa riksdag och vid sådant förhållande underkastades det icke nu ståndens beslut. Ett par af adelns ledamöter i utskottet och alla prästeståndets hade reserverat sig, de sistnämnda i samma tonart som Reuterdahls observanda. I ett längre skriftligt anförande på riddarhuset sökte jag vederlägga reservationerna.

Under tiden hade, kort efter riksdagens början, som inträffade den 3 november 1862, konung och ständer följts åt till Göteborg för att inviga järnvägen dit, hvilket föranledde en rad af storartade och imponerande festligheter. Första nattkvarteret togs i Örebro, där jag fick ett vänligt kvarter hos fabrikör Elgerus, med hvilken jag varit kamrat i Linköpings skola och som då var den förnämsta afnämaren af mina teatermanuskripter. Sedan hade jag knappt sett honom, ehuru tidningen Friskytten serverat en lustig berättelse om huru Elgerus, hvars namn väl icke var fullständigt utsatt men som ändå var omisskänneligen utpekad, hade en dag mött mig på Norrbro, då vi kommit i förtroligt samspråk och på ömsesidiga frågor förklarat, att vi slagit oss någorlunda bra ut i lifvet båda två. Han hade därpå bjudit mig på frukost i operakällaren, men jag var för tillfället hindrad och bad honom i stället dagen därpå äta frukost hos mig i Öfre Bangränden. När han där inställde sig, blef han till sin högsta öfverraskning af en jägare införd till hans excellens justitiestatsministern och igenkände i honom sin gamle skolkamrat. Detta är ett exempel på de mytbildningar, som så ofta uppstå och fästa sig vid personer, som för tillfället äro populära. Om Karl XV har jag hört otaliga sådana anekdoter, bildade fullkomligt i hans stil men likväl mer än apokryfiska. Äfven om min hustru gjorde något dylikt sin rund, då det berättades, att kungen kommit till henne på en slottsbal och, då han fann hennes utseende något nedstämdt, sagt:

Hvarför så tyst och sluten?
Är hjärtat träffadt, vingen skjuten?

Hvartill hon skulle svarat:

Nej, jag är sömnig, det är knuten.

I motsatt riktning är mytbildningen icke mindre verksam att beljuga de personer, som äro misshagliga. Om Crusenstolpe och Lasse Hierta hörde man i aristokratiska kretsar många anekdoter, som, om de varit sanna, skulle stämplat dem såsom moraliska missfoster.

I Falköping möttes festtåget af norska stortingets deputerade, och en gående middag serverades där med stor trängsel i stationshuset. Jag höll där på att råka ut för ett ledsamt misstag. En svartklädd man af ett anspråkslöst utseende stod väntande, med en begagnad tallrik i handen. Jag tog honom för en vaktmästare och skulle just räcka honom äfven min tallrik, då borgarståndets talman, Schwan, som märkte min afsikt, grep mig om armen och hviskade: Det är Ueland, Norges mest betydande man.

Då jag i Göteborg träffade statsrådet Stang, voro hans första ord till mig: Låd os arbeide tilsammen for unionen. Jag räckte honom handen därpå, och vi höllo båda ord, i det vi städse sökte, hvar i sitt land, utjämna de svårigheter, som oupphörligt uppdöko vid det revisionsarbete, som var i, görningen.

Under vistelsen i Göteborg dekorerades baron Nils Ericson och flera af järnvägens byggmästare med ordnar. Många tyckte, att grefve Adolf Rosen äfven borde vid detta tillfälle ihågkommas såsom den där tagit initiativet till Sveriges järnvägar; men kungen vägrade detta, oaktadt framställning gjordes af åtskilliga framstående män. Platen frågade mig då, om jag icke ville bedja kungen, emedan det skulle särskildt i Göteborg göra ett gynnsamt intryck, om Rosen icke blefve förbisedd. Jag lyckades. Rosen blef kommendör af vasaorden, men Tornérhjelm sade: Det trodde jag då icke, att du skulle rå på kungen i en sådan sak, då han sagt nej åt mig och så många andra. Det var föga mindre underligt, att han biföll min anhållan, än att jag framställde den.

Jag hade på våren 1862 blifvit invald i svenska akademien och på hösten i vetenskapsakademien. Äfven i fråga om mitt inträde i den svenska försökte man en mytbildning, och det skrefs i tidningar, att jag förklarat mig icke mottaga valet, förrän Talis Qvalis (Strandberg) blifvit invald, och akademien hade däraf sett sig föranlåten att gifva den mycket liberale skalden en plats bland de aderton. Förhållandet var, att på samma gång jag valdes, hade äfven så skett med Talis Qvalis, innan jag visste om någotdera. Tvifvelsutan hade jag för mitt inväljande till en stor del att tacka den svaghet för blå band, hvaråt akademien i forna tider stundom skattat och till försvar hvarför hon kunde åberopa en föreskrift i sina stadgar, att förbehålla platser äfven åt dem, som beklädt rikets högsta ämbeten. Bland sådana funnos endast få, som

icke helt och hållet saknade litterära meriter; och på mig kunde därför, mutatis mutandis, tillämpas hvad som sades om presidenten i Svea hofrätt, Rosén, som någon tid skötte organistbefattningen i en af Stockholms kyrkor, att han var den utmärktaste juristen af alla organister och den utmärktaste organisten af alla jurister, hvaraf icke nödvändigt följde, att han var någonting utomordentligt vare sig som jurist eller organist. Beskow lät mig förstå, att hvad som förskaffat mig akademiens enhälliga val var mindre min föregående vittra samhet än min ådagalagda stilistiska förmåga i statsskrifter, hvarvid i främsta rummet mina anföranden till statsrådsprotokollet i norska frågan väckt uppmärksamhet. Om mina skrifter i representationsfrågan då ännu hade sett dagen, befarar jag, att deras stilistiska förtjänst icke varit tillräcklig att bereda mig inträde i svenska akademien. Med säkerhet hade åtminstone mitt val då icke blifvit enhälligt såsom nu. Akademien är nämligen, som Rydqvist en gång sade till mig, till i hela sin grund konservativ; och en sådan uppfattning är äfven naturlig för en institution, som har till uppgift att bevara Sveriges stora minnen.

Den 20 december tog jag mitt inträde och höll öfver min företrädare, Strinnholm, ett tal, som åtminstone har den förtjänsten att vara, efter hvad jag tror, det kortaste, som i denna akademi hållits under detta århundrade. Det författades också samtidigt med representationsförslaget. Talis Qvalis höll samma dag sitt tal öfver Israel Hvasser, och min gamle vän B. E. Malmström hälsade såsom direktör oss båda. Ännu inkompetentare var jag visserligen att komma in i vetenskapsakademien. Riksarkivarien Norström lärer ock gjort ett försök att utestänga mig genom att föreslå Richert, men förmodligen fann man, att hans inväljande nu skulle komma alldeles för sent, och valet föll på mig.

Några dagar efter representationsförslagets framläggande anmäldes för statsrådet, att vid bokslutet af räkenskaperna öfver konungens hofförvaltning hade visat sig en brist, som icke kunde betäckas utan en förhöjning af konungens apanage, och att det därför var nödvändigt att af rikets ständer särskildt begära minst en million, fördelad på fyra årsterminer. Saken hade nog sin riktighet men borde icke hafva varit obekant vid statsregleringspropositionens uppgörande. Då nu vid denna tidpunkt en särskild proposition härom afläts, uppfattades det icke utan anledning så, som kungen begärde förhöjningen såsom ett slags betalning för representationsförslaget och i förhoppning, att de eljest så nidska borgar- och bondestånden nu skulle i glädjen vara benägna att lossa på pungen. Jag fann icke tillräcklig anledning att motsätta mig denna af Gripenstedt förut accepterade framställning, ehuru den på mig gjorde ett obehagligt intryck, helst det sades, att planen blifvit konungen ingifven af enskilda rådgifvare,

som icke önskade eller trodde på representationsförslagets framgång och därför ville smida, medan järnet var varmt. Det begärda anslaget blef emellertid utan motstånd af rikets ständer beviljadt.

Regeringens största bekymmer under år 1863 härflöto icke från den inrikes politiken utan från den utländska. Den danska frågan sysselsatte under hela året vårt utrikesdepartement, ehuru den icke slog ut i full låga förrän under dess senare hälft; och dessförinnan hade vi en släng jämväl af en polsk fråga. Ett revolutionsförsök bröt ut i Polen och väckte i Sverige allmänna sympatier. Till och med i riksdagen framkommo motioner om ett diplomatiskt uppträdande af Sverige till Polens förmån. Häraf blef dock ingenting, och man fick nöjas med, att Manderström på riddarhuset uttryckte sitt deltagande för det olyckliga landet. Men nu anlände till Stockholm, under diktadt namn, en ryktbar rysk kommunist, som rätteligen hette Bakunin, hvilken deltagit i en mängd revolutionsförsök så väl i Ryssland som det öfriga Europa, själf slagits på barrikaderna i Dresden och slutligen utlämnats till Ryssland, där han förvists till Sibirien men lyckats rymma. Enligt de underrättelser, regeringen fått om honom i förväg, skulle ändamålet med hans hitkomst vara att här utgifva en incendiär tidning på ryska språket, hvilken härifrån skulle insmugglas till Ryssland. Han mottogs i Stockholm med öppna armar af många liberala politici och bland andra Blanche, hvilken beskref honom såsom den mest intagande människa, han lärt känna. För mina ögon såg han däremot ut som den värste bandit. Såsom tryckfrihetens högste väktare var jag för egen del brydd, huru jag skulle förhålla mig, om Bakunin ville taga ut tillståndsbevis att utgifva sin tidning, hvaremot ryska regeringen naturligtvis kommit med protester, som icke utan brott mot folkrätten kunnat förbises. Det enklaste hade varit att utvisa ur riket en främling, som ställde till förargelse, men detta skulle uppväckt en storm af ovilja, då mannen var uppburen såsom en ädel frihetshjälte. Jag skref en anonym artikel i Posttidningen, som endast innehöll en historisk framställning af hans antecedentia och hans uttalade kommunistiska åsikter. Häröfver blef man mäkta förgrymmad och vädrade en tanke att begå ett himmelsskriande brott mot asylrätten. Statsrådet Bredberg misstänktes vara författare till den anonyma posttidningsartikeln och led därför mycken oförtjänt smälek.

Emellertid hördes någon tidningsanmälan icke af, och anledningen till Bakunins hitkomst var sannolikare att söka i något samband med en expedition, som vid denna tid utrustades i England för att undsätta Polen. Ryske ministern Daschkoff, som höll noga utkik på Bakunin, underrättade en dag Manderström, att Bakunin erhållit löfte om audiens hos kungen, som alls icke dolde sin håg att vara Polen till tjänst. Härvid var dock ingenting att göra, och Bakunin fick gå oantastad. Han bodde på Djurgården, och då han underlät att betala sin hyra, kom hans värd till Manderström och frågade, till hvilken rätt han borde stämma Bakunin för att få honom ålagdt att betala.

Stäm honom till asylrätten, svarade Manderström.

Så kom den omtalade expeditionen till Malmö på en förhyrd ångbåt. Den bestod af ett par hundra polackar, med välförsedda vapenförråd, under anförande af en Lapinsky. De blefvo genast internerade, och deras vapen fråntogos dem och sattes under sekvester. Malmö garnison förstärktes med en skvadron husarer, och generalbefälhafvaren grefve Essen beordrades dit för att i egenskap af kommendant bevaka främlingarne. Då de icke kunde utverka sig tillstånd att fortsätta sin färd emot Ryssland, begärde de att få återvända till England och tills vidare lämna sina vapen i sticket. Det tilläts, men de stego i Sundet ombord på ett annat fartyg, som var dem till mötes, och begåfvo sig därmed till en hamn på södra kusten af Gotland. Härifrån gjorde de ett landstigningsförsök vid Polangen, men då detta misslyckades till följd af storm, återvände de till Gotland för att afvakta ett gynnsammare tillfälle. Men nu befallde svenska regeringen, under konungens frånvaro, att ett örlogsfartyg genast skulle afgå från Karlskrona till Gotland och med eller mot dess vilja afföra sällskapet till England, därifrån det kommit. Samtidigt beordrades till stället en afdelning af Gotlands nationalbeväring, och under protester funno dessa djärfva äfventyrare slutligen för godt att lyda, säkerligen till sin egen lycka, ty de hade ofelbart genast blifvit gripna, om de landstigit på rysk kust. Såsom misstänkt spion hade de dessförinnan skilt ifrån sig en herre vid namn Poles, som stannade kvar dels i Sverige och dels i Danmark, på båda ställena bedrifvande mycket ofog med tillhjälp af sitt vackra utseende och sitt inställsamma sätt hos damerna.

Hela denna affär sköttes af Manderström, enligt mitt omdöme, med mycken klokhet och takt. Hvarken han eller jag voro utan sympati för Polen. Men under Europas dåvarande ställning, och så som vi voro rustade, hade det varit ganska äfventyrligt att emot all folkrätt tillåta eller understödja krigiska företag emot en vänskapligt sinnad makt att utgå från Sverige. Kungen tyckte dock, att man kunnat blunda bättre.

Den i augusti 1863 skedde ett ombyte i konseljen, då Thyselius afgick från ecklesiastikdepartementet och efterträddes af Carlson. Anledningen var icke af politisk natur, ehuru platsen nog blifvit mindre angenäm till följd af prästeståndets ovilja mot alla, och i främsta rummet deras egen chef, som varit med om representationsförslagets framställande. Om Thyselius ämbetsmannaskicklighet var icke mera än en mening, och i hans offentliga karakter fanns mera stål, än hans blygsamma sätt att vara gaf anledning att förmoda.

Samma sommar köpte jag huset n:r 9 vid Nybrogatan i Stockholm. Vi hade flyttat från ämbetsvåningen till n:r 3 Arsenalsgatan, men då grefve Jakob Hamilton köpt detta hus och ville ombygga det, måste vi efter halftannat år

flytta därifrån. Då det vid denna tid var svårt att få hyra en lämplig våning, erbjöd mig grefvinnan Ulla De Geer att få låna köpeskillingen, 80,000 kr., till det s. k. Tawastska huset, som var till salu och ägdes af baron Lave Beck-Friis. Det var samma hus, som Gustaf III skänkt och ordnat åt Schröderheim och där han berättas hafva under en riksdag, liksom af våda, inläst några gensträfviga bönder, så att de icke hunno fram till en votering, i hvilken de velat motsätta sig regeringens önskan. Köpet kom till stånd, och här fingo vi en treflig bostad, sedan vi beslutit oss att använda den största salongen till barnkammare, därifrån den dock vid en kunglig bal för tillfället åter upphöjdes till danssal.

DANSKA FRÅGAN (1863—1864.)

Om vår s. k. danska fråga äro en stor del af de autentiska handlingarna genom officiellt tryck framlagda, och återstoden är ännu icke tillgänglig. Om de inre trådarna, som jag icke hållit i min hand, har jag icke fullständig kännedom, och sådan lärer väl komma att saknas till dess de konvoluter, som Manderström och Henning Hamilton hvar för sig deponerat i offentligt förvar, få öppnas. Därtill kommer, att jag om dessa tilldragelser icke gjort några enskilda anteckningar och finner mitt minne däraf efter tjugufem år bristfälligt.

Mycket har blifvit skrifvet i pressen om detta ämne, både förvrängdt och sant, som till en del kommit till allmänhetens kunskap genom hvad som åtminstone ansetts såsom indiskretioner. Detta gifver mig anledning att betänka, det icke äfven jag må göra mig skyldig till någon indiskretion, uti hvad jag har att angående denna fråga anföra, så vidt det grundar sig på enskilda skrifvelser och bref. I främsta rummet gäller det härvid att rätt uppfatta hvad som enligt vår i detta afseende högst otydliga tryckfrihetslag är tillåtet eller förbjudet.

Jämte utgifvande af diplomatiska handlingar, som ej äro äldre än femtio år, förbjuder nämligen vår tryckfrihetsförordning, utan all tidsbestämning, att utgifva enskilda bref, utan deras tillstånd, som brefven *angå eller tillhöra*. Ett bref *tillhör* icke den, som fått, utan den, som skrifvit det. Därpå har man t. ex. ett prejudikat, då grefve Georg Adlersparre sakfälldes för det han låtit trycka bref, som han fått från grefve Wetterstedt, utan dennes tillstånd. Men om den, som skrifvit brefvet, är död, *tillhör* det då hans arfvingar? eller får det aldrig utgifvas, om icke brefvets författare före sin död därtill lämnat tillstånd? eller är den, som rätteligen fått brefvet i handom, då dess ende ägare? Därom säger lagen ingenting, lika litet som hvad skall förstås med att tillstånd erfordras af den, som brefvet *angår*, hvarmed väl icke kan syftas på några andra än den, som skrifvit brefvet och den, till hvilken det är ställdt. I allmänhet tros det vara tillåtet att utgifva enskilda bref, som äro femtio år gamla, då det knappt kan antagas, att en längre preskriptionstid afsetts för enskilda än för diplomatiska handlingar, samt det synes icke rimligen kunna

hafva varit lagens mening att för alla tider tilltäppa en så viktig historisk källa som enskilda bref. Jag har läst, att Bismarck skall ha yttrat, att man icke alls kan döma till de verkliga driffjädrarna af de officiella depescherna men något mera af enskilda bref, och historien skulle blifva ett lögnens blad, om ingenting finge skrifvas om en historisk person, som han icke själf önskat skulle blifva bekant. Å andra sidan blir domen öfver en afliden icke blott rättvisare utan mången gång också mildare, då man lär känna hans bevekelsegrunder, som ofta klarare lysa igenom i förtroliga bref än i handlingar och muntliga samtal, som utan lagens skydd kunna prisgifvas åt offentligheten.

Naturligtvis måste häfdatecknaren endast med kritik och varsamhet begagna enskilda bref, ty de äro stundom skrifna för att vilseleda eller i en endast tillfällig stämning. Men en sådan kritik erfordras äfven vid begagnandet af alla andra historiska källor, och jag kan icke instämma med dem, som anse, att alla förtroliga bref böra brännas, äfven om de för historien skulle äga det högsta värde. Däremot är det billigt, att de icke få allmängöras, så länge sådant kan personligen skada författaren eller såra hans allra närmaste. Femtio år synes dock vara en tillräcklig tid för ett minnes fridlysning från sanningens dom.

Enär de bref af allmänt intresse, som jag har i min ägo, alla äro yngre än femtio år, ämnar jag här icke intaga något af dem, så frestande det än kunde vara. Endast några kortare oförargliga utdrag ur ett eller annat bref af numera aflidna personer komma måhända att här inflyta.

Däremot anser jag mig äga full rådighet öfver de bref, som jag skrifvit själf och hvartill jag återfått originalen eller har koncept i behåll, ehuru jag vill använda äfven dem med all grannlagenhet.

Skandinavismen var ett arf från konung Oskar I, hvilket med all kärlek öfvertagits af Karl XV; och då hotande moln drogo sig tillsammans öfver Danmark, hade Manderström, såsom utrikesminister, i en flitig depeschväxling under flera års tid väldeligen kämpat till Danmarks förmån, till största delen i full öfverensstämmelse med danska ministären, för hvilken Hall vid denna tid stod i spetsen.

Tvifvelsutan hade Manderström i flera af dessa depescher fört ett språk, som icke var nog försiktigt, så framt det icke varit hans bestämda mening, att Sverige ville i alla händelser uppträda såsom Danmarks bundsförvant, därest det råkade i krig med Tyskland. Det vådligaste, som härunder förekommit, var, att svenska kabinettet hade rent af uppfordrat Danmark att afsöndra Holstein icke blott från det egentliga Danmark utan ock från Slesvig, i den tron, att Tyskland skulle låta sig nöja med att få Holstein helt och hållet i

tyska förbundet; men då Danmark den 30 mars 1863 utfärdade ett sådant patent, förklarade Tyskland detta innebära ett brott emot Holsteins traktatsenliga förbindelse med Slesvig och hotade med exekution.

Någon fråga om ett aktivt uppträdande å Sveriges sida hade likväl icke blifvit väckt förrän vid kung Karls besök hos kung Fredrik på Skodsborg i juli 1863. Danske premierministern Hall, som därvid varit närvarande, skref genast till Hamilton, att vår kung då utlofvat en allianstraktat och skickade till och med ett förslag till ordalydelse däraf. Hamilton var nu också vunnen för saken.

För att få detta inpassadt i de konstitutionella gängorna, kom Hamilton i första hälften af september till Stockholm, och ett sammanträde för ändamålet blef utsatt hos kungen på Ulriksdal, efter hvad jag tror den 8 september. Därtill voro kallade, utom Hamilton och Manderström, äfven jag och Sibbern, samt på mitt särskilda yrkande också Gripenstedt. Jag visste nu hvad frågan gällde och var angelägen att hafva med mig en debattör, som kunde mäta sig med Hamilton.

Manderström redogjorde vid sammanträdet för frågans ställning, men diskussionen fördes till största delen emellan Gripenstedt och kungen, som var så ifrig att vederlägga Gripenstedt, att det var svårt för de andra att få tillfälle att yttra sig något vidlyftigare. Men mycken kraft framhöll Gripenstedt det vådliga för Sverige att förbinda sig till krig mot Tyskland och det obilliga uti att vi utan utsikt till någon fördel skulle sätta hela vår välfärd på spel, endast för ett dunkelt skandinaviskt hugskott. Han gick så långt, att han, med häntydan på Gustaf IV Adolfs afsättning, varnade kungen för ett så hufvudlöst företag. Sibbern och jag afstyrkte i hofsammare ordalag att afsluta den ifrågasatta traktaten, så framt vi icke fingo biträde af åtminstone en stormakt. Manderström uttalade icke bestämdt sin mening; och Hamilton förklarade, att det nu var för sent att resonera om nyttan eller vådan af traktaten, då den var utlofvad af kungen och sedan jämväl varit föremål för diplomatiska underhandlingar, under hvilka detta faktum blifvit erkändt. Utan bestämdt löfte om fullmakt till traktatens afslutande ville Hamilton icke återvända till sin post i Köpenhamn. Slutet blef, att det skulle skrifvas till både England, Frankrike och Ryssland med ifriga uppmaningar att komma Danmark till hjälp och med löfte, att i sådant fall medverkan af Sverige och Norge kunde påräknas. Fick man icke ja från något håll, hvilket var nästan att förutse, så förklarade Sibbern, Gripenstedt och jag, att vi måste på det bestämdaste afstyrka traktaten.

Efteråt sade Hamilton till mig enskildt, att följden af sammanträdet vore naturligtvis, att han begärde sitt afsked; men detta var icke tillräckligt. Äfven Manderström måste gå, om han ville rädda något af sitt anseende. Manderström tycktes ock till en början härtill besluten; och Sibbern ville, att

jag skulle i sådant fall förordnas till utrikesminister för tillfället och utfärda ett cirkulär till utrikes makter, som klargjorde ställningen.

Det naturligaste hade väl varit, att kungen behållit Manderström och låtit oss andra gå. Men Manderström insåg nog nu faran af den hittills följda politiken och omöjligheten att föra den igenom, då saken ytterst berodde på rikets ständer. Han hade nog aldrig trott, att det skulle blifva fråga om mera än ett diplomatiskt fälttåg och att det skulle tillräckligt imponera på Tyskland, om det trodde, att Danmark skulle få en bundsförvant. Då detta nu icke syntes hjälpa och han fann ett motstånd genast mot att gå längre än han redan gjort, så svek honom modet.

Gripenstedt åkte hem från Ulriksdal i min vagn sent på aftonen och var synnerligen nöjd med utgången, däraf han tycktes hufvudsakligen tillräkna sig äran. Häruti tror jag, att han hade så till vida rätt, att Manderström sannolikt af hans energiska framställningar fann hela omöjligheten att fortsätta på den inslagna vägen. Men om Gripenstedt trodde, att han öfvertygat kungen, så bedrog han sig. Kungen önskade fortfarande lika lifligt som förut att infria sitt gifna ord och taga följderna däraf. Hade han blott kunnat få några ministrar, som vågat följa honom, så hade han tvifvelsutan kastat tärningen. Det var icke långt efter nyssnämnda sammanträde, som han gjorde försök att bilda en ministär, som ville uppträda aktivt. I främsta rummet vände han sig till Lagerbjelke, som likväl befanns omöjlig; och äfven på andra håll gjorda förkänningar visade sig fruktlösa.

För min del var jag i stor ängslan för ställningen. Med Hamiltons ord i minnet ville jag icke inverka på Manderström att kvarstanna, om det kunde strida emot hans politiska heder, och han hade yttrat efter sammanträdet, dock icke till mig, att om han haft en giftflaska bredvid sig vid dess slut, så skulle han troligen tömt den. Men jag förutsåg de största olägenheter af hans afgång i detta ögonblick. Om han och Hamilton nedlade sina ämbeten på samma gång, som underhandlingarna afböjdes, så skulle detta för hela världen ådagalägga en brytning, som icke blott vore komprometterande för kung Karl personligen utan också ytterst skadlig för Danmarks sak, på samma gång som alla svenska sympatier för broderfolket skulle våldsamt stötas för hufvudet.

Men när Manderström fått sofva på saken, kom han till mig och frågade, om han skulle stanna kvar. Jag svarade, att jag på det högsta önskade det, om han ville och trodde sig kunna verkställa en anständig reträtt. Och detta gjorde han med användande af hela sin stora talang. De lysande egenskaper han härvid ådagalade skulle dock knappt varit tillräckliga för att föra oss någorlunda oskadade ur bränningarna, om icke ett par yttre lyckliga omständigheter därtill bidragit.

På den varma appellen till stormakterna om hjälp åt Danmark ingingo icke synnerligen tillfredsställande svar, och i en depesch till Hamilton började därför återtåget. Manderström ålade däruti Hamilton att fästa Halls uppmärksamhet på att för en allianstraktat vore nationalrepresentationernas samverkan nödig, och för tillfället vore denna hvarken i Sverige eller Norge säker. Han önskade därför uppskof med underhandlingarna, men om Hall fordrade ett snart afslutande af traktaten, ansåg Manderström sin regering af hvad i saken föregått alltför mycket bunden, att icke han, i hvad på *honom* ankomme, skulle understödja en sådan önskan; men i hvarje händelse borde Sveriges förbindelser inskränkas till följderna af patentet den 30 mars, enär det för hvarje stat vore svårt att göra sig solidarisk för alla de steg en annan stat kunde komma att vidtaga.

Men jämte denna depesch, som borde delgifvas Hall, skref Manderström samma dag en annan till Hamilton, däri denne anbefalldes meddela Hall det oangenäma intryck, som väckts hos svenska regeringen af det till danska riksdagen då nyss framlagda förslag till en ny grundlag för Danmark och Slesvig, som Manderström förutsåg skulle öka Tysklands förbittring och tydas såsom ett steg till Slesvigs inkorporering, tvärt emot Danmarks förbindelser.

I självfva verket blef ställningen genom denna senare lag, den s. k. novemberlagen, förändrad. Den förut af Tyskland uppgifna krigsorsaken undanröjdes därigenom, att Danmark nu återkallade patentet af den 30 mars, och i stället åberopades nu novemberlagen såsom krigsorsak, och denna hade tillkommit utan svenska kabinettets vetskap. Men hade icke novemberlagen kommit, är fara värdt, att Tyskland ändå gjort kriget för marspatentet.

Härtill kom nu i november månad Fredrik VII:s plötsliga frånfälle och hertigens af Augustenburg uppträdande såsom pretendent till hertigdömena, hvarigenom Manderström förmenade, att frågan måste komma att behandlas af alla de makter, som undertecknat Londonprotokollet om danska monarkiens integritet och Kristian IX:s arfsrätt. Vid sådant förhållande fann han en separattraktat med Sverige olämplig och afböjde nu bestämdt densamma men föreslog, att man likväl icke skulle förklara underhandlingarna afbrutna, i händelse farhåga för traktaten möjligen kunde på Tyskland utöfva något slags tryck. Det var ock endast för att maskera återtåget, som han i sammansatt svenskt och norskt statsråd den 27 oktober hade anmält ett förslag till fullmakt för de förenade rikenas minister i Köpenhamn att afsluta en allianstraktat, dock endast afseende det fall, att Tyskland skulle anfalla Danmark för dess vägran att återkalla patentet af den 30 mars, som då ännu var gällande. Häruti vidtogs nu ingen annan åtgärd, än att norska regeringens utlåtande infordrades, och förslaget blef sedan till följd af förändrade förhållanden aldrig för kungen till afgörande föredraget.

Formellt lät sig Manderströms tillvägagående försvaras, och hans depescher voro så väl skrifna, att man knappt märkte någon förändring i hans tänkesätt, förrän man slutligen fann, att all fråga om traktaten var slut. Såg man åter till själfva kärnan af saken, så hade Sverige visserligen fortfarande lika mycket skäl att hjälpa Danmark, som om det blifvit öfverfallet för patentet den 30 mars. Ty Tysklands verkliga skäl till kriget var ingenting annat än eröfringslust, och alla andra förevändningar voro endast svepskäl. Men Manderströms ställning hade svårligen kunnat räddas, om icke Tyskland fått ett annat svepskäl än detta patent.

Hall, som var angelägen att till stöd för sin djärfva politik kunna inför danska riksdagen åberopa ett förbund med Sverige och Norge såsom säkert, plockade fram för riksdagen ur Manderströms depescher endast hvad som härmed passade i stycke, nämligen de allmänna fraserna och låtsade som han icke märkte de från vår sida antydda hindren. Sannolikt handlade han härvid emot bättre vetande, och detta kunde i viss mån ursäktas en främmande makts minister, som icke hade någon anledning att skona oss och som måhända trodde sig genom sitt förfaringssätt kunna slutligen tvinga fram oss mot vår vilja, eller i motsatt fall hafva oss att skylla på för det att allt hade misslyckats. Till sitt försvar kunde han ock åberopa, att Hamilton gillade hans tolkning af uttalandena hemifrån.

Att Hamilton kunde ännu efter samtalet på Ulriksdal handla så som han gjorde, är för mig mera svårt att förklara, ty om han äfven härför haft stöd i enskilda uppmaningar från kungen och Manderström, så måste han hafva insett, att traktaten icke kunde komma till stånd utan en ministärförändring i Sverige och sannolikt äfven i Norge, och svårigheten för kungen att åstadkomma detta, kunde knappt hafva undfallit honom. Jag tror, att Hamilton i detta fall blifvit något påverkad af sin känsla. Han såg på nära håll danskarne med sin rättvisa sak öfverlämnade till en förtviflad hjälplöshet. De skådade upp till Hamilton såsom sin ende frälsare, och han skulle varit en sten, om han icke däraf blifvit rörd och lifvats af önskan att kunna bringa dem någon hjälp. Sedan han en gång slagit in på denna bog, kom hans äregirighet med i spelet, och på en gång djärf och spelare, som han var både i det offentliga och enskilda lifvet, skydde han inga svårigheter utan föresatte sig att kosta hvad det ville gå såsom segrare ur striden.

Huru han själf uppfattat sin ställning och velat hafva den uppfattad, framgår af ett par bref, som han under denna tid skref till mig, i anledning däraf, att vi här hemma sett oss föranlåtna att i Posttidningen till vissa delar dementera Halls uppgifter till danska riksdagen, och hvaraf jag icke tvekar att här meddela några utdrag, emedan de icke beröra något, som icke förut blifvit allmänheten med behörigt tillstånd meddeladt, och öfverensstämma med hvad Hamilton till sitt försvar för många andra muntligen uttalat.

I det ena brefvet af den 25 december 1863 skrifver han bland annat:

»Posttidningen har flera gånger upprepat, att Sverige aldrig tillstyrkt grundlagen af den 18 november. Taget efter orden är detta sant, ty då jag reste till Stockholm i september, var förslaget ännu icke färdigt och det ingafs under min frånvaro. Ser man åter på sakförhållandet, finnes däri intet, som svenska regeringen ej yrkat, och man skulle väl ock kunna åtaga sig bevisning, att svenska regeringen ganska väsentligt påskyndat förslagets afgifvande.» Och längre fram i samma bref heter det: »Under det förtroliga förhållandet, som ägt rum mellan mig och min chef, har han ofta uti enskilda bref och telegrammer gifvit mig upplysningar och föreskrifter, hvilka jag bort ställa mig till efterrättelse lika väl som de officiella, ehuru jag aldrig kunnat eller kan visa dem. Det skulle således vara önskvärdt, att den, som icke läst hela vår enskilda korrespondens, ej ville göra sig till domare öfver hvad som blifvit sagdt eller icke, emedan det i sådant fall måste hända, hvad som ock händt, att Posttidningens officiella meddelanden komma i strid med hvad Sveriges härvarande minister, på grund af sin chefs enskilda meddelanden, varit fullt berättigad att yttra.»

I det andra brefvet af den 2 januari 1864 förekommer: »Det kan icke vara dig obekant, att jag under tvenne år användt alla mina bemödanden för att hålla oss fria från inblandning i Danmarks strider med Tyskland och från hvarje förbindelse, som kunde blifva oss tryckande. Konungens yttrande vid Skodsborg, de föreskrifter, som därefter blefvo mig meddelade, och slutligen exc. Manderströms besök i Köpenhamn gjorde därpå ett slut. Men ej nog härmed. Jag blef allt mera öfvertygad, att ett verksamt uppträdande å vår sida, hvarigenom vi åt Danmark förvarade besittningen af Slesvig, var, med hvilka uppoffringar det än kunde vara förenadt, den enda möjligheten att skydda oss mot de *ännu större* uppoffringar och vådor, som måste blifva en följd af danska monarkiens sönderstyckande, hvarvid vi antingen skulle nödgas lugnt åse, huru andra stater delade rofvet, eller tvingas att däraf taga en för oss ytterst besvärlig del. Man svarar därpå, att vi allena icke skulle förmått något uträtta, men sådan är ej min åsikt. Utom det att vårt uppträdande gifvit Tyskland anledning till större hofsamhet och gifvit hela frågan en mera omfattande *europeisk* karakter -- hvilket för Danmark varit en fördel --, hade danskarne med vårt bistånd utan tvifvel kunnat försvara sig till våren, då de haft nytta af sin flotta; och då de europeiska stormakterna ej önska krig, hade de haft tillfälle att under tiden föranleda underhandlingar, som kunnat bringa frågan till slut. Skulle jag ock häri misstaga mig, och således danskarne, oaktadt vårt bistånd, förlorat Slesvig, hvaraf monarkiens upplösning måste blifva en följd, hade vi dock ej blott underhållit utan förökat de vänskapliga känslor, som mot oss här *voro* rådande, och den uppgörelse, hvartill vi å ömse sidor kunnat blifva tvungna, hade därigenom väsentligen varit underlättad. -- I motsats härtill har svenska regeringens

politik föranledt, att hertigdömenas skiljande från Danmark *nu* icke utan ett underverk och alldeles oberäkneliga händelser kan förekommas; och vi stå vid dörren af händelser, som ingen af oss önskat men hvilkas följder vi snart få vidkännas. Vår ställning blir därvid så mycket falskare, som, jag vågar säga det, flertalet af Europas statsmän i öfverensstämmelse med danska folket, tro oss med flit hafva låtit det komma på den punkt, där det nu är, för att sedan fiska i grumligt vatten. Det är ock min öfvertygelse, att de uppoffringar, som vi nu måste vidkännas, blifva ojämförligt större än de, med hvilka vi för tre månader sedan skulle kunnat något uträtta.»

Äfven om man icke delar denna Hamiltons uppfattning, bör man skänka den sin aktning.

Själf är jag ännu af den tro, att Sveriges deltagande icke skulle afvändt kriget eller gifvit det någon europeisk karakter, utan att det skulle slutat alldeles på samma sätt, endast med den skillnad, att vi tillsammans med danskarne fått stryk, i synnerhet som vår armé vid den tiden så väl i anseende till utrustning som öfning befann sig i ett mycket underhaltigt skick. Däremot är det möjligt, att skandinavismen därigenom skulle slagit djupare rot.

Efter det kriget emellan Danmark och Tyskland blifvit slutadt, har jag, så godt jag kunnat, sökt försvara svenska regeringens förhållande, uti ett par anonyma artiklar i Posttidningen under september 1864, hvarvid jag utgick därifrån, att Danmark aldrig haft rätt att anse sig säkert om traktaten, då endast underhandlingar om en sådan varit å bane och hvarken någon fullmakt att afsluta en sådan blifvit utfärdad eller Sverige någonsin yttrat sig om traktatens af Danmark föreslagna ordalydelse. Ingen skulle väl våga öppna underhandlingar om en sak, om man redan därigenom; vore förpliktad att gå in på hvad som å motsidan önskades. Hvad jag kan hafva att förebrå mig, anser jag icke vara den del jag haft i att kväfva traktaten före födseln men snarare, att jag icke redan på våren 1863 hade nog blick att inse faran af det språk, Manderström förde, och icke sökte förmå honom att vara försiktigare.

I riksdagens elfte timme afläts en kunglig proposition om ett kreditiv å tre millioner för att i någon mån sätta arméen i tjänstbart skick, så att vi icke vid ännu möjliga krigseventualiteter skulle stå alldeles redlösa; och detta beviljades af riksdagen.

Den 8 december afslöts riksdagen, och jag insatte i förslaget till trontal en fras, hvilken var såsom allmän sats så påtagligen riktig, att icke en gång kungen fann sig föranlåten att stryka den, men som ändå var tillräcklig att upplysa den svenska allmänheten och hela Europa om regeringens ställning till den danska frågan. Denna mening lydde så:

»I makternas rådslag skall jag alltid söka att lägga de förenade rikenas ord i rättvisans vågskål. Det må icke af oss begäras, att vi däruti skola lägga jämväl vårt svärd, utan att beräkna, huruvida ändamålet kan vinnas genom de medel, som stå oss till buds.»

Hos alla och icke minst hos mig lämnade den danska frågans snöpliga utgång kvar en vemodig känsla, som alltjämt ökades vid de underrättelser, som ingingo om huru danskarne dukade under för sina öfvermäktiga rofgiriga grannar; och hos det företrädesvis skandinaviska partiet alstrades mycken bitterhet emot regeringen. I början af mars 1864 tog sig detta luft genom folksamlingar på Stockholms gator och fönsterinslagningar i synnerhet hos Manderström. Äfven till min bostad strömmade en afton en folkskara men hann icke slå ut mera än en fönsterruta, förrän gatan rensades af polisen och afspärrades, så att vidare ofred ej ägde rum. Dessa gatuoroligheter blefvo stillade utan ingripande af militär, men polisen for tämligen hårdhändt fram och utdelade både hugg och slag. Som vanligt ställde sig en stor del af tidningspressen på orostiftarnes sida och yrkade sträng räfst med ordningsmakten. Men denna gång uppträdde äfven själfva justitiekanslern på deras sida med det påståendet, att lagen tillät väl krigsmakten men icke civilmyndighet att använda våld till stillande af uppror, och han hade därför för afsikt att i ett anmärkningsmemorial yrka åtal emot öfverståthållaren, för det denne gifvit polisen befallning att använda våld. Han var så öfvertygad om riktigheten af denna åsikt, att han icke ville afstå från dess tillämpning, med mindre han därom fick en uttrycklig befallning. För att få honom att afstå från sin föresats, måste jag delgifva honom en promemoria, däruti jag, jämte förklarande att regeringen icke kunde gilla hans tilltänkta åtgärd, sökte teoretiskt visa orimligheten och vådan af den grundsats han förfäktade samt att lagen då den till och med tillät användande af det farligaste våld af militärmakt, därmed icke kunde afse att förhindra ett lindrigare våld af polismakt, och i alla fall stadgandet, det upprorsman ligge ogild, skyddade polisen lika väl som alla andra.

Ett par dagar efter nämnda oroligheters slut reste kungen till Norge för att öppna ett utomordentligt storting, som blifvit sammankalladt för att mottaga begäran om ett kreditiv jämväl för norska försvarsverket. Skandinaverna ville nu uppbjuda alla sina krafter för att förmå stortinget att afgifva en opinionsyttring för hjälp åt Danmark, hvarigenom man hoppades att äfven Sveriges intresse skulle upplifvas. Franske ministern Fournier hade också sin kejsares befallning att uppegga kungen till krig, ehuru Frankrike icke ville däruti deltaga. Af denna anledning följde nu också Fournier med till Kristiania.

För att motverka dessa sträfvanden begärde jag att få blifva en af de fyra svenska statsråd, som skulle möta kungen i Kristiania och blef, jämte

Manderström, Lagerstråle och Thulstrup, härtill utsedd. Vi foro på järnväg till Göteborg för att därifrån fortsätta med ångbåt till Kristiania. Ankomna till Halsberg fingo vi ett telegram, hvarigenom vi inbjödos till en supé samma afton i Göteborg, där man ville gifva oss ett erkännande för vår fredspolitik, i motsats till gatudemonstrationerna i Stockholm. »Det här är ohyggligt», sade Manderström, »stenkastning i Stockholm och supé i Göteborg; men då föredrar jag stenkastningen.»

En lysande samling af två hundra femtio personer, däribland Göteborgs mest framstående män, firade oss på aftonen med skålar och tal. Manderström svarade med mycken takt och betonade starkt sina sympatier för Danmark.

Postbåten från Köpenhamn, som skulle taga oss ombord, hade blifvit fördröjd af storm, så att vi fingo ligga öfver ett dygn i Göteborg, och då vi väl kommit af, råkade vi ut för en ännu häftigare storm. En stund, sedan vi kommit ut på öppna hafvet, inkom fartygets befälhafvare, kaptenen i norska flottan Burchardt, i min hytt och sade, att stormen var så stark, att han ansåg sig böra fråga mig, om jag fann, att vi borde vända om. Jag sade honom, att vi visserligen borde vara i Kristiania vid stortingets öppnande, som var utsatt till den 15 mars, men att detta icke var så angeläget, att fartyg och människolif därför borde äfventyras. Huruvida en sådan fara vore för handen, öfverlämnade jag dock helt och hållet åt honom själf att bedöma. Han sade, att själfva vändningen i så hårdt väder icke vore utan sin särskilda fara och att han därför ville vänta en stund för att se, om det icke skulle blifva bättre. Om en timme lofvade han att komma tillbaka, då vi borde fatta vårt beslut. Men det dröjde nära fyra timmar, innan han återkom, och han förklarade då, att han icke ett ögonblick vågat lämna kommandobryggan, emedan stormen varit så svår. Nu var det emellertid bättre, och vi fortsatte vår kurs. Men snart därpå kom en vild snöstorm, som gjorde det omöjligt att se några fyrar och tvang oss att ligga ett dygn och stampa emot sjön nästan på samma ställe. Ändtligen ljusnade det, så att vi kunde gå in till Fredriksvärn. Då jag nu gick upp, var hela däcket en snödrifva, och jag stupade öfver en tunna, som icke syntes. Manderström, som öfvertalat oss att fara sjövägen, oaktadt den osäkra årstiden, och sagt sig aldrig blifva sjösjuk, hade blifvit fulleligen öfverbevisad om motsatsen och såg bedröflig ut i sin peruk, med raknade lockar. Men vi hade icke varit många minuter på smult vatten, förrän hans munterhet och kvickhet började spela lifligare än någonsin. Medan vi lågo i hamnen, bjödo vi kaptenen på middag och bringade honom en tacksamhetsskål. Bland passagerarne var en norsk läkare, som nyss gift sig i Paris och nu förde sin brud till hennes nya fädernesland. Hon hade aldrig förr sett hafvet men var ändå nästan den duktigaste af oss allesammans. Från Fredriksvärn kunde vi med ångbåten icke komma längre än till Dröbak, där vi måste stiga af på isen en half fjerdingsväg från land, och fingo sedan på slädar fortsätta resan till Kristiania i 16 graders köld. Då

vi kommo fram tre dagar senare än vi skolat och först efter det stortinget blifvit öppnadt, hade man i Kristiania varit orolig för oss och telegraferat till alla hamnar, där man kunde tro, att vi sökt tillflykt. När Manderström här möttes af en packe bref, somliga af ett brydsamt innehåll, sade han, att det var ändå mycket lugnare ute på sjön,

I Kristiania rönte jag nu ett vida vänligare mottagande än förra gången. Statsrådet Bretteville sade mig, att nu skulle jag få se, »at de vilde spise ham op», i förtjusning öfver representationsförslaget.

Manderström och jag inkvarterades i det s. k. Palaiset, och åt mig anvisades att ligga i Karl Johans stora säng med ett ofantligt tillslutande sidenomhänge och små titthål åt båda sidor. En morgon då vi drucko kaffe, kom en hoflakej och lämnade mig ett hopviket papper, i hvilket befanns ligga storkorset af S:t Olafsorden. Fournier fick den samma dag vid middagen på slottet på ett ännu mindre högtidligt sätt. Just då han stod i begrepp att lägga en sardin på sin smörgås, kom kungen och räckte honom dekorationen, som han icke kunde mottaga förrän han befriat sig från hvad han hade i händerna.

Fournier ansatte mig dessa dagar ganska häftigt för att få mig mera krigiskt sinnad, i synnerhet en gång på tu man hand, då han bedt mig äta frukost hos sig. »Un peu de courage, monsieur le baron», sade han bland annat, men jag svarade, att då hans kejsare icke hade courage att deltaga i kriget mot Tyskland, vore det för mycket att begära det af mig. Kejsaren hade låtit förstå, att han för tillfället icke kunde äfventyra ett stort krig med Tyskland, men vi riskerade icke mycket, då England och Frankrike genom novembertraktaten hade garanterat våra gränser. Jag tyckte vi kunde förlora mycket nog utan att förlora någon provins.

För öfrigt togs saken också på den skämtsamma sidan. En dag gjordes ett slädparti upp till Frognersätern, därtill jag likväl icke var bjuden. Efter framkomsten värmde man sig framför en ofantlig brasa i den öppna spisen, och lifvad af goda dryckesvaror stod glädjen snart högt i tak. Kungens adjutant Bengt Schildt, som var en stor och stark karl, fattade nu den lille Fournier om lifvet och lyfte upp honom framför brasan, utropande: »Femtio tusen man till Rhein, eller jag kastar er på elden.» »Jag ger er hundra tusen man», svarade Fournier. Kungen, som höll mycket af Fournier, tog honom också och satte honom på sitt knä för att språka med honom. »Je n'aime pas cette position», sade Fournier efteråt till mig. På hemvägen från Frognersätern körde de flesta af sällskapet åtminstone en gång omkull i snödrifvorna.

Hos statsrådet Stang gjorde jag bekantskap med Karl Ploug, som kommit såsom skandinavisk emissarie för att bearbeta stortinget och för detta

ändamål utvecklade en liflig verksamhet. Men stortinget var alls icke fallet vare sig för krig eller skandinavism. Det beviljade det begärda kreditivet men med uttalande, att det likväl icke önskade någon närmare politisk förbindelse med Danmark. En för denna fråga tillsatt kommitté hade till och med föreslagit, att ett bestämdt afstyrkande skulle uttalas mot att deltaga i kriget utan allierade, men detta uteslöts af tinget såsom obehöfligt.

Efter nära fjorton dagars vistelse i Norge återvände jag till Stockholm landvägen med Sibbern. På ett par gästgifvargårdar i Vermland hade folk samlat sig för att afvakta vår ankomst, som var känd genom förbud. De ville af oss höra, om det skulle blifva krig, och blefvo mycket belåtna med att få sina farhågor lugnade.

Skandinaverna nedlade emellertid ingalunda sina vapen. De ville, att Danmark skulle ingå i den skandinaviska unionen, men som sättet för verkställigheten erbjöd några svårigheter, hade de i början funnit det för mycket att ha »to Spörsmaal paa en Gang», och några kloka hufvuden hade till och med uttänkt, att prins Oskar skulle kommit till Fredrik VII:s begrafning för att af folket i Köpenhamn utropas till konung i stället för Kristian IX; men på den kroken fingo de icke kung Karl att nappa.

På våren, under det danska frågan just var under behandling på en europeisk konferens i London, visste sedermera både danska och svenska tidningar berätta, huru kung Karls enskilda bibliotekarie, Emil von Qvanten, i samråd med några danska skandinaver hade i Köpenhamn utarbetat ett förslag till ett skandinaviskt statsförbund, med ett gemensamt parlament för utrikes- och försvarsärenden, hvilka skulle handhafvas af förbundsministrar. Detta förbund borde redan under det pågående kriget träda i verket, så att Sveriges och Norges arméer skickades till Slesvigs försvar, men för framtiden skulle de tre kronornas förening på ett hufvud tillvägabringas genom ett familjfördrag. Förslaget skulle hafva blifvit till konung Karl öfverlämnadt och af honom gilladt samt öfversändt för vidare behandling till danske kungen. Det tillades äfven, att jag skulle hafva erhållit del af detta förslag och varit behjälplig att befrämja detsamma.

För att kunna värja mig emot sistnämnda beskyllning nödgades jag till kungen aflåta två skrifvelser, hvilka jag också här intager till själfförsvar inför eftervärldens domstol. Den ena skrifvelsen var af följande lydelse:

»U. P. M.

Till mera än en af mina kolleger i statsrådet har, i fråga om det af tidningarna nyligen omtalade förslag till en förbundstraktat, som Eders Maj:t låtit tillställa konungen af Danmark, blifvit sagdt, att jag »varit med om

saken». Då det vid sådant förhållande är af vikt för mig att kunna konstatera i hvad mån jag däruti varit delaktig, vågar jag i underdånighet begära, att Eders Maj:t täcktes, antingen genom sin påskrift å denna min framställning eller muntligen för mina kolleger förklara, huruvida nedanstående uppgifter äro sanningsenliga. Jag har nämligen för dem uppgifvit:

att Eders Maj:t icke med mig talat om ifrågavarande ämne förrän en dag i början af maj månad innevarande år (den 4: de?);

att Eders Maj:t då för mig berättade, att ett förslag till ett skandinaviskt förbund blifvit uppgjordt i Danmark, efter samråd emellan flera medlemmar af danska riksrådet, och till Eders Maj:t öfverlämnadt; samt att Eders Maj:t, som ansett konungen af Danmark böra erhålla kunskap om hvad som sålunda förehades, dels skickat det på danska språket författade förslaget till konseljpresidenten Monrad och dels tillskrifvit konung Kristian ett bref i ämnet, därvid Eders Maj:t yttrat sig väl gilla hufvudsyftningen af förslaget men för öfrigt icke däråt hafva ägnat någon närmare granskning, under förklarande, att om någon fråga i detta ämne skulle bringas å bane, borde initiativet därtill tagas från Danmarks regering;

att Eders Maj:t sagt sig hafva förmodat, det konung Kristian icke skulle önska upptaga ett sådant förslag till behandling och att saken därför, med hvad som sålunda skett, skulle vara slut, af hvilken anledning Eders Maj:t ock funnit obehöfligt att därom meddela sig med några af statsrådets ledamöter, men att Eders Maj:t med öfverraskning emottagit ett svar från konung Kristian, hänvisande till ett samtidigt ankommet bref från herr Monrad, däruti denne med stort intresse omfattar den framkastade planen och begär att i ämnet få börja underhandlingar;

att jag därefter fått emottaga så väl konung Kristians bref som afskrifter i svensk öfversättning af förslaget till förbundstraktat och herr Monrads bref, dateradt den 28 sistlidne april, med befallning att af dessa handlingar taga kännedom och jämväl lämna grefve Manderström del; hvarefter Eders Maj:t ville vidare med mig samtala om hvad som borde ytterligare skrifvas till danske konseljpresidenten;

att jag, efter erhållen befallning, dagen därpå åter inställde mig hos Eders Maj:t och då, under yttrande, det jag fann förslaget vara foster af en så omogen politisk dilettantism, att jag betviflade, det herr Monrad verkligen skulle vilja upptaga detsamma såsom sitt initiativ och lägga det till grund för officiella underhandlingar, tillika uttryckte mitt bekymmer däröfver, att hvarken konung Kristians eller herr Monrads bref antydde den uppfattning, att förslaget vore en dansk produkt, och sökte framhålla det betänkliga, om åt saken. skulle kunna gifvas den vändning, att förslaget tillkommit under

Eders Maj:ts auspicier och vore att anse såsom ett från svensk sida taget initiativ; hvarför jag, för att förekomma detta, ansåg synnerligen viktigt att i det bref, som skulle afgå, tydligt omtala förslagets danska ursprung;

att jag vid samma tillfälle tillkännagaf, att jag i största hast upptecknat en sammanfattning af hvad jag ansåg Eders Maj:ts svar, i det skick saken förelåg, hufvudsakligen böra innehålla och aflämnade en uppsats af följande ordalydelse: »Med glädje har jag erfarit, att äfven ni är lifvad för en närmare förening emellan de skandinaviska folken, som alltid utgjort en af mina käraste tankar. Jag delar helt och hållet eder åsikt om nödvändigheten att icke underställa denna fråga den nu församlade konferensen, och som jag jämväl inser svårigheten att till någon grad af mognad bereda ett så svårlöst ämne utan samråd emellan många personer och möten emellan framstående män från alla de tre rikena, hvarigenom lätt skulle väckas en uppmärksamhet, som kunde framtränga ända till konferensen och menligt inverka på dess gång, så öfverlämnar jag helt och hållet till eder själf att bedöma den lämpligaste tidpunkten att i detta ämne taga initiativet genom en officiell framställning till min regering. Detta initiativ bör, såsom jag förut yttrat, komma ifrån Danmark, därifrån ock det utkast till förslag, som jag sändt eder, har sitt ursprung. För närvarande har jag ingen högre önskan, än att tillfälle vid konferensen eller eljest måtte erbjuda sig för mig att ådagalägga, huru oegennyttigt och utan alla biafsikter jag vill i mån af mina krafter verka för Danmarks väl.»;

och att Eders Maj:t, efter uppsatsens genomläsande, jämte anmärkning, att danske konungens intresse för saken jämväl borde i början af brefvet omtalas, yttrade, att orden »därifrån ock det utkast till förslag, som jag sändt eder, har sitt ursprung» måhända icke kunde oförändrade användas, enär Eders Maj:t trodde, att de danska män, som uppgjort förslaget i dess närvarande lydelse, rådfört sig äfven med svenskar, och att Eders Maj:t därför ville något jämka på dessa ordalag men i öfrigt ämnade aflåta svaret i den af mig föreslagna syftning.

Stockholm den 14 maj 1864.

Louis De Geer.»

För egen del ansåg jag hela detta förslag så orimligt och omöjligt, att då jag sade till kungen, att jag fann det vara foster af en omogen politisk dilettantism, så var detta det mildaste omdöme, jag kunde afgifva. Att tro, att Sverige och Norge, efter hvad som då passerat och i sakernas dåvarande läge, skulle vara färdiga att ögonblickligen under pågående krig göra Danmarks sak till sin egen, utan att hafva något om en framtida gemensamhet afgjordt, bevisade redan föga kunskap om sinnesstämningen i de förenade rikena.

Ännu större svårigheter voro förbisedda, vid förutsättningen, att de tre rikenas representationer skulle i all enighet komma öfverens om detaljerna i en förbundsförfattning. Allravärst var förslaget, att denna förbundsförfattning skulle handhafvas af två kungar, utan någon lösning af den frågan, huru det skulle gå, om kungarne blefve af olika meningar. Vidunderligt var ock det påtänkta familjfördraget, enligt hvilket tronföljden skulle alternera mellan de båda dynastierna.

Med en sådan uppfattning måste jag känna mig i hög grad sårad, då det utspriddes, att jag »varit med» om denna sak, och att såsom bevis därför åberopades, att jag författat kung Karls svar till herr Monrad. Hade jag haft att svara i eget namn, så hade det naturligtvis kommit att lyda helt annorlunda. Men nu var uppgiften att skrifva ihjäl saken, i kung Karls namn, utan att kompromettera hans känslor och föregående åtgärder. Af hans samtal hade jag nämligen fått det intryck, att han blifvit bekymrad för fortgången och vändt sig till mig blott för att rådgöra om, huru han oskadd skulle komma ifrån alltihop. Men icke kunde jag ana, att denna min handräckning skulle användas till att inblanda mig såsom part för egen räkning. Jag tror icke heller, att detta var kungens mening, utan snarare, att han citerade mig för att förmildra det ogillande, som han befarade, att hans oförsiktighet skulle väcka, om det tillika kunde sägas, att hans officiella rådgifvare stått alldeles utanför.

Skandinaverna sökte emellertid att slå mynt äfven af mitt namn. I själfva saken var jag efter läsningen af Monrads bref öfvertygad, att det icke skulle behöfvas mera än att fordra, det initiativet skulle tagas från Danmark för att få hela frågan för alltid begrafven. Men hade ett initiativ därifrån verkligen blifvit taget, hade ingenting varit lättare än att visa dess outförbarhet. Både kung Kristian och Monrad syntes, efter hvad jag trodde mig kunna läsa emellan raderna i deras bref, blott af undseende för kung Karl och af farhåga att väcka hans ovilja under den pågående Londonkonferensen, hafva uttryckt sina sympatier för hvad de trodde vara hans skötebarn men alldeles icke däraf förväntat något resultat.

I detta ämne hördes icke heller något vidare af från danska regeringen, men de skandinaviska tidningarnas berättelser därom väckte uppmärksamhet och anstöt hos mera än en af stormakterna, och Manderström måste utfärda ett cirkulär till våra beskickningar med försäkran, att några underhandlingar om ett statsförbund med Danmark alldeles icke vore å bane eller åsyftades.

Sedan konungen fått min promemoria, skickade han den samma dag tillbaka med påskrift: »*Gillas. Karl.*» Han dröjde något att svara på det bref, i hvilket jag inneslutit promemorian, och som hade följande lydelse:

»Eders Maj:t!

Jämte det jag tillåter mig underställa Eders Maj:t bilagda u. p. m., utbeder jag mig att få i korthet skriftligen framlägga inför Eders Maj:t mina bekymmer öfver den politiska ställningen för dagen.

Under hela tiden, som den danska frågan varit brännande och till och med förut, medan den polska var som lifligast å bane, hafva icke allenast verkliga meningsskiljaktigheter i afseende å den utrikes politiken ägt rum emellan Eders Maj:t och dess konselj, hvilka meningsskiljaktigheter varit allmänheten väl bekanta, utan äfven enskilda förhandlingar af Eders Maj:t förts med främmande makters undersåtar och måhända regenter, i en riktning, som stått i strid med det språk, som Eders Maj:ts regering officiellt fört. Dessa enskilda förhandlingar hafva icke heller lyckats undandraga sig offentlighet utan tvärt om, ofta med vanställande öfverdrifter, blifvit allmänna samtalsämnen. Följden däraf har, utom landet, blifvit, att främmande regeringar, hvilka icke kunnat föreställa sig, att Eders Maj:t skulle så länge bibehålla en konselj, som icke delade Eders Maj:ts åsikt om själfva riktningen af den politik, som borde följas, hafva ansett de officiella försäkringarna härflyta ur samma källa, som de däremot stridande hemliga, men uppdagade, förhandlingarna, och vid jämförelse dem emellan dragit den slutsatsen, att det officiella språket icke vore att lita på utan dikterades af falskhet. Inom landet åter har man väl varit sanningen närmare på spåren men dock med föga tillfredsställande resultat. På samma gång som man finner klandervärdt, att konstitutionella rådgifvare bibehålla sina platser, sedan den ena gången efter den andra icke blott de själfva erfarit, att konungen i hemlighet för dem behandlar landets viktigaste frågor, utan ett sådant förhållande till och med blifvit allmänt kunnigt, så försvagas å andra sidan konungamaktens anseende genom det ofta upprepade skådespelet, att konungens uttalade vilja och löften icke göra sig gällande i regeringens handlingar. Det var för att härutinnan återställa ett bättre förhållande, som grefve Manderström och jag i sistlidne mars månad anhöllo, att Eders Maj:t ville ombyta åtminstone statsministrarne i det svenska statsrådet, och jag anser mig skyldig fästa Eders Maj:ts uppmärksamhet på den ännu lika giltiga anledningen till ett sådant ombyte. Det är sant, att Eders Maj:t icke kan afskeda sina rådgifvare utan att hafva andra, som träda i deras ställe, och saken har därpå hittills strandat. Men om det verkligen skulle förhålla sig så, att Eders Maj:t icke kan finna tio personer, för hvilka Eders Maj:t i öfrigt äger förtroende, som vilja åtaga sig ansvaret för den politik, Eders Maj:t vill följa, är icke detta ett afgörande bevis, att denna politiks genomförande är omöjligt? Och bör icke en omöjlig politik uppriktigt, af själ och hjärta, öfvergifvas?

Jag kan icke begära, att Eders Maj:t skall förneka sin käraste tanke, den om ett förenadt Skandinavien, en tanke, som äfven jag hoppas skall inrymmas i

Försynens plan för nordens framtida öden; men jag tror, att under sakernas närvarande ställning och den misstro emot oss, som nu råder hos snart sagdt alla Europas makter, det är nödvändigt för så väl våra och Danmarks närmaste intressen som för vår ära, ja för själfva möjligheten af den skandinaviska idéens realisation i en aflägsen framtid, att Eders Maj:t antingen gör en ministärförändring eller ock låter den skandinaviska frågan för närvarande falla och ej blott underlåter att för densamma utveckla något slags verksamhet utan ock söker bibringa själfva skandinaverna ex professo den vissheten, att Eders Maj:t icke anser tiden läglig för upptagande af deras planer.

Hvad jag här uttalat, gäller visserligen endast för min enskilda mening, men jag har anledning tro, att den i det väsentliga delas af mina kolleger, och Eders Maj:t har gifvit mig. alltför många prof på att Eders Maj:t icke onådigt upptager ärligt menade framställningar, för att jag skulle tvekat att yttra mig med den fullständiga öppenhet, som en rådgifvare är skyldig sin konung.

Underdånigst

Louis De Geer.

Stockholm den 16 maj 1864.»

Det var en vacker sida hos Karl XV, att han tyckte om, att man sade honom sin mening rent ut utan alla förblommerade talesätt. Så äfven nu. Han svarade mig, att det förtroende jag visat för honom, gladde honom. Det hvilande representationsförslaget vore ett hinder för en ministärförändring, och för närvarande vore ingen anledning att göra en sådan. Det vore tids nog att tänka därpå, om vi icke framdeles kommo öfverens.

Det förundrade mig många gånger, att han alltid kunde vara vänlig emot mig, ehuru vi så föga sympatiserade och minst i politiska ämnen, däri det var min lott att motsätta mig hans käraste önskningar. En gång, då vi grälat mer än vanligt och jag vid bortgåendet trodde mig fallit i fullkomlig onåd, skickade han mig dagen därpå sitt porträtt, och vid åtskilliga tillfällen visade han mig små vänligheter, såsom då han sade, att jag behöfde ett glas godt portvin, när jag tappade en votering, och därför sände mig några buteljer af utmärktaste slag. Flera gånger lofvade han också, att han skulle måla en tafla åt mig, men det blef aldrig af.

För rådgifvarne var han en högst angenäm kung i alla regeringsärenden med undantag för de ministeriella och i militära befordringsfrågor. I de sistnämnda hade han ofta nog favoriter, som borde hastigt komma fram, och för att lämna rum åt dem fingo andra stundom hvad Gripenstedt kallade »gå upp som förladdning». Sällan blef kung Karl så ond på mig. som då jag en

gång reserverade mig till statsrådsprotokollet emot en ung adjutants utnämning till öfverstelöjtnant vid ett indelt regemente. Den saken förklarade han sig och krigsministern förstå bättre än jag, med all aktning för mina åsikter i juridiska ämnen.

Han hade ett naturligt godt förstånd, en snabb uppfattning och var icke envis, hvarför han äfven kunde gifva efter i det, som låg honom mest om hjärtat; och för lagen böjde han sig alltid. Kunde man blott visa honom, att något, som han ville, var olagligt, så satte han det aldrig mera i fråga. Dessutom var det en friskhet och naturlighet i hela hans väsen, som gjorde, att alla trifdes i hans sällskap, i synnerhet som han hade en stor förmåga att aflägsna eller åtminstone förkorta allt, som var tråkigt. Långa tal och predikningar älskade han icke.

Man ställer ofta den obilliga fordran på konstitutionella konungar, att de icke blott skola rätta sina regeringshandlingar efter sina lagliga rådgifvares åsikter utan också undertrycka uttalandet af sina egna individuella meningar och aldrig söka råd utom sin konselj. Man bör dock tillerkänna äfven en konung mänskliga rättigheter, och han kan då icke vara skyldig att lämna sitt personliga stöd åt rådgifvare, som icke handla i öfverensstämmelse med hans åsikter. För att kunna uppfylla en konstitutionell konungs förnämsta uppgift, den att lösa ministerkriser, måste han ock söka upplysningar och råd från alla håll. En gång, då jag beklagade mig för Manderström öfver att Karl XV så ofta i hemlighet motarbetade oss, svarade han: »Det få vi icke bry oss om. Det har ännu aldrig funnits en kung, och kommer aldrig att finnas någon, som icke byltat bakom sina konstitutionella rådgifvares rygg.» För sitt eget bästa gör dock en konung klokast att härmed gå till väga med försiktighet, men hvad han får svara för inför historien är icke, att han tänkt olika med sina rådgifvare, men om han tänkt oförnuftigt och själfviskt.

Under hela 1864 års sommar hvilade det för Danmark så olyckliga kriget centnertungt på våra hufvuden och höll oss i en ständig oro. Från England ingick underrättelse, att österrikiska flottan ämnade sig in i Östersjön, och för denna händelse förklarade sig England vilja skicka en flotta till Köpenhamn och önskade, att en svensk-norsk flotta skulle förena sig med den engelska. Vi utrustade då en eskader för att vara färdiga i händelse af behof. Men den fick ingenting att uträtta, emedan Österrike aktade sig att skicka sin flotta i Östersjön och den engelska då äfven uteblef. Vår utrustning kostade emellertid både Sverige och Norge ganska mycket penningar; och på köpet blefvo vi hånade för vår tomma demonstration, -- just af dem, som ifrigast yrkat vårt aktiva uppträdande men som icke kände till Englands uppfordring. Under ett par veckor vägde det verkligen inom engelska regeringen, om den icke borde uppträda till Danmarks hjälp, då det nu såg ut, som om det eljest skulle blifva fullständigt krossadt, om icke förintadt. Hade icke Frankrikes

hållning varit så tvetydig, så hade det icke varit osannolikt, att England trädt fram på stridsplatsen, helst detta ifrigt yrkades af en opposition, som var så stark, att den hotade kasta ministären ur sadeln. Vi, som ansågo oss skyldiga att följa England, hade därför nu en ängslig tid, och under några veckor, som jag tillbringade i Skåne, hade jag ofta flera dagar å rad bref eller telegram från Manderström, som redogjorde för ställningen och ständigt bad mig hålla mig färdig att komma till Stockholm, ända till dess han kunde underrätta, att vapenhvila var ingången.

ÅREN 1864 OCH 1865.

I den inre politiken framgick regeringen med stora steg i liberal riktning. En allmän näringsfrihet påbjöds; räntan frigafs; af riksdagen pålagda spannmålstullar och andra tullförhöjningar afslogos; underhandlingarna om franska traktaten började; hemmansklyfningen underlättades o. s. v. hvarjämte förordningen om kyrkomöte, sjölagen och strafflagen promulgerades.

I januari 1865 dog min svärfar efter att hafva varit blind och nästan lam i flera år, hvilket han bar med beundransvärd undergifvenhet och bibehållet gladt lynne. I anledning af dödsfallet reste jag till Skåne och öfvervar arfskiftet, då min hustru fick ärfva 40,000 kr., hvaraf räntan motsvarade det årliga bidrag hon af sin fader uppburit.

Agitationerna för och emot representationsförslaget började redan 1864 men uppnådde först under år 1865 sin fulla häftighet. Vid riksdagens slut hade bildat sig en s. k. centralkommitté, som utgaf i ett mycket stort antal exemplar en framställning af förslagets innehåll, med ordagrant intagande af mina motiver och mitt anförande i ämnet på riddarhuset, äfvensom en redogörelse för hvad som i öfrigt därom förekommit. På motsidan öppnades elden af justitierådet Södergren uti några väl skrifna artiklar i tidningen Väktaren, hvilka sedermera utgåfvos i broschyrform.

Man har lagt mig till last, både att jag icke utvecklat någon verksamhet för att bereda framgång åt förslaget och äfven tvärt om, att jag skall ha stått bakom och underblåst de agitationer, som bedrefvos till dess förmån. Sanningen är, att jag icke, vare sig omedelbart eller medelbart, deltog i något slags agitation eller ens i något rådslag eller öfvertalningsförsök med några utom konseljen stående personer; och för alla reformadresser var jag helt och hållet främmande. Jag hade alldeles icke någon fast tro på förslagets omedelbara genomförande och önskade det icke annorlunda än på den fria öfvertygelsens väg, men för att inverka på denna ansåg jag mest lojalt att vid alla tillfällen, som erbjödo sig, endast uppträda offentligt till försvar för förslaget. I flera tidningsartiklar bemötte jag därför det viktigaste af hvad som i broschyrer eller tidningspressen anfördes däremot, och dessa artiklar samlade jag sedan till en broschyr, som jag vid 1865 års riksdags början lät utdela till riksståndens ledamöter. Mitt i Posttidningen intagna svar på

pseudonymen Thomas Frisks utgifna bref kom dock senare, än att det kunde i denna broschyr inflyta.

Det var för mig en svår skärseld att läsa allt hvad som skrefs emot mig och mitt förslag af flera bland Sveriges mest framstående och af mig högt aktade män. Särskilda broschyrer i ämnet utgåfvos t. ex. af Henning Hamilton, Ol. Im. Fåhræus, C. O. Palmstjerna, Södergren, professor Boström och riksarkivarien Nordström. Dessa broschyrer voro väl anonyma, men det blef snart kändt, hvilka författarne voro. Hamiltons bar titeln: *Bidrag till granskningen af Kongl. Maj:ts nådiga proposition* etc. Af Fåhræi två broschyrer benämndes den ena: *Ytterligare bidrag till det hvilande representationsförslagets granskning*, och den andra: *Större och mindre skäl* mot oförändradt antagande af det hvilande förslaget till representationens ombildning. Palmstjernas hette: *Ö. P. M. angående representationens ombildning*; Södergrens *Satser och Tillsatser i representationsfrågan*; Boströms: *Äro rikets ständer berättigade att för svenska folket besluta och fastställa det nu hvilande så kallade representationsförslaget?* och Nordströms: *Bref om det från 1863 hvilande förslag* etc. *af Thomas Frisk*.

Alla dessa afhandlingar voro skrifna med talang och sakkännedom samt vägde tungt i den allmänna diskussionen. De voro ock hållna i en värdig ton med undantag måhända af Boströms. Om själfva den fråga han ville besvara, eller om rikets ständer ägde att besluta ett alldeles nytt representationssätt, kunde ju ganska tänkvärda olika meningar göra sig gällande; men Boström lät härvid förleda sig att af halfsanna premisser med obeveklig logisk konsekvens draga slutsatser, hvilkas orimlighet föll alla i ögonen och förtog nästan all verkan af hans skrift, hvilken verkan kunde blifvit ganska stor, om han icke slagit öfver målet. Sålunda förklarade han, att »den gamla svenska ståndsrepresentationen är den enda rätta och förnuftiga folkrepresentationen eller den enda, som svarar mot sitt begrepp och sitt ändamål, samt därför ock den enda, som verkligen förtjänar sitt namn». Ett stycke förut i broschyren hade han sagt, att »från det förnuftiga och rätta, sedan det en gång blifvit verkligt, kan man naturligtvis icke befria sig på annat sätt, än att man därvid går orätt eller oförnuftigt till väga». Och vidare heter det: »Alla andra representationsformer äro mer eller mindre endast *tanklösa* och *förnuftslösa* tillställningar, hvarigenom vissa medborgare sättas i tillfälle att med sken af lag och rätt votera och besluta om rättigheter, som icke ägas af dem själfva, d. v. s. i tillfälle att (skenbart) lagligen begå uppenbara rättskränkningar eller brott. En folkförsamling, som konstitueras och handlar på sådant sätt, är icke stort annat än en (skenbart) lagligen konstruerad och handlande hop eller församling af röfvare.»

Boström själf synes icke hafva gjort sig stora förhoppningar om allmänhetens förmåga att uppfatta hans skrift, ty i förordet säger han, att »erfarenheten

beklagligen lärt oss, att viljan eller förmågan att grundligt läsa och förstå en skrift äfvensom klara och rediga begrepp i allmänna stats- och rättsfrågor icke äro särdeles betydliga hos den närvarande svenska allmänheten eller ens hos den närvarande kongl. svenska ministären».

Det år 1848 framställda kungliga representationsförslaget ursäktar Boström med, att det med säkerhet kunde antagas icke hafva varit allvarligt menadt. »Men den tiden fanns väl ej heller i regeringen en justitieminister, som hvarken kände till skillnaden emellan kommuner och korporationer eller stånd, eller ens visste att skilja emellan dessa bägge och blotta klasser af medborgare.» Alla Boströms anmärkningar emot mitt förslag träffa eljest lika mycket 1848 års förslag, men den dåvarande justitieministern undgår straffdomen därför, att han icke haft allvar därmed!

På Boströms skrift svarade jag icke, men mot de öfriga förut nämnda har jag afgifvit genmälen i min broschyr, äfvensom mot en serie artiklar i Dagligt allehanda af professor Broomé i Lund, samt med några ord jämväl mot en broschyr *Tidsandan och dess syftemål*, författad af kyrkoherden Runsten, som oförbehållsamt stämplade förslaget såsom »okristligt». I afseende å alla dessa hänvisar jag till själfva skrifterna och mina svar.

Men härförutom utkom en mängd andra broschyrer, mer och mindre hätskt fördömande det hvilande förslaget, däraf de flesta voro anonyma och af för mig okända författare. Af dessa har jag förvarat: *Det hvilande representationsförslaget*, skärskådadt i sex tablåer *från en arbetares synpunkt; Betänkligheter* vid det nu hvilande grundlagsförslaget etc.; *Tankar i representationsfrågan* af Hvalfsten; *Kritik af allmänna valprincipen* etc.; *Några ord till Sveriges allmoge* rörande det hvilande representationsförslaget. Mycket uppseende väckte tre af expeditionssekreteraren C. V. Ringborg författade skrifter i ämnet. De voro skrifna med en varm öfvertygelse och i en lågande stil, som icke kunde förfela att göra intryck. En af dessa afhandlingar börjas så: »Första steget på revolutionens ödesdigra bana var taget af den man, som till Sveriges olycka ännu innehar justitiestatsministersämbetet.» En annan afhandling slutar Ringborg med uppräknande af åtta olika förbrytelser, hvarför han hatade mig, och däribland att jag, »klättrande upp på bördens stege till det högsta äreställe samhället har att erbjuda, velat sparka undan denna stege och sålunda betaga andra möjligheten att på samma väg vinna samma ära».

Men äfven å motsidan utkommo åtskilliga broschyrer, hvaribland i främsta rummet böra nämnas *Betraktelser i representationsfrågan*, uti två häften af professor Rydin, innehållande en särdeles sakrik och efter mitt omdöme förtjänstfull utredning både i historiskt och statsrättsligt afseende. Friherre Hugo Hamilton skref *Slutsatser* i representationsfrågan, och Dalman utsände

icke mindre än fyra sammanfattningar af förut i tidningar införda artiklar.

Tidningarna voro i allmänhet för förslaget, och till och med Dagligt allehanda öfvergick småningom till en ljum anslutning. Fäderneslandet däremot gjorde en motsatt vändning och sökte sedan göra förslaget förhatligt, såsom uteslutande byggdt på penningen. En illustration föreställde den aflidne grefve Karl De Geer uppstigande ur afgrunden för att varna mig, hans frände, att likasom han lita på penningen, hvilket ådragit honom alla helvetets kval.

För mitt inre lugn var det en stor lycka, att jag oaktadt alla dessa anfäktelser kunde, i mitt första anförande på riddarhuset vid representationsfrågans slutliga föredragning, sanningsenligt förklara, »att jag kunnat och ännu i detta ögonblick kan behålla en fast öfvertygelse om förslagets antaglighet, ehuru jag väl känner tyngden af mitt ansvar och haft att väga betänkligheter, som blifvit uttalade af män, hvilkas fosterlandskärlek jag vördar och hvilkas skarpsinne jag beundrar».

Under vintern mellan 1864 och 1865 led jag af en plågsam magkatarr och skickades därför af min läkare, professor Malmsten, i maj till Karlsbad. Jag fick sällskap af Leijonhielm. Innan jag kom fram till Karlsbad var jag dock frisk, och nästan lika bra, när jag for därifrån. Den tiden kom man icke på järnväg närmare Karlsbad än vid Altenburg, därifrån vi foro i vagn öfver det ödsliga Erzgebirge. Jag blef särdeles intagen af den böhmiska befolkningens vänlighet. Då man mötte en inföding på gatan, hörde man alltid en liten hväsning, som lät sig dechiffreras till: »Ich küsse die Hand.» Denna ärebetygelse underläts väl stundom, då jag nio år senare var i Karlsbad, och hade alldeles kommit ur bruk, då jag för tredje gången efter ytterligare nio år kom dit, men en lika stor fond af vänlighet var dock ännu kvar. Leijonhielm och jag bodde i »Insel Malta» och hade vår förnöjelse af att betrakta torghandeln därutanför. En gubbe stekte på torget ett slags korf, som spridde en så läcker lukt, att nästan alla, som likgiltigt först passerade, oemotståndligt sedan vände tvärt om och köpte, så snart de kommo i vinden för korflukten. Lika omöjligt var det för några brunnsdrickande damer att gå förbi bärkorgarna, ehuru all frukt var dem strängeligen förbjuden.

Alla svenskars läkare på stället, d:r Anger, hade gifvit mig en mycket sträng diet, med blott två små brödgipflar till kaffet på morgonen. Då jag beklagade mig öfver den alltför klena kosten och frågade, om jag icke liksom flera andra kurgäster kunde också få äta ett par ägg, svarade han: »Jo visst får ni äta ägg.» »Men doktorn sade icke så», invände jag. Härvid skrattade han och sade: »De svenskarne äro för roliga; de göra precis som man säger.» F. d. kung Otto af Grekland, som äfven var i Karlsbad, afslutade, efter hvad man berättade, sin vattendrickning hvarje morgon med en sejdel bäjerskt öl och

mådde icke sämre för det.

Som det sades vara angeläget, att jag gjorde en resa omedelbart efter brunnskuren, och Schweiz alltid lockat mig mer än alla andra länder, begaf jag mig dit och fann mig icke sviken i mina förväntningar. Glanspunkten för mig var toppen på berget Niesen, till hvilken jag gjorde min enda bergstigning, emedan jag efter den i flera dagar var så trött och öm i lederna, att jag knappt kunde gå i en trappa. För öfrigt besökte jag Luzern, Lauterbrunnen och Interlaken m. fl. ställen. Men då man reser ensam för nöjes skull, blifva många stunder så intensivt ledsamma, och min längtan hem till hustru och barn blef så stark, att jag efter åtta dagar begaf mig raka vägen dit. Ett af mina nöjen på resan var att se, huru olika man på olika ställen uppskattade mitt hotellvärde. Ingenting i mitt uppförande eller resgods kunde gifva någon säker ledning att bedöma, om jag var en person, för hvilken man behöfde göra sitt bästa, eller en, som gärna kunde vårdslösas. På de långt flesta ställen tog man mig för det senare, men då jag nekade att gå upp för många trappor eller taga emot rum inåt gården, blef man tveksam och gaf noga akt på mina rörelser. Jag erinrar mig, huru en uppassare vid bordet gaf en betydelsefull blick åt en kamrat, då han fann, att jag lade ifrån mig min sked omvänd i stället för att iakttaga det nyss införda modet att låta den ligga uppvänd. Sedan tyckte jag mig märka, att mina aktier fallit på detta ställe.

Efter hemkomsten satt jag från den 15 juli i regeringen, medan kungen var i Skåne. Det sades, att han där försäkrat en del possessionater, som hörde till hans umgänge, att representationsförslaget icke skulle gå igenom. Om detta är sant, vet jag icke, men då han från början icke varit nöjd med förslaget och däruti önskat betydliga ändringar, vore det mindre att klandra, om han önskade dess fall, än att de, som af hans tänkesätt fingo förtroende, tilläto sig att kompromettera honom genom dess utspridande.

Under denna sommar hade Platen såsom sjöminister låtit utarbeta sin älsklingsplan att organisera sjöförsvaret på två självständiga kårer, den ena för skärgårdsförsvaret och den andra för de stora hafvens befarande. Kung Karl motsatte sig icke denna organisation, och äfven jag fann den riktig, ehuru jag icke därvid fäste så stor vikt som Platen. Då man inom arméen bildar fasta och slutna officerskårer icke blott för de olika vapnen artilleri, kavalleri och infanteri utan för hvarje regemente, så har jag aldrig kunnat förstå skadan af att på samma sätt dela flottans officerskår på dess båda hufvudvapen. Mig vill det synas påtagligt, att om den ena kåren mest öfvas på stora fartyg och på öppna hafvet och den andra mest sysselsättes i skärgården på mindre fartyg och minbåtar, så skola hvardera vinna en större skicklighet i sitt fack, än om alla skola inhämta allt som hör till båda facken. Frågans kärnpunkt ligger nog icke heller däruti utan huruvida kustförsvaret

skall göras till hufvudsak och den stora sjögående flottan till bisak. Platens organisation blef också denna gång godkänd af både konungen och riksdagen, men det dröjde icke många år, förrän delningen åter upphäfdes, hvartill ett viktigt skäl tillkom i pansarfartygen, hvilka blifvit nödvändiga, ehuru de äro lika obekväma på öppna hafvet som i skärgården, men därför måhända lämpa sig bäst för försvaret af våra öppna kuster. Möjligen var det också ett fel i Platens organisation, att skillnaden emellan stora och lilla flottan gjordes mera ostentativ. än som måhända var nödvändigt, så att t. ex. chefen för det s. k. skärgårdsartilleriet blef general i stället för amiral.

Min personliga ställning hade småningom blifvit så framskjuten, att jag från många håll blef föremål för uppmärksamhet, mest i sammanhang med representationsfrågan. Många anonyma bref kommo mig till handa, både på vers och prosa. Ett började med orden: »Fäll icke tanklöst gamla eken» och innehöll ett varmt, rätt vackert skaldestycke. En gång inbars till mig i konseljen ett bref, uti hvilket voro inlagda 10 stycken små virkade röda jakobinmössor, som jag utdelade till samtliga konseljledamöterna. Ett bref var undertecknadt: »Un vieux patriote, ami de feu M:r le baron Gérard De Geer et grand admirateur de feu son Epouse sans pareille», och hvars exalterade innehåll och stil kunde gifva stöd åt misstanken, att det var författadt af en naturlig son till Gustaf IV Adolf. Äfven fick jag ofta bref från galningar, hos hvilka en dragningskraft till samhällets höjder är vanlig; -- ett, dateradt Vadstena, varnade mig för förgiftningsförsök från hofvet, och ett annat, från Kalmar, bad mig icke gå ut om aftnarna, emedan 50 beslutsamma män hade öfverenskommit att taga mig af daga. Stundom inkastades ock bref helt hemlighetsfullt genom dörren.

Före riksdagens början 1865 hade jag naturligtvis många yttre förnimmelser af att det var åska i luften, för att icke tala om hvad jag kände inom mig själf.

FÖRRA DELENS INNEHÅLL.

FÖRORD. 3

FÖRÄLDRAR. 4

BARNDOMEN. (1818-1828) 6

I LINKÖPINGS SKOLA. (1828—1832.) 11

SJÄLFKARAKTERISTIK. 16

I UPSALA SKOLA. (1832-1836) 20

STUDENTÅREN. (1836—1840.) 26

UNG MAN I VERKEN. (1841—1843.) 34

VIDARE STOCKHOLMSMINNEN. (1843—1845.) 40

PÅ TING I SKÅNE. (1845—1846.) 49

FÖRLOFNING. (1846) 52

FÖRLOFNINGSTIDEN. (1846--1848.) 62

GIFT MAN OCH ASSESSOR I SKÅNSKA HOFRÄTTEN. (1848--1855.) 74

PRESIDENT I GÖTA HOFRÄTT. (1855–1858.) 81

BÖRJAD RIKSDAGSMANNAVERKSAMHET. (1857.) 87

BILDANDET AF 1858 ÅRS MINISTÄR. 91

JUSTITIESTATSMINISTER. ——— 1858. 98

ÅR 1859. 104

ÅR 1860. 111

ÅR 1861. 120

UPPSLAG TILL REPRESENTATIONSFÖRÄNDRINGEN. – 1861—1862. 125

ÅREN 1862 OCH 1863. 129

DANSKA FRÅGAN (1863—1864.) 140

ÅREN 1864 OCH 1865. 154

MINNEN

UPPTECKNADE

AF

LOUIS DE GEER

ANDRA UPPLAGAN

SENARE DELEN

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1906

REPRESENTATIONSFÖRÄNDRINGEN. (1865.)

Måndagen den 16 oktober 1865 började den minnesvärda riksdag, som skulle sluta med rikets ständers upplösning för alltid. Af adelns ledamöter hade åtminstone två tredjedelar inställt sig i bestämd afsikt att afslå det hvilande representationsförslaget, och sannolikt hade det lika stor majoritet emot sig i prästeståndet. Ärkebiskop Reuterdahl uttalade också vid riksdagens öppnande på rikssalen lika oförbehållsamt sitt stånds betänkligheter som borgar- och bondeståndens talmän deras välönskningar för förslagets framgång. Landtmarskalken yttrade sig försiktigare.

I fråga om majoriteten inom riddarhuset och prästeståndet var det betecknande, att de i konstitutionsutskottet insatte endast strängt konservativa ledamöter, som voro afgjorda motståndare till representationsförslaget.

Huru retlig sinnesstämningen var i dessa stånd framlyste, då regeringen afgaf sin proposition om statsverket, däruti den extra ordinarie statsregleringen var beräknad endast för ett år, ehuru enligt den ännu gällande riksdagsordningen nästa lagtima riksdag först skulle inträffa efter tre år. Detta skedde under den naturliga förutsättningen, att det hvilande förslaget kunde blifva bifallet, i hvilket fall det vore olämpligt, att rikets ständer skulle anslå pengar till extra utgifter för de år, som den nya riksdagen hade att reglera. I trontalet förklarades också, att därest denna förutsättning icke ginge i fullbordan, utväg alltid vore öppen att i behörig tid för rikets ständer framlägga kommande års behof. Då det hvilande förslagets öde skulle afgöras i början af riksdagen, hade i själfva verket ingenting varit lättare än att, om förslaget fallit, redan vid samma riksdag begära nödiga extra anslag för ytterligare två år; men om detta icke medhunnits, stod det alltid konungen öppet att tids nog sammankalla urtima riksdag. Ett prejudikat från 1844 fanns ock, då extra statsregleringen uppgjorts för endast tre år, till följd af konungens uttalande, att urtima riksdag skulle sammankallas, förrän de fem år förflutit, som den tiden skulle utlöpa emellan lagtima riksdagar. Men nu utskreks detta både såsom ett grundlagsbrott och såsom ett försök att *tvinga* ständerna till förslagets antagande. Ja, man stämplade det till och med såsom ett

revolutionsförsök, hvarigenom regeringen ville sätta statsmaskineriet ur stånd att arbeta. Hvad som låg härunder var endast en fruktan, att om förslaget afslogs, så skulle regeringen så snart som möjligt upplösa riksdagen och genast sammankalla en urtima för att åter framlägga det, och man hade då icke fått det rådrum af tre år, under hvilka man kunde hoppas, att ifvern för förslaget skulle hinna att svalna.

Mot slutet af oktober aflämnade den förut omnämnda centralkommittéen till mig adresser till förmån för representationsförslaget, med omkring sextio tusen underskrifter. I mitt svar på ordföranden friherre Hugo Hamiltons tal yttrade jag min tacksamhet för kommittéens verksamma åtgärder att sprida allmän kännedom om förslaget och tillade, på det ingen skulle kunna tro, att jag haft någon del i adressernas tillkomst, att jag varit tveksam om ändamålsenligheten af att samla underskrifter, enär jag kände, att många af de stilla i landet icke gerna opinerade med sina namn, oberoende af deras tänkesätt, men att kommittéen rättfärdigades af utgången.

Till riddarhuset uttogos vid denna riksdag mera än 700 polletter. Husets båda fraktioner höllo enskilda sammankomster för att öfverlägga om den stora frågan. Förslagets motståndare utlyste ett möte å hotell Fenix till den 17 november, dit adelns alla ledamöter inbjödos i ändamål att diskutera förslaget. I spetsen för denna inbjudning stodo bland andra grefve Karl Göran Mörner och landshöfdingen grefve Liljencrantz, hvilken senare särskildt anmodade mig att komma till mötet, för hvilket han påräknade excellensen Sparre till ordförande, för att betaga mötet skenet af en partitillställning. Sparre undandrog sig emellertid detta uppdrag.

Men samtidigt med denna inbjudning framkom en annan, hvilken nedslog såsom en bomb och splittrade mångas sinnen. Denna inbjudning var nämligen undertecknad af tio framstående riddarhusledamöter, af hvilka flera antagits vara förslagets säkra motståndare men som nu i inbjudningen till öfverläggningen på börssalen den 21 november läto förstå, att de för egen del voro öfvertygade, att genom antagande af förslaget denna fråga på ett för fosterlandet tillfredsställande sätt komme att lösas. De namn, som stodo under denna offentliggjorda inbjudning, voro: Ludvig af Ugglas, J. M. Björnstjerna, Gillis Bildt, Oskar Alströmer, Edvard Carleson, C. A. Mannerskantz, Pehr Ehrenheim, Karl Nordenfalk, Erik af Klint och F. Åkerman.

Största uppmärksamheten bland dessa namn ådrogo sig Bildts, därför, att han ansågs såsom ett uttryck af kungens personliga opinion, och Magnus Björnstjernas, för det stora anseende och inflytande, som han ägde inom arméen.

Vid samma tid undanrycktes också förslagets motståndare en del af den tröst de hade af det stolta antagandet, att förslaget icke vunnit något understöd från hvad de kallade »vetandets höjder». Trettionio lärare och ämbetsmän vid Upsala universitet afgåfvo nämligen den 16 november en publicerad opinionsyttring till förmån för förslaget.

De båda mötena på Fenix och på börsen voro synnerligen talrikt besökta. På det första, där grefve Arvid Posse förde ordet, höll jag mot slutet ett långt anförande, däruti jag bemötte de af en mängd talare framställda anmärkningar, och fällde i slutet däraf ett yttrande, hvarför jag sedan blef mycket hånad, nämligen, att åt ridderskapet och adeln nu vore erbjudet ett tillfälle att skrifva det vackraste bladet i sin historia. Man förmenade tvärt om, att adeln genom ett bifall till förslaget skulle i sin historia rista »den svartaste runan». Mitt anförande refererades först uti ett mycket vanställdt skick uti tidningen Dagligt allehanda men senare, den 20 november, nästan fullständigt sådant det blifvit uppfattadt i snabbskrift.

Vid mötet på börsen, där grefve Ugglas valdes till ordförande, talade, bland många andra, af statsrådets ledamöter både Gripenstedt och jag. Mig undföll där ett annat yttrande, hvaraf man gjorde mycket väsen och som man försökte sedan använda för att göra mig misshaglig för förslagets radikala anhängare. Emot en från konservativt håll framställd åsikt, att man bort göra första kammaren mera pålitligt konservativ och monarkisk, äfven om man, för att vinna detta, måst gå in på att göra den andra mera demokratisk, uttalade jag nämligen mina betänkligheter och sade, att ehuru jag icke trodde någon synnerlig våda uti att något sänka strecket för valrätt till andra kammaren, fann jag likväl, att om man ville bekämpa demokratien, så vore det här man »tum för tum borde strida mot eftergifter». Tillika uttalade jag mig mot alla föreslagna modifikationer, enär, äfven om jag för egen del skulle kunna gå in på en eller annan, jag var öfvertygad, att ingen af dem, som dittills ifrågasatts, skulle kunna samla så många röster som förslaget oförändradt samt att det var farligt att öppna portarna för modifikationer, emedan ingen kunde beräkna, hvilken som då skulle tränga sig fram.

Ett utdrag af mitt tal angående dessa båda punkter lät jag införa i Posttidningen, till vederläggande af det utspridda ryktet, att regeringen var benägen att ingå på modifikationer. Detta gjorde ond blod på den konservativa sidan, där man hoppats, att sedan förslaget fallit, jag skulle stanna kvar och framlägga ett nytt modifieradt. Samma åsikt hyste kungen, och under ett samtal någon dag förut hade han sökt därtill öfvertala mig, med tillägg, att om jag ville gå in därpå, skulle vi för framtiden blifva som Kastor och Pollux.

På dessa båda adelns enskilda möten var öfverläggningen präglad af lugn och

värdighet. Af missnöje med referaterna öfver fenixmötet, fingo inga tidningsreferenter tillträde på börsen.

Dagen efter börsmötet afgåfvo några och sjuttio af Stockholms ett hundra stadsfullmäktige en opinionsyttring för förslaget, hvilken lämnades till ståndens talmän, som dock af grundlagen voro förhindrade att anmäla den i stånden.

Härefter afgaf bondeståndet, den 27 november, en till mig ställd, af samtliga dess ledamöter undertecknad adress, däruti det anfördes, att ett ytterligare uttalande af den svenska allmogens tänkesätt om representationsförslagets värde framför alla andra, som från början af vårt närvarande statsskick blifvit framställda, skulle varit opåkallad, om icke under de pågående striderna äfven framkastats det oväntade påstående, att då enligt förslaget tusentals svenska medborgare, tillhörande allmogen, skulle beröfvas den representationsrätt, som de ägde, bondeståndet icke kunde önska dess antagande. Ståndet ville därför tolka sin odelade öfvertygelse, att den uppoffring af valrätt och valbarhet, en del af Sveriges jordbrukare måhända därigenom måste underkasta sig, vore af ojämförligt mindre vikt än den likställighet uti rättigheten att vårda samhällets angelägenheter, Kongl. Maj:t åsyftat att bereda svenska medborgare i allmänhet och att hvarje försök att åstadkomma den minsta ändring af förslaget måste af ståndet betraktas endast såsom ett medel att undanskjuta frågans slutliga afgörande och blottställa landet för alla de olyckor, ett sådant uppskof kunde medföra.

Så kommo, den 28 november, de stora deputationerna från landsorten. I de flesta städer och en mängd orter på landet hade hållits talrikt besökta möten för att opinera i frågan. Många hade sändt sina adresser till ortens riksdagsmän, men ännu flera hade utsett särskilda deputerade att resa till Stockholm för att frambära adresserna till mig, då man trodde sig veta, att kungen icke ville mottaga dem. I anledning däraf, att de nu vände sig till mig, sökte man förgifta min ställning hos kungen genom att påpeka, huru landet redan började anse mig och icke konungen såsom den verklige regenten. Det framhölls också, att det skulle vara ytterst opassande af mig att mottaga dessa deputationer, som ville taga sig talan i en fråga, hvilken vore rikets ständers ensak. Jag hade icke gjort något för att framkalla dessa adresser, men att vägra deras mottagande skulle icke allenast stridt emot all både förut och efteråt följd praxis, utan ock i detta fall varit en skymf emot hundratusentals medborgare och de aktade män, som erhållit deras uppdrag. Skulle petitioner icke mottagas från andra än dem, som själfva hade afgöranderätten, så kunde ju sådana aldrig komma i fråga.

På utsatt timme inställde sig de deputerade till ett antal af omkring två hundra i min ämbetslokal, med hvilken jag för tillfället måst annektera

utrikesdepartementets näst intill belägna stora förmak. De anfördes af grosshandlaren i Göteborg J. J. Ekman, hvilken i sitt tal yttrade, att svenska folket, omedelbart efter representationsförslagets framläggande, till konungen framburit sina tacksägelser, men att då det nu vore frågan om den andra statsmaktens bifall och våra grundlagar icke kände någon form för adressers aflämnande direkte till rikets ständer, hade deputerade tänkt sig, att justitiestatsministern, såsom på en gång konungens främste rådgifvare och representant i rikets första stånd, skulle kunna både för konungen tolka deras tänkesätt och hos rikets ständer vittna om det fasta allvar och den värma, hvarmed talrika deputationer från olika landsorter uttryckt sina önskningar om bifall till förslaget.

Härpå svarade jag: »Till konungen skall jag framföra de tänkesätt, I nu tolkat. De skola glädja hans konungsliga hjärta. Med större förtroende har ännu ingen konung gått

sitt folk till mötes. Må det svenska folket visa sig hans förtroende värdigt; och må det aldrig glömma, att det är honom, honom ensam, tacksamheten tillkommer för hvad förslagets framläggande innebär ädelt och högsint! För förslagets brister åligger ansvaret dem, som skrifvit, icke honom, som gifvit det.

Med eder, mina herrar, känner jag djupt betydelsen af den stund, som nalkas. Och likväl -- om det nu framlagda förslaget är skrifvet icke blott på papperet, om de ord I nu uttalat, såsom jag tror, utgå ur svenska folkets eget hjärta, -- *då* förmår den väntade stunden icke i något fall utplåna detta förslag. Det skall då genomtränga alla sinnen; och minst skall Sveriges adel ensam förblifva kall. Jag kan vittna, att ridderskapet och adelns ledamöter allvarligt och ärligt pröfva hvad dem nu föreligger, och om de ännu tveka, så är det därför, att de tro fäderneslandet behöfva dem. Det behöfver dem också och skulle köpa förslaget dyrt med dessa sina ädla söners tjänst. Alla vilja vi framgent se dem i de främsta lederna; men just därför må de icke stanna bakom sina åldriga förskansningar utan träda ut bland dessa leder, som ständigt rycka framåt. Det är oss icke nog, att adeln lägger sitt ja i urnan; vi vilja se det fritt och med förtröstan till framtiden afgifvet; likasom vi vilja hafva ett kärleksfullt, icke ett med motvilja blandadt ja från prästeståndet. Visa vi blott aktning för deras redliga öfvertygelse och lagligt bestående rättigheter, så skola konung och folk icke länge vänta förgäfves att se sina önskningar uppfyllda.»

Härmed hade jag försökt ådagalägga, att jag icke ville tillskansa mig något af den ära, som tillkom konungen, och hvilken ära visserligen icke var mindre, därför att förslaget icke i allo öfverensstämde med hans önskan och att enligt hans egen uppfattning han underlättade en minskning af konungamakten.

De deputerade läto till hågkomst af dagen trycka ett minnesblad, som innehöll alla adresserna och talen jämte verser, författade af Orvar Odd.

Sinnena voro nu i stark spänning, hvilken ökades i jämnbredd med ovissheten om utgången. Till förstärkning af Stockholms garnison inkommenderades trupper af indelta arméen, på det ordningen i alla händelser skulle kunna upprätthållas. En mycket känd politisk personlighet kom upp till mig och sade, att han hört, att förslaget skulle falla, och ville bereda mig på hvad som då skulle hända. Han sade sig hafva år 1848 varit misstänkt för uppviglingsförsök och åtföljd hvar han gick af detektiver, ehuru han då, fastän ung och svärmande, icke tänkt på någonting sådant. Nu vore han en gammal man men det oaktadt sinnad att sätta sig i spetsen för folket på gatorna och tillkämpa det rättvisa. Jag sade honom, att först och främst skulle ett sådant försök genast undertryckas af den förstärkta militären, men för det andra kunde förslagets motståndare icke uttänka något bättre sätt att få förslaget för en lång tid begrafvet och beröfvadt allt förståndigt folks sympatier, hvaremot, om befolkningen uppförde sig med lugn och fasthet, betydde ett afslag nu icke mera än ett kort uppskof. Han gick ifrån mig, såsom jag tror, öfvertygad.

Slutligen inföllo de ödesdigra dagarna, då förslagets öde skulle afgöras. Det föredrogs i samtliga stånden den 4 december och bifölls samma dag af borgar- och bondestånden. Prästeståndet uppsköt ärendet, till dess adeln fattat sitt beslut.

På riddarhuset upptog debatten fyra dagar, och samstämmigt har därom uttalats det omdöme, att en mera lysande debatt aldrig hörts inom dessa väggar. Af konseljens ledamöter talade jag, som öppnade diskussionen, och Gripenstedt hvardera två gånger samt Manderström och Platen hvar sin gång. Några mera pikanta yttranden, som under diskussionen föllo, må här utplockas, icke för att utgöra någon sammanfattning af den oändliga mängd skäl, som anfördes för och emot det kungliga förslaget, utan endast såsom exempel för att visa, huru högt pulsarna slogo, huru fintliga repliker korsade hvarandra och huru hårdt jag ansattes.

Jag slutade mitt första anförande med följande ord: »Om följderna af förslagets förkastande vill jag för öfrigt icke yttra mig, ty jag erkänner min oförmåga att dem beräkna. Icke heller vill jag nu söka vädja till ridderskapet och adelns känslor, ty jag vet, att de icke behöfva stämmas högre. Jag vet, att om ridderskapet och adelns öfvertygelse vänder sig till förmån för förslaget, så skall icke brist på känsla för fäderneslandets kraf hindra ridderskapet och adeln att vinna den svåraste af alla segrar -- segern öfver sig själf.»

Excellensen Ihre yttrade: »Man skulle nästan kunna tro, att de ädla och om

fäderneslandet i flera afseenden högt förtjänta män, hvilka sammanfogat denna luftiga byggnad, därvid velat nog mycket efterfölja den allsmäktige byggmästarens oupphinneliga föredöme, om hvilken vår store skald säger, att han hängde på intet sitt murarlod, när han murade världen.»

Härpå svarade Gripenstedt: »Nej, mina herrar, byggmästaren har verkligen hängt sitt murarlod på något; och detta något, hvarpå han hängde detsamma -- det är den fastaste grund, som lärer finnas för en samhällsbyggnad, nämligen medborgares aktning och förtroende --, en grund, långt säkrare än den gamla bräckliga, på hvilken den vördade talaren förmenat, att något nytt skulle kunna uppföras. Och emot det citat af den store skalden, som han begagnat, ber jag att få sätta ett annat, äfven af honom, som jag tror här vara mera tillämpligt. Han sjöng en gång:

Evigt kan ej bli det gamla.
Ej kan vanans nötta läxa
evigt repas upp igen;
hvad förmultnadt är skall ramla,
och det nya, friska, växa
upp utur förstörelsen.»

Nils Tersmeden: -- -- »Redan länge höra vi från pressen, i adresser och från förslagets alla förfäktare, att Sveriges ridderskap och adel söker att förskansa sig bakom gamla skyddsmurar, att de vilja bevara gamla privilegier och företrädesrättigheter. Detta är ett lågt tal, ett tal mot bättre vetande. Jag tror, och ber därvid en talare midt emot om ursäkt» (här vände han sig till mig), »att här gäller för svenska adeln att värna konungamakt och fosterland.»

Friherre Klinckowström: -- -- »Jag ber eder då, mina herrar, att med mig framträda till vaggan, där barnet ligger, och taga af dess bindor, som kallas omständigheternas makt, situationen, tidsandan, människans rättigheter eller hvad de allt heta, och om I då betrakten pilten, skolen I finna, att han är missbildad, att hans hjärta aldrig kan komma att klappa för svenska folkets väl.»

Härpå svarade friherre A. C. Raab, att förslaget vore ännu blott ett foster och pilten således icke kommen till världen. Det gamla Svea låge nu i förlossningsarbetet, och därifrån härledde sig klagoljuden. Men man kunde trösta sig med skriftens ord: När kvinnan föder barn, hafver hon sorg, men när hon hafver födt barnet, kommer hon icke sin bedröfvelse ihåg, ty hon glädes, att människan är född i världen.»

Friherre Erik Leijonhufvud yttrade: »Syftningen af ifrågavarande grundlagsförslag är tydligen att lägga väldet i medelklassens händer. Detta

syftemål skall ock ovillkorligen ernås förmedelst de radikala medel, förslaget tillgripit, nämligen konungamaktens försvagande, kyrkans utvisande, adelns degradering och den egentliga arbetsklassens uteslutande.»

Herr I. F. Flach: -- -- »Då jag första gången läste h. exc. herr justitiestatsministerns yttrande till statsrådsprotokollet angående den viktiga grundlagsförändringen, betogs jag af häpnad vid de skickelsedigra orden: *för sent*, hvilka tydligen erinrade om det under februaridagarna 1848 i franska deputeradekammaren timade uppträde, då, efter konung Ludvig Filips flykt och den vilda pöbelskarans instörtande bland de deputerade under ropen »à bas le Roi», hertiginnan af Orleans med sina tvenne söner och beledsagad, om jag rätt minnes, af general Changarnier inträdde för att söka om möjligt erhålla kammarens medverkan till tronens upprätthållande och bevarande åt dynastien men därvid afvisades med hopens skrän: »C'est trop tard.» Jag hade svårt att fatta, huru detta eko af den vilda tronomstörtningen kunde af kronans förste minister framställas såsom argument inför Sveriges konung uti en statshandling, ämnad att från honom utgå till Sveriges folk; och då jag nu villigt lyder min känslas maning att ej på detta rum yttra hvad jag angående denna ministeriella uppfattning af konstitutionellt dekorum tänker, må det dock tillåtas mig uttrycka den förhoppning att, likasom det varit första gången ofvan citerade ord inför Sveriges kungatron uttalats, det ock må vara den sista. -- -- I sista tiden, och för att därunder allvarligt imponera på de tveksamma eller motsträfviga inom rikets ständer, hafva hit anländt deputationer, för hvilkas organiserande man befarat, att ministären ej varit alldeles främmande; och ehuru jag ej velat sätta tro därtill, måste jag dock af vissa anledningar ej missbilliga dem, som å företeelsen härvid ansett sig kunna tillämpa den åldrige, tviflande patriarkens ord till sin bedräglige son: »Rösten är Jakobs röst, men händerna äro Esaus händer.» Vare emellertid härmed huru som helst, så är dock hela detta deputationsväsende af på en gång så sorglig och tilllika så ömkligt löjlig beskaffenhet, att jag saknar ord nog uttrycksfulla för att däröfver betyga mitt ogillande.»

På detta svarade jag, att mitt »för sent» var icke ett hot utan en varning, ställd icke till konungen utan till rikets ständer, och att detta ord förekom på så många historiens blad, att det icke behöfde anses lånadt från den vilda hop, herr Flach omnämnt; och Ehrenheim sade sig skatta alltför högt sin självskrifna rätt att deltaga i landets lagstiftning, för att icke vilja medgifva dem, som icke ägde denna rätt och som voro från lagstiftningen alldeles uteslutna, att äfven få uttala sin mening, då det skedde utan förnärmande af lagliga former.

Hr M. Brakel yttrade: -- -- »Vår ståndsrepresentation skall snart självmant gå till sina fäder, men innan han detta gör, vill han lefva några timmar, ty åren äro timmar i nationens lif; han vill själf kora den arftagare, som skall intaga

efter honom i norden högbänken midt emot den konungsliga. Men hvem är denne arftagare, som framställer sig? Kommer han med ädel hållning, med allvaret i sin blick och lugnet på sin panna? Nej, han kommer väsnandes och förhäfvande sig. Han har på sin väg skrikit ihop en massa folk, som hurrar åt hans löften, hvilka ingen vet, om han kan hålla. Och hvad bjuder han oss? Med ena handen räcker han fram en kammare, som delar oss i fastighetsägare och icke fastighetsägare, och de förre i sådana som skatta 30 öre med valrätt och sådana som skatta mindre utan valrätt, samt de senare i medborgare, som skatta 5 r:dr med valrätt och sådana, som skatta mindre utan valrätt.»

Henning Hamilton höll ett utmärkt anförande fullt af höga tankar, logisk skärpa och dialektisk finhet. Han yrkade afslag för att genom ett uppskof få de fel rättade, som blifvit framhållna icke blott af förslagets motståndare utan ock af många anhängare, till hvilka senare han hoppades, att jag skulle lyssna, om jag ock, såsom han antog, ansåg alla dem, som voro mot förslaget, så förblindade, att de icke voro värda att höras; och han misströstade icke om framgången, om jag ville använda min stora popularitet att skaffa gehör åt sådana modifikationer, som jag fann rättvisa och billighet fordra.

Bland de många vältaliga bilder, han använde, var också följande: »I ett hus bodde fyra familjer i hvar sin lägenhet; de lefde i fred och endräkt, och alla kommo de väl öfverens. De två familjerna växte till, blefvo trångbodda och begärde större utrymme. De båda andra sade icke nej härtill utan ansågo sig endast berättigade att öfverenskomma om villkoren. Men huset hade en vice värd, och medan underhandlingarna pågingo, satte han eld på huset.»

I mitt sista anförande svarade jag: »Denna liknelse haltar. De fyra familjernas trefnad var icke så fullständig; två af dem hade länge velat flytta ur huset och de två andra hade äfven talat om flyttning, blott de kunde få i stället en vacker öfre våning med många rum. Folket utanför huset tyckte, att det började luta till fall, och det tyckte äfven »vice värden», hvarför han fick tillstånd att göra upp plan till en ny byggnad. Det är uti en sådan, som de fyra familjerna nu äro bjudna att inflytta; men om de icke vilja det utan stanna kvar i det gamla huset, till dess det ramlar eller blir eldfarligt, så kommer visserligen ansvaret därför att stanna på dem själfva. Ännu brinner likväl icke huset, och vice värden skall icke antända det. Emellertid förundrar det mig, att grefve Hamilton kan önska fortfarande få vice värdskapet uppdraget åt den, som han liknelsevis stämplat såsom en mordbrännare.»

Sedan Manderström, i anledning af Hamiltons anförande, anmärkt, att »ehuru af hvarje ljus kan blifva en brand, förefinnes dock icke skäl att fortfarande sitta i mörkret, därför att man kan befara, det ljusets fiender skola ovarsamt umgås med elden, som var ämnad att värma, icke att tända huset», så

ursäktade sig Hamilton i afseende å mig därmed, att han talat om en vådeld och den, som därtill varit vållande, men aldrig sagt, att min afsikt varit att åstadkomma skada, samt bad, i anledning af Manderströms yttrande, att den eld som blifvit antänd var ett ljus, satt för att lysa, att till sina vänner få framställa den vördsamma önskan, att om de till honom ville sända ett ljus, hvaraf han utan tvifvel kunde vara i behof, de icke måtte till ljusstake välja en krutkagge.

I mitt första anförande hade jag sagt, att ingen väl kunde föreställa sig, att ett af regeringen framlagdt förslag, som vunnit två stånds nästan enhälliga bifall och så varmt understöddes af den allmänna meningen, skulle öfvergifvas därför, att det möjligen en gång förkastades af en knapp majoritet i ett eller två stånd; och detta tillspetsades af Gripenstedt ytterligare så, att det skulle visa brist på allvar, om icke *regeringen* åter framlade förslaget, ifall det denna gång föll. Grefve Karl Göran Mörner förklarade dock, att då konungen därom icke kunde hafva fattat något beslut, syntes dessa yttranden mera smaka af den på folkopinionen för dagen trotsande medregenten än passa för den konstitutionelle rådgifvaren; hvaremot jag hemställde, om det kunde anses ligga utom befogenheten äfven hos den ödmjukaste konungens rådgifvare, att om än utan stöd af konungens till ett statsrådsprotokoll förklarade vilja undersöka och uttala sin mening, huruvida en frågas eventuella utgång skulle innefatta skäl att låta henne förfalla eller att å nyo upptaga henne.

Den mest dramatiska scenen i denna öfverläggnings fyra akter, som upptogo hvar sin dag, var herr Curry Treffenbergs tal. Redan hans kraftfulla gestalt måste väcka uppmärksamhet. Det stora hufvudet med sina svarta, starkt krusiga lockar och sina eldiga ögon bar vittne om en passionerad själ. Härtill kom en ovanligt stark välljudande stämma och en lågande deklamation, som skulle gjort heder åt en stor tragisk skådespelare. Han steg upp på sin bänk, fattade med ena handen om en lyktstolpe, den han emellanåt skakade så att den skallrade, och började sitt tal sålunda:

»Man måste göra våld på sig för att icke låta känslorna taga öfverhand öfver förståndet, då man förnimmer de ädla och hjärtat tilltalande tankar, som finnas nedlagda uti det statsrådsprotokoll, som åtföljde det kungliga representationsförslaget och som sedermera så ofta återljudat uti åtskilliga anföranden på detta rum. Också har det funnits ögonblick, då äfven jag varit på väg att lämna bakom mig alla traditionella föreställningar, inplantade i min barndom, alla reminiscenser ur den boströmska samhällsläran från min akademitid och alla varnande vittnesbörd ur vår egen och andra länders historia, för att med vännerna af det kungliga representationsförslaget stiga ombord på denna glada speljakt, som, sirad med rosor och vimplar, med musik i fören och smekt af förliga vindar, skulle genast föra hela nationen till lycksalighetens ö.

Men dessa känslans ögonblick hafva snart varit förbi. Vid förståndets pröfvande ljus har denna lätta farkost blifvit förbytt till ett drakskepp, som från fiendeland nalkas våra förut så fridsälla kuster, för att där sprida ödeläggelse och död; och jag har därför tackat Gud, att detta monster af den enda monitor, som i dessa tider duger att lita på, den ädlare konservatismens monitor, erhållit trenne sådana grundskott, att man snart skall se detsamma hissa nödflagg och afstå från försöket att, buret på agitationens svallvågor, lotsa sig fram emellan de klippor och skär, som en fast, modig och beslutsam hållning hos ridderskapet och adeln skall utbreda till skydd för det hotade fäderneslandet; och måtte ekot af dessa grundskott ännu i afgörandets stund ljuda i alla röstandes öron med dess starka, mäktiga och befallande stämma, att det kungliga representationsförslaget skall förkastas.»

Längre fram i talet fortsatte han: »Nej, det kungliga representationsförslaget har ingen rätt att börda sina anor från 1809; dessa äro af yngre datum. Jag känner dess stamfar, ty han är landsman med mig, han är västgöte; han föddes för omkring 20 år sedan och erhöll i dopet namnet »Delenda Carthago»; och hans döpelselöfte innehöll, att man skulle så ofta, i tid och otid, upprepa nödvändigheten af ståndsväsendets utrotande, att allmänheten till slut icke skulle veta, hvarifrån den bekommit denna öfvertygelse» (hade afseende på ett af Crusenstolpe tryckt bref från J. G. Richert). »Denna tankebyting, som, såsom man finner, genast vid födelsen bar sitt jesuitiska kainsmärke på pannan, har alltsedan med öm och faderlig omvårdnad omhuldats af sina faddrar i den radikala pressen, så att nu, sedan han känt sina muskler nog starka och sina senor nog spänstiga, han klättrat upp för de första trappstegen till tronen och i skepnad af en ljusens ängel insmugit sig i rådkammaren, under det han därutanför uppträdt i sin rätta gestalt såsom denne vilde agitator, hvilken redan dristat lägga sin svarta hand på samhällslifvets strupe. Sen honom här, huru han i salig försmak af att snart hafva uppnått sitt mål: ståndsväsendets utrotande, grasserar inom alla områden, där han lyckats vinna insteg, i pressen, i adresser, i möten och deputationer. Sen honom, huru han svängande den politiska fanatismens gissel, än med en fräckhet, som endast öfverträffas af dess dumhet, förolämpar konungens hofadel med den insinuationen, att denna, för att göra konungen till viljes, skulle uppoffra sina plikter emot fäderneslandet, än söker beröfva konungens rådgifvare den ära, som, hurudant representationsförslagets öde än blifver, alltid skall blifva deras omistliga egendom, äran af det om äkta liberalitet vittnande handlingssätt, att icke hafva utöfvat någon obehörig påtryckning på förtroendeämbetsmännen, än uppmanar soldaten att icke lyda sitt befäl och ändtligen i omåttet af sitt vanvett lastar konungens upphöjda majestät därhän, att han söker göra troligt, att konungen, glömsk af svurna plikter, skulle själf göra sig till den förste fridsstöraren.»

Adelns protokoll innehåller sanningsenligt, att »detta yttrande afbröts flera gånger medelst talrika och häftiga yttringar af missnöje, blandade med starka bifallsrop, så att herr grefven och landtmarskalken måste med klubban äska tystnad; och sedan jämväl efter anförandets slut talrika yttringar af så väl bifall som missnöje afgifvits, hördes en mängd ledamöter högt och häftigt yrka på proposition». I själfva verket var oväsendet obeskrifligt, dock endast med oljud, som knappast beledsagades af en enda gest. Många hade missuppfattat Treffenbergs yttrande om tankebytingen med kainsmärket, som antagit skepnad af en ljusens ängel, såsom omedelbart syftande på mig personligen och tyckte detta vara ett nog starkt uttryck.

Gripenstedt replikerade sedan Treffenberg sålunda: »Det grundskott, hvarom en annan talare ordat, hvilket skulle sänka detta olycksbringande förslag, detta drakskepp, detta monster, som så försåtligt nalkats våra kuster och hotar vår frihet, detta grundskott, som afgick med så stark knall och så stort brak, lärer således upplösa sig endast i ett moln af rök, som snart visar, att ingen kula fanns i kanonen.»

I allmänhet fördes diskussionen både sakrikt och värdigt. I synnerhet iakttogo de, som talade för förslaget, en fullkomlig moderation i sina uttryck. Motsidan använde måhända till någon öfverdrift sitt kardinalargument om den svenska adelns förträfflighet, såsom både konungamaktens och frihetens värn. Äfven detta upptog Gripenstedt. »Man har», sade han, »ordat om svenska adelns förtjänster om fäderneslandet i alla tider och framställt detta stånd såsom så begåfvadt med alla möjliga samhällsdygder, att dess like ej lärer finnas i något annat land. Jag vill för min del ej ingå i någon pröfning af detta påstående, men jag får blott erinra, att det är en i all jurisprudens fastställd grundsats, att man ej äger vittnesbörd i egen sak.»

Angående samma ämne anmärkte herr Karl Nordenfalk: »Vi hade Vasar och Sturar, innan ännu en sten var framförd till riddarhusets murar. Bondar, Possar, Leijonhufvudar och så många andra af våra ädlaste släkter hade funnit konsten att inverka på Sveriges öden utan att därtill vara berättigade af någon riddarhusordning. Och hvarför skulle ej hädanefter så ske?»

Många nära anförvanter stodo i denna strid uti motsatta läger. Sålunda var grefve Liljencrantz en af cheferna för motståndet, men hans son, friherre Johan Liljencrantz, talade med talang för förslaget. Bröderna Karl och Rudolf Cederström fingo ordet omedelbart efter hvarandra, och den förre yrkade bifall lika varmt som den senare vältaligt yrkade afslag. Grefve Hermansson var en ytterst häftig motståndare, men hans måg, landshöfding Troil, yttrade sig tvärt om, o. s. v. Baron Liljencrantz frågade mig, då diskussionen syntes närma sig slutet, om hans fader talat vid mig. Då jag härtill nekade, berättade han, att fadern sagt honom, att om det visade sig att förslaget skulle gå

igenom i alla fall, ansåg han det bäst, om detta icke skedde med alltför ringa majoritet, och att han, jämte flera liktänkande, då ämnade rösta för förslaget och därom underrätta mig. Antingen hade han sedermera kommit på andra tankar eller hade beräkningen af rösterna varit osäker, ty han talade aldrig vid mig härom och reserverade sig sedan mot beslutet.

Mot slutet af fjärde dagens diskussion blef adelns otålighet så stor, att endast sådana talare som Henning Hamilton och Gripenstedt kunde göra sig fullständigt hörda, till följd af de oupphörliga skriken på proposition. Hvarje anförande beledsagades dock både med bravorop och missnöjestjut från de olika sidorna, utan afseende på det ofullständigt hörda innehållet.

Allmännast hade nu den känslan gjort sig gällande, att förslaget skulle gå igenom, men ingen kände sig därom säker, åtminstone var jag det icke. Jag frågade vice häradshöfding Törnebladh, som ansågs för den säkraste räknemästaren, huru det skulle gå, och han svarade, att nog går det, men han kunde omöjligt säga med huru många röster, emedan det var ovanligt många, om hvilka han icke visste, huruvida de ämnade rösta ja eller nej. Hos många var tvekan så stor, att jag är färdig att tro, att de först i sista ögonblicket bestämde sig.

Det sades, att en deputation af några adelsmän varit uppe hos kungen och besvurit honom ingripa med ett förklarande, att han icke nu fordrade bifall till sitt förslag. Detta skulle hafva skett, medan Treffenberg höll sitt tal, och en häntydan därpå afsetts med denna episod i hans yttrande: »Det kunde ju hända, att »vice värden» gjort upp räkningen utan värden. Ännu älskar svenska folket att tro, att det är han, konungen, som dikterar sina beslut för eder, ministern, och icke tvärt om. Vår Herre söker människan på många vägar. -- Hvem vet? Kanske skall från det stora, lojala, i fred åt sig självt lämnade folket genom oss, dess främsta söner, ett ångestrop tränga fram till tronen.»

Men kungen hade nu kommit till den punkt, att han lifligt önskade förslagets framgång, hvartill skall väsentligen bidragit, dels att Oskar Dickson öfvertygat honom, att det öfverensstämde med en verkligt allmän mening i landet, icke blott hos skrikarne, och dels att Tornérhjelm fått ett bref från baron Blixen Finecke, som förklarat, att på någon skandinavism vore ej vidare att tänka, om förslaget föll.

Man hade kommit öfverens att söka få saken afgjord på en timme, då det ännu var dager, för att lätta betryggandet af riksdagsmännens hemfärd, ifall förslaget afslogs, för hvilket ändamål trupperna ock höllos färdiga att rycka ut. Riddarhustorget var den 7 på middagen fullpackadt af folk, som dock icke ådagalade några hotande planer. När nu klockan led emot två, voro

visserligen ännu så många talare anmälda, att om de alla skulle talat, man lätteligen kunnat uppskjuta afgörandet till följande dag; men då otåligheten att få slut var så stor, beslöts det i stället att under hand öfvertala så många som möjligt att afstå från ordet, så att voteringen kunde hållas samma dag före mörkrets inbrott; och detta lyckades. Landtmarskalkens fråga, om öfverläggningen ansågs slutad, besvarades med ett stormande ja; däremot var det omöjligt att höra, om ja eller nej var öfvervägande vid propositionerna om bifall och afslag. Landtmarskalken antog dock, att svaret utfallit för bifall, och votering begärdes och företogs. Uppläsningen af röstsedlarna följdes med den mest spända uppmärksamhet, och slutet blef, att förslaget bifölls med 361 ja mot 294 nej, således med 67 rösters öfvervikt.

Ögonblickligt efter det voteringens utgång blifvit tillkännagifven, och innan det bedöfvande intrycket däraf hade hunnit gifva rum för några känsloutbrott, hörde man landtmarskalkens lugna stämma på vanligt sätt anmäla till bordläggning några inkomna utskottsbetänkanden samt fråga, om ridderskapet och adeln behagade åtskiljas.

Och så förfogade sig hvar och en i stillhet hem till sitt.

EFTER DRABBNINGEN.

För egen del kände jag föga segerglädje. Det var liksom efter ett fältslag, där äfven den, som efter en hård strid behållit fältet, själf lidit stora förluster. Jag kände djupt, att jag icke allenast förlorat många politiska vänner utan äfven tillfogat många personliga vänner en bitter sorg, att jag gifvit en dödsstöt åt den medborgarklass, jag själf tillhörde och hvilken jag hade att tacka för så mycket, och alla de dystra spådomar, som dessa dagar ljudit i mina öron, kunde icke undgå att göra på mig ett hemskt intryck. Aldrig har jag varit så nära att tveka, om jag vid detta tillfälle kämpat för en god sak. De »glädjeyttringar från landsorten», hvaraf alla tidningarne följande dagarna voro uppfyllda, gjorde mig lika litet nöje, som de hurrande folksamlingar, en anförd af Blanche, som samlades utanför mina fönster; och jag instämde uppriktigt med Manderström, då han sade, i anledning af alla de hyllningar, som bevisades mig, att han nu var ledsen att höra Aristides kallas den rättvise. Ett par dagar efter representationsförslagets afgörande gafs Gustaf Vasa på operan, till firande af reformen. Direktören hade gifvit mig och min familj sitt oxöga vid denna representation, under hvilken jag fick höra, att man ämnade spänna hästarna från min vagn och draga mig hem. Men däraf blef ingenting, ty jag skyndade mig hem före representationens slut.

Sedan har jag däremot aldrig ett ögonblick tvekat om att det var till Sveriges lycka, som förslaget gick igenom, eller ångrat den del jag däruti haft, ehuru sådant stundom varit antydt i tidningar och broschyrer. Man har velat hämta stöd för denna tro af en mening, som förekommer i min själfbiografiska uppsats i Möllers bok om 1867 års kammare. Denna mening lyder så: »Jag räknar mig till ära den del jag haft i representationsförändringen och vill ej undandraga mig min del i ansvaret därför. Men ingalunda kan detta ansvar hvila på mig ensam. Det torde jämväl falla på större delen af svenska folket och i främsta rummet på rikets ständer, som antogo det framlagda förslaget.» Hvar och en bör finna, att häruti alldeles icke antydes någon ånger.

Efter hvad mig synes, borde förändringen minst ogillas från konservativ ståndpunkt. Eller kan väl någon på allvar tro, att vi skulle kunnat tills nu bibehålla ståndsförfattningen eller att, sedan Tyskland kort därefter antagit ett enkammarsystem med allmänna val, vi skulle kunnat genomföra ett mindre radikalt representationssätt, än det vi nu äga?

Hvilka äro väl de olyckor, som den nya representationen ådragit landet? Har icke utvecklingen fortgått på alla områden och statsbehofven blifvit tillgodosedda vida frikostigare än under ståndens tid? Det, man anser sig mest kunna lägga »bonderegementet» till last, är väl dels att försvarsfrågan icke blifvit fullständigt löst och dels anfallen på grundskatterna. Men kan man undra på att med försvarsfrågan icke kunnat gå fort, då meningarna om själfva grunden för den ändamålsenligaste lösningen varit så diametralt motsatta icke blott inom riksdagen utan inom militären och själfva regeringen? Och dock har den nya riksdagen gjort vida mera för försvaret under tjugu år än ståndsriksdagarna på lika lång tid. Under det nya statsskicket har organiserats generalstab, pontoniertrupper och träng, som förut alls icke funnos. Artilleriet har mera än fördubblats. Befälet har fått betydlig förbättring af löner och pensioner. Beväringens årsklasser hafva ökats från 5 till 12 och dess öfningstid jämväl blifvit förlängd, o. s. v.

Och allt detta under en lugn tid utan påtryckning af hotande krigsfara.

Hvad grundskatternas afskaffande angår, så har den nya riksdagens motståndskraft visserligen icke varit ringa. Äfven de mest konservativa voro villiga att medgifva hvad de kallade en aflösning men som skulle bestå däruti, att grundskatterna utan tillökning utginge under 40 år och sedan på en gång efterskänktes. Under 20 år af det nya statsskicket hafva de utgått oafkortade, och sedan skedde en afskrifning af 30 procent. Detta kan väl svårligen kallas en riksolycka, äfven af dem som ogilla åtgärden, helst ingen annan klass blifvit därigenom mera betungad än förut. För mig, som från början förklarat en successiv afskrifning efter råd och lägenhet billig, alldeles oberoende af sambandet med försvarsfrågan, kan åtminstone icke denna omständighet innefatta någon anledning att klandra den nya representationen, om också afskrifningen skulle komma att efter hand fortsättas, hvilket är sannolikt; och på *denna* grund kan *jag* alltså icke heller ångra, att förändringen kommit till stånd.

Hvad som under öfverläggningarna framhölls såsom ett af de största felen i förslaget var, att kamrarna, såsom båda tillkomna genom samfällda val, skulle få alldeles samma skaplynne, och att den skillnad dem emellan, man sökt åstadkomma, skulle visa sig illusorisk. Detta har åtminstone icke slagit in. Första kammaren har oafbrutet intagit en vida mera konservativ hållning än den andra, och efter min politiska ståndpunkt snarare visat sig för mycket än för litet konservativ. I anslagsväg förutspådde man, att andra kammaren skulle genom sitt större antal ledamöter diktera alla besluten. Så har icke heller skett. En mängd stora anslagsbelopp, som af andra kammaren blifvit afslagna, hafva beviljats genom gemensam votering; och ser man på riksdagens statsregleringar i deras helhet, torde den icke med fog kunna beskyllas för njugghet, hvarför man med mera skäl kunde klandra rikets

ständer. Skulle man afgöra hvilket som varit lyckligast, om alla de af första kammaren beslutade anslag gått igenom, eller om endast de af andra kammaren gillade beviljats, så tror jag, att man kunde tveka att gifva första kammaren företrädet. Kamrarna hafva på ett lyckligt sätt modererat hvarandras öfverdrifter. Andra kammaren har alltid yrkat en sund och solid statshushållning, men så har icke alltid varit fallet med första kammaren.

Hvad särskildt bönderna eller landtmannapartiet angår, så kan man visserligen med fog lägga det till last, att det gärna företrädesvis tillgodoser sina egna intressen. Men så är äfven förhållandet med alla andra klasser och ty värr äfven med de flesta individer, fastän många förstå att dölja det under vackrare talesätt än bönderna. Man säger, att just därför är det nödigt, att icke någon klass får öfvervikt, men i ett land som Sverige, där den jordägande klassen är så öfvervägande talrik i förhållande till de andra politiskt myndiga klasserna, är detta icke möjligt, med mindre man vill lägga väldet antingen i en fåtalig minoritets händer eller alldeles obegränsadt i den stora massans. Så vidt möjligt varit, har den jordägande klassens öfvervikt blifvit i vår representation begränsad, till och med på rättvisans bekostnad, då för hvarje riksdagsman från landet i regeln fordras dubbel folkmängd emot hvad som fordras för stad, och då från valrätt till andra kammaren uteslutits alla de hemmansägare, hvilka icke äga fastighet till värde af 1,000 kronor men som efter gamla riksdagsordningen ägde valrätt inom bondeståndet. Det användes också såsom ett synnerligt dräpande argument mot förslaget, att detsamma uteslöt från valrätt många tusende af allmogen, som förut ägde sådan. Men eget nog framställdes detta skäl endast af dem, som ansågo förslagets största fel vara, att det lade för stor makt i böndernas hand.

Men det viktigaste af allt är, att för ingen klass är det enskilda intresset så nära förenadt med det allmänna som hos ett lands jordägare. Värdet af deras egendom är så väsentligen beroende af hela samhällets lugn och förkofran, att man icke med mera trygghet kan åt någon annan anförtro dess vård.

Den viktigaste invändning, som kan göras emot ett bondregemente, är att där kunna saknas nödiga insikter hos de styrande; men emot de svenska bönderna äger denna invändning mindre giltighet än annorstädes. De hafva i allmänhet så goda hufvuden och så lefvande intressen, att de, efter att hafva bevistat några riksdagar, kunna i politisk klokhet mäta sig med de flesta högre bildade. Farorna för anarkism, kommunism och socialism, så hotande för många andra stater, hafva i våra bönder den säkraste motvikt.

Vi borde skatta oss lyckliga att hafva i vår riksdag den ballast, som bönderna nu där utgöra.

Man har många gånger i pressen med en viss skadeglädje beklagat mig för den otacksamhet, jag skall hafva rönt för allt mitt arbete till allmogens fromma; och denna otacksamhet skulle bestått däruti, att landtmannapartiet icke velat följa den väg, jag utstakat. Min aktning för bönderna skulle blifvit betydligt mindre, om de för min persons skull skulle uppoffrat sin öfvertygelse i sak. Men de veta bättre än någon att skilja emellan person och sak, och personligen har jag alltid af dem åtnjutit den största välvilja, som det vore en stor otacksamhet af mig att icke erkänna. De afgöra hvarje sak efter sitt förstånd, den må komma från hvilken ministär som helst, men kunna, fastän de afslå en kunglig proposition, vara lika goda vänner för det med både konungen och ministären. De låta icke förmå sig att uppoffra sina syftemål för några ministrars skull men fordra icke heller deras afgång utan öfverlåta åt ministrarne att själfva bedöma, när de böra draga sig tillbaka. Sådan är deras parlamentarism, och den är icke att förakta.

De, som klandra representationsförändringen, tro sig ofta hafva rätt att på dess räkning skrifva allt, som sedermera gått på tok; liksom det kunde finnas något slags representation i världen, under hvilken icke mycket går illa! Alldeles falskt ville man påbörda förslagets vänner, att de väntade, att allting skulle blifva väl beställdt och vi uppnå en fullkomlig lycksalighet, blott förslaget ginge igenom.

Jag framhöll dock offentligen, att *formen* för en representation betydde vida mindre än de krafter, som funnos inom folket, och att om dessa voro öfvervägande onda, så kunde ingen representation förekomma dåliga resultat.

Den måhända viktigaste invändningen emot representationsförändringen och som tillika är svårast att till sin giltighet eller ogiltighet bedöma, var, att konungamakten därigenom skulle försvagas. Menar man med konungamakt konungens lätthet att göra sin personliga vilja gällande utan hinder af vare sig representation eller statsråd, och jämför man början af Karl XIV Johans regeringstid med den under nya statsskicket, så kan det visserligen icke nekas, att en stor skillnad äger rum, men att denna åtminstone icke uteslutande är att tillskrifva den nya riksdagsordningen framgår däraf, att redan under Karl Johans regering, sedan hans personliga kraft minskats och departementalstyrelsen blifvit införd, både statsrådets och riksdagens inflytande betydligt ökades, och att detta ännu mera vuxit under Oskar I:s och Karl XV:s regeringar före representationsförändringen. Detta har berott på tidsandan, oberoende af den skrifna grundlagen; och så är äfven förhållandet med den därefter fortgående tillväxten af representationens betydelse. I grundlagens bokstaf ligger ingen skillnad. Karl Johan utöfvade sin makt långt utöfver de i 1809 års regeringsform bestämda gränser, och om de senare regenterna tvärt om icke utöfvat den intill laglighetens gräns, så är

orsaken att söka dels i deras personligheter och dels i tidsandans oemotståndliga tryck. Det är möjligt, att detta tryck blifvit starkare, eller åtminstone hastigare verksamt, därigenom att riksdagarna årligen återkomma och att representationen nu kan anses säkrare än förut vara ett uttryck af det allmänna tänkesättet. Men riktningen hade i alla fall gått samma håll, ända till dess en reaktion i tidsandan till konungaväldets förmån inträffat, och en sådan kan lika väl tänkas komma att inträffa under nuvarande representation som under rikets ständers tid. Men härpå ligger icke den största vikten. Den fråga, som bör uppställas, är: Har Sverige genom den nya riksdagsordningen gått miste om några bland det monarkiska styrelsesättets fördelar, hvaraf det förut var i besittning? För min del tror jag icke, att Sverige skulle varit bättre styrdt, om konungens personliga tycke varit mera bestämmande, än det varit. Och jag går så långt, att jag tror den kollektiva konungamaktens eller regeringens motståndskraft emot representationen icke allenast är tillräckligt stark, utan att den snarare blifvit för mycket än för litet begagnad. Hade det icke varit i den starka känslan af mitt ansvar för den nya riksdagsordningens förespeglade upplösande följder, så hade åtminstone jag velat inslå på en väg, som något mera öfverensstämt med andra kammarens önskningar.

Kort efter det adeln fattat sitt beslut, bifölls representationsförslaget äfven af prästeståndet. Det sades, att Reuterdahl härvid måst uppbjuda all sin auktoritet för att bevara det yttre skenet, genom att dels afstyra en votering, hvars utgång skulle varit tvifvelaktig, och att förhindra, att icke så många reservanter emot beslutet anmälde sig, att de utgjorde pluralitet inom ståndet.

Två dagar efter det förslaget afgjordes på riddarhuset, hölls där ett plenum, som blef nästan ännu mera imponerande än de föregående öfverläggningarna, genom de högtidliga och motiverade reservationer, som afgåfvos af dem, hvilka röstat emot beslutet. I synnerhet var Henning Hamiltons reservation af en gripande vältalighet och framkallade många instämmanden. Karl Göran Mörner framlade i sin reservation det förslag till allmänna bestämmelser och vallag, hvarom nära 280 af riddarhusets ledamöter öfverenskommit.

Enligt detta förslag skulle riksdag hållas hvart tredje år. Valen till andra kammaren skulle ske medelbart och elektorerna utses enligt den kommunala rösträtten. Första kammarens ledamöter skulle bestå af många kategorier, valda särskildt af adeln, prästerskapet, universiteten och vetenskapsakademien, de högst beskattade fastighetsägare på landet och i städerna, landstingen och stadsfullmäktige i Stockholm. För öfrigt var detta

förslag i vissa delar bättre redigeradt än det kungliga förslaget, framför allt däruti, att det var fullt tydligt därom, att den riksdag, som skulle sammanträda efter det konungen förordnat om nya val, vore att anse såsom en *ny* riksdag och således uteslöt möjligheten af den tolkning, som minoriteten vid 1887 års riksdag ville göra gällande, att den skulle anses såsom en *fortsättning* af den förra.

Det kungliga förslaget var icke åtföljdt af några öfvergångsstadganden utan afsedt att fullständigt träda i kraft, så snart det var antaget till grundlag. Men som detta icke inträffat förrän rikets ständer på rikssalen inför konungen tillkännagifvit sitt bifall, så öfverenskom man, att härmed skulle uppskjutas, till dess att den pågående riksdagen hunnit afsluta sina göromål. Många funno det orimligt och vågadt att låta rikets ständer fungera med hela sin gamla makt ett halft år efter det de i själfva verket voro aflifvade; och bland annat hörde jag diplomater säga, att sådant skulle varit otänkbart i hvarje annat land. De beundrade äfven det faktum, att en lagstiftande församling i fullkomligt yttre lugn hade afsatt sig själf. För öfrigt tror jag nog, att de flesta af våra härvarande utländska ministrar hade mera sympatier för den gamla än för den nya författningen, utom Fournier, som skref till mig ett komplimenterande bref, då rikets ständers beslut var fattadt. Fournier visade mig dessutom alltid personlig vänskap, ehuru vi en gång stridt om krig eller fred.

Icke långt efter dessa minnesrika dagar höll jag på svenska akademiens högtidsdag, den 20 december, såsom dess direktör ett ganska vackert tal, för hvilket man icke hade att tacka mitt eget snille, utan den omständigheten, att det var författadt af friherre Beskow. Då jag nämligen i november, vid valet af direktör för ett halfår, ville undanbedja mig förtroendet i anseende till de förestående riksdagsstriderna, som icke skulle lämna mig rådrum till något vittert författarskap, lofvade Beskow att uppsätta en promemoria, som skulle upptaga de ämnen, hvilka i direktörstalet borde omförmälas, och detta fullgjorde han på det sättet, att han skickade mig ett färdigt formfulländadt tal, ur hvilket jag endast fann mig böra utesluta några stycken, som vittnade om så djupa insikter i den svenska vitterheten, att jag fruktade, att ingen kunde tro mig vara författaren, hvaremot jag tillade ett stycke om min personliga bekantskap med B. E. Malmström, som var en af akademiens under året bortgångna ledamöter.

Under mitt ifrågavarande direktörskap fick jag också bestyret att besörja präglandet af en medalj öfver Beskow på hans sjuttionde födelsedag, som

inträffade den 22 april 1866. Akademien in corpore öfverlämnade den till Beskow, då Manderström och jag tågade dit i broderlig endräkt med Hamilton och Reuterdahl, och öfverlämnade medaljen tillika med verser, författade af Böttiger, hvarjämte jag vid tillfället höll följande tal, som väl upptogs, icke blott af Beskow: »Herr friherre! Vi komma såsom ombud för en del af edra gäldenärer, icke att betala men att erkänna en skuld, för hvilken hela fäderneslandet häftar; en skuld, som det är en rikedom att äga.

Svenska akademien gör anspråk på att hos eder stå i den största förbindelsen. Ingen har så som ni i en person förverkligat akademiens idé i hela dess omfattning. Man kan tveka, om något återstår för odlingen af ett språk, som under eder mästarhand redan återgifver tankens hela styrka och finhet med uttryckets klassiska fulländning. Med lika säker och färgrik pensel framkallar ni edert eget snilles tjusande skapelser och höga bilder för Sveriges Panteon, där ni med ädel ifver höjt historiens nytända fackla öfver den tredje Gustafs stod och skingrat de mörka moln, som lägrat sig kring akademiens stiftare. Det må ej förvåna, att de, som suttit trygga i skuggan af edra lagrar, sökt något uttryck för sin tacksamhet. Men. herr friherre, ni tillhör jämväl, ej blott till namnet, andra samfund, som odla vetenskap och konst; ty om eder gäller: »Nullum fere scientiæ genus non tetigit, nullum qvod tetigit non ornavit.» Hvar och en, som i *Sveriges anor* älskar sina egna, har ock rätt att börda sin andel i en hyllningsgärd åt eder. Tanken därpå hann också knappt taga form, förrän den omfattades med hänförelse af konstens, den svenska häfdens och edra vänner i och utom de samfund, för hvilka ni utgör en prydnad.

Så tillkom, liksom af sig själf, den minnespenning, som skall åt eftervärlden bevara eder bild från i dag, då en ständigt blomstrande *själens hälsa* hos eder skjuter ett nytt årsskott, och som vi här öfverlämna jämte en sång, hvari äfven skalden sökt framlocka de af det äkta guldet präglade dragen.»

RIKSDAGEN ÅR 1866.

Rikets ständers fortsatta verksamhet var icke utan sina faror för ministären, i synnerhet som den hade några särskildt kinkiga räkningar att med riksdagen afsluta. Så snart representationsfrågan var afgjord, skingrades en stor del af de sju hundra riddarhusledamöterna åt alla håll, och majoriteten af dem som kvarstannade visade sig snart vara oppositionell mot ministären och icke obenägen att kasta den ur sadeln. Prästeståndets majoritet hade från början varit emot regeringen och fortfor därmed, ehuru den undertryckt sin mening i representationsfrågan, för att ståndet icke skulle däruti stå ensamt.

Det viktigaste ämnet var franska handelstraktaten. Kongl. Maj:t hade långt före riksdagens början afslutit en sådan traktat, hvarigenom en mängd svenska tullar nedsattes under de af riksdagen bestämda belopp, och hade visserligen gjort riksdagens godkännande af traktaten i dess helhet till villkor för dess bestånd men tillika, utan afvaktan häraf, förordnat, att den skulle omedelbart träda i verket, i sammanhang hvarmed en ny generell tulltaxa blifvit utfärdad, gällande för importen från alla länder. Detta kunde endast försvaras med att göra gällande den mycket omtvistade åsikten, att konungen har rätt att nedsätta tullar. I detta fall kunde likväl något särskildt stöd hämtas därifrån, att 1863 års riksdag vid sin inkomstberäkning förutsatt, att en traktat med Frankrike före nästa riksdag skulle komma till stånd och blifva tillämpad, på hvilken uppgifna grund de beräknat tullmedlen 500,000 r:dr lägre, än de eljest velat. Traktaten blef af rikets ständer slutligen godkänd, men beslutet föregicks af häftiga debatter, som på riddarhuset upptogo tre dagar. Gripenstedt utvecklade härunder hela sin lysande vältalighet, och Manderström hade ett långt, förtjänstfullt anförande. I afseende på grundlagstolkningen sekunderade äfven jag.

Efteråt har jag hört sägas, att franska traktatens motståndare hade ansett sig säkra om majoritet inom riddarhuset och att de tillskrefvo sitt nederlag förnämligast den omständigheten, att Henning Hamilton var sjuk och icke kunde leda de taktiska rörelserna för ändamålet. En splittring hade nämligen uppstått inom deras led, i det en del ville utan alla konsiderationer afslå traktaten, men andra bäfvade tillbaka för ett så våldsamt steg och ville inskränka sig till att undandraga sig allt godkännande men ändå göra det möjligt att låta traktaten åtminstone tills vidare äga bestånd. Denna mening

formulerades af Karl Göran Mörner så, att rikets ständer endast skulle fastställa traktatens införseltullar intill slutet af det år, då ny bevillning beslutades. Hade de, som önskat rent afslag, velat härpå ingå, så hade de otvifvelaktigt segrat, och jag håller icke otroligt, att utgången också blifvit sådan, om Hamilton eller någon annan lyckats uppställa en annan kontraproposition, som utan att upprifva traktaten innefattat ett ännu kraftigare misstroendevotum mot regeringen, än det som var afsedt med Mörners konstiga och något oklara redaktion. Nu förblefvo de intransigenta fast vid sin mening, och då, efter diskussionens slut, landtmarskalken förklarat svaren på bifall till traktaten öfvervägande, erhöllo de vid votering om kontrapropositionen några rösters öfvervikt öfver Mörners förslag. Detta kom sig däraf, att mängden af traktatens vänner röstade för afslag, med den riktiga beräkning, att Mörners anhängare i den slutliga voteringen hellre skulle rösta för bifall än rent afslag. En sådan taktik kan sägas hafva vunnit oklandradt burskap i våra riksdagsförhandlingar, men jag har alltid haft svårt att förlika den med mitt politiska samvete, som bjuder mig att mellan två onda ting välja det minst onda. Särskildt syntes det mig i denna fråga vara alltför högt spel att i slutvoteringen rösta emellan bifall eller afslag. Så hårdsmält än Mörners förslag skulle varit för regeringen, hade det dock icke behöft medföra några ödesdigra följder och kompromettera oss inför hela Europa.

Olycksspådomar saknades icke heller vid detta tillfälle. Bland andra yttrade friherre Rudolf Cederström i ett slags reservation: »Det kommer en annan tid. Om det då inträffar, att sedan det så obetänksamt uppmuntrade och i följd däraf öfverhandtagande njutningsbegäret utstrött sitt förstörande gift, Sveriges folk hungrande vänder sin blick med saknad tillbaka till den tid, då enkelhet men välmåga rådde i landet, sänder en förebrående åtanke på den sorglösa statskonst, som vållat en så sorglig förändring, vänder bleka, förtärda anleten emot dem, som, änskönt mot sin vilja, varit upphofsman till landets olycka och fördärf, så tror jag icke, att den öfverlägsna axelryckningen, det öfvermodiga hånlöjet förblifva det svar, hvarmed man möter en sådan syn. Jag tror, att den tid, om icke snart, dock säkert skall komma, då rikets representanter slå in på en annan bana.»

I detta sista har spåmannen fått rätt efter några och tjugu år.

I dechargebetänkandet hade konstitutionsutskottets pluralitet undertryckt alla anmärkningar, men flera reservanter hade framställt sådana ganska skarpa; och under diskussionen på riddarhuset yrkades, att betänkandet skulle med ogillande läggas till handlingarna, ehuru man afstod därifrån, sedan det blifvit kunnigt, att landtmarskalken icke därå ville göra proposition.

Den ömtåligaste punkten var, att föregående riksdag hade begärt, att Kongl. Maj:t skulle tillsätta en tullkommitté i protektionistiskt syfte, och Gripenstedt hade väl tillstyrkt, att en tullkommitté skulle tillsättas men i frihandelsriktning, med ett måhända något öfvermodigt uttalande, att på riksdagens motsatta begäran afseende icke borde fästas. Kongl. Maj:t hade bifallit Gripenstedts förslag och i öfverensstämmelse därmed utfärdat instruktion för kommittéen.

I mitt försvar för regeringens åtgörande medgaf jag, att formen kunde varit lyckligare vald, men vindicerade ett föredragande statsråds rätt att följa sin öfvertygelse, om den också icke öfverensstämde med rikets ständers, äfvensom konungens rätt att icke i allo följa riksdagens anvisningar.

En anmärkning, som föll tämligen nära inom gränsen för det komiska, var att Kongl. Maj:t i sammanhang med franska traktaten *förhöjt* en tullsats. Härmed förhöll det sig så, att i 1863 års tulltaxa hade af uppenbart misstag influtit, att papper med tryckta linier skulle behandlas såsom *tryckpapper*, då det i stället bort heta *tryckt papper*. Detta rättades nu vid franska traktaten, då tullen på papper i allmänhet nedsattes men papper med tryckta linier uppflyttades till sin rätta plats, hvarigenom en tullförhöjning för detta slags papper verkligen uppkom. Gripenstedt förmenade, att icke ett enda ark sådant papper blifvit infördt, men K. G. Mörner uppgaf, att en tull af några få öre därför verkligen tillflutit statsverket. Jag medgaf, att anmärkningens riktighet icke kunde bestridas och förklarade, att statsrådets ledamöter icke haft rätt att beklaga sig, om konstitutionsutskottet i anledning däraf ställt oss under riksrätt och vi blifvit dömda att mista ämbetet och vara ovärdiga att i rikets tjänst vidare nyttjas, enligt ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter, men då utskottet låtit nåd gå för rätt, kunde jag icke fatta, att tillämpning af 107 § regeringsformen i stället yrkats, ty svårligen kunde väl rikets sannskyldiga nytta hafva lidit genom ifrågavarande beslut. Härtill genmälde Mörner, att ingenting var mindre förenligt med rikets sannskyldiga nytta, än om den ena statsmakten inkräktade på den andras rättigheter, och att beslutet åtminstone utvisade, att föredraganden icke med skicklighet utöfvat sitt ämbete.

Reservanter hade äfven angripit utfärdandet af en lag om räntans frigifvande, som blifvit af mig kontrasignerad. 1863 års riksdag hade vid afgifvande af sitt lagförslag i detta ämne anhållit, att Kongl. Maj:t skulle välja den gynnsammaste tidpunkten för att utfärda lagen, och Högsta domstolens pluralitet hade afstyrkt förslaget. Jag försvarade mig med att förslaget skulle förfallit, om lagen icke blifvit utfärdad före nästa riksdag, och den gynnsammaste tidpunkten emellan riksdagarna hade blifvit vald. Högsta domstolens anmärkningar hade icke afsett tidpunkten utan själfva saken, men rikets ständer kunde väl icke klandra, att deras eget förslag icke blifvit

afslaget. Häremot förmente man, att riksdagens mening måste hafva varit, att om ingen gynnsam tidpunkt inträffade före dess nästa sammanträde, så borde frågan för den gången fått förfalla, och tiden hade nu varit synnerligen ogynnsam. Hvarken tidpunkten eller de af Högsta domstolen anmärkta brister hafva emellertid, så vidt jag vet, i tillämpningen föranledt några olägenheter af denna ännu oförändradt bestående författning.

Emot regeringens politik i danska frågan hade hvarken konstitutionsutskottet eller någon dess ledamot framställt någon anmärkning. Friherre A. C. Raab försökte att på riddarhuset åstadkomma en opinionsyttring af ogillande men fick intet understöd, och i de andra stånden höjde sig knappt någon röst. Blanche, som var ledamot af konstitutionsutskottet, slog hufvudet på spiken, då han i borgarståndet yttrade: »Man hade haft något besvär med att krafsa kastanjerna ur elden, men för öfrigt bör det väl hafva varit klart för enhvar, att Sverige och Norge hvarken kunde eller borde kasta sig i en strid, där själfva England och Frankrike drogo sig tillbaka.»

I tvenne frågor led jag nederlag både på riddarhuset och hos rikets ständer. Den ena angick en pension åt J. G. Richerts änka. Med afseende på mannens utomordentliga förtjänster om vårt lagstiftningsarbete, hade jag, utan att tänka på att han också var den af Treffenberg omförmälda tankebytingens fader, hemställt och Kongl. Maj:t beslutat föreslå rikets ständer, att hans åldriga änka skulle till sin död få behålla den pension af 3,000 kronor, som ständerna tillagt Richert under hans lifstid, samt tillika beviljat, att pensionen skulle förskjutas till dess rikets ständer hunnit fatta sitt beslut. Härmed ansåg man, att jag obehörigen anticiperat på riksdagens beslut, och ville i alla fall icke bevilja så stor pension. Sedan jag förklarat, att min mening vore, att om rikets ständer afsloge pensionen, gälda det förskjutna beloppet af extra utgiftsmedel å min hufvudtitel, så nedsattes pensionen till hälften.

Den andra frågan var en på min föredragning framställd proposition om ett anslag till Posttidningen för att göra den bättre lämpad för den talan regeringen kunde vilja föra i pressen och för att den kostnadsfritt skulle kunna utdelas åt alla kommuner i riket.

Då jag, emot en framställd anmärkning, att Posttidningen genom förslagets antagande skulle blifva en skadlig konkurrent för andra tidningar, under debatten på riddarhuset hade yttrat, att dess vidlyftiga redogörelser för alla förvaltningsåtgärder kunde, om Posttidningen blefve mycket spridd, göra sådana redogörelser öfverflödiga för andra tidningar, som då i stället kunde använda sitt utrymme till ett för den stora allmänheten mera lockande innehåll, så tog sig herr J. F. P. Flach häraf anledning till ett giftigt anförande, däruti han sade sig spåra, att regeringen, som nått sin popularitet med tillhjälp af pressen såsom sin trognaste bundsförvant, nu, sedan den

vunnit sitt mål, tycktes vilja behandla samma press såsom den utkramade citronen, och frågade, om regeringen handlade såsom en sann vän. Då han önskade, att regeringen fortfarande finge åtnjuta det anseende hon förvärfvat, yrkade han afslag å propositionen i den förhoppning, att icke misstanke hos nationen måtte kunna uppstå därom, att regeringen i denna fråga handlat enligt premisser af Tartuffe och konklusion af Machiavelli.

Såsom protokollsekreterare i Justitierevisionen var Flach min underlydande, och det var kung Karls stora förnöjelse att hvarje gång Flach förde protokollet i konseljen stöta på mig och bry mig för min vän. En gång då jag återlämnade honom ett protokoll, justeradt på vanligt sätt före nästa konseljs början, innan konungen kommit, förklarade Flach, att han tvekade, om han kunde införa de rättelser, som blifvit gjorda, då han icke visste, om de af konungen gillades. Jag konstaterade endast, att jag lämnat honom protokollet justeradt till utskrift, och öfverlämnade åt honom själf att vidare förfara. Efter samtal med expeditionschefen fann han för godt att renskrifva sitt protokoll men satte före sitt underskrifna namn orden *ex officio* i stället för de vanliga in *fi dem*.

Slutligen blefvo riksdagsgöromålen fullgjorda, och den 22 juni 1866 hemförlofvades rikets ständer för alltid. I trontalet fick jag till konungens belåtenhet införa följande stycke:

»Den fasta tillförsikt, hvarmed jag ser mot framtiden, förkväfver icke de känslor af rörelse, med hvilka jag ser eder för sista gången församlade på detta rum, där riksstånden så ofta hafva mött sin konung, och den förhindrar mig icke att med tacksamhet skåda tillbaka på det tidskifte, som förflutit, på de betydelsefulla vändningar i fäderneslandets öde, i hvilka rikets ständer tagit del, på allt det goda och gagneliga, som af dem blifvit utfördt. Eftervärlden skall i troget minne förvara, huru I med högsint uppoffring hafva satt fäderneslandets kraf öfver alla andra afseenden. Den skall ock göra rättvisa åt tänkesättet hos dem, som ansett betänkligheterna mot det nya vara öfvervägande men som af sina farhågor endast känna sig manade att i fördubbladt mått uppbjuda sina krafter till fäderneslandets tjänst. Sådana tänkesätt utgöra en förökad borgen för mitt hopp, att svenska folket icke skall svika det förtroende, som konung och ständer vågat sätta till dess klokhet och sans, dess allvar, dess fosterlandskänsla. Låtom oss då, om än åsikterna varit olika, med eniga hjärtan sluta oss tillsammans för att i detta ögonblick nedkalla från den allsmäktige gifvaren af allt godt välsignelse öfver det verk, som besluten vid denna riksdag grundlagt.»

För öfrigt höllos där samma dag, utom trontalet, enligt vanligt bruk, mera än sjuttio officiella riksdagstal, vid de fyra ståndens afskedsuppvaktningar hos den kungliga familjens särskilda medlemmar och hos hvarandra, jämte

svaren därpå m. m.

Det vackraste, som sades under detta af vältalighet flödande riksmöte, var i mitt tycke de slutord, hvarmed landtmarskalken grefve Lagerbjelke tog afsked af ridderskapet och adeln.

»Lagar kunna förändras», sade han, »rättigheter kunna upphöra, men kvar stå plikterna emot fäderneslandet; och blifva dessa plikter väl uppfyllda, föga bekymrar det den sanna adeln *hvar* uti samhället dess plats ställes.»

EMELLAN DEN SISTA STÅNDSRIKSDAGENS SLUT OCH DEN NYA RIKSDAGENS FÖRSTA SAMMANTRÄDE.

Omedelbart efter det rikets ständer afträdt, lämnade Gripenstedt statsrådet efter väl förrättadt värf och efter att hafva suttit i konseljen 18 år. Han hade länge varit sjuklig och kunde med möda, som han sade, galvanisera sina lifsandar på högst ett par timmar midt på dagen, hvarför han alltid sökte att få ordet på riddarhuset omkring klockan 12. Hans själskrafter voro dock oförminskade, och att de voro stora, framgick af hela hans verksamhet. Hvad som därjämte föll i ögonen var den elegans, som fanns utbredd öfver hela hans väsende. Han var hvad man kallar en vacker karl med ett energiskt uttryck, ehuru hans kroppskonstitution var något klen. Också vårdade han sitt yttre och gick alltid klädd i hvit halsduk. Rösten var behaglig och genomträngande ehuru icke kraftig; deklamationen eldig men utan all falsk patos. Antingen han talade eller skref, voro tankarna lika väl formade, och till och med hans handstil var ovanligt vacker.

Frihandelns teoretiska riktighet var hos honom ett resonemang, som öfvergått till trosartikel, och äfven vid dess praktiska tillämpning var han tämligen hänsynslös. Genom franska traktaten ville han köpa en sjöfartstraktat af högsta nytta för Sverige med en tulltraktat, och då jag tvekande frågade, om det var rätt att främja en näring på andras bekostnad, svarade han, att det är dubbel vinst, då vi kunna köpa något genom att nedsätta tullar, hvilket vi borde göra i alla fall.

Då något, som icke intresserade honom, förekom utom hans departement, plägade han säga, att han icke brydde sig om att därpå konsumera någon eftertanke. Sitt departement skötte han däremot med all noggrannhet och hade för öfrigt en klar blick i alla frågor. Han hade många ovänner, därför att han aldrig skonade hvad han ansåg dumt och stundom bemötte motståndare med någon spotskhet. Med en stark själfkänsla var han icke heller okänslig

för beröm af andra och utmärkelser. *Mod* fattades honom aldrig.

Om hans verksamhet för representationsförändringen har jag förut yttrat mig. Dalman säger i sina anteckningar om våra ståndsriksdagar: »Inom regeringspersonalen rådde, enligt hvad författaren var i tillfälle att personligen erfara, dels misströstan, dels en viss passivitet. Den ende, som icke misströstade utan föresatte sig att använda hela sitt inflytande och sin öfverlägsna statsmannaförmåga för att bereda en seger, uppgafs vara numera aflidne statsrådet friherre J. A. Gripenstedt.» — Att Gripenstedt hade en större förtröstan än jag om förslagets framgång, håller jag troligt, ty min var vid riksdagens början ganska ringa. Men äfven om han icke haft det, så tillhörde det hans sätt att icke låta någon misströstan synas utan att söka höja modet hos sina anhängare och nedslå det hos sina motståndare genom att visa sig säker på sin sak. Men att min passivitet var större än Gripenstedts, förnekar jag. Allt hvad jag skref till försvar för representationsförslaget är därpå ett bevis. På adelns båda enskilda sammankomster talade jag; Gripenstedt blott på den ena; och på riddarhuset talade vi sista riksdagen hvardera två gånger. Att Gripenstedt talade bättre och varmare, erkänner jag däremot gärna.

Dalman gör ock den oriktiga uppgiften, att Gripenstedt och jag föranledde det verksammaste steget för bestämmande af konungens öfvertygelse till förmån för förslaget genom att bereda de stora deputationerna tillfälle till personligt företräde hos honom. Deputationerna fingo aldrig såsom sådana företräde hos kungen, och jag gjorde åtminstone aldrig något försök att bereda dem ett sådant. Enskilda medlemmar lära däremot uppvaktat konungen men utan att därvid tala om sitt uppdrag såsom deputerade.

På mera än ett ställe har jag ock sett antydt, att Gripenstedt skulle varit den hemliga innersta själen i hela representationsförslaget. Jag åberopar härom hans eget vittnesbörd i det tal han höll på börsen den 21 november 1865, hvilket finnes intaget i den af honom utgifna samling af egna tal. Han talar däruti alldeles opåkalladt om mig såsom »förslagets utmärkte upphofsman och förnämste försvarare» samt kallar mig sin »högt värderade vän och ämbetsbroder, hvars förtjänst om förslaget är så ojämförligt mycket större än någon annans och hvars namn i oupplöslig förening med denna stora samhällsangelägenhet skall med ära öfvergå till framtiden, som därför skall ägna honom sin tacksamhet».

Sedan Gripenstedt lämnat konseljen deltog han ännu några år i det politiska lifvet såsom ledamot af andra kammaren och lämnade mig därunder så väl i kammaren som i en politisk broschyr ridderligen sin handräckning.

Valet till efterträdare åt Gripenstedt var icke lätt. Ehuru jag sedermera icke

drog i betänkande att föreslå konseljens rekryterande med motståndare till representationsförändringen, ansåg jag det icke lämpligt vid det första ombytet, och bland de politiskt möjliga kände jag ingen, som kunde anses företrädesvis självskrifven. Den som först kom mig att tänka på Lagercrantz var Wallenberg, som vid ett besök sade mig, att denne vore rätte mannen. Jag misstänkte, kanske orätt, att detta var ett sätt af Wallenberg att vända tanken på honom själf, men jag kunde slutligen icke hitta på någon bättre än Lagercrantz, som efter någon tvekan mottog anbudet och den 4 september blef utnämnd.

Samma dag utnämndes också Malmsten till landshöfding i Skaraborgs län och Ehrenheim efter honom till konsultativt statsråd. Jag tror icke, att Malmsten hade aspirerat att blifva finansminister, men måhända ansåg han, att då han icke blifvit det, borde han söka sig en plats utom statsrådet, och han anmälte sig till det lediga och indräktiga Skaraborgs län. Malmsten var en älsklig barnslig natur; såg ut som ett barn och skrattade och grät om hvart annat som ett barn. Han var en mäkta lärd man, magister primus, och ett matematiskt snille samt en högst begåfvad talare men som sällsamt nog slog mindre an på de högt bildade än på en folkförsamling. Jag har icke hört något tal mottagas med större entusiasm än det, som Malmsten höll på grundlagsfesten 1859 för tryckfriheten. Liksom de andra talarne, af hvilka ingen hade mera än en succès d'estime, stod han på balkongen till ett hus vid Djurgårdsslätten och hade en skara af flera tusen åhörare i fria luften. Hans klara stämma hördes öfverallt, men referenterna tappade pennan af häpnad och ledamöter af det nedanför stående kapellet sina instrument. Andra såg jag nästan segna ned på sina knän af lutter förtjusning. Alla hade svårt att göra sig reda för hvad som varit så hänförande, och ingen tidning kunde lämna något referat. Liknelser och infall kommo så omedelbara, att man hade svårt att tro annat, än att talet var helt och hållet improviseradt, hvilket å andra sidan knappt kunde tänkas, då talet enligt uppdrag hölls vid ett så högtidligt tillfälle i närvaro af kungen och allt hvad hufvudstaden hade framstående. Grofkornighet saknades icke. Jag erinrar mig en, som han använde till tryckfrihetens försvar. Man invänder, sade han, att »om alla spotta på en sten, så blir han våter. Ja, men han torkar snart igen».

I Kristiania blef Malmsten på några få dagar en helt populär person den gången, då han och jag voro kungen dit följaktiga och då jag var snart sagdt af alla hatad. Han var bjuden på ett större samkväm, där man drack hans skål än i den ena egenskapen och än i den andra, såsom statsråd, såsom matematikus, såsom snille, såsom svensk o. s. v., och på hvarje skål svarade han med blixtrande tal. En afton voro han och jag tillsammans på spektaklet, och jag såg från början, huru man från flera håll knuffade hvarandra i sidan och pekade på Malmstens glada anlete. När han så tog upp sin stora silfversnusdosa, hvars innehåll Manderström icke värderade högre än sex

styfver skäppan, och under det han snusade, enligt sin vana, höll dosan under näsan för att uppfånga de nedfallande kornen, så hördes från loge-raderna ett sakta jubel.

Såsom landshöfding lyckades han icke att göra sig lika uppburen, hvilket gaf Erik Sparre anledning att vid ett landtbruksmöte i provinsen, i en skål för Malmsten, elakt apostrofera honom: »Du talare som få, du landshöfding som ingen.»

Förslaget om Lagercrantz' och Ehrenheims inträde i konseljen accepterades icke genast af kungen. Hufvudskälet därtill var, att han öppnat underhandlingar med Lagerbjelke och Bildt om att de skulle inträda på de lediga platserna, och om detta hade gått för sig, hade sannolikt flera ombyten inom statsrådet varit afsedda. Men dessa herrar synas hafva varit obevekliga, och då frågan därom förfallit, ingick kungen ehuru med någon tvekan på de föreslagna, sedan, hvad Ehrenheim beträffade, hans uppfattning, att denne vore *röd*, blifvit lugnad.

Den första omsorgen efter riksdagens slut blef att utfärda kungörelse om riksdagsmannavalen efter den nya ordningen. Någon vallag fanns icke, och föreskrifterna i riksdagsordningen voro ganska knapphändiga. De läto sig likväl tillämpas så, att valen både första gången och en lång tid sedan fortgingo utan synnerliga svårigheter eller behof af nya eller förändrade stadganden. Det var först sedan hela landet genom tullfrågan blifvit söndradt i två fanatiska partier, som en så minutiös uppmärksamhet fästes vid valen, att en mängd olägenheter och orimligheter uppstodo, och dessa lades alla riksdagsordningen till last, ehuru de flesta rätteligen voro att tillskrifva de väljandes egen vårdslöshet. Äfven jag måste emellertid erkänna det bristfälliga i riksdagsordningens stadganden härom; men huru svårlöst detta ämne är, kan man finna däraf, att oaktadt många förslag har man efter 20 års erfarenhet icke kunnat komma öfverens om något bättre. Mången torde icke kunna föreställa sig, med hvilka vanskligheter det är förenadt att på förhand reglera en helt ny mekanism för en så väldig institution som en riksdag. Det var också med bäfvan, som jag motsåg början af dess tillämpning, och denna bäfvan har icke upphört, förrän mekanismen blifvit pröfvad i alla stycken och befunnits möjlig. Lyckligtvis hafva få jämkningar visat sig alldeles nödvändiga. Till och med den första urtima riksdagen gick för sig utan svårighet. Så hade äfven sannolikt, efter riksdagens upplösning 1887, det senare sammanträdet gjort, om icke då allt vridits till partifrågor och den ena sidan begagnat sig af den dåliga grundlagsredaktionen för sina missförstådda syften.

En nyhet, som infördes i riksdagsordningen, har icke motsvarat mina förhoppningar, nämligen de tillfälliga utskotten. Så orimligt det i sig själf

synes vara, att ett och samma utskott skall, såsom rikets ständers ekonomiutskott, handlägga riksdagens önskningsmål och besvärsanledningar i alla möjliga olika ämnen, så har detta likväl i praktiken visat sig bättre än att tillsätta utskott med ledamöter blott från den ena kammaren. Icke heller har man begagnat institutionen så som därmed afsågs. Meningen var, att om någon motion väckte så mycken sympati, att icke kammaren ville afslå den omedelbart, skulle ett utskott af sakkunniga särskildt tillsättas för denna fråga. Men floden af motioner har varit så stor och obenägenheten att undertrycka sådana utan remiss så stark, att man skulle fått ett odrägligt antal tillfälliga utskott, om man skulle tillsatt ett särskildt för hvarje ämne. I stället har man beslutat tillsätta ett visst begränsadt antal, vanligen tre eller fyra. och sedan har man på dem fördelat motionerna, mera med afseende på antalet än på innehållet, och mången gång hafva de mest heterogena ämnen kommit till samma utskott, till föga fromma för utredningen.

Våra från rikets ständer ärfda gemensamma utskott, där ärendena beredas af ledamöter från båda kamrarna, är efter hvad jag tror en egenhet ensam för Sverige, men den är så förträfflig för ärendenas gång, att den borde tagas efter i andra land och icke öfvergifvas här. Jag åtminstone ångrar, att jag varit med om att slopa ekonomiutskottet.

Efter ståndsriksdagens slut var jag i behof af hvila och fick också, sedan det angelägnaste var undanstökadt, vistas någon tid med min familj på Hanaskog.

Vid de nu förestående riksdagsmannavalen sökte man från vissa håll göra gällande den åsikten, att ämbetsmän, såsom varande regeringens organer, borde uteslutas från folkets representanter. Då man å andra sidan trodde, att mitt ord skulle kunna i någon mån motväga denna åsikt, blef det genom öfverståthållaren Bildt uppgjordt, att, sedan jag den 3 september blifvit utsedd till ledamot i första kammaren för Stockholm, skulle fullmakten till mig öfverlämnas af en deputation från stadsfullmäktige. Till dessa deputerade yttrade jag följande:

»Jag ber eder till Stockholms herrar stadsfullmäktige frambära uttrycken af min djupa tacksamhet för det viktiga uppdrag, hvarmed jag af dem blifvit hedrad. Måhända skulle jag känna de därmed nödvändigt förenade anspråken tyngre, om icke detta bevis på medborgerligt förtroende kom mig att erfara någon lättnad i tyngden af det ansvarsfulla kall jag, såsom konungens rådgifvare, bekläder; och långt ifrån att i denna befattning se något hinder för mig att emottaga det nu erbjudna uppdraget, skattar jag detsamma, just i följd af min nämnda egenskap, dubbelt dyrbart. Det är icke genom att ställa de båda statsmakterna såsom till sin natur fientliga mot hvarandra, som landets väl bäst främjas; och ett af bevisen -- om än icke af

villkoren -- för deras eniga sträfvan till det gemensamma målet, är om konung och folk med valen af sina förtroendemän träffa samma personer. Det hörer ock till själfva andan af vår nya riksdagsordning, att ingen skall af sin samhällsställning vara utestängd från representantkallet, om han af medborgares förtroende därtill kallas; likasom det redan länge hört till andan af vår statsförfattning och varit erkändt i folkmedvetandet, att hvarje svensk man, hög eller låg, är fri och oberoende nog för att icke, om han äger karakterens själfständighet, af sin ställning tvingas att svika ett sådant förtroende. För min del anser jag konungamaktens och folkets sanna intressen så oskiljaktigt förenade, att jag icke skulle kunna tro mig tjäna den ena utan att jämväl tjäna det andra. Det skall blifva mitt bemödande att efter måttet af min förmåga redligt tjäna dem båda.»

Valen i allmänhet utföllo synnerligen väl, utan allt hänseende till politiska partiåsikter, och första kammaren fick en i bästa mening mera aristokratisk sammansättning än själfva riddarhuset.

För riksdagsmaskineriets gång erfordrades reglementariska föreskrifter, som icke funnos i riksdagsordningen intagna. Kommerserådet Sjöberg, som varit sekreterare i bondeståndet, åtog sig att uppsätta förslag till dylika, och dessa togos till ledning för öfverläggningar emellan ett antal erfarna riksdagsmän, som på min tillskyndelse under hösten hade sammanträden. Om de kinkigaste punkterna skriftväxlade jag ock med Lagerbjelke, och slutligen tillvägabragtes ett förslag, hvars stadganden sedermera blefvo i det väsentliga af riksdagen antagna.

1867 ÅRS RIKSDAG.

Till talmän utsågos för första kammaren Lagerbjelke, som därtill kunde anses självskrifven, och för andra kammaren dåvarande biskopen i Karlstad Sundberg. Det sistnämnda valet stötte många för hufvudet, då Sundberg varit en häftig motståndare till representationsförändringen; och bondeståndets siste talman, Nils Larsson i Tullus, som ansett sig härtill böra komma i åtanke, afsade sig att vid sådant förhållande blifva vice talman, hvilket erbjöds honom. För min del ansåg jag icke lämpligt att sätta en bonde på talmansstolen och därmed liksom erkänna bönderna såsom herrar i andra kammaren, och jag bedrog mig icke uti att Sundberg med sitt goda hufvud och sin kraft skulle väl förstå att sköta talmansklubban. Och då jag ansåg, att man borde göra allt för att försona det gamla med det nya, fann jag en ytterligare fördel uti att den lämpligaste icke tillhörde den politiska linie, som gått segrande ur representationsstriden. Men en annan omständighet var betänkligare. Sundberg hade nämligen så nyss flyttat till Karlstad, att det var tvifvelaktigt, om han där ännu varit rätteligen valbar. Valet var emellertid laga kraftvunnet, och skälen för hans valbarhet voro så goda, att Högsta domstolen vid ett senare tillfälle på grund af dem godkände ett val, ehuru vid ett ännu senare tillfälle ett sådant kasserades.

Då ryktet att Sundberg skulle blifva andra kammarens talman hade transpirerat före utnämningen, kom en framstående ledamot af kammaren till mig och sade, att om detta inträffade, skulle kammaren votera ut Sundberg såsom obehörigen vald. Jag meddelade Sundberg detta, men han ville och fick stå risken, som visade sig icke hafva varit fullt allvarligt menad.

För den nya riksdagen minskades en del af den gamla teatraliska riksdagsståten. Sålunda utlystes icke riksdagen af rikshärolden på torgen; hälsningsdeputationerna indrogos; statsministrarne aflade sina hermelinsmantlar och befjädrade hattar; härolderna sina kåpor o. s. v.

I trontalet förkunnades, att den till förra riksdagen framlagda plan till försvarets ordnande höll på att omarbetas med anledning af rikets ständers därom afgifna utlåtande, men att för anskaffande af nya gevär för arméen kräfdes skyndsammast ett betydligt anslag, hvartill medel måste beredas genom ny beskattning. Vidare förmäldes vara under utarbetning flera viktiga författningar, såsom en ny föreningsakt med Norge, om grundskatternas

inlösande, ny krigslag m. fl. Det fästes också uppmärksamhet på att med årliga riksdagar föranleddes icke framställningar om så många behof vid hvarje som under längre mellanrum och att särskildt den nya riksdagen vid sitt första sammanträde borde ordna sitt arbetssätt utan att öfverskrida den af grundlagen för dess samvaro anvisade tid.

Omedelbart efter riksdagens sammanträde började bildningen af åtskilliga partigrupper, bland hvilka landtmannapartiet snart blef det afgjordt starkaste. Det har äfven blifvit sagdt, att i båda kamrarna uppstodo grupper, som voro ministeriella »quand même». Om något sådant ministeriellt parti kom jag dock icke under fund, och åtminstone i den första är jag öfvertygad att något sådant alls icke fanns, ehuru majoriteten icke var benägen att åstadkomma någon ministärförändring. Att döma af diskussionerna i första kammaren skulle man snarare kunnat antaga, att hvar och en i hvarje sak följde sitt eget tycke, utan att svärja någon viss fana, och minst såg man någon sammanhållning för att stödja ministären. Detta gaf åt kammaren från början, i motsats mot andra kammaren, en karakter af oberäknelighet, som den länge bibehöll och som först på senaste tider måhända upphört.

Man har ofta och icke utan skäl klandrat mig för att jag aldrig ens försökt att bilda något regeringsparti. Möjligen skulle jag därigenom haft större framgång, ehuru jag tviflar därpå. Men jag har alltid i min natur haft en oöfvervinnelig obenägenhet för allt partiväsende; och i den ringa beröring jag haft med partier, har jag ständigt studsat tillbaka från den därmed förbundna nödvändigheten att i mer eller mindre mån uppgifva min egen öfvertygelse. Särskildt har det alltid varit mitt ögonmärke, att regeringen bör stå utanför partierna, hvarför jag också företrädesvis sökt att få konseljen rekryterad af män, som icke varit bundna vid något sådant men ändå i det stora hela delat min uppfattning. Lika litet före som efter representationsförändringen har jag därför velat, att regeringen skulle på förhand utfästa sig att gå något partis önskningar till mötes, och jag torde i detta fall varit vida mindre tillgänglig för kompromisser än många bland dem, som lagt mig till last en benägenhet för sådana. Men jag har vid sådant förhållande icke heller kunnat fordra, att något parti skulle obetingadt svärja regeringens fana. Detta må vara ett fel, men jag tror icke, att det är, såsom man stämplar det, en svaghet. Snarare har det varit ett öfvermod. Ett bestämdt fel har däremot hos mig varit, att jag litat för mycket på mitt goda samvete och icke trott mig behöfva på enskild väg efterspana hvad partier eller enskilda riksdagsmän innerst åsyftat och ämnat företaga.

Regeringens ställning vid denna riksdag var ingalunda fördelaktig. Missväxt hade vållat en allmän obelåtenhet i landet, och statsverkets tillstånd var så tryckt, att oaktadt allmänna bevillningen måst tagas i anspråk för statsregleringen det år, under hvilket den ännu icke influtit, så erfordrades en

särskild vapenskatt för att bereda tillgång till anskaffande af gevär. Det var icke att undra på, om landtmannapartiet under sådana förhållanden sökte efter allahanda utvägar att minska statsutgifterna, helst detta var villkoret för att jordbrukets bördor en gång skulle kunna lindras. Icke ens första kammaren syntes mycket hågad att för tillfället göra några större uppoffringar för försvaret; och det var egentligen endast för försvaret, som regeringen framställt några större anslagsfordringar, med tillämpning af det i trontalet begagnade uttrycket, att »den största sparsamhet måste iakttagas», hvilket sedan blef ett bevingadt ord för dem, som hade ondt om pengar.

Debatterna om regleringen af fjärde hufvudtiteln lämnade endast det sorgliga resultat att konstatera, i hvilket eländigt skick den svenska arméen befann sig. Med öfverlägsen skicklighet tog Henning Hamilton i första kammaren ledningen af dessa frågor och dikterade i många kammarens beslut.

Riksdagen ville för öfrigt icke åtnöja sig med att invänta Kongl. Maj:ts till nästa riksdag utlofvade förslag om landtförsvarets ordnande utan tillsatte ett särskildt utskott, som uppgjorde ganska detaljerade grunder för ändamålet. Däribland var den förnämsta, att indelningsverket skulle öfverflyttas på kommunerna, hvilka skulle upprätta en stam af bofasta soldater. Denna grund afslogs af båda kamrarna, hvilka icke heller kommo öfverens om flertalet af utskottets öfriga förslag. Det märkligaste härvid var, att första kammaren med 74 röster mot 9 antog ett af Hamilton formuleradt skrifvelseförslag, att »Kongl. Maj:t täcktes låta utreda och vid blifvande nådigt förslag till arméens organisation taga i öfvervägande om och i hvad mån en lättnad i det på rote- och rusthållare hvilande besvär må af rätt och billighet påkallas såsom ersättning för den väsentliga utsträckning af allmänna värnplikten, som för ett fullständigt ordnande af rikets försvarsväsen utan tvifvel lärer finnas nödig».

Vid sammanjämkning af kamrarnes beslut kom riksdagens skrifvelse i denna del att innefatta en anhållan, att Kongl. Maj:t måtte taga i öfvervägande, om och på hvad villkor det nu på rote- och rusthållare hvilande besvär må kunna lindras eller ock aflösas samt jämväl på öfriga samhällsklasser fördelas.

Äfven i många andra viktiga ämnen sökte man förmå riksdagen att taga initiativet; och bland annat tillsattes ett särskildt utskott, som föreslog sätt för afhjälpandet af alla finansiella brister, bland hvilka naturligtvis i främsta rummet framhölls grundskatternas aflösning. Andra kammaren biföll detta förslag, som likväl förföll genom första kammarens afslag. Samma öde hade för tillfället en omfattande motion af rådman Björck från Göteborg, om hela den administrativa organisationen och ämbetsmännens löner. Många af de häruti framställda tankar hafva dock beaktats vid den senare företagna ämbetsverkens ombildning.

Bland den förfärande mängden af motioner var ock en af grefve Arvid Posse, som väckte uppmärksamhet därför, att den uppfattades såsom ett specimen för chefskapet i landtmannapartiet. Han föreslog nämligen, att de minsta städerna, 24 till antalet, skulle läggas under landsrätt, hvarigenom de skulle förlora sin rätt att utse särskilda stadsrepresentanter och slås tillsammans med det kringliggande landet. Då någon önskan i denna riktning icke förnummits från dessa städer själfva eller från någon af deras riksdagsmän, antog man, att syftemålet med motionen, ehuru icke uttaladt, var att förstärka landtmannapartiets öfvervikt öfver städernas representanter, enär dessas valmän i landets valkretsar skulle komma att utgöra en försvinnande majoritet, och man klandrade ett sådant syftemål af den, som varit en af representationsförändringens häftigaste motståndare, just för det befarade bondeväldet. Märkligt är dock, att rådman Björck, både uti de anmärkningar" han till mig afgaf öfver grunderna till representationsförslaget och uti en senare publicerad skrift, sett denna fråga ur samma synpunkt som Posse, och velat, att de mindre städerna skulle välja gemensamt med landet, då han trodde, att städerna skulle såsom medelpunkter för valen komma att på dem utöfva ett behörigt inflytande. Hade jag trott denna Björcks tanke grundad, skulle jag ångrat mig att icke hafva följt hans råd och beklaga, att icke Posses motion vann framgång, ty detta hade varit ett ytterligare steg till utplånande af all stånds- och klass-skillnad. Men med den erfarenhet man hittills haft om böndernas samhällighet, befarar jag, att de föga låtit inverka på sig af en i valen deltagande stadsminoritet.

Dechargebetänkandet var fritt från anmärkningar af konstitutionsutskottet och gick lindrigt af i andra kammaren, där jag var närvarande. I första kammaren åter framkallade det en för ministären synnerligen obehaglig diskussion.

Så förklarade t. ex. Karl Göran Mörner, att han alldeles icke ville framställa något klander emot regeringen, men i stället klandrade han på det skarpaste konstitutionsutskottet för att det icke redogjort för en mängd uppgifna regeringshandlingar som blifvit vidtagna och andra som blifvit underlåtna, hvilket allt skulle af allmänna meningen ogillats.

Henning Hamilton framhöll, att den nya riksdagsordningen med oundviklig konsekvens måste leda antingen till en parlamentarisk styrelse eller till ett styrande parlament, och för att åtminstone ernå det förra erfordrades en konseljpresident. Man skulle då slippa höra, såsom nu, att den ene af konungens rådgifvare kunde uppträda med anklagelser mot den andre, hvarmed han sannolikt syftade på någon liten kontrovers emellan krigs- och sjöministrarne angående gevärsmodellen, som antagits olika för arméen och flottan. Slutligen framställde Hamilton sina anspråk på regeringen för att representationen skulle kunna finna sig med ministären tillfredsställd; och

ehuru han icke uttalade, att den närvarande ministären svikit alla dessa anspråk, lämnade han ingen i tvifvel om sin mening att uttrycka detta i fråga om samtliga statsdepartementen.

»*Om* representationen fann», sade han, »att rättvisan i landet med allvar skipades, att lagar och författningar blefve noga iakttagna och vidmakthållna och att regeringen med sina lagstiftningsförslag varsamt men säkert följde en stigande kultur i spåren; *om* vårt förhållande till främmande makter vore vänskapligt och regeringen i sin beröring med dem förde ett språk, värdigt, såsom det anstår ett fritt, men hofsamt, såsom det ägnar ett litet folk; *om* arméen och flottan, till storlek lämpade efter landets tillgångar men väl disciplinerade, öfvade och rustade, stodo färdiga att, lifvade af fosterlandskärlekens och enighetens anda, efter en gemensam plan i behofvets stund offra lif och blod för ett älskadt fäderneslands försvar; *om* näringar och handel blomstrade under kloka författningar, som tilläte dem att fritt utveckla sig och ej hade annat mål än att leda och underlätta deras egna bemödanden; *om* penningeväsendet vore väl ordnadt och regeringens förslag till statens utgifter alltid vore väl afvägda efter tillgångarna och landets allmänna ekonomiska ställning; *om* religion och vetenskap af regeringen hägnades och den allmänna undervisningen, ägnad att uppfostra ett kraftigt släkte, i sedlig och materiell förkofran visade sina välsignelserika frukter» — — så ansåg Hamilton, att konstitutionsutskottet skulle utsätta sig för löje, om det framkomme med några obetydliga anmärkningar.

Ett så idealiskt tillstånd i en stat, som Hamilton fordrade, torde väl alltid höra till de fromma önskningarna, men hade det funnits i Sverige, befarar jag, att Hamilton ändå icke gifvit ministären äran däraf.

Då hvarken i konstitutionsutskottets betänkande eller i däremot afgifna reservationer fanns anmärkning framställd emot någon regeringshandling, hade statsrådets ledamöter på förhand kommit öfverens att icke besvara några anmärkningar, som först under diskussionen i kamrarna framställdes. På Mörners och Hamiltons uttalanden nu var egentligen icke heller något att svara, då de icke direkte vände sig emot regeringen, men tystnaden från statsrådsbänken i första kammaren tolkades emellertid så af många, som ministären blifvit nedergjord och stått alldeles svarslös. Sedermera har jag alltid ansett klokast, att regeringen svarar på alla anfall, som erfordra eller förtjäna ett svar, äfven om de göras under debatt om dechargebetänkandet.

Redan vid denna första riksdag framställdes också af åtskilliga talare den som det vill synas något oklart tänkta förebråelsen, att regeringen försummat att med kraftig hand taga ledningen af hela riksdagen. Man tycktes verkligen hafva väntat, att regeringen på de åtta månader, som förflutit från nästföregående riksdags slut, skulle blifvit färdig att bota alla samhällets

refvor eller åtminstone att lämna ut ett fullständigt recept på huru allt detta ofördröjligen skulle ske. Man nöjde sig icke med sådana småsaker, som utlofvats i trontalet, nämligen en ny försvarsorganisation, grundskatternas inlösande, en ny föreningsakt, ny krigslag, pensionsväsendets ordnande, införande af fastighetsböcker, reglerande af vattenrätten o. s. v.

Jag spelade under denna riksdag en obetydlig roll. I åtskilliga frågor, synnerligen i försvarsfrågan, hade för regeringen behöfts ett kraftigare uppträdande; men jag hade icke nog insikter för att våga mig in i leken med Henning Hamilton och andra stora förmågor, som jag visste icke skulle önska något högre än att få gifva mig duktiga hugg. Icke heller uppfattade jag ännu min ställning såsom en fullständig konseljpresident. En och annan vecka under riksdagsförhandlingarna hade jag ock varit sjuk.

1867, EFTER RIKSDAGEN.

Med riksdagens beslut, såsom ett helt betraktade, hade regeringen skäl att vara mera belåten än med de tänkesätt, som under diskussionerna i flera ämnen blifvit ådagalagda. Den liberala pressen hade också redan intagit en kylig ton emot ministären, som den hoppats skulle, sedan representationsförändringen inträdt, sätta sig i spetsen för alla möjliga liberala reformer och intaga en helt annan politisk ställning än den förut haft till rättesnöre. Naturligtvis fortforo också de gamla konservativa antipatierna. Så skref justitierådet Södergren, under rubriken »konstitutionella frågor», artiklar, uti hvilka han ville visa, huru ministären förspillde kronans värdighet i flera stycken, bland hvilka äfven det, att regeringen, på förslag af landtmäteristyrelsen, hade, jämte infordrande af utlåtanden från ämbetsmyndigheter öfver ett förslag till ny landtmäteritaxa, äfven tillåtit enskilda att däröfver inkomma med anmärkningar. En sådan inbjudning förmentes kunna framkalla yttranden från värdshus och krogar, hamnar och fiskelägen m. m., genom hvilken beröring regeringen skulle komprometteras. Jag insände till Posttidningen bemötanden af dessa artiklar, därvid jag, med erinran att en dylik inbjudning till enskilda äfven skett under självfve Karl Johans tid vid remiss af lagkommittéens betänkanden, uttalade den förmodan, att inkommande yttrandens värde borde bedömas efter innehållet och icke efter orten hvarifrån de utgingo, och anförde såsom ett exempel, hvarigenom jag fick skrattarne på min sida, att af de mest berömda skrifterna i representationsfrågan var en af Ringborg daterad hotell Rydberg, som är ett värdshus, och en annan sades vara författad af en husägare i Vaxholm, som kunde kallas både för en hamn och ett fiskläge. Södergren, som skrifvit »Satser» och »Tillsatser» i representationsfrågan, hade nämligen köpt ett hus i Vaxholm, där han bodde om somrarna.

Ett annat af Södergrens gravamina emot regeringen afsåg, att då ett landsting och åtskilliga enskilda personer inkommit med petitioner i lagstiftningsfrågor, som regeringen ansåg icke böra till någon åtgärd föranleda, så infördes bland kanslireferater i Posttidningen regeringens beslut jämte de därför i statsrådsprotokollet åberopade motiv.

Södergren fann det regeringen ovärdigt att inlåta sig i försvar och uppgifva de skäl, hvarför den lämnat enskilda petitioner utan afseende, hvilket vore så

mycket betänkligare, som lagförslag i samma syftning som motionärernas kunde vara att snart införvänta från riksdagen.

Härpå svarade jag, att sådana kunde petitionerna vara, att de icke förtjänade annat än det mest knapphändiga affärdande, men å andra sidan kunde ock sådana finnas, där kronans värdighet i ett konstitutionellt land skulle mera äfventyras, om allmänheten icke om skälen för deras afvisande finge veta mera än: *sic volo sic jubeo*; och då det vore lika omöjligt att med årliga riksdagar förekomma, att det icke »snart» blir riksdag, som att med visshet beräkna, hvilka frågor då skulle förekomma, hade regeringen icke andra alternativ än att antingen aldrig afgöra någon fråga eller utsätta sig för de betänkligheter, Södergren förespeglat.

Så väl finansministern som krigsministern hade varit sjuka under större delen af riksdagen. Lagercrantz hade sannolikt genom öfveransträngning i sitt nyss tillträdda ämbete ådragit sig en dödlig sjukdom, som tvingade honom att efter riksdagens slut taga afsked och redan hösten samma år lade honom i grafven. Om han hade fått behålla hälsa och krafter, hade han nog blifvit en duglig finansminister, med sitt goda hufvud, sin arbetsifver och sin samvetsgrannhet. Till hans efterträdare nämndes, dock först i slutet af augusti, Gustaf Ugglas, då landshöfding i Linköping.

Reuterskiöld hade redan tidigt på våren för mig tillkännagifvit sin afsikt att lämna statsrådet. Anledningen vet jag icke med visshet men vill erinra mig, att han fått den uppfattningen, att konungen och andra högre militärer icke ansågo honom för rätte mannen att genomföra en ny härorganisation. Han hade själf, då konungens val föll på honom, förklarat, att han blott var knekt och icke hade någon fallenhet för det politiska lifvet. Under sin föregående bana hade han förvärfvat sig anseende såsom en duglig militär och en redbar personlighet, och detta omdöme rättfärdigade han såsom statsråd. Hans utseende var mer än vanligt vackert.

Till hans efterträdare utsågs den 5 juli 1867 öfverste Abelin, som kort förut blifvit regementschef.

Att i tankarna sätta mig tillbaka till de närmaste åren efter representationsförändringen upplifvar för mig många bittra minnen, och jag har icke den tröstEN, att jag såsom vid densamma gått segrande ur striden. Allmänna meningen, som före 1865 tillerkände mig ej så ringa statsmannaegenskaper, torde tvärt om tämligen enhälligt hafva dömt mig såsom den där icke varit vuxen den situation, som uppstått genom det nya statsskicket. Jag är också öfvertygad, att en öfverlägsen ande, utrustad med

en oböjlig kraft, eller hvad man vanligen kallar en stor man, skulle under dessa förhållanden, liksom under alla andra, kunnat utöfva ett vida större inflytande på sin tid, än jag förmått. Sådana män äro ock oumbärliga vid stora faror och brytningar, då en hastig verksamhet är af nöden, men under lugna tider och i ett land med en fri statsförfattning kunna till och med de stora männen vara af en tvifvelaktig nytta. Äfven de kunna misstaga sig och äro lättast därför utsatta, om de skola ingripa i detaljer, som icke kunna till hela sin vidd och sina verkningar lika säkert bedömas af en enda, som af den stora allmänheten själf, som känner dessa verkningar. Jag har en stark tro på den fria naturliga utvecklingen och hyllar den grundsatsen, att man i allmänhet bör så litet som möjligt styra med tvång och tryck.

Jag vet icke, om jag skall anse såsom en lycka eller en olycka, att jag själf är oförmögen att inse, att jag i början af det nya statsskicket begått så stora fel, som man påbördat mig.

Såsom redan är nämndt, hördes genast vid första riksdagen röster, som förmenade, att regeringen hade försummat det rätta ögonblicket, som aldrig skulle komma åter, att genom framläggande af sitt program och stora reformförslag taga ledningen i sin hand och förekomma, att riksdagen handlade på egen hand. Jag hade icke tänkt mig något dylikt. I representationsförändringen hade jag visserligen så till vida sett ett medel, som jag hoppades, att reformer skulle småningom och lugnt kunna genomföras, utan att deras framgång i så hög grad förhindrades, som så ofta blef följden af att två riksstånd stannade emot två. Men icke föreställde jag mig, att reformerna skulle gå med högtryck eller att regeringen utan att söka utforska representationens tänkesätt skulle på en gång uppgöra och framlägga sina stora planer. Icke heller hade någon regering i Sverige förut plägat gå till väga på sådant sätt. Hamilton hade, då jag gick in med honom i konseljen, med många förståndiga ord talat emot att framlägga något slags program; men skulle ett sådant någonsin varit lämpligt, så hade det väl varit, då en ny regent och en ny obekant ministär kom till styret. Nu däremot hade jag nära tio år suttit i konseljen, och riktningen af mina politiska åsikter och sträfvanden voro ganska väl kända. Emellertid upprepades nu vid hvarje riksdag med ökad styrka, att regeringen afsagt sig allt initiativ och blifvit blott en expeditionsministär åt riksdagen, och detta blef ett slagord, hvarpå alla trodde och som slutligen år 1870 föranledde min afgång.

Det var icke möjligt att med årliga riksdagar bereda till hvarje så många frågor, som kunde medhinnas till riksdagar med tre års mellanrum; men om man vill gå igenom tre års författningssamlingar eller kungliga propositioner, så väl före som efter förändringen, så torde man finna, att regeringens verksamhet icke varit mindre den senare treårsperioden, om än icke någon stor och genomgripande reform kunnat genomföras. Men hvilka stora

reformer var det, som man fordrade af regeringen? Detta aktar man sig noga att uppgifva, och karakteristiskt var i detta afseende ett yttrande af Wallenberg i första kammaren under debatten om dechargebetänkandet: »Det är ytterligt svårt att säga *hvad* som bör göras, men *något* måste göras», hvilket efter min uppfattning är en synnerligen dålig politisk grundsats.

Att regeringen ansåg sig blott hafva att expediera riksdagens beslut, bestrider jag, och bevisen därför torde saknas. Den ställning, jag sökte vindicera åt regeringen, var just att gifva den tillräcklig motståndskraft att stå emot riksdagen, i händelse den skulle velat rusa fram eller göra anfall emot konungamakten, såsom olycksprofeterna hade förespått men hvilket sällan inträffade, emedan båda kamrarna reglerade hvarandra.

De ämnen, hvaruti reformer någorlunda enhälligt syntes påkallade af den allmänna meningen, voro försvarsverket, grundskatterna och den administrativa organisationen, oberäknadt religionsfrihetsfrågan, om hvilken meningarna voro mycket delade men hvars lösning emellertid småningom fortgick i jämbredd med ett allmännare tänkesätts utveckling.

Svårligen lärer väl någon föreställa sig, att försvarsfrågan, med den splittring i tänkesätten, som förefanns, kunnat på en gång lösas. Men regeringen arbetade därpå oafbrutet med de bästa krafter, som stodo henne till buds.

Enahanda var förhållandet med den administrativa organisationen. Regeringen ansåg början böra ske uppifrån och tog initiativet till en ombildning af statsrådet och departementen; men dess förslag föllo.

För alla vidare åtgärder med grundskatternas reglering var det första nödvändiga steget att omsätta dem i penningar, och härom framlade regeringen förslag, som år 1869 antogs.

Efteråt och vid betraktande af vår politiska utvecklings gång, har jag kommit på den tanken, som vid den tiden icke föll mig in, att reformerna möjligen skulle kunnat påskyndas, om regeringen från början uttalat sig för en plan att successive, under en lång tid, aflyfta grundskatterna och den finansiella bördan af indelningsverket. Det är min tro, att landtmannapartiet skulle blifvit mindre och icke mera motsträfvigt att göra uppoffringar för försvaret, om man först, utan samband därmed, gifvit den skattskyldiga jordens ägare hvad de ansågo vara rättvisa i skattefrågan. Men ovisst är, om detta varit möjligt att genomdrifva i första kammaren, som alltid velat sätta försvarsfrågan i främsta rummet. Och minst af alla borde väl de konservativa klandra, att regeringen härutinnan icke gått bröstgänges till väga.

Om Sverige var så lyckligt under ståndstiden, som representationsförslagets motståndare förmenade, och om ståndsrepresentationen lämnade garantier

för en lugn och varsam utveckling; hvarför skulle man då önska, att allt sedermera på en gång omstöptes? Hvad man hade rätt att vänta af den nya representationen var, att den utveckling, som allt lefvande är underkastadt, gick säkrare än förut i den riktning, som var till allas bästa eller åtminstone öfverensstämde med en allmännare mening, än den som af stånden representerades. Och häruti ligger representationsförändringens berättigande, såsom ett mål för sig, äfven om man kunde antaga, att allt skulle gått på samma sätt, om också förändringen icke skett. Både fortgången och stillaståendet sanktioneras nu icke blott af några klasser eller stånd utan af en större del af folket. Men icke bör man yrka på stora och hastiga förändringar, om man finner sig nöjd och lycklig med det bestående.

1868 ÅRS RIKSDAG.

Oaktadt det mest ansträngda arbete kunde Abelin icke få sitt förslag till härordning färdigt till 1868 års riksdag, och, när detta omförmäldes i trontalet, tillkännagafs också, att förslaget afsåg att behålla indelningsverket till sina hufvudgrunder *orubbadt*, på hvilket ords begagnande kungen lade en särskild vikt och som han på rikssalen uttalade med en häpnadsväckande styrka.

Angående statsrådets organisation aflätos till denna riksdag två kungliga propositioner, den ena om inrättande af ett nytt departement för näringar och allmänna arbeten, och den andra om rättighet för konungen att öfverlåta åt departementschef att afgöra vissa mindre viktiga mål. Bägge dessa förslag blefvo af konstitutionsutskottet enhälligt afstyrkta, och för att icke bereda regeringen ett ännu eklatantare nederlag, förklarade jag mig afstå från att yrka bifall till desamma. Så väl i detta som många andra ämnen utvisade diskussionen i båda kamrarna, att meningarna icke voro , nog stadgade för ett nytt tingens ordnande, hvarför de flesta organisationsförslag föllo, vare sig att de framställdes af regeringen eller enskilda motionärer. Nu ansågo t. ex. några, att kungen redan ägde rättighet att uppdraga måls afgörande åt sina departementschefer, under det andra däruti sågo icke allenast ett brott mot grundlagen utan snart sagdt ett öfverändakastande af hela det monarkiska styrelsesättet och införande af ministerstyrelse. I de humanitetsfrågor, för hvilka jag arbetat, hade jag redan vid 1866 års riksdag fått en kunglig proposition om oäkta barns arfsrätt efter moder bifallen. Till 1868 års riksdag fick jag kontrasignera ännu en, om bysättningens upphäfvande. Den gick slutligen igenom, ehuru andra kammaren först återremitterade frågan för att äfven få bort den föreslagna ed om bristande tillgång, hvarmed man borde fria sig från bysättning, under det motståndet i första kammaren rörde frågan i sin helhet. Emot ett annat af Kongl. Maj:t föreslaget lagstadgande, hvarigenom konungen skulle kunna medgifva städers invånare att, liksom landets, själfva få välja bouppteckningsmän, sökte man, ehuru förgäfves, att i första kammaren uppväcka en storm, därför att detta skulle innebära en obehörig delegation af lagstiftningsmakt åt konungen ensam. Södergren hade förut i pressen agiterat detta ämne, och i kammaren uppträdde med häftighet två af mina ordinarie opponenter, nämligen Nordström och Karl Göran Mörner. (Hamilton var den tredje.)

Nordström var en hög herre med ett imponerande ståtligt utseende och fulländad talare både i deklamation och åtbörder. Med ett förnämt förakt behandlade han sina motståndare, dem han sökte krossa under tyngden af sin öfverväldigande lärdom. Såsom jurist var han dock icke alltid lika säker i tillämpningen som grundlig i teorien, men om man någon gång lyckades att slå honom på fingrarna, så redde han sig genom att helt enkelt vid justeringen af sitt yttrande utstryka de anmärkta felen; och då en sådan utstrykning ändå icke skulle fullständigt hafva utplånat hvad som blifvit sagdt, om notariens uppsatta koncept fått ligga kvar i protokollet, så skref han ofta om hela sitt yttrande med egen hand. Jag var icke den ende, som däröfver hade att beklaga sig, liksom snart sagdt alla, som på andra områden kommo i delo med honom, förde klagan öfver hans beteende. Så var förhållandet i kyrkolagskommittéen, där han satt tillsammans med Henning Hamilton, Sundberg och biskop Genberg. Den sistnämnde påstod, att blotta nämnandet af ordet biskop hade på Nordström samma verkan som att visa ett rödt kläde för en tjur. I denna kommitté stridde för öfrigt Nordström för en mindre hierarkisk kyrkolag, än som blef kommittéens förslag. Under ståndstiden satt han tillsammans med Sundberg i lagutskottet och yttrade där sin förmodan, att denne skulle komma till bättre åsikter, när han en gång »komme att börja sina juridiska studier». Mellan Erik Sparre och Nordström förekommo ock i lagutskottet till våldsamhet gränsande scener. Till följd af sina djupa insikter och sin förmåga att se saker i stort, var Nordström emellertid en ofta uppsökt ledamot i en mängd kommittéer, huru svårt han än hade att arbeta ihop med andra. Fick han däremot alldeles ensam utföra ett arbete, gjorde han det bättre, än kanske någon annan skulle kunnat göra det på egen hand.

Karl Göran Mörner var i sanning en riddare *sans peur et sans reproche*. Han hade såsom talare icke något flytande föredrag, men innehållet var flärdfritt och skälen goda samt alltid ärligt menade. Ofta darrade han på målet af rörelse, hvarför Manderström kallade honom *Jean qui pleure* till motsats mot hans humoristiske broder Oskar, som Manderström benämnde *Jean qui rit*. Karl Göran var den mest varmhjärtade fosterlandsvän, och i mitt sinne tillämpade jag ofta på honom Runebergs ord om Kulneff:

»Han kysste och han slog ihjäl
med samma varma själ.»

Mig ville han dock oftast slå ihjäl.

Henning Hamilton hade såsom talare ett helt annat skaplynne. Hans föredrag var elegant och alltid hållet i en lugn. ädel stil; endast på den nervösa häftighet, hvarmed han rullade blyertspennan i sin hand, kunde man märka, att lugnet invärtes icke var fullkomligt. Rösten var svag och icke välljudande,

men det hesa ljudet af de nästan framhviskade orden var ändock så genomträngande, att de hördes af alla, hvartill naturligtvis bidrog den fullkomliga tystnad, som alltid uppstod, då han talade. Stundom gjorde han. med den förbindligaste ton och med ett välvilligt leende på läpparna, helt oförmodadt ett utfall mot en politisk motståndare och borrade in i honom sin ytterst finslipade dolk ända till fästet. Ingen kunde lägga sina ord så väl som han i ett muntligt föredrag. Såsom skriftställare var han äfven framstående, om än icke fullt så lysande.

En af mina hätskaste angripare i första kammaren var också Wallenberg, och i synnerhet under de senaste åren af min konseljtid var han stundom nästan grof. Han var för öfrigt en utmärkt talare, alltid slagfärdig och träffade oftast hufvudet på spiken. I allmänhet lyckades han likväl icke att få kammaren med sig, ty alltför många misstrodde honom utan att egentligen veta hvarför, äfven då han framställde de klokaste förslag. Han var för öfrigt så full af förslag och motioner, att knappast någon lagstiftande församling skulle hafva medhunnit att taga dem alla under moget öfvervägande.

Redan vid den nya strafflagens antagande och vid flera ståndsriksdagar hade dödsstraffets totala afskaffande varit starkt ifrågasatt, och vid 1867 års riksdag hade andra kammaren med en öfverväldigande majoritet därom fattat beslut, hvaremot frågan för den gången föll i första kammaren, dock med en enda rösts minoritet. Nya motioner härom väcktes vid 1868 års riksdag, och man antog nu allmänt, att frågan skulle gå igenom. Vid remissen af en af dessa motioner uttalade jag i första kammaren min åsikt, att tiden ännu icke vore inne för att vidtaga den afsedda lagförändringen. Jag fick härför en sträng afstraffning. Tidningen Fäderneslandet afbildade mig stödd på en bödelsyxa, och icke blott hela den liberala falangen i pressen och riksdagen uttryckte sitt ogillande, utan äfven många konservativa instämde däruti. Detta föranledde mig att till frågans afgörande bereda mig till dess grundligare behandling, och jag höll därom i andra kammaren det längsta af alla mina riksdagstal, däruti jag med uttalande af äfven mitt hopp, att dödsstraffet utan betänklighet skulle inom en icke allt för aflägsen framtid kunna helt och hållet utstrykas ur vår lag, likväl fann, att vi med ledning af erfarenheten från andra länder, och då vi så nyss hade inskränkt detsamma till ytterst få fall samt i tillämpningen till ännu färre, det vore skäl att något afvakta verkningarna häraf, helst det vore sederna, som borde förmildra lagarna och icke tvärt om. Utgången blef, att kammaren nu afslog lagförslaget med ungefär lika stor majoritet, som den hvarmed kammaren året förut bifallit det. I första kammaren, där jag äfven yttrade mig, föll förslaget denna gång utan votering. Man ansåg detta såsom en triumf för mig, men rättvisan fordrar det erkännande, att äfven flera andra talare uppträdde med öfvertygande anföranden på samma sida som jag. Märkvärdigast är, att denna fråga sedermera fått hittills hvila.

Vid statsregleringen gjorde sig sparsamheten hos andra kammaren gällande utan allt afseende på grannlagenhet emot statsrådets ledamöter. Sålunda hade föregående riksdag hemställt om en nedsättning på tredje hufvudtiteln. I Kongl. Maj:ts proposition till 1868 års riksdag var denna nedsättning medgifven och till och med något därutöfver. Men nu var man icke nöjd härmed, utan statsutskottet yrkade, att ytterligare nära 46,000 kronor borde prutas, och uppförde därför detta belopp endast såsom ett öfvergångsanslag för 1869. Andra kammaren biföll, emot Manderströms bestämda protest, detta utskottets förslag, som väl föll i första kammaren men segrade i gemensam votering.

Såsom alltid beslötos äfven nu på fjärde hufvudtiteln flera nedsättningar, men en af dem blef under behandlingen af en särdeles ömtålig beskaffenhet och fick ödesdigra följder. Kongl. Maj:t hade nämligen begärt anslag till en laboratoriebyggnad för artilleriet. Detta tillstyrktes af statsutskottet, men en af riksdagsmännen för Stockholm, Adlersparre, som tillika var expeditionschef i sjöförsvarsdepartementet, yrkade i andra kammaren afslag under förmenande, att om meningen vore att få ett laboratorium för hela arméen, så borde det förläggas till Karlsborg; och vore det endast afsedt för Svea artilleri, så vore det obehöfligt, emedan detta artilleri hade fått låna en laboratoriebyggnad af skärgårdsartilleriet, som nog icke kunde behöfva den på flera år. Abelin upplyste, att här icke var fråga om ett större laboratorium för hela arméen och att det dåliga laboratorium, som Svea artilleri tillfälligtvis fått låna, kunde när som helst återtagas, men då kammaren tycktes vilja helt och hållet förlita sig på uppgifterna af en man i Adlersparres ställning och med hans kända oförskräckta sanningskärlek; begärde Abelin återremiss för att få tillfälle att utreda förhållandet, men andra kammaren ansåg så påtagligt, att Adlersparre hade rätt, att den till och med vägrade återremiss och afslog det begärda anslaget. Det, som gjorde saken ännu betänkligare, var, att Platen, som i egenskap af sjöminister deltagit i beredningen och föredragningen af denna anslagsfråga, nu var närvarande i kammaren och satt bredvid Abelin men aflägsnade sig under det denne talade, ehuru han af Abelin blifvit uppmanad att yttra sig.

Slutet blef, att det begärda anslaget till laboratoriebyggnad, som bifallits af första kammaren, afslogs i gemensam votering. Det begärdes likväl åter vid en följande riksdag och beviljades då till något högre belopp, utan att ens Adlersparre då hade något att däremot invända.

Denna episod väckte ett utomordentligt uppseende. Man ansåg regeringen söndrad inom sig själf, och grefve Ugglas framställde en interpellation i första kammaren, däruti han härom begärde upplysning. Platen ville först härpå svara mera undvikande men godkände sedan ett af mig uppsatt koncept, enligt hvilket han i ett uppläst skriftligt anförande förklarade, att Abelin haft

full anledning att inför Kongl. Maj:t tillstyrka anslaget och att, enligt infordrade ämbetsutlåtanden, skärgårdsartilleriets laboratorium, som för öfrigt var föga lämpligt, icke kunde af artilleriet för någon längre tid få påräknas. Ugglas uttalade därpå sitt ogillande af Adlersparres obefogade uppträdande, hvaremot Wallenberg anmärkte olämpligheten af att bedöma medkammarens ledamöter samt att man dessutom måste glömma ämbetsmannen, då riksdagsmannen talar. Men denna uppfattning delades icke allmänt, och general Hazelius bemötte den vid ett senare tillfälle därmed, att om ämbetsmannen glömmer sig vara ämbetsman och uttager sin riksdagsmannarätt till dess gräns, så har regeringen äfven rätt att uttaga sin såsom regering.

Ett häftigt anfall gjordes ock på handels- och sjöfartsfonden under sjette hufvudtiteln. Statsutskottet hade föreslagit, att anslaget därtill skulle nedsättas med en half million. Lagerstråle redogjorde fullständigt i båda kamrarna för tillkomsten af detta anslag i utbyte mot afgifter å handeln och sjöfarten, hvilka förut varit till Kongl. Maj:ts disposition, hvadan detta anslag icke borde kunna af riksdagen nedsättas, och Kongl. Maj:t hade med full rätt därpå redan gjort anvisningar, som på långt när icke kunde honoreras, om den föreslagna nedsättningen vidtogs. Dessa sakförhållanden tycktes likväl göra föga intryck på andra kammaren, och det var alldeles uppenbart, att kammaren ämnade sätta indragningen i verket. Jag hade med mina kolleger öfverenskommit att göra detta till en kabinettsfråga och begärde nu ordet. Jag underlät härvid med afsikt att ingå i någon pröfning af riksdagens formella rätt att konungen oåtspord härom besluta, ty jag ansåg den af Lagerstråle intagna ståndpunkt icke absolut hållbar, utan inskränkte mig till att framhålla, huru genom förslaget kunde blifva en följd, »så väl att regeringen sattes ur stånd att infria gifna löften, på grund af hvilka kommuner eller enskilda svenska män inlåtit sig i kostsamma företag, som att fullgöra med främmande makter träffade aftal»; och därefter slutade jag med följande ord, som jag i sista ögonblicket vände något olika mot hvad jag förut tänkt: »En sådan ställning kan ingen regering underkasta sig, äfven om den beredes under en annan form än genom ett misstroendevotum.» Det hade nämligen kommit för mig, att det måhända icke vore rätt af mig att gå min väg och lämna kungamakten i sticket, och jag lade därför mina ord så, att det, i händelse af behof, skulle stå mig öppet att antingen afgå eller, om kungen så önskade, tillstyrka Kongl. Maj:t att icke respektera riksdagens beslut utan förordna om att handels- och sjöfartsfonden ändå på ett eller annat sätt fick hvad den tillkom. Min förklaring gjorde emellertid åsyftad verkan. Flera talare frånträdde nu sina yrkanden om bifall till utskottets förslag, bland andra rådman Björck med uttalande, att landet behöfde sin nuvarande regering, och en annan med erkännande, att han tappat koncepterna. Utskottets förslag blef afslaget i båda kamrarna.

Den kungliga teaterns ordinarie anslag å 75,000 kronor blef af andra kammaren, i strid mot utskottets tillstyrkande, nedsatt till 60,000, utan att då någon protest afgafs ifrån regeringen i fråga om anslagets ordinarie egenskap; och nedsättningen beslöts äfven vid gemensam votering med en rösts öfvervikt.

I dechargebetänkandet hade konstitutionsutskottet framställt anmärkningar emot fyra regeringens beslut, af hvilka intet var af allmän vikt. Ett af dem rörde statsrådens rang. Kungen hade önskat att göra alla statsråden till excellenser, men då detta rönte motstånd just från dem, som skulle hugnas med den höga värdigheten, föreslogs i stället, för minskande af skillnaden emellan statsministrarne och de andra statsråden, hvilket var kungens hufvudsyftemål, måhända för att jag icke skulle känna mig alltför hög, att de *tjänstgörande* statsråden skulle ställas omedelbart intill statsministrarne och högre än alla andra, med undantag af riksmarskalken, hvilken borde bibehålla sin rang, lika med statsministrarnes, efter fullmaktsdatum.

För detta ändamål utfärdades i januari 1868, på civildepartementets föredragning, ett kungabref till riksmarskalken, hvarigenom förklarades, att värdigheten och benämningen af »rikets herrar» skulle upphöra och att därefter *afgångna* statsministrar, riksmarskalkar och statsråd skulle, liksom därefter utnämnda serafimerriddare, erhålla sinsemellan lika värdighet efter anciennitet näst efter de tjänstgörande statsråden. Det togs då äfven i öfvervägande, huruvida icke steget borde tagas fullt ut, såsom sedermera skedde 1871, och förklaras, att en innehafd plats i statsrådet icke skulle efter afskedstagandet medföra någon särskild rang. Men man tyckte då, att när alla andra ordinarie ämbetsmän i Sverige efter afskedstagandet bibehålla sin rang, så vore det oformligt att ensamt för en f. d. statsrådsledamot utplåna ända till minnet af det viktigaste ämbete han beklädt och kalla honom revisionssekreterare, professor eller något annat.

Denna omständighet har också år 1888 åter blifvit så till vida beaktad, att statskalendern numera upptager, under rubrik »förutvarande» statsministrar eller statsråd, dem, som lämnat sina platser efter år 1868.

Något bryderi vållade excellensfruarna. De nu införda bestämmelserna ansågos icke kunna, utan eget medgifvande, retroaktivt tillämpas på dem, hvilkas namn funnos särskildt upptagna i kalendern, såsom tillhörande denna höga kategori, och riksmarskalken ansåg det icke passande att tillfråga dem, om de ville dela sina mäns öde att vid deras mäns afgång frånträda sin rang. Däraf har blifvit en följd, att, sedan jag tagit afsked, min hustru är mycket förnämare än jag.

Det berättades, att excellensen Ihre hade sagt, att hela 1868 års förordnande

väl tillkommit blott för att De Geer till slut skulle blifva den ende »rikets herre»; hvilket var så mycket mera ogrundadt, som både Manderström och jag yrkade, att förändringen skulle på oss tillämpas retroaktivt, så att vi icke allenast upphörde genast att vara »rikets herrar» utan också afsade oss excellensvärdigheten, sedan vi afgått. Detta ansåg jag ur alla synpunkter vara en fördel, icke minst ur ekonomisk; ty utom det att på en excellens ställas anspråk, att han skall uppehålla sin värdighet, hade jag gjort den erfarenheten, att en excellens ofta fick betala dyrare än andra. Om jag t. ex. skickade mina gossars stöflar till halfsulning, så tog samma skomakare en krona mera än sitt vanliga pris, om han visste, att de kommo från excellensen.

I fortsättning af beslutet om statsrådets rang uttalade kungen också sin önskan om en uniformsförändring. Statsministrarne hade nämligen ansetts för förnäma att bära statsrådsuniform utan i stället nyttjat adelsuniformen. Det var häruti som kungen ville hafva en förändring, och jag ingick med nöje på att nyttja statsrådsuniformen, ehuru därmed fick anstå till dess Manderström fram på sommaren afgick. Arvid Posse återtog adelsuniformen såsom statsminister, men sedermera förbjöd den sig själf, då Thyselius och Themptander, som icke voro adelsmän, beklädde ämbetet.

Hvad konstitutionsutskottet anmärkte emot ifrågavarande rangordning var, att, då grundlagen föreskref, att statsministrarne skulle innehafva rikets högsta värdighet och statsråden den närmaste därintill, så var det grundlagsvidrigt att låta riksmarskalken hafva högre rang än statsråden. Detta bemöttes med att genom den anmärkta regeringshandlingen hade riksmarskalken icke fått någon ny rang utan endast bibehållits vid sin gamla; och allt ifrån 1809 hade man tolkat grundlagen så, att med rikets högsta värdighet förstods att tillhöra den öfver all rang räknade värdigheten att vara »en af rikets herrar» men att bland dessa hade hvar och en tagit plats efter fullmaktsdatum. Grundlagsstadgandet kunde för öfrigt icke hafva afseende på andra än *rikets* ämbeten och icke t. ex. på kungliga prinsar eller chefen för konungens hof.

Anmärkningen fick i båda kamrarna förfalla. I andra kammaren blef väl konstitutionsutskottets förslag lagdt till handlingarna men med *gillande* af en bland de af utskottet framställda anmärkningar.

Det var i fråga om några tomter till ett torg i Stockholm, som stadsfullmäktige med enkel pluralitet beslutat inköpa men hvaröfver klagats, under förmenande, att detta var en ny sak, för hvilken fordrades två tredjedelar af rösterna. Öfverståthållaren hade emellertid fastställt köpet; och vid pröfning af besvär däröfver stannade statsrådet i skilda meningar, i det Lagerstråle, som var föredragande, tillstyrkte återförvisning, och med honom

förenade sig några, men jag och några andra ville upphäfva köpet. Kungen däremot fastställde öfverståthållarens beslut, hvilket ingen af statsrådet tillstyrkt. Detta fann konstitutionsutskottet vara betänkligt, men då det icke kunde vända sig emot konungen personligen, vände det sig emot föredraganden med anmärkning, att han underlåtit att yttra sig i själfva saken.

Lagerstråle förklarade, att han såsom kontrasignent åtog sig både det moraliska och det juridiska ansvaret för det utgångna beslutet och begärde alldeles icke något undseende, om man ansåg honom hafva felat.

Med sitt gillande af anmärkningen ville man egentligen träffa konungen och det sidoinflytande, som man ansåg öfverståthållaren Bildt på honom utöfva; hvarför ock Hamilton beklagade, att statsrådsprotokollet icke lämnade upplysning om hvilken rådgifvare det var, hvars råd konungen hade följt.

Under dechargedebatten gaf Hamilton för öfrigt såsom vanligt luft åt sin ovilja och slutade sitt anförande sålunda: »Statsmaskinen går numera hos oss icke på en jämn väg, lagd på det förflutnas fasta grund. Den har blifvit förflyttad på ett lutande plan, hvilket, saknande en sådan grund, kan sägas vara såsom Semiramis trädgårdar hängande i luften. Skall maskinens fart ej blifva hejdlös, skola dess gång och rörelse kunna bestämmas, fordras emellan styrets särskilda delar ett samband, hvaraf saknaden nyligen på ett beklagligt sätt åter framträdt, och hos de styrande en kraft, som vet att göra sig aktad. Jag vill ogärna begagna uttryck, som kunna anses för stränga, men jag måste uttala den mening, att ehuru svenska folket högt aktar sin frihet, älskar det ock att känna styrkan af de händer, i hvilka det med förtroende skall kunna lägga ledningen af sina öden. Det kan skänka den goda viljan, de ådagalagda insikterna, de redbara enskilda egenskaperna den aktning de förtjäna, men sitt förtroende skänker det endast den kraft, som vet att försvara icke blott sin *plats* men också sin *ställning*.» Äfven i andra kammaren föranledde dechargebetänkandet en lång diskussion, som Arvid Posse sökte gifva en mera högpolitisk lyftning, genom att servera ett uppkok på Hamiltons vid förra riksdagen framställda förutsättningar, huru det skulle se ut, *om* regeringen gjort sig förtjänt af landets förtroende.

1868 ÅRS MINISTERKRIS.

Förenämnda riksdagsbeslut, betraktade tillsammans, föreföllo flera statsrådsledamöter vara mer än man borde tåla, och i synnerhet ansåg Ugglas, att hela statsrådet borde afgå. Jag opponerade mig häremot och ville för ingen del en så beskaffad parlamentarism, att en ministär skulle afgå för vägrade anslag, i annat fall än då det var att antaga, att anslagen vägrats just för att framkalla en kris och att de skulle kunna erhållas med en annan ministär, hvilket nu alls icke var sannolikt. De öfriga ville icke heller taga saken så omfattande som Ugglas. Men Manderström förklarade, att hvad honom särskildt beträffade, ville han icke förvalta utrikesdepartementet på de villkor riksdagen erbjöd och hvaraf skulle blifva en följd, att aflöningarna måste minskas för flera ministrar, medan de dåvarande innehafvarne ännu kvarstode på sina platser. Lagerstråle sade sig icke behöfva smälta en sådan prickning, som andra kammaren hade gifvit honom, och Abelin fann sig så komprometterad i laboratoriefrågan, att han icke kunde stanna kvar, med mindre Adlersparre afskedades, hvarpå Platen icke ville ingå och hvilket äfven jag fann åtminstone icke omedelbart böra ske såsom ett straff för ett yttrande på riksdagen.

Schismen inom statsrådet uppstod, medan konungen var i Norge, och kunde ej biläggas, hvarför Manderström, Ugglas, Lagerstråle och Abelin omedelbart efter konungens återkomst, den 8 april, ingåfvo sina afskedsansökningar, hvilka i Posttidningen publicerades. Jag med de fem öfriga statsråden förklarade, att vi vid sådant förhållande naturligtvis voro beredda att ställa våra platser till konungens förfogande.

Kungen tyckte illa om hela tillställningen och begagnade min penna för följande diktamen till statsrådsprotokollet, som publicerades:

»De nu på en gång anmälda afskedsansökningarna af fyra bland statsrådets ledamöter äga ingen anledning i bristande förtroende å min sida. Jag anser ej heller något hafva tilldragit sig under innevarande riksdag, som skulle utgöra tillräcklig grund för dessa statsråds afskedande och detta desto mindre, som andan af Sveriges regeringsform ej blifvit förändrad genom den försiggångna ombildningen af nationalrepresentationen. Jag finner därför ej skäl att för närvarande bifalla dessa afskedsansökningar, hvilka jag framdeles vill hvar för sig pröfva.»

Riksdagen fick därpå gå till sitt slut, innan något ombyte i konseljen skedde. Manderström och Lagerstråle läto sig emellertid icke öfvertalas att stanna kvar. Ugglas och Abelin voro mera medgörliga, under förutsättning, att något steg togs, hvarigenom det visades, att regeringen icke ville tillåta någon söndring inom sig själf; och då man tyckte, att regeringen var lika mycket komprometterad af Platens tystnad som af Adlersparres tal, ansågs det bäst att taga Platen för hufvudet, i synnerhet som Abelin i detta ögonblick var snart sagdt omistlig. Ugglas åtog sig då att hemställa till Platen, om han icke fann lämpligt att afgå, hvartill han ridderligt genast samtyckte.

Tre platser i konseljen blefvo således nu tomma; efter Manderström, Lagerstråle och Platen, och svårigheten af deras återbesättande var ganska stor.

Manderström kunde icke af någon fullt ersättas. Jag upprepar här några karaktersdrag af honom, som jag anmärkte i mitt svar såsom svenska akademiens direktör på Sundbergs förträffliga minnesteckning öfver Manderström: »Hans största fel, både såsom offentlig och enskild man, var det rena guldets egenskap att vara alltför vekt -- -- Om det kan emot honom anmärkas, att han icke alltid nog försiktigt sökt undvika faran, så skall det lända honom till ära, att han aldrig kastade sig däruti af andra bevekelsegrunder än en ädel ifver att försvara hvad han ansåg vara rätt; och glömmas får ej heller den rådighet och det snille, hvarmed han ofta mellan farliga bränningar lotsade skeppet i hamn. Det må vidare kunna tillräknas honom att någon gång hafva misslyckats i sina bemödanden att göra alla till freds, men ingen kan räkna, huru många gånger han genom sin outtröttliga välvilja däruti lyckats. I detta afseende ägde han en stor betydelse för sin tid, en betydelse, som icke först började då han stod på undersåtens högsta trappsteg, utan som var kanske allra störst, då han såsom kabinettssekreterare kunde mera osynlig vara till råd och hjälp öfverallt, där något var på väg att gå sönder.

Ett litet drag må tilläggas, som var honom egendomligt. I hans ställning, icke minst såsom diplomat, blef det honom ofta nödvändigt att i ömtåliga ämnen säga hvad man väl visste icke gärna skulle höras eller till och med kunde innebära en viss fara att uttala. De flesta bemöda sig i sådana fall att lägga sina ord med synnerlig varsamhet. Grefve Manderström gjorde tvärt om. Icke nog, att han sade rent ut hvad som var svårast att vidröra; han sade det med så stark öfverdrift och i så lekande ton, att det svårligen kunde bemötas såsom annat än skämt, ehuru det var omöjligt att missförstå den allvarliga meningen. Också blef det ett ordspråk, att grefve Manderström ensam opåtaldt kunde säga hvad han ville.

Hvad som för öfrigt ingen minnesteckning kan fullt återgifva och som måste

till en stor del gå förloradt för alla, som icke ägt lyckan af grefve Manderströms personliga umgänge, är intrycket af den friska glädje, som hos honom lik en klar källåder oupphörligt bröt sig fram äfven under de trägnaste göromål och den glänsande kvickheten, som likt elektriska gnistor framlockades vid hvarje vidrörande.» Manderström arbetade mycket och fort. Oaktadt han skref sina mesta depescher själf, deltog han ganska träget i statsrådsberedningens arbeten inom de andra departementen, och de långa timmarna där gingo alltid fortare, då han var närvarande och allt emellanåt upplifvade det tråkiga ämnet med ett infall eller en träffande anmärkning, på samma gång som han hastigt uppfattade sakens kärnpunkt och däruti ofta föreslog en god lösning. Många handlingar buro märken af Manderströms intresse, ty då han drog dem till sig för att själf se ordalagen, hände det, att han i ifvern glömde sin näsa och lät en snusdroppe falla på papperet. En gång, då han drog upp sin ostindiska silkesnäsduk och blottade ett stort hål på densamma, inföll han: »Jag säger som en gammal språkmästare i Upsala: jag har två sådana och tre som äro sämre.»

I utrikesdepartementet förekomma ofta internationella privaträttsliga frågor, som äro så invecklade, att jag brukade säga, då han bad mig förestå hans departement under hans ledigheter, att det var nästan omöjligt för en jurist, som icke var professor, att sköta utrikesdepartementet. Men han redde sig förträffligt med sitt goda förstånd utan juridik. Så hade en gång en af våra konsuler i orienten, med begagnande af den därstädes åt europeiska konsuler tillerkända domsrätt, afgjort en rättstvist; men den ena parten hade därmed funnit sig missnöjd och lämnat till konsuln en besvärsskrift, hvilken denne jämte handlingarna i målet skickade till vårt utrikesdepartement. Manderström kom nu och frågade mig, om han skulle låta inlämna besvärshandlingarna till Svea hofrätt eller hvart? Jag betviflade, att någon allmän domstol här skulle upptaga målet. Nå, då får jag väl ställa om på annat sätt, sade han och skref till konsuln, att han finge gärna döma, om han blott ställde om, att alla blefvo nöjda med hans dom, men om någon klagade, vore konsuln olycklig, hvarjämte besvärshandlingarna återsändes för tillämpning af denna instruktion. Konsuln förlikte målet. Lagerstråle hade mera stål i karakteren än någon af oss andra i konseljen; därjämte ett okufligt mod och mycken envishet. Han var icke någon mycket beläst man men arbetade sig in i hvarje ämne som kom under hans behandling så grundligt, som han behöfde för dess praktiska lösning. Liksom de flesta duktiga män var han något despotisk, men sällan hade man skäl att ångra sig, om man underkastade sig hans vilja, ty han hade ett mer än vanligt godt förstånd. Hans rättrådighet var omutlig, men han var ändå en varm vän af sina vänner och släktingar, samt tålte icke, att någon af dem tillbakasattes orättvist. Han såg uteslutande på målet och hade icke öfverdrifven respekt för formen men var ändå en utmärkt skicklig ämbetsman. Såsom talare var han redig, klar och sakrik. Man måste umgås med honom försiktigt, ty han hade ett häftigt

lynne. För hela sin släkt var han såsom privatman ett ovärderligt stöd, när någon kom i trångmål, och i allmänhet tycktes hans valspråk vara den gamla regeln i 1734 års lag för konungens befallningshafvande att »ingen hjälplös lämna».

Platen var en man af ädla tänkesätt och sant liberala åsikter, men han var ingen detaljkarl såsom departementschef och vägde icke tillräckligt sina ord såsom talare, då han också ofta trasslade in sig i mellanmeningar, ur hvilka ingen utgång fanns. Henning Hamilton anmärkte ock, att han vanligen började sina anföranden med att uttala sin tacksamhet mot motståndare, som klandrat honom. Han saknade måhända ett tillräckligt bestämmande öfver sina expeditionschefer, af hvilka den siste, Adlersparre, var radikalare, än som passade rätt i stycke med den dåvarande regeringen. Af alla var han omtyckt och uppburen icke blott för sin rikedom och frikostighet utan ock för sin personliga älskvärdhet.

Vid valet af utrikesminister accepterades utan tvekan Manderströms förslag om Karl Wachtmeister, då minister i Köpenhamn, såsom den kunnigaste af våra diplomater och dessutom en karakter af det renaste guld. Kungen skulle några dagar efter riksdagens slut resa till Skåne bland annat för att öfvervara universitetets i Lund jubelfest; och det beslöts, att han då skulle kalla till sig Wachtmeister från Köpenhamn samt anmoda honom att öfvertaga utrikesportföljen.

Då jag skulle vara ordförande i regeringen under konungens frånvaro, kunde jag icke medfölja till Lund, ehuru jag där skulle kreeras till juris utriusque doctor. Kallelsen därtill var desto mera oförtjänt, som denna doktorsgrad afser lärdom i den romerska lagen och den kanoniska rätten men jag alls icke studerat någondera. Professor Schlyter, som var promotor, hade den vänligheten bedja att få skänka mig min doktorsring, hvilket jag mottog med så mycket större nöje, som jag hade föreställt mig, att han, som var känd för mycket konservativa tänkesätt, skulle i likhet med Lunds universitetslärare i allmänhet se mig med oblida ögon för representationsförändringens skull.

Som jag visste, att kungen ville göra några ombyten på de högre utländska ministerplatserna för att där kunna insätta personliga skyddslingar utanför den diplomatiska banan och jag var förvissad, att Wachtmeister icke därpå skulle vilja ingå, så skref jag till honom i förväg och bad, att om han icke härom kunde komma öfverens med kungen, han likväl icke skulle svara ett definitivt nej, förrän jag fått använda mina bemödanden att förmedla skiljaktigheterna. Denna personalfråga blef, då Wachtmeister kort därefter kom upp till Stockholm, ordnad till hans belåtenhet. Han framställde ock åtskilliga andra postulater, som från början gåfvo mig det intryck, att han var alltför mycket doktrinär för att vara fullt praktisk, i hvilken uppfattning jag

sedan under mitt samarbete med honom fann bekräftelse. En af hans fordringar vid inträdet var, att man icke skulle röra vid biskoparnes myndighet, som han fann nödig för svenska kyrkans bestånd, hvartill jag förklarade mig icke heller hafva någon afsikt. Han skref väl och koncist samt förstod godt att iakttaga de förenade rikenas värdighet i förhållande till utrikes makter. På riksdagen förde han ett kraftigt och bestämdt språk. Till sin personlighet var han ett original. Redan då han för underhandlingarna om utrikesportföljen kom upp till Stockholm och gick med mig öfver Norrbro, ådrog han sig allas förvånade blickar i sin ljusgula nankinsdräkt från topp till tå, med sitt stora gråspräckliga skägg, sina djupt liggande liksom inåt seende ögon och sin ostadiga gång. Det var likväl detta oaktadt någonting aristokratiskt i hela hans utseende, och ingen tog honom för att vara en obetydlig person. Han hade ock sina egna tycken om människors utseende. Då det var fråga om att Bildt skulle få en ministerplats, förklarade han, att det var omöjligt att skicka en person som såg så ut till Wien. I Berlin eller Paris kunde hans utseende däremot icke utgöra hinder. Bildt var som bekant en af de vackraste och ståtligaste män man kunde se, men Wachtmeister ansåg, att han skulle se ut som en parveny bland den högaristokratiska adeln i Wien. Vid riksdagspredikningarna i Storkyrkan, där statsministrarne voro placerade framför konungens tron, kastade Wachtmeister sig framstupa på knä på stengolfvet under bönerna, hvarför många trodde honom vara katolik. En söndag, då folket strömmade ur Blasieholmskyrkan, som han alltid kallade »S:t Blasii kyrka», lämnande en öppen väg emellan sina led för vagnar, såg jag Wachtmeister på hemväg från »S:t Jakob» öfver Blasieholmstorget, försedd med en röd käpp i form af en stridsyxa och fruktande halkan springa i kort galopp uppför backsluttningen emellan de gapande folkmassorna. Då han satt i konseljen, kunde han ibland sjunka ihop och sitta orörlig med slutna ögon. Kungen trodde, att han sof, och en gång då Carlson föredragit ett kyrkligt ärende, roade sig kungen med att hastigt vända sig till Wachtmeister och fråga hvad hans mening var. Genast afgaf han till kungens förvåning ett långt motiveradt yttrande, med en lärd historisk utredning af saken, som visade, att han följt med föredragningen i dess minsta detaljer.

Åt landshöfdingen i Halland, baron Alströmer, erbjöds civilportföljen, den han ock förklarade sig villig att emottaga; men få dagar därefter insjuknade han så häftigt, att tanken därpå måste öfvergifvas; och kungen skulle då i stället på sin resa värfva presidenten i Göta hofrätt, Adlercreutz. Af kungen erhöll jag hans privatchiffer, på det vi skulle kunna meddela oss med hvarandra om underhandlingarna med Wachtmeister och Adlercreutz, hvilken senare utan att göra svårigheter mottog uppdraget, ehuru han varit motståndare till representationsförändringen.

Att finna en chef för sjöförsvarsdepartementet mötte en särskild svårighet

däruti, att de mera framstående af flottans högre officerare voro fiender till den nyligen skedda fördelningen af stora flottan och skärgårdsartilleriet, hvilken icke rimligen kunde genast upphäfvas. Thulstrup, som icke hört till sjövapnet, lät då förmå sig att utbyta sin konsultativa plats emot sjöförsvarsdepartementet. Han behöll en liten tid Adlersparre såsom expeditionschef och beredde honom sedan en hederlig reträtt såsom chef för förvaltningen af sjöärendena. Thulstrup var en kunnig militär och insiktsfull i många andra stycken. Därjämte en klok, betänksam och fördomsfri man. Hans största brist i statsrådet var en alltför stor tystlåtenhet. Såsom konsultativ hörde han noga på föredragningen, men då han satt sig in i saken och stadgat sin mening, var han därmed belåten och brydde sig icke stort om att därom meddela sig med andra. Endast genom frågor kunde man utleta den, men då fick man också godt besked. Såsom departementschef fick han dock naturligtvis träda mera öppet fram.

Till konsultativt statsråd lyckades vi göra en synnerligen god ackvisition i justitierådet Berg, hvilken kan anses så nära som möjligt hafva motsvarat idealet af en sådan ämbetsman. Såsom stadsfullmäktig i Stockholm hade han genom sitt förstånd, sin sakkunskap och sin framställningsförmåga spelat en ledares roll, och jag hade särskildt påräknat stöd af honom såsom talare i kamrarna. En af de första gångerna han sedermera yttrade sig i första kammaren råkade han likväl omedvetet trampa på någon af dess ömma liktornar, och med den hastighet denna kammare ofta dömde efter första intrycket, var man en tid nästan färdig att kassera honom, och han vann aldrig i denna kammare det gehör, som han förtjänade. Så mycket mera gjorde han sig framdeles gällande i andra kammaren; och i statsrådsberedningen vägde hans ord från början nästan tyngst af alla.

Sedan konungen återkommit från Skåne, skedde den 4 juni 1868 de fyra statsrådsutnämningarna, hvarigenom ministerkrisen afslutades.

ETT OCH ANNAT, OM HVARTANNAT.

Huru många de än voro, som ville, att äfven jag skulle följt de afgångna statsråden, tror jag dock, att de voro flera, som höllo mig räkning för att jag icke kastade yxan i sjön, och jag hade en känsla af att min ställning något förbättrats, i synnerhet utom riksdagen. Eljest är man i Sverige i allmänhet icke rädd för ministärförändringar, och våra förhållanden äro i allmänhet så stadgade och lugna, att i själfva verket icke mycket därmed äfventyras, så länge allmänna meningen, såsom hittills i Sverige, oafvisligt fordrar, att statsrådsämbetet icke får uppdragas åt andra än redliga och allmänt aktade män. Eget är också, som jag tror för Sverige, att om man mera allmänt vill hålla någon kvar i statsrådet, så är det en, som man vet gärna vill därifrån, hvaremot man sällan unnar någon att komma dit, hvilken man misstänker hafva stor lust därtill. Instinktmässigt synes man därvid tillämpa Platos grundsats, att den stat, där de, som äro bestämda till de styrande, hafva minsta lusten att regera, blir på det bästa och lugnaste sätt förvaltad, men den, som har på motsatt sätt beskaffade regenter, tvärt om.

Kort efter riksdagens slut fick jag kontrasignera de nya krigslagarna, som kostat mig icke obetydlig möda och däruti prygelstraffet var afskaffadt.

I början af juli 1868 for konungen åter till Skåne, och den 15 i samma månad fick jag följande telegram från Beckaskog: »Min dotter är förlofvad med kronprinsen af Danmark. Detta i tidningen. Karl.» Efter den dagen voro vi i lugn för skandinaviska stämplingar.

Under hela 1860-talet var mitt sinne så upptaget af politiska tankar och bekymmer, att alla enskilda minnen från denna tid blifvit till stor del tillbakaträngda. Min hustru och jag deltogo i societetslifvet så litet som det med vår ställning var oss möjligt, och då vi icke hade råd, annat än i undantagsfall, att hyra oss landtställen invid Stockholm, tillbragte min hustru med barnen vanligen de tre högsommarmånaderna hos hennes mor på Hanaskog, dit äfven jag begaf mig under de korta semestrar, som jag kunde erhålla. I stället bodde min svärmor hos oss om vintrarna. Ehuru vi från början visst icke hade ställt vårt hus på någon öfverdrifvet stor fot, visade sig

snart nödvändigheten att göra ytterligare indragningar. Sålunda afskedades jägaren. Kontraktet med hyrkusk om särskildt ekipage med eget livré uppsades, och allt ifrån det vi flyttade från ämbetsvåningen, gjorde vi under min första statsministersperiod icke mera än en kunglig bal och ett par större supéer med musik. Middagar fingo däremot gå sin jämna gång. Jag tillräknar mig såsom en förtjänst, men ännu mera min hustru, att vi rättade munnen efter matsäcken, och henne ensam förtjänsten, att vårt hus ändå var i yttre mening respektabelt. Af Adlercreutz hörde jag senare, att han icke kunnat lefva såsom Justitiestatsminister för 30,000 kronor om året; och Carleson depenserade under det år han var statsminister 40,000, utan att deras lefnadssätt, som jag tror, ansågs mera storartadt än vårt, fastän vi lefde mera enkelt i hvardagslag för att få något öfver 20,000 att räcka.

Till kung Karls förtroligare umgängeskrets var jag lika litet som de öfriga statsrådsledamöterna någonsin räknad. Utom det, att ingen af oss disponerade tillräcklig tid för att deltaga i hans nöjen, fattades härtill sympati. Det torde dessutom ligga i sakens natur, att en konstitutionell kung i sina ansvariga rådgifvare snarare ser sina motståndare än sina vänner. En envåldskonung gör däremot ofta sina gunstlingar till ministrar. Med undantag af Bildt voro Karl XV:s gunstlingar inga egentligen politiska personligheter. Johan Liljencrantz blef det men icke förrän han förverkat konungagunsten. Eljest voro de mest glada, oförargliga själar, som genom sin kvickhet kunde roa kungen och hvem som helst samt voro honom uppriktigt tillgifna. Innan han blef kung, hade David Stierncrona och Fredrik Wrangel varit favoriter. Sedan blef det Louis Wrede, Sven Lagerberg, Fritz Dardel, Henrik Falkenberg, Bengt Schildt, Gyllenram m. fl. och i det intimare hvardagslaget Daniel Hvasser, Svante Hedin o. s. v. för att icke nämna de kvinnliga. Af dessa utöfvade måhända Dardel det bästa inflytandet, och Gyllenram visade kungen in i döden en trogen och rörande tillgifvenhet. De unga garnisonsofficerarne hade från början uppfostrat kungen, och sedan blef det han, som uppfostrade dem. En svart punkt i gunstlingsraden var greken Demirgian, som under Karl XV:s senare lefnadsår var hans onde ande och äfven benämndes »demiurgen». Oskyldigare var det, så länge han nöjde sig med »Bildten, Schildten och Pilten» (Gyllenram).

Som konung ville Karl XV aldrig lämna de rum, han begagnat som kronprins, i västra slottsflygeln, ehuru de voro låga och mörka, hvilket icke ens kunde afhjälpas genom frånvaron af gardiner, en sak, som dock i och för sig värderades af de flesta herrar men som endast en konung har makt att genomföra emot alla damers protester. Dessa sina smårum lät han förena med stora våningen genom en bred och vacker trätrappa, för hvilken lärer uppoffrats icke mindre än 15 rum och ansågs ganska eldfarlig. I de sålunda förenade lokalerna gåfvos synnerligen vackra fester, bland annat maskerader och kostymbaler. Kungen trifdes väl i Stockholms slott men ännu bättre på

landet. Allramest älskade han Beckaskog och därnäst Ulriksdal, där han emellanåt under långa tider höll konseljerna, till icke ringa besvär för statsrådets ledamöter.

En gång, jag minnes icke säkert hvilket år, var jag från Hanaskog bjuden till middag på Beckaskog, då Fredrik VII var där.[1] Bland alla andra skandinaviska planer, som sysselsatt kung Karl, var äfven den, som otvifvelaktigt innefattade den enklaste lösningen, att konung Fredrik skulle till förmån för kung Karl afsäga sig den danska kronan. När amiral Virgin var vår minister i Köpenhamn hade kung Karl låtit honom fråga kung Fredrik, om ryktet var sant, att han ämnade afsäga sig kronan, men därtill hade han svarat: »Nei, ikke for det förste.» Emellertid fortsattes att slå på denna sträng af skånska och danska vänner både på allvar och skämt. Nu såsom alltid hölls jag dock utanför dessa funderingar; men sedan jag på aftonen farit från Beckaskog, sjöngs det stycke ur Gluntarne. där det förekommer, att »jordens kungar ska abdikera och ministrarne resignera», därvid kung Fredrik yttrade: »Det vovede du ikke synge, naar din premierminister var her.»

En annan gång, då jag gjorde ett par dagars sejour på Beckaskog, seglade vi en dag till Karsholm, där hofmarskalken Stjernsvärd serverade en splendid middag. På hemvägen styrde kungen båten men improviserade tillika vers under hela tiden och lade därunder rodret åt ena sidan utan att tänka på verkningarna däraf, så att vår rodd beskref flera cirklar, och vi kommo icke hem förrän kl. 2 på natten. Rörande var att se kungens negers glädjesprång, då han åter fick se kungen, som han trott vara omkommen i sjön. Sedan åkte jag med kungen till Karlshamn, där ångkorvetten Thor var honom till mötes för att föra oss till Stockholm. Kungen sof så godt i vagnen, att han hvarken vaknade, när han tappade mössan eller när vi kommo till gästgifvargårdarna, där fullt af folk samlats för att få se honom, så att jag måste stöta honom i sidan för att få honom att hälsa. På sjön hade vi tämlig sjögång, då han kröp till kojs, men så snart det något lugnade, kom han åter upp på däck. Då han sade, att han hade en så ymnig poetisk ådra, att han när som helst kunde skrifva vers om hvad som helst, bad jag honom skrifva något om Gotland, hvars kust vi just fingo i sikte; och genast satte han sig och skref flera rimmade och välljudande strofer om Östersjöns öga.

Några år senare, då Karl Wachtmeister var utrikesminister och vi voro bjudna till Ulriksdal, kom efter middagen en liten kalesch fram, och kungen proponerade, att vi skulle åka omkring och se på hans grannställen. Själf satte han sig på kuskbocken och blef vår ciceron. Han hade låtit bygga flera villor på kungsgårdens mark och hyrde ut dem till folk, som han tyckte om. Vi skulle se deras inredning vare sig värdfolket var hemma eller icke, och måhända var frun i huset, då hon kom hem, mindre belåten med att erfara, att kungen och båda statsministrarne i hennes frånvaro hade inspekterat både

barnkammare och sängkammare med mera. På ett ställe kom en betjänt ut och sade, att herrskapet nyss farit till staden. Det gör ingenting, sade kungen, vi vilja blott se rummen, hvarpå han slog upp dörren till salongen, där värdinnan stod helt förlägen midt på golfvet. Sist förde han oss till Järfva, som arrenderades af Demirgian, hvilken likväl nu var i Egypten; och kungen sade sig hafva åtagit sig att under tiden vara Demirgians inspektor.

Demirgian hade först kommit till Sverige för att öfverbringa en skänk af några hästar till kung Karl från kediven, i hvars utrikesdepartement han varit anställd. Han blef genast omtyckt af konungen och kvarstannade för det mesta i Sverige, där han sökte medborgarrätt, innan han där tillbragt tre år, som enligt lag fordras för att vinna svensk medborgarrätt. Sådan kan dock tidigare beviljas åt den, hvars upptagande finnes för riket medföra gagn, och Demirgian bifogade vid sin af öfverståthållaren tillstyrkta ansökning, betyg af två kompetenta personer, att han genom sitt intresse för den svenska hästafvelns förbättring kunde medföra gagn för riket. Jag föredrog hans ansökning i konseljen och hade ingen anledning att afstyrka den, hvarför den beviljades med det vanliga villkoret, att han inställde sig inom viss tid hos öfverståthållaren för att aflägga tro- och huldhetsed, försedd med bevis, att han upphört att vara främmande makts undersåte. Demirgian inställde sig och presenterade ett bref från Nubar Pascha, Egyptens utrikesminister, af innehåll, att han var fri från sina förbindelser. Detta togs för godt, och han fick aflägga eden. Någon tid därefter uttog han, såsom bosatt på Järfva, stämning till Danderyds tingsrätt å sin hustru, som han uppgaf hafva förlupit honom, ehuru det i stället var han, som förlupit henne, och begärde skilsmässa. Rätten förelade henne att inom ett år komma till mannen och fortsätta äktenskapet, vid äfventyr af äktenskapets upplösning. Efter ett år ingaf Demirgian till rätten behörigt intyg, att dess protokollsutdrag blifvit fru Demirgian tillställdt. Hon hade sannolikt haft svårt att förstå meningen med detta svenska papper och lät sig icke afhöra, hvarpå rätten dömde till skilsmässa och henne till förlust af hela sin rätt i boet. Försedd med denna dom och ett af Upsala domkapitel utfärdadt skiljobref, underskrifvet af själfva ärkebiskopen, begaf sig nu Demirgian till Egypten och begärde att af polisen sättas i besittning af ett hus i Kairo, som var hustruns eget och där hon bodde, alldeles okunnig om hela skilsmässan. Det var så nära att lyckas, att Demirgian redan hade bjudit sina vänner till middag i detta hus för att fira dess besittningstagande. Men nu grep polismästaren in och förbjöd vidare exekutiv åtgärd. Häröfver förde Demirgian häftigt väsen och skref bland annat till mig med klagomål öfver att den svenske konsuln icke velat skydda en svensk undersåtes lagliga rätt. Men konsuln hade på sina föreställningar fått det svaret, att Demirgian fortfarande var egyptisk undersåte och alldeles icke svensk. Det bref, Nubar Pascha skrifvit, afsåg endast hans entledigande från utrikesdepartementet men kunde så mycket mindre afse hans undersåtliga ställning, som befrielse därifrån icke kunde beviljas af kediven

utan var en akt, som berodde på sultanen i Konstantinopel. Sedan detta blifvit utredt, fick konsuln föreskrift att icke understödja Demirgians anspråk.

Men innan denna brytning i Egypten inträffade, spelade Demirgian äfven där en roll såsom stallmästare i Karl XV:s hof och af denne konung icke blott protegerad utan äfven försedd med uppdrag med ganska vidsträckta fullmakter. Med åberopande af ett sådant var det, som han hängde vasaordens storkors på kedivens moder, hvilket var ett faktum, ehuru det blef officiellt förnekadt. Från kediven hemförde ock Demirgian en gång ett helt parti af medjidie-ordnar för att utdelas i Sverige, därvid han föreslog, att riksmarskalken, justitiestatsministern och utrikesministern skulle få hvar sitt storkors. Men vi undanbådo oss alla denna ära.

På Ulriksdal trifdes kungen väl med sina konstsamlingar och sina grannar. Han var där älskvärdheten själf och förstod den hemligheten, att för att blifva populär är ingenting så angeläget som att icke eftersträfva det. Sökte han drottningen i parken, kunde han fråga en dalkulla, om hon sett till »Lovisa», och ville han blifva af med sin cigarr, stack han den i munnen på en skyldrande soldat o. s. v. Hans naturligt enkla sätt gjorde dubbelt intryck genom hans kungliga utseende.

Vackra fester gåfvos ock stundom på Ulriksdal, framför allt vid främmande furstliga personers besök, hvilka vid den tiden icke voro så vanliga, som de i senare tider blifvit. Bland de besökande erinrar jag mig prinsen och prinsessan af Wales, storfurst Konstantin, prins Amadeo af Aosta och den öfver all beskrifning korpulente egyptiske prinsen Mehemed Ali, som kungen kallade sin »kära hederspascha», när han klappade honom på den stora magen. Äfven med honom, liksom med de flesta främmande, företogs en utfärd till Gripsholm. Jag observerade, att han aldrig lyfte sin blick för att se på omgifningarna eller ens på det gamla slottet, då han från ångbåten bars upp dit i en portchäs. Samma fullkomliga apati visade han under middagen, då jag satt bredvid honom, ända till dess han mot slutet af måltiden händelsevis slog upp ögonen och fick se porträtterna af Gustaf I:s samtida i naturlig storlek. Deras dräkter aftvingade honom ett utrop af förvåning.

Festligheterna vid prinsessan Lovisas och danska kronprinsens bröllop 1869 års sommar voro mycket lyckade och vackra. Ett egendomligt skådespel gaf brudskaran, då den for genom Stockholm till Haga i alla de gamla ståtliga sjuglasvagnarna. En bal gafs ock på Drottningholm, så storartad, som den kan blifva på detta slott, om man än sedermera ytterligare fullkomnat sig i att tillgodogöra ställets resurser. Mina angenämaste minnen af dessa dagar var den vänlighet, hvarmed jag bemöttes af danska drottningen och konseljpresidenten grefve Friis.

En utfärd företogs också till Gripsholm, men därtill blef jag icke inbjuden, ehuru utrikesministern och Sibbern, jämte många andra högtstående personer, däruti deltogo. Jag vet ej anledningen därtill. Möjligen var det rent af glömska men kanske också ett straff för det jag vid ett föregående tillfälle undandragit mig att medfölja, då prinsen och prinsessan af Wales voro här och jag förutsåg, att jag skulle få och göra tråkigt, genom min bristande öfning i att tala engelska. Jag hade likväl då föreburit illamående, och min hustru hade varit med, så att, då grefvinnan Manderström af samma anledning som jag hållit sig undan, Manderström och min hustru ansågos utgöra ett par, och begåfvades med fotografiporträtter af earl Spencer och lady Spencer, såsom sådana. En annan anledning kunde sökas däruti, att min hustru icke var närvarande vid bröllopshögtidligheterna. Hon hade haft mässling på våren förut och därefter fått ett svårt exsem i ansiktet, som visserligen var nästan öfvervunnet men ändå togs till förevändning att icke komma, för att undvika de icke obetydliga kostnaderna för alla de toiletter, som behöfdes för att uppbära värdigheten vid bilägret. Detta togs så mycket sämre, som de svenska damer, hvilka voro tillstädes, uppträdde ganska tarfligt klädda och ådrogo sig uppseende därför vid jämförelse med de danska damernas granna toiletter. På grund af allt detta kände jag mig skyldig och ansåg mig icke befogad att göra några reklamationer. Men icke så Sibbern; han förde väsen öfver den skandalen, att Sveriges premierminister icke var bjuden, och vände sig till konungens kabinettskammarherre, Falkenberg, med sin klagan häröfver. Denne svarade, förmodligen efter inhämtande af nådig befallning, att saken nu ej kunde hjälpas, men att om jag ville komma utan bjudning, så skulle ingen säga någonting åt mig. Om han i stället sagt, att saken berodde på ett förbiseende, så hade jag inställt mig, men nu kunde det icke falla mig in att gå objuden. Efter återkomsten från färden ansattes jag af grefve Friis, för det jag icke varit med, och jag motsade icke hans förmodan, att jag haft andra göromål, som intresserade mig mera. Icke heller för någon annan beklagade jag mig öfver denna ovänlighet, som jag helst såg öfverlämnad åt glömskan, så mycket mera, som jag eljest aldrig haft anledning att finna mig icke vara höfligt bemött.

Under våren förut gingo alla mina barn igenom scharlakansfebern och mässlingen, och slutligen angreps också min hustru af en svår mässling, som en tid var lifsfarlig. Efter tillfrisknandet for hon som vanligt till Skåne och efter bröllopet till Vernö kloster i Norge, dit de blifvit bjudna af Sibberns för att genomgå en badkur.

Senare reste äfven jag till Vernö kloster och gjorde därifrån med Caroline och gossarne en förtjusande tur i Ringerike och därefter en annan i Telemarken.

Det var första gången jag såg något af Norges storartade natur, och i första rummet nämner jag därvid det intagande Bolkesjö, dit vi kommo en kväll i

det vackraste solsken. Där var allt förenadt. De gamla nordiska byggnaderna, med deras sällsamma snirklade inredning, de öfver all beskrifning fina gräsmattorna, de pittoreska folkdräkterna, utsikten öfver fjällsjöarna, bekransade af de höga Lidfjällen, och sist det majestätiska Gaustafjället, som tronade bakom, likt ett lejon, som med sina väldiga läggar krupit upp på en höjd och hotande blickade ut öfver hela nejden. Vidare den långa och smala Tinsjön med sina branta stränder, där ingen byggnad fanns nere vid stranden, men spridda gårdar här och där på höjderna, dit man icke kunde komma med vagn, och med sina små, långt från hvarandra odlade fält, så små att hela skörden bars därifrån i korgar. Öfverst syntes säterstugorna, och de oerhörda skogsvidderna voro afdelade af vattenfall och byggda rännor, i hvilka de fällda träden nedfördes till sjöstranden, stundom åtföljda af en arbetare, som förlorat fästet vid den farliga lastningen. Det hela var som kartor öfver landskapet, upphängda en på hvardera sidan, och gaf ett dystert intryck af den befolkning, som nödgades lefva där, så olikt med det glada intryck man får af nästan samma naturföremål i Schweiz. -- En mera leende tafla erbjöd den vackra Månälfsdalen, med Gaustafjället på vänstra sidan, som här liknade en riksrådshatt, tills det slutligen bytte om skepnad och visade sig som en sockertopp. Rjukanfos var här en värdig afslutning, men jag längtade härifrån till vänligare trakter, och fann sådana på hemvägen förbi Hiterdals kyrka och städerna Porsgrund och Skien. Gatuoroligheter voro förr icke alldeles sällsynta i Stockholm, men under de sista tjugu åren, eller alltsedan aftäckningen af Karl XII:s staty, har något uppenbart trots af folkhop emot ordningsmakten icke förekommit. Anordningarna för denna högtidlighet besörjdes af kommitterade, bland hvilka, efter hvad jag tror, Blanche var en, och de hade fått tillstånd att uppföra en läktare för åskådare på Karl XIII:s torg. Detta förtröt många, därför att läktaren skymde utsikten för den stora folkmassan, och häröfver slogs larm i tidningarna. Flera aftnar gjordes ock försök att rifva den ned med våld, och nu bådo kommitterade, att läktaren skulle nedtagas, men kungen tyckte icke, att en pockande folkhop skulle få diktera lagar, utan nekade och lät sätta fördubblad vakt, som med framgång levererade batalj och tillbakaslog de påträngande skarorna. Detta skall hafva grämt Blanche så djupt, att man ansåg det vara orsaken, att han just på aftäckningsdagen, sedan han gått de ankommande studenterna från Upsala till mötes, träffades af ett slaganfall och dog. Blanche var en verklig folkets vän med ett varmt hjärta, som knappt ville någon enskild människa något ondt, men såsom politikus ville han, att hela staten skulle i godo eller med ondo på en gång omstöpas i en radikal form. Såsom umgängesvän skall han hafva varit hänförande, och såsom skriftställare var han kvick och träffande men efter mitt omdöme icke något snille.

Sedan detta var skrifvet, har herr Emil von Qvanten i tidskriften *Ur dagens*

krönika infört en uppsats om Karl XV:s unionsförslag, däruti det omtalas, att de svensk-norska och danska kungarne möttes personligen först på Skodsborg i Danmark den 22 juli 1863 och sedan i Malmö och på Beckaskog den 25 juli. Därefter förekommer följande: »Vid denna sammankomst emellan Karl XV och Fredrik VII lades planen till en ny skandinavisk union. Hvardera monarken hade hos sig sin premierminister, kung Karl friherre De Geer, kung Fredrik konseljpresidenten Hall.» Häraf skulle man kunna förledas att tro, att jag varit med både vid Skodsborg, Malmö och Beckaskog och deltagit i läggandet af planen till en ny skandinavisk union. Huru främmande jag varit därför, framgår af hvad jag ofvan sagt om det af von Qvanten burna förslag. Förhållandet är, att jag hvarken varit med kung Karl på Skodsborg eller i Malmö, att jag aldrig sett eller talat med excellensen Hall och aldrig talat ett ord politik med Fredrik VII. Det är möjligt, att den enda gång jag sammanträffat med honom på Beckaskog var den 25 juli 1863, hvilket jag icke minnes. Jag kom då dit kort före middagen och satt icke bredvid honom vid bordet. Omedelbart efter det vi stigit från bordet, där han råkade ut för en opasslighet, gick han upp på sina rum och återkom icke till sällskapet, förrän jag rest min väg. Det skandinaviska alliansförslaget uppgjordes emellan kungarne på Skodsborg i Halls närvaro, men jag har aldrig hört, att några underhandlingar därom fortsattes på Beckaskog, då åtminstone hvarken jag eller Hall, som icke var där, däruti deltogo

1869 ÅRS RIKSDAG.

Till 1869 års riksdag framlades Abelins första förtjänstfullt utarbetade härordningsförslag. Det gick ut bland annat på indelningsverkets bibehållande för stamtruppen med vissa förbättringar och med vissa lindringar för rust- och rothållare samt en betydligt utsträckt allmän värnplikt. Konseljens öfriga ledamöter hemställde, att Kongl. Maj:t, med gillande af förslagets grunder i allmänhet, för tillfället endast skulle begära riksdagens godkännande af dessa nämnda punkter och i afvaktan däraf låta med de öfriga detaljerna anstå. I öfverensstämmelse härmed afrättades Kongl. Maj:ts proposition.

Det visade sig snart, att riksdagen icke ännu kunde enas om något arméförslag, och såsom skäl att afslå alltsammans användes bland annat, att riksdagens beslut icke blifvit begärdt om Abelins förslag i dess helhet.

För min del var jag däremot redan då öfvertygad och har varit det alltsedan, att det skulle vara ogörligt att i Sverige under fredstid på en gång genomföra en hel ny arméorganisation och att i denna sak, om någon, måste man gå med små steg, äfven om man har ett klart utstakadt mål, men ännu mer om man icke är ense om målet. Jag var därför en af dem, som ifrigt yrkade, att det abelinska förslaget icke skulle på en gång i sin helhet framställas till riksdagens afgörande för att genast sättas i verket, och jag är öfvertygad om att i det otroliga fall, att man därtill kunnat få riksdagens bifall, skulle krigsstyrelsen omöjligen kunnat så hastigt utföra det, som det då behöfts. Och detta gäller ändå mindre det abelinska förslaget, där den gamla grunden behölls, än de vid senare riksdagar framlagda eller uppgjorda. Under hela den tid jag var ledamot af konseljen föreslog icke heller regeringen annat än förbättringar af vissa delar liksom vid 1869 års riksdag.

Riksdagens beslut blef så fullständigt lika med noll, att det icke ens gaf den ringaste ledning för att upptäcka den grund, hvarpå något nytt skulle kunna byggas.

Till denna riksdag föreslog Kongl. Maj:t också en hel föreningsakt emellan Sverige och Norge. Förslaget öfverensstämde väsentligen med det som blifvit utarbetadt af den redan 1865 tillsatta kommittéen, hvilken å svenska sidan var sammansatt af de framstående männen G. A. Sparre, G. Lagerbjelke, G.

Bildt, K. J. Berg, A. J. Björck, V. E. Svedelius och Erik Ersson, samt af lika många norrmän, hvilka alla voro lifvade af den önskan att gifva en så stor utveckling åt föreningsförhållandena, som med någon utsikt till framgång kunde ifrågasättas. Det egentliga arbetet var med stor skicklighet och omsorg utfördt af svenskarne Berg och Björck samt norrmännen Vogt och Aschehoug. Alla kommittéens ledamöter blefvo slutligen ense, med undantag af Bildt, som ville mera hålla på Sveriges principala ställning. Så väl svenska som norska statsrådet tillstyrkte enhälligt den kungliga propositionen.

Riksdagen mottog densamma välvilligt om än tämligen likgiltigt. Bägge kamrarna antogo det att hvila till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag, andra kammaren utan votering och första kammaren med 89 röster mot 21. H. Hamilton, K. G. Mörner och Nordström yrkade afslag på tämligen underhaltiga formella skäl och L. Almqvist därför, att förslaget icke stadgade något unionsparlament.

Då förslaget sedermera af norska stortinget afslogs med en alldeles förkrossande majoritet, lät den påföljande svenska riksdagen detsamma här gå samma väg i all tysthet utan votering eller ens diskussion. Från den stunden har jag uppgifvit hoppet, att föreningen någonsin i konstitutionellt afseende skall kunna blifva någonting väsentligen annat än hvad den är, och om förändringar komma att vidtagas, förutser jag, att dessa snarare blifva i en upplösande riktning. Man bör ej heller mycket undra på att ett folk med så utpräglad nationalitet och själfständighetskänsla, som norrmännen hafva, icke frivilligt uppgifver ett grand af det oberoende, som det redan äger, och företrädesvis sträfvar att utplåna de föreningsvillkor, uti hvilka det finner sig icke njuta en fullkomlig likställighet med Sverige. Men å sin sida lärer väl Sverige näppeligen gå in på att två millioner norrmän skola i alla afseenden väga lika mycket som fem millioner svenskar. Offentliga handlingar visa, att jag på denna fråga nedlagt ganska mycket arbete och icke brustit i nitiska bemödanden, men det har allt varit förgäfves.

Grundskatternas omsättning i penningar föreslogs vid samma riksdag af regeringen och genomfördes utan mycken svårighet.

Andra kammaren hade, såsom jag förut omnämnt, vid 1868 års riksdag gjort ett häftigt anlopp för att afhända Kongl. Maj:t en half million kronor af handels- och sjöfartsfonden, och detta hade icke kunnat afvändas med mindre än att regeringen däremot uppställde en kabinettsfråga. Till förekommande af denna farliga frågas återupptagande under en eller annan form ansåg sig Adlercreutz, såsom civilminister, böra tillse, om regeringen icke kunde i någon mån gå besparingsönskningarna till mötes, och det beslöts att proponera riksdagen, att Kongl. Maj:t skulle behålla den samlade fonden och erhålla ett mindre årligt anslag men afstå största delen af det årliga

anslaget, mot det att riksdagen åtoge sig de ständiga utgifter, som voro å fonden anvisade.

Detta ansågs af första kammaren såsom ett bevis på svaghet hos regeringen, och förslaget blef där förkastadt. Jag deltog icke i debatten, då jag icke anade en sådan utgång, helst förslaget väl försvarades af Adlercreutz, som förklarade, att han ansåg det vara svaghet, om man underlät att göra hvad man ansåg vara rätt af fruktan att blifva misstänkt för svaghet. Men då jag ansåg, att en sådan skymf mot regeringen, som kammarens afslag innebar, icke af mig kunde lämnas alldeles obemärkt, afgaf jag, från min plats såsom kammarledamot, en reservation emot beslutet, hvilken slutade med de alltför skarpa orden, att jag fann det »icke anstå en representation att afgifva ett sådant misstroendevotum mot sig själf, som det att då regeringen erbjudit riksdagen att deltaga i besluten om användande af en del statsmedel, representationen afslår detta af farhåga, att medlen då skola blifva sämre använda».

Härför fick jag ock min tillbörliga uppsträckning af Mörner, Hamilton och Nordström.

Mörner svarade genast, att det var regeringen som lämnat sig själf ett fattigdomsbevis, då den icke tilltrodde sig att, utan riksdagens medverkan, till landets nytta förvalta de medel den hade till sitt förfogande.

Vid protokollets justering gaf mig Hamilton en längre replik. Han förmenade, att första kammaren alldeles icke gifvit sig något misstroendevotum men visserligen icke heller regeringen något förtroendevotum. För öfrigt sade han, att »en sten, som faller, krossar icke alltid det föremål, som han träffar, endast därför att han faller från en betydlig höjd; är han för lätt och föremålet icke alltför bräckligt, efterlämnar han endast ett mer eller mindre vanställande märke»; och det var för att aftvå en sådan fläck, som han protesterade emot mitt yttrande.

Nordström instämde med Hamilton och beklagade, att jag icke tillkännagifvit, om jag talat såsom konungens rådgifvare eller såsom representant.

Jag svarade, att om i mina uttryck skulle finnas något stötande, så vore jag lika villig som skyldig att förklara, det sådant icke legat i min afsikt, men i sak vidhöll jag min uppfattning.

I gemensam votering bifölls Kongl. Maj:ts proposition. Den så länge omtvistade frågan om riksdagens rättighet att utan konungens medgifvande nedsätta ordinarie anslag blef äfven under denna riksdag på det allvarsammaste bragt å bane.

Vid regleringen af fjärde hufvudtiteln hade andra kammarens samtliga ledamöter i statsutskottet uti en afgifven reservation yrkat, att anslaget till indelta arméens vapenöfningar skulle nedsättas till hälften. Jämte det jag i kammaren bestred denna nedsättning ur synpunkten af anslagets behöflighet, utvecklade jag min ståndpunkt i principfrågan sålunda: »Den konstitutionella monarkiens sanna väsende består, efter min uppfattning, däruti, att de bestående samhällsförhållandena äro betryggade emot hvarje mera ingripande förändring, som icke af båda statsmakterna erkännes såsom en förbättring. Vår grundlag uttalar fullständigt denna grundsats i fråga om den allmänna civila och kriminella lagstiftningen, likasom i fråga om många andra ämnen, som gjorts beroende af konungens och riksdagens gemensamma beslut. Men däremot innehåller grundlagen en afvikelse från samma grundsats i två viktiga ämnen, då den åt konungen ensam uppdrager den s. k. ekonomiska lagstiftningsrätten och åt riksdagen ensam beskattningsrätten. Visserligen tillkomma icke dessa rättigheter någondera statsmakten så uteslutande och oinskränkt som man kunde antaga, om man läser endast de §§ i regeringsformen, i hvilka dessa rättigheter konstitueras. Ty å ena sidan får icke konungen så utöfva den ekonomiska lagstiftningen, att han därmed träder grundlagen eller allmän lag för nära, likasom han är bunden af de medel, som riksdagen ställt till hans förfogande. Och å andra sidan får icke heller beskattningsrätten, så vida därmed förstås rättigheten att icke blott bevilja nya skatter utan ock att upphäfva gamla, begagnas af riksdagen i den utsträckning, att därigenom göres omöjligt att uppehålla de inrättningar, som af grundlag eller allmän lag påbjudas eller som af konungen genom ekonomisk lagstiftning med riksdagens bemyndigande blifvit införda. Men ehuru således gränser äro förutsatta och måste finnas, så äro dessa icke i grundlagen med uttryckliga ord uppdragna. Här måste därför liksom i många andra fall den konstitutionella andan fylla, hvad som brister i grundlagen. Utan en sådan anda gör äfven den förträffligaste grundlag icke tillfyllest; men där denna anda finnes, kunna äfven stora brister i grundlagen göras jämförelsevis oskadliga. Och en lefvande konstitutionell anda har gjort sig gällande i Sverige. Den har inom den ekonomiska lagstiftningen visat sig däruti, att konungen i alla viktigare frågor rådfört sig med representationen; och den har visat sig vid utöfningen af riksdagens beskattningsrätt däruti, att riksdagen på ordinarie stat uppfört sådana fasta anslag, som den funnit nödvändiga för statens fortgående behof och som den därför beviljat en gång för alla, hvaremot den å extra ordinarie stat anvisat sådana anslag, som den velat förbehålla sig att vid hvarje sammanträde å nyo taga under ompröfvande. För min del kan jag åtminstone icke finna hvad annat man skulle kunna hafva åsyftat med en sådan anslagens fördelning i ordinarie och extra ordinarie. Jag tilltror mig visserligen icke därför att med grundlagen i hand bevisa, att riksdagen icke äger rätt att indraga ett anslag endast därför, att det blifvit uppfördt å ordinarie stat, men denna grundsats har utvecklat

sig ur grundlagens anda och sakens egen natur samt blifvit med ytterst få undantag af representationen städse respekterad.»

Nedsättningen af det ordinarie anslaget till vapenöfningar blef likväl denna gång med stor majoritet af kammaren besluten men bibehölls vid sitt förra belopp genom gemensam votering.

Med första kammarens biträde blef däremot ett annat ordinarie anslag vid denna riksdag nedsatt. Det var i fråga om anslaget till båtsmännens durchmarschkostnader, uti hvilket första kammaren blott för att slå fast riksdagens rätt att nedsätta äfven ordinarie anslag med 23 rösters öfvervikt beslöt en minskning af endast 3,000 kronor. Några ultrakonservativa höllo här visserligen på grundsatsen om de ordinarie anslagens oantastlighet, men många också af denna sida, såsom Mörner, grefve Ugglas och själfve Henning Hamilton yttrade sig för nedsättningen.

Efter min tanke hade man bort anse denna principfråga härmed en gång för alla afgjord. Regleringen är i alla fall så beroende af riksdagens extra anslag, att det för den vore föga vunnet med den ordinaries oföränderlighet, om den icke kan grundas på annat än att anslagen en gång blifvit uppförda såsom ordinarie. Den rätta praktiskt viktiga skillnaden emellan den ordinarie och den extraordinarie statsregleringen synes mig vara den, som af Mörner uppgafs, att om riksdagen upplöses innan den afslutat statsregleringen, så fortgår det föregående årets ordinarie stat men icke den extraordinarie. Regeringens fortsatta kamp emot riksdagens rätt att ensam förändra ordinarie anslag har blott ledt därtill, att riksdagen uppfört nya anslag såsom extraordinarie, ehuru de till sin natur rätteligen bort vara ordinarie.

1870 ÅRS RIKSDAG OCH MINISTERKRIS.

Till 1870 års riksdag kom regeringen icke heller med några stora förslag. Det abelinska härordningsförslaget hade nyss blifvit förkastadt, utan att riksdagen gifvit någon ledning, huru den ville hafva ett annat. Likaså var förhållandet med frågan om statsrådets organisation; och de centrala ämbetsverkens ombildning hade icke ännu till slut undergått sin kommittébehandling. Lika litet tog denna riksdag något fruktbärande initiativ, så att det med allt skäl kunde sägas i trontalet vid dess afslutande, att detta riksmöte »kommer att i häfden intaga sin plats bland dem. som icke verkat stora och genomgripande förändringar i statsskicket eller i den borgerliga lagstiftningen».

Omedelbart före riksdagens början skedde ett ombyte i konseljen, i det Thulstrup, efter uppnådd pensionsålder, tog afsked och fortifikationsgeneralen friherre B. A. Leijonhufvud utnämndes till chef för sjöförsvarsdepartementet.

Under hela detta riksmöte behöfde jag icke uppträda i andra kammaren för annat än anslagen till justitiedepartementet. I första kammaren talade jag för en genom enskild motion väckt fråga om en grundlagsändring, hvarigenom främmande trosbekännare skulle, utom i vissa fall, kunna utnämnas till statens ämbeten, och äfven angående statsbanornas sträckning.

Dechargebetänkandet från konstitutionsutskottet var fritt från alla anmärkningar och lades i andra kammaren utan diskussion till handlingarna. Så var väl icke förhållandet i första kammaren, men friherre Jules Schwerins, Hamiltons och Wallenbergs anfall emot regeringen mötte denna gång, mot vanligheten, gensägelser från andra ledamöter i kammaren; och man kunde af denna debatt visserligen icke sluta, att ministärens ställning var så undergräfd, som den likväl snart visade sig vara. Hamilton uppräknade en mängd missnöjen med regeringen, som skulle försports från olika håll, hvilka han likväl alls icke förklarade sig för egen räkning dela, men själf ansåg han, att det onda, hvaraf vi ledo, var förnämligast, att man understundom icke visste, huru statsrådets ledamöter i viktiga frågor röstade; hvar och en handlade för sig, besluten fattades utan sammanhang, någon gång efter

stundens intryck, och vi hotades af en fara, den största af alla, att både regering och riksdag förlora folkets förtroende.

Jag bestred, att regeringen lämnat representationen i okunnighet om sina tänkesätt, dem hon tvärt om ganska tydligt uttalat, om hon än icke alltid varit färdig att, då en ny fråga väckts inom riksdagen, genast uttala sin mening.

För öfrigt upprepades nu af alla angriparne påståendet om att regeringen icke tagit initiativ till några reformer; och Hamilton, som vid 1868 års riksdag talat om den ohejdade fart, hvaruti statsmaskinen skulle komma på sitt sluttande plan, undrade nu, om man gjort revolutionen blott för revolutionens skull och icke tänkte på reformer; och det var nu, som Wallenberg fällde det karakteristiska yttrandet, att det var ytterligt svårt att säga *hvad* som borde göras, men angeläget att *något* gjordes.

Denna debatt blef sedermera föremål för en liflig skriftväxling i pressen emellan general Hazelius, Gripenstedt och Hamilton.

Hazelius klandrade Hamilton för hans rollomkastning, då han nu efter utländskt mönster framställde yrkanden om regeringsprogram, regeringsparti och konseljpresident, hvilket allt förut yrkats af de liberala men bestridts af de konservativa, och frågade, hvarför han framhållit alla olika slags missnöjen emot regeringen, som skulle förefinnas, då han sedermera försäkrade, att afsikten ingalunda varit att uttala en beskyllning utan endast att framhålla en mer eller mindre allmänt rådande mening. Var det blott »for lyst»? Men i själfva verket var icke skillnaden stor mellan att *framhålla* missnöjen och *uttala* beskyllningar.

Hamilton fann, i sitt svar, det vara påkostande att icke i Hazelii uppsats hafva funnit *något* spår af ett mera än trettioårigt vänskapligt förhållande och tillbakavisade allt hvad Hazelius mot honom anfört. På beskyllningen om utländsk efterhärmning genmälde han, att den nya representationen icke vore någon svensk uppfinning; »men om man mot min vilja i mitt hus uppsatt en ångmaskin af utländsk modell, från hvilken man borttagit säkerhetsventilen», borde man icke beskyllas för efterhärmning, om man yrkade, att den utelämnade delen skulle insättas; och sådan var hans ställning till frågan om en konseljpresident, hvilken han för öfrigt, i motsats till de liberala, önskade för att gifva ökad kraft åt regeringsmakten i *konungens* hand men alldeles icke för att öka statsrådets inflytande. För öfrigt gaf Hamilton tämligen sväfvande förklaringar om hvad han menade med regeringsparti och regeringsprogram och tröstade sig öfver Hazelii missnöje med det bifall, han från mer än ett håll rönt.

I en ytterligare uppsats förklarade Hazelius, att det som satt pennan i hans hand var endast, att han ansåg regeringen vara orättvist angripen, då inga åtgärder ogillades utan endast med skärpa hennes brist på kraft och saknad af parti framställdes såsom en hotande fara, den största af alla, och då andra missnöjen, som underkändes, ändå framdrogos. Emot Hamiltons antydning om den gamla vänskapen citerade han »amicus Plato, sed magis amica veritas».

Nu uppträdde Gripenstedt, som hemställde, om icke, utom de af Hamilton uppräknade missnöjen, äfven funnes ett, som, kanhända omedvetet, hade sin grund i något bittert minne af en eller annan politisk motgång. Men om utom dessa olika slags missnöjen, hvilka härflöto från mer eller mindre grumliga källor, något missnöje mot regeringen verkligen skulle förefinnas, så finge detta icke tillskrifvas några klart insedda skäl och än mindre några giltiga orsaker, hvilka i Gripenstedts tanke ej funnos, utan dels i bristande kännedom om rätta sammanhanget i många företeelser och dels i en sjuklig obestämd benägenhet att äfven under de lyckligaste omständigheter klandra allt och vara nöjd med intet. I öfrigt förklarade sig Gripenstedt vara lika stor vän som Hamilton af en stark konungamakt men icke af den *personella* utan den *kollektiva* eller konstitutionella konungamakten, men att konungens personliga makt skulle ökas genom en konseljpresident kunde han icke fatta.

Härpå svarade Hamilton, att han aldrig tänkt sig konungen utan statsrådet men ännu mindre statsrådet utan konungen; och om vattnet i den källa, ur hvilken hans fosterlandskärlek flöt, för ett ögonblick skulle synas grumligt, kunde det endast bero därpå, att en förbigående funnit för godt att däri »två sina händer»; hvarpå Gripenstedt i en slutförklaring genmälte, att han aldrig velat grumla vattnet i den källa, som han väl visste hade Hamiltons rena fosterlandskärlek till botten, men att han lika litet visste af någon smuts på sina händer, som behöfde aftvås.

I denna ordstrid, som väckte stort uppseende, uppträdde också Dalman förmedlande, och om än intrycket af det hela hos allmänheten blef mindre fördelaktigt för Hamilton, så kunde det likväl icke förtaga det allmänna omdömet, att regeringen saknade initiativ och kraft, hvilket också af Hazelius, som i öfrigt kämpade för regeringen, medgafs.

Riksdagen gaf eljest icke regeringen anledning till någon större missbelåtenhet. Väl försökte Arvid Posse att genom en i stort anlagd interpellation måtta ett hugg mot finansministern Ugglas, men han blef kraftigt tillbakaslagen, och statsregleringen blef icke ofördelaktigare än vanligt. Det var därför tämligen öfverraskande, att kungen emot slutet af riksdagen, efter en konselj, bad Ugglas följa sig och knappt kommen inom sin dörr utan alla preludier sade honom, att det var bäst att han ginge ur

konseljen, emedan andra kammaren vore missnöjd med honom; hvarpå Ugglas lika kort svarade, att han skulle genast lägga in om sitt afsked.

Redan i detta af konungen mig ovetande tagna steg såg jag ett tecken, att äfven min timme var slagen; och i samma vefva inställde sig hos mig friherre Stjernblad, som ansågs för den osynlige ledaren af majoriteten i första kammaren, och meddelade mig å sina liktänkandes vägnar att, för det goda förståndet emellan regering och representation, aktades en förstärkning af konseljens krafter nödig och att man i främsta rummet härmed afsåg kamrarnas talmän, Lagerbjelke och Sundberg. Jag underrättade kungen om detta samtal, som han fann böra behjärtas, men sade tillika, att han önskade, att jag skulle stanna kvar. Jag förklarade, att äfven jag skulle anse lyckligt, om Lagerbjelke och Sundberg kunde förmås att ingå i konseljen, och att jag för vinnande af detta mål gärna skulle lämna min plats eller, om de så önskade, tills vidare stanna kvar.

Konungen åtog sig själf underhandlingarna härom, och jag stod hela tiden utom det inre spelet i denna ministerkris. Man sade mig, att det hela var en intrig för att bereda Posse inträde i konseljen, men härom vet jag ingenting, och jag känner väl, huru föga kringlöpande rykten äro att lita på under dylika kriser. En dag sade mig kungen, att Lagerbjelke icke ville gå in men att han mente, att jag borde stanna kvar; dock vore kungen säker om att besegra Lagerbjelkes obenägenhet, om han finge säga honom, att villkoret för mitt kvarblifvande vore att jämväl få in Lagerbjelke. Jag tillät mig betvifla, att detta skulle hjälpa, men hade ingenting emot, att försöket gjordes, dock med uttryckligt förbehåll, att om mitt ord på det sättet begagnades, jag också finge hålla det, om det icke hade åsyftad verkan, hvilket kungen gillade. Efter några dagar meddelade mig kungen, att Lagerbjelke, emot all förmodan, hade vägrat; och jag anhöll följaktligen om mitt afsked. Kungen tycktes nu hafva låtit alla planer om en ministärförändring för tillfället falla och skickade Bildt till mig för att försäkra mig om kungens önskan, att jag skulle kvarstanna på min plats, men jag svarade, att mitt beslut nu var oåterkalleligt. Ehrenheim bad att få följa mig, och, efter någon tvekan, äfven Carlson. Han hade känt sig för, om de kvarvarande, för hvilka Adlercreutz stod i spetsen, önskade behålla honom, men trodde sig hafva märkt, att de önskade hans afgång. I själfva verket var det också den allmänna uppfattningen, att Carlson var den minst populäre af alla konseljens ledamöter.

Ugglas hade erhållit afsked den 12 maj, och för att konstatera, att hans kolleger icke hade föranledt hans afgång, bjödo vi honom till middag på Hasselbacken; men emellan bjudningen och middagen hade händelserna utvecklat sig hastigt, så att samma dag som middagen hade jag, tillika med Carlson och Ehrenheim, anhållit om våra afsked. Vid skålen för Ugglas

yttrade jag: »I vår tid måste hvarje kabinett vara konstrueradt som ett hvalf. Vårt kabinett är ett hvalf, hvilket just håller på att störta tillsammans. Sådana händelser kunna inträffa af mångahanda orsaker. Självfva hvalfvets beståndsdelar kunna vara för svaga att bära den tyngd, man lägger därpå. Det kan ock ske därigenom, att en hvalfsten inifrån spränges ut. Ett tredje slags orsak är också ofta, att stenarna icke äro väl sammanfogade och inpassade i hvarandra. Det tillkommer icke oss att döma öfver oss själfva; men *det* förklara vi högt, att felet i vårt hvalf *icke* var det, att stenarna ej passade väl tillsammans.»

Den 3 juni skedde ombytet. Adlercreutz blef min efterträdare såsom Justitiestatsminister, Bergström öfvertog civildepartementet och Wennerberg ecklesiastikdepartementet, hvarjämte Alströmer kort därefter kallades att intaga Ehrenheims plats. Om Carlson såsom statsråd har Rundgren i sin minnesteckning för svenska akademien intagit följande, honom af mig lämnade, karakteristik: »Carlson tog i allmänhet ej mera del än som var nödvändigt i andra ärenden än dem, som tillhörde hans eget departement; men dessa ville han ock sköta efter sitt eget sinne, och han ägde en beundransvärd förmåga att med den största foglighet och varsamhet göra sin vilja gällande. Hans sätt att icke forcera sin mening men icke heller någonsin släppa den, uppfattades stundom såsom brist på öppenhet, och hans skicklighet att kringgå de svårigheter, som han icke kunde öfvervinna, gjorde mången stött, som fann sig öfvervunnen, då han trodde sig segrare. Men aldrig fann jag honom dölja sin öfvertygelse, om man begärde uppriktigt få veta den.»

Han hade en djup statsmannablick, grundad på den omfångsrikaste kunskap i historien, och om jag någon gång skilde mig från hans uppfattning i den högre politiken, kände jag mig alltid litet osäker, om jag icke hade orätt. En gång, sedan vi båda voro ur konseljen, sade han mig, att när något oförmodadt inträffade, var hans första tanke alltid: Jag undrar, huru De Geer skulle tagit detta. Jag skulle rådgjort med Carlson, svarade jag.

Det sades icke illa, om än något elakt, om Carlson, att han, i motsats till Karl XII, »kunde icke falla, blott vika kunde han». Karl XV beundrade mycket hans finhet och öfvertalningsförmåga. En gång, då kungen kom upp i konseljen, berättade han för mig, att han den dagen hade föresatt sig, att han icke på något villkor skulle gifva vika för Carlson vid tillsättningen af två pastorater, utan nämna ett par af kungen själf utvalda kandidater, men innan Carlson gick ifrån honom hade han likväl lofvat att nämna just dem Carlson i stället föreslog. Då kungen om aftonen på frimurarlogen träffade den, åt hvilken han lofvat det ena pastoratet, sade han med sin vanliga godmodighet: »Det gick åt skogen för oss i dag i konseljen.»

Carlson var den finaste stilist och en talare af första rangen, men hans stämma var icke stark nog för att göra honom hörd utan ansträngning för åhörarne. Oaktadt sin stora förmåga var han, åtminstone under sin första statsrådsperiod, knappt omtyckt på något håll, och jag bekänner, att det dröjde länge, äfven innan jag för honom fattade fullt förtroende. Hans öfverlägsenhet var så stor, att flera än kungen funno det omöjligt att stå honom emot, ehuru de icke blefvo öfvertygade, att han hade rätt. På denna grund kom man en gång, efter det han blifvit ledamot i första kammaren, till mig, som då hade med utskottslistornas upprättande att göra, och bad att slippa få honom in i statsutskottet, emedan man var öfvertygad, att skolfrågan då skulle komma att lösas i den riktning han önskade, hvilket ingen annan ville.

Bland de verkliga statsmän, med hvilka jag kommit i beröring, var Ehrenheim kanske den, för hvilken jag känt mest sympati. I de flesta ämnen hafva hans åsikter varit nära öfverensstämmande med mina. Dock hafva vi stundom skilts åt. bland annat i den viktiga frågan om grundskatterna. När man ser hans förbindliga och mjuka sätt att vara, skulle man knappt tro, att det finnes så mycken fasthet i hans karakter, som han alltid ådagalagt. Äfven han är en utmärkt talare med ett elegant föredrag och en påpasslig alltid slagfärdig riksdagsman, som, utan att någonsin begagna sårande uttryck, aldrig låter någonting dåligt passera onäpst.

EFTER RETRÄTTEN ÅR 1870.

När jag 1858 utnämndes till justitiestatsminister, brände jag mina skepp och förbehöll mig icke rättighet att en gång återgå till presidentämbetet i Göta hofrätt. Då jag nu begärde afsked ur konseljen, hade jag väl icke att befara att icke åt mig skulle beredas någon reträttplats förr eller senare, men för tillfället fanns icke någon lämplig vara ledig. Att denna ovisshet på mig gjorde ett djupt intryck, kan jag bland annat sluta däraf, att jag ännu efter så många år stundom drömmer om nätterna, att jag är bekymrad för min utkomst och är villrådig, om jag skall söka ett revisionssekreterareförordnande eller en adjunktion i någon hofrätt. Åtminstone tjugo år efter det jag lämnat skolan hände det mig också ofta att drömma om att jag icke kunde min läxa, och lika lång tid efter det jag var gift kvarlefde i drömmar ett djupt bekymmer öfver att jag skulle komma att lefva och dö såsom ungkarl.

Almqvist, som var president i Svea hofrätt, kom emellertid nu såsom en deus ex machina och erbjöd sig att till mig afstå sitt ämbete, om han kunde få åter inträda i Högsta domstolen; och justitierådet Alexanderson, som tänkt att taga afsked ett par månader senare, när han fyllde sjuttio år, förklarade sig villig att genast afgå, så att jag blef nämnd till president i Svea hofrätt på samma gång, som jag entledigades ur konseljen. Jag hade då varit justitiestatsminister i fulla tolf år, af hvilka de flesta varit förknippade med ganska stora svårigheter för regeringen, och som jag alltför väl insåg, huru föga mina krafter förslogo att utföra de storverk, som af mig fordrades för att sätta allt i förträffligt skick, så kändes det för mig såsom en obeskriflig lättnad att vara fri från ansvar för styrelsen; och detta desto hellre, som jag trodde, att, oafsedt mina personliga egenskaper, ministärens ställning till riksdagen skulle blifva bättre genom mitt aflägsnande, enär det ständiga naggandet på mig af representationsförändringens fiender måste, i synnerhet som det icke alltid saknade grund, i sin mån fortfarande verka, såsom det redan gjort, nedsättande för ministärens anseende.

Däremot gjorde det mig ondt, att min afgång skulle äfven för kungen kännas såsom en lättnad. Då han efter den konselj, uti hvilken jag fick afsked, gick ut för att promenera, mötte han på Norrbro en af sina vänner, till hvilken han lärer sagt: »Nu, skall jag säga dig, är det jag, som styr.» Under mina

bemödanden att stadga en konstitutionell styrelse var jag måhända alltför litet undfallande för den personliga viljan hos en konung med 1809 års regeringsform. I många viktiga saker kunde jag måhända utan skada mera gifvit efter. Till min ursäkt kan jag blott anföra, att jag icke handlade af maktlystnad och att jag alltid var färdig att på minsta vink draga mig tillbaka och göra allt, för att icke min afgång skulle vålla konungen några svårigheter eller obehag. I alla händelser kan jag icke förtänka honom, om han fann mig tråkig i längden.

Pressen tog af mig ett i allmänhet välvilligt och aktningsfullt afsked, som den i allmänhet består statsrådsmedlemmar -- när de gå sin väg. Det var visserligen för mig föga smickrande, att jag icke fallit på någon stor fråga för min öfvertygelse utan för en opinion om min allmänna oduglighet, men härför fick jag upprättelse, då vid de tre därefter näst inträffande ledigheter af statsministerämbetet jag hvarje gång blef anmodad att åter träda i spetsen för ministären.

Sedan jag med dessa anteckningar nu hunnit till slutet af den period, som omfattar min första statsministerstid och ser tillbaka på innehållet, så finner jag, att detsamma till en del blifvit något annat än jag från början afsett och dessutom lider af mycken halfhet. Af önskan att göra mig läsbar äfven af dem, som icke företrädesvis sysselsätta sig med politik, har jag behandlat politiken så ytligt, att det icke kan tillfredsställa politici, hvilka med skäl kunnat vänta någonting djupare af en man, som varit i min ställning. Jag har nämligen icke allenast förbigått många af de viktigaste politiska tilldragelserna, så snart jag icke stått till dem i någon närmare personlig beröring, utan ock, i dem jag vidrört, företrädesvis framhållit min egen ståndpunkt. Men det värsta är, att trots min föresats att skrifva opartiskt och med sträng själfpröfning, finner jag, att jag ofta uppträdt såsom advokat för mig själf och velat försvara mitt handlingssätt, så godt det låtit sig göra, i stället för att låta läsaren själf draga slutsatserna. Det kan tyckas, att då man i allmänhet blifvit så välvilligt bedömd som jag, så borde jag låta mig därmed nöja och icke försöka att få rätt i allting. Men det har varit mig snart sagdt omöjligt att icke lämna efter mig ett försök till försvar för hvad jag anser hafva orättvist blifvit lagdt mig till last, i synnerhet som detta stundom skett till följd af brist på kännedom om dithörande sakförhållanden. Jag är däremot skyldig att medgifva, att man i det mesta tillagt mig större förtjänster och mindre fel, än jag verkligen ådagalagt, och detta kommer nog en gång att af historien rättas. Emellertid kommer jag sannolikt att fortsätta såsom jag börjat, om än med öfverhoppande af längre tidrymder än förut varit fallet.

Efter afskedet tog jag genast mitt inträde i Svea hofrätt och reste därefter till Skåne för att njuta af min tre månaders semester. Nu var det icke längre

politiken, som gjorde mig bekymmer, men i stället framträdde farhågor, huru jag skulle slå mig ut med en lön, som var 9,500 kronor mindre, än den jag lämnat. Att bespara 3,000 kronor gick af sig självt, till följd af min förändrade ställning, och ytterligare 3,000 kunde lätt vinnas genom indragningar, som icke medförde några kännbara försakelser. Men att ytterligare minska utgifterna med mera än 3,000 var svårare. Till en början hyrde jag ut några rum, som jag förut begagnat själf, och utbjöd mitt hus till salu men fick först efter två år en antaglig köpare. Betjänten indrogs, och resorna skedde i andra klassen på järnvägsvagnar eller på ångbåt o. s. v. Förknappningen blef dock så småningom afhjälpt, då jag under mitt interregnum efter hand erhöll ett par inkomstgifvande befattningar, i det jag förordnades till ordförande i civilstatens pensionsinrättning och till kronans ombud i stora bergslagsbanans styrelse. Några månader, innan jag åter ingick i konseljen, blef jag också utsedd till ordförande i nya lagberedningen. Dessutom fick jag ett rätt betydligt honorarium för det jag gjorde arfsutredningen efter grefve Klas Wachtmeister på Tistad, som varit gift med min hustrus moster.

Det kan synas småaktigt, att jag så noga redogör för mina ekonomiska förhållanden, men jag tror, att man icke kan lägga nog vikt på, i synnerhet för en statsman, att han icke kommer i en ekonomiskt beroende ställning. Det är ganska svårt att vara fullkomligt självständig, om man har ruinen framför sig, därest man icke får behålla sin plats eller kan utverka åt sig ett annat jämförligt lefvebröd. Rika statsmän hafva äfven i detta afseende en stor fördel framför fattiga, och den fattige måste hafva kraft att alltid lefva efter sina tillgångar, de må vara små eller stora, om han skall känna sig stå på säker botten. Att jag och min hustru haft denna kraft och att jag aldrig begärt någon grace för mig själf eller mina släktingar, tillskrifver jag väsentligen, att jag icke behöft göra några eftergifter mot min öfvertygelse. Det är icke lätt att säga nej till den, af hvilken man mottagit välgärningar. Å andra sidan har måhända mitt undvikande att komma i enskild tacksamhetsskuld till konungarne hos dem verkat afkylande i förhållande till mig. Man tycker mest om dem, som man vet hafva stannat i förbindelser.

Men det är visserligen icke endast till konungar, som det är farligt för en statsman att stanna i enskild förbindelse. Det är nämligen icke alldeles ovanligt, att enskilda, som med någon uppoffring hjälpa en statsman ur ekonomiskt trångmål, sedan göra anspråk att få sin godtgörelse genom några offentliga åtgärder, som kunna ankomma på den, som blifvit hjälpt. Något sådant fruktade jag, kanske utan skäl, då jag afböjde ett erbjudande af Wallenberg att köpa fyra lotter i Stockholms enskilda bank för 10,000 kronor, mot förskrifning till honom utan ordres, på hvilken summa han ansåg sig kunna utan all öfverdrift antaga, att jag skulle få uppbära 15 procent. Jag bör dock tillägga, att detta var redan 1866, innan vi skurit ihop såsom politiska motståndare, och att han uppgaf, att enda anledningen till hans

framställning var, att han skulle finna det roligt att få arbeta något litet för mig, som arbetade så mycket för oss alla.

Mina egna affärer har jag skött tämligen dåligt. Jag har haft en afgjord obenägenhet för att ingå i bolag och en verklig fasa för alla sorts spekulationer, som kunde medföra äfventyr; och en följd häraf har varit, att jag icke heller kunnat göra några stora vinster. Däremot har jag haft en viss lystnad att köpa fast egendom och låtit denna så till vida få makt med mig, att utom Truedstorp, hvars delar jag förvärfvat genom flera särskilda köp, och huset n:r 9 Nybrogatan i Stockholm, har jag under en senare tid än den hvarom jag nu skrifver, ytterligare lagt mig till ett landtställe Sandvik och gjort två husköp i Stockholm, det sista dock icke förrän jag gjort mig af med det första. Alla dessa, utom ett, hafva varit ofördelaktiga och medfört icke obetydliga förluster, i förhållande till deras storlek. Dessa hafva dock icke varit större, än att jag kunnat bära dem, och till en del har jag med öppna ögon gått dem till mötes, för den trefnad jag af dessa besittningar väntat och funnit.

Med förtjusning slog jag mig 1870 års sommar ned på Truedstorp och njöt af landskapets mjuka linier och kvinnliga skönhet, som jag i tankarna jämförde med nordligare sträfva trakter och särskildt med det nyligen besökta Telemarkens manligt höghvälfda men djupt fårade panna. På Truedstorp tillämpade jag nu: »Hic inter omnes terrarum mihi angulus ridet.» Jag låg här och lyddes vid naturens hjärta och sökte i dagen framkalla all dess skönhet utan att borttaga något af dess individualitet; icke att skapa något nytt, endast att låta det förkväfda komma till sin rätt. Att se andra uppfatta dess skönhet har gjort mig lika stort nöje som att höra mig själf berömmas.

I medlet af juli gjorde jag en utflykt till Blekinge för att besöka anhöriga. Där träffade mig underrättelsen om det så plötsligt utbrutna kriget emellan Frankrike och Tyskland. Det kändes därvid besynnerligt för mig att nu stå utanför allt deltagande i vården om riket, då jag så nyss varit i dess medelpunkt. Jag gjorde genast ett besök i Karlskrona hos befälhafvande amiralen, Sundin, för att höra, huru han tänkte förfara, i den alls icke otänkbara händelse, att Tyskland, som väl kände kung Karls franska sympatier och hade att frukta, det Danmark för att få revanche kunde göra gemensam sak med Frankrike, skulle med vanlig hänsynslöshet falla på den tanken att i tid bemäktiga sig vår flotta. Sundin sade sig besluten att försvara Karlskrona, så godt han förmådde, äfven emot en afgjord öfvermakt. På hemvägen till Skåne hoppades jag träffa kungen på Beckaskog eller i Kristianstad på ett landtbruksmöte, men han hade då redan begifvit sig till Stockholm. Till Sibbern, som var i Norge, skref jag och bad honom enträget att genast begifva sig till Stockholm, emedan jag visste ingen, hvars råd om den utrikes politiken jag skattade så högt. Stormen gick oss den gången

lyckligen förbi. Efter återkomsten till Stockholm inträdde jag i tjänstgöring såsom Svea hofrätts president. Denna hofrätt var icke såsom Göta, vid mitt inträde där, delad i två partier, men i stället hade många här en stark och ömtålig självständighetskänsla, som gjorde det nödigt för presidenten att gå varsamt till väga. Almqvist hade ansett, att då presidenten var Kongl. Maj:t ansvarig för ärendenas gång, borde han ock hafva ett bestämmande inflytande på tillsättningen af hofrättens tjänstemän, men han hade häruti i synnerhet vid ett tillfälle stött på ett så kompakt motstånd, att han kände sig komprometterad och förlorade hågen att fortfara med hela ämbetet. Han hade måhända rätt uti att presidenten borde äga det af honom fordrade inflytande, men visst är, att detsamma icke kunde stödjas på lag utan måste, om det skulle vinnas, förvärfvas genom personligt förtroende till att presidenten icke hade annat än den strängaste rättvisa för ögonen. För att icke törna emot samma klippa som Almqvist, förklarade jag redan i mitt inträdestal, att jag aldrig skulle finna mig förnärmad däraf, att vid min röst ej fästes mera afseende än lagen åt densamma tillerkänt. Jag fann också sedan alltid, att hofrätten så uteslutande ville vid alla tillsättningar vara rättvis, att jag icke hade anledning att skilja mig från dess mening. Men äfven i andra frågor än tjänstetillsättningar skulle den fasta republikanska domstolsorganisationen och den nedärfda traditionens makt i Svea hofrätt hafva gjort det till en vansklig uppgift för en president att söka med sin röst genomföra reformer, om han ansett sådana behöfliga. Då en ny arbetsordning för hofrätterna nyss förut blifvit med min kontrasignation utfärdad, hade jag också ingen anledning att yrka på reformer inom verket, och om min verksamhet som president är därför ingenting att säga, då den hufvudsakligen endast var kontrollerande; och jag fann att, med undantag af något pedanteri i skrifsättet. arbetet i denna hofrätt var snart sagdt mönstergillt, så väl i anseende till den plikttrohet och noggrannhet, hvarmed det i allmänhet utfördes, som med afseende å produktens beskaffenhet. Svea hofrätt ansågs också vid den tiden och anses, efter hvad jag tror, ännu som den bästa skola för unga jurister. Här såsom annorstädes hade jag ock den lyckan att personligen mötas af en välvilja, för hvilken jag icke kan vara nog tacksam.

DE BÅDA RIKSDAGARNA ÅR 1871.

I trontalet till 1871 års lagtima riksdag framhöll konungen allvarligt nödvändigheten att ordna vårt försvar, då det alltför väl visat sig, att traktater förlorat sin helgd, och ett stort krig mellan Frankrike och Tyskland länge rasat; och regeringen framlade ett af Abelin utarbetadt förslag till en arméorganisation, med bibehållande af indelningsverket och utan alla lindringar i rust- och rotehållares bördor, samt för öfrigt en utsträckt värnplikt med 82 dagars öfning för de värnpliktige, som tilldelades infanteriet.

För behandlingen af denna kungliga proposition samt därmed sammanhängande anslagsfrågor tillsattes ett särskildt utskott, i hvilket jag blef ordförande.

I utskottet visade sig från första stunden, att på någon samstämmighet emellan kamrarna var ej heller vid denna riksdag att tänka. Dock kom man öfverens om värnpliktslagen men under villkor från andra kammarens sida, att det af majoriteten bland dess ledamöter föreslagna sätt för stamtruppens bildande också blef antaget. De ville nämligen, att indelningsverket skulle med en öfvergångstid af 15 år helt och hållet afskaffas och endast under denna tid en vakansafgift i mån af afgång erläggas med 100 kronor för hvarje rote.

Då det var alldeles uppenbart, att hvarken regeringens förslag eller det af andra kammarens förtroendemän i utskottet framställda kunde påräkna framgång hos riksdagens båda kamrar, voro fem af första kammarens ledamöter i utskottet betänkta på ett förmedlingsförslag. Dessa voro, utom jag, Henning Hamilton, Stjernblad, öfverste Wijkander och öfverstelöjtnant Nisser. Jämte det vi insågo nödvändigheten att medgifva några lindringar i indelningsverket, hvilket af bägge kamrarna blifvit begärdt och af regeringen i 1869 års förslag accepteradt, ville vi dock söka rädda åt statsverket större delen af indelningsverkets finansiella värde. Vi trodde däremot icke på den indelta soldatens absoluta företräde såsom stam för en värnpliktsarmé men ville icke heller på en gång bryta stafven öfver indelningsverket. Vårt förslag gick därför därpå ut, att efter medelkostnaden i hvarje ort för en ryttare eller soldat skulle bestämmas en billig vakansafgift, och sedan skulle det stå fritt för rust- och rotehållare att vid inträffande ledigheter uppsätta karl eller

erlägga vakansafgiften, i hvilket senare fall kronan skulle för all framtid bekosta rekryteringen och aflöningen samt befälet antaga rekryter med villkor, att de skulle vara bosatta inom det skvadrons- eller kompaniområde, som de tillhörde.

Ett sådant förslag blef ock utarbetadt, till största delen af Wijkander och Hamilton, hvilken sistnämnde med egen hand renskref detsamma och därvid var så noga, att då jag vid den slutliga justeringen gjorde ett par små anmärkningar eller tillägg, som godkändes och af mig skrefvos emellan raderna, skref han om hela konceptet, så att det kunde aflämnas till tryckeriet felfritt och utan att någon annans stil än hans egen därå syntes. Detta var det så kallade fem reservanternas förslag, som åtföljde utskottsbetänkandet till kamrarna. En annan reservant från första kammaren, förre krigsministern Björnstjerna, tillstyrkte bifall till den kungliga propositionen, som sålunda icke fick mera än denna enda röst.

Jag nedlade inom utskottet mitt mesta arbete på förslaget till värnpliktslag, som i många stycken tarfvade en revision. I några delar blefvo förbättringar af utskottet vidtagna, och utskottets förslag blef icke allenast vid denna riksdag af båda kamrarna godkändt utan användes äfven hufvudsakligen utan vidare granskning vid alla följande förslag, ehuru det ur juridisk synpunkt fortfarande var behäftadt med flera brister, som först afhjälptes af lagutskottet under Bergströms ledning, då vid 1885 års riksdag den nu gällande värnpliktslagen antogs.

Till följd af den komposition emellan Hamilton, Stjernblad och mig, som kommit till stånd i de fem reservanternas förslag, och det militära anseende, som Wijkander åtnjöt, trodde man, att detta förslag hade utsikt att blifva antaget af första kammaren, då en sammanjämkning med andra kammaren varit tänkbar, ehuru jag icke trodde därpå. Adlercreutz förhörde sig också hos mig. huruvida jag ansåg mig säker om första kammarens bifall, i hvilket fall regeringen vore villig att acceptera och understödja förslaget, men jag kunde icke säga annat, än att jag tvärt om trodde det vara mycket osäkert; och ministären uppträdde då emot vår reservation och höll fast vid den kungliga propositionen, hvilken visserligen icke blef af första kammaren antagen men ändock så till vida af kammaren understödd, att kammaren enligt ett af Ehrenheim framställdt skrifvelseförslag uttalade sig för indelningsverkets bibehållande men med lindringar.

Utom i denna fråga var det endast angående lapplagen, som jag vid denna riksdag något vidlyftigare deltog i debatterna inom första kammaren. Förslag till en förordning angående de emellan Sverige och Norge flyttande lapparnes rättigheter hade nämligen, efter många unionella svårigheter, under min statsrådstid blifvit utarbetadt och af den adlercreutzska ministären för

riksdagen framlagdt. Det blef nu af första kammaren bifallet men afslaget af den andra.

Kung Karl var under en stor del af riksdagen sjuk. Efter mitt afskedstagande hade jag varit mycket litet i beröring med honom. Ett undantag var dagarna före drottning Lovisas död den 30 mars 1871, då änkedrottning Josefina bedt mig söka tillvägabringa en familjöfverenskommelse angående de s. k. fideikommissjuvelerna. Karl XIV hade nämligen muntligen för grefve Magnus Brahe uttalat, att han ville, att en del förtecknade juveler, till värde af något öfver en half million, skulle utgöra ett fideikommiss för chefen för hans dynasti. Detta hade af hans arfvingar respekterats, men någon laglig akt var därom icke upprättad, och detta önskade änkedrottning Josefina nu skulle göras, då hon på samma gång ville själf komplettera något, som var förkommet. Jag uppsatte ett förslag, som underställdes den kungliga familjen och godkändes af kungen, medan kronprinsen och kronprinsessan af Danmark voro i Stockholm med anledning af drottning Lovisas sjukdom, men saken kom icke till något resultat före hennes död, och sedan bad jag att få öfverlämna fortsättningen af underhandlingarna till Adlercreutz, som skulle verkställa bouppteckningen efter drottning Lovisa.

Man hörde många berättelser från drottningens sjuksäng om de djuptänkta och uppbyggliga ord, hon under sina sista stunder uttalat. Den ena af hennes omgifning hade hört ett och den andra ett annat, och det hela lärer samlats af prinsessan Eugenie uti en liten tryckt skrift. Då jag efter dödsfallet besökte kungen, yttrade jag min glädje öfver de ädla tankar, drottningen på sitt sista uttalat. Men han svarade, att hon alls icke haft sans utan yrat de sista dagarna, hvilket jag äfven sedan hört af andra bekräftas. Sannolikt hade likväl icke ett ord lagts i hennes mun, som hon icke sagt, men man hade låtit allt det osammanhängande falla bort och hopbundit det som behållits till ett vackert helt. Detta är också en art af mytbildning. Hvad drottning Lovisa angår, var hon en både begåfvad och ädel kvinna, som säkerligen skulle vid full sans kunnat tala så vackert som man här föreställt henne hafva talat.

I trontalet vid riksdagens afslutande öfverraskades man af konungens tillkännagifvande, att han ämnade före årets slut sammankalla en urtima riksdag för försvarsfrågans lösning. Adlercreutz hade förut för mig framkastat denna tanke, som jag på det högsta afstyrkte att sätta i verket, då ett nytt förslag efter så kort tid skulle hafva föga utsikt att vinna framgång och det i självfva verket måste ligga föga vikt på, om en ny härorganisation, som i alla händelser kräfde en öfvergångstid af många år. blefve antagen några få månader förr eller senare, hvaremot de svårigheter, som i hvarje fall förefunnos för att erhålla bifall till något som helst förslag, skulle icke obetydligt ökas af missnöjet hos riksdagsmännen öfver att sammankallas äfven på hösten.

Det sades ock, att tanken på urtima riksdag blifvit i det närmaste öfvergifven men i sista ögonblicket åter upptagits och att förkunnandet däraf i trontalet, som skedde utan stöd af något i statsråd fattadt beslut, till och med tillkommit utan flera statsråds vetskap.

Den urtima riksdagen sammanträdde den 11 september och fick uteslutande till uppgift att behandla en ny kunglig proposition, som gick ut på den förut godkända värnpliktslagen och bibehållande af indelningsverket i hufvudsakliga delar, men med betydliga lindringar, och rättighet för rust- och rotehållare att öfverlämna rekryteringen till staten, om soldat icke kunde erhållas för en bestämd måttlig lön.

Äfven nu blef jag ordförande i det utskott, som tillsattes för detta ärende. Den ena kammarens ledamöter kommo där att stå kompakt emot den andras. Vi voro tio ledamöter från första kammaren, som tillstyrkte bifall till Kongl. Maj:ts proposition i dess helhet. Två från första kammaren, Magnus Björnstjerna och Wijkander, tillstyrkte värnpliktslagen men afstyrkte det öfriga såsom medförande alltför stora rubbningar och lindringar i indelningsverket, under det alla ledamöterna från andra kammaren afstyrkte organisationsförslaget och fordrade indelningsverkets upphäfvande samt ville godkänna värnpliktslagen endast under det villkor, att så skedde. I utskottsbetänkandet insatte de dessutom ett skarpt misstroendevotum emot Abelin, af innehåll, att utskottet icke kunde hysa förtroende för de kungliga förslagen, enär de stodo i strid med hvad krigsministern förut uttalat. Detta var så mycket mera ohemult, som Abelin obestridligt varit vida konsekventare än andra kammarens ledamöter i utskottet, bland hvilka t. ex. Arvid Posse flera gånger vacklat, icke blott såsom Abelin i fråga om några modifikationer utan om hela grunden för försvaret. Andra kammaren fann likväl icke lämpligt att sedan ogilla denna strof, om hvilken Henning Hamilton i första kammaren yttrade, att den lyckligtvis i våra riksdagshandlingar saknade motstycke.

I kammaren kom jag åter i motsatt läger med Henning Hamilton, hvilken liksom Stjernblad och Wijkander förkastade det kungliga förslaget, såsom en försämring af de fem reservanternas vid förra riksdagen. Jag åter försvarade det såsom en förbättring af den nuvarande organisationen.

Vid detta tillfälle antydde jag ock för första gången den ställning jag sedermera intog så väl till grundskatterna som till kompromisser. Man hade nämligen anmärkt såsom ett fel i den kungliga propositionen, att den inlåtit sig på en skattejämkning. Härpå svarade jag: »För min del nödgas jag bekänna, att jag icke är så absolut motståndare mot all sorts skattejämkning eller lindring, att om en reglering, som är nyttig, icke kan erhållas utan att göra något medgifvande i denna riktning, jag skulle vilja ovillkorligen

förkasta hela frågan om en reglering. Grundskatterna, af hvilka de flesta från början varit bevillningar, äro visserligen gamla och häfdvunna, men de äro dock fortfarande skatter, och jag kan icke anse dem så heliga, att de skulle helt och hållet och under alla förhållanden undantagas från att följa beskattningens allmänna grunder; och till en rätt beskattningsgrund tror jag hör, att man söker, i den mån tillgångarna medgifva, undanrödja och jämka de orättvisor, som af förändrade tidsförhållanden uppstå.»

Och då Karl Göran Mörner, med anledning däraf, att de tio reservanterna själfva anmärkt flera brister i det kungliga förslaget, yttrat, att man i deras reservation igenkände den jämkningsanda, som på senare tider ofta fört oss på villovägar, svarade jag: »Jag tror, att den politiska ställningen kan vara sådan, och jag tror den vara sådan nu, att man icke bör absolut vidhålla sin egen subjektiva mening utan att i ringaste mån foga sig efter andras. Om man finner den rakaste vägen stängd, kan man dock någon gång på en omväg, som därför icke behöfver vara en villoväg, komma närmare målet än genom att stå alldeles stilla. Det är visserligen sant, att utsikterna icke äro särdeles stora, att något mål nu skall vinnas genom det tillmötesgående reservanterna tillstyrkt. För min del ångrar jag dock icke att hafva deltagit i detta tillbjudande, då jag därigenom fritagit mig. så mycket i min förmåga stått, från ansvaret, att ingenting i denna viktiga fråga blifver gjordt.»

Första kammarens majoritet biföll i det väsentliga den kungliga propositionen, hvaremot densamma af andra kammaren den 2 och 3 oktober förkastades; och innan ännu frågan hunnit till formellt slut behandlas, blef riksdagen hastigt, den 7 i samma månad, upplöst. Jag undvek med afsikt att sammankalla utskottet till något slutsammanträde, därvid det varit svårt att icke till afsked säga hvarandra obehagliga saker.

1871 ÅRS MINISTERKRIS.

Redan den 3 oktober innehöll Posttidningen, att statsrådets samtliga ledamöter ingifvit sina afskedsansökningar samt att konungen vidtagit åtgärder för bildande af en ny konselj.

Som jag på nära håll bevittnade denna ministerkris, under alla dess olika skeden och därom dagligen gjorde anteckningar, meddelar jag här några detaljer, som visa med hvilka svårigheter det denna gång var förenadt att få ett kabinett till stånd.

På förmiddagen den 3 oktober, medan ännu debatterna om försvarsfrågan inom riksdagen pågingo, kom Ludvig Almqvist och begärde att få tala vid mig i första kammarens läsrum. Han berättade, att kungen anmodat honom att blifva Justitiestatsminister men att han rådt kungen att i stället vända sig till mig och slutligen fått kungens tillstånd att härom tala med mig. Jag svarade, att hvarken ville jag eller trodde jag, att *kungen* önskade detta. På eftermiddagen samma dag kom Manderström till mig och sade, att han blifvit anmodad att åter öfvertaga utrikesministeriet men svarat nej och rådt kungen att rådgöra med mig. Kungen hade visat Manderström en komplett lista på den tillämnade konseljens ledamöter, med Almqvist såsom justitieminister. På aftonen fick jag ett par rader från kungen att komma upp till honom följande dag kl. ½ 1. Kungen yttrade då, att han naturligtvis helst skulle velat hafva tillbaka mig, som var gammal och van, men om jag vore bestämd att säga nej, ville han bedja mig öfvertala Almqvist. Jag svarade, att detta troligen ej skulle lyckas och att jag dessutom ansåg icke honom utan Lagerbjelke nu vara rätte mannen. Kungen bad mig då söka förmå Lagerbjelke att åtaga sig uppdraget, hvilket jag lofvade försöka, men tillade att. det nog för vinnande af ändamålet vore nödvändigt att gifva Lagerbjelke fria händer att föreslå sina kolleger. Vid ministärbildningar gör det nämligen ofta en stor svårighet, då kungen själf, utan tillräcklig personalkännedom och kunskap om personliga sympatier och antipatier, på förhand gör upp en komplett lista för att öfvertyga världen och sig själf, att det är han och ingen annan, som bildar sin konselj.

Med Lagerbjelke satte jag mig på eftermiddagen i beröring. Han var som vanligt mycket obenägen men sade, att om Sundberg ville följa med honom, vore saken möjlig; dock hade både han och Sundberg rådt kungen att taga en

fackministär utan politisk färg. Nu talade vi om åtskilliga kandidater, såsom Oskar Björnstjerna till utrikes, Almqvist justitie, Hamilton krigs, Bergström civil och Sundberg ecklesiastik. Han ansåg nödigt hafva någon med ur landtmannapartiet. Jag föreslog Charles Emil Piper. Han syntes mera böjd för Arvid Posse, dock endast till konsultativ.

På hemvägen från Lagerbjelke sökte jag förgäfves Almqvist, som kom till mig på aftonen och förklarade sig ämna svara bestämdt nej.

Den 6 oktober var ett kort bordläggningsplenum i kamrarna, då Stjernblad berättade mig, att han varit uppkallad till kungen endast för att gifva råd och att han rådt till Lagerbjelke. Kungen hade frågat honom, om han fått detta från De Geer, som gifvit samma råd, men Stjernblad hade härtill nekat. Stjernblad trodde, att både Lagerbjelke och Sundberg skulle låta öfvertala sig.

Den 7 oktober, då riksdagen afslöts, sade mig Lagerbjelke, före uppgången från plenum till kyrkan, att hans inträde berodde på Sundberg och att de skulle tillsammans upp till kungen kl. 3. På aftonen kom han till mig och berättade, att Sundberg sagt nej, och frågade, om jag icke kunde själf eller åtminstone gifva anvisning på någon annan, som kunde öfvertala Sundberg, ty de skulle ännu en gång upp till kungen, söndagsförmiddagen kl. ½ 11. Jag svarade mig icke kunna något härvid uträtta.

På tisdagen därefter gick jag till Bergström af nyfikenhet. Han berättade, att underhandlingar pågingo hos konungen med Lagerbjelke, Sundberg och Hamilton samt att Lagerbjelke slutligen förklarat sig villig att gå in, äfven utan Sundberg, om han finge Hamilton och Bergström med sig; men Bergström hade nekat och sagt, att de gamla måste alla gå eller stanna. Vid middagstiden träffade jag Lagerbjelke på gatan. Han sade, att både Hamilton och Bergström voro omöjliga och att Lagerbjelke således ingenting förmådde göra, hvarför han såg ingen annan utväg för kungen än att åter vända sig till mig. Dock skulle underhandlingarna ännu en gång fortsättas kl. 6 på aftonen hos kungen.

Vitterhetsakademien hade sammankomst på aftonen, dit Hamilton kom kl. ½ 8, och vi följdes åt därifrån. Han slog då fram, att sedan allt annat nu strandat, kom turen till mig. Dagen därpå, den 11 oktober sökte han upp mig i hofrätten och sade, att kungen skulle skicka efter mig och att jag måste hjälpa honom, emedan konungamakten eljest skulle lida ett ohjälpligt nederlag. Jag frågade, hvarför icke han själf och Lagerbjelke ville hjälpa. Han fann det orätt af Lagerbjelke, men hvad Hamilton själf beträffade, så var han inom riksdagen nästan alltid i minoriteten, och dessutom hade han icke något ansvar för det nya statsskicket, som han alltid förutsett skulle gå illa. Jag svarade, att den närvarande situationen ej hade det ringaste med

representationsförändringen att skaffa utan berodde af regeringens missgrepp att sammankalla urtima riksdag, hvilket lika väl och med samma följder kunde skett under ståndsrepresentationen, samt att jag, som understödt regeringen, minst behöfde ansvara för följderna af afslaget på dess förslag. Min ställning vore oförändradt sådan, som då jag året förut drog mig tillbaka, hvilket skedde därför att hela representationen, *äfven de mest konservativa* i första kammaren, uttalade sin missbelåtenhet med att icke reformer skedde, med anspråk, som jag lika litet nu som då kunde uppfylla. Jag skulle nu icke kunna åter gå in starkare utan blifva svagare än då, helst all rekrytering för en ny konselj ur den gamla, genom dess sammanhållning, var stängd och de största kapaciteterna i första kammaren dragit sig undan och jag icke ville verkställa rekryteringen ur andra kammarens majoritet. Dessutom vore situationen nu icke farlig, om än obehaglig. Kungen kunde, efter hvad ledamöter af statsrådet för mig antydt, få de gamla kvar, om han ville konstatera omöjligheten att få nya. Saken kunde blifva allvarsammare vid nästa riksdag och situationen möjligen då blifva sådan, att både Hamilton och jag kunde finna oss uppkallade af fosterlandskärlek att spänna oss för, men ännu vore icke den tiden inne.

En liten stund därefter, kl. 1, fick jag bud att genast komma upp till kungen. Han sade, att alla hans försök att få Lagerbjelke eller Almqvist till justitieminister hade misslyckats och att jag måste taga mig på det. Jag upprepade hvad jag sagt till Hamilton och tillade, att det i alla händelser vore omöjligt för mig och hvem som helst att under förhandenvarande förhållanden med framgång gå in uti en ministär utan att förut göra sig förvissad, att man åtminstone från den ena sidan inom representationen kunde påräkna något stöd. En fackministär af personer utan politisk betydelse vore troligen omöjlig att få ihop och skulle i alla fall genast störtas af riksdagen. Kungen kunde dessutom icke begära, att jag skulle gå in med personer, som jag knappt kände till utseendet. Ett försök att nu bilda en ny ministär skulle endast vara ett palliativ för några månader och den nuvarande situationen sedan återkomma ändå värre. Lagerbjelke vore den enda, som skulle kunnat bilda en koalitionsministär nog stark, men då han icke ville, såg jag ingen annan utväg än att behålla de gamla, hvilket jag trodde dem icke skola motsätta sig, om kungen ville konstatera till hvilka han vändt sig förgäfves. Kungen sade sig då skola tänka på den saken och lät mig gå.

Hela audiensen räckte en kvart, och den lätthet, hvarmed kungen tog mitt nej, ingaf mig den tanken, att han gjort framställningen för att kunna säga, att den varit gjord, men att han i sitt hjärta var rätt nöjd, att han fått nej. Under samtalet nämnde han flera, som han ämnat mig till kolleger, bland andra O. Björnstjerna för utrikesärendena och Carlson för finans. På min fråga, om Björnstjerna vore att få, svarade han ja, men kl. ½ 4 kom

Björnstjerna till mig och berättade, att han på morgonen varit uppkallad och anmodad att blifva utrikesminister med mig eller Almqvist såsom justitieminister men att han svarat nej.

På aftonen kom Carlson och berättade, att han varit uppkallad kl. ½ 4 och då anmodad att blifva finansminister eller konsultativ, då kungen tillika uppgifvit, att Almqvist på morgonen samma dag lofvat blifva justitieminister samt att Björnstjerna skulle blifva utrikesminister.

För att fånga den ene med den andre synes kungen hafva begagnat den lilla krigslisten att säga, att han hade samtycken på åtskilliga håll, där förhållandet var tvärt om.

Emellertid hade jag samma dag kl. ½ 3 varit hos Adlercreutz i hans departement och omtalat mitt nej samt sagt honom, att jag nu trodde kungen bragt till att pressa de gamla kvar. Såvidt jag kunde fatta Adlercreutz, skulle däremot icke möta något synnerligt hinder, blott kungen ville förkunna sina misslyckade försök och möjligen ytterligare vända sig till Stjernblad. Han satte ock i fråga, om icke af Arvid Posse skulle begäras hans program, i händelse det skulle bjudas honom att ingå.

Dagen därpå talade jag några ord med Hamilton i svenska akademien. Han fann lika med mig, att kungens procedere icke kunde leda till något resultat och att enda utvägen väl blefve att vända sig till de gamla. Påföljande dag, den 13, berättade mig Almqvist, att båda talmännen jämte Hamilton varit hos honom, skickade af kungen, för att öfvertala och att de därvid förklarat, att om de gamla stannade kvar, skulle de blifva så illa mottagna af riksdagen, att kungamakten därpå komme att lida. Almqvist hade dagen förut varit hos kungen, som sagt, att de gamla statsråden i dagens konselj bestämt vägrat återtaga sina platser, hvarefter Almqvist slutligen svarat, att om nio andra, som han kunde gilla, stode att få ihop, ville han åtaga sig att fylla den tionde platsen. Han hade sedan frågat både Adlercreutz och Bergström, om det var sant, att de svarat ett absolut nej, hvilket de vitsordat, men äfven Almqvist hade fått den uppfattningen, att sådant berodde däraf, att kungen hade gjort en naken fråga utan att afgifva något förklarande i den syftning statsrådet fordrade; och enligt hvad Sibbern sade sig hafva hört af ledamöter i konseljen, hade kungen frågat dem endast, hvar för sig, om han ville stanna kvar, men icke satt i fråga, att alla skulle stanna. De hade svarat nej, med undantag af Wachtmeister, som velat stanna, om man erkände, att han vore att anse såsom gemensam för båda rikena, hvarpå kungen hänvisat honom till grundlagen, som säger, att utrikesministern är svenskt statsråd.

Den 14 oktober kom Hamilton till mig i ett annat ärende och sade då, att krisen måste förlängas några dagar, medan Almqvist skref och hörde sig om

efter personer. Själf hade Hamilton eventuellt lofvat att gå in såsom konsultativ. Kungen hade velat hafva Bildt till utrikesminister, men Hamilton hade tillstyrkt Björnstjerna.

Samma dag kl. 8 på aftonen fick Wachtmeister slag på gatan och föll död ned. Han hade haft klen hälsa och varit mycket upprörd och orolig under ministerkrisen.

Den 19 oktober berättade mig Manderström, att han mött Stjernblad på gatan och att denne sagt sig nu skola resa hem efter att hafva afslagit finansportföljen. Samma dag förklarade kungen i statsrådet, att alla hans bemödanden att bilda en ny konselj hade totalt misslyckats, hvarför han bad de gamla stanna kvar. Ännu den 20 hade likväl, efter hvad kungen uppgaf för Bergström, Hamilton erbjudit Erik Sparre till justitieminister och sagt sig benägen att med honom bilda en konselj, men kungen hade bestämdt afvisat detta.

Den 26 oktober förkunnade Posttidningen, att »sedan det visat sig, att de allvarliga bemödanden, hvilka med anledning af samtliga statsrådsledamöternas begäran om afsked blifvit gjorda för bildande af en ny konselj, icke ledt till det åsyftade målet, hafva statsrådets nuvarande medlemmar, på uppmaning af Hans Maj:t konungen, åtagit sig att vid sina hittills innehafda befattningar kvarstå, statsrådet Abelin dock, i anseende till försvagad hälsa, endast för någon kortare tid.»

Härmed var den egentliga ministerkrisen slutad; men det återstod att få en utrikesminister efter Wachtmeister. För detta ändamål hade friherre Hochschild blifvit hemkallad från London. Han framställde villkor för sitt inträde, hvilka icke antogos, efter hvad Adlercreutz berättade mig den 1 november, då jag var bjuden till honom på barndop. Det funderades då i stället på Carlson eller Lave Beck-Friis. Ugglas hade ock satts i fråga men förkastats af konungen.

Hochschild kom ett par dagar därefter till mig och sade, att han både genom bref från Wachtmeister och samtal med personer här i Sverige kommit till den uppfattning, att hvad ställningen kräfde, var ombyte af cheferna för landt- och sjöförsvarsdepartementen. Om Hochschild skulle gå in, ville han därför fordra, att jämte Abelin, som själf fordrade att få afgå, äfven Leijonhufvud skulle följa med eller åtminstone utbyta sjöförsvarsdepartementet emot landtförsvaret.

Slutet blef, att Adlercreutz reste till Örbyhus och öfvertalade Platen att blifva utrikesminister, hvartill han nämndes den 10 november, och en kort tid därefter erhöll Abelin afsked samt fick till efterträdare öfverste Weidenhjelm.

Abelin gick ifrån krigsportföljen med all heder. Han hade förtjänstfullt sträfvat att utveckla och förbättra indelningsverket och har blifvit sin kärlek till denna institution trogen. Genom sin redbarhet och humanitet tillvann han sig alla partiers aktning och var den af rådgifvarne, som stod bäst hos Karl XV.

Ett efterspel af ministerkrisen utfördes först i tidningarna och sedermera i åtskilliga broschyrer, såsom: *Ministerkrisen af G. N.; Ännu ett ord om ministerkrisen af J. A. G.; Svenskt statsmanskap af Spectator* och *Hvar ligger felet? af Tityrus*. Största uppmärksamheten ådrogo sig de båda förstnämnda, måhända icke så mycket för det positiva innehållets skull som för det pikanta skrifsättet och framför allt för de författarnamn, hvarmed man ansåg sig utan fara för misstag kunna ifylla bokstäfverna --g --n med namnet Henning Hamilton och J. A. G. med Gripenstedt. Hamilton sökte väl att bevara anonymiteten, men de inre bevisen om hans författarskap voro alltför påtagliga, och till slut lärer han medgifvit, att han ägt kännedom om broschyren före dess tryckning, men förnekat, att han skrifvit den, hvilket man tolkade så, att han begagnat en annans hand för skrifningen af konceptet, som han själf likväl dikterat. Såsom vanligt snärtade han åt alla håll, icke minst representationsförändringen. Gripenstedt åter tog Hamilton i en ytterligt skarp upptuktelse, i det han kallade broschyrens författare för Hamiltons »alter ego», men tillika gjorde han ett utfall mot kungen personligen, förnämligast såsom han afspeglade sig i sin dagliga omgifning och hofvet. Jag sade Gripenstedt, att han i en punkt måste hafva oriktigt uppfattat Hamiltons skrift, då han såsom ett klander emot mig angifvit hvad Hamilton uttalat såsom en allmän reflexion, och att jag för öfrigt icke kunde gilla hans offentliga afskaffande af kungens person. Men i denna punkt ville Gripenstedt alls icke medgifva, att han haft orätt, utan förklarade tvärt om, att så länge han kunde föra pennan, skulle han bemöta hvarje försök att på representationsförändringen hvälfva skulden för konungamaktens försvagande i Sverige, hvilket han ansåg vara att helt och hållet tillskrifva konungens eget missvårdande af den makt, han kunde och borde hafva. Det måste, sade han, göras klart för nationen, att felet just ligger hos personen och hvarken i den monarkiska principen eller i statsförfattningen, emedan missnöjet eljest vänder sig emot självfva institutionen och då blifver vida farligare.

DET SISTA ÅRET AF KARL XV:s LEFNAD.

Medan den svenska ministerkrisen pågick, lämnade Sibbern sin plats såsom norsk statsminister i Stockholm i november 1871 och flyttade till sin egendom Värnökloster i Norge. Kungen, som icke kunde fatta eller ogillade den finkänslighet, som föranledt hans begäran om afsked, då stortinget afslog den af unionskungen föreslagna föreningsakten, tog af honom ett kallt afsked. Men alla de, som varit medlemmar af svenska statsrådet under hans statsministerstid, jämte deras fruar, gåfvo för Sibbern och hans fru en fest på Hasselbacken, därvid jag fick uppdraget att i en skål tacka både honom för hans unionsvänliga statsmannaverksamhet och dem båda för den storartade och älskvärda gästfrihet, som utmärkt norska ministerhotellet under deras tid.

Efter deras flyttning förde han och jag en tämligen flitig och förtrolig brefväxling. Jag har sedan af honom återfått mina bref, och ur dessa kan jag upphämta många minnen från den tid, som nu följer i ordningen, utan att löpa så stor fara som förut att blanda ihop tid och rum.

Den 20 december 1871 bevistade kung Karl för sista gången svenska akademiens högtidsdag. Därvid förekom en episod, som väckte mycken munterhet. En af pristagarne vid detta tillfälle var nämligen en 66 år gammal prästman, som ett par år förut fått ett litet pastorat i skärgården men förut lefvat i största fattigdom såsom komminister med stor familj. För att roa hustru och barn utan kostnad öfversatte han Terentius och fick af någon tidning den idéen att skicka in till akademien en af sina öfversättningar, som befanns ypperlig. Vid prisets emottagande röjde han lika mycket sin obekantskap med världen som en oskuld, hvilken ej ens förstod sig på att vara blyg. Sedan namnsedeln blifvit öppnad, hade Manderström, som var akademiens sekreterare, skrifvit till honom och bedt honom komma in till högtidsdagen. Han kom ock på utsatt timme och blef helt förvånad öfver att af sekreteraren blifva framledd inför de kungliga och få en harang af akademiens president men tyckte höfligheten fordra, att man svarade, då man blef tilltalad, hvarför han helt obesväradt uttryckte sin förvåning öfver att man fästat en så välvillig uppmärksamhet vid hans »lilla opus».

Manderströms mimik härvid var obeskrifligt den ena mungipan var lika mycket skandaliserad öfver det oerhörda afvikandet från det akademiska ceremonielet, som den andra var road åt prästens naivitet. Under allt detta ryckte han prästen i rocken, och då denne likväl icke var benägen att sluta så snart, tog han honom vid handen och ledde bort honom, medan prästen än fortsatte att tala.

Sibbern, för hvilken jag beskref denna scen, svarade: »Det skader ikke herrer akademici at faae et saadant hvift af naturlig friskhed ind i sin forsamling, som det der nu bragtes lige fra 'skärgården'.»

Kungen bar redan inom sig fröet till den sjukdom, som skulle lägga honom i grafven, men under första delen af vintern var han dock ännu så frisk, att han kunde göra upp plan för ett nytt giftermål. Det är numera allmänt bekant, att hans val fallit på en i Paris bosatt polsk fröken Krasinsky, tvifvelsutan genom Demirgians bemedling. Saken togs af kungen på fullt allvar, ehuru han aldrig sett fröken Krasinsky, och Platen meddelade mig och Manderström sina bekymmer för sättet att afvärja fullföljandet. Vi tillrådde de starkaste protester jämte förklaring af Platen, att om de ej hjälpte, han skulle nedlägga sitt ämbete. Kungen temporiserade, och hans sjukdom gjorde slutligen hela saken om intet. Om detaljerna i denna bedröfliga historia anser jag icke lämpligt att orda.

Knappt tre månader efter urtima riksdagens slut började 1872 års lagtima riksdag, som man trodde skulle nedkalla hämndens åskor öfver den kvarvarande ministären.

I första kammaren hade under de föregående riksdagarna de båda olika hufvudpartierna, det konservativa och det s. k. skånska, röstat till utskottsvalen efter olika listor, och för uppgörande af dessa listor hade hvartdera partiet utsett sina förtroendemän på särskilda sammankomster. Nu kommo båda partiernas ledare, hvar för sig, till mig och ville hafva mitt namn på en inbjudning till sammanträde för val af sådana förtroendemän, men jag, som icke ville sluta mig till någotdera partiet, nekade att härmed taga någon befattning, om man icke ville komma öfverens om gemensamma listor. Efter åtskilliga underhandlingar gaf man mig också en försäkran, att båda partierna skulle rösta på samma femton personer till förtroendemän, och jag utfärdade då en inbjudning till ett allmänt sammanträde, som hörsammades från båda sidor. Jag blef ordförande för förtroendemännen, och utskottsvalen förrättades därefter utan all splittring.

Någon synnerlig hätskhet emot ministären visade sig icke i riksdagens allmänna stämning, ehuru besluten nu såsom alltid fattades utan synnerligt afseende på regeringens önskningar; och regeringen fick nu uppbära lika

skarpa förebråelser för overksamhet som under min tid.

Konstitutionsutskottet framställde i dechargebetänkandet blott en enda anmärkning, som närmast rörde den redan afgångne Abelin. Vid debatten i första kammaren föllo Wallenberg och Hamilton icke ur sina roller. Wallenberg var grof och Hamilton till den grad fin, att många icke uppfattade det hvassa, som låg bakom de lena orden, och Tornérhjelm kom fram till honom, sedan han slutat tala, och sade: Du har svikit kammarens förväntan; vi hoppades få höra dig säga sanningen, men så kommer du i stället med ett grannlåtstal; hvarpå Hamilton svarade, att han hoppades, att statsrådsledamöterna icke voro så utan omdöme, att de skulle taga hans ord såsom grannlåter. Emellertid fann sig Hamilton uppmuntrad att sjunga ut tydligare och begärde ännu en gång ordet, då han, efter en pik åt konseljens ledamöter, för det de funno diskussionen så utan all betydelse, att ingen af dem fann det löna mödan att höra på, slutade med det förklarande, att då han yrkat, att betänkandet skulle läggas till handlingarna, han därmed *endast* ville hafva uttryckt, att han icke fann *den* regeringsåtgärden, som utskottet anmärkt, böra föranleda till en hemställan om de dåvarande rådgifvarnes entledigande.

Adlercreutz hade några dagar förut nämnt för mig, att han ansåg konseljen icke behöfva sitta och höra på ovett samt därför icke ämnade vara tillstädes vid dechargedebatten. Jag afrådde allt, som kunde tydas till en missaktning mot kamrarna, och påminte om att på riddarhuset ministrarne alltid voro på sina platser vid dechargedebatterna; och åtminstone vore det nödvändigt att afgifva någon förklaring, hvarför man frångick ett så gammalt bruk. En sådan afgaf också Bergström i andra kammaren, hvarvid han uttalade de sedan bevingade orden: »Gagnar det staten, så slå till.» Sannolikt hade Adlercreutz ämnat göra en förklaring i första kammaren, ty han hade före plenum anmält sig att erhålla ordet. Men sedan strök han ut sitt namn på uppropslistan och gick sin väg.

Jag understödde vid denna riksdag en af Ehrenheim väckt motion om att en statsminister skulle blifva främste ledamoten i statsrådet, hvilket förslag likväl den gången icke vann pluralitetens bifall. Jag uppträdde vidare i den viktiga formfrågan, huruvida statsverkets ordinarie inkomster skulle, i händelse af kamrarnas skiljaktiga beslut, kunna göras till föremål för gemensam votering. Andra kammaren hade nämligen beslutit mantalspenningarnas afskaffande men första kammaren deras bibehållande, och det var härom som andra kammaren ville hafva gemensam votering. Jag utdelade en litografierad uppsats häremot till statsutskottets ledamöter, hvilken likväl hade ingen verkan på andra kammaren. Det märkligaste i denna fråga var, att häradshöfding Dufva, genom sitt talangfulla försvar för voteringen, höll på att taga ledningen af landtmannapartiet ur Arvid Posses

händer, därför att denne vacklade, huruvida votering borde äga rum eller ej. En trovärdig ledamot af statsutskottet berättade mig, hvad som äfven allmänt omtalades, att då votering härom skulle ske, hade Posse tagit en *ja*-sedel; men detta märktes af Karl Ifvarsson, som skalkaktigt sade till honom, att »det tyckes som voteringspropositionen blifvit otydligt framställd, då ordföranden själf kan taga miste, det är *nej* som vi skola rösta», då Posse rättade misstaget och därmed troligen äfven räddade sin ställning i kammaren. Emellertid blef det ingen gemensam votering, ty talmännen vägrade att därom framställa proposition. Frågan har emellertid flera gånger återkommit, och jag har hvarje gång kämpat för min åsikt, som hittills alltid delats af talmännen. Första kammarens maktställning är väsentligen beroende däraf, att samma åsikt förblifver gällande.

Mitt betydelsefullaste uppträdande vid denna riksdag var likväl att öppet taga bladet från munnen i grundskattefrågan, ehuru jag väl insåg, att denna fråga ännu var långt ifrån mogen för handling. Jag yrkade därför för tillfället afslag på de framställda förslagen angående grundskatternas aflösning eller afskrifning. Men jag uttalade den åsikten, att de voro *skatter*, om de än verkade som *räntor*, och att de såsom varande högst ojämnt fördelade skatter borde, då tillgångarna medgåfve skattenedsättningar, äfven däraf blifva delaktiga, genom en successiv afskrifning och icke genom aflösning. Detta var första gången, som afskrifning ifrågasattes i första kammaren, och uttalandet ådrog mig af kammarens konservativa del nästan lika mycken ovilja som representationsförslaget, emedan man i denna kammare alltid antagit såsom en helig trosartikel, att grundskatterna endast vore statens i jordegendomen intecknade räntor, hvilkas bortskänkande vore oförsvarligt. Något mildrades dock stämningen emot mig däraf, att ingen kunde misstänka, att jag framställt min åsikt i något partisyfte, enär jag så kraftigt häfdat hvardera kammarens rätt till veto i fråga om förändring i de ordinarie inkomsterna. I andra kammaren gingo mitt debet och kredit ungefär ihop till följd af mitt uppträdande, emedan man lika mycket gladdes öfver att frågan om afskrifning vunnit min röst i första kammaren, som man förtörnades öfver att jag ville hindra den andra att ensam sätta sin vilja i verket.

Under nästan hela riksdagen var konungen sängliggande sjuk. Jag begärde och fick se honom en gång i mars månad, då han tog vänligt emot mig. Hans utseende var ännu mera affallet än då jag senast sett honom, och med ett resigneradt uttryck sade han, att han själf icke kunde märka den förbättring, som läkarne sade honom hafva vunnit, sedan han lagt sig inne, men krafterna och aptiten voro hjälpliga och det ansågs tillfredsställande, att han icke förlorat mera än ett halft skålpund i vikt sedan han stängt in sig. Men då hans vikt förut gått ned från 11 till 7 lispund, så voro äfven de halfva skålpunden dyrbara.

Några dagar innan han i maj flyttades ut till Ulriksdal var jag uppe hos honom och tog afsked. Detta var sista gången jag såg Karl XV. Döden hade då, syntes det mig, tryckt sin stämpel djupare på hans förtärda gestalt, men på Ulriksdal blef han sedermera så mycket bättre, att han i juli kunde begifva sig till Aachen. På genomresan af Skåne yttrade han dock själf, att han aldrig mera skulle återse Sverige. Som bekant var det ock med knapp nöd som han på hemvägen hann till Malmö.

För den, som så älskat lifvet, var det en större pröfning än för de flesta att vid unga år steg för steg långsamt gå förgängelsen och upplösningen till mötes. Sitt långa lidande bar han likväl med tålamod och en rörande undergifvenhet.

Sommaren tillbragte jag med de mina på Truedstorp, därifrån vi gjorde en utflykt till Köpenhamn under expositionen, och den i september återvände vi till Stockholm. Där deltog jag, emot min vana, i några förberedelser till riksdagsmannavalet för Stockholm till andra kammaren och förde ordet på ett talrikt sammanträde af valmän på börsen. Ett af mina syftemål var att bereda Bergström en plats i kammaren och ett annat att afböja mitt eget inval dit, hvilket önskades af många, som hade fått i sinnet att åt kammaren förvärfva ett talmansämne. Dessa mina båda syftemål vunnos också, och mötets kandidater gingo igenom. Jag hade blott önskat, att bland dem upptagits Dufva, för att få någon ledare inom landtmannapartiet, med hvilken en underhandling och komposition varit möjlig.

Det länge väntade dödsbudet om kungen kom plötsligt och väckte om icke bestörtning dock en allmän sorg, som visade, huru verkligt populär han varit. Jag bedömde honom under hans lefnad, såsom jag efteråt funnit, icke blott strängt utan till och med orättvist. Ännu under det oändliga lofsjungandet af den nyss hädangångne erfor jag, såsom jag skref till Sibbern, en främmande känsla, då jag tänkte på huru allt, som skedde under hans regering af någon betydenhet, skedde mot hans vilja, t. ex. i den utländska politiken, i representationsfrågan, i strafflagsreformen, i befordringsväsendet o. s. v.; och då han häruti gaf efter, icke af god vilja utan af brist på kraft att strida för eller att själf fasthålla en grundsats, hade jag svårt att fatta, hvaruti hans storhet såsom regent bestod, ty den var i självfva verket, liksom hans frejdade väns, Fredrik VII:s, blott svaghet. Däremot kunde jag förstå, att han blef älskad för sin person, ty han hade en i botten älskvärd natur. Den stora allmänheten tycker dessutom icke om några helgon. Det smickrar den tvärt om att se sina egna fel och laster vara kungliga. Uppriktighet och öppenhet älskas däremot af alla, och ingen hade med större fallenhet än han spelat öppen. Hans fullkomliga liknöjdhet att skyla, hvad man tyckte han borde vara mest angelägen att dölja, gjorde det nästan omöjligt att tro honom dölja någonting annat, och man skulle hafva sett honom på mycket nära håll för

att i detta afseende känna honom rätt; -- men det hade icke allmänheten. En annan sak, som vann hjärtan, var, att allt var hos honom personligt; själf en människa af kött och blod, betydde för honom sak intet men person allt. Om någon, för hvilken han hade personlig vänskap, föreslog en sak, så fick den genast hans sympatier, som den alldeles skulle saknat, om den blifvit satt i fråga från annat håll.

På samma gång, som jag nedskref ett sådant omdöme, tillade jag dock, att man icke får döma en kung strängt såsom människa, då ingen är utsatt för större frestelser; och de flesta människor duka under för stora frestelser.

Oaktadt denna min dåvarande uppfattning må vara objektivt sann. finner jag numera icke blott en ursäkt utan ock i viss mån ett försvar för Karl XV:s hela hållning i de konservativa tänkesätt, som han delade med så många ärans män, och i hans poetiska sinne, som för honom framställde riddarväsendet såsom samhällsidealet. Han kunde icke annat än med ovilja underkasta sig allt, som därifrån aflägsnade honom, men han insåg fruktlösheten af att söka spjärna emot det moderna samhällets udd, och därför sökte han taga det så lätt som möjligt.

För öfrigt anmärker jag, huru olika man, eller åtminstone jag, ofta bedömer en människa under hennes lefnad och efter hennes död. Och oftast framstår bilden för mig fördelaktigare, när jag har den framför mig såsom ett afslutadt helt, än då jag endast ser spridda drag däraf. Har man dessutom haft att strida med någon, så är det naturligt, att man under stridens hetta är fientligare mot sin motståndare än man blir, sedan striden är slut och man med lugn ser tillbaka därpå.

Öfver Karl XV:s bild kommer alltid att falla en vacker dager från hans goda hjärta, hans vänsälla väsende och hans konstnärliga ande. Han är mig kärare såsom ett minne, än han var under sin lefnad; och jag tror, att min senaste uppfattning är den sannaste.

De flesta af de personer, om hvilka jag hittills i dessa anteckningar nedskrifvit omdömen, äro döda, men ju längre jag kommer fram i tiden, dess flera äro ännu lefvande bland dem, som mest varit med mig i beröring. Redan den omständigheten, att jag själf känner mig ovissare vid bedömandet af en människa, hvars lefnad ännu icke är afslutad, manar mig att härefter iakttaga större varsamhet, åtminstone i de afseenden, där jag icke kan afgifva gillande omdömen. Härtill kommer den naturliga känslan att icke vilja såra någon personligen. Och som jag velat försöka skrifva så, att om mina anteckningar finnas förtjänta att meddelas allmänheten, detta skulle kunna

ske så snart, att de icke såsom föråldrade förlora alltför mycket af sitt intresse, måste jag blifva förbehållsammare om allt personligt, som icke framgår af kända handlingar. Men om jag sålunda kommer att stundom tiga med hvad jag ogillar, skall jag icke nedlåta mig att berömma det.

1873 ÅRS RIKSDAG OCH KOMPROMISSEN.

Konung Oskar II började sin regering klokt och försiktigt, utan något braskande, samt tycktes vilja behålla sin aflidne broders ministär, mot hvilken många riksdagsmän äfven af landtmannapartiet voro betänkta på omstörtningsplaner. Enligt hvad Manderström berättade mig redan före riksdagens början, var jag af Posse påräknad att låna mitt namn åt hans ministerlista, såsom den *nominellt* främste, men med listan i öfrigt skulle jag icke få något att skaffa.

Det enda ombyte som skedde i konseljen var, att då konungen likmätigt sin alltid uttalade åsikt ville åter sammanslå de båda flottorna och det beslöts att härom göra framställning till riksdagen, begärde Platen sitt afsked, och Oskar Björnstjerna efterträdde honom mot slutet af 1872 såsom utrikes statsminister.

1873 års riksdag öppnades af konungen med ett synnerligen vackert trontal, påtagligen af honom själf författadt. Vid alla andra tillfällen, såsom under sina resor i landet, då han hade anledning att hålla tal, aflade han ock prof på en lysande vältalighet och förstod därjämte att med osökta häntydningar på hvarje orts historia och särskilda förhållanden gifva sina tal en lokalfärg och individuell prägel, som gaf dem ett högre värde än vanliga vackra fraser. Såsom svenska akademiens direktör på det nästpåföljande årets högtidsdag, kunde jag utan smicker säga: »På den svenska tålighetens himmel se vi åtminstone *en* stjärna af första storleken stråla i ständigt ökad glans. Hvem är talaren med de höga tankarna och de ädla orden, som eldar fosterlandskänslan i alla bröst och binder nya kransar af minnets och hoppets skönaste blommor i hvarje bygd? På hans skuldra hänger purpurmanteln; det är konungen själf.»

Riksdagen visade genast i början oroande tecken till allvarsamma brytningar så väl emellan båda kamrarna som särskildt inom den första, ehuru det där lyckades att likasom vid förra riksdagen få eniga utskottsval.

Jag gjorde till min uppgift att arbeta för möjligheten af en samverkan och en

öfverenskommelse emellan kamrarna i de viktigaste frågorna, enär den olika uppfattningen och hetsigheten hotade att icke allenast sönderslita dessa frågor utan äfven snart sagdt alla andra.

Karl Ekman och Stjernblad voro de första, som uppmanade mig att jämte dem sätta mig i spetsen för enskilda sammankomster af deras meningsfränder i ändamål att sedan öppna underhandlingar med andra kammarens förtroendemän om en lösning af grunderna för försvars- ,och grundskattefrågorna, som kunde hafva utsikt att antagas af bägge kamrarna. Med min obenägenhet för partibildningar yrkade jag, att hela första kammaren skulle inbjudas till dessa sammankomster, och jag rådgjorde med bland andra Hamilton och K. G. Mörner, som jag fann icke alldeles omöjliga att vilja försöka en uppgörelse.

Därefter inbjödos kammarens samtliga ledamöter till ett sammanträde på hotell Rydberg, där jag förde ordet och framlade såsom utgångspunkt ett förslag, hvartill jag ännu har konceptet och enligt hvilket riksdagen, under förutsättning, att den hade att emotse från Kongl. Maj:t förslag till en betryggande försvarsorganisation, som medgåfve indelningsverkets upphörande, skulle anhålla, att Kongl. Maj:t ville i sammanhang därmed afgifva förslag till stadganden, hvarigenom rustnings- och rotebesvären komme att småningom minskas och efter 40 år alldeles upphöra, emot det att skattejorden åsattes sådan bevillning, som af frälsejord utgår; hvarjämte riksdagen i *särskild* skrifvelse skulle anhålla, att Kongl. Maj:t äfven ville framställa förslag, huru grundräntan och kronotionden kunde, genom småningom skeende afskrifning, samtidigt med rustnings- och roteringsbesvären försvinna, under villkor, att bevillningen för jordbruksfastigheter bestämdes till samma belopp som för annan fastighet.

Vid detta möte begärde Hamilton och Gustaf Ugglas uppskof för att betänka sig, och till nästa sammankomst hade de tillika med K. G. Mörner utarbetat ett motförslag, som gick ut dels på indelningsverkets successiva afskrifning och dels på grundskatternas kapitalisering. På det andra mötet accepterades Hamiltons förbättrade redaktion i afseende å försvarsfrågan och indelningsverket, hvilken redaktion sedermera hufvudsakligen inflöt i riksdagens skrifvelse; men i afseende på grundskatterna fingo motförslagets författare icke mera än tre med sig af de femtio deltagarne i mötet. Grundskatternas oafkortade utgörande under fyrtio år, med löfte att de sedan skulle på en gång helt och hållet efterskänkas, tillfredsställde icke flertalet af de närvarande, och man var fullt viss om att ett sådant förslag icke heller skulle antagas af andra kammaren. Emellertid skilde sig nu det hamiltonska partiet från vårt och höllo möten för att samla folk kring sitt program:

I mitt första förslag gjordes sedermera på våra möten den väsentliga

förändringen, som sedermera blifvit föremål för så mycket klander, att frågorna om indelningsverkets och grundskatternas afskrifning oskiljaktigt sammanknötos med hvarandra. De flesta i första kammaren ville göra till villkor för grundskatternas efterskänkande, att vi skulle få ett betryggande försvar; och landtmannapartiet var icke emot en sådan sammanknytning, emedan de provinser, som mest trycktes af indelningsverket, icke ville medgifva, att de, som mest trycktes af grundskatterna, ensamt finge en lindring. Jag, som gärna skulle bidragit att lösa båda frågorna, hvar för sig och oberoende af hvarandra, hade föga emot att sammanknyta dem, om deras framgång därigenom kunde befrämjas. Regeringens ställning till denna fråga, som erhöll en allt annat dominerande betydelse, var mycket oklar och gaf vapen i händerna åt de många, som arbetade på en ministerkris. Under det Björnstjerna tvingade Wærn att ur statsrådsprotokollet utstryka hvarje bestämdt uttalande angående grundskatternas upphörande, så tryckte Weidenhjelm en broschyr, däruti han antog, att indelningsverk och grundskatter skulle samtidigt afskaffas. Adlercreutz kom till mig en dag i senare hälften af februari och sade, att han från andra kammaren hört, att bönderna icke hade förtroende till regeringens benägenhet att lösa grundskattefrågan, med mindre än att De Geer ginge in i konseljen, och ehuru deras misstroende vore alldeles ogrundadt, ville likväl Adlercreutz gärna göra hvad på honom ankom för att återställa det goda förhållandet emellan regering och representation och förklarade sig därför benägen att afgå, om jag ville träda in i hans ställe, hvarigenom måhända större brytningar kunde förekommas. Jag svarade, att jag icke under närvarande förhållanden ansåg mig kunna motsvara det förtroende, som sattes till mig, eller åstadkomma en regering, som kunde tillgodose anspråken, och att jag därför till de riksdagsmän, som talat till mig om ministärombyte, förbehållit mig att icke blifva påräknad. Jag bemyndigade honom att, såsom han begärde, säga till hvem som helst, att jag var alldeles främmande för hvad som förehades i afsikt att åstadkomma en sådan förändring och ännu mera för all önskan att själf träda in.

Landtmannapartiets endast af sparsamhetsskäl föranledda försök att med anledning af tronombytet få konungens civillista något nedsatt misslyckades och likaså försöken att åstadkomma misstroendevota af hela riksdagen mot ministären; därvid dock föga fattades, att framgång vunnits för en plan att förnärma Adlercreutz genom att neka begärdt anslag åt en under justitieministerns omedelbara ledning ställd lagbyrå och att i stället gifva anslag åt en af honom oberoende lagberedning.

Till stöd härför åberopade man, liksom under min tid, regeringens fullkomliga overksamhet i lagstiftningen. Adlercreutz yttrade härom i första kammaren, att skäl kunde förefinnas för en fristående lagberedning endast i det fall, att man kunde tro riksdagens hetsighet att få lagförslag i alla möjliga

ämnen framlagda därigenom skola minskas, ty lagbyrån kunde komma i en ställning att lik en jagad hind blifva nödgad för lifvets bevarande att framkomma med förslag hastigare än som med den mogna pröfningen läte sig förena. Alltid försvarade sig Adlercreutz vid riksdagarna manhaftigt och tvekade aldrig att återgifva lika skarpa hugg, som han fick. Någon sade om honom, att han var liten och modig som en vessla. Självfva Hamilton, som var van att behandlas med stor aktning och undfallenhet, syntes någon gång helt flat, då Adlercreutz knäppte till honom för hans pikar. Under öfverläggningen om sjöförsvaret i andra kammaren yttrade han, att det kunde vara regeringen tämligen likgiltigt, om Kongl. Maj:ts förslag väckt förundran hos en friherrlig ledamot af statsutskottet (Ericson) och icke förundran hos en greflig ledamot af samma utskott (Posse), såsom de yttrat, och med ringaktning betraktade regeringen äfven de af vissa ledamöter flera gånger gjorda försöken att framställa regeringen, såsom om inom densamma icke rådde fullkomlig öfverensstämmelse i grunderna för försvarsväsendets ordnande. Posse gaf emellertid icke tappt utan framhöll åtskilliga yttranden från regeringen, som han ansåg innehålla motsägelser, och sade, att han kunde trösta sig öfver dess ringaktning.

Då jag beklagade den hätska tonen i andra kammaren, svarade mig Adlercreutz, att det var endast de »besegrades sista vanmäktiga sprattlingar». Med sin oförskräckthet och sin naivitet gick han också tämligen helskinnad genom riksdagen oaktadt alla försök, som gjordes att rifva honom ihjäl.

Det var landtmannapartiet en god läxa att få erfara, att det ännu icke hade hela makten, icke ens i penningepungen. Något stäfjades måhända ock dess ifver för en ministärförändring af en aning, att en ministär Hamilton då kunde komma i fråga. För att göra en sådan omöjlig, vidtogs emot honom den hårdhända opinionsyttringen att utesluta honom ur riksgäldskontoret, hvars ordförande han varit.

Med landtmannapartiets ledare förde jag jämte Ekman, Stjernblad och Carlson enskilda underhandlingar om kompromissprogrammet. Dessa ledare voro mycket uppbragta öfver utgången af de gemensamma voteringarna i anslagsfrågor och sade, att de icke litade på första kammaren utan ville drifva igenom grundskattefrågan vida radikalare medelst gemensam votering och för sådant ändamål sammanbinda henne med ett anslag. Jag afbröt då underhandlingarna. Sedan ångrade de sig och började taga skeden i den vackra handen.

Vid ett nytt sammanträde med våra vänner i första kammaren medgafs att pruta ned de 40 åren för afskrifningen till 33 1/3, och sedan öfverlämnades saken åt statsutskottet, där både Ekman, Stjernblad och Carlson voro ledamöter och där Carlson utvecklade en utmärkt förmåga att förekomma,

det icke alltihop åter gick sönder.

I samma mån som utsikterna ökades för vårt parti att komma till en uppgörelse med andra kammaren, ökades också animositeten emot oss hos motståndarne i den första, som voro ungefär lika talrika som vi. Man kallade Ekman, Stjernblad och mig för *listen*, *lättsinnet* och *godtrogenheten*. Jag var dock alldeles icke dupe af mitt parti och gjorde nu samma erfarenhet som under striderna om representationsförslaget, att mina personliga sympatier till en öfvervägande del följde mina motståndare, och jag tyckte mig alltför väl märka, att åtminstone för Stjernblad var hvad skåningarne och skaraborgarne ville viktigare än grundsatserna. Men jag fann saken för viktig för vårt lands hela politiska framtid för att icke till en viss grad underkasta mig den känsla af förödmjukelse, som jag tror nästan alltid vara förknippad med rollen af en partichef, enär det, såsom det är sagdt, i partier oftast är svansen, som styr hufvudet. Vid detta tillfälle trodde jag mig göra den nyttan att hindra hälften af första kammaren att på nåd och onåd kasta sig i landtmannapartiets armar och på samma gång slå en brygga, på hvilken båda kamrarna möjligen kunde mötas.

Statsutskottets betänkande blef i hufvudsak öfverensstämmande med vårt förberedande förslag. I utskottets enskilda öfverläggningar var jag ett par gånger adjungerad, men under det slutliga afgörandet där var jag frånvarande på en resa till Göteborg i bergslagsbanans angelägenheter. Redaktionen af betänkandet ombesörjdes af Carlson, och det fordrades hans smidiga penna för att lotsa sig fram emellan alla svårigheter och olika meningar. Man har synnerligen skarpt klandrat denna redaktion och bland annat kallat den en »råttfälla», därför att den i fråga om arméorganisationen lämnade rum för olika tolkningar. I min tanke var detta klander alldeles orättvist, ty det var icke möjligt att få ordalagen bestämdare, om man icke ville låta hela saken falla. Man bör ock ihågkomma, att statsutskottet icke var något militärutskott och att, då här endast var fråga om en skrifvelse till Kongl. Maj:t, det hade varit en tvetydig förtjänst, om utskottet velat framställa en bestämd militärorganisation. Utskottet utgick väl från den förutsättningen, att Kongl. Maj:t skulle finna indelningsverket kunna upphöra och arméen i stället grundas på en utsträckt värnplikt, men de närmare bestämmelserna härom måste i alla händelser öfverlämnas till Kongl. Maj:ts pröfning. I afseende å den finansiella sidan af saken, som egentligen föll inom utskottets befogenhet, lämnade dess betänkande icke något i fråga om tydlighet att önska.

Andra kammaren biföll, efter endast en förmiddags sammanträde, utskottets förslag med 128 röster emot 54. I första kammaren debatterades betänkandet två hela dagar, den 15 och 16 maj, därunder äfven jag utvecklade min ståndpunkt; och slutligen voterades emellan utskottets förslag och friherre

Funcks reservation, som gick ut på att grundskatterna skulle oafkortade utgöras under 40 år, under hvilka en sjettedel skulle hvarje år afsättas till bildande af ett räntebärande kapital, som vid de 40 årens slut skulle motsvara grundskatternas värde; och då skulle grundskatterna upphöra.

Utskottets mening segrade med 57 röster mot 54, som afgåfvos för sistnämnda reservation; och därmed hade 1873 års kompromiss med knapp nöd kommit till stånd.

Min uppfattning af utgången uttalade jag ett par dagar senare i ett bref till Sibbern sålunda: »I självfva verket är det vunna resultatet icke mera än fredspreliminärer mellan båda kamrarna, med oviss utsikt till definitiv fred. Inbördeskrig inom första kammaren är den beklagliga biprodukten; och för andra gången har jag fått blifva hufvudföremålet för det konservativa hatet. Om man afräknar talmannens och de båda statsrådsledamöternas röster, som ej afgåfvos, så lära 63 af ledamöterna varit emot förslaget och 62 för detsamma, så att det endast varit en tillfällighet, att ej resultatet blef motsatsen. Ställningen hade då blifvit bekymmersam för regeringen. Nu har den åtminstone en grund, hvarpå den kan försöka att bygga i våra båda viktigaste frågor, försvaret och grundskatterna. Kungen insåg också vikten häraf och tvingade sina statsråd att yttra sig mera för än emot. Hade de velat främja saken af hela sitt hjärta, så kunde de nog hafva stärkt majoriteten med 20 röster. Då det gick ändå, är det kanske bättre för dem att hafva varit neutrala, för att hafva händerna fria till modifikationer, men nog utsatte de sig för en stor fara att äfventyra sakens fall. Nu hänger allt på om krigsstyrelsen har tillräcklig förmåga att utarbeta ett antagligt arméförslag, därpå man i allmänhet tviflar. -- Andra kammaren är förtjust, och jag får därifrån uppbära så många tacksägelser, som om jag ensam hade gjort alltihop.»

En öfvervägande allmän mening har, likasom de hittills skrifna historiska arbeten öfver denna tid, uttalat en sträng dom öfver detta 1873 års riksdagsbeslut. Särskildt fick jag känna många taggar. Gripenstedt sade mig dagen efter: »Du har i går påtagit dig ett stort ansvar.» Jag har likväl hört sägas, att han mot slutet af sin lefnad skall ha yttrat, att han icke vidare så mycket ogillade det, men med mig talade han icke mera därom. -- Baron Funck skref härom i ett bref, som finnes intaget i Möllers bok om första kammaren : »Jag skulle ej för allt godt i världen vilja dela det dryga ansvar, som den styrande *trion* åsamkat sig.» Och mycket i samma anda fick jag uppbära både offentligt och enskildt.

Många hafva trott sig anföra tillräckliga grunder för sitt fördömande endast genom att stämpla detta riksdagsbeslut med de båda slagorden *kompromiss* och *köpslagan*. För min del tror jag, att samtidens dom härom skall af

framtiden ändras och att så i viss mån redan skett. Jag har i riksdagen åtskilliga gånger förfäktat den åsikten, att en kompromiss icke i och för sig själf kan vara absolut förkastlig inom politikens område utan att allt ankommer på hurudan kompromissen är; och såsom exempel har jag anfört, att hela vårt statsskick icke är något annat än en kompromiss emellan de absolut monarkiska och de republikanska styrelsegrundsatserna. Jag har också citerat Macaulays ord, att »logiken tillåter ingen kompromiss, medan politikens kvintessens är kompromissen; man kan därför icke förundra sig öfver att några af världens viktigaste och nyttigaste politiska dokumenter äro de mest ologiska ting, som någonsin äro skrifna». Man har velat gifva ordet kompromiss den bemärkelse, att man kompromissat med sitt eget samvete och medgifvit hvad som är orättfärdigt; men i fråga om jämkning af intressen finnes det icke alltid något, som är absolut rätt, utan man måste nöja sig med hvad som är billigt.

Den *köpslagan*, som man lägger 1873 års kompromiss till last, skulle bestå däruti, att man med grundskatternas eftergifvande betalte bönderna för det de utsträckt den allmänna värnplikten, som drabbade andra än dem. Men härvid är att märka, att den drabbade bönderna lika mycket som alla andra och att någon orättvisa icke ligger uti att ålägga en *allmän* värnplikt. Orättvisan skulle således ligga i grundskatternas efterskänkande. I nästan alla europeiska stater hafva funnits grundskatter, hvilka lika mycket som de svenska iklädt sig egenskapen af statens räntor, och likväl har man i alla funnit det billigt och riktigt att antingen på ett eller annat sätt utjämna dem eller alldeles borttaga dem. Vid efterskänkandet af skatter får man icke uteslutande fasthålla den grundsatsen, att hvarje eftergift skall komma alla skattdragande till del. Man får ock se till, huruvida specialskatter och klass-skatter trycka alltför ojämnt och huruvida icke eftergiften *medelbart* är nyttig för det hela, om den än mest är till fördel för en särskild näring. Mig föreföll det länge betänkligt att röra vid grundskatterna, men vid 1873 års riksdag var detta icke blott för mig utan för hela riksdagen en öfvervunnen ståndpunkt. I första kammaren voterade man alls icke, om grundskatterna skulle bibehållas, utan om de skulle afskrifvas småningom under 33 år eller på en gång efter 40. Men var det nu ett önskvärdt mål att på ett eller annat sätt aflyfta grundskatterna, så var det väl icke mera orimligt att aflyfta bördan af indelningsverket, som lika rättvist eller orättvist tryckte dem, som minst trycktes af grundskatterna; och i finansiellt afseende var det visst icke obefogadt att taga dessa båda frågor i ett sammanhang. Indelningsverket åter kunde icke aflyftas, utan att man kom in på den militära frågan. Däremot är det nog sant, att militärfrågan skulle kunnat företagas utan att komma in på finansfrågan, om man blott behöft tänka på den bästa arméorganisation och icke på möjligheten att få den längre än på papperet. Det hade man ock gjort vid flera föregående riksdagar, men försöken hade misslyckats, och det fanns icke den ringaste utsikt, att det framdeles skulle lyckas bättre, om man icke

på samma gång gick böndernas, såsom de uppriktigt trodde, rättvisa anspråk till mötes. Det är också svårt att helt och hållet underkänna giltigheten af det resonemang, att då knektekontrakten försäkra rust- och rotehållare om frihet från all vidare utskrifning, det är orättvist, att en stående armé skall utskrifvas, till hvilken de skola lika med alla andra bidraga, utan lindring i indelningsverket. Tvifvelsutan voro bönderna alltför hårdnackade att stå på sin förmenta rätt, då det var fråga om fosterlandets försvar, men man kan säga, att det var lika litet fosterländskt å andra sidan att hellre låta hela försvaret ligga nere än underkasta sig villkoret för dess förbättring, om än detta villkor var förenadt med någon uppoffring.

En annan fråga är, om denna kompromiss verkat skadligt eller nyttigt. Ofta har hela skulden för försvarsfrågans stillastående blifvit kastad på den »olycksaliga sammanblandningen» af två ämnen, som icke hade något sammanhang. Men det har visat sig, att upplösandet af sammanblandningen alls icke har hjälpt. Jag har själf varit med om sådana försök både 1877, då visserligen både lindringar och ökad värnplikt af regeringen föreslogos men utan att bifall till det ena gjordes beroende af bifall till det andra, och 1880, då regeringen framställde förslag endast till en värnpliktslag utan ökade öfningar i fredstid; och svårligen lärer väl någon på allvar tro. att försvarsfrågan blifvit skyndsammare eller mera tillfredsställande löst, om icke 1873 års kompromiss kommit emellan. Men däremot torde kompromissen kunna tillerkännas den nyttan, att en ganska viktig utveckling af försvaret just på kompromissens grund blifvit vunnen vid 1885 års riksdag. Utan den hade nog grundskatteafskrifningen gått fortare men icke försvarsorganisationen; och förhållandet emellan kamrarna hade blifvit, om icke olidligt, åtminstone hämmande för utvecklingen i andra riktningar. Löneförhöjningarna för de civila ämbetsmännen och armébefälet hade t. ex. då efter all anledning icke kunnat genomdrifvas.

Lika litet som jag ångrar min verksamhet för representationsförändringen, lika litet ångrar jag den del jag tagit i 1873 års kompromiss, ehuru jag i denna vida mindre än i representationsförslaget kunde göra min egen mening gällande.

EMELLAN RIKSDAGARNA 1873 OCH 1874.

I början af mars 1873 hade prins August aflidit, och jag fick i uppdrag att förvalta änkehertiginnan Tereses affärer, med den mest obegränsade fullmakt att ställa allt så som jag ville, utan att fråga någon. Jag kom då under fund med huru svårt det är att med någon sparsamhet ordna en kunglig persons hushållning, ty det var med största svårighet jag kunde bringa ned den ensamma prinsessans årliga utgiftsstat till 70,000 kronor, däraf dock 10,000 åtgingo till pensioner, ärfda till större delen efter drottning Desirée. Att afsätta hofmän, kassörer, kammarfruar och lakejer var just icke något nöje, då de själfva ville stanna kvar och hade kungliga gynnare; men reduktioner måste ske. -- Till följd af detta uppdrag kom jag att stundom få samtala med kungen, som då äfven inlät sig på politiken, hvilket han förut sällan gjort med mig, sedan han blef kung. Efter ett par år undanbad jag mig denna rätt besvärliga och lönlösa befattning, som sedan uppdrogs åt en särskild hofmarskalk.

Kröningen förrättades under riksdagens sista dagar, därvid jag fick sätta kronan på drottningens hufvud, och festerna pågingo samtidigt med att kompromissen ventilerades i kamrarna. Såsom alltid kunde man nu iakttaga det för Sverige hedrande draget, huru samma personer kunde ena stunden på dagen vara inbegripna med hvarandra i de hetsigaste politiska strider och den andra uppträda såsom de välvilligaste umgängesvänner.

———— Jag hade på våren blifvit vald till preses i vetenskapsakademien för ett år och fick såsom sådan till åliggande att författa en minnesteckning öfver Hans Järta. Justitierådet Södergren, som var Järtas hängifne beundrare, hade med stor flit och möda samlat allt af hvad Järta tryckt och skrifvit, som kunnat åtkommas, och bundit det tillsammans i nio digra volymer. Jag besökte nu min gamle politiske motståndare och frågade honom, om han ville tillåta mig att ösa ur denna rika källa, och med den mest förekommande välvilja erbjöd han mig att medtaga hela samlingen till Skåne, där jag under sommaren undangjorde en stor del af arbetet. Vid mina resor till Göteborg i bergslagsbanans affärer uppsökte jag också Hans Järtas son, f. d. hofrättsrådet Fredrik Järta för att erhålla materialier till minnesteckningen.

Han bodde i Alingsås men begagnade nu baden i Marstrand, där jag träffade honom. Jag hade förut varit bekant med denne utmärkte och högst intressante man, men genom den närmare beröring, hvari vi nu kommo till hvarandra, uppstod oss emellan en verklig vänskap, som tog sig uttryck i en liflig brefväxling, hvilken jag nu äger hel och hållen, sedan jag efter hans död återfått mina egna bref, dem jag förvarar tillsammans med hans.

Såsom ledamot i Svea hofrätt hade han gjort sig känd såsom en ovanligt framstående jurist och hade med lätthet, om han så önskat, kunnat få en plats i Högsta domstolen. Högt uppburen i Stockholms förnäma värld, hade han där varit en mycket anlitad juridisk rådgifvare och utredningsman i rika sterbhus. Han hade gjort sig en icke obetydlig förmögenhet och med ett uppöfvadt sinne för konst för jämförelsevis ringa penningar förvärfvat dyrbara samlingar af gamla taflor och konstsaker, framför allt porsliner, hvaraf i Sverige vid den tiden funnos så rika förråd af oförstådt värde. Han hade köpt ett litet hus vid Jakobsgatan, där han i en smakfullt anordnad våning mottog utvalda af den högre societeten och corps diplomatique. Under somrarna besökte han Karlsbad, Paris och andra utrikes orter. Beskow satte honom så högt såsom stilist och litterärkritiker, att han ofta sade, att om han endast kunnat förmå Järta att utgifva en enda skrift, skulle han föreslagit hans inväljande i svenska akademien; och hans konversation var lika kvick som hans omdömen träffande.

Ett tu tre ledsnade han vid stockholmslifvet och slog sig ned i Alingsås, där han köpte ett af stadens bättre hus och en park, som han sedan skänkte till staden. Här uppsatte han sina konstskatter i öfre våningen och sitt bibliotek i den nedre, där han höll sig inkrupen såsom i ett skal under största delen af året. Han sade sig trifvas förträffligt och hade ingenting annat emot Alingsås, än att hans umgängeskrets var för stor (tre personer). Men han var därför icke alldeles afstängd från den öfriga världen. Han satt såsom en spindel i medelpunkten af ett korrespondensnät, hvars trådar sträckte sig åt alla håll, så att få voro bättre underrättade än han om allt hvad som tilldrog sig när och fjärran. Manderström skref till honom många år minst en gång i veckan, Beskow, Adelsvärd, minister i Paris, hans bror August, minister i Wien och sedan i Berlin, Karl Wachtmeister i London och Köpenhamn och hans kusin Hochschild voro hans ordinarie korrespondenter. Dessutom strömmade till honom bref från många ungdoms-, affärs- och hofrättsvänner. På hans äldre dagar, då korrespondensen med mig började, minskade likväl något den öfriga frekvensen.

Nästan hvarje år drack han brunn i Karlsbad och badade i Marstrand. Där var han åter den forne Järta, som glad och sällskaplig deltog i alla nöjen och var öfverallt gärna sedd. Sådan såg jag honom ock i Göteborg, dit han ett par gånger följde mig.

Af Fredrik Järta erhöll jag icke allenast värdefulla bidrag till minnesteckningen öfver hans fader, utan han hjälpte mig ock att granska utkastet därtill, när jag fick det färdigt. Äfven Södergren läste det på min begäran och gjorde sina anmärkningar.

Då Manderström dog i augusti 1873, skref mig Järta till, att han nästan kommit till det beslut att förstöra alla hans bref under en förtrolig nära tjuguårig korrespondens, hvarigenom ett och annat af allmännare värde väl skulle gå förloradt men på samma gång mycket, som aldrig borde komma längre än inom det första förtroendet. Jag skyndade mig att häremot göra en insaga och yttrade, att om alla Manderströms bref finge samma öde, skulle jag nästan vara färdig att tillstyrka detsamma. Men då Henning Hamilton hade deponerat i allmän vård en samling bref från Manderström och jag hade anledning tro, att äfven andra vilsekomna bref från honom förvarades, hvilka skulle kunna bidraga att sätta honom i en ofördelaktig dager, ansåg jag angeläget för hans minne, att så mycket som möjligt af hans korrespondens skulle i händelse af behof kunna framvisas. Med kännedom om huru hastigt han följde ögonblickets ingifvelser och huru ofta han »for ut» i tal som skrift, ansåg jag möjligt, att ett och annat utplockadt bref skulle kunna skada hans minne, men däremot var det min öfvertygelse, att om *alla* hans bref komme fram, så skulle redligheten i hans karakter icke kunna sättas i fråga; och om där kunde spåras någon dubbelhet, så skulle det visa sig, att den härledde sig från begäret att ställa till rätta och ej att göra skada.

Järta lofvade, att då han slutligen genomgick hvarje skrifvelse, skulle han pröfva, om den borde bibehållas. Men svårigheten var att ämnena i Manderströms bref, liksom i hans lifliga samtal, förekommo i sådan blandning, att hvad som kunde vara af värde att bevara, omedelbart föregicks eller efterföljdes af ett helt annat slags notiser och omdömen, som lofligen kunde yttras under brefhemlighetens skydd men som aldrig borde komma längre. För öfrigt skref han, att Manderström, som var uppfostrad i de gamla diplomatiska traditionerna, sorgfälligt höll på *sekretessen* i utrikesdepartementets förhandlingar. Några reflexioner och uppgifter af icke hemlig natur förekommo stundom men ingenting, som kunde tjäna till historisk upplysning eller vindikation om hans egen offentliga verksamhet t. ex. i danska frågan, hvaremot han om inre angelägenheter varit mindre förbehållsam. Från Gösta Posse hade jag på hösten åtskilliga bref, däruti han enligt uppdrag af fyra andra personer, hvilka han icke fick namngifva men bakom hvilka stodo som en sluten trupp omkring 140 representanter, ville utforska, »huru långt jag tålde kallt stål». Han ställde i utsikt för mig, att jag skulle få situationen i min hand och spela den mest framstående roll, om jag ville acceptera deras program, som i mer eller mindre tydliga ord gick ut på att icke bevilja några löneförhöjningar åt ämbetsmännen, förrän genom ett förenkladt skattesystem och ett förbättradt arbetssätt en mängd tjänster

kunde afskaffas, och att alla anslag till arméen skulle begränsas inom det då utgående beloppet 20 millioner, åtminstone till dess indelningsverket och grundskatterna voro upphäfda.

Jag svarade, att jag alls icke tålde något kallt stål och att jag icke ville deltaga i något program för den kommande riksdagen, förrän jag sett hvad regeringen komme att framställa. Härmed var Gösta Posse mycket missnöjd och framhöll de stora inre olyckor, som hotade oss, därvid mycket kunde komma att bero på uppträdandet af mig, som därför hade ett större ansvar än någon annan i landet.

Gösta Posse, med hvilken jag från ungdomen varit bekant, hade ett äregirigt lynne, ehuru han ofta sade sig vara uppledsen vid politiken, och han spelade, en icke obetydande roll, mest bakom kulisserna, såsom en landtmannapartiets målsman i första kammaren, om än denna roll icke var af fullt så stor betydelse, som han själf trodde och utgaf.

Han var i början en anhängare till representationsförslaget och satte till och med i fråga att för den afgörande riksdagen arbeta för att samla ihop den självständiga adeln till ett mäktigt parti, som skulle understödja reformen. Han sade mig dock uppriktigt, att han då ville blifva min högra hand -- till den vänstra dugde han icke -- men tog ej illa, att jag i afseende härpå ej kunde ingå någon förpliktelse. Tvärt om tackade han mig på det varmaste, för det jag på hans fråga, om jag ansåg honom lämplig för högre politiska värf, därpå svarat ett ärligt nej. Vid representationsförslagets afgörande på riddarhuset uppträdde han emot detsamma, emedan det ej innehöll garantier för ett konservativt element och försvagade konungamakten. Härom hade han förut underrättat mig, likasom han offentligen tillkännagaf, att hans åsikt blifvit förändrad. Han intog dock alltid sedermera en vänskaplig ställning till mig och erbjöd mig vid mångfaldiga tillfällen sina bona officia. Det hufvudsakliga syftet med alla hans bref och besök tycktes emellertid vara att på förhand få veta, hvad jag tänkte göra, i all synnerhet de tider, då jag satt i regeringen; och då jag icke var benägen att häruti gå honom till mötes, gjorde han ständigt nya försök att afpressa mig bekännelser med en enträgenhet, som nästan kom mig att utbrista om honom, som Manderström yttrade om en annan efterhängsen, att han plågat mig värre än satan plågade Job. Jag har sällan och ogärna varit ohöflig, men slutligen förlorade jag tålamodet och skref till honom, att då vår fleråriga korrespondens ej ledt till något resultat, hemställde jag, att densamma måtte upphöra. Härpå tackade han väl för nådigt straff och sade sig skola ställa sig min befallning till efterrättelse, men det dröjde icke två månader, förrän han åter kom med en förfrågan, på uppgifvet uppdrag af några framstående landtmannapartister, om han finge framlägga ett förslag för mig oaktadt det munlås, jag satt på honom, hvilket han hoppades, då munlåset ju gällt honom personligen men

det nu vore fråga om *sak* och icke om *person*.

Härpå svarade jag, att sedan vi kommit öfverens att upphöra med all politisk korrespondens, syntes det mig besynnerligt, att han ville börja å nyo på den grund, att det nu skulle gälla sak och icke person. Jag frågade, om hans föregående bref då hade afsett person och icke sak, samt sade, att jag hade svårt att föreställa mig, att framstående män inom landtmannapartiet skulle anse sig behöfva genom Posse framställa en förfrågan, huruvida jag skulle vilja från dem mottaga ett meddelande i ett eller annat ämne. Detta hjälpte för nära ett år men icke längre. Nu skref han och bad mig säga uppriktigt, om munlåset ännu ägde gällande kraft. Han hade nämligen på den sista tiden kommit till visshet om att hämnden på mig för decemberdagarna arbetade lifligare än någonsin men från ett helt annat håll än det, som var honom närmast; och om munlåset blefve upphäfdt, ville han tala öppet med mig härom. Detta var i juli 1878.

Mitt svar härå blef, att jag icke var så blind, att jag icke märkte, att åtskilliga krafter voro i rörelse emot mig, men då jag icke ämnade låta sådant inverka på mitt handlingssätt, var jag icke synnerligen nyfiken att därom få veta mera, än hvad som lades i uppenbar dager. Munlåset hade jag satt på mig själf och icke på Posse. Han finge gärna skrifva, blott jag sluppe svara.

Äfven i afseende på Gösta Posse har det inträffat såsom med flera andra, att jag fått en bättre tanke om honom efter döden än förut. Då jag efteråt genomläst de bref från honom, som jag har i behåll, har jag sett såsom en röd tråd genomgå dem en önskan, att jag skulle komma till godt förstånd till landtmannapartiet, och denna önskan ser ut att vara ärligt menad, om han än ville hafva sin del däri såsom biprodukt erkänd.

1874 ÅRS RIKSDAG OCH MINISTERKRIS.

Denna riksdag ingaf mig redan före sin början en känsla af otrefnad. Jag hade vid föregående riksdag uppträdt såsom ett slags partichef för de s. k. skåningarne, ehuru det uttryckligen skett under förbehåll, att programmet icke skulle omfatta något annat än de båda stora frågorna om indelningsverket och grundskatterna samt att jag i allt annat ville vara obunden. Nu önskade emellertid denna sida, att en fastare organisation af partiet skulle tillvägabringas och att man, efter föregående enskilda öfverläggningar, skulle i snart sagdt alla frågor underkasta sig flertalets beslut vid omröstningar i kammaren. Icke utan skäl framhöll man, huru landtmannapartiet i andra kammaren just från ett sådant förfarande hämtade sin styrka. För min del ville jag å ena sidan gärna verka för att sammanhålla partiet i de båda stora frågorna, men å andra sidan ville jag icke binda mig vid något program för andra ärenden och allra minst vid ett program, som hufvudsakligen gick ut på att bilda ett mäktigt parti, som man borde följa men som, så vidt jag visste, icke uppställt något program i sak utan borde handla efter sig företeende omständigheter, så framt icke innersta meningen var, såsom jag misstänkte, att åstadkomma en ministärförändring. Jag afböjde därför ganska enträgna uppmaningar att sätta mig i spetsen för partiet och höll särskildt fram, att jag skulle anse för en stor oklokhet att frambringa en ministerkris, innan man ännu sett regeringens under utarbetning varande förslag till arméorganisation, samt att jag i ingen händelse vore att påräkna för en rekonstruering af konseljen.

Då det sådant oaktadt af tidningarna utspriddes, att jag stod i spetsen för ett oppositionsparti, som ville störta ministären, riktigt längtade jag efter ett tillfälle att få visa, huru ogrundad denna uppfattning var. Mera än ett sådant erbjöd sig snart.

För att åt den påtänkta nya arméorganisationen gifva samma orubblighet, som indelningsverket äger enligt 80 § regeringsformen, hade regeringen föreslagit ett tillägg till samma §, af det innehåll, som nu finnes däruti intaget. Många i första kammaren hyste emot detta förslag betänkligheter och funno det icke nog betryggande, om icke däruti bestämdt utsades, att alla

till arméen gifna anslag skulle vara fastslagna under samma skydd som själfva arméorganisationen och således icke kunna ändras af riksdagen utan konungens samtycke. Jag delade icke dessa betänkligheter utan talade för bifall till den kungliga propositionen. Motståndet kom egentligen från det konservativa hållet, och utskottets utlåtande blef återremitteradt.

När saken åter kom in till kammaren, beslöt Adlercreutz att göra den till en kabinettsfråga, hvilket den i min tanke alldeles icke förtjänade, i synnerhet som förslaget med lätthet skulle kunnat, med någon jämkning, framläggas till nästa riksdag, utan att denna grundlagsfråga därigenom blifvit senare bragt till slutligt afgörande, än om den nu antagits att hvila. Härvid förekom också den besynnerligheten, att det var den regeringsvänliga sidan af kammaren, som opponerat sig emot förslaget; och utgången kunde därför svårligen komma att utgöra något tillförlitligt uttryck vare sig af kammarens förtroende eller misstroende. Emellertid ansåg sig Adlercreutz säker om bifall, sedan Ehrenheim, som vid första tillfället talat emot förslaget, nu lofvat att understödja det för att icke bidraga till en ministerkris. Adlercreutz framställde i sitt yttrande icke så tydligt sin afsikt, att alla fattade hela innebörden af hans ord. »Om nu ett afslag», sade han, »blefve kammarens beslut, skulle väl då regeringen, eller åtminstone jag för min del, kunna fortsätta arbetet på en ny organisation af försvarsverket i den angifna riktningen, eller skulle regeringen afbryta arbetet på en sådan organisation, fastän icke det ringaste däraf ännu blifvit för riksdagen synligt eller underställdt dess bepröfvande?»

Flera talare, med Hamilton i spetsen, fortsatte sitt yrkande om afslag och sade sig antaga, att regeringen icke kunde taga detta illa, då därigenom endast afsågs att bereda större fasthet åt det förslag, som väntades.

I voteringen afslogs regeringens förslag med 46 röster mot 43.

Detta nederlag tillfogades Adlercreutz hufvudsakligen af dem, som mest voro hans vänner. Skåningarne, liksom jag, röstade med honom, dock lära ett par af dem hafva kastat om, då de af Adlercreutz' yttrande fingo förhoppning, att en ministerkris möjligen skulle kunna utan vidare besvär framkallas. Stjernblad tackade Gud, att han motstått denna frestelse.

Jag hade erhållit kallelse att efter plenum inställa mig hos kungen. Han sade, att han ville hafva ställningen klar. Att andra kammaren ville hafva en ministärförändring, visste han; och om den första ville det också, vore han färdig att göra ett ombyte; men ville den icke, så fordrade han. att den skulle understödja ministären, som nu komme att välja någon fråga, uti hvilken den skulle begära ett förtroendevotum. Utgången däraf skulle bestämma konungen. Fölle ministären, fordrade han, att jag skulle gå in. Jag svarade,

att jag skulle obetingadt hafva tillstyrkt, att ministären finge stå kvar till nästa riksdag, om icke dagens händelse i första kammaren möjligen förändrat ställningen, därom väl Adlercreutz själf komme att gifva sin förklaring, men att jag icke kunde tänka mig någon kombination, uti hvilken jag under nuvarande förhållanden kunde eller borde gå in, samt förklarade bestämdt, att jag icke ginge in med Arvid Posse, hvilket tycktes förvåna kungen. Vårt samtal afbröts nu, då Adlercreutz anmäldes, och kungen ville höra hvad han hade att säga, och det var, att han begärde sitt afsked.

Dagen därpå var Lagerbjelke uppkallad. Jag har anledning tro, att han rådt kungen att skicka efter Posse och Stjernblad, för att, utan att kasta sig i deras armar, höra sig för huru de skulle vilja ställa till, om de finge råda. De voro ock en dag senare tillsammans uppe hos kungen, som, efter hvad Stjernblad berättade, sagt, att så snart statsregleringen var slut, skulle han taga sitt parti. Men jag misstänker, att kungen äfven sagt dem, att de icke kunde räkna på mig; ty jag bestormades efteråt med böner, att jag icke skulle säga nej. om jag kom i fråga. Tornérhjelm uttalade nog den innersta tanken, då han sade till mig: »Du måste gå in för att representera moralen och Possen för att representera skickligheten.»

Min uppfattning af ställningen uttalade jag i ett bref till Sibbern af den 15 mars, hvaraf jag här meddelar ett utdrag: »Emellertid är första kammarens öfvervägande majoritet så uppskrämd och rädd att få en landtmannaministär, att regeringen hädanefter sannolikt kommer att vinna alla voteringar. Det har hela tiden varit skåningarnes stora misstag, att de trott sig äga majoritet i första kammaren, därför att de tillhört majoriteten i fråga om en enda stor sak, nämligen grundskatterna och indelningsverket. Det säkra är, att jag icke skulle tillsammans med Posse reda mig i första kammaren; långt bättre utan Posse i andra kammaren. Men äfven om jag kunde påräkna majoritet i båda kamrarna, skulle jag finna det under min värdighet att gå in i konseljen med en kollega, som uttalat sig i snart sagdt alla frågor såsom riksdagsman på ett sätt, som vore omöjligt att vidhålla för hvilken regering som helst. Men det är alldeles icke för min skull utan för sin egen, som skåningarna vilja ha in mig, och långt hellre se de, att jag säger nej, än att jag går in utan Posse. Det har också bjudits mig att gå in i Adlercreutz' ställe med bibehållande af den gamla konseljen, d. v. s. en af dess medlemmar har slagit fram detta såsom af sig själf. Men jag afböjde äfven detta bestämdt. Äfven om jag finge alldeles fria händer, vet jag icke, huru jag nu skulle kunna sammansätta en ministär, som icke afgjordt komme att stupa strax vid nästa riksdag, då ett arméförslag skulle framläggas. Ett förslag finnes nu uppgjordt. som är stämpladt såsom godt af en generalskommitté. Det lärer taga sig godt ut ur militärisk synpunkt, men ingen finansminister skulle kunna lägga fram en statsreglering med tillräckliga medel för dess genomförande. Det hela är ju då blott ett spektakel. Men att komma fram med ett sämre ur militärisk synpunkt skulle

sätta hela första kammaren i harnesk. Konsten är nu blott att söka en modus vivendi till dess man får nya val efter nästa riksdag. Första kammaren blir nog då så purifierad från de orimliga, att sedan ett samarbete med andra kammaren kan blifva en möjlighet.»

Den 20 mars blef jag åter efterskickad af kungen, som sade, att han, efter att hafva samtalat med framstående personer af olika politiska tänkesätt och efter moget öfvervägande, kommit till den öfvertygelsen, att en större förändring af konseljen borde ske och att han därför vände sig till mig för att därmed hjälpa honom. Af de nuvarande rådgifvande önskade han behålla några, men i öfrigt ville han lämna, mig fria händer att föreslå, ehuru alla hade sagt honom, att det vore en politisk nödvändighet att taga in Arvid Posse för att köpa fred med andra kammaren, äfvensom troligen Stjernblad och Karl Ekman ur den första. Då jag började framställa mina betänkligheter, fordrade han, att jag icke genast skulle gifva mitt svar utan därpå betänka mig några dagar och därunder samtala med dem jag önskade.

Under de följande dagarna kommo Lagerbjelke och Hamilton hvar för sig till mig på konungens uppdrag. Lagerbjelke ansåg, att nu erfordrades en koalitionsministär och att därför, jämte Posse ur andra kammaren, måste tagas någon ur det motsatta lägret för att försona första kammaren och att endast med mig vore det möjligt att åstadkomma en sådan koalition. Han bad mig åtminstone tala med Arvid Posse, som han trodde skulle afgifva lugnande försäkringar.

Hamilton föreslog också Posse jämte mig och Stjernblad[1] eller Ekman med flera mindre utpräglade politici. Måhända skulle hans ord på mig haft större verkan, om jag icke hade hört, att han sagt åt andra, att nu måste man ha in en landtmannaministär, ty nu kunna vi knäcka den genast, men om den dröjer, kunna vi kanske icke sedan rå på den, och jag antog, att han sannolikt icke skulle mycket sörja, om jag vore med i denna ministär, när den knäcktes.

Jag kände mig för hos Ehrenheim och andra af första kammarens majoritet, för hvilka jag hade förtroende, och kom däraf till den mest bestämda uppfattning, att om jag ginge in utan Posse kunde jag påräkna understöd, utom i frågorna om arméen och grundskatterna, men med Posse vara lika säker om den häftigaste opposition från första kammaren.

Mina personliga vänner, såsom Lagerstråle och Carleson, afrådde mig också på det ifrigaste från att gå in i en ministär tillsammans med Posse.

Med skåningarne talade jag icke, dels emedan jag visste förut hvad de tänkte och dels därför, att jag var besluten att icke nu gå in med dem. Icke därför, att jag hade någon personlig ovilja mot Posse, hvars raska och öppna väsende

tvärt om alltid varit mig sympatiskt. Jag insåg också väl, att hans förmåga och förbindelser kunde vara till stort gagn, och jag fruktade icke, att han i konseljen skulle vidhålla de alltför långt gående åsikter han såsom partichef förfäktat. Men jag ansåg honom omöjlig för det hat, han ådragit sig hos de ledande i första kammaren och snart sagdt hos hela ämbetsmannaståndet. Hans inkallande i konseljen skulle dessutom innefatta ett helt landtmannaprogram, och under ett sådant ville jag alldeles icke sätta mitt namn, då däruti ingingo alltför många punkter, i hvilka jag hyste andra åsikter; och de lifsfrågor däruti, till hvilkas framgång äfven jag ville bidraga, ansåg jag helst böra genomföras af en regering, som hvarken handlade eller kunde misstänkas handla endast ur ett partis synpunkt, därvid möjligen lämnande det helas bästa mer eller mindre ur sikte.

Af Oskar Björnstjerna, till hvilken jag också vände mig, erfor jag, att han icke ansåg ministärens ställning ohållbar, oaktadt det streck Adlercreutz spelat den, och förmodade, att om kungen så önskade, skulle den kunna komplettera sig inifrån eller utifrån.

Ännu viktigare än alla personliga betänkligheter var för mig den så ytterst olägliga tidpunkten för ett ministärombyte. Jag har i juli samma år i Möllers biografiska skisser om 1867 års första kammare härom skrifvit följande: »De förslag till arméorganisation och grundskatternas afskrifning, som regeringen lät utarbeta, voro ännu icke färdiga, och ingen möjlighet fanns att beräkna, huru de skulle af allmänna tänkesättet mottagas. Innan meningarna hunnit sammanjämka sig, kunde intet förslag påräkna båda kamrarnas bifall. Det var nämligen alldeles påtagligt, att af den ringa majoritet, som biträdt riksdagens skrifvelse om indelningsverkets och grundskatternas upphörande men endast i sammanhang med antagandet af ett mera betryggande försvar, ställde vida flera, än som behöfdes för att förvandla majoriteten till minoritet, så höga anspråk på detta försvar, att de af andra kammaren icke skulle godkännas. Att erhålla någon klarhet om hvad en gång stode att vinna syntes knappt möjligt, förrän ett förslag blifvit diskuteradt och fallit. Men förkastandet af regeringens förslag i så viktiga ämnen kunde lätt framkalla en ny kris, och denna var på intet sätt aflägsnad genom den nu inträffade.»

Efter samvetsgrant öfvervägande afgaf jag den 23 mars till konungen det svar, att redan i den omständigheten, att konseljen icke begärt sitt afsked, låg för mig en tillräcklig anledning att svara nej, då hvarken kungen eller jag ville, att jag skulle gå in med den gamla i öfrigt oförändrad. Men oberäknadt detta hade jag redan haft tillfälle yttra, att jag icke ville gå in i konseljen tillsammans med ledaren för landtmannapartiet, hvilken ju skulle inkallas icke för hvad han kunde blifva utan för hvad han varit. Första kammaren skulle däraf retas till ytterlighet och andra kammaren skulle svika Posse, så snart han öfvergaf någon del af dess program. Mitt råd vore därför, att

kungen förordnade statsrådet Berg att tillsvidare förestå justitiedepartementet. Om allt sedan gick sin gilla gång, så kunde statsministersplatsen mot riksdagens slut tillsättas med honom eller någon annan. Ginge det åter så, att alla, äfven rådgifvarne, insåge nödvändigheten af en ny ministär, vore en sådan då lättare att åstadkomma än nu.

Kungen vidhöll dock sitt kraf på mig och antydde, att då jag var fader till representationsförändringen, vore det min skyldighet att gå in i ministären, när det behöfdes. Jag skulle komma att stå till svars för mitt nej, icke blott för honom utan för hela landet, ty han ämnade sätta in i Posttidningen, att han enträget uppmanat mig och gifvit mig fria händer men att jag ändå vägrat. Jag erkände, att jag icke hade rätt att häremot för egen del göra någon invändning, men vågade hemställa, om sådant icke kunde försvåra möjligheten att få behålla den nuvarande ministären, om detta slutligen skulle befinnas vara det bästa, samt om icke ett officiöst uttalande af kungen i detta fall skulle uppfattas såsom ett erkännande af parlamentarismen. Kungen svarade, att han nog skulle veta att skrifva försiktigt, och därpå skildes vi.

Aftonen därpå innehöll Posttidningen följande: »Sedan h. ex. herr justitiestatsministern Adlercreutz, såsom bekant är, till H. M. konungen öfverlämnat sin underdåniga afskedsansökan, lärer H. M:t till presidenten i Svea hofrätt, friherre L. De Geer, med afseende å dennes särskilda ställning till den nuvarande representationen och hans omfattande kännedom om personer och förhållanden inom riksdagen, framställt sin önskan, att herr friherren måtte emottaga herr Adlercreutz' plats inom konungens råd, samt därvid förklarat sig vilja, så vidt möjligt, tillmötesgå de framställningar, hvilka friherren i följd af detta uppdrag kunde finna sig föranlåten att göra. Friherre De Geer skall emellertid hafva afböjt emottagandet af det honom sålunda erbjudna justitiestatsministersämbetet.»

När skåningarne i första kammaren fingo reda på mitt afslag, tillkännagåfvo de sitt skarpa ogillande. Stjernblad förde ordet och sade, att jag störtade hela partiet ned i ett ohjälpligt fiasko. Jag erinrade, huru jag under hela den föregående riksdagen, liksom vid denna, predikat för dem att icke röra vid ministären, förrän de fått se dess förslag om arméen och grundskatterna, samt att de i intet fall kunde räkna på mig. Stjernblad menade, att de trott mig tala så endast af personlig obenägenhet att åter träda fram men att de alltid hoppats, att jag skulle gifva vika, när det gällde, hvilket i alla fall var min skyldighet såsom representationens upphofsman. Härpå genmälte jag, att det icke var mitt fel, att de ej trott på mina ord. som de nu fingo se varit allvarligt menade; och hvad min skyldighet beträffade, frågade jag, om den nuvarande situationen efter deras uppfattning var riksdagens eller ministärens fel. Stjernblad svarade obetingadt: Ministärens. Nåväl, frågade

jag, är jag då skyldig att ansvara för både riksdagens och ministärens alla fel?

Dagen efter min vägran skickade kungen efter Ludvig Almqvist och anmodade honom att blifva Justitiestatsminister. Huru fria händer han fick, vet jag icke, blott att han icke svarat absolut nej och omedelbart därefter trädt i underhandlingar med Posse och Stjernblad. De båda sistnämnda reste kort därpå till Skåne öfver påsk, i den tro att vid sin återkomst finna allt klart för sitt inträde.

Samma dag, som Almqvist erhöll sitt uppdrag, hade emellertid ställningen i kamrarna ytterligare tillspetsat sig. Statsutskottet hade föreslagit indragning af ett belopp i kommersekollegiets anslag, som motsvarade presidentslönen. Bergström opponerade sig häremot och bestred riksdagens rätt att göra en sådan indragning på ett ordinarie anslag. Han förklarade i båda kamrarna, att om ett sådant riksdagens beslut skulle af honom för konungen anmälas, skulle han häfda kronans prerogativ och tillstyrka, att Kongl. Maj:t med ogillande af beslutet måtte anbefalla statskontoret att fortfarande uppföra anslaget till Kongl. Maj:ts disposition.

Härtill svarade Karl Ekman: »Då ett sådant yttrande här blifvit fälldt, vill jag icke draga i tvifvel, att herr departementschefen skulle tillstyrka en dylik åtgärd; men hvad jag högeligen betviflar, det är att statskontoret skulle kunna verkställa en sådan Kongl. Maj:ts befallning. Är ett anslag en gång af riksdagen bestämdt, tror jag icke, att statskontoret kan göra någon ändring däri.»

Af detta yttrande gjordes ett förskräckligt väsen. Man ansåg, att Ekman hade predikat uppror. Han hade dock hvarken sagt eller menat, att statskontoret skulle *vägra* att lyda, utan endast, att det icke skulle *kunna* verkställa en sådan befallning. Emellertid utmålades detta såsom ett attentat emot konungen och användes både hos första kammarens majoritet och hos kungen för att göra Ekman omöjlig såsom ministerkandidat, ehuru han utom all fråga var den största förmågan inom hela det s. k. skånska partiet, hvilket han äfven ofta modererade i dess framfart.

Jag understödde Bergström i kammaren och motsatte mig nedsättningen af anslaget, hvilket eljest icke synnerligen väl lämpade sig för att häfda de ordinarie anslagens oantastlighet, enär dels presidentsämbetet icke på länge varit tillsatt eller var ämnadt att tillsättas, och dels nedsättningen icke var större än de dyrtidstillägg, som gifvits åt kommersekollegium men icke tillhörde den ordinarie staten.

Första kammaren afslog med 4 rösters pluralitet statsutskottets förslag, som däremot med stor majoritet antogs af den andra och slutligen segrade i

gemensam votering.

Vid bibelsällskapets sammankomst, onsdagen före påsk, tog mig kungen afsides och sade till min öfverraskning, att då jag visste, att underhandlingar varit inledda med Almqvist, ville han underrätta mig, att han fann det nedsättande för den kungliga värdigheten att vända sig till personer, hvilka gjort ett sådant ingrepp på konungamakten som indragning af presidentslönen i kommersekollegium, och att han därför nu beslutat att bibehålla sin gamla konselj. Jag skattade mig lycklig att icke hafva inlåtit mig i aftal med personer, till hvilka jag i sådant fall nu måste gått med återbud.

Härefter inleddes underhandlingar med Edvard Carleson om att öfvertaga justitiedepartementet, men dessa drogo ut på tiden, och sedan man besegrat hans obenägenhet, ansåg man att utgången af dechargebetänkandet borde före utnämningen afvaktas, för den händelse, att hela ministärens upplösning häraf kunde föranledas. Dessförinnan fick dock Adlercreutz sitt afsked, i det han den 5 april utnämndes till landshöfding i Malmöhus län. Äfven nu ådagalade han sitt aldrig sviktande mod, då han icke tvekade att slå sig ned i självfva getingboet bland de skånska aristokraterna, som voro honom ganska gramse.

Konstitutionsutskottets majoritet hade i dechargebetänkandet hemställt, att riksdagen skulle gå in till Kongl. Maj:t med anhållan, att han måtte från statsrådet skilja statsråden Berg, Leijonhufvud och Wærn, därför att de tillstyrkt, att Åtvidabergs bruk skulle få åtnjuta frihetsår, och denna hemställan blef af andra kammaren bifallen men förföll genom första kammarens afslag. I reservationer voro dessutom många anmärkningar mot regeringen framställda, och bland dessa fäste sig första kammaren mest vid en, som afsåg upphäfvandet af ståthållarämbetet i Norge. Svenska statsrådet hade medgifvit, att denna fråga fick afgöras genom sanktion å stortingets beslut i norskt statsråd, allenast svenska statsrådet förut fick i sammansatt norskt-svenskt statsråd uttala, att från svensk sida icke förekom någon betänklighet emot ståthållarämbetets upphäfvande. I denna ordning hade också frågan blifvit afgjord, men de norska statsråden hade tillåtit sig att gifva de svenska statsråden en skarp tillrättavisning, för det de understått sig att i det sammansatta statsrådet göra ett uttalande i själfva saken, hvilken norrmännen ansågo icke angå någon svensk. Såsom vanligt gick Hamilton i spetsen för attacken mot ministären vid dechargebetänkandets föredragning i första kammaren. »Då Justitiestatsminister», sade han bland annat, »nyligen sökte ett tillfälle att erhålla sitt entledigande, framkallade väl detta en allmän öfverraskning, mindre likväl genom själfva saken än i anseende till tiden och den uppgifna orsaken, som man svårligen kunde godkänna. I alla händelser tyckes icke denna öfverraskning hafva särdeles angripit riksdagens nerver,

hvilka möjligen kunde utan olägenhet fördraga ännu en skakning af samma slag.»

Vidare anföll han sättet för ståthållarfrågans afgörande; och då jag tog detsamma i försvar, sade han, att vi båda varit ense 1860 om formen men att om jag då hade tillstyrkt att tillvägagå så som nu skett, skulle han påföljande dag hafva ingifvit sin afskedsansökning.

Detta ljöd något besynnerligt i mina öron, då jag erinrade mig, att Hamilton endast med svårighet gick in på att jag fick uppträda för att påstå, det icke frågan var uteslutande norsk, hvarom jag ännu har svart på hvitt af Hamiltons egen hand.

I mitt anförande nu apostroferade jag ganska skarpt de på kammarens läktare sittande norska statsråden för deras protest emot ett förfaringssätt, som knappt kunde antagas hafva blifvit begagnadt utan föregående öfverenskommelse med dem själfva.

Den 4 maj utnämndes Edvard Carleson till Justitiestatsminister, och den 22 i samma månad afslöts riksdagen.

Felaktigt Stjärnblad i orginalet

UNDER MELLANAKTEN 1874.

Då många lade mig till last, att jag vid den genomgångna krisen undandragit mig att betala med min person, ville jag gärna försvara mig och på samma gång klarera min ställning till partierna. Jag begagnade härtill det tillfälle, som erbjöd sig i von Möllers bok om första kammaren, och då han enträget bedt mig om några andra biografiska bidrag än blott de torra data, skref jag på sommaren en uppsats om min ställning till den sista och de föregående ministerkriser, i hvilka det varit fråga om mig. Onekligen var det en ömtålig sak att skrifva om så nyss inträffade tilldragelser, och bland andra Sibbern uttalade däremot sina betänkligheter. Då detsamma i någon mån kan gälla om senare delen af dessa anteckningar, anför jag här, huru jag då bemötte Sibberns invändningar: »Jag kan icke fullt instämma i dina betänkligheter mot att en offentlig man gör allmänheten bekant med sina motiver för de steg han tagit med hänsyn till sin politiska ställning. De engelska statsmännen synas hafva sig särdeles angeläget att göra sådana uttalanden, ofta vid middagsbordet, men i akt och mening att få dem införda i tidningarna. Thiers och andra hafva icke heller underlåtit att afgifva dylika förklaringar. Hvad mig angår har jag haft särskilda uppfordringar att vid detta tillfälle taga till ordet. Då kungen låter i officiella tidningen införa ett diktamen, som i fullkomligt genomskinliga ordalag innefattar en beskyllning, att jag svikit min plikt mot det allmänna, och då denna uppfattning har gjort sig hos mängden gällande, måste jag äga rätt att försvara mig, om jag kan. Härtill kommer angelägenheten för mig att klarera min ställning till landtmannapartiet, så att därmed icke vidare skall kunna drifvas ofog å ömse sidor. Under sådana förhållanden syntes det mig vara en fördel att begagna herr von Möllers bok, som skall komma ut till riksdagen men icke utlämnas i bokhandeln utan endast utdelas till vänner och kammarens ledamöter. Jag nödgades visserligen härigenom gå tillbaka till föregående kriser, men äfven om dem hade jag ett ord otaldt med en och annan, och ämnet var dessutom vida mindre grannlaga redan behandladt af sådana statsmän som H. Hamilton och Gripenstedt. Jag kan därför icke se något orätt däruti, *att* jag tagit till ordet. En annan fråga är, *huru* detta skett; och jag håller icke osannolikt, att sättet kommer icke allenast att stöta många utan också att göra mig mindre möjlig för framtiden. Detta bekymrar mig dock föga. Jag vill, att alla skola veta, hvar de hafva mig, och först därefter må de för sig afgöra, om de vilja hafva mig sådan jag är eller icke.»

Sedan jag nedlagt mitt presidium i vetenskapsakademien med ett tal öfver naturvetenskapernas sammanhang med estetiken, hvaraf jag sedan använde en del i några »naturbetraktelser» i Litterärt album för år 1878, utkom på sommaren min på akademiens högtidsdag föredragna minnesteckning öfver Hans Järta. Den innehåller ingenting, för hvars sanningsenlighet jag icke tror mig kunna innestå, men bär några spår af att de af mig begagnade hufvudsakliga, källor varit mig tillhandahållna dels af hans son, som var full af pietet för fadern, och dels af hans störste beundrare, Södergren, som dessutom i sina mig meddelade anmärkningar med skäl framhöll, att då jag talade i akademiens namn, hade jag ingen rättighet att framställa egna omdömen om Järta, som icke kunde delas af alla, och detta desto hellre, som jag icke var ojäfvig domare öfver Järtas konservatism, då jag tillhörde en annan linie, och då historiens domslut ännu icke fallit öfver våra åsikter. En följd häraf är, att minnesteckningen icke innehåller *hela* mitt omdöme öfver Järta, som jag i vissa delar icke kan frånkänna en viss fallenhet för advokatyr och orimlighet, ehuru de betyda föga i jämförelse med hans snille och ädla karakter.

Äfven om man icke behöfver hysa de konsiderationer, som föranledas af uppgiften att författa ett äreminne, är det en stor svårighet, som sällan helt och hållet öfvervinnes för en författare, som fått ett värdigt föremål att skildra, att icke så gripas af sitt ämne, att han åt sin bild gifver större dimensioner än de naturliga och verkliga, eller hvad Geijer kallar att »förbåla» sitt föremål. Det är liksom vi se, huru de, som afbilda lejonet, vanligen teckna det större än det i verkligheten är, så att den, som sett endast målade lejon, finner sig otillfredsställd, då han får se ett lefvande och är färdig förklara, liksom bonden, att lejonen på Lejonbacken äro mycket »naturligare». I mina senare lefnadsteckningar öfver Höpken och Platen, har jag, så mycket i min förmåga stått, sökt undvika detta fel.

Under 1874 års sommar var jag tämligen mycket i rörelse. Förut tillbragte jag med de mina några dagar på Tistad, där jag hade att upprätta arfskifte efter grefve Klas Wachtmeister, och sedan besökte vi på nedresan till Skåne Sparreholm, där jag hade affärer såsom förmyndare för baron Sprengtportens wrangelska barnbarn. Så hade jag de vanliga resorna till Göteborg för bergslagsbanan, och på en resa dit från Skåne hemsöktes jag af ett njurstenslidande, för hvars botande Malmsten skickade mig till Karlsbad.

Dit kom jag mot slutet af augusti samtidigt med att nästan alla brunnsgäster reste därifrån; och snart indrogs till och med brunnsmusiken. Jag tillbragte

här en månad, nästan mera isolerad än jag någonsin känt mig. En af de få, som drucko brunn vid samma källa som jag, var den bekante socialisten Karl Marx. Vi gingo emellan glasen och blängde på hvarandra utan att formera bekantskap. Han liknade till utseendet mycket vår aflidne utrikesminister Karl Wachtmeister. Det sades, att en kongress med den ena afdelningen af internationale då var samlad i Karlsbad under Marx' ledning. Hela förmiddagarna promenerade jag ensam i de djupa skogarna omkring staden, där man icke mötte en människa och knappt hörde en fågel kvittra. Men ett djupt intryck gjorde det, då man passerade något af de många små katolska kapellen i denna ödsliga nejd, att där ofta finna en knäböjande kvinna, som förrättade sin tysta bön. Invånarnes vänlighet var också värmande. Jag bodde äfven denna gång på Insel Malta, och hela värdens familj tycktes vara bosatt i portgången. Jag kunde aldrig gå ut, utan att de högljudt önskade mig en god promenad eller god aptit, allt eftersom de tyckte att timmen därtill lämpade sig; och som de sett min ifriga längtan efter bref hemifrån, kom ofta vid min hemkomst någon af familjen mig till mötes ett långt stycke på gatan och höll triumferande ett bref högt i luften med utropet: Ein Brief, Herr Baron! Min uppasserska var rörd nästan till tårar af medlidande, då hon såg, att jag, som lade patience, icke hade någon att spela med.

Det kändes som om jag blifvit fri, efter att hafva genomgått en månads fängelse, då jag ändtligen fick återvända kortaste vägen till Stockholm.

Vid min hemkomst dit, pågick en partiell ministerkris. Riksdagen hade föreslagit en lag om ungskogens skydd i Norrbotten, hvilken Wærn vägrade att kontrasignera. Men som kungen och konseljen i öfrigt ville bifalla lagförslaget, måste en ny finansminister anskaffas. Sedan man förgäfves vändt sig med förfrågningar till Carlson, J. Ekman, Wijk, Skogman och Gustaf Ugglas, kom ordningen till Gustaf Åkerhjelm, som varit ordförande i det utskott, hvilket föreslagit lagen. Han tyckte, som han sade mig, att kungen efter så många afslag var i fara. »Frälsas kan han med en bonde: Den är gjord att offras upp.» Och så mottog han finansportföljen.

Med Åkerhjelms inträde slogs dörren upp för en frisk landtvind att blåsa in i det tämligen byråkratiska kabinettet, som väl icke heller förut var alldeles dragfritt men dock i det hela hölls tillstängdt af Bergströms kraftiga hand. Åkerhjelm fordrade, att landtmannapartiet icke skulle behandlas såsom fiender, under det Bergström visserligen ansåg dem såsom sådana men knappt ville ens erkänna dem såsom krigförande makt.

För mig, som var nära bekant med flera af konseljens ledamöter och framför allt med Carleson, blef det snart tydligt, att den till följd af sina olikartade beståndsdelar skulle falla sönder af sig själf, äfven om riksdagen icke gjorde något därtill.

Carleson hade med verklig själfuppoffring intagit främsta platsen, endast för att förekomma en landtmannaministär, som han ansåg för en riksolycka. Han var en man af den redligaste och ridderligaste karakter, utomordentligt skarpsinnig jurist och lagstiftare, kunskapsrik och med omfattande politisk blick, men tämligen hetsig och kort om hufvudet. Han och jag hade från ungdomen varit de närmaste umgängesvänner och kommo sedan i nära släktskapsförhållande, då han gifte sig med min systerdotter. Icke en dag blef vår vänskap någonsin afbruten eller förminskad, ehuru våra åsikter i många fall voro de mest motsatta och våra politiska dispyter ofta blefvo så högljudda och häftiga, att fruntimren i rummen bredvid trodde, att vi voro dödsfiender. Långt ifrån att dessa dispyter ledde till något resultat att närma våra åsikter till hvarandra, flyttade han vanligen sin ståndpunkt under striden ännu längre bort från min. Det förundrade mig därför, att han såsom justitiestatsminister kunde utveckla en så sammanhållande och förmedlande verksamhet, som han gjorde och utan hvilken upplösningen af denna konselj skulle inträffat ännu förr. Men Carleson är icke det enda exempel jag sett på huru statsrådsselen förmår göra äfven de ystraste fålar spakare. Carleson gjorde sig aldrig räkning på någon framtid i konseljen. Hela hans diktan och traktan gick endast ut på att hålla ihop den, till dess riksdagen kom tillsammans, då han på den kunde kasta ansvaret för hvad som vidare skulle ske.

Regeringen hade redan under Adlercreutz' tid gifvit tämligen tydligt på hand, att den ville acceptera 1873 års kompromiss, om åt den gafs en tillfredsställande tolkning, och alla regeringens vidare åtgärder hade allt bestämdare sedan gått i samma riktning. Kammarrådet Andersson hade enligt erhållet uppdrag upprättat ett förslag till grundskatternas och indelningsverkets afskrifning i närmaste öfverensstämmelse med riksdagens skrifvelse. Detta förslag hade af regeringen blifvit utdeladt till riksdagen, och Andersson blef nu utnämnd till expeditionschef i finansdepartementet. Arméförslaget utarbetades ock på samma basis med fullständigt upphäfvande af indelningsverket.

Carleson ville i själfva verket aldrig för egen del gå in på grundskatternas afskrifning men tyckte sig kunna stå kvar på sin plats, ända till dess en formlig proposition härom beslöts, och lät därför arbetena fortgå. Häruti handlade han efter min tanke icke rätt. Det var att låta slå blå dunster i ögonen på allmänheten; och omöjligt hade det väl varit för regeringen, om dess arméförslag antagits under förutsättning af grundskatternas afskaffande, att sedan komma och säga, att nu får frågan om grundskatterna förfalla. Björnstjerna var af samma mening som Carleson, ehuru han var mera lifvad än Carleson för arméförslaget. För min del ansåg jag dem moraliskt medansvariga för regeringens accepterande af kompromissen, hvilket jag ock vid ett senare tillfälle, emot deras protester, i första kammaren uttalat.

Konseljens mest betydande man var Bergström, som otvifvelaktigt ännu är, icke blott i kroppsligt afseende, en af sin tids mest »storslagna» personligheter i Sverige. Han är dock efter mitt omdöme ännu mera utmärkt som juriskonsult, ämbetsman och talare än som statsman. I sistnämda hänseende har han nämligen i viktiga punkter stundom förändrat grundsatser, åtminstone i deras tillämpning, t. ex. i fråga om grundskatterna, om protektionismen och om unionen med Norge. Men om detta må vara en brist hos statsmannen, så är det däremot en förtjänst hos människan. Ty då han förändrat ståndpunkt, har det aldrig skett för att vända kappan efter vinden utan till följd af en på inre grunder samvetsgrant pröfvad annan öfvertygelse. Ingenting kan förmå honom att vika från sin öfvertygelse, men viker öfvertygelsen ifrån honom, tvekar han icke att erkänna det och handla därefter. Därtill är han en man af godt hjärta och ett okufligt mod att icke sticka under stolen med hvad han tänker; begåfvad med ett synnerligen klart hufvud och omfattande kunskaper, understödda af ett aldrig svikande minne. Såsom talare är han framstående genom sakrikheten i sina yttranden och sin slagfärdighet, äfven då han är alldeles oförberedd. Till formen äro hans anföranden vårdade men med någon anstrykning att vilja lysa med lärdom och synnerligen med latinska citater, äfven då i dessa icke ligger någonting upplysande. Med stark själfkänsla af sin öfverlägsenhet är han likväl i sina offentliga tal helt urban, men i enskilda samtal undfalla honom stundom föraktliga uttryck, som höras alltför vidt omkring, emedan hans stämma, äfven då han tror sig hviska, ljuder starkare än mången talares från talarstolen.

För att om möjligt stämma Arvid Posse och hans parti blidare emot regeringen beslöts det, att han skulle anmodas att blifva talman i andra kammaren. I den härom aflåtna skrifvelsen inlade man det villkor, att han skulle tolka grundlagen partifritt. Posse svarade, att han icke ansåg lämpligt att försöka åvägabringa någon kompromiss emellan honom och spillrorna af 1871 års ministär men att i ingen händelse borde regeringen vända sig till någon talmanskandidat, för hvilken, de icke hade det förtroende, att sådant kunde ske utan villkor.

Ekman och Stjernblad arbetade med mig för att få mig att ställa mig i spetsen för det liberala partiet i första kammaren och framhöllo nödvändigheten af sammanhållning. Jag ville icke svärja deras fana men slog fram, att jag kunde vara hågad att bilda en center, som kunde hålla balansen emellan dem och regeringen. Därifrån bådo de mig dock afstå, och slutligen kommo vi öfverens, att jag när riksdagen började skulle inställa mig på deras första partisammankomst men undandraga mig ordförandebefattningen på den grund, att min tid icke skulle tillåta mig att annat än undantagsvis bevista deras sammankomster. Jag ville icke nu fullständigt bryta med dem, då jag snart sagdt ägde visshet om att ministerkris, oberoende af dem, skulle

inträffa, och jag började känna som en plikt, att, om nya kraf då skulle ställas på mig, icke ovillkorligt afvisa dem.

Under sista halfåret 1874 var jag direktör i svenska akademien och höll såsom sådan tal på högtidsdagen den 20 december, hvarjämte jag hade att emottaga Sundberg, som blifvit invald till ledamot efter Manderström. Publiken fann det pikant att se Henning Hamilton och mig, som voro den tidens mest uppmärksammade politiska motståndare, placerade vid hvar sin ände af de adertons bord, han såsom sekreterare och jag såsom direktör, under det Sundberg i minnestalet öfver Manderström gjorde sina reflexioner öfver danska frågan och representationsförändringen. Men båda skördade vi beundran för det episka lugn, hvarmed vi åhörde äfven det för oss mest ömtåliga.

MINISTERKRISEN 1875 ELLER DEN SÅ KALLADE BERGSPRÄNGNINGEN.

Slitningarna inom ministären fortgingo ända till riksdagens början, och krigsministern, påverkad af militärpartiet, eller de s. k. generalerna, gjorde till en afgångsfråga för sig, att det definitiva arméförslaget genast lades fram till riksdagens antagande, fastän hvarken öfvergångsförslaget eller förslaget om grundskatterna var färdigt. Alla de andra ledamöterna ville, att därmed skulle dröjas, så att riksdagen fick det hela på en gång, men vågade icke möta riksdagen utan krigsminister, helst dröjsmålet då säkerligen skulle tillskrifvits konseljens brist på god vilja att lösa skattefrågorna, som man starkt misstrodde. Det var emellertid påtagligt, att riksdagen icke skulle göra annat än uppskjuta afgörandet till dess den fått se fortsättningen. Weidenhielm kunde då finna en anledning att afgå, men de andra statsråden, som reserverat sig mot framläggandet, blefve då snarare fastspikade; men hvarken Carleson eller Björnstjerna ville vara med om fortsättningen och måste således skaffa sig en anledning att afgå. Ställningen inom konseljen var därför hopplös.

Trontalet kunde svårligen uppfattas annorlunda än såsom en fullständig anslutning till kompromissen. Det sades nämligen däruti, att Kongl. Maj:t låtit utan dröjsmål företaga de arbeten, hvilka oundgängligen fordrades till utredning af de båda af riksdagen sammanbundna frågorna om försvarsverkets ordnande och grundskatternas afskaffande och att förslag till det förra voro uppgjorda och slutligen granskade men det af Kongl. Maj:t offentliggjorda betänkandet om grundskatterna ännu beroende på vederbörande ämbetsverks beredning; och då förslaget om försvarsverkets ordnande icke vore afsedt att bringas till verkställighet, innan frågan om grundskatterna förut blifvit afgjord, tvekade Kongl. Maj:t icke att redan vid denna riksdag framlägga de fullbordade delarna af den vidt omfattande angelägenheten.

I själfva den kungliga propositionen var värnplikten utan stamtrupp uteslutande lagd till grund för försvaret och fordringarna på arméen så högt tilltagna, att de tillfredsställde generalerna. Dessutom var såsom villkor uppställdt ett tillägg till 80 § regeringsformen, enligt hvilken ej blott själfva

grunderna utan ock de för deras tillämpning oundgängliga anslag skulle fastställas genom lag.

Uti det propositionen åtföljande statsrådsprotokoll hade Carleson och med honom fem statsråd uttalat sina betänkligheter emot att framlägga förslaget utan öfvergångsförslag och andra behöfliga utredningar; och finansministern Åkerhjelm rent af afstyrkte hela propositionen, enär han vore oviss, om landet skulle förmå att bära de däraf härflytande kostnader.

Redan vid remissen af dessa propositioner framhölls det i första kammaren såsom betänkligt, att statsrådets ledamöter stannat i skiljaktiga meningar angående en så viktig angelägenhet. Härpå svarades från statsrådets sida, att skiljaktigheterna endast rörde tidpunktens läglighet. Bergström tillade, att grundlagen förutsätter, att olikhet i åsikter kan förefinnas emellan konungens rådgifvare, då den ålägger dem, att hvar för sig framlägga sin mening, på det att han må kunna välja den han finner bäst; och Bergström kunde ej tro, att riksdagen skulle anse det rätt af konungens rådgifvare att sammanrota sig för det tomma nöjet att hafva *en* mening.

Hos mig och flera andra väckte det bekymmer, att man sålunda ville föra tillbaka hela vår konstitutionella utveckling till utgångspunkten 1809 och sålunda vindicera statsrådens frihet äfven från politiskt ansvar för annat än sin egen mening, så att de icke behöfde vidare bekymra sig om huru konungen förde rikets styrelse, för hvilken han ensam finge bära ansvaret. Många voro dock förtjusta af ett sådant häfdande af den monarkiska personlighetsprincipen; och då i samma dagar gafs en middag för Bergström af pristagarne vid wienerexpositionen, höll Erik Sparre ett grant tal om att svenska folket älskade den man, som oförfäradt ställde sitt breda bröst midt i breschen, därvid fabrikörerna hurrade ursinnigt. Mig föreföll det däremot, som Bergström dragit sitt eget breda bröst från breschen och ställt dit konungen i stället.

För försvarsfrågans behandling tillsattes äfven vid denna riksdag ett särskildt utskott, och jag blef däruti invald, dock endast med 60 röster, under det de främsta fingo 97. Det var skåningarne och ett par generaler, som röstat på mig. Jag åberopade, att jag nyss åtagit mig att vara ordförande i lagberedningen och att detta uppdrag icke lät sig förena med ledamotskap i utskott, och anhöll därför att få afsäga mig detta senare. Häremot protesterades från skåningarnes sida, men genom votering blef jag befriad, sedan Carleson till deras harm förklarat, att jag lättare kunde umbäras i utskottet än i lagberedningen.

I fråga om tillägget till 80 § regeringsformen öfverensstämde Kongl. Maj:ts till denna riksdag aflåtna förslag ordagrant med det beslut, som första

kammaren vid nästföregående riksdag hade fattat. Men nu antog konstitutionsutskottet i stället Adlercreutz' förslag, hvars förkastande hade föranledt hans afgång. Jag vidhöll samma mening, som jag förra gången uttalat om antagligheten af det adlercreutzska förslaget, hvaremot Carleson naturligtvis stridde för regeringens. Tvärt emot sitt beslut vid förra riksdagen godkände första kammaren nu, den 3 mars, med stor majoritet det adlercreutzska förslaget, som äfven af andra kammaren antogs. Det vill synas, som regeringen icke behöft taga sig detta nära, då riksdagens beslut öfverensstämde med ett förra riksdagen framlagdt förslag af en ministär, som till största delen bestod af samma personer som nu; och då den jämkning, som skett i det senare förslaget, åtminstone icke kunde misstyckas af första kammaren. Carleson begärde emellertid, i anledning af utgången, genast sitt afsked. Påtagligen begagnade han med begärlighet denna händelse till förevändning för att komma ur en ställning, som han ansåg i alla afseenden ohållbar.

I öfverensstämmelse med Carlesons råd, vände sig nu konungen till Arvid Posse med anmodan, att han skulle blifva Justitiestatsminister. Carleson hade nämligen nu kommit till den uppfattning, att en possesk ministär var ett oundvikligt ondt, som borde undergås ju förr desto hellre, på det man sedan skulle få ro. -- Kungen och Posse blefvo ense om en ministerlista med respektabla namn och däribland icke något af partifärg, med undantag möjligen af den dock moderate Karl Ekmans. Men olyckan var, att allesammans svarade nej, när Posse kom till dem med sina anbud. Då Posse rapporterade detta, sade honom kungen, att om han misslyckades att bilda en konselj, ämnade kungen vända sig till mig. Posse kom då till mig och föreslog, att jag skulle gå in såsom justitieminister och han själf taga civildepartementet.

Jag var nu i den tron, att en koalitionsministär skulle vara den lyckligaste lösningen af den invecklade ställningen och att en sådan möjligen skulle kunna åstadkommas af mig lättare än af någon annan, och svarade därför ej Posse ett bestämdt nej. Men då jag visste, att konseljens kvarvarande ledamöter i ingen händelse ämnade begära sina afsked förrän efter dechargebetänkandets afgörande, och det kunde hända, att detta för dem blefve en triumf i stället för ett nederlag, i hvilket fall hela ministärförändringen kunde blifva obehöflig, förklarade jag, att jag för tillfället måste afslå Posses framställning, men om dechargebetänkandet föranledde till en kris, ville jag taga frågan i öfvervägande.

Då konungen sedermera talade med mig, upprepade jag hvad jag sagt till Posse, med tillägg, att om verkligt behof uppstode, ville jag icke undandraga mig att gå in i en ministär, med eller utan grefve Posse, men ovisst vore, om tio personer kunde sammanbringas, hvilka tillfredsställde både konungen och

mig.

Min föresats var att icke gå tillsammans med Posse, med mindre han ville öppet räcka handen till försoning emellan partierna och såsom bevis därpå medgifva, att äfven någon af motsatta partiet, mera prononcerad än jag, finge plats i konseljen. Jag insåg dock svårigheten både att få Posse och någon framstående konservativ att underkasta sig samarbete och för mig att sedan sammanhålla så olika elementer Och visade sig detta omöjligt, var jag bestämd att söka bilda ministären af aktade män, som alla stodo utom dagens politiska partier. Posse visade sig i början icke alldeles omöjlig i fråga om en verklig koalisationsministär.

Emellertid antog riksdagen en helt annan fysionomi. Det visade sig nu. såsom ofta förut, att man väl varit road af att leka med elden men blef helt förskräckt, då lågan slog ut. Andra kammaren lämnade Posse i sticket vid åtskilliga voteringar, och man och man emellan hörde man till och med framkastas, att många af bönderna ville lika gärna hafva Bergström till civilminister som Posse. Första kammaren visade sig lika bestämd att svika Stjernblad och Ekman vid hvarje tillfälle, som därtill kunde lämpa sig.

Två dagar före dechargedebatten innehöll Dagligt allahanda en ljungande artikel, som gjorde ett oerhördt uppseende. Den framhöll, att riksdagen alldeles icke önskade någon ministärförändring men att, efter hvad det sades, det gjorts otroliga ansträngningar, utan att lyckas, för att nybilda en ministär *Posse*, hvarefter man i sin yttersta nöd måst taga sin tillflykt till *De Geer*, som jämväl villkorligen skulle lofvat att låna glansen af sitt namn åt den nya ministären. Man kunde dock icke bländas af denna glans, ty kattguldet i infattningen förtoge dess sken; och om en ministär *Posse* vore ett politiskt missfoster, skulle en ministär *Posse--De Geer* blifva en politisk-moralisk vidunderlighet. Vidare uppmanades de ännu kvarvarande ministrarne att icke begära afsked utan hellre låta sig afsättas och uttalades en önskan, att konungens goda genius i afgörandets ögonblick måtte vaka öfver honom, sa att icke historiens dom skulle blifva ett eko af den dom, som afkunnades, då, efter slaget vid Sikajoki, »major Furumark tog ordet. . .»

(Härmed syftades på dessa ord hos Runeberg:

»Det är kungen, som har felet.
Hvarför har han satt i nåder
denna lumpna trumf i spelet?»)

Dechargedebatten ägde rum den 7 april. Konstitutionsutskottet hade till behandling jämlikt 107 § i regeringsformen anmält en anmärkning emot statsrådets ledamöter, därför att de tillstyrkt Kongl. Maj:t att icke bifalla

riksdagens beslut om indragning af lönen för presidenten i kommersekollegium utan i stället anbefalla statskontoret att i sin hufvudliggare fortfarande upptaga samma lön till oförminskadt belopp. Andra kammaren lade betänkandet till handlingarna men med tillägg af en icke synnerligen stor majoritet, att kammaren gillade de af utskottet uttalade åsikter. Första kammaren lade betänkandet till handlingarna sans phrase och utan votering.

Jämte många andra talade äfven jag i frågan och sökte visa, att regeringen i självfva verket, om än med protest, låtit bero vid riksdagens beslut, och slutade med. att jag hvarken kunde gilla det sätt, hvarpå riksdagen handlat eller chefen för civildepartementet talat; och jag skulle icke heller kunna gilla, om man sökte att för några ords skull åstadkomma en opinionsyttring mot en ledamot af konungens råd, som däruti inlagt så stora förtjänster som statsrådet Bergström.

Utgången af dechargefrågan kunde icke motivera någon kabinettskris; och de förut bildade partierna inom riksdagen började att helt och hållet falla sönder, så att någon skymt af en riksdagsmajoritet icke mera stod att upptäcka på något håll.

Det hade snart visat sig, att Posse och jag tänkte alldeles för olika om både saker och personer för att kunna uppträda tillsammans, ehuru vi båda uppriktigt arbetade på en öfverenskommelse. För mig var det en verklig lättnad, då han framställde ett ultimatum, att ingen af 1871 års män skulle få stanna kvar i konseljen. Härpå ville jag så mycket mindre ingå. som jag framför alla andra önskade behålla den ende, som ännu fanns kvar från min förra statsrådstid, nämligen Karl Johan Berg. Vi upplöste då i all vänlighet vår kombination, och Posse förklarade sig vilja föreslå konungen en ny konselj, mig förutan.

Så skedde ock, och kungen accepterade, att Almqvist skulle blifva Justitiestatsminister, men Almqvist sade nej, likasom andra hvilka nu blifvit ifrågasatta. Då sade sig Posse vilja bjuda på ett nytt försök, som liknade det allra-första, med Posse själf till justitieminister, Karl Ekman finans o. s. v. Men då Posse icke kunde meddela, att Ekman återtagit sitt förra nej, förklarade kungen sig icke vilja löpa cirkeln omkring ännu en gång. Posse var häröfver förtjust men ville hafva konstateradt, att han icke förklarat sig bankrutt, det han i självfva verket var, utan att det var kungen, som återtagit sitt uppdrag.»

Nu vände sig kungen till mig och gaf mig samma vidsträckta fullmakt som året förut. Jag framställde då, att något riksdagens beslut borde afvaktas, som påtagligen motiverade den gamla konseljens afgång, så att nödvändigheten

däraf blefve klar både för dess egna ledamöter och hela landet. Om detta inträffade, ville jag försöka att öfvertala ansedda män utom partierna att med mig träda in. Både kungen och jag trodde, att frågan om ett nytt ämbetsverk, som af Kongl. Maj:t blifvit föreslaget att ersätta kommersekollegium, skulle komma att framkalla en sådan kabinettsfråga; och vi blefvo därför öfverens, att dessförinnan ingenting skulle företagas, men jag skulle vara betänkt på rekryter, att konungen föreslås.

Den 28 april förekom i kamrarna frågan om det nya ämbetsverket. Fjorton dagar förut skulle regeringens förslag icke fått 30 röster i första kammaren, men under trycket af fruktan för en possesk ministär, fick det nu 61 och sålunda 10 rösters majoritet. I andra kammaren afslogs visserligen propositionen men erhöll dock 20 röster mera än man förut beräknat.

Då Bergström af första kammaren erhållit ett så öfverraskande förtroendevotum, hemställde jag till konungen, att han ville låta den gamla konseljen komplettera sig. Efter det underhandlingar härom blifvit förda, meddelade mig både kungen och Bergström, att den sistnämnde var fast besluten att afgå, om det föreslagna nya ämbetsverket fölle i den gemensamma voteringen, och som detta kunde med visshet på förhand antagas inträffa, började nu mitt arbete på allvar. Uppgiften var icke lätt. De politiska passionerna voro uppdrifna och sinnena så hetsiga, att ingen var frestad att söka sin trefnad på taburetten. Hvart jag vände mig, drog man sig undan med förskräckelse; och mer än en gång var jag nära att gå upp till kungen och anmäla omöjligheten för mig att någonting uträtta. Min räddning blef Karl XV:s gamla garde, mina förra kolleger i statsrådet. Lagerstråle, Thyselius och Carlson ställde sig till kungens disposition. Ställningen fordrade, att de egentligen representativa af den carlesonska konseljen ombyttes, men jag hoppades, att Berg icke skulle räkna sig dit, och använde alla mina bemödanden att få honom att stanna kvar. Men till min stora ledsnad lyckades det ej. Han jämte Bergström och Wennerberg blefvo de tre *bergen*, som sprängdes och gåfvo krisen sitt namn. Man sade, att Åkerhjelm varit sprängsatsen, som själf följde med och flög i luften. Fem af de gamla voro villiga att stanna kvar, nämligen Björnstjerna, Weidenhielm. von Otter, Alströmer och Lovén. Lagerstråle ville icke taga något departement, men Thyselius åtog sig civil- och Carlson ecklesiastikdepartementet.

Svårast var att få en finansminister. Jag ville helst haft Olof Wijk, men han befanns omöjlig. Äfven andra försök voro förgäfves. Slutligen fäste jag mig vid Hans Forssell, som då var en helt ung man och endast sekreterare i riksbanken men en talangfull och kunnig författare, som väckt allmän uppmärksamhet och hvars åsikter öfverensstämde med mina, bland annat om kompromissen. Det var nämligen två synpunkter, som jag icke kunde släppa vid bildningen af denna ministär; den ena var kompromissen, uti hvilken

Thyselius, Lagerstråle och Carlson med mig deltagit, och den andra var frihet från partiförbindelser. Då det nämligen icke fanns något parti, som hade majoritet inom riksdagen, och det visat sig omöjligt att sammansätta en konselj med medlemmar, tagna ur de motsatta partierna, såg jag ingen annan utväg än att alldeles utesluta dem, hvilket också mest öfverensstämde med mitt skaplynne. — Kungen delade min uppfattning och gillade slutligen äfven mitt äfventyrliga förslag om Forssell. Själf blef Forssell något förbluffad, då jag till honom framställde anbudet, men det fattades honom icke mod, och han antog det efter en dags betänketid.

Ministerlistan var färdig, då kungen den 3 maj reste till Norge, därifrån han återkom den 9. Dagen förut hade den gemensamma voteringen om det nya ämbetsverket för handel och näringar ägt rum, därvid afslaget segrade; och den 11 fingo Carleson, Bergström, Wennerberg, Berg och Åkerhjelm sina afskedsansökningar beviljade. Till deras efterträdare utnämndes på samma gång: Jag, Thyselius, Lagerstråle, Carlson och Forssell.

Å NYO STATSMINISTER.

Den nya konseljen rönte i allmänhet ett ganska kyligt mottagande. Alla politiska grupper, som icke kommit med, voro onda och mest Bergströms och Wennerbergs många vänner, som ansågo dem bortkörda. Thyselius fann man för gammal, Forssell för ung o. s. v. Af hufvudstadspressens flertal hade Bergström alltid varit mycket uppburen, och man kunde icke finna något hållbart skäl för det gjorda ombytet. Hvad jag ansåg för en stor fördel, eller att regeringen stod fri från alla partiförbindelser, ansågs ock af många som dess största svaghet.

Två dagar efter ministärförändringen förekom den kungliga propositionen om landtförsvaret till afgörande i kamrarna, och utgången blef den i denna fråga vanliga. Genom en skrifvelse anmälde riksdagen för Kongl. Maj:t, att dess förslag icke kunnat antagas och att rörande de grunder, hvarpå ett nytt förslag borde fotas, kamrarna stannat i olika beslut, hvilka icke kunnat sammanjämkas.

För mig blef det nu klart, att man icke kunde komma ur fläcken i försvarsfrågan på en mycket lång tid, så framt man icke nöjde sig med att beträda de partiella reformernas väg.

I den brännande frågan om kommersekollegium, som närmast hetsat partierna inom riksdagen emot hvarandra, gjorde regeringen nu, på Thyselii förslag, ett för tillfället lyckligt schackdrag, i det Wærn förordnades till president i kollegiet, med uppdrag att uppgöra förslag, huru dess göromål ändamålsenligast borde ordnas, och honom tillades fyllnad till full presidentslön af medel, som ostridigt stodo till Kongl. Maj:ts disposition. Båda de motsatta sidorna ville tyda detta, såsom om regeringen gifvit dem rätt i konfliktfrågan, och jag tydde detta så, att man å ömse sidor var benägen att låta hela frågan dö bort, om det blott kunde ske med bibehållen krigsära.

Redan innan riksdagen slutat, anträdde konungen en utländsk resa, och som kronprinsen då ännu ej var myndig, måste det otympliga tjugumannaråd, som kallas interimsregeringen, öfvertaga statsrodret. De norska statsråden voro lika angelägna som de svenska, att lotten till ordförande icke skulle falla på en norrman, då just vid denna tid den svenska riksdagen skulle afslutas

och en mängd svenska ärenden afgöras. Med någon liten maskopi kom excellensen Kierulf, som skulle draga lotten, under fund med huru han skulle välja för att undgå ordförandeskapet, som tillföll mig. Ett senare år fick jag sitta i konseljen, då kronprinsen såsom myndig regerade med full kunglig makt och myndighet, hvilket gaf mig en påminnelse om huru gammal jag var i gården, enär jag såsom redan justitiestatsminister hade varit närvarande vid hans födelse.

Vid mitt återinträde i konseljen bodde jag i en hyrd våning vid Drottninggatan men hade nyligen af excellensen Sparre köpt en fjärdedel af bondeska huset vid Strömgatan. Den våning däruti, som jag förbehållit mig, blef likväl icke ännu på två år ledig. Min hustrus broder, Axel Wachtmeister, lät oss nu för denna mellantid för godt pris hyra en stor våning i hans hus vid Västra Trädgårdsgatan, dit vi på hösten flyttade.

Om min ekonomi skref jag till Sibbern: »Af gammalt vet jag, att justitieministerslönen knappt räckte till de löpande utgifterna och alls icke till någon uppsättning. Lönens belopp är visserligen oförändradt, men penningarna förslå vida mindre nu än för fem år sedan. Det är litet hårdt att få uppoffra den ställning jag hade med 16,000 r:dr sammanräknad inkomst och utan andra pretentioner än en hofrättsmiddag, som kostade 1,000 kronor. Nu får jag 18,500. Det ökade tjänstfolket och den större våningen slukar hela skillnaden. Intet återstår att möta anspråken med, som alltjämt ställas på representation. Det kännes alltid litet förödmjukande att icke kunna lefva på samma sätt som dem man lefver med, men jag har funnit sanningen af Washington Irvings ord: 'Have the courage to appear poor, and you disarm poverty of its sharpest sting.'»

Efter den utgång arméfrågan fått vid 1875 års riksdag, ansågs det alldeles lönlöst att genast framlägga ett organisativt förslag, och regeringen beslöt sig därför att till nästa riksdag endast begära anslag till mindre förbättringar af det befintliga försvaret jämte några utvidgningar af flottan.

Däremot ville regeringen med allvar taga ihop med skattefrågan, och en stor skatteregleringskommitté af framstående män, som voro vänner af en skattereform, utsågos -- på papperet. Lagerbjelke åtog sig ordförandeskapet; Posse afböjde uppdraget; Karl Ekman, Erik Schwartz och Dufva gåfvo motvilliga löften, och andra undandrogo sig, så att det hela stannade i stöpet.

Under sommaren bröt jag upp mitt hem på Truedstorp och arrenderade ut stället på flera år. Mot hösten gjorde jag ett besök hos Karl Ekman på mitt gamla fädernehem Finspong. Jag vet icke, om det var en förtjänst eller ett fel hos mig. att jag kunde återse det utan ringaste känsla af missmod, ehuru det varit i mina förfäders ägo i två hundra år och nu tillhörde en oskyld. Men jag

fann, att jag icke är skapad för vare sig stora slott eller stora fabriker. För öfrigt vårdade Ekman De Geerska släktens minnen med den största pietet, och knappast har detta verkliga furstendöme under denna släkts tid någonsin varit så fullständigt i ordning och välskött som i Ekmans händer. Själf var han icke allenast den älskvärdaste värd utan äfven vänligt stämd emot regeringen. Dock fortsatte han alltid sitt yrkande, att regeringen måste bilda ett fast slutet parti, och förgäfves invände jag, att ingen ville tillhöra ett sådant parti. Bästa beviset därpå gaf han själf, då han uttryckte sin önskan att blifva befriad från sitt löfte att gå in såsom ledamot i den stora skattekommittéen, emedan han trodde sig därigenom på förhand blifva så stämplad till en regeringens anhängare, att han skulle förlora sitt inflytande i statsutskottet.

Regeringens förnämsta arbeten för den stundande riksdagen afsågo ämbetsverkens organisation, därvid man iakttog två hufvudsyften, att minska personalen genom indragning af så många befattningar, som befunnos umbärliga, och att åt dem, som bibehöllos och fingo strängare sysselsättning, bereda en väl behöflig löneförhöjning på ordinarie stat i stället för de dyrtidstillägg, hvarmed man under de senaste åren sökt hjälpa sig fram. Närmast i ordningen kommo nu på mitt departement hofrätterna och Justitierevisionen, och samtidigt bereddes af Forssell statskontorets ombildning och förenkling, sedan han gjort en resa till Berlin för att taga kännedom om denna förvaltningsgren i Preussen.

Sedan andra kammarens förre talman, landshöfding Asker, undanbedt sig vidare fortsättning af uppdraget, erbjöds detsamma nu åter åt Arvid Posse och denna gång med bättre framgång. Möjligen bidrog detta i sin mån till en vänligare stämning emellan landtmannapartiet och regeringen.

1876 års riksdag var i allmänhet den fredligaste, som infallit under min konseljtid. Regeringens propositioner blefvo i allmänhet välvilligt behandlade, och anslagsfrågorna fingo likaledes en tillfredsställande lösning.

Den enda fråga bland dem, uti hvilka jag tog del, som behandlades med något större hetsighet, var det hvilande grundlagsförslaget om en statsminister såsom den främste i statsrådet. Jag hade vid föregående riksdagar, medan jag var utanför konseljen, talat för denna förändring och bad nu kungen att få vidhålla min åsikt, hvartill han också efter någon tvekan samtyckte, under villkor bland annat, att den nye statsministern i allmänhet icke skulle ställas högre än justitiestatsministern eller förses med högre lön, hvilket helt och hållet öfverensstämde med min egen åsikt.

När detta förslag nu förekom i kamrarna, anfölls det af icke mindre än sex före detta statsråd och däribland häftigast af Wennerberg, hvaremot det

understöddes af Hamilton. Landtmannapartiet hade öfverenskommit, att hvar och en i denna fråga skulle få följa sin egen mening, och i första kammaren hade majoriteten alltid varit knapp, utom vid sista riksdagen, då man velat gifva statsråden en läxa för deras oenighet, som visade behofvet af en konseljpresident. Jag hade tänkt yttra endast några få ord i första kammaren för att visa, att jag icke bytt om skinn med uniformen och säga, att jag fann förslaget antagligt endast under den förutsättning, att man icke ställde så stora anspråk på statsministern, som förslagets siste motionär, Wallenberg, med flera velat på honom ställa. Men under debatten fick jag flera bud från andra kammaren, att om jag icke kom in och lugnade deras farhågor, så skulle saken falla med stor majoritet. Jag gaf vika för frestelsen att icke låta slå mig och talade för saken äfven i andra kammaren, där den sedan gick igenom med stor majoritet.

Bergström, som var vid dåligt lynne hela denna riksdag och redan förut pikat landtmannapartiet för deras smekmånad med mig, yttrade också nu, att det var naturligt, att kammaren skulle i detta fall lystra till hvad jag behagat yttra.

I första kammaren var Wennerberg synnerligen pikant. Han befarade af det från England importerade förslaget, att då det nya statsskicket ännu icke var tio år gammalt och ännu icke fullt manbart, det plötsligen skulle få ett för stort hufvud, -- han fruktade för »den engelska sjukan». Emot Hamilton vände han sig med ett timeo Danaos et dona ferentes, hvarpå denne svarade, att Wennerberg själf torde en och annan gång erfarit, att Hamilton icke tvekade att rent ut säga sin mening. Då någon yttrat, att Wennerberg såg spöken på ljusa dagen, erkände han, att han verkligen såg dem men fann dem icke behagligare för det. Äfven i denna kammare bifölls förslaget, med 11 rösters majoritet.

Sedan riksdagen fattat sitt beslut, gjordes försök att förmå kungen att vägra sanktion, och Erik Sparre lär till och med i sådant ändamål gjort knäfall. Kungen stod likväl fast. Då det förespeglades honom, att jag ställt till hela saken blott för min egen upphöjelse, bad jag honom utnämna Lagerstråle till statsminister. Men nu förklarade Björnstjerna, att han icke kunde underkasta sig en sådan degradering, som det innebar, att han, hvilken såsom utrikesminister enligt grundlagen hittills haft lika rang med justitiestatsministern, nu skulle komma att sättas under den nye statsministern. Han ville därför före sanktionen begära sitt afsked. Jag trodde, att härunder låg förborgadt, att äfven Björnstjerna ville afgifva en opinionsyttring mot grundlagsförändringen, hvilken knappt tålte flera opinionsyttringar, än den redan fått, och var dessutom bekymrad för förlusten af en duglig utrikesminister. Men det visade sig, att rangfrågan var det verkliga skälet, och saken afhjälptes med det något oegentliga

förklarandet af Kongl. Maj:t, att Björnstjerna så länge han stod kvar vid utrikesministersämbetet skulle bibehålla benämningen statsminister för utrikes ärendena.

I sammanhang med sanktionen föreslogs af regeringen, att statsministern skulle åtnjuta samma lön som justitiestatsministern förut uppburit. Men nu väckte Wallenberg en motion, att lönen skulle bestämmas till 24,000 kronor. Jag opponerade mig häremot, dels på den grund, att Kongl. Maj:t utgått från den uppfattningen att statsministern icke borde i något afseende sättas i högre ställning än justitiestatsministern, och dels därför, att den föreslagna högre lönen skulle ställa anspråk på en representation, som icke kunde motsvaras, då den i alla fall icke kunde möjliggöra en täflan med en rik godsägare eller en stor industriidkare; och om än det att »föra stat» ännu kunde i viss mån vara ett medel att vinna inflytande, vore ett sådant inflytande icke af något sant värde. Vid afgörandet af denna fråga i första kammaren genom votering var det likväl med knapp nöd, som den kungliga propositionen om lönen bifölls.

Den 20 mars blef jag utnämnd till statsminister med bibehållande af chefskapet för justitiedepartementet.

Emot statsministersinstitutionen anfördes onekligen många tänkvärda skäl, och jag vill icke heller bestrida, att, åtminstone under en sedermera blifven statsminister, vissa olägenheter däraf också visat sig i tillämpningen. Men det är min öfvertygelse, att platsen af en premierminister icke kan undvaras i en konstitutionell monarki, hvarför den också öfverallt de facto existerar, äfven där den icke är stadgad genom lag, såsom i England. I ungefärlig likhet härmed kan saken hos oss sägas vara ordnad, då statsministern icke i grundlagen fått sig tillagda några vissa funktioner utan det beror af konungen och statsministerns egen personlighet, om hans betydelse skall blifva större eller mindre. Jag hade visserligen icke såsom Justitiestatsminister någon håg att uppträda såsom konseljpresident, men jag kunde icke motstå omständigheternas tvång, och på samma sätt var det med Adlercreutz och Carleson. Det är omöjligt för en kung att hålla alla trådarna inom konseljen i sin hand, men i någons hand måste de vara samlade. Därmed menar jag alldeles icke, att departementscheferna skola böja sig för eller taga order af statsministern. Tvärt om påkallas eftergifvenhet af konseljpresidenten för den större fackkunskapen, men för den politiska begränsningen af hvad som bör ske måste statsministern i främsta rummet vara ansvarig. Allra oumbärligast är hans plats vid ministerkriser och vid kollektiva underhandlingar och meddelanden emellan regeringen och riksdagen.

För ändamålsenligheten af att statsministersämbetet icke skall vara ovillkorligen fästadt vid justitiedepartementet torde i någon mån tala, att af

de fyra statsministrar, som efter mig beklädt ämbetet, har ingen varit chef för detta departement.

Redan vid början af riksdagen 1876 hade Karl Ifvarsson framställt en interpellation till mig, huruvida från regeringens sida benämningen ordinarie eller extra anslag ansågs inverka på riksdagens rätt att ensam bestämma beloppen.

I öfverensstämmelse med hvad jag förut uttalat, svarade jag, att då grundlagen icke omnämnde ordinarie anslag, kunde icke ensamt den omständigheten, att ett anslag var uppfördt på ordinarie stat, utgöra ovillkorligt hinder för riksdagen att ändra detsamma, hvartill riksdagen däremot icke ägde rätt med en gång bestämda anslag, som äro nödvändiga för upprätthållande af institutioner, hvilka voro bestämda i grundlag eller allmän lag eller eljest tillkommit genom konungs och riksdags gemensamma beslut, eller sådana, som icke kunde indragas utan kränkning af enskild rätt.

Med detta yttrande förklarade sig Karl Ifvarsson tillfredsställd, och landtmannapartiet visade sig under hela riksdagen mig bevåget, hvaremot de högkonservativa af min förklaring togo anstöt. Majoriteten i båda kamrarna var dock ganska regeringsvänlig.

Änkedrottning Josefina hade på våren insjuknat, och hennes sjukdom tog snart en farlig vändning. Den 6 juni på aftonen, då jag till följd af oroande underrättelser var på väg till slottet för att efterhöra hennes tillstånd, mötte jag hennes hofmarskalk, friherre Leijonhufvud, som skulle söka mig för att framföra hennes önskan, att jag ville komma och hjälpa henne med sitt testamente. Framkommen fick jag genast inträde.

Drottningen talade med mycket svag stämma och med någon svårighet, ehuru icke egentligen otydligt. Hon sade, att som jag var van vid förrättningar, hade hon bedt mig komma, då hon icke hunnit afsluta ett af henne påbörjadt egenhändigt skrifvet testamente. Då hon såg min rörelse, tillade hon, att hon väl icke komme att dö förr, för det hon ville hafva allt i tid ordnadt. Det påbörjade testamentet hade förut blifvit mig visadt. Det omfattade icke flera af de förnämsta stipulationerna, som Leijonhufvud sagt mig, att hon förklarat sig vilja göra och till en del antecknat sig till minnes. Hon hade emellertid nu icke krafter att själf redogöra för allt detta, och jag var i stor tvekan, om jag genom frågor skulle utleta hennes vilja, emedan ett sådant sätt icke i regeln är en riktig grund för ett lagligt testamente. Då jag emellertid nämnde, att jag hört. att hon ämnade gifva något åt de tre yngre prinsarne, sade hon genast »en million fem hundra tusen» och på samma sätt gaf hon de mest rediga och bestämda svar på de öfriga punkter, som Leijonhufvud eller jag framkastade.

Jag bad slutligen att få gå ut i rummet bredvid för att skriftligen få uppsätta min uppfattning och sedan återkomma med vittnen för att uppläsa hvad jag skrifvit, därtill hon samtyckte.

Det var icke så lätt att i ett ögonblick sammanfatta alla de punkter, som härvid borde iakttagas, i synnerhet som professor Malmsten oupphörligt oroade mig med uppmaningar att skynda, emedan drottningen vore död eller åtminstone mållös inom en halftimme.

Då jag efter en liten stund, åtföljd af vittnena, gick in med det skrifna och uppläste det, föreföll hon mig likväl nästan starkare än förut, och vid hvarje punkt förklarade hon, att den öfverensstämde med hennes vilja. På min fråga, om hon ville hafva något tillagdt, uppgaf hon själf åtskilliga förordnanden, och då jag vid ett par af dem anmärkte, att de innefattades i hvad som redan var skrifvet, förklarade hon, att det ändå skulle särskildt utsättas. Jag gick därför ut ännu en gång och fattade detta i pennan. Vid min återkomst, sade jag, att om hon icke orkade skrifva under, vore det tillräckligt, om hon för vittnena förklarade, att hvad jag uppläst var hennes yttersta vilja, men hon sade sig vilja själf skrifva under och satte sig med ansträngning upp i sängen. Papperet lades framför henne på en pärm; hon tog pennan, frågade mig hvar hon skulle sätta sitt namn och började skrifva men kunde icke teckna mera än ett stort, tämligen oläsligt J. Detta syntes göra henne ledsen, men på min och lifmedikus Wästfelts bön, att hon icke skulle anstränga sig mera, lade hon sig åter ned; och jag afträdde.

Få timmar därefter var hon död.

Jag tecknade mig sedan genast till minnes allt hvad som tilldragit sig vid testamentets upprättande för att i händelse af behof kunna göra noggrant reda därför. En omständighet tillkom, som gjorde mig något orolig, nämligen att jag först efteråt fick höra, att änkedrottningen hade samma dag, på förmiddagen, som hon på aftonen gjorde testamentet, förordnat om andra betydliga dispositioner till förmån för katolska välgörenhetsinrättningar, och detta hade icke skett under iakttagande af formen för testamente, ehuru därmed afsågs donationer, som först efter hennes död skulle utfalla; och dessa förordnanden hade icke heller blifvit omnämnda i det af mig uppsatta testamentet. Det var mig därför klart, att det skulle komma att bero på arfvingarnes goda vilja, om änkedrottningens vilja i denna del skulle respekteras.

Änkedrottning Josefina var den enda af den kungliga familjen, hos hvilken jag förmärkt spår af någon personlig tillgifvenhet för mig. Det gjorde mig en stor glädje, att hon i ett äldre testamente, som hon skrifvit, sedan jag lämnat konseljen men innan jag andra gången däruti ingick, hade uttalat en önskan,

att jag skulle få ombesörja verkställigheten af hennes yttersta vilja, om sådant läte sig göra, fastän jag icke var justitiestatsminister.

Jag erhöll nu också uppdrag att hålla bouppteckningen och utreda hela boet, hvilket var ett lika mödosamt som grannlaga arbete. Kvarlåtenskapen, som värderades till mera än nio och en half millioner kronor, bestod, utom af juveler m. m. och ett oerhördt rikt lösörebo, uti värdepapper, som funnos dels i Sverige, dels till största delen deponerade i London och München och utgjordes af alla möjliga slags obligationer, såsom ryska, holländska, tyska, turkiska, egyptiska, brasilianska, indiska m. fl., jämte en mängd järnvägsaktier och dylikt, hvilket allt änkedrottning Josefina ärft efter sin syster kejsarinnan af Brasilien. Att på fördelaktigaste sätt realisera allt detta var en kinkig uppgift, men i synnerhet förorsakade mig de engelska formaliteterna mycket besvär, innan jag fick fria händer att lyfta de mera än två millioner, som förvaltats af huset Knowles & Foster. Engelska lagen förutsätter nämligen, att i hvarje testamente skall nämnas en executor testamenti, men en sådan fanns här icke nämnd. Slutligen löstes svårigheten på det sätt, att kungen fick tillstånd att lyfta arfvet, mot det han ställde borgen af friherre Knut Åkerhjelm och mig för dubbla beloppet. En lycka var det, att icke äfven Åkerhjelms och min vederhäftighet för fyra millioner behöfde styrkas. Sedan fick jag kungens fullmakt att handla efter behag, och från denna stund hade jag allt skäl att vara belåten med den beredvillighet och det förtroende, hvarmed de engelska bankirerna gingo mina önskningar till mötes. Det lyckades mig att inom ett år hafva alla värdepapperen tillfredsställande sålda. Det som därvid föreföll mig märkvärdigt var, att före utbrottet af det förutsedda kriget emellan Turkiet och Ryssland stego de turkiska papperen, under det de ryska föllo.

Många tvistefrågor, så vanliga vid delning af arf, skulle här lätt kunnat uppstå. Sålunda var godkännandet af de katolska dispositionerna en öppen fråga. Likaså måste jag fästa uppmärksamheten på att om allt det bortgifna skulle utgå, vore arfvingarnes laglott för nära trädd o. s. v. De tre arfvingarne, kungen, kronprinsessan af Danmark och prinsessan Eugenie, ådagalade emellertid uti allt den största generositet och sämja och hade de mest välvilliga ombud, nämligen kungen sin hofmarskalk baron Knut Åkerhjelm, kronprinsessan danske ministern Bille, och prinsessan Eugenie presidenten Berg. Till följd häraf uppstodo inga svårigheter med delningen, och allt godkändes i öfverensstämmelse med hvad som kunde antagas hafva varit änkedrottningens vilja utan afseende på bristfälligheten i formen. Kungen tog också på sin lott de gamla husen på Norrbro, som kung Oskar I eventuellt hade skänkt till Stockholms stad. Änkedrottningen hade förklarat sig vilja honorera hans löfte, och det var att förutse, att kungen skulle få fullgöra det, ehuru laglig förbindelse därtill icke ägde rum.

De legater, som skulle utgå, innan återstoden fick delas mellan arfvingarna, voro högst betydliga. Sålunda erhöll Dona Amelias hospice på Madeira en million francs till grundfond utom andra kostnadsbidrag för att komplettera anstalten. Konung Oskar I:s minne och Josefinahemmet fingo tillsammans mera än 600,000 kronor; de tre yngre prinsarne 1,500,000 kr.; pensionsfonden för hoffolket 1,000,000, utom ofantliga pensioner utrikes, ärfda efter kejsarinnan af Brasilien. Jag häpnade, då jag fick se pensionslistan blott för Portugal belöpa sig till nära 4 1/2 millioner reis årligen; men jag lugnade mig något, då jag erfor, att 1,000 reis icke motsvarade mera än 3 kronor.

Hvarje arfslott blef omkring 1,400,000 kronor, hvarjämte kungen fick Gallierafideikommisset, 600,000 kr., samt juveler till värde af omkring 300,000 kronor.

Var min möda stor, så blef den ock rikligen belönad, då jag efter arfskiftet i maj 1877 erhöll ett honorarium, som efter afdrag af alla omkostnader lämnade mig mera än 60,000 kronor i behåll.

Efter änkedrottningens begrafning fick jag med hela min familj tillbringa fyra angenäma veckor hos Sibberns på Värnökloster. Lefnadssättet där var på engelskt maner, komfortabelt i alla afseenden och med fullkomlig frihet för gästerna att sköta sig själfva. Stället var ock lika vårdadt som väl beläget, en fjärdedels mil från Moss. Trakten liknar Sverige, med vackra fält, ekdungar och furuskogar. Från fönstren ser man på afstånd Kristianiafjorden, och när man går ned till stranden, har man tjusande utsikter. Värdens fina, poetiska sinne och fru Sibberns stora förmåga att skapa trefnad omkring sig satte kronan på verket. Från Norge for jag direkte till Stockholm men familjen till Hanaskog, där den tillbragte återstoden af sommaren.

Mot slutet af oktober begaf jag mig på befallning med tre kolleger till Helsingborg för att deltaga i en konselj, som kungen höll på Sofiero, där han gjorde sig ett nöje af att visa oss det vackra stället. Efteråt voro vi inbjudna till stor fest under ett par dagar till Tornérhjelm på Vrams Gunnarstorp. Där voro, utom vår kung med uppvaktning, kungen och kronprinsen af Danmark med följe, prins Vilhelm af Glücksborg, de fyra svenska statsråden och en mängd skånska possessionater och jägare ex professo från hela landet, som alla stannade minst öfver en natt, de flesta två, och alla såsom jag tror väl logerade. Tafflar och ekipager voro ock i stor stil. Storartade voro ock jakterna »à la Louis katorsk». Till hjortjakten for man ut med tre fyrspann o. s. v. Drefvet utgjordes af 250 man, hvar med sin »krikkrik», som på afstånd lät som kvittrande fåglar men voro tillräckliga att sätta hjortarna i rörelse.

Jag såg flera vackra skott men njöt allramest af utsikten från högsta höjden af Skånes söderås, där man, inbäddad i bokskogar, hade horisonten mot norr begränsad af Hallandsås, Kullaberg och hafvet samt åt söder såg Malmöhus läns rika slätter ända till Romeleklint. Tornérhjelm själf satt outtröttlig till häst och ordnade allt vid jakten. Det skjutna villebrådet hängdes sedan efter medeltidsbruk upp i rader på slottsborggården.

En afton anställdes en sällsam räfjakt. I bokskogen utställdes ett par hundra fackelbärare i en stor ring, och jägarne togo plats i en lång rad, upplyst med stora bloss. Effekten af de sålunda belysta högstammiga träden med sina ännu täta löfhvalf, omgifna af det djupaste mörker, var underbar. Ett dussin fångade räfvar utsläpptes nu inom ringen, och skulle drifvas af fackelbärarne mot skyttarne. Men räfvarna, förbryllade af den nyss återvunna friheten, eldskenet och den för dem obekanta trakten, sprungo härs och tvärs, snart sagdt mellan benen på folket. Stundom såg man en fackelbärare drifva en räf framför sig, under utrop »skjut, skjut», utan besinning af den fara, han själf därvid kunde löpa. Många af skyttarne voro mycket ifriga att skjuta, men kungen af Danmark, hvilken jag stod bredvid utan bössa, hade lugn nog att taga ut patronen på sin, sägande: Här kan man lätt skjuta människor.

Både kungen och kronprinsen af Danmark gjorde på mig ett mycket fördelaktigt intryck. Den senare, som stadigt hade mig till granne vid måltiderna, var mycket muntrare än jag hade föreställt mig honom. Tornérhjelm föreslog för de bägge kungarne en skål, som från en annan skulle förefallit ytterst taktlös men nu framställdes med så mycken bonhomie, att den fick passera onäpst. Han beskref, huru de höga herrarne länge betraktat hvarandra med mycken misstro, men han var öfvertygad, att sedan de nu lärt bättre känna hvarandra, skulle misstron vika för en sann vänskap.

Kungen af Danmark, som icke utan särskildt vidtagna anstalter fick vara borta från sitt rike mera än ett visst antal timmar, ville lämna Vrams Gunnarstorp förrän de afsedda festerna voro slut, och man försökte till en början förgäfves att förmå honom ändra föresats och kommendera en dansk ångbåt till svenska kusten, men slutligen gaf han vika för värdens ifriga böner. »Kuns Tornérhjelm kan bugte Far», sade kronprinsen skämtsamt till mig.

Tornérhjelm förtjänar ett särskildt blad i Sveriges inre historia för denna tid. Han var en helt och hållet »selfmade» man, utan all boklig underbyggnad men med ett mer än vanligt godt hufvud och ganska mycken skarpsynthet. Genom egen drift och klokhet hade han förvärfvat en betydlig förmögenhet. Med en stor förmåga att tränga sig fram öfverallt, stod hans håg allramest till kungliga omgifningar, utan att han därför af högfärd stötte någon tillbaka. Han stod på lika förtrolig fot med både de svenska och danska hofven och

såg snart sagdt alla de kungliga personerna ej sällan hos sig såsom gäster. Men äfven med alla enskilda politiska personer odlade han bekantskap utan afseende på det läger, till hvilket de hörde. Hans specialitet var att hjälpa till vid ministerkriser, hvilka han på förhand vädrade med den finaste näsa. Han gick då från den ene till den andre och uppsnappade en antydan här och en annan där, hvarigenom han snart kom in i situationen. Sedan ställde han sig tjänstaktigt till förfogande och begagnades ofta såsom en mellanhand, som icke komprometterade någon, emedan han alltid uppträdde såsom för egen räkning. Dels för att själf komma under fund med allt, och dels för att underlätta utförandet, utvecklade han en otrolig verksamhet icke blott på högsta ort och hos afgående eller tillämnade ministrar utan också bland kamrarnas ledamöter och på tidningarnas byråer. Hans närgångenhet tillbakavisades sällan såsom oförskämdhet, emedan välviljan lyste igenom och man aldrig fann hos honom någon lust att ställa till ondt. När en gång ministerkris samtidigt var å bane i Stockholm och Köpenhamn, for han som en skottspole emellan de båda städerna, på det ingenting skulle undgå honom.

Själfve Bismarck hade en gång gästat honom på Vrams Gunnarstorp, och när kriget hotade att utbryta emellan Danmark och Tyskland, reste Tornérhjelm till honom för att höra, om saken icke skulle kunna på något sätt ställas till rätta. Efter hvad han berättade, hade Bismarck i början bemött honom något afvisande och sagt sig ej vilja gifva råd, men Tornérhjelm släppte honom icke, förrän han antydt på hvad sätt Danmark skulle kunna undvika krig. Genast bad Tornérhjelm honom skrifva upp detta. Nu tyckte Bismarck det gick för långt, men Tornérhjelm sade sig vilja vara säker på, endast för egen räkning, att han icke missuppfattat Bismarcks ord, och slutligen gaf Bismarck honom en liten ounderskrifven blyertsanteckning, som Tornérhjelm visat mig. Händelserna hade emellertid utvecklat sig så hastigt, att Tornérhjelms lapp icke kunde göra någon nytta.

I sitt sätt att vara hade Tornérhjelm ingen värdighet men ännu mindre något af parveny, och hvar han kom, behandlade man honom såsom en grand seigneur, och detta med rätta. Jag var händelsevis bjuden af honom till middag på hotell Rydberg samma dag som jag utnämndes till statsminister, och det roade honom mycket, att den siste justitiestatsministern hos honom ätit sin sista middag och den förste statsministern sin första.

Såsom politiker för egen räkning hade han alltid känsla af hvad klockan var slagen och rättade sig stundom därefter. I början var han emot representationsförslaget, men likt många andra öfvergick han sedan till dess befrämjare. Då han ej långt därefter blef utnämnd till hofstallmästare, sade hans forna bundsförvanter i harmen, att detta var för hans skicklighet att »sadla om».

ÅRET 1877.

I anseende till Lagerbjelkes sjukdom måste en ny talman för första kammaren väljas. Ingen var därtill mera kompetent än Henning Hamilton, som varit landtmarskalk. En stor fördel skulle det också vara för regeringen att hafva honom på talmansstolen i stället för i spetsen för oppositionen, liksom det var att hafva Arvid Posse till talman i andra kammaren. Hamilton lät ock öfvertala sig men fogade vid sitt samtycke det villkor, att ingen före utnämningen skulle få veta därom, med det besynnerliga tillägg, att om något före utnämningen därom transpirerade, ansåg han sig löst från sitt åtagande. Hemligheten bevarades också så väl, att när första kammarens deputation gick upp på slottet för att begära talman, visste knappt någon hvem det skulle blifva.

Vid 1877 års riksdag blef åtskilligt uträttadt, dock ingenting i de stora frågorna om arméen och grundskatterna, därom likväl regeringen framlade förslag, som borde, om möjligt, hafva förenat meningarna.

Från mitt departement utgingo två större författningsförslag, det ena till utsökningslag och det andra till lag om äganderätt till skrift, för hvilka båda jag måste i kamrarna respondera med ett detaljeradt försvar och som båda vunno framgång. Likaså fortgick organisationen af flera ämbetsverk. Den viktiga frågan om arméens pensionering blef ock på ett tillfredsställande sätt löst. Den häftigaste oppositionen mot regeringen vid denna riksdag gällde sjöministern von Otter, som i sitt kraftiga nit för flottans bästa gått något våldsamt till väga och fått flottans officerare och deras vänner emot sig. Så godt jag kunde sökte jag täcka honom vid ett ytterst hetsigt anfall i andra kammaren för hans åtgärder med amiralitetskrigsmanskassan.

Angående propositionerna om landtförsvarets ordnande yttrades i trontalet: »Vi äga icke rätt att, på grund af skilda meningar om sättet för det slutliga ordnandet, uppskjuta att vidtaga äfven sådana åtgärder, som för hvarje försvarsplan äro oundgängliga. Å alla sidor erkännes, att en utsträckning af värnplikten är nödvändig. Det är i främsta rummet till en sådan utsträckning, som jag begär edert bifall genom antagande af en lag om den allmänna värnplikten, så affattad, att den, med en framdeles tillräckligt förlängd vapenöfning för de värnpliktiga, kan utgöra grunden för en härordning, uteslutande byggd på värnplikt. I sammanhang härmed anser jag någon

lättnad i rust- och rotehållares besvär kunna medgifvas.»

Förslaget till värnpliktslag öfverensstämde hufvudsakligen med det af riksdagen förut godkända. Det upptog 62 dagars öfningstid, och lindringarna voro beräknade till något mera än 10 procent af hela indelningsbördan men lämnade i öfrigt indelningsverket oberördt.

Det var förenadt med någon svårighet att förmå Weidenhielm, som kontrasignerat 1875 års storartade förslag, att framlägga något så anspråkslöst som detta. Måhända hade det varit lyckligare för framgången vid riksdagen, om han icke underkastat sig, ty hans kvarstannande underhöll den föreställningen, att regeringen i tysthet vidhöll 1875 års förslag såsom sitt slutliga mål; och med undantag för några militärer hade detta förslag icke de ringaste sympatier inom riksdagen. För min del skulle jag aldrig velat tillstyrka framläggandet af detta förslag, som jag ansåg öfverstiga landets krafter och som jag trott icke böra framtvingas utom i det fall, att en ögonskenlig fara hotat vår självständighet. Jag var färdig att instämma i ett yttrande af Hamilton, jag minnes icke om det var just i anledning af 1875 års förslag, då han sade, att om vi antoge ett dylikt förslag, så skulle vi snart blifva så utarmade, att fienden kunde taga oss med blotta händerna.

Regeringen framställde ock en proposition om tio procents afskrifning af grundskatterna, men i ovisshet om, huruvida riksdagens majoritet ville fasthålla 1873 års kompromiss, och för att äfven i motsatt fall kunna komma till ett resultat, sattes denna proposition icke i något oupplösligt sammanhang med arméfrågan, utan det öfverlämnades åt riksdagen själf att sammanhålla eller åtskilja de båda frågorna efter behag.

Dessa propositioner blefvo ganska välvilligt mottagna i första kammaren, till och med af generalerna. Bönderna voro väl tvehågsna, men i det särskilda utskott, som tillsattes för försvarsfrågan, invaldes likväl äfven från andra kammaren ledamöter, som voro gynnsamt stämda för det kungliga förslaget. Utskottet ökade likväl de föreslagna lindringarna i indelningsverket, så att de skulle motsvara 20 procent, hvilket af regeringen äfven accepterades.

Första kammaren biföll med stor majoritet Kongl. Maj:ts förslag, sådant det blifvit af utskottet modifieradt. Inom andra kammaren var utgången däremot ända till kort före afgörandet oviss. Jag hade dock i det längsta godt hopp. Herr Emil Key, som var en af landtmannapartiets koryféer och munvigaste talare, sade åtta dagar före föredragningen sig vara benägen att rösta för utskottets förslag, och själfve Karl Ifvarsson syntes icke alldeles omöjlig att med en modifikation gå in därpå. Men de skånska bönderna voro absoluta motståndare, och slutligen fingo de öfverhand på landtmannapartiets enskilda sammankomst, där partiets hållning bestämdes.

Samma morgon, som frågan skulle förekomma, skickade partiet Key till mig med uppdrag att säga, att man var mycket ledsen att göra mig emot men att frågan var så stridande emot partiets hela föreställningssätt, att de icke ens för att få behålla mig kunde gå in på förslaget men på det enträgnaste bådo, att jag icke skulle göra deras afslag till en afgångsfråga. De uppgåfvos vara 110, som förbundit sig att förkasta förslaget och i stället antaga ett skrifvelseförslag, däruti, med vidhållande af 1873 års kompromiss, lämnades närmare föreskrifter om en värfvad stam med stark begränsning af de värnpliktigas öfning.

Utan att härpå lämna något bestämdt svar, beklagade jag, att våra vägar skildes, enär jag ville göra allt hvad i min förmåga stod för att bereda framgång åt förslaget.

Under diskussionen i andra kammaren, som räckte tre dagar, däraf en långt in på natten, sökte jag i tre anföranden framhålla vikten af förslagets antagande äfven särskildt för landtmannapartiet; och sedan första kammaren afslagit landtmannapartiets äfven där framställda skrifvelseförslag, som således var förfallet, hemställde jag, om icke detta kunde rubba partiets öfverenskommelse, och yttrade bland annat: »Jag skulle icke hafva yttrat mig härom, om jag icke trodde mig äga något anspråk att få anses såsom en vän af den del af svenska folket, som närmast representeras af landtmannapartiet. Jag har efter min förmåga arbetat för ett tillmötesgående af många bland de önskningar, som ligga ägarne af Sveriges skattejord mest om hjärtat. Med omsorgen om det helas väl kan icke vara förenligt att hastigt ombilda gamla och djupt inrotade institutioner, som utgöra hinder för vinnande af det mål man åsyftar. Men utsikten synes för närvarande ganska god för den jämna och icke alltför långsamma fortgången mot ett sådant mål, så framt icke någonting inträffar, som gör ett störande afbrott i den eniga samverkan emellan regeringen och riksdagens båda kamrar, hvilken utgör ett oeftergifligt villkor för framgången i dessa bemödanden. -- -- -- Det är min öfvertygelse, att ett välvilligt bifall af landtmannapartiet till det förslag, som nu föreligger, skulle vara af en omätlig vikt icke allenast för framgången af landtmannapartiets särskilda sträfvanden utan ock för den framtida lösningen af försvarsfrågan i sin helhet samt hela landets lugna och lyckliga utveckling.» Ingenting hjälpte emot landtmannapartiets fasta hållning. Endast sex röster af de 110 föllo ifrån i den första voteringen, som afsåg Kongl. Maj:ts förslag, med undantag af värnpliktslagen, som denna kammare beslutit att företaga särskildt och sist. Keys skrifvelseförslag antogs nu med 104 röster emot 86.

Återstod själfva värnpliktslagen, uti hvilken icke var intagen någon tidsbestämning för vapenöfningarna under fredstid och som således var i sig själf föga betungande och mest afsåg en ordnad redovisning af de

värnpliktiga. Jag var emellertid öfvertygad, att andra kammaren ändock icke skulle antaga densamma, och hade knappt ämnat inställa mig i kammaren. Men Arvid Posse hade förespeglat kungen, att det fanns en möjlighet att få fram värnpliktslagen ensam, emedan detta alternativ icke hade varit föremål för öfverenskommelse inom landtmannapartiet; och kungen anbefallde mig därför enträget, att jag här skulle uppbjuda all min förmåga. Jag uppträdde därför under öfverläggningen och slutade mitt anförande med följande ord: »Man har visserligen hört talas om politiska partier, som hafva velat såsom medel för att genomdrifva sina afsikter använda en sak, som kallas *skattevägran*, ehuru jag icke alls anser detta såsom något önskvärdt sätt att gå till väga; men jag har aldrig hört talas om att ett parti upptagit på sin fana ett sådant ord som *försvarsvägran*, och jag önskar, att landtmannapartiet icke skrifver ett sådant ord på sin. Jag har emellertid redan trott mig erfara, att min stämma icke förmår att göra sig hörd hos majoriteten i denna kammare, sådan den var i lördags, och jag skall därför icke nu onödigtvis upptaga kammarens tid.»

Omedelbart sedan jag sagt detta, lämnade jag kammaren. Det var icke min mening att göra utgången af denna votering till en kabinettsfråga, hvilket jag skulle ansett vara ett förbiseende af den stora majoritet i första kammaren och den stora minoritet i andra kammaren, som skänkt mig sitt stöd och hvilka tillsammans utgjorde riksdagsmännens flertal. Men jag lade med flit mina ord så, att de skulle uppväcka någon ovisshet om följderna af ett afslag, -- för den händelse, att detta möjligen skulle kunna inverka på en eller annan.

Stämningen i kammaren blef af mina ord ganska upprörd. Två anmälda talare afstodo i anledning däraf från ordet, men Karl Anders Larsson från Östergötland hemställde, om jag ägt skäl till ett förklarande, att jag icke rönt något förtroende af kammarens majoritet. »Om han endast pekat på en sak», sade han om mig, »har han ju genast erhållit densamma. Alla af honom begärda anslag, om de än varit aldrig så orimliga, hafva vi genast beviljat för hans skull, och det så beredvilligt, att landtmannapartiet blifvit föremål för misstroende i landet, just därför, att det gått regeringens önskningar i allt till mötes.»

Genom votering afslogs värnpliktslagen med ungefär samma majoritet som förslaget i öfrigt.

Andra kammarens förhållande väckte mycken förbittring på många håll inom hela landet, allramest inom pressen; och regeringen fick sin släng med. Såsom vanligt talades det om dess brist på kraft, som lät sig nöja med ett sådant bemötande. Om de kraftåtgärder, som bort eller borde vidtagas, kunde man dock icke gifva någon klar föreställning. Somliga ansågo det oförsvarligt, att icke hela ministären på förhand uppställt bifall till Kongl.

Maj:ts proposition såsom en kabinettsfråga. Andra tyckte, att åtminstone jag, efter hvad jag yttrat, borde gå min väg. Några yrkade på upplösning af andra kammaren och några, att regeringen genast skulle begära ökade anslag till beväringens öfningar med den gamla värnpliktslagen.

I Posttidningen infördes nu en officiös artikel, författad af Forssell, efter samråd med mig, hvaruti man sökte något reducera frågans proportioner, med anmärkande dels, att om det äfven varit lämpligt att begära ökadt beväringsanslag, så vore det för sent vid denna riksdag, då detta anslag redan var fastställdt, och dels, att en upplösning af kammaren vore föga lämplig, då fråga endast var om en partiell öfvergångsreform, som blifvit beslutad af första kammaren icke i enlighet med regeringens förslag utan efter ett utskottsutlåtande, som regeringen icke utan tvekan accepterat; hvarjämte det framhölls, att försvarsfrågan icke kunde lösas annat än på den lugna utvecklingens väg.

Häraf blef pressen ännu mer förgrymmad och utgöt sin vredes skålar öfver regeringen, som nu stämplades såsom landtmannapartiets ödmjuke tjänare. Inom riksdagen var däremot sinnesstämningen icke så häftig, hvartill mycket bidrog, att alla frågor, som återstodo att afgöra, gingo förunderligt efter regeringens önskan, såsom Karl Anders Larsson antydt; och militärerna ansågo den lyckliga utgången af arméens pensionering ännu viktigare än det fallna förslaget i försvarsfrågan.

I fråga om den föreslagna afskrifningen af grundskatterna förenade sig båda kamrarna i det uttalande, att någon sådan icke borde äga rum utan i sammanhang med införande af en för landets försvar betryggande härordning; och sålunda blef 1873 års kompromiss af riksdagen ytterligare vidhållen.

I sitt afsked till första kammaren yttrade Hamilton vid nedläggandet af talmansbefattningen, att frågan om värnpliktslagen »fallit framåt» och att grundad anledning funnes till den förhoppning, att »om vid en kommande riksdag af konungen ett förslag till lag angående den allmänna värnplikten framlägges af sådan beskaffenhet, att regeringen icke anser sig i någon väsentlig del kunna därifrån vika utan att svika sin plikt, skall ett sådant förslag icke inom riksdagen sakna understöd». Orden voro sväfvande men uppfattades allmänt såsom en pik åt ministären för det den vid denna riksdag vikit från värnpliktslagens framtvingande.

Emanuel De Geer hade bjudit mig och de mina att tillbringa sommaren på det De Geerska fideikommisset Väsby, en timmes väg från Stockholm, och vi

funno där mycken trefnad. Efter en slutad brunnskur gjorde jag en liten resa i Södermanland och besökte därunder mitt barndomshem Stjernholm, som nu ägdes af den gamle hertigen af Otrante, Fouchés son. Stället hade icke i det yttre undergått stora förändringar, och likväl hvilken skillnad! De långa korridorerna, som förr genljödo af en talrik barnskaras stoj och musiklektioner, voro nu försänkta i den djupaste tystnad. Den gamle ägaren satt i den stora våningen, ensam och nästan orörlig, förmodligen af gikt, som han ådragit sig under ett kringirrande jägarlif, bland annat i Nordamerikas vildmarker, där han på flera månader icke legat i säng. På de fordom så fullsatta väggarna fanns nu icke en tafla, på borden hvarken en bok eller en blomma. Högar af utländska tidningar och duschapparater spelade däremot en roll i möbleringen. Middagsbordet i salen, som i min barndom vanligen var dukadt för omkring 20 personer i hvardagslag, hade nu endast två kuverter, en för värden och en för mig. Men i rätternas antal var förhållandet omvändt. Själf var hertigen den mest älsklige och förbindlige värd. Han ställde till min disposition ett litet ekipage, med hvilket jag kunde färdas äfven på smala skogsvägar och därför också besökte nästan hvarje vrå af egendomen, där jag hade något barndomsminne fästadt. Skogarna hade ansenligt ökat sin höjd, ty liksom villebrådet voro de fullständigt fridlysta. Ehuru hertigen icke längre kunde hoppas att själf få jaga, roade det honom att tänka på att fågel och harar fingo växa till i fred. Om trädgårdarna, som han låtit omhägna med stängsel af ovanlig höjd, hyste han en synnerlig omvårdnad, och då någon gjorde anmärkning emot att han midt under skördetiden lät köra ofantliga kvantiteter vatten för att under en svår torka uppehålla körsbärsträden, svarade han, att han satte mera värde på att rädda sitt favoritträd af hvita bigarråer än ett års inkomst af Stjernholm. Jag lämnade mitt ungdomshem med den känslan, att jag där ville gärna lefva och dö.

Senare på sommaren gjorde jag och Caroline en utflykt till Dalarne, som ingen af oss sett förut och hvaraf vi erforo ett stort nöje. Blott på ett ställe råkade vi ut för en liten missräkning. Resplanen var icke på förhand uppgjord, och ännu mindre några förberedelser vidtagna, ty det ingick just i vår beräkning att alldeles obemärkta efter behag få ströfva omkring i en del af landet, där vi icke hade några bekanta eller skyldighetsbesök att aflägga. Första nattkvarteret skulle tagas i Falun, och som jag händelsevis vid affärden från Stockholm på järnvägsstationen fick se riksdagsmannen Liss Olof Larsson, frågade jag honom, hvar man bäst kunde taga in i Falun. Vår bestörtning blef stor, när vi vid ankomsten dit funno på perrongen oss till mötes landshöfdingen, regementschefen, borgmästaren och gruffogden med flera och af dem inbjödos att först bese det nya lasarettet och grufvan m. m. samt sedan intaga supé på stadshotellet. Mitt samtal med Liss hade hörts af någon, som därefter telegraferat om vår resa till Falun. Vi hade tänkt tillbringa vår afton med att läsa högt en medtagen bok, men det blef annat

af. Våra värdar voro dock så vänliga och hyggliga, att vi snart försonade oss med vårt öde. Vid dylika tillfällen har det också alltid varit min tröst, att det vore ändå värre att vara kung. Sedermera under vår resa fingo vi ock göra många intressanta bekantskaper icke blott bland dalallmogen utan ock med sådana högdjur som »Leksandskungen» och Bröms Olle. Efter en färd på Siljan med ångbåt från Leksand, som var vårt hufvudkvarter, till Rättvik och Mora, vände vi åter hem, synnerligen uppfriskade af hvad vi sett af Dalarnes land och folk.

På hösten voro vi också i Upsala vid universitetets imposanta jubelfest, där jag gjorde flera intressanta bekantskaper, såsom med Madvig, de Laveleye och Geffroy. På hemvägen utförde kungen och jag ett attentat emot general Rosensvärd. Det fanns nämligen önskvärdt att göra ett ombyte af krigsminister, dels för att blifva mera obunden af föregående arméförslag och dels för att Weidenhielm ansågs för vek emot främmande påtryckningar; och han var själf icke ovillig att lämna sin plats. Han var för öfrigt ett godt hufvud, en verklig vältalare, om än något sirlig, och en angenäm kamrat, samt skall varit en framstående militär på fältet. Valet till hans efterträdare hade fallit på Rosensvärd, men han var alls icke hågad att öfvertaga befattningen. Då vi nu åkte i den kungliga järnvägsvagnen, skickade kungen först in honom och mig i ett enskildt rum, där jag började stormlöpningen. Jag har förvärfvat en viss erfarenhet i jakten efter statsråd. På den första frågan till en person, om han vill blifva statsråd, får man i regeln nej till svar, och denna vägran är i de flesta fall uppriktig, men snart kommer man under fund, om den är absolut oöfvervinnelig eller om man icke i den tillfrågades eget inre har en hemlig bundsförvant, som förmår honom till hälften önska att blifva besegrad. Man har då att söka undanrödja misstron till egna krafter, politiska och ekonomiska betänkligheter o. s. v., och får man sedan till slut, visst icke ett bestämdt ja, men en begäran om betänketid, så kan man vara viss om framgången. Men hos Rosensvärd fanns påtagligen icke den ringaste håg att blifva krigsminister. Han insåg fullkomligt klart, att under för handen varande omständigheter någon tillfredsställelse icke stod på denna plats att vinna, och som jag trodde detsamma, gjorde jag mig nästan samvete af att vara enträgen. Någon måste likväl mottaga ämbetet, och jag visste ingen kompetent, åt hvars händer man med mera trygghet kunde anförtro det. Till slut fick jag honom också tveksam, och då bad jag kungen fortsätta. Strax före framkomsten till Stockholm hade han kapitulerat, och den 11 september nämndes han till chef för landtförsvarsdepartementet. Han var detsamma vuxen både i dess militära, administrativa och kamerala delar men måhända något envis i detaljer och såsom talare tröttande genom sina sakrika anförandens längd.

Landtmannapartiet lade mera på sinnet, än man skulle trott, allt det hån och klander, som det fått uppbära i anledning af sitt förhållande i försvarsfrågan.

Delegerade af partiet sammanträdde på hösten i Stockholm och arbetade med tillkallade sakkunniga biträden samt icke utan kostnader ett snart sagdt fullständigt och ingalunda förkastligt arméförslag på de grunder, som voro framställda i partiets skrifvelseförslag vid den förflutna riksdagen.

ÅREN 1878 OCH 1879.

I motsats till landtmannapartiet hade regeringen för tillfället lagt ned försvarsorganisationen, och i trontalet till 1878 års riksdag sades det, att ytterligare meningsbrytningar syntes oundvikliga, innan den enighet i tänkesätten vore att emotse, utan hvilken det stora målet -- ett starkare försvar -- icke kunde vinnas.

Lagerbjelke hade åter insjuknat kort före riksdagens början, och Sundberg, som åtagit sig att blifva vice talman i första kammaren, blef nu i stället dess talman. Hamilton återgick till sin ledamotsplats i kammaren, hvars oppositionella falang likväl icke därigenom återfick hela sitt forna skaplynne, sedan K. G. Mörner och Nordström voro borta.

Vid remissen af statsverkspropositionen började dock Wallenberg dansen i vanlig tonart med en klagan öfver lagstiftningens stillastående och lagskipningens oerhörda långsamhet, hvarför han önskade, att regeringen måtte förstärkas med en *effektiv justitieminister*, som kunde mottaga portföljen ur mina påtagligen trötta händer.

Jag svarade, att lagskipningen här gick icke långsammare än i andra länder och att man för dess påskyndande nyligen klyft domsagor, förkortat hofrätternas semestrar och utfärdat en ny utsökningslag. Hvad åter lagstiftningen beträffade, var jag mera orolig, att under min tid för många lagar, och dessa för hastigt, tillkommit, än att med lagstiftningsarbetet gått för långsamt. Vid föredragningen af ett konstitutionsutskottsbetänkande om förstärkning af det ministeriella statsrådet, var jag icke närvarande i första kammaren utan i stället på vetenskapsakademiens årshögtid. Jag fäste vid förslaget icke synnerlig vikt, och regeringens ståndpunkt uttalades af utrikesministern Björnstjerna. Detta förtröt grefve Oskar Mörner, som yttrade, att han »varit emot införande af statsministersvärdigheten men trodde dock ej, att denna ämbetsmans tillvaro skulle - så komplett, som nu skett, försvinna ifrån det allmänna medvetandet, utan att man skulle få se något spår af hans verksamhet. Men här afhandlas och afslås de viktigaste frågor, utan att statsministern säger ett enda ord utan låter saken hafva sin af honom ostörda gång».

Detta föranledde mig att taga ordet i andra kammaren, när saken där

förekom, och oförbehållsamt uttala min uppfattning om statsrådets ställning till konungen, ehuru ämnet var ömtåligt och mitt yttrande måste väcka ett visst uppseende på mera än ett håll. Jag sade bland annat, att enligt min åsikt förefunnes en så genomgående brist i regeringsformens föreskrifter om statsrådets ansvarighet, att föga vore vunnet genom antagande af utskottets förslag. »Vår regeringsform», fortsatte jag, »fordrar nämligen icke någon solidaritet vare sig emellan konungen och hans statsråd eller emellan statsråden inbördes. Statsrådets ledamöter äro endast hvar och en för sig ansvariga för sina till statsrådets protokoll antecknade meningar; och blott de icke förgäta att reservera sig, kunna utan brott emot regeringsformens anda och bokstaf i konungens råd sitta män af de mest olika tänkesätt, hvilka icke behöfva bekymra sig om huruvida konungen ena gången följer den enes och en annan gång en annans mening. Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter förklarar nämligen uttryckligen, att det icke kan läggas statsrådets ledamöter till last, om mot deras råd utgången i något fall utan deras förvållande skulle blifva olycklig; och det är endast om konungen vill företaga något, som innefattar ett brott emot regeringsformen, som den dragande departementschefen har plikt att vägra sin kontrasignation och nedlägga sitt ämbete. Den allmänna konstitutionella utvecklingen i vår tid godkänner emellertid alldeles icke ett sådant förhållande, och oberoende af den juridiska ansvarsfrihet, som må tillkomma statsrådets ledamöter, gör den allmänna meningen dem politiskt ansvariga, icke blott för rådslagen utan äfven för besluten, i det man tillämpar den grundsats, som i den danska grundlagen fått ett bestämdt uttryck, då där säges, att ministrarne äro ansvariga för regeringens förande. Häruti gör man, enligt min åsikt, äfven rätt så till vida, att en statsrådsledamot icke bör anses skyddad för politiskt ansvar blott genom en reservation, så framt densamma ej åtföljes af en afskedsansökning. Ett steg i riktning att åstadkomma solidaritet inom statsrådet har jag" trott ligga i införandet af statsministersämbetet, då jag ansett, att den, som af konungen nämnes att vara statsrådets främste ledamot, därigenom äfven fått i uppdrag att arbeta på statsrådets sammanhållning till en politisk enhet, och jag kan ej föreställa mig, att någon statsminister skulle underkasta sig att stanna kvar på sin plats, därest någon eller några af hans ämbetsbröder förhandlade viktiga statssaker bakom ryggen på honom eller statsrådets öfriga ledamöter. Men finnes en konstitutionell anda inom statsrådet, så behöfves icke i själfva verket ett sådant stadgande, som konstitutionsutskottet här föreslagit. Finnes åter icke denna konstitutionella anda i konseljen, så är det fara värdt, att ett dylikt stadgande föga hjälper. Det skulle vara lätt nog att kringgå detsamma eller göra det overksamt, och i ingen händelse lärer man vilja eller kunna förbjuda konungen att personligen afhandla med personer utanför statsrådet och tala om vare sig inländska eller utländska angelägenheter. Det vore detsamma som att vilja förbjuda en riksdagsman att tala om allmänna angelägenheter

annat än till kammarens protokoll eller genom sin röstsedel. Icke heller lärer man kunna förhindra, att det fästes vikt vid konungens uttalade ord och mening, äfven om detta icke skett i legalt bindande form, då hvar och en vet, att konungen äger rätt och makt att genomföra sitt beslut, såvidt detsamma ej är stridande mot grundlagen. Det konstitutionella bandet på konungen måste bestå däruti, att han vet, att i händelse han skulle vilja sätta i verket något beslut, som konseljen ej finner öfverensstämma med det allmänna bästa, konseljen afgår och han måste vara beredd att skaffa sig ett nytt statsråd.»

Den hetaste dust, som regeringen vid denna riksdag hade att bestå, var i fråga om skjutsskyldigheten, hvars aflyftande från jordbruket regeringen hade föreslagit. Propositionen, kontrasignerad af Thyselius, försvarades af honom i andra kammaren på ett utmärkt sätt samt af Ahlströmer och mig i första kammaren. Här förespeglades, att ett bifall till propositionen skulle genom dess orättvisa framkalla ett bittert missnöje i landet, och på samma gång uttalade man misstroende till regeringens beräkning af kostnaderna samt tyckte att resandes bekvämlighet icke blifvit nog tillgodosedd. Hetsigast yttrade sig min vän Carleson, som kallade förslaget ödesdigert och däraf förutspådde de betänkligaste följder. Förslaget antogs med 65 röster emot 59, och utgången hade således berott på rösterna af de sju statsråd, som tillika voro ledamöter af kammaren.

I andra kammaren fördes regeringens talan af Thyselius och Forssell. Framgången där var icke oviss, men anfallen desto skarpare. Nästan alla landshöfdingarne i båda kamrarna uppträdde emot förslaget och i den andra Adlercreutz med mycken häftighet, ehuru han såsom landshöfding förut afgifvit ett utlåtande, som för förslaget var gynnsamt. Han ansåg nu förslaget så orimligt, att han icke kunde tro, att civilministern allvarligt menat att få det antaget. Detta höll på att stå Adlercreutz dyrt, ty det sattes starkt i fråga, att han skulle mista tjänsten, hvilket likväl afböjdes af Thyselius och mig, med afseende dels å Adlercreutz' stora förtjänster, och dels å betänkligheten att straffa ämbetsmän för deras yttranden såsom riksdagsmän, hvaraf följden kunde blifva, att inga ämbetsmän vidare blefve valda till riksdagsmän. Sedan förslaget blifvit lag, har man knappt hört en halfdragen anda om alla de olyckor och missnöjen, som man däraf förutspått.

Thyselius gaf kort efter afgörandet i kamrarna en middag för landshöfdingarne. En liten dotterdotter till honom roade sällskapet efter måltiden med sitt naiva prat men väckte på en gång en allmän förstämning, då hon med djupt allvar utropade: »Dusse lof, att sussen gick.» Ännu i dag instämmer jag med flickan.

Det af landtmannapartiets delegerade utarbetade förslaget till

försvarsväsendets ordnande undertecknades af 104 medlemmar af partiet och framlades för riksdagen såsom motion. Efter behandling i ett särskildt utskott, som i förslaget gjorde åtskilliga förbättringar, föredrogs saken den 6 maj i kamrarna. Vid debattens början förklarade jag i andra kammaren, att regeringen måste iakttaga en tillbakadragen och afvaktande ställning, då det var i fråga, att riksdagen skulle taga initiativet i ett ämne, om hvilket, efter hvad i trontalet yttrats, regeringen trott ytterligare meningsbrytningar oundvikliga, innan enighet kunde vinnas, hvarjämte jag framställde åtskilliga anmärkningar emot det föreliggande förslaget men erkände, att det ägde verkliga förtjänster, och förbehöll Kongl. Maj:t dess rätt till fri pröfning af frågan i hela dess vidd.

Hamilton yttrade i första kammaren, att »i hela den civiliserade världen utom Sveriges gränser icke finnes en ministär, som en enda dag skulle kvarstanna på sin plats, om representationen visade honom den missaktning att till hans upplysning och vägledning kasta till honom en skrifvelse med det ursprung, som det föreliggande förslagets». Dessa ord hade mera sin grund i Hamiltons missaktning för både ministären och landtmannapartiet än i det förevarande sakförhållandet. Landtmannapartiet ville utan någon missaktning mot regeringen uttala, huru långt det ville gå på den af regeringen antagna grunden af 1873 års kompromiss, och om detta fanns antagligt, borde ursprunget från landtmannapartiet alldeles icke utgöra något skäl till förkastelse. Men visserligen vore det ett fullgiltigt skäl för en ministärförändring, om ett sådant förslag af hela riksdagen antagits, emedan det visat, att regeringen alldeles misstagit sig i sin uppfattning, att något resultat omöjligen kunnat så snart uppnås, och att de krafter, som förmått åstadkomma resultatet, också borde få utföra verkställigheten. Men det lät också tänka sig, att riksdagen förhastadt kunde antaga sådana grunder, som icke läto sig tillämpas utan fara för rikets ekonomiska ställning eller som afsågo inrättandet af ett försvar, som vore sämre än det vi ägde, och det kunde då blifva ministärens fosterländska plikt att stanna kvar för att underkänna riksdagens beslut. Först om förslaget befanns möjligt, vore tiden inne för ministärens afgång. Inom konseljen voro vi ock ense om att icke på förhand framställa förslagets öde såsom en kabinettsfråga, desto hellre som det i själfva verket knappt fanns någon, som trodde på att kamrarna skulle komma att förena sig om samma beslut. Tvärt om beslöto vi att intaga en neutral ställning och icke deltaga i omröstningen.

Under debatten yttrade Hamilton bland annat: »Hade regeringen vid förra riksdagen med verkligt allvar och kraft drifvit på frågan, hade vi nu haft den beväringslag, som då af Kongl. Maj:t föreslogs, och därigenom ägt en fast grund, på hvilken man sedan kunnat bygga.»

Härpå svarade jag: »Grefve Hamilton har ingen rätt att betvifla regeringens

allvar men har rätt att döma om dess kraft, huru han behagar. Att döma af det yttrande den värde grefven fällde vid sitt afsked från kammarens talmansstol, skulle den kraft regeringen underlåtit utveckla bestå däruti, att ministären borde hafva gjort värnpliktslagens antagande till en kabinettsfråga. För min del har jag aldrig kunnat finna, att det skulle erfordras någon kraft för att framställa en kabinettsfråga. Tvärt om vill det förefalla mig, att detta är ett af de lättaste sätt för en regering att lösa en svår uppgift, -- om den lösningen annars kan anses tillfredsställande, ty antingen vinner regeringen därigenom sitt mål och saken får framgång, då det alltid kan vara en tillfredsställelse för densamma att hafva vunnit, eller också misslyckas det, och regeringen får då afgå; och i mina ögon kan det icke anses annat än för en lycka att få falla för en sak och få afgå från en föga afundsvärd plats på en så fullt berättigad grund, som det är, sedan en kabinettsfråga är framställd. Jag tror likväl, att i ett konstitutionellt land och Sverige i synnerhet det är en skyldighet för en ministär att icke framställa sådana frågor utan att tänka på de konsekvenser, som däraf skulle följa. Jag tror, att man icke känner landtmannapartiets skaplynne riktigt, om man antager, att det i sådana frågor skulle böja sig för en ministärs förklaring, att den skulle afgå, därest den icke vann bifall. Jag tror tvärt om, att det partiet går sin egen väg, utan afseende på de personer, som sitta i konungens konselj. Men skulle det, därför att en fråga fallit, efter någon vanlig konstitutionell uppfattning vara berättigadt, att en ministär, som i den ena kammaren fått bifall till sitt förslag och en så stor minoritet i den andra kammaren, att den hade en numerisk öfversikt af riksdagens personal i sin helhet, afginge endast till följd af ena kammarens majoritets beslut?»

Detta svar, som afgafs ögonblickligt efter Hamiltons yttrande, lärer uttalats med en hos mig ovanlig ton af harm. som ännu icke hunnit lugna sig, och det uppstod därför en stor nyfikenhet om huru Hamilton därpå skulle svara. Han anmälde sig ock genast men hann icke få ordet samma förmiddag, och till aftonens plenum voro både kammarens och läktarens bänkar fullsatta.

Denna gång föll Hamilton undan. Han erkände, att ordet *allvar* var illa valdt. Han hade begagnat det endast såsom ett uttryck af sin öfvertygelse, att om jag till försvar för det nämnda förslaget användt hela den förmåga och hela det stora inflytande, som jag ägde, så trodde han, att jag hade kunnat besegra motståndet af de ganska få röster, som inom representationen röstade emot detsamma. Tillika förklarade han, att det var långt ifrån hans tanke att med de afskedsord, han vid förra riksdagen yttrat, syfta på en kabinettsfråga. Om Hamilton hade sagt, att min förmåga och mitt inflytande voro för små för att vinna ett resultat, så hade han kommit sanningen närmare, men mitt samvete fritog mig för att icke hafva användt hvad jag däraf ägde.

Landtmannapartiets förslag erhöll i första kammaren uti en punkt icke

mindre än 56 röster mot 64 men skulle efter all anledning icke nått till samma röstetal uti åtskilliga andra punkter, som efter den förstas utgång afslogos utan votering. I andra kammaren bifölls det af 102 röster och hade sålunda icke förvärfvat flera röster än motionärernas egna.

Riksdagen i öfrigt aflopp tämligen fredligt. I andra kammaren fick Hedin till mig framställa en interpellation om anledningen till regeringens overksamhet i fråga om lagstiftningen för försvarslösa, hvilken jag besvarade i ett längre anförande, visserligen icke till Hedins belåtenhet men efter hvad jag tror till kammarens i öfrigt.

Statsrådet Alströmer, som var sjuklig och uppnått pensionsåldern, fick sitt afsked beviljadt den 4 juli och efterträddes af expeditionschefen i ecklesiastikdepartementet von Steyern. Alströmer var en erfaren ämbetsman, lika klok som redbar, en sant frisinnad statsman, och skulle varit en god talare, om han haft en kraftigare stämma. Hans förlust blef fullt ersatt genom Steyern, som i alla afseenden är en första klassens man.

Omedelbart efter riksdagen hade äfven Carlson tillkännagifvit sin önskan att lämna det högst betungande ecklesiastikdepartementet. Han uppgaf därför ingen annan anledning, än att han kände sina krafter tröttas. Han lofvade likväl att stanna kvar öfver årets kyrkomöte men var angelägen, att icke hans anmälda önskan om afsked dessförinnan skulle blifva bekant, emedan detta skulle betaga hans ord vid mötet hela dess vikt. Underhandlingar inleddes emellertid om efterträdare, först med landshöfding Edelstam, som vägrade, och sedan med frihetstidens häfdatecknare, professor K. G. Malmström i Upsala. Honom kände jag af gammalt från studenttiden till följd af mitt umgänge med hans broder skalden, och han hade varit informator på Stjernholm för mina yngre bröder. Där hade han fått en ögonsjukdom, som tvingade honom att lägga bort boken. Med en ovanlig energi grep han sig då an med landtbruk och blef inspektor på Stjernholm till min fars fulla belåtenhet. Efter ett par år blefvo ögonen bättre, och han återgick då till studierna, som han med känd framgång bedref. Malmström var äfven ganska obenägen att blifva statsråd, men med tillhjälp af Carlsons och Forssells öfvertalningsgåfvor, lät han slutligen därtill förmå sig. En plikttrognare människa har jag icke känt. Carlsons afsked och Malmströms utnämning skedde icke förrän den 1 november och väckte då en stor öfverraskning hos allmänheten, som ingenting anat och nu mycket undrade öfver anledningen, då man hade den föreställningen, att Carlson älskade makten. Han ansågs så slug, att han förutsåg ministärens fall och därför, likt en huskatt, öfvergaf huset före eldsvådan.

I juli månad, medan kungen var i Norge och jag förestod utrikesdepartementet, fick Stockholm besök af Förenta staternas förre president Ulysses Grant. Rykten hade föregått om, huru han i Europa på förut besökta ställen hade uppträdt med anspråk på att behandlas såsom en kunglig person, ehuru han numera var blott general och i sitt hemland säkerligen icke kunde bemötas annorlunda. I England skulle man dock hafva gått honom till mötes efter önskan. Men då han kom till Paris ville man icke härpå ingå. Då han blef bjuden till middag af utrikesministern, lät han svara, att han skulle komma men med villkor, att han placerades framför alla ambassadörerna, hvilket hade till följd, att inga ambassadörer bjödos. I Köpenhamn vägrade han att göra första visiten hos utrikesministern och reste därifrån utan att hafva gjort dennes bekantskap. Kungen förbjöd mig, före sin afresa till Norge, att göra Grant första visiten, hvilket jag eljest gärna skulle gjort såsom en hyllning åt en man, som spelat en världshistorisk roll i kriget för slafveriets afskaffande.

Emellertid kom han nu till Stockholm, och hvarken gjorde han eller jag den andre visit. Men amerikanske ministern gaf en supé för Grant, till hvilken äfven jag blef inbjuden, och där blefvo vi föreställda för hvarandra. Vår bekantskap kunde dock icke blifva förtrolig, redan af det skälet, att han icke talade annat än engelska, hvaruti min öfning var snart sagdt ingen. Han gjorde för öfrigt icke på mig något sympatiskt intryck, och ännu mindre hans fru. Vid uppbrottet tog han sin fru under armen och gjorde sin rund med nådiga afskedsnickar till hvar och en af sällskapet.

Dagen därpå skref jag en biljett till honom och bjöd honom på middag. Han svarade, att han var ledsen, att han måste resa just den dagen, som middagen var utsatt, och skickade mig jämte brefvet sitt kort. Jag hade således fått hans kort först och kunde med godt samvete skicka mitt tillbaka.

Min hustru och jag, som detta år icke tagit något sommarställe, gjorde i stället under augusti och halfva september en resa. Med ångbåt foro vi först i det härligaste väder till Lybeck. Därifrån till Köln, hvarest vi påträffade upsalasångarne, som firat sina triumfer i Paris och nu skulle göra en färd på Rhen. Vi gingo sedermera tillsammans med dem, ett stycke uppför floden på en af de stora ångbåtarna, med 600 passagerare, bland hvilka entusiasmen blef stor, då studenterna i de hvita mössorna slöto sig tillsammans och började sjunga. Bland annat ägnade de mig en sång och en hälsning, som jag besvarade. Detta väckte mycken uppmärksamhet hos de andra passagerarne, af hvilka många, i synnerhet amerikanska familjer, sedan sökte vår bekantskap. Några förklarade sig ovillkorligen skola resa till Sverige för att ännu en gång få höra något så vackert och skaffade sig uppgift, huru de

skulle kunna från den svenska musikhandeln erhålla de förtjusande sångerna. En fru skickade sedan till Caroline från Amerika en af henne författad bok till minne af denna dag. Vi trodde, att den skulle innehålla hennes senaste reseintryck, men funno i stället en roman, med titeln Seola, som var förlagd i tiden före syndafloden.

Från Rhen foro vi till Schweiz, och efter besök i Luzern och Interlaken stannade vi åtta dagar hos Carolines ungdomsvän, friherrinnan Ramel, född Dardel, och bodde i hennes châlet nära Neuchâtel. Härunder gjorde vi som hastigast bekantskap med en del af Neuchâtels aristokratiska familjer, hvaraf många öfver sommaren bodde uppe i Jurabergen. Hos dem alla förmärktes en stark animositet emot det radikala partiet, som då var vid makten. Så vidt jag kunde utröna, var likväl deras missnöje till en stor del af personlig art och grundade sig mera på att vara uteslutna från deltagande i styrelsen än på några vidtagna regeringshandlingar, af hvilka flera föreföllo mig både energiska och kloka. Sedan begåfvo vi oss till Lausanne och Ouchy. Därifrån hade vi ämnat oss till Vevay och landvägen öfver S:t Maurice och Chamounix till Genève men fingo en så vild längtan efter våra bref från Sverige, som skulle ställas till Genève, poste restante, att vi styrde kursen direkte dit. Vi ankommo sent en lördagsafton till Genève och underrättades på söndagsmorgonen, att man den dagen icke kunde få ut några bref. Jag kunde icke tro detta vara absolut omöjligt och gick därför själf till posten, där jag slutligen fick reda på en posttjänsteman, som var mycket höflig men försäkrade mig, att om jag ville betala 100,000 francs kunde jag icke få ut mina bref på söndagen. Emellertid togo vi platser på en diligens, som afgick på måndagen en timme efter postens öppnande, men fingo då icke ut några bref. Man lofvade att skicka dem efter oss till Chamounix senare på dagen, men icke heller där fingo vi några, lika litet som vid återkomsten till Genève. Medelst telegramväxling fingo vi dock reda på att flera bref blifvit skickade dit från Sverige och däribland ett, som var angeläget för underhandlingarna om ny ecklesiastikminister. Någon tid efteråt bars i Stockholm till mig ett bref, adresseradt till dåvarande ryske ministern härstädes »de Giers», och då jag öfverlämnade det till honom, sade han, att en familj med mitt namn hade gjort honom mycken olägenhet, till följd däraf, att den ofta fått sig tillsända, på landet långt från staden, Giers' bref, medan han var rysk minister i Genève. Möjligen hade nu våra bref gått samma väg, men sannolikast hade de stannat i Chamounix. Detta var den enda gång, som jag icke riktigt fått mina bref. Hela vår resplan i Schweiz hade emellertid blifvit förryckt genom denna breffråga.

Från Genève foro vi till Paris och bodde där i fjorton dagar hos Sibberns. Ingen af oss hade förut varit i Paris, och vi hade således mycket att se men beklagade, att vi icke fingo se det i hvardagslag utan uppfylldt af främlingar under den stora världsexpositionen. Den politiska och diplomatiska världen

fick jag se på en storartad mässa i Notre Dame årsdagen efter Thiers' död.

På hemvägen från Paris stannade vi i Liège, därifrån jag tänkt göra en utflykt till Tongres, i hvars grannskap skola finnas ruiner efter ett slott Geer, beläget vid floden af samma namn och därifrån släkten De Geer hämtat sitt. En öfverväldigande värme förmådde mig likväl att afstå från nöjet att besöka den gamla stenhögen efter mina förfäder, som jag kanske i alla fall aldrig kunnat finna. I stället sökte jag i den antikvariska bokhandeln samla minnen från släktens forntid. Till Stockholm återvände vi sedan sjöledes från Lybeck, nöjda både med resan och att hafva kommit hem.

Vid denna tid började en svår ekonomisk kris inträda i Sverige. Orsakerna voro bland annat dåliga konjunkturer för järn och skogsprodukter men allramest det omåttliga byggandet af enskilda järnvägar, som slukat alla penningetillgångar. Bankerna hade bundit sina kapitaler i dessa dåliga valutor, som icke kunde realiseras. Alla affärsmän vände sig nu till staten med anspråk om hjälp och ville, att den skulle inköpa snart sagdt alla enskilda järnvägar eller åtminstone låna dem behöfliga penningar på billiga villkor. 1879 års riksdag blef till följd häraf företrädesvis en finansriksdag. Redan statsregleringen var i anseende till minskade statsinkomster förenad med stora svårigheter, dem Forssell med mycken skicklighet sökte besegra, hvilket dock icke kunde ske utan förhöjning af vissa indirekta skatter. Det var för öfrigt han, som under denna riksdag spelade regeringens första stämma, och jag sekunderade honom efter bästa förmåga. Forssell var en afgjord motståndare mot förslagen, att staten skulle träda emellan för att hjälpa de skuldsatta storindustrimännen och ännu mera emot att staten skulle köpa de enskilda järnvägarna. Han ådrog sig härigenom hos majoriteten i första kammaren mycken förbittring, hvilken ännu mera ökades af hans förslag att indraga privatbankernas rätt att utgifva femkronesedlar. Denna sista åtgärd gjorde honom däremot populär i andra kammaren, som alltid haft ett horn i sidan till privatbankerna. Indragningen af femkronesedlarna blef ock genomförd, men trycket af den förtviflade ställningen blef slutligen så starkt, att regeringen måste bekväma sig till att föreslå dels inköp af Hallsbergs--Motala--Mjölby järnväg och dels anvisande af en järnvägshypotekslånefond, dock så ordnad, att staten därpå ingenting gärna kunde förlora.

Den med fruktan blandade oviljan emot Forssell var så stark, att flera af första kammarens mest betydande ledamöter kommo till mig och sade, att det var nödvändigt att aflägsna Forssell ur konseljen, om regeringen skulle finna något tillmötesgående af representationen. Jag svarade härpå, att då Forssell, åtminstone offentligen, icke gjort något utan efter samråd med mig och med mitt fullkomliga gillande, så kunde jag icke bidraga till att skilja

Forssell ur konseljen utan att själf följa med.

På vanligt sätt ville landtmannapartiet underlätta statsregleringen med att nedsätta det ordinarie vapenöfningsanslaget för indelta arméen med en hel million men interpellerade försiktigtvis mig, om jag skulle upptaga detta såsom ett misstroendevotum, och då jag svarade, att jag gjorde så, lät man frågan falla.

Från mitt departement utgingo under denna riksdag ett lagförslag om afledning af vatten, som vann riksdagens godkännande, och två af kyrkolags natur, det ena om tillsättning af prästerliga tjänster och det andra om förbrytelser af präst. Båda dessa förföllo genom afslag af andra kammaren, som fann dem alltför hierarkiska. Vid en senare riksdag blefvo likväl lagar af nästan samma innehåll antagna.

Jag fann 1879 års riksdag allt igenom otreflig, till följd af de oblygt framträdande enskilda intressena. Men den slutade bättre än jag vågat hoppas. De motsatta anspråken togo ut hvarandra, såsom vid förkortning af bråk i aritmetiken, och man lyckades bereda den allra nödvändigaste hjälpen utan att inleda staten i någon äfventyrlig finanspolitik. Det egna intresset är det, som innerst styr alla klasser såsom sådana; och detta må vara i viss mån berättigadt, men orätt är att vilja fritaga sin egen klass från egennytta, då man därför debiterar de andra. Man sparar icke på klander af böndernas egennytta, som likväl inskränker sig till att de vilja befrias från de bördor, hvarmed staten företrädesvis trycker dem, under det de högre klasserna såsom sin rätt yrka, att staten skall lämna dem positiva förmåner och ersätta dem deras på enskilda spekulationer förlorade rikedomar. Detta var den reflexion, som för mig utgjorde behållningen af 1879 års riksdag.

Jag hade länge önskat att blifva justitiedepartementet kvitt, emedan jag fann mig icke hinna med att jämte statsministersämbetet så som sig borde sköta ett departement, där stora lagstiftningsfrågor förekommo. De kandidater, till hvilka jag vändt mig, såsom Berg, Almqvist och justitierådet Rabe, hade emellertid afböjt att åtaga sig befattningen, hvarför jag måst tillsvidare behålla den. Men vid ett tillfälligt sammanträffande med Almqvist fann jag, att han ändrat åsikt, och då nu Lagerstråle efter riksdagens slut fullföljde sitt gamla beslut att afgå, så snart han uppnått pensionsåldern, så lät Almqvist den 6 juni 1879 sig utnämnas till justitieminister, och jag öfvertog Lagerstråles konsultativa statsrådsplats, med bibehållande af statsministersämbetet.

En del af sommaren fick jag nu åter tillbringa med familjen på Truedstorp,

som blifvit ledigt från sin hyresgäst. Här tog jag ännu en gång upp min vittra penna, som varit nedlagd omkring trettio år, med undantag af en uppsats i Literärt album för 1878. Nu sköt min gamla kärlek för teatern ett nytt skott, och jag författade ett dramatiskt stycke under titel: *Grefve Lillie*, som någon tid legat mig i tankarna. Det hade nämligen fallit mig in att dramatiskt behandla representationsförändringen och de sinnesstämningar, som densamma uppväckte hos personer inom olika fraktioner af adeln och andra samhällsklasser. Under den djupaste anonymitet lät jag genom F. A. Dahlgren erbjuda denna pjes till uppförande åt kungl. teaterstyrelsen, men den blef icke antagen, hvarefter jag påföljande året lät utgifva den på trycket. Kritiken yttrade därom vidt skilda omdömen, liksom gissningarna på olika författare voro många, såsom på kungen, Henning Hamilton och mig m. fl. Sedan har jag sett R. von Koch i bokkataloger uppgifven såsom den sannskyldige. Jag var själf så nöjd med mitt verk, att jag ansåg det icke hafva blifvit tillbörligen uppskattadt, och tillskref detta dels att det skildrade specifikt adliga känslor, som icke utom ståndet kunde rätt uppfattas, och dels att en tidningsskrifvare var framställd i en ogynnsam dager och man oriktigt föreställde sig, att jag därmed afsett en typ för pressens män i allmänhet.

1880 ÅRS RIKSDAG OCH AFSKEDET FRÅN STATSMINISTERSBEFATTNINGEN.

Kungen hade, i öfverensstämmelse med Hamiltons och flera militärers råd, satt i fråga, att värnpliktslagen skulle åter framläggas så väl till 1878 som 1879 års riksdag, men jag hade lyckats afböja det, öfvertygad som jag var, att landtmannapartiet icke skulle vika från sin föresats att icke gå in på någon förändrad organisation af arméen, med mindre än att på samma gång definitivt beslöts, att indelningsverket och grundskatterna skulle upphöra. Förrän landtmannapartiets eget arméförslag hade fallit vid 1878 års riksdag, skulle det i alla händelser varit fruktlöst att lägga fram en isolerad värnpliktslag, och föga gynnsammare var tidpunkten 1879, då förbittringen öfver detta förslags förkastande ännu var liflig och den ekonomiska krisen upptog alla tankar. Jag kunde emellertid icke helt och hållet förneka giltigheten af konungens åsikt, att det var regeringens skyldighet att för riksdagen framlägga samhällets oundgängliga behof och låta riksdagen bära ansvaret, om de icke tillgodosåges. Sedan Lagerstråle och Carlson, som bestämdt motsatt sig en proposition om värnpliktslagen, lämnat konseljen, förklarade jag därför för kungen, att ehuru jag hade föga förhoppning om framgången, vore jag beredd att göra ett ytterligare försök och sålunda tillstyrka en lag, hvarigenom beväringsåldern men icke fredsöfningen utsträcktes, dock under förbehåll att få afgå, i händelse försöket misslyckades. Kungen medgaf detta och sade sig hoppas framgång, om jag gjorde mitt kvarstannande till insats. Chefen för landtförsvarsdepartementet gick därefter i författning med att revidera det gamla lagförslaget.

Genom denna lag, som nu föreslogs 1880 års riksdag, skulle inga större uppoffringar än förut under fredstid utkräfvas, men åt arméen skulle beredas en högst betydlig förstärkning i krigstid, med fullt vapenöfvadt manskap, genom dem som varit soldater men före den långt utsträckta värnpliktsålderns slut återgått till andra yrken.

Regeringen blef sedan klandrad för det den icke på förhand rådgjort sig med

riksdagsmän och känt sig för, huruvida förslaget hade att påräkna någon framgång, i stället för att låta det komma som ett åskslag från en klar himmel. Detta hade varit befogadt, om regeringen icke varit besluten att gå fram med förslaget, äfven om det icke hade utsikt att antagas. Men nu var det att förutse, att om man frågat riksdagsmän af andra kammarens majoritet till råds, så skulle de på det lifligaste hafva afstyrkt förslagets framläggande; ty att de helst önskade slippa det, var otvifvelaktigt, och trycket på dem skulle naturligtvis förminskas, om dess ledande män kunde åberopa, att de på förhand varit tillfrågade men afstyrkt.

Ehuru inga åtgärder vidtagits för att förhemliga regeringens plan, tycktes det vara en öfverraskning för den stora allmänheten, då beslutet i trontalet förkunnades. Det väckte dock till en början icke något utomordentligt uppseende, och efter hvad jag kunde förmärka hoppades andra kammarens ledande män, att man tyst och stilla skulle kunna förkasta förslaget, utan att däraf skulle uppstå andra följder, än att möjligen krigsministern afginge, hvaruti man icke såg någon stor skada. För att förekomma, att landtmannapartiet med en sådan uppfattning skulle på någon sammankomst utan tvekan fatta beslut om afslag på lagen, hvarefter jag väl visste, att allt vidare ordande tjänade till ingenting, beslöt jag att redan vid remissen af den kungliga propositionen framhålla frågans politiska betydelse. Denna tanke fick jag emellertid icke förrän om natten förut. Det framstod då för mig, huru viktigt det var, att allt, som möjligen kunde bereda framgång åt värnpliktslagen ensam, nu försöktes, så att, om detta ändå misslyckades, det skulle blifva klart för första kammaren, att om man önskade arméfrågans lösning, så var det nödvändigt att antaga landtmannapartiets grundvillkor. Jag fick nu knapp tid att öfvertänka lydelsen af den kabinettsfråga jag ville framställa och som jag på förmiddagen före plenum meddelade kollegerna i statsrådsberedningen. Däremot hann jag icke att på förhand jämväl underrätta konungen, hvilket jag icke heller ansåg nödvändigt, då han visste, att saken tidigare eller senare på riksdagen skulle af mig förklaras för en afgångsfråga. Jag skulle icke heller därifrån kunnat afstå, ifall kungen i det afgörande ögonblicket fått betänkligheter, enär jag ansåg rättigheten för en statsminister att själf bedöma, huruvida ett riksdagens beslut bör föranleda hans afgång, icke kunna honom af konungen frånhändas.

Mitt förslag till yttrande gillades af alla statsrådets ledamöter, som förklarade sig vilja följa med mig upp i plenum för att därmed ådagalägga, att de ville stå och falla med mig. Jag sökte afvända detta och framhöll, att saken i sitt närvarande skick icke vore af så stor betydelse, att den borde föranleda till hela ministärens afgång, och att en af de fördelar jag påräknat af statsministersinstitutionen var, att ombytena för politiska frågors skull i allmänhet skulle kunna inskränkas till statsministern och vederbörande departementschef. Man ville dock ej gå in härpå, utan alla följde med mig

upp i andra kammaren, med undantag af Almqvist och Steyern, som hade förhinder, dock icke politiska.

Efter att hafva fått ordet i kammaren och framhållit värdet och vikten af värnpliktslagen, slutade jag med följande ord: »Försmås nu emellertid äfven denna utväg och förkastas detta af Kongl. Maj:t nu framlagda förslag, så måste jag bekänna, att det är slut med min uppfinningsförmåga i afseende å hvad som i rikets viktigaste angelägenhet under nuvarande förhållanden är att företaga. Och att alldeles nedlägga hela saken och låta den hvila till en obestämd framtid, anser jag, efter allt hvad som däri passerat, vara hvarken regeringen eller riksdagen värdigt. Jag anser det icke heller vara förenligt med den omsorg, som de äro skyldiga att ägna åt rikets trygghet och själfständighet.»

Detta väckte stor uppståndelse och beklagades genast af ett par talare ur landtmannapartiet.

Till middagen var hela statsrådet bjudet till kungen på slottet. Så snart kungen kom ut till gästerna, gick jag honom till mötes, och med en känsla, att jag brustit i skyldig grannlagenhet, som icke förut underrättat honom om hvad jag ämnade göra, berättade jag nu hvad som passerat i andra kammaren. Han syntes öfverraskad men icke obelåten och sade ingenting till mig om att han borde fått veta det förut.

Det spridde sig snart, att bönderna voro alldeles obenägna att antaga värnpliktslagen. Jag ville då försöka att underhandla med dem, och som jag bland dem alla hade största förtroendet till Karl Ifvarsson, af hvilken jag alltid fått öppet och ärligt besked, då jag vändt mig till honom, skref jag nu en biljett och bad honom om ett samtal samt öfverlämnade till honom själf att afgöra, om han ville taga flera med sig. Han kom ensam och sade, att han talat med ett par af sina vänner och bland dem den betydande skåningen Ola Andersson i Burlöf men funnit dem ännu mera omöjliga än han själf. Han förklarade, att ingen af landtmannapartiet skulle kunna förmås att rösta för förslaget och därmed öfvergifva partiets en gång intagna ståndpunkt. Själf vore Karl Ifvarsson visserligen icke så ifrig att blifva af med grundskatter och indelningsverk, men han var desto mera rädd för värnpliktens ökande och visste, att samma fruktan var allmänt utbredd i landet. Mina invändningar, att regeringens förslag icke skulle medföra någon ökad tunga i fredstid och att man med bifall därtill kunde köpa några års ro för vidare anspråk, voro förgäfves, och på samma gång som han var döf för alla öfvertalningsförsök, uttalade han sin och sina vänners ledsnad, att jag fäste en så afgörande vikt vid frågan, emedan de ogärna och med ledsnad såge, att anledningen till min afgång skulle kunna läggas landtmannapartiet till last, ehuru de väl eljest kunde hafva skäl att önska en regering, för hvilken de icke ansågo sig

behöfva hafva så mycket undseende som för mig i frågor om anslag.

Jag fann snart Karl Ifvarssons uttalade uppfattning bekräftad från flera håll och blef öfvertygad, att om icke några under riksdagen inträffade händelser och påtryckning från andra samhällsklasser kunde verka till något förändrade åsikter, vore icke att hoppas på framgång, hvars enda möjlighet således berodde på ett uppskof med afgörandet. Jag bad därför Lagerstråle, som var ordförande i lagutskottet, att motverka ett omedelbart företagande af denna fråga, likasom jag framhöll önskvärdheten, att de, som icke ville bifalla förslaget, dock hellre än om ett rent: afslag ville förena sig om några modifikationer däruti, t. ex. genom att något inskränka beväringsklassernas antal. Ett sådant förslag, antaget af riksdagen, skulle kunna slå en brygga för mig att kvarstanna, i händelse man fann detta önskligt. Lagerstråle framkastade ock något i denna riktning endast såsom sin egen tanke; men det uppfattades genast såsom en förkänning af regeringen och väckte ond blod inom första kammaren, som alls icke ville höra talas om några emot andra kammaren tillmötesgående modifikationer.

Under tiden gingo de öfriga riksdagsärendena sin jämna gång. Med Almqvist hade konseljen onekligen fått förstärkning af en effektiv justitieminister. Han grep verket an med lika mycket kraft som mod och var vida mindre undfallande än jag varit för Högsta domstolens kritik och andra fina juristers teoretiska betänkligheter. I synnerhet var detta fallet med hans förslag till lag om inteckning i järnväg, som satte mig i någon förlägenhet, emedan det till en del hvilade på grunder, som blifvit underkända i ett af mig kontrasigneradt och till 1879 års riksdag framlagdt förslag. Jag måste nu emellertid foga mig efter Almqvist, hvars förslag löste frågan på ett synnerligen praktiskt sätt och gick igenom vid riksdagen, utan att den i öfverensstämmelse därmed utfärdade lagen sedan visat sig medföra den af juristerna befarade oredan.

Ännu kinkigare var frågan om civilt äktenskap för dem, som till namnet tillhörde svenska kyrkan men icke begått nattvarden. Flera så väl kyrkliga som juridiska auktoriteter, dock icke Högsta domstolens pluralitet, ansågo en lag härom vara af kyrkolags natur, och ecklesiastikministern yrkade, att kyrkomötet därom skulle höras, men härpå ville Almqvist icke ingå. Båda hotade med att afgå. För att undvika en konflikt föreslog jag att uppskjuta hela frågan eller ock göra en formell ändring i förslaget, hvarigenom kyrkomötets hörande ostridigt skulle erfordras, men icke heller härom ville Almqvist höra talas. Jag ansåg, att Almqvist hade rätt, och kunde därför icke annat än instämma med honom. Proposition afläts i öfverensstämmelse med hans mening, sedan jag förmått Malmström att åtnöja sig med en reservation till statsrådsprotokollet. Riksdagen antog förslaget, ehuru regeringen inom första kammaren hotades med riksrätt, om den promulgerade lagen utan

kyrkomötets samtycke.

Vidare fick Almqvist fram en lag om vattenrätten och en ny växellag.

I fråga om vattenrätten drabbade jordbrukarintresset och vattenverksintresset i strid mot hvarandra. Det förra hade öfvervikt i andra kammaren och det senare i första kammaren, men slutligen antogs lagen med någon försämring af Kongl. Maj:ts proposition.

Växellagen var ett stycke praktisk skandinavism, för hvilken jag intresserat mig. Riksdagen hade, med anledning af en Bergströms motion vid 1876 års riksdag, i en skrifvelse uttalat önskan om åtgärder för att åstadkomma en gemensam handelslag för de tre skandinaviska rikena, och efter en vidlyftig korrespondens med danske justitieministern Nelleman, hade vi kommit öfverens, att jag skulle taga initiativet med att till en början föreslå en gemensam växellag. En kommitté tillsattes därefter i hvartdera landet, och Bergström blef själen i den svenska, som sammanträdde med den danska och norska. Resultatet vanns, och lika lydande växellagar för Sverige, Norge och Danmark kommo till stånd, utan större svårigheter vare sig hos regeringarna eller representationerna.

Ett par af Almqvist utarbetade lagförslag, om vatten och brödstraffets afskaffande och om offentlighet vid underrätter, hunno icke af Högsta domstolen granskas så tidigt, att de kunde framläggas vid denna riksdag. Almqvist var icke lika slagfärdig i debatten som vid skrifbordet, och detta plågade honom så, att han, innan riksdagen var halfgången, brann af lust att komma ifrån ämbetet.

För att vrida ett af skälen ur händerna på dem, som ville afslå värnpliktslagen, framlades på min tillskyndan en kunglig proposition om en grundlagsändring, hvarigenom riksdagen erhöll rättighet att deltaga i den militära kriminallagstiftningen, hvilken förut varit konungens ensak.

Sedan riksdagsmännen varit hemma öfver påsk, återkommo bönderna, om möjligt ännu mera bestämda att förkasta lagen, hvilken de påstodo skulle väcka en allmän och farlig ovilja i landet.

Några dagar före afgörandet kom Liss Olof Larsson till mig och sade, att inom landtmannapartiet fanns knappt någon enda, som ej önskade, att jag skulle stanna kvar, och att han därför varit betänkt på någon form för ett afslag, som gjorde det möjligt att få behålla mig, såsom att lagen antogs med förbehåll, att den icke fick träda i verket förrän frågan om indelningsverket blifvit löst, eller ock att afslaget motiverades på ett sätt, som visade riksdagens goda vilja; men han tillade, att föga utsikt funnes att få majoritet för ett sådant förslag. Jag svarade, att på den punkt sakerna nu kommit,

måste regeringen yrka ett rent bifall till sitt förslag, med de modifikationer lagutskottet däruti gjort, men att jag i alla fall, för landtmannapartiets egen skull, skulle anse det fördelaktigt, att partiet icke stannade vid ett enkelt afslag.

Jag beredde mig nu blott på att falla med ära. Det var ingen lätt uppgift att i denna fråga tala i båda kamrarna. Helst hade jag velat uppträda först i den andra, emedan det i själfva verket var där, som slaget skulle vinnas eller förloras. Men genom en manöver och emot öfverenskommelsen i talmanskonferensen satte sig andra kammaren i efterhand och beslöt att företaga värnpliktslagen en plenidag senare än första kammaren för sig utsatt. Möjligen hoppades man, att äfven första kammarens majoritet skulle afslå lagen till följd af sin ovilja mot 1873 års kompromiss, och andra kammaren undginge då att ensam bära tadlet för att hafva framkallat en ministärförändring. Däremot var man öfvertygad, att om andra kammaren förut hade förkastat lagen, skulle första kammaren otvifvelaktigt bifalla den.

Jag måste således först uppträda i första kammaren och sökte därvid att så litet som möjligt beröra 1873 års skrifvelse, om hvilken nu alls icke var fråga och som jag visste i denna kammare hade så ifriga vedersakare, att regeringen skulle förlora många röster om den förklarade sig ännu vidhålla kompromissen. Jag tvingades likväl af flera talare att slutligen bekänna kort och förklara, att jag stod kvar på 1873 års grund. Detta oaktadt biföll första kammaren värnpliktslagen med betydlig majoritet, efter en fyra dagar lång öfverläggning. Innan diskussionen ännu i andra kammaren var afslutad, men sedan det var uppenbart, att frågan där skulle falla, begärde jag ännu en gång ordet i första kammaren och yttrade:

»Sedan första kammaren nu har godkänt den föreslagna värnpliktslagen, så anhåller jag att få afgifva en förklaring, som måhända kan vara behöflig för att mitt handlingssätt icke må kunna missförstås. Man skulle nämligen kunna föreställa sig, att jag icke fäster lika stor betydelse vid ett bifall af första kammaren som vid ett afslag af andra kammaren, då jag, i händelse slutet blifver sådant, kommer att begära entledigande från den förtroendepost jag bekläder. Så är icke förhållandet. Jag har flera gånger med handling visat, att jag i likartade fall icke funnit anledning att nedlägga mitt ämbete och att jag i allmänhet icke låtit mig ledas af någon öfverdrifven ömtålighet. Men en djupare anledning finnes nu. Mitt bemödande har städse varit att främja en lugn utveckling med att ställa regeringen utanför partierna och lika mycket söka stöd hos riksdagens båda kamrar genom att mellan dem medla. Men om kamrarna nu uti en fråga, som så djupt ingriper i landets viktigaste angelägenhet, ännu en gång stanna mot hvarandra i oförenliga beslut, så ser jag mig nu ur stånd att längre till någon båtnad vidhålla detta program. Möjligen kan det utföras af någon annan. Hvarom icke, så torde det vara

nödvändigt, att regeringen mera än hittills närmar sig den ena sidan eller den andra; men i ett konstitutionellt land kräfver både rikets och ministrarnes värdighet, att ett ombyte af personer föregår ombytet af grundsatser.»

I andra kammaren öppnade jag debatten med ett långt tal, däruti jag framhöll, att landtmannapartiets motstånd mot alla partiella förbättringar knappt kunde förklaras annorlunda, än att partiet gjorde sig säkert om att kunna på en gång taga allt hvad det ville och själft bestämma villkoren, men häruti kunde ligga en missräkning. Ett hänsynslöst utöfvande af makt kunde framkalla ett oväntadt motstånd. Städernas växande folkmängd komme att minska landets öfvervikt; och regeringen kunde icke behöfva frukta ett missnöje i landet genom att begagna sitt veto i en sådan fråga. Genom ett bifall till förslaget skulle landtmannapartiet däremot förvärfva berättigade anspråk på välvilja och tillmötesgående mot sina önskningar, hvilka säkerligen icke skulle svikas, om än debet och kredit icke på hvarje sida i räkenskapen kunde gå ihop. Jag påminde vidare, att ungefär samma värnpliktslag blifvit godkänd af fyra riksdagar, i sammanhang med olika arméförslag, och blifvit framlagd af landtmannapartiet själft vid 1878 års riksdag. Men ännu viktigare än den militära vore den moraliska betydelsen af ett bifall. »Vi skulle då icke längre inför utlandet erbjuda det ömkliga skådespelet af ett folk, som i femton år fört på tungan nödvändigheten af att stärka sitt försvar men ännu icke kommit öfverens om något. Att ådagalägga inför Europa, att vi vilja och ämna försvara oss, är likväl redan värdt en half armé. Och för ett lands inre förhållanden kan knappast något vara af högre värde än att det, under dagens kif och split i små frågor, någon gång känner sig genomströmmas af enighetens och gemensamhetens anda, då det gäller något fosterländskt stort.»

Mitt anförande föreföll landtmannapartiet såsom bäska piller, och A. P. Danielsson förklarade, att jag förstört min historia, därför han dock senare gjorde en ärlig ursäkt med förklarande, att han alltid skulle vörda min person och de lagrar jag skurit i svenska folkets historia samt att han skulle uppmana sina barn att göra detsamma.

Sent på aftonen andra dagen, då kammarens nästan alla ledamöter hade tillkännagifvit sin mening, begärde jag för sista gången ordet i andra kammaren och tog afsked i dessa ordalag:

»Den långa öfverläggningen har, såsom här redan blifvit sagdt, antagit egenskapen af en öppen votering, hvars utslag redan fallit. Med tanken på det inflytande, utgången sannolikt kommer att utöfva på den politiska ställningen, kan jag icke undertrycka, en känsla af vemod. Men för min person känner jag mig lättad från en tung börda.

Om regeringen hade mött ett så stort förtroende, att detta förslag blifvit antaget, skulle jag ansett mig förpliktad att ägna mina återstående krafter till att föra framåt de stora svårlösta frågor, som ligga oss alla om hjärtat. Inom några ögonblick är jag väl löst från en sådan förbindelse, och jag skall då begära att få nedlägga ett ämbete, i hvilket jag ingenting förmår uträtta.

Det är mig kärt att bland mina intryck från denna kammare få medtaga minnet af en personlig välvilja, hvarpå jag härstädes och senast i dag fått mottaga bevis. Historiens dom skall icke heller fälla mig att icke hafva menat väl med Sveriges allmoge, och jag vet med mig själf, att jag menat bäst, då jag sagt dess målsmän, hvad jag trott vara *sanningen*.»

Med anledning däraf, att en talare yttrat, att jag, som störtades just af dem, som jag hjälpt fram och understödt, hade skäl att med Cæsar utropa: Äfven du, min Brutus, afslöt Karl Ifvarsson debatten med den försäkran, att om jag blefve personligen anfallen, skulle Sveriges bönder icke vara de sista att värna mig. De voro tacksamma för hvad jag gjort, men om icke hvar och en ägde handla efter sin öfvertygelse, helst i en stor fosterländsk fråga, så vore representationsreformen icke mycket att tacka för, och i en så maktpåliggande sak som denna finge man icke af konsiderationsskäl falla undan, huru högt man vördade mig personligen. Men »i alla fall uttalar jag högt *min* vördnad för hvad herr statsministern gjort för Sveriges folk».

Därpå företogs voteringen, och värnpliktslagen afslogs med 121 röster mot 75.

Detta var den 12 april 1880, och dagen därefter ingåfvo alla statsråden sina afskedsansökningar. Men kungen, som redan förut i bref från Kristiania satt i fråga andra kammarens upplösning, i händelse af ett afslag å värnpliktslagen, fordrade nu formligen i en till mig ställd skrifvelse, att statsrådet skulle afgifva yttrande, huruvida icke en sådan upplösning borde ske, enär han förmodade, att svenska folket, riktigt upplyst om sakens beskaffenhet, skulle sända en annan riksdagsmajoritet, men i hvarje händelse kunde då hvarken kungen eller statsrådet med fog klandras för att de icke uttömt alla till buds stående konstitutionella medel att bereda framgång åt en stor fosterländsk angelägenhet.

Ett par af statsrådets ledamöter voro benägna för denna åtgärd, men jag var från början däremot, emedan jag var fullkomligt öfvertygad, att syftemålet icke skulle vinnas utan att landtböndernas opinion skulle visa sig vara ännu starkare emot allt slags utsträckning af värnplikten än riksdagsböndernas. Jag trodde därför, att man snarare borde förminska vikten af afslaget än tillerkänna det en så utomordentlig betydelse; hvartill kom, att om kungen vädjade till folket men fick samma svar, hade han sedan knappt någon annan

utväg än att helt och hållet kasta sig i armarna på landtmannapartiet. När det nu kom till definitivt afgörande, afstyrkte också samtliga statsråden upplösningen, och då en sådan icke gärna kunde äga rum, utan att vi togo tillbaka våra afskedsansökningar, lät kungen frågan förfalla utan att tagas till protokoll men begärde tillbaka sin skrifvelse till mig i ämnet för att taga en afskrift för sitt familjearkiv, hvarefter originalet återställdes till mig.

I den sista konselj jag bevistade förekom ett ovanligare ärende. Genom den nya riksdagsordningen hade adeln såsom sådan förlorat sin politiska betydelse, men någon inskränkning gjordes icke i konungens rättighet att förläna nya adliga värdigheter. Hittills hade likväl denna rättighet icke efter representationsförändringen blifvit begagnad, ehuru kungen därpå någon gång varit betänkt. I slutet af 1879 utvecklade kungen i en utmärkt väl motiverad, till mig lämnad promemoria sina skäl, hvarför han icke ville låta detta kungliga prerogativ så helt och hållet gå ur bruk, att själfva rättigheten kanske en gång kunde blifva bestridd för hans efterträdare, som kunde vilja utöfva densamma, och då ett lämpligare tillfälle för dess tillämpande icke kunde tänkas än att åt de män, som utfört Asiens kringsegling och af hvilkas lof hela världen nu genljudade, gifva en belöning, som icke blott fästes vid den lefvande personen utan tillika förmådde fortplanta glansen af en världshistorisk tilldragelse till senaste efterkommande, ville konungen upphöja professor Nordenskiöld i friherrligt stånd och tilldela adlig värdighet åt herr Oskar Dickson och löjtnant Palander.

Tillfället var onekligen väl valdt, och inom statsrådet gjordes ingen invändning, ehuru jag inom mig ansåg saken såsom en anakronism. Meningen var, att promotionen skulle ske, sedan Vega anländt till Stockholm, men då detta icke inträffade, förrän den nya ministären skulle utnämnas, och kungen icke var säker för möjligt motstånd från dennas sida, så blef ärendet företaget, innan den gamla blifvit afskedad.

För min del ansåg jag, att Arvid Posses tid nu var kommen att efter mig inträda såsom statsminister. Han hade såsom talman i andra kammaren, åtminstone i viss mån, varit ställd utom sitt parti och vunnit erkännande såsom en duglig och oväldig talman. Det kunde antagas, att politiska motståndares bitterhet emot honom skulle under tiden något förmildrats äfvensom att han själf skulle kommit till mera sansade tänkesätt. Jag var emellertid icke fullt säker, att han nu mera än förra gången skulle lyckas att bilda en ministär, och som jag dessutom tänkte mig möjligheten, att kungen kunde vilja emot landtmannapartiet uppställa en kampministär, så kände jag mig för hos Ehrenheim, om han skulle tilltro sig, om det kom i fråga, att gå in med en ministär ur första kammarens majoritet, men han förklarade, att han icke kunde det i anseende till kammarens obestämda ståndpunkt och oberäknelighet. Den ende, som han trodde skulle kunna möjligen lyckas

sammanhålla kammaren, vore Gustaf Ugglas, men Ugglas var omöjlig och bad mig för all del icke sätta någonting sådant i fråga.

Då kungen några dagar före afgörandet frågade mig, om jag hade något emot, att han öppnade eventuella underhandlingar med Arvid Posse, svarade jag därför, att jag icke hade något bättre råd att gifva och lofvade kungen min medverkan, att Posse skulle få behålla så många af mina kolleger som möjligt, på det han icke skulle nödgas rekrytera allt för långt till vänster.

Arvid Posse fick därpå formligt uppdrag att föreslå kungen en ministär och förklarade sig därtill villig. Han sade sig vilja så mycket som möjligt gå i de gamla fotspåren och hoppades kunna få köpa en billigare arméorganisation än 1878 års förslag genom en förstärkning af flottan. Han vände sig eget nog icke till någon enda af landtmannapartiet, som därpå icke heller gjorde anspråk. Almqvist och Thyselius hade han bedt kvarstanna men funnit dem omöjliga, och till min glädje visade han sig angelägen att få behålla Forssell, för hvilket ändamåls vinnande han påkallade min hjälp, som jag gärna gaf. I Forssells kvarstannande såg jag nämligen en garanti, att icke Posse skulle köpa första kammaren med att låta staten öfvertaga de enskilda järnvägarna, hvarjämte jag i en kombination emellan Posse och Forssell såg en trygghet både emot den faran, att reformen af privatbanklagstiftningen skulle helt och hållet skjutas åt sidan, och att regeringen skulle emot dessa banker gå alltför bröstgänges till väga, hvartill Forssell efter mitt omdöme var benägen. Det var dock endast med möda, som Forssell lät sig öfvertalas att stanna kvar, under förbehåll att genast få bryta upp, om hans och Posses vägar för mycket skildes åt. Steyern och Lovén hade inga betänkligheter mot att fortsätta, och Malmström, som för sin hälsas vårdande erhållit tre månaders tjänstledighet, förklarade sig villig att under denna tid icke fordra sitt afsked, då Posse ansåg detta vara att göra honom en tjänst.

Den 19 april beviljades afsked åt mig, Björnstjerna, Thyselius, Almqvist, von Otter och Rosensvärd; -- och den posseska ministären trädde in.

EFTER AFSKEDET.

Presidentämbetet i Svea hofrätt hade stått reserveradt för min räkning under min senare statsministersperiod, och det var min mening att däruti nu åter inträda. Men omedelbart efter det jag ingifvit min afskedsansökning, kom Lagerstråle och berättade, att fråga om en pension åt mig varit å bane vid en enskild sammankomst af inflytelserika ledamöter af båda kamrarna, där man blifvit ense om att väcka motioner, att jag skulle få behålla hela statsministerslönen, och att Lagerstråle fått i uppdrag att förvissa sig, att jag icke skulle undanbedja mig. Jag svarade, att om detta kom från båda kamrarna så enhälligt, att det icke kunde komma att anses såsom en belöning af endast en fraktion af riksdagen, skulle jag med tacksamhet mottaga en pension, men fann det ifrågasatta beloppet alltför högt för att jag trodde det kunna vinna någon allmännare anslutning. Lagerstråle upplyste, att från första kammaren hade i början föreslagits att sätta beloppet till 15,000 kronor, men att då bönderna sagt, att det skulle vara hela lönen, så hade alla gått in därpå. Sådana motioner väcktes omedelbart därefter i första kammaren af vice talmannen Ehrenheim och i den andra af åtta landtmannapartiets förtroendemän. Statsutskottet afgaf genast ett enhälligt tillstyrkande, och motionen bifölls af första kammaren med acklamation och utan att ens andra gången bordläggas. I andra kammaren rönte den däremot åtskilliga motsägelser. Det hade till en början väckt ovilja, att förslaget blifvit förberedt i en enskild konklav inom landtmannapartiet, utan att kammarens öfriga ledamöter tagits till råds. Men äfven i själfva saken yttrades af några betänkligheter emot pensioner för politiska förtjänster, som kunde urarta till majoriteternas partibelöningar. Erik Sparre anmärkte ock, att den ifrågasatta belöningen väl egentligen skulle vara för representationsreformen, men denna vore ett medel och icke ett ändamål samt hade hittills icke verkat något godt. Däruti instämde äfven Rundgren. Å andra sidan uttalade sig flera, som ej tillhörde landtmannapartiet, för bifall till motionen, hvilket också utan votering blef kammarens beslut.

I skrifvelsen härom heter det, »att riksdagen, såsom en gärd af det erkännande svenska folket ägnar f. d. statsministern friherre Louis De Geers förtjänster om det allmänna, anvisat ett belopp, motsvarande hela den lön, han såsom statsminister uppburit, eller 18,500 kronor, att årligen, från och med den dag friherre De Geer icke längre uppbär statsministerslönen, till

honom under hans återstående lifstid af allmänna indragningsstaten utgå.»

Utan tvifvel låg det sanning i betänkligheterna mot att gifva nationalbelöningar åt politiska personer, och jag skulle ansett det orätt att mottaga den mig nu beviljade pensionen, om den blifvit mig gifven af en partimajoritet. Men då första kammaren beslöt den utan ringaste invändning från något håll och jag alldeles icke uppträdt såsom någon anhängare af landtmannapartiet, hvilket jag tvärt om under de sista åren med all makt bekämpat, tyckte jag mig kunna med godt samvete mottaga hvad som bjudits mig, ehuru det efter diskussionen i andra kammaren visserligen icke skedde med oblandad tillfredsställelse. Utan att såra riksdagen skulle jag icke heller kunnat efteråt afsäga mig pensionen, sedan jag förut på förfrågningar förklarat mig vilja mottaga den.

Emellertid hade jag skilts från ministerbänken i godt förhållande till båda kamrarna; och äfven kungen förklarade mig sitt välbehag samt lofvade mig vid afskedsuppvaktningen sitt porträtt, det jag någon tid efteråt fick mottaga. I olikhet med de af kungen vanligen bortgifna oljefärgsporträtten, var han på detta icke iklädd uniform, och på ramen var tecknadt: »Af Oskar II till friherre Louis De Geer», hvilket jag tolkade så, att han velat gifva ett erkännande åt mig såsom enskild man men icke såsom statsman.

På samma gång jag erhöll afsked från statsministersämbetet, medgafs mig fjorton dagars tjänstledighet från presidentsämbetet i Svea hofrätt, men så snart som pensionen blifvit mig beviljad, begärde jag, ehuru något sådant villkor därvid icke var fästadt, afsked äfven från presidentämbetet, som jag erhöll den 30 april, hvarmed jag återgick till privatlifvet vid 62 års ålder, efter att hafva varit 42 år i statens tjänst och däraf 17 på den främsta platsen i konungens råd.

Jag drog mig dock icke helt och hållet från det politiska lifvet, i hvilket jag fortfarande deltog såsom riksdagsman; och ännu en gång skulle jag till och med blifva anmodad att åter ingå i konseljen.

Posse ville genast lägga beslag på mig och anmodade mig att blifva ordförande i den stora kommitté, som skulle tillsättas för försvarets ordnande. Jag svarade, att om jag tilltrott mig att lösa denna fråga, så hade jag icke lämnat konseljen, och hemställde, huru det skulle taga sig ut, om regeringen satte till ordförande just den, som offentligen förklarat, att hans uppfinningsförmåga i ämnet var slut.

Med lätt hjärta reste jag efter riksdagens slut med de mina till Truedstorp. Dessförinnan hade jag köpt ett landtställe vid Mälaren på vägen åt Upsala, benämndt Sandvik. Vi tyckte nämligen, att flyttningarna till Skåne hvarje

sommar skulle blifva för besvärliga, sedan vi blifvit gamla, och dessutom ville vi vara närmare våra söner. Stället, som var väl byggdt i villastil och hade en areal af 125 tunnland, mest skog och berg, kostade med yttre inventarier 35,000 kronor. Det kan sägas vara typiskt för Stockholms omgifningar, icke saknande någon af dess skönheter och dessutom prydt af en hög, åt sjösidan nästan lodrät, granitklippa, afstängd från landsidan af ofantliga med människohand uppförda stenmassor, som fordom utgjort en med naturens tillhjälp väl befästad borg, hvars inre utgöres af en liten högslätt, liknande en krater, med en rik vegetation af träd, buskväxter och blommor. Från de höga kanterna har man en vidsträckt utsikt öfver norra segelleden i Mälaren med dess stränder, och åt nordväst utbreder sig en fjärd, en mil lång och en half bred, kransad af en mängd holmar och uddar. Mellan berget och sjön leder en romantisk bergstig öfver väldiga remnade klippblock. Vår förtjusning öfver stället blef dock snart förgiftad, genom Stockholms stads inköp af det i grannskapet liggande Riddersvik, i ändamål att bereda en upplagsplats för latrin och orenlighet. Det behöfdes flera år, innan erfarenheten öfvertygat oss, att vi icke skulle få någon olägenhet däraf, och sannolikt kommer det att försvåra försäljningen, i händelse vi därtill få lust.

För att få sysselsättning åtog jag mig, efter återkomsten till Stockholm, att författa en minnesteckning åt svenska akademien öfver riksrådet Höpken. För den, som icke är historicus ex professo, kräfves för ett sådant företag mycket arbete, enär man måste först studera sig in i hela det tidehvarf, som utgör omfattningen till den bild, som skall tecknas. Jag hade dock förbehållit mig god tid och började med att läsa det mesta, som fanns tryckt om frihetstiden. Besvärligare var det att uppleta hvad som i handskrifter fanns af och om Höpken i riksarkivet, i allmänna bibliotek och enskilda arkiv och brefsamlingar. Arbetet intresserade mig allt mera ju längre det fortskred, och Höpken framstod för mig såsom en af Sveriges djupaste tänkare, kunnigaste statsmän och största stilister. Minnesteckningen upplästes i sammandrag, sedan den länge varit färdig, på svenska akademiens högtidsdag 1881 och vann erkännande äfven af kompetenta domare, såsom Malmström och Odhner. Inom konseljen gick det snart sönder emellan Posse och Forssell, och båda vände sig till mig för att få biträde till oenighetens utjämnande. När Posse nyss inträdt i styrelsen, hade han fordrat, att Kongl. Maj:t skulle vägra sanktion, i händelse riksdagen åsatte tull på majs, och uppmanat Forssell att uppträda i kamrarna emot den föreslagna tullen, hvilket denne också gjort, ehuru utan framgång. För att sedan få stöd för en sanktionsvägran, hade Forssell remitterat frågan till utlåtande af kommersekollegium, landtbruksakademien och generaltullstyrelsen samt planerat med dem att få ett afstyrkande svar, hvilket också erhållits. Men nu förklarade Posse, att han ändrat mening och ville hafva riksdagens beslut godkändt. Detta kunde Forssell icke smälta utan ämnade afgå, om ej Posse gaf med sig. Jag fann, att

Forssell härtill kunde vara befogad, men ställde mig i saken på Posses sida och hemställde, om man i detta ögonblick, för en jämförelsevis mindre viktig tullsats, borde uppröra sinnena med utöfvandet af konungens rätt att nedsätta tullar. Men det visade sig nu, att det innersta skälet till schismen låg djupare, nämligen i Posses hela uppfattning af statsministerns ställning, som Forssell icke ville underkasta sig. Han hade förhandlat med andra om ärenden, som hörde under finansdepartementet, och gifvit löften härutinnan, utan att hafva rådgjort med departementschefen. Detta vidgick Posse och medgaf till och med, att han i *en* fråga haft orätt, men uppgaf, att Forssell allt ifrån början velat strida med honom om makten, hvaremot han icke haft någon svårighet med de andra departementscheferna till följd af sin uppfattning, att departementscheferna fingo styra i departementsärenden, men i politiska frågor. skulle statsministern hafva beslutanderätten. Jag menade, att de politiska frågorna jämväl vanligen voro departementsärenden och att statsministern och departementschefen därför måste vara ense i frågor af vikt samt att departementschefen borde vara den synlige utföraren.

Då någon komposition icke befanns möjlig, tillrådde jag, att Forssell såsom skäl för sin afgång hellre, såsom han ämnat, uppgaf tullfrågan, som var af principiell natur, och hvaruti de flesta troligen skulle ställa sig på Posses sida, än att en personlig eller ännu djupare oenighet skulle uppgifvas såsom orsak. I det längsta trodde Posse icke, att Forssell hade allvar med sitt hot om afgång utan därmed blott ville tilltvinga sig något, och en lustig episod i våra samtal föreföll, då Posse lät undfalla sig: »Det ligger någonting annat bakom, antingen det nu är Hamilton eller De Geer ... Ugglas, vill jag säga.» Jag smålog såsom åt en missägning och sade, att man svårligen kunde misstänka Hamilton att intrigera med Forssell och att Ugglas säkerligen vore oskyldig.

I början af december fick Forssell afsked, och Posse öfvertog själf finansportföljen.

I 1881 års riksdag tog jag knappt någon annan synlig del, än att jag, för första och enda gången af min riksdagsmannabana, väckte en motion. Den afsåg en nedsättning af bevillningen för de lägst beskattade, som af bevillningsutskottet erkändes vara påkallad af rättvisans fordringar och behöflig för hela den klass af kroppsarbetare, som endast med svårighet kunde tillfredsställa lifvets nödtorft vid sidan af statens anspråk på skattebidrag, men likväl afstyrktes. då frågan därom borde behandlas i sammanhang med andra skattefrågor. Härtill lades i första kammaren det skäl, att genom bifall till motionen skulle på en omväg jämväl beredas en nedsättning af strecket för valrätt till andra kammaren. Vid mitt försvar för motionen hände, hvad som icke händt mig vare sig förr eller sedan, att jag kom af mig; dock icke så, att det af någon annan märktes, men så, att jag tappade bort just det förnämsta af hvad jag velat säga och hvarpå jag

särskildt beredt mig. Jag hade nämligen ämnat framhålla, att det väl låter sig försvaras, att man från deltagande i lagstiftningen utesluter en del medborgare, så länge man är öfvertygad, att äfven dessas sanna väl blir bättre tillgodosedt af dem, åt hvilka lagstiftningen är förbehållen, än det skulle blifva af dem själfva, men att om man med bevillningsutskottet erkände, att rättvisans fordringar icke i afseende å de uteslutna voro uppfyllda, så innebure deras afvisande från lagstiftningsarbetet ett oförsvarligt förtryck. Motionen bifölls af första kammaren men afslogs af den andra och föll i gemensam votering. Det dröjde dock icke länge, förrän motionens syfte vann tillämpning i en ny bevillningsförordning.

Den inverkan, min motion skulle haft på de valberättigade, inskränkte sig till att borttaga anledningen för dem, som hade en inkomst af 800 kronor, att icke låta sig så högt uppskattas, i det att det beskattningsfria minimum höjdes. Detta hade varit fullt berättigadt och borde alldeles icke uppfattas såsom ett kringgående af grundlagen för att få strecket nedsatt. Dessutom hade vid stiftandet af riksdagsordningen syftemålet förnämligast varit att upplösa ståndsförfattningen och bereda inträde för kategorier, som stodo utanför riksstånden, fastän de kunde anses med dem sidoordnade, men något behof af valrättens utsträckning nedåt antogs då ännu icke hafva gifvit sig till känna. Men sedan har småningom inträdt ett sådant behof, som jag tror böra snart tillgodoses, om representationen fortfarande skall kunna anses utgå ur hela den politiskt tänkande delen af nationen och på det man icke genom dröjsmål må äfventyra att framdeles få medgifva en större utsträckning af valrätten, hvilken på en gång satt i verket kunde blifva menlig för samhällets lugna utveckling.

Det lärer icke kunna nekas, att den bildning, som är nödvändig för ett politiskt omdöme, under de senaste åren nedträngt i djupare samhällslager, än som tillförne ägt rum, och att till följd häraf många, som nu sakna rösträtt, och bland dem förnämligast en stor del kroppsarbetare, måste känna såsom en orättvisa att vara beröfvade politiska rättigheter. Genom deras inrymmande till sådana skulle dessutom de särskilda intressena inom samhället komma att i representationen betraktas från mångsidigare synpunkter och tillika bereda en viktig klass medborgare en klarare upplysning om de nu icke fullt insedda svårigheterna att genom lagstiftning bota alla brister i samhället. Däremot finner jag rösträtt vid val af riksdagsmän icke rimligen kunna medgifvas andra än dem, som äga rösträtt inom sina kommuner, och yrkandet om allmänna val finner jag lika principvidrigt som betänkligt. En konsekvent tillämpning af personlighetsprincipen låter hvarken förena sig med ett olika röstetal för städernas och landets representanter eller med kvinnans uteslutande från rösträtt; och troligen skulle samhällets konservativa och religiösa intressen blifva väl så godt bevakade af kvinnorna som af obildade män.

Hvad som under denna vinter ådrog sig allmänna uppmärksamheten nästan mera än hela riksdagen var tragedien: *Henning Hamilton*. Han var redan vid årets början insjuknad i en ytterst plågsam nevralgi, som oafbrutet höll honom vid sängen, så att han ingen gång kunde intaga sin plats i första kammaren. Då jag en gång i början af februari besökte honom, föreföll han både mig och sig själf döende. Sakta hviskande tog han formligen afsked af mig och sade bland annat, att vi tänkt olika i många ämnen men att han alltid värderat mig personligen och varit öfvertygad, att jag menat väl med fäderneslandet. Han blef väl sedan något bättre, men bruten till kropp och själ kunde han icke längre uppehålla sin alldeles undergräfda affärsställning eller ens vidtaga sådana åtgärder, som kunnat förmildra den oundvikliga katastrofen. Han var af naturen fallen för högt spel, och början till hans obestånd härledde sig från misslyckade spekulationer i brännvin, dem han bedrifvit tillsammans med kapten J. af Geijerstam.

Då denne sistnämnde slutligen måste göra konkurs, blef Hamilton, som då var landtmarskalk, jämväl nära däran men räddades af sin rike vän baron Set Adelsvärd, som försträckte honom en större summa penningar mot förskrifning, på hvilken han under sin lifstid icke fordrade någon ränta. Men i bouppteckningen efter Adelsvärd fanns upptagen en fordran hos Hamilton på 200,000 kronor, för hvilka han sedan fick ansvara både till kapital och ränta. Hamilton hade visserligen alltid haft goda inkomster och hade äfven nu, sedan han tagit. afsked, genom en mängd arfvoden från olika håll, en årlig inkomst af omkring 18,000 kr. samt hade alltid lefvat förståndigt och hushållsaktigt, men hans inkomster kunde dock icke räcka till att dessutom förränta 200,000 kronor jämte andra skulder, hvilka under årens lopp ökades, slutligen med hastigheten af en lavin. Försök att anlita spellyckan i Homburg lära äfven förgäfves blifvit gjorda. Ändtligen brast hela bubblan sönder under vintern 1881. Det uppdagades nu, att skulden belöpte sig till omkring 760,000 kronor och att Hamilton för att betäcka en del af dessa, hade lämnat förbindelser, med sin brorson Wathier Hamiltons falskeligen skrifna namn, till ett belopp af 280,000 kronor. Wathier, som var djupt fästad vid sin farbror, hvilken också varit hans förmyndare, tyckte likväl i början, att det var för mycket för honom att ensam åtaga sig hela skuldbeloppet, och reste därför till Stockholm för att söka förmå några af släkten att biträda honom med att rädda Hennings ära. Dessa rådgjorde med sina affärsmän, som afstyrkte, och underhandlingarna hade ingen annan följd, än att ryktet om de falska förbindelserna, hvilka redan förut voro misstänkta af åtskilliga banker, som en blixt spridde sig öfver hela Stockholm. Man kan tänka sig, hvilket intryck det skulle göra, att Hamilton, som säkerligen var, åtminstone af de högre klasserna, den mest uppburne man i riket och betraktad såsom ridderlighetens själfva blomma, hvilken oegennyttigt offrat allt för fäderneslandet och sin öfvertygelse, -- beträddes med ett vanärande brott! Brorsonen skyndade nu att erkänna alla de i hans namn utfärdade

förbindelser och ikläddde sig betalningsskyldighet äfven för de öfriga, från hvilka icke fordringsägarne själfva afstodo. Men nu var det för sent. Wathier Hamilton lyckades väl med sin oerhörda uppoffring att befria Henning från rättsligt åtal, men hans ära var tillspillogifven. Under sin första förtviflan begärde Henning Hamilton afsked från kansleriatet för universiteten och en del andra befattningar samt beslöt att bosätta sig utrikes, undangömd för hela världen; men sedan brorsonen öfvertagit skulderna, växte modet, och han blef betänkt på att behålla de inkomstgifvande uppdrag, som icke redan blifvit lämnade. Detta gick dock icke för sig, och förbittringen emot honom ökades, då man hörde, att han icke fallit till föga. Honom aftvingades nu den ena afsägelsen efter den andra, till och med af serafimerorden, och slutligen äfven hans ledamotskap i alla akademier och lärda samfund.

Den 20 april fick jag från honom en biljett, däruti han bad, att jag, »såsom ett sista prof af en ofta visad vänskap», ville samma dag skänka honom ett kort besök. Jag gick till honom, och vårt sammanträffande var en af de pinsammaste stunder i mitt lif. Den forne stolte Henning Hamilton med det högburna hufvudet, de kvicka ögonen och det intagande sättet stod där nu en utmärglad församgd gestalt, med utseende af en ödmjuk brottsling. Likväl var det mera rädsla än ånger, som stod att läsa i hans drag, och under hela vår samvaro yttrade han ingenting i ord, som kunde sägas utgöra någon bekännelse. Hans ärende till mig var blott en bön, att jag ville säga honom min tanke om en förklaring, som han uppsatt och tänkt insända till tidningarna, i anledning af en uppgift i Börsen Halle, att han skulle skrifvit falska *växlar*, hvilket han med en öfverflödig utförlighet förnekade, helst han knappt skrifvit eller begagnat sådana. Jag sade, att jag icke trodde detta skola gagna hans sak utan upptagas blott såsom ett försök att genom ordrytteri blanda bort saken, emedan man här i Sverige icke lade honom till last, att han förfalskat *växlar* men väl andra skuldsedlar; och detta hade utan vederläggning blifvit sagdt från så många trovärdiga håll och äfven offentligt, att knappt någon människa funnes, som icke trodde på sanningen däraf. Ville han skrifva något till allmänheten, så borde han icke söka försvara sig utan bekänna, att han dukat under för frestelsen af dåliga affärer, och att då han blifvit skonsamt bedömd af dem det rörde, hoppades han, att allmänheten icke heller skulle bedöma honom alltför strängt eller tro honom vara ändå sämre, än han vore. Under det jag talade i denna anda, satt han alldeles orörlig med nedslagen blick och sänkta händer men svarade icke ett ord. Sedan beklagade han sig öfver en förfärlig officiös artikel i Schwedisch Norwegische Korrespondenz, hvarpå jag svarade, att den var ändå mildare än hvad som sagts i de flesta andra så väl inländska som utländska tidningar. Han ämnade dagen därpå resa till Hedenlunda och på första öppet vatten med ångbåt direkt till Bordeaux.

När vi skildes, sade han, att han var af sina plågor så nedsatt äfven till sina

själskrafter, att han icke rätt visste hvad han gjorde eller borde göra, tackade mig och bad mig tro, att hans frestelser varit svåra.

Man kan knappt förklara hans uppförande genom annat än hans af sjukdom förmörkade tankekraft. Han hade blott behöft i tid yppa sin ställning för sin brorson och bedja honom om hjälp, för att denne med uppräckta händer skulle räddat honom. Men om han, då detta icke skedde, gjort konkurs, så hade han däruti fått en giltig anledning att genast nedlägga alla sina befattningar, och allmänheten hade insett omöjligheten af något åtal, då inga åklagare och inga bevis framkommo. Nu trodde man i stället, att det var genom mannamån för honom personligen och för hans höga samhällsställning, som han undgick rättvisans straff, och förbittringen häröfver, i synnerhet hos de lägre klasserna, var utomordentlig. Om ett åtal emot honom anställts, hade han dock sannolikt frikänts från allt ansvar. Utan ett sådant fick *han* dock nu det strängaste straff, som han gärna kunde få, — att falla så djupt från en sådan höjd!

Med sin trofasta maka lefde den olycklige sedan, sjuk och landsflyktig, flera år i sydligaste delen af Frankrike, där de båda gjorde sig älskade af hela sin omgifning. Samma dag, som underrättelsen om hans död kommit, besökte jag Sibbern, som vid den tiden bodde i Stockholm, och han lämnade mig då följande nyss nedskrifna vackra verser, i hvilka jag af allt hjärta instämde:

»Hvad formörket var i Livet
Döden klarner med sit Haab
om den himmelske Forsoning
i en ny forklaret Daab.

Paa et Liv med stærk
Belysning faldt en Skygge mörk og bred;
og et Levnet, værd at mindes,
faldt, som Straf i Glemsel ned.

Skyggen skal nu mildt forsvinde
for en bedre Morgen klar:
Mindet skal igjen faa Ret til
at bevidne, hvad han var.»

Jag blef Hamiltons efterträdare såsom universitetskansler, hvartill jag valdes af Upsala konsistorium enhälligt och af Lunds med 21 röster emot 8, hvilka gåfvos åt Oskar Björnstjerna, såsom det sades, dels till följd af den åsikt, att det skulle vara fördelaktigare för Lund att hafva en särskild kansler än att hafva en gemensam med Upsala, och dels af ovilja emot mig för representationsförändringen.

Riksdagen år 1882 aflopp, liksom den 1881, lugnt och stilla. Man hvilade på geväret i afvaktan på regeringens förslag i de stora frågorna. Jag var ledamot af talmanskonferensen och ordförande för de förtroendemän, som uppgjorde utskottsförslagen åt första kammaren. Med någon svårighet undgick jag att själf inväljas i utskott och deltog endast sällan i debatterna. Kammaren hade nu åter sin gamle talman, Lagerbjelke, lika oförsvagad på sin plats som före hans sjuklighet. Han hade från början på kammaren inympat den stränga ordning, som det svenska riddarhuset med sin under århundraden vunna erfarenhet småningom utbildat till betryggande af ordets frihet och rättigheten att få sin mening pröfvad. Arbetssättet hade ock under hans säkra ledning utvecklats till allt större fullkomlighet; och det är till väsentlig del Lagerbjelkes förtjänst, att första kammaren troligen icke af någon parlamentarisk församling öfverträffas i ett noggrant iakttagande af lagstadgade former, i aktning för allas rätt och i ärendenas lugna behandling. Litet tråkigt föreföll det visserligen ibland, att icke den minsta, äfven den mest oskyldiga, frihet fick tagas.

Hvad ledamöterna i de båda kamrarna angår, kan man icke undgå att tillerkänna i allmänhet åt andra kammarens ett bestämdt företräde i plikttrohet och vana att taga sitt riksdagsmannakall på allvar.

Somrarna fingo vi nu tillbringa på Sandvik, med längre och kortare utflykter. Så blef min hustru år 1882 ordinerad att dricka Karlsbad, och vi begåfvo oss dit, så snart vi hunnit utrusta vår son Gerard för en expedition till Spetsbergen, dit han och geologen Nathorst reste i vetenskapliga ändamål, sedan de i Tromsö förhyrt en liten norsk fångstbåt, på hvilken de gjorde öfverresan, hvarefter vi icke fingo någon underrättelse om dem på hela sommaren.

Till Karlsbad togo vi vägen öfver Berlin, som på mig förut gjort intrycket af en tråkig stad men som nu bytt om skepnad och föreföll mig såsom en intressant världsstad. Jag bevistade ett riksdagssammanträde i hopp att få höra eller åtminstone se Bismarck. Men detta lyckades icke. I stället fick jag höra Richter och några andra talare, som icke tycktes mig öfverlägsna våra egna i kamrarna. Ett drag af tysk gemytlighet, som jag knappt väntat mig finna i Berlin, var, att då vi en afton superade i matsalen på vårt hotell, anvisade man oss ett litet bord vid sidan af ett stort, som var fullsatt af en mängd herrar, hvilka efter afslutad middag sutto kvar och drucko champagne, ömsom politiserande och ömsom skrattande. Sedan de gått, frågade jag hvilka de voro och fick till svar, att det var en del deputerade, som före hemresan hade en kollation för att taga ett hjärtligt afsked af ministern Puttkammer.

Medan vi voro i Karlsbad, inföll kungens och drottningens silfverbröllopsdag, som firades af ett hundratal svenska och norska herrar och damer med en middag. Tillställarne hade sagt värden, att min hustru och jag skulle hafva främsta platsen, hvilket han hade uppfattat så, att det var vårt silfverbröllop, som skulle firas, och han hade därför dekorerat med blommor och emblemer för oss såsom sådana. Vi voro under denna sejour mycket tillsammans med Bildt, då minister i Berlin, och trifdes godt med honom.

RIKSDAGEN OCH MINISTERKRISEN ÅR 1883.

1883 års riksdag var af större betydelse än de båda föregående. Posses ministär gick den ganska väl rustad till mötes. Utom allt annat voro förslag till arméens och flottans organisation utarbetade med verklig sakkunskap, sparsamhet och praktisk blick, så att svårligen en så stor försvarsstyrka kunnat åstadkommas för billigare pris, då man måste beakta nationens bestämda motvilja mot en större utsträckning af värnplikten och emot lottning. Likaså var skattefrågan väl behandlad med ett varsamt tillmötesgående af landtmannapartiets önskningar, på samma gång som andra lättnader voro föreslagna i de fattigare klassernas bördor. Carlson hade på sista tiden varit själen i skattekommittéen och satt form på det hela.

Men allt ifrån början af Posses ministär fanns emot honom en stark opposition i första kammaren, som fordrade hans störtande, såsom en nemesis, påkallad af rättvisa och den politiska moralen.

Hela uppmärksamheten koncentrerades från början vid de så kallade stora frågorna, och valet af ledamöter i det för dem afsedda särskilda utskottet blef det första stridsämnet. Jag var äfven nu ordförande för förtroendemännen i första kammaren, och enighet vanns om de andra utskotten, men i fråga om särskilda utskottet delade sig kammaren emellan två olika listor, af hvilka den ena upptog sådana, som ansågos för regeringsförslagens vänner, och den andra dess motståndare. Abelins, Rosensvärds och mitt namn voro likväl upptagna på båda listorna, men i fråga om de öfriga segrade hvardera listan med ungefär lika många namn; och häraf blef det genast klart, att utgången var högst oviss i första kammaren, och såsom sannolikast antog man, att arméförslaget skulle gå igenom men alltsammans falla på det därmed oskiljaktigt sammanbundna skatteförslaget.

I andra kammaren visade sig meningarna lika delade. Det eljest så eniga landtmannapartiet skilde sig i fråga om tillsättningen af det särskilda utskottet; och på samma sätt gjorde centern, så att slutet blef äfven här, att motsatta meningar fingo sina representanter.

Till ordförande i utskottet blef jag enhälligt vald, ett uppdrag, som var föga tillfredsställande med den ohjälpliga splittring, som ägde rum i tänkesätten. Fyra ledamöter af första och tre af andra höllo på indelningsverket och afslogo därför det kungliga förslaget. De öfriga från andra kammaren ville väl bygga på den kungliga propositionens grund men endast med stora nedsättningar i försvarsstyrkan; och egentligen voro endast 8 af utskottets 24 ledamöter, och däribland jag, väl stämda för det kungliga förslaget. Det erhöll likväl inom utskottet i allt väsentligt en skenbar pluralitet, ty indelningsverkets vänner röstade med förslagets vänner, när böndernas prutningar kommo under omröstning, och bönderna för förslaget, då det voterades om indelningsverkets bibehållande.

Ett rykte hade allmänt spridt sig inom riksdagen, att Posse under hand låtit bönderna förstå, att de gärna kunde pruta på arméförslaget, blott de antoge grunderna; han skulle nog, sedan andra kammaren fattat sitt beslut, förmå den första att foga sig därefter. Det var naturligt, att härigenom försvann allt tryck på bönderna att gå längre än de självfva ville. Ingenting kunde skada saken mera i första kammaren, och det hjälpte hvarken, att Posse inför ledamöter af första kammaren och slutligen offentligt inför kammaren förklarade, att han höll på det kungliga förslaget oförändradt, eller att krigsministern förde ett mycket bestämdt språk emot alla prutningsplaner.

Hvad som äfven bidrog att afskräcka bönderna från att antaga förslaget utan högst betydliga reduktioner, var de från folkmöten i alla landsorter ingående opinionsyttringar emot alla ökade bördor, vare sig af skatter eller värnplikt. Inom utskottet hörde man också framställas det skäl, att så länge vi hade en liten och svag armé, så skulle kungen icke inledas att omfatta en politik, som kunde inblanda oss i krig med andra makter, och då man bemötte detta skäl med att en sådan politik åtminstone icke vore att frukta från våra kungar, som visserligen icke kunde komma att önska krig, yttrade en bonde, att så länge de nyttjade Karl XII:s vagga vid sina prinsars dop, trodde han dem icke mera än jämnt.

Så snart utskottets betänkanden voro färdiga och man fick läsa landtmannapartisternas reservationer, togs detta till förevändning af många ledamöter i första kammaren att affalla från de kungliga förslagen. Man sade sig nämligen frukta, att ett bifall af första kammaren skulle göras till föremål för en sammanjämkning med andra kammarens prutningar och ett otillfredsställande resultat däraf komma till stånd. Sedan andra kammaren antagit reservanternas förslag, proklamerade också flera i första kammaren offentligt sitt affall, och däribland så betydande män som Oskar Björnstjerna och Thyselius.

Posse var tämligen matt i försvaret, och efter sex dagars debatt afslog första

kammaren den först föredragna paragrafen med sju rösters pluralitet, och sedan sopades de andra paragraferna bort utan diskussion.

Många af dem, som höllo fast vid det kungliga förslaget intill slutet, drogo likväl en suck af lättnad, när det föll, utan att de hade dess fall på sitt ansvar. Landtmannapartiet sköt nu emellertid skulden på första kammaren, och flera af dess ledare förklarade, att meningen med kammarens beslut icke var att utgöra dess ultimatum utan att i sammanjämkningsväg gå in på hela det kungliga förslaget endast med inskränkning af de värnpliktiges öfning i fredstid till sextio dagar, men sannolikt var detta icke de djupa ledens mening. Af det hela fick jag den uppfattning, att i försvarsfrågan funnos bland riksdagsmännen vida flera nihilister, än som ville bekänna det. Äfven bland indelningsverkets vänner voro ganska få benägna att gifva det någon större utveckling, utan de nöjde sig helst med hvad som fanns.

Och om sinnesstämningen var sådan hos riksdagens flertal, så var den det ännu säkrare inom landet. Så stora förändringar, som vid denna riksdag voro föreslagna, kunna svårligen, och böra knappt, genomföras utan att hafva ett säkert stöd i den allmänna meningen; och det var därför måhända lyckligt, att de icke vunno riksdagens bifall. Jag arbetade likväl för dem i den öfvertygelse, att en billigare och varsammare uppgörelse af frågorna om indelningsverket och grundskatterna i en framtid svårligen kunde vinnas och att, om förslagen nu föllo, föga utsikt fanns, att en lika god härordning skulle komma till stånd, förrän vi lidit svåra nederlag eller förlorat vår själfständighet. Vårt förnämsta hopp måste därför hvila därpå, att vi alltjämt få lefva i fred eller att ingen af de oss omgifvande grannarne unnar oss åt den andre.

Omedelbart efter dessa frågors afgörande innehöll Posttidningen den för många öfverraskande underrättelsen, att hela statsrådet begärt sitt entledigande.

Efter min uppfattning, som jag meddelade åt Posse, då han kom till mig för att tala om situationen, var en konseljförändring icke påkallad. De stora frågorna hade fallit på ett sådant sätt, att sannolikt ingen annan ministär skulle omedelbart vilja våga försöket att lösa dem; och om ingenting stod att uträtta, kunde lika väl de gamla ministrarne stanna kvar. Dock fann jag svårigheterna för kvarstannandet ökas däraf, att konseljens afskedsbegäran blifvit publicerad. Jag ansåg det visserligen riktigt, att konseljen hemställt till kungen, huruvida han icke ville göra någon annan kombination, men detta borde tillsvidare blifvit en sak emellan konungen och hans råd. Då Posse gick ifrån mig, var jag i den tro, att han skulle stanna kvar, och samma uppfattning hade andra personer fått vid samtal med honom kort därefter. Men då han dagen därpå for upp till konseljen, hade han funnit kollegerna

förut samlade och mötts af det förklarandet, att de samtligen kommit öfverens att afgå; och Posse hade då ej annat val än att göra sällskap. En timme senare hade han med alla sina kolleger till konungen aflämnat skriftliga och ovillkorliga afskedsansökningar.

Kungen skickade nu efter många inflytelserika riksdagsmän för att höra deras tankar om ställningen, och då äfven jag slutligen uppkallades, framställde kungen formligen till mig en anmodan, att jag skulle ingå såsom statsminister. Hans mening vore att till nästa riksdag framlägga samma förslag med några förändringar, som icke skulle försvaga försvarsstyrkan, eller också att något afpruta både på värnplikten och på den valuta, som bjudits åt landtmannapartiet, för att framdeles kunna bjuda återstoden af grundskatterna emot tillökning af de värnpliktiges öfning. Jag svarade, att min statsmannabana var afslutad, och att om det var meningen att fullfölja just det program, med hvilket Posse gått in, kunde jag icke inse, hvarför han skulle afgå. Äfven kungen fann, att positionen väl blefve till utseendet något falsk genom Posses afgång men att många de mest framstående riksdagsmän sagt honom, att Posse omöjligen kunde bibehållas, och att han trodde det både för sakens och Posses egen skull bäst, att han nu lämnade platsen. Han ville denna gång icke anse min vägran såsom definitiv, ehuru jag därom anhöll.

Dagen därpå fick jag på förmiddagen besök af fyra bland statsråden, nämligen Hochschild, Lovén, Steyern och Hederstjerna, hvilka kommo hvar för sig och enträget bådo mig gå in i konseljen, i hvilket fall ingen mera än Posse skulle gå ur den, så framt jag icke sådant önskade, dock under förutsättning, att samma förslag om försvaret, som det jag ju godkänt, blefve åter framlagdt. Jag förklarade, att redan häruti låg ett hinder för mig, emedan jag ansåg detta förslag ohjälpligen fallet, och att jag i intet fall vore att påräkna.

Af allt detta syntes mig framgå, att hela krisen egentligen gick ut på att blifva af med Posse. Han var på en gång befunnen för lätt och för öfvermodig. Man hade respekt för honom, så länge han troddes disponera andra kammarens majoritet; men sedan denna illusion försvunnit och man tillika kommit under fund med att han icke ägde den högre förmåga, som är af nöden hos en ledande statsman, började den hållning han antagit att kännas alltför besvärlig för kollegerna och måhända äfven för kungen. Posse sökte nämligen att spela kung icke blott de facto utan äfven till skenet. Han reste omkring och inspekterade Karlsborg och Karlskrona, kungen oåtspord, och lät för sina resor en kunglig salongsvagn ställas till sin disposition. Liksom det hade händt Forssell, fingo äfven andra departementschefer åtnöja sig med att Posse underrättade dem om beslut, som han fattat eller utlofvat i ärenden, som tillhörde deras departement, utan att rådföra sig med dem, o. s. v.

En episod, som under riksdagen väckt mycken ovilja, var, att Posse med en vanlig tryckt kallelsebiljett stämde generallöjtnant Abelin till sig på statsministerns ämbetsrum. Där frågade han Abelin, om det var sant, att han reserverat sig mot det särskilda utskottets tillstyrkande af den kungliga propositionen, och då Abelin härtill jakade, uppmanade han honom att före tryckningen återkalla sin reservation. Abelin svarade, att han icke kunde härpå ingå, helst andra reservanter åberopat honom och Abelin i alla fall endast vidhållit samma åsikter och skäl, som han städse anfört vid föregående riksdagar. Posse förklarade då, att Abelin finge skylla sig själf för konsekvenserna. Samtidigt förekom i Dagens nyheter, som ansågs vara Posses organ, en antydan, att regeringen icke kunde tåla, att dess förtroendemän motsatte sig dess förslag. Abelin kom till mig och frågade, huru jag uppfattade saken. Jag bad honom vara lugn och sade, att det var otänkbart, att regeringen skulle våga taga en man af Abelins anseende för hufvudet för en reservation, som endast höll sig till sak och ej innefattade annat, än hvad Abelin alltid såsom krigsminister och riksdagsman konsekvent uttalat. Detsamma yttrade jag äfven till Posse, då han kände sig för om min tanke, och hotet blef aldrig satt i verket.

Vid mitt nästa företräde ansatte mig kungen ganska hårdt, men sedan jag framhållit, dels att jag tillhörde första kammarens minoritet, hvadan mitt inkallande icke kunde uppfattas såsom något tillmötesgående emot dess majoritet, och dels att jag alldeles icke kunde tillråda att till nästa års riksdag framlägga det nu förkastade förslaget, samt att jag, som år 1880 afgått, därför att ingenting kunde uträttas i försvarsfrågan, borde vara befriad från att åter gå in med program att däruti under den närmaste tiden göra ingenting, hvilket jag emellertid trodde vara det enda lämpliga, så accepterades slutligen mitt undanbedjande, men kungen bad mig omtala det tillbud jag fått jämte min vägran, hvilken äfven konungen själf ämnade berätta.

Sedan ryktet spridt sig, att jag vore påtänkt till statsminister, och innan man visste, att jag afböjt uppdraget, sökte man i pressen afskräcka från dess framställande, och för att nedsätta mina förtjänster uppgåfvo Dagligt allehanda och Figaro, som då var Wallenbergs organ, såsom ett kändt faktum, att Gripenstedt varit drifkraften till representationsförändringen och jag endast ett tämligen viljelöst redskap i hans hand.

Nu blef det en formlig jakt efter en statsminister. Inom konseljen erbjöds platsen åt Hochschild och Steyern, men de undanbådo sig. Därefter ansattes Ugglas och på det skarpaste Thyselius, men förgäfves. Likaså vägrade Oskar Björnstjerna, ehuru han, liksom Thyselius, väsentligen bidragit att framkalla situationen och icke kunde förebära någon giltig ursäkt. Tankarna föllo sedan på Ehrensvärd, Bennich och Karl Ekman, men sedan den sistnämnde antydt,

att han hade någon anledning antaga, att Thyselius möjligen skulle kunna öfvertalas, skickade kungen Gustaf Ugglas och mig på Thyselius, och slutligen gaf han vika med tårar i ögonen, dock med uttryckligt förbehåll, att kapitulationen gällde endast för ett år.

Alla voro belåtna med denna utgång och tacksamma mot Thyselius, som vid 72 års ålder påtagit sig denna börda, och själf syntes han helt frimodig, sedan tärningen väl var kastad. Han ville helst, åtminstone tills vidare, behålla hela konseljen oförändrad. Themptander och Ryding tyckte dock, att den politiska anständigheten fordrade, att finans- och krigsministrarne följde den afgående statsministern. Men Ryding böjde sig för konungens till befallning gränsande önskan och kunde så mycket hellre stanna kvar, som första kammaren högljudt gifvit sitt bifall till känna, då Björnstjerna, under det han talade emot Rydings förslag, yttrade sin förhoppning, att han icke för ett afslags skull ville öfvergifva en plats, där han åtnjöt så väl arméens som landets fulla förtroende. Themptander åter lät endast förmå sig att stanna kvar till följd af Thyselii bestämda förklarande, att detta vore villkoret för hans inträde.

Posse yttrade sig med mycken hofsamhet om allt hvad som skedde; sade, att kungens uppförande varit mönstergillt och att han, långt ifrån att vilja bereda Thyselius några svårigheter, skulle själf uppmanat sina kolleger att stanna kvar. om Thyselius bedt honom därom. För öfrigt hoppades han, att man i framtiden skulle göra honom den rättvisan att erkänna, att fastän de stora frågorna fallit, hade likväl en del nyttiga saker blifvit under hans tid genomförda.

Posse hade tvifvelsutan såsom statsman sina fel, och hans politiska personlighet tålte icke vid det starka ljus från alla sidor, som faller på de högsta platserna i samhället, men han hade också sina förtjänster. De medel, han använde för att komma till makten, kunna väl icke alla gillas, men sådanas begagnande är ganska vanligt af politiska partichefer, och sedan han väl kommit till makten, sökte han åstadkomma en moderat och förståndig styrelse. Hans snabba blick och beslutsamhet kommo honom likväl bättre till plats såsom partichef än såsom ledamot af regeringen, där hvarje missgrepp eller förhastande är af en vida större betydelse. I det hela torde han af många hafva blifvit alltför strängt bedömd, till en del för sin brist på inre ödmjukhet. Men en framstående politisk personlighet undgår sällan i alla fall att hafva fiender; och det länder till Posses berömmelse, att han också hade vänner. Om dessa icke alltför mycket beundrat och skämt bort honom, hade han kanske blifvit mindre morsk. En gång, när det var fråga om att Posse skulle blifva Justitiestatsminister, yttrade Tornérhjelm, att man måste hafva honom kvar for att styra Skåne.

De långa underhandlingarna förorsakade dröjsmål med Posses afsked, till

allmän otålighet, och då det slutligen gafs, väckte det uppmärksamhet, att i det officiella tillkännagifvandet icke hette, att de kvarblifvande statsråden återtagit sina afskedsansökningar, utan att konungen ej bifallit dem.

För sjette och sista gången hade jag nu blifvit anmodad att inträda i konseljen på främsta platsen. Vid de ministärförändringar, som senare ägt rum, har jag väl varit invigd i förtroende om underhandlingarna men endast för att säga min tanke om andra personer.

Då jag samlar minnena af de ministerkriser, i hvilka jag tagit del, framstår för mig det lyckliga förhållande, att den svenska representationen, i olikhet med så många andra, aldrig yrkat några ministrars afgång för ett nederlag i någon viss sak, om den haft förtroende till personerna, ja, icke ens visat någon otålighet att blifva af med misshagliga personer. De svenska statsmännen hafva i detta fall varit vida finkänsligare än representationen. Jag erinrar mig knappt ett enda exempel på att någon velat bita sig fast vid taburetten, då han trott en öfvervägande mening önska hans afgång. Snarare hafva de varit för hastiga att själfva söka den, och jag är icke fullt säker, att jag icke själf alltför lätt låtit köra bort mig. Rättvisan fordrar ock det erkännande, att konung Oskar II under alla ministerkriser, som inträffat under hans tid, handlat i en sant konstitutionell anda och, med underordnande af alla personliga sympatier, alltid låtit sig ledas endast af önskan att, i öfverensstämmelse med den allmänna meningen, åstadkomma det bästa möjliga resultat.

ÅREN 1884-1887.

Vid 1884 års riksdag väcktes i första kammaren en motion om att fri resa på statens järnvägar skulle beviljas till och från och under riksdagarna åt alla riksdagsmän, äfven de i första kammaren. Detta hade varit ett första steg att upplösa karaktersskillnaden emellan kamrarna, mot hvilket jag kände mig uppkallad att protestera, och på det kammaren skulle visa sig oåtkomlig för frestelsen att bereda sina ledamöter personliga fördelar, yrkade jag afslag å motionen utan remiss till utskott, och detta blef äfven kammarens beslut. I mitt tycke nog strängt nekade till och med talmannen proposition på remiss af motionen, som endast afsåg en skrifvelse i ämnet till Kongl. Maj:t.

Statsutskottet inkom vid denna riksdag med ett förslag att afskrifva 10 procent af grundskatterna, hvilket af andra kammaren bifölls. Därmed hade andra kammaren frångått 1873 års kompromiss och behandlat grundskattefrågan ensamt. Jag påminte nu kompromissens motståndare i första kammaren, att de alltid fört på tungan, att de ville lösa icke blott försvarsfrågan utan ock grundskattefrågan, men hvar för sig, och nu vore ett tillfälle att visa, om de därmed haft allvar. För min del ville jag acceptera äfven den situationen, att kompromissen var sönderbruten, och yrkade bifall till förslaget. Jag utvecklade vidlyftigt, att någon annan lösning af den svenska grundskattefrågan icke rimligen kunde genomföras än genom en successiv afskrifning, och då här fråga vore om endast en så ringa nedsättning som tio procent, borde någon betänklighet däremot icke uppstå hos dem, som ogilla frågans sammanblandning med försvarsverket. Men detta var att predika för döfva öron. A andra sidan ville man icke uppgifva kompromissen, såsom väl behöflig för att framtvinga förstärkning af försvaret, och förslaget fick endast 27 röster för sig.

Andra kammaren gjorde därefter ett allvarsamt försök att draga detta ärende likasom ett förslag om lindring i indelningsverket under gemensam votering. Häremot satte jag mig med all kraft och sökte både historiskt och teoretiskt häfda hvardera kammarens rätt till veto i dylika frågor, och mina ord fingo ökad vikt därigenom, att jag kunde uppvisa, att jag uttalat samma åsikt redan under öfverläggningarna om representationsförslaget. Talmännen vägrade ock proposition på bifall till gemensam omröstning.

Min svärmor hade de senare åren af sin lefnad varit bosatt i Stockholm och tillbringat somrarna hos oss på Sandvik. Ehuru sjuk, kom hon äfven 1884 års sommar dit på någon tid men måste snart flytta in till staden för att erhålla daglig läkarevård, och efter svåra plågor afled hon den 24 augusti, djupt saknad af hela släkten och många vänner. Hon efterlämnade en icke obetydlig förmögenhet, och på Carolines lott föll däraf, efter åtskilliga förluster och afdrag, omkring 75,000 kronor. Jag hade redan år 1881 sålt min andel i Bondeska huset vid Strömgatan, med någon vinst, men förbehållit mig att få bo kvar till hösten 1885. Nu köpte jag i stället hösten 1884 huset n:r 12 vid Klara östra kyrkogata för 185,000 kronor, ett pris, som redan var högt efter dåvarande hyror men som blef en dålig affär, när hyrorna sedermera måste betydligt nedsättas.

Innan vi flyttade dit, hände mig på våren 1885 ett af de få äfventyr, jag upplefvat. Min hustru och jag, som hade vår sängkammare i ena änden af våningen, långt bort från tjänstefolket, väcktes en afton, kort efter det vi somnat, klockan mellan 11 och 12, af ett sakta buller, som kom från mina näst intill sängkammaren belägna rum. Det hördes, att man där inne var sysselsatt med att bräcka och bryta sönder någonting, hvilket jag föreställde mig vara mitt kassaskåp. Oaktadt mina tillrop fortsattes detta arbete, hvaraf jag befarade, att där antingen funnos flera eller åtminstone en väl beväpnad bof, som icke ens lät skrämma sig af att höra sig vara upptäckt. Jag fann det vid sådant förhållande orådligt att ensam gå anfallsvis till väga och försökte att påkalla hjälp genom öppnade fönster både åt gatan och gården. Ett ensamt fruntimmer stod på den folktomma gatan och tittade upp men rörde sig icke ur stället, då jag bad henne hämta polis, hvarför jag misstänkte henne stå på vakt för tjufvarnes räkning. Allt fortgick under tiden ett sakta knackande och brytande i rummet bredvid. Jag tänkte nu på huru jag skulle blifva till ett allmänt åtlöje, om jag stod med armarna i kors och hörde på huru tjufvar bemäktigade sig mina värdepapper och förmyndarhandlingar, och ehuru med en känsla, att jag dumdristigt utsatte mig för en större fara än mina papper voro värda, fattade jag en eldgaffel, drog ifrån rigeln på dörren och begaf mig genom en liten passage in till mina rum, följd, utan att jag visste det, af min hustru. Här fann jag dubbelfönstren till en åt en balkong vettande glasdörr krossade och spridda öfver golfvet men ingen tjuf. Han eller de hade tagit till flykten, då jag låste upp dörren, och lämnat alla dörrar ut till trappan efter sig öppna samt försvunnit. Jag fann kassaskåpet ouppbrutet och framtog därur i ändamål att eftersätta tjufven en revolver, som jag brukade hafva med mig på landet, och började ladda den med patroner. Carolina fick emellertid upp folk i huset, men när hon återkom till mig, fann hon mig ännu sysselsatt med laddningen och endast mekaniskt, halft medvetslöst svarande på hennes frågor. Hon blef ängslig och bad mig genast gå till sängs, hvilket jag liksom halfsofvande också gjorde. Under det andra sökte efter tjufven, hvilken slutligen fasttogs gömd inne på gården och

befanns hafva varit ensam och beväpnad endast med en knif, så skickade hon efter läkare och behandlade mig under tiden med fotvatten och senapsdegar. Innan läkare hann ankomma, hade jag åter blifvit mig själf igen men hade alldeles förlorat minnet om hvad som under en fjärdedels timme tilldragit sig och återfick det aldrig. Morgonen därpå gick jag upp i första kammarens plenum och hade aldrig vidare någon känning af denna besynnerliga åkomma, som förmodligen uppkommit af den agitation, hvari jag befunnit mig. Efteråt gjorde jag den reflexionen, att mitt mod den gången varit bättre än min hjärna, och tänkte, huru oduglig jag skulle varit, om jag valt ett lefnadsyrke, utsatt för ständiga faror. Möjligen var dock redan inträdd ålderdomssvaghet eller någon indisposition en medverkande orsak, och måhända skulle också vanan hafva kunnat öfvervinna sinnesrörelsen.

Min hustru däremot, som är mycket rädd för tjufvar, när de icke äro tillstädes, ådagalade vid detta tillfälle lika mycket mod som lugn och en fullkomlig sinnesnärvaro. Sådana kvinnor träffar man icke ofta.

I själfva verket hade faran varit ingen. Tjufven var en knappt tjuguårig pojke, som på en stupränna klättrat upp på balkongen, där han slagit sig ned och betraktat mig, som satt vid mitt skrifbord nära glasdörren, för hvilken gardinen icke var nedfälld. En stund efter sedan han sett mig gå ur rummet, hade han börjat bitvis krossa glasrutorna, hvarunder han ännu satt utanför på balkongen och därför icke hörde mitt tillrop, likasom han sedan, inkommen i rummet, icke hört mina rop åt gatan. Han hade icke hunnit tillgripa någonting men lämnade efter sig en knippa nycklar, hvaribland ett dussin hos en fabrikant förut stulna kassaskåpsnycklar. Från fängelset skref han till mig och bad mig utverka hans frigifning, då han skulle uppvakta mig för att tolka sin tacksamhet.

Vid 1885 års riksdag lyckades den themptanderska ministären att plocka en ändtligen mognad frukt af 1873 års kompromiss, och få riksdagsbeslut hafva skänkt mig en större tillfredsställelse än det, som nu fattades om försvarsverket och grundskatterna. Största förtjänsten häraf tillfaller ministären, som med riktig blick för hvad som var möjligt och icke möjligt uppgjort ett förslag, däruti indelta arméen lämnades orubbad men en ersättning af 30 procent af indelningsbördan och lika stor afskrifning på grundskatterna erbjödos emot en god värnpliktslag med ökade åldersklasser och öfningsdagar. Förslaget försvarades med kraft och utmärkt skicklighet af ministären, som nu räknade inom sig flera synnerligen framstående män och talare såsom Themptander själf i främsta rummet och vidare krigsministern Ryding, justitieministern Steyern, ecklesiastikministern Hammarskjöld och civilministern Krusenstjerna, hvilka alla voro karlar för sin hatt och vuxna

sina ämbeten. Jag understödde ministären af bästa förmåga, och efter många svårigheter, sammanjämkningar och prutningar, ur hvilka Carlson, såsom vanligt, var den som mest bidrog att finna en lycklig utgång, gick förslaget igenom i båda kamrarna. Hvad som särskildt gjorde mig glädje var, att flera förutvarande konservativa motståndare nu röstade för bifall och däribland så betydande män som Sundberg och Bergström.

Den norska frågan, som hvilat i många år, bragtes nu åter till lif genom svenska riksdagens bifall år 1885 till en hvilande grundlagsförändring, hvarigenom det ministeriella statsrådet skulle förstärkas med en svensk ledamot och således komma att bestå af statsministern, utrikesministern och ett ytterligare svenskt statsråd. Detta väckte ond blod i Norge, och frågan om sanktion å beslutet hotade ömsevis med strejker både inom svenska och norska statsrådet, allramest med afseende å den formella behandlingen. Jag blef flitigt tagen till råds af de svenska statsrådsmedlemmarne och ville häfda den ståndpunkt, att liksom Sverige påstod, att ståthållarfrågan »angick båda rikena», ehuru ämbetet omtalades endast i norska grundlagen och därför enligt riksakten borde behandlas i sammansatt statsråd, så »angick» det ministeriella statsrådets sammansättning Norge, ehuru den endast i Sveriges grundlag var bestämd, och därför borde nu sammansatt statsråd före sanktionen få yttra sig om förändringen. Den norska regeringen befann sig nu i ett svårt dilemma, ty Norge hade under det ståthållarfrågan pågick eftertryckligt drifvit den satsen, att hvartdera riket skulle icke allenast hafva fullständig rådighet öfver sin egen grundlag utan att det vore ett crimen læsæ att tillåta någon svensk myndighet att därom uttala en mening. Nu kunde man likväl icke undgå att inse betänkligheten af att Sverige skulle, Norge oåtspordt, få husera med de diplomatiska ärendena som det behagade. Man ville likväl icke öfvergifva sin förra ståndpunkt, och norska statsrådsafdelningen i Stockholm vägrade att infinna sig i sammansatt statsråd för att yttra sig i detta ämne. I stället ville man nu vindicera Norge rättigheten att i sin grundlag organisera ett ministeriellt statsråd utan afseende på om det passade in med det svenska, hvarigenom hela föreningen de facto varit upplöst, så framt man icke låtit detta stå som en död bokstaf. Slutligen uppgjordes saken så, att grundlagsförändringen sanktionerades i svenskt statsråd, men båda statsråden erhöllo befallning att vara betänkta på de förändringar i riksakten, som påkallades af den svenska grundlagsändringen, for att bereda tillträde till det ministeriella statsrådet af ett ökadt antal norska ledamöter.

För min del har jag icke kunnat fatta Norges ömtålighet för att dylika frågor skulle få anmälas i sammansatt statsråd. Helt annat vore att tillerkänna det ena rikets representation något veto i en fråga, som vore det andra rikets ensak. Men i statsrådet, äfven om det är sammansatt, är det ju konungen som ensam beslutar, och han bör väl alltid tänka på sina båda riken. Då

interimsregering fungerar, föredragas ju *alla* ärenden i sammansatt statsråd. Det väsentliga är, att hvartdera riket får sin vilja fram, och om det sker med det andras samtycke är en bisak.

Under år 1885 blef jag för tredje gången af Stockholms stadsfullmäktige utsedd till ledamot af första kammaren och af konungen utnämnd till ordenskansler efter excellensen Sparre. Den enda märkliga del jag tog i 1886 års riksdag var genom ett anförande om diplomatiska ärendens behandling. Svenska och norska regeringarna hade härom icke kommit till enighet; och vid dechargebetänkandets handläggning framställdes ändå anmärkningar emot svenska statsrådet, såsom hafvande varit alltför benäget att tillmötesgå de norska anspråken. Jag sökte utveckla och häfda den uppfattning af föreningen, som jag tillförne följt, och tog regeringen i försvar men yttrade mig i öfrigt mera unionsvänligt än som öfverensstämde med majoritetens ton i första kammaren.

Detta var mitt sista offentliga uppträdande i unionsfrågan. Efteråt har jag småningom kommit att betrakta densamma ur en något förändrad synpunkt. Jag uppfattade förut föreningen mera historiskt, sådan den gestaltat sig uti fredstraktater och riksakt, och uppställde, liksom de flesta andra svenskar, såsom målet en allt närmare äfven legal men ömsesidigt frivillig sammanslutning emellan folken. Till detta mål sträfvade man icke i Norge, men äfven där erkände man länge nog den ingångna föreningsakten såsom en bestående grund, och ännu 1860 års storting förklarade enhälligt, i sin bekanta adress till konungen, att det höll fast vid unionen sådan den var och fordrade för tillfället intet annat, än att förhållandet emellan rikena förblefve oförändradt. Men efter hand har man i Norge intagit en annan ställning och fordrar nu Norges likställighet med Sverige, såsom en följd af sakens natur vid en förening mellan två självständiga folk, oberoende af hvarje fördrag; och i Sverige, där man under föreningens tidigare decennier utan tvifvel skulle varit beredd att upprätthålla öfverenskommelsens helgd, äfven med vapenmakt, torde numera knappt någon vilja vägra Norge att upplösa föreningen, om det så önskar. Man har nämligen kommit till den insikt, att en Norge mot dess vilja påtvingad förening icke skulle vara till någon nytta för Sverige. Visserligen skulle mången svensk icke kunna utan harm se Norge bryta tro och lofven, men om man vill vara rättvis, borde detta icke bedömas strängare, än man i allmänhet bedömer en annan stat, som bryter en ingången fred, hvars villkor den finner tryckande.

Såsom förhållandena nu utvecklat sig, kan man emellertid icke längre bygga på föreningens *historiska* grund, utan man måste framför allt akta på den allmängiltiga *rättsgrunden*; och då kan man knappt neka, att norrmännen hafva rätt i realiteten af nästan alla deras påståenden. Det är icke billigt, att det ena folket uppoffrar mera af sin självbestämningsrätt än det andra, ty då

blir det ena i större eller mindre mån ett lydrike. Men äfven vid full likställighet kan en förening icke äga rum, utan att *båda* uppoffra *något* af sin själf bestämningsrätt; och frågan blir då, huru stor uppoffring föreningen är värd. Denna uppoffring blir mindre, i samma mån som föreningen omfattar färre ämnen, och det första man har att tillse är därför, om icke utan förlust för föreningens hufvudsyfte ett eller annat ämne kan afskiljas från det gemensamma området. I detta afseende synes mig, att Sverige bör gå Norges önskningar så långt som möjligt till mötes. Vill således Norge hafva särskilda konsuler, särskilda traktater för handel, sjöfart, tullar och post m. m., så bör det icke förvägras, ehuru det sannolikt skulle lända båda rikena till skada men Norge mest och för oss i ingen händelse förorsaka mera än en uteblifven fördel, som vi också ginge miste om, ifall hela föreningen upphörde. Jag tror ock, att ett sådant afskiljande från Norges sida vida mindre skulle komma i fråga, om det icke mötte motstånd från Sveriges.

Egentligen är det endast vården om den utrikes politiken, som vållar någon svårighet. Möjligen kan man någon tid utan större rubbningar hjälpa sig med att låta dessa ärenden i allmänhet föredragas i fulltaligt unionellt statsråd, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den sista unionskommittéens förslag. Men förr eller senare måste frågan lösas om en gemensam utrikesminister och ett gemensamt utrikesdepartement; ty de norska funderingarna på särskilda utrikesministrar lära väl icke stå tillsammans med föreningens fortvaro.

Jag vore numera färdig att gå in på att utrikesministern finge lika väl vara af norsk nationalitet som af svensk och blefve medlem endast af det unionella statsrådet. Från svensk sida har man icke heller i allmänhet varit principiell motståndare till ett sådant ministerium, men man har ansett villkoret för dess möjlighet vara en unionell representation, och svårigheterna att åstadkomma denna hafva varit afskräckande. Möjligen skulle dock en sådan kunna göras obehöflig, om man för de gemensamma ärendena konstituerade de befintliga nationalrepresentanterna i deras helhet till en tvåkamrig unionsrepresentation på det sätt, att alla frågor, om hvilka icke båda representationerna komme öfverens, förfölle. Några förändringar i de diplomatiska anslagen finge då icke ske utan båda nationalrepresentationernas samtycke, och åtal emot utrikesministern kunde endast anställas på grund af båda nationalrepresentationernas beslut. Den juridiska ansvarigheten för politiska rådslag är sällan af synnerlig vikt, men för den händelse, att dess utkräfvande någon gång skulle komma i fråga, vore det lätt att fastställa grunderna för en gemensam riksrätt. Hvartdera rikets representation vore i alla fall oförhindrad att ställa till rätta dem af ledamöterna i det unionella statsrådet, som tillhörde dess nationalitet; och detta vore i de flesta fall tillräckligt för hvartdera folkets kontroll af den utrikes politiken.

Jag kan icke inse, att någon verklig skada eller olägenhet för Sverige skulle kunna häraf uppkomma; och vid sådant förhållande skulle jag icke vilja afvisa de norska önskningarna endast för att vidhålla en förut intagen ståndpunkt. Icke heller tror jag, att Sveriges anseende skulle lida på en eftergift i detta fall.

Sveriges och Norges förening är så viktig och naturlig för dem båda, att om blott ett par, i sig självfva oväsentliga, tvistepunkter undanrödjas, den måste komma att omfattas med ömsesidig kärlek och af sig själf leda till en fastare sammanslutning, som man hittills från svenska sidan sökt på artificiell väg åstadkomma men som man hädanefter bör låta Norge begära.

1887 års riksdag var hufvudsakligen en strid om tullarna, däruti jag sällan tog del, ehuru jag röstade med frihandlarne. Då man kunde förutse, att andra kammaren skulle kasta sig i armarna på protektionismen, rådgjorde Themptander med många, och äfven med mig, om icke andra kammaren borde upplösas, i händelse den fattade beslut i sådan riktning. Jag var synnerligen rädd för den oro och de agitationer, som härigenom skulle uppväckas, och trodde dessutom, att protektionismens aktier voro i stigande inom landet. Jag afrådde därför en upplösning, så framt kammaren med en bestämd majoritet uttalade sig. Endast om saken berodde af en eller annan röst, fann jag det vara snart sagdt en konstitutionell nödvändighet att göra sig bättre försäkrad om meningen, innan man öfvergick till en helt ny finanspolitik. Beslutet utföll med 10 rösters protektionistisk majoritet, och andra kammaren upplöstes. Jag fick för tillfället orätt i min uppfattning, ty valen till andra kammaren utföllo öfvervägande i frihandelsriktning.

Då riksdagen i maj månad åter sammanträdde, uppstod en förbittrad strid, om man hade en ny riksdag eller en fortsättning af den gamla. Jag kämpade för den åsikten, att det var en ny riksdag, men denna mening, ehuru omfattad af båda talmännen, kunde endast med knapp nöd i första kammaren göra sig gällande, sedan saken gjorts till en partifråga.

VID SIDAN AF POLITIKEN.

Kanslersämbetet vid universiteten kändes för mig rätt tungt, icke för arbetskvantiteten, hvilken betydligt underlättades af min sekreterare, professor Rogberg, som i arbetsamhet och pålitlighet lämnade intet öfrigt att önska, men för svårigheten af de frågor, som jag utan nödig underbyggnad fick mig ålagdt att lösa. Jag hade en känsla af att mycket borde reformeras men såg icke klart på hvad sätt det skulle ske, så att jag stannade vid att snart sagdt göra ingenting annat än efter bästa förstånd handlägga hvad som underställdes mig, utan att själf taga några initiativ. När jag återför blicken till min förvaltning af kanslersämbetet i dess helhet, kan jag därför icke undertrycka den känslan, att om jag hade varit en »duktig karl», så hade jag varit verksammare. Jag tror icke, att jag därmed hade uträttat stort mera, men det kan ju hända, att om också icke några resultater af min verksamhet omedelbart vunnits, kunde ett och annat frö därigenom lättare i framtiden uppspirat, och åtminstone hade jag säkert varit mera tillfredsställd med mig själf. Det var dock icke endast advokatyr i den uppfattning jag följde och som jag en gång uttalade till akademistaten i Upsala med följande ord: »När jag jämför mig själf med de forna kanslerer, som så mäktigt främjat universitetets intressen och ingripit i hela dess lif, så inser jag alltför väl, huru obetydlig min bild skall komma att synas i denna lysande rad. Det är min tröst, att universitetet icke frodats mindre, därför att dess kansler stått i skuggan; och det är min uppfattning, att ingen styrelse bör ingripa mera än som är nödigt, ty en fri och självständig utveckling är den säkraste. Anledningar skulle ock ha saknats att uppträda så som fordom, äfven om kanslerns rätt därtill icke blifvit genom senare akademiska konstitutioner begränsad.»

Det sammanhänger i självfva verket med hela min lifsåskådning, att individerna i det hela betyda ganska litet och att deras ingripande, om det är för kraftigt, ofta förvirrar utvecklingen. Jag påminner mig, huru träffad jag fann mig under ett samtal med Fournier, som var kvar såsom fransk minister under villervallan efter Frankrikes nederlag, då jag uttryckte det hopp, att någon stor man skulle träda fram och ställa allt till rätta igen. »Nej», svarade han, »önska oss icke stora män, de fördärfva mera än de gagna.»

Af latinkulten, som hos flertalet af våra universitetslärare ännu var så att säga den innersta lifgifvande principen, var jag i mitt hjärta ingen anhängare.

Men jag ansåg, att den gamla grammatikaliska metoden af latinets inlärande dock äger sitt värde och att man till väsentlig grad går miste om detta värde med den nuvarande halfheten att låta latinet, utan andra förändringar i metoden, blott maka åt sig och på den lediga platsen inrymma en mängd, lika ofullständigt lärda, ämnen. Helst skulle jag velat, att de klassiska studierna icke börjades förrän vid universitetet och endast af dem, som själfva ville ägna sig däråt, hvarvid grammatikan blefve en bisak och klassikernas anda och innehåll hufvudsaken. Jag hade nämligen förlorat tron på att latinska grammatikan äger någon specifik och utan jämförelse med andra ämnen tankeskärpande egenskap och hade funnit lika stor skarpsinnighet hos många, som icke läst latin, ja till och med å andra sidan stora latinare, som varit förvånande litet skarpsinniga i det allmänna lifvet. Men att öppet icke allenast bekänna utan ock fordra att få tillämpadt ett sådant kätteri hade ännu varit för tidigt och skulle gjort mig omöjlig såsom universitetskansler. I känslan af min svaghet inskränkte jag mig därför till att alltid, helt varsamt, ställa mig på den sida, där man ville åt samma håll som jag. Det var emellertid naturligt, att de många utlåtanden, som affordrades mig öfver studieplaner m. m. skulle vålla mig stort bryderi. Mina uttalade åsikter vunno dock ganska mycket afseende i det förslag, som af statsrådet Hammarskjöld framlades för riksdagen.

Det sätt, hvarpå föreläsningarna vid universiteten, enligt gällande föreskrifter, voro ordnade, fann jag icke heller tillfredsställande. Hvarje professor skulle fyra timmar i hvarje vecka hålla offentliga föreläsningar i allmänna vetenskapliga ämnen, icke lämpade efter någon lärokurs. Det föreföll mig visserligen riktigt, att sådana föreläsningar höllos, dels för att tvinga professorerna att följa med sin vetenskaps utveckling och kunna kontrollera, att de hålla sig uppe på dess höjd. och dels för att gifva studenterna en inblick i vetenskapens resultater och väcka hågen för djupare studier. Men i de flesta ämnen kan svårligen en professor åstadkomma fyra sådana framställningar i veckan, utan att han blifver öfveransträngd eller föreläsningarna af mindre värde, och studenterna, som måste läsa på sina examina, hinna icke följa med flera professorers föredrag, då de däraf icke hafva något omedelbart gagn. Den vanliga följden är också, att föreläsningarna blifva ganska fåtaligt besökta och således göra föga nytta. Efter min tanke borde dessa slags föreläsningar inskränkas till en eller högst två i veckan och de andra ägnas åt en mera omedelbar ledning af studiekursen, som icke behöfde kräfva särskildt hemarbete af professorerna.

Icke heller var jag någon vän af den, icke blott vid universiteten utan snart sagdt vid alla statens läroverk, rådande benägenheten att ständigt skärpa fordringarna på kunskapsmåtten för examina. Man stödjer detta därpå, att det är önskligt att minska tilloppet af studerande, som i alla fall är så stort, att man ganska väl kan rata alla, som icke förmå förvärfva sig högre

kunskaper. Detta skäl kunde äga sin vikt, om man vore säker att alltid finna de bästa ämnena bland dem, som eröfra de högsta lärdomsbetygen. Men så är icke förhållandet. Den högsta dugligheten beror mera af förståndet än af minnet, och förståndet snarare förslöas än skärpes af att hållas alltför länge vid en uteslutande receptiv sysselsättning med böcker, utan självständig verksamhet. För dem, som hafva så goda fattningsgåfvor, att de vid jämförelsevis unga år kunna uppfylla de skärpta fordringarna, äro dessa visserligen nyttiga, ehuru äfven för dem de studier äro mest fruktbärande, som idkas *efter* examina. Men man må icke tro, att svårare examina afskräcka alla dem, som hafva svårt att genomgå dem. Dessa äro oftast de ihärdigaste, men de behöfva så lång tid, innan de blifva färdiga, att de sedan äro för gamla för att blifva så dugliga, som de eljest kunnat blifva. Man minskar icke på detta sätt antalet af litterära proletärer, men man ökar antalet skeppsbrutna. Botemedlet måste sökas annorlunda. I ett tal på en af nordiska föreningens fester i Upsala uttalade jag min mening härom sålunda:

»Antalet af dem, som uteslutande ägna sig åt själsarbeten, är redan större än att samhället kan bereda plats åt dem alla och hotar att öfverskrida det antal, som vårt land icke kan umbära för kroppsarbeten. Botemedlet för en lärd öfverbefolkning är en af vår tids nya frågor, som för hvarje student har en omedelbar vikt. Denna fråga får icke lösas så, att de som vilja lära skola därifrån afstå, utan hellre på det sätt, att alla, äfven de lärda, i någon mån deltaga i kroppsarbetet. Man inser redan nödvändigheten af kroppsöfningar till bibehållande af kroppens och själens hälsa. Men förr eller senare måste nog ännu ett steg tagas -- från sporten och idrotterna till det produktiva arbetet. I främsta rummet torde enhvar småningom nödgas lära sig att mera än hittills hjälpa sig själf utan biträde af tjänare; och för de flesta skulle sannolikt också kunna finnas något slags nyttigt arbete, som icke i sig självt föreföllе dem afskräckande, om de icke blygdes att därmed förtjäna en del af sitt uppehälle. Det borde likväl tvärt om räknas lika mycket till heder för den bildade att arbeta med sina händer, som det hedrar vår tids kroppsarbetare, att han söker kunskaper och bildning. Endast så kunna de olika samhällsklasserna komma att möta hvarandra med stigande välvilja. Till en början gäller det därför att få erkänd hvarje ärligt arbetes ära för hvem som helst utan inskränkning.»

Befordringsfrågor äro på alla områden både svåra och oangenäma att handlägga, åtminstone för den, som har någon medkänsla för alla dem, som förbigås. Men ingenstädes torde de vara obehagligare än vid universiteten. Då man icke själf är lärd, måste man helt och hållet stödja sig på sakkunnigas omdömen; men olyckligtvis äro dessa så ofta hvarannan motsatta. Därtill kommer det afskyvärda bruket, som mig veterligen endast brukas af lärda, till hvilka jag ock räknar präster, att de sökande ofta skrifva och äfven trycka hela böcker om sina egna förtjänster med fullkomligt förbiseende af

sanningen i ordspråket, att eget beröm luktar illa.

Bekymmer gjorde mig också universiteternas finanser. I Lund saknades stundom tillgångar till det nödvändiga, och i Upsala var det ytterligt svårt att erhålla visshet om huru mycket som verkligen var att disponera af de stora behållningar, hvarmed de invecklade räkenskaperna skyldrade. Vetenskapernas ständigt fortgående specialisering kräfde oafbrutet ökade anslag, hvilka af de akademiska myndigheterna också oförskräckt äskades, ehuru man väl kunde förutse, att icke Kongl. Maj:t och ännu mindre riksdagen skulle tillgodose dem alla. Ofta hoppades man härvid, att kanslern till förmån för universiteten skulle göra gällande ett inflytande, som jag icke ägde. Däremot bör det erkännas, att riksdagen, landtmannapartiet icke undantaget, i allmänhet visade sig ganska frikostig med anslag för den högre bildningen.

Hvad som särskildt var plågsamt för min natur var nödvändigheten att hålla tal vid besöken i Upsala och Lund till akademistaterna, studentkårerna och deras delegationer, samt vid middagar, som gåfvos till min ära. Ämnet för talet måste ständigt blifva ungefär detsamma och var sålunda snart uttömdt. Sammansättningen af dessa tal föreföll mig som att koka soppa på en spik; och det gällde blott att finna en spik, d. v. s. en tanke, som man sedan kunde tillsätta med passande välsmakande fraser.

Däremot var det en sann tillfredsställelse att på närmare håll se det samvetsgranna vetenskapliga arbetet och bevittna, huru fliten i allmänhet var vida större än under min studenttid.

Till ungdomen hör det att vara entusiastisk och helst för radikala åsikter, och det bör ingen förtycka. Men mot slutet af min kanslerstid organiserade sig en förening af studenter i Upsala, under namn af Verdandi, för att göra propaganda för de moderna idéerna, hvilket sällskap genom sitt ostentativa och oförsynta uppträdande icke utan skäl gjorde de akademiska myndigheterna bekymmer och upprörde allmänheten på många håll, så att föräldrar började frukta att sända sina söner till Upsala. Föreningen nöjde sig nämligen icke med att inom sig diskutera sina föresätta ämnen utan anställde offentliga sammankomster, och på en af dem förkunnades på ett anstötligt sätt mot kristendomen och sedligheten fientliga läror, dock mest af personer, som icke tillhörde studentkåren. Sådant måste anses icke öfverensstämma med god ordning vid ett statens läroverk, och jag kunde därför icke annat än godkänna den lindriga näpst, som af det mindre konsistorium de skyldiga ådömdes, ehuru jag inom mig var tveksam, huruvida något därigenom skulle vinnas. Verdandis ledande, medlemmar sades nämligen vara icke allenast goda hufvuden utan ock i sitt enskilda lif ostraffliga och flitiga samt handla af djup och ärlig öfvertygelse, och som de dessutom voro bärare af idéer, som

till en del sannolikt i framtiden vinna burskap, var det en ömtålig sak att handskas med dem utan att förgripa sig på något, som borde vara berättigadt.

Såsom kansler fick jag bevista invigningen af nya universitetsbyggnaden i både Lund och Upsala, den förra utförd med smak och berömvärd sparsamhet, den senare praktfull och i en imponerande stil. På båda ställena blef jag vid alla mina besök bemött med synnerlig vänlighet, framför allt af rektorerna Sahlin och Ljunggren, och min personliga ställning gaf mig visserligen ingen anledning att lämna platsen. Ett par år förut hade jag dock gifvit till känna, att jag vid fyllda 70 år, eller den åldersgräns, som i allmänhet icke af civila ämbetsmän får öfverskridas, ansåg mig åtminstone berättigad att draga mig tillbaka och söka hvila; och denna föresats satte jag i verket, ehuru man sade mig, att mitt kvarstannande önskades.

Ordenskanslersämbetet vållade mig mindre bekymmer, än jag hade väntat. Jag hade önskat icke behöfva åtaga mig denna befattning, dels därför, att jag icke har något synnerligt intresse för ordensväsendet, och särskildt därför, att jag å ena sidan bäfvade för att blifva ansatt af hela skaran ordenshungriga, af hvilka de minst förtjänta äro de mest efterhängsna, och å den andra sidan icke ville bära något moraliskt ansvar för dem, som möjligen kunde utan tillräckligt anseende blifva hugnade med nådevedermälen af ifrågavarande slag. Jag mottog emellertid uppdraget, då kungen sade, att jag därigenom skulle göra honom en tjänst och att jag icke skulle, om jag så önskade, behöfva stanna på platsen längre än till dess Bildt, efter någon gradpassering såsom vice kansler, vore färdig att blifva min efterträdare. Då jag sålunda ansåg mig endast såsom kansler ad interim, tyckte jag mig också befriad från att väcka några frågor om reformer i det myckna föråldrade, som finnes i ordensstatuterna men som är vanskligt att vidröra utan att äfventyra det helas sammanstörtande.

Som konung Oskar II lät de allra flesta ordensförslagen genomgå sofring i statsrådsberedningen, som därigenom blef ansvarig för utnämningarna, gjorde mig dessa intet obehag, helst jag hade intet att anmärka mot de högre vedermälen, till hvilka kungen själf tog initiativet. Jag fann honom också böjd för så mycken sparsamhet med detta slag af utmärkelser, som låter förena sig med den allmänna uppfattningen af ordensinstitutionen. Teoretiskt hafva ordnarna endast sitt berättigande, om de förbehållas uteslutande åt utmärkta förtjänster, men praktiskt skulle de då förlora sitt värde, ty utmärkta män skatta dem icke högt. Såsom småmynt i konungens hand kunna de däremot vara ett medel att uttrycka hans erkännande och tacksamhet för visade tjänster och lojala tänkesätt, som jag icke finner

fördömligt. Att afsäga sig dylika utmärkelser, därför att man ogillar hela ordensväsendet, hvilket ej så sällan sker, synes mig vara att vilja göra en stor sak af en liten. Men viktigt är, att om ordnar ofta måste gifvas åt män, som sakna stora förtjänster, de åtminstone icke gifvas åt sådana, som sakna socialt anseende, så att det icke med sanning må kunna sägas, hvad Geijer berättas hafva sagt, då han fick nordstjärneorden, att det är en skam både att hafva den och att icke hafva den.

Inom svenska akademien har min verksamhet icke heller varit ingripande. Under början af min ledamotstid styrdes akademien nästan uteslutande af Beskow och Rydqvist. Glansen af Beskows namn och den vetenskapliga tyngden af Rydqvists voro ock väl ägnade att hålla akademien uppe i den allmänna opinionen men kunde icke undertrycka ett tvifvel hos många, mig icke undantagen, huruvida akademien icke upphört att vara en tidsenlig inrättning. Rydqvist ansåg på goda skäl, att akademien icke var lämplig att utföra det ordboksarbete, som ålåg densamma enligt stadgarna, och på denna grund afsade sig akademien det statsanslag, som för sådant ändamål utgått. Men härigenom var akademiens viktigaste uppgift förfelad. Emot det sätt, hvarpå dess ledamöter fullgjorde sitt åliggande att hålla inträdestal och författa minnesteckningar af märkvärdiga män, som gjort svenska namnet ära, torde icke i allmänhet kunna göras befogade anmärkningar. Tvärt om innehålla dess handlingar i dessa afseenden värdefulla prof både på historisk konst och god språkbehandling. Men värdet af dessa prof kan knappast anses ökadt genom deras egenskap af att vara akademiska. Slutligen kommer den betänkligaste delen af akademiens verksamhet -- författares inbjudning till täflan om dess pris. Denna hade sin betydelse, så länge Sveriges förnämsta snillen sökte dessa pris, men med tiden föredrogo dessa att söka allmänhetens omdöme direkte, och de flesta täflingsskrifter, som inkommo till akademien, voro försök af versmakare utan större begåfning, så att Rydqvist sade, att akademien egentligen endast fick tillfälle att studera poesiens sjukdomsformer. Det förnämsta och mest i ögonen fallande pris, som akademien hade att utdela, var genom inväljandet till en af de aderton, hvilka ännu alltid voro omstrålade af ett slags, om än ganska svag, gloria. Dessa val föreföllo ofta ganska svåra, men det var min tröst, att akademien därvid tyckt sig vara i förlägenhet äfven i de tider, då den hade sådana namn att välja på som Franzén, Wallin, Tegnér, Geijer och Järta m. fl. För sådana piskrapp, som Tegnér i sina bref utdelat till många kandidater, i synnerhet de med blå band försedda, skulle vi dock litet hvar stått oss slätt.

Det ligger nästan i sakens natur, att sekreteraren skall vara den egentliga själen i sin akademi. Manderström och Hamilton voro fina diplomater, som väl förstodo att hålla fartyget flott, under det de beklädde sekreterareplatsen;

K. G. Strandberg och B. E. Hildebrand voro skickliga ämbetsmän, emot hvilkas förvaltning ingen befogad anmärkning kunde göras, men ingen af dem förmådde ingjuta något nytt lif i det tynande samfundet. Wirsén är den som näst Beskow af alla sekreterare under min tid ådagalagt mest både nit och förmåga att sköta platsen väl. Under hans tid hafva akademiens arbeten fått ett ökadt intresse genom språkfrågans återupptagande, sedan akademien, jämte Rydqvists lärjunge, Dahlgren, fått bland sina ledamöter två framstående språkkarlar, Esaias Tegnér och Wisén. Åt den sistnämnde anförtroddes öfverinseendet öfver ordboksarbetet, och professor Södervall i Lund utsågs till redaktör. Ett stort antal medhjälpare fingo uppdrag att härtill samla språkprof. Tegnér åter ställdes i spetsen för en revision af ordlistan och fick till sitt biträde en kommitté sakkunniga utom akademien. Det gällde här att bestämma, i hvad mån akademien uti en ny upplaga af sin ordlista borde tillmötesgå det nya stafningssätt, för hvilket en mängd yngre vetenskapsmän med framgång gjort propaganda, synnerligen inom skolornas lärarpersonal. Striderna härom blefvo inom akademien ganska lifliga. Wisén var den förnämste målsmannen för det brukliga och i grunden etymologiska skrifsättet samt fann hos nystafvarne föga snille och ingen smak. Tegnér åter var en moderat representant för de revolutionära fonetiska tendenserna, och emellan dessa var det nu, som akademien måste skilja.

Under akademiens öfverläggningar har jag uttalat min ståndpunkt ungefär sålunda:

För mig framstår skriftspråket såsom en ännu högre produkt af mänsklig bildning än talspråket, och jag kan därför icke erkänna, att skriftspråkets enda uppgift är att så troget som möjligt beteckna talspråkets ljud. Från en sådan ståndpunkt borde hvar och en skrifva språket så som han själf talar det, vare sig att hans munart talas af många eller få eller till och med af ingen mera än han själf. Icke ens de radikalaste fonetici vilja gå så långt utan anse, att skrifsättet skall fastställas efter som språket talas af de *bildade*. Härigenom är man redan inne på ett godtycke eller urval, och då den enda definition, man hör på hvad som skall förstås med *bildad*, är att hafva fått en viss grad af skolbildning, så ligger däruti ett tyst erkännande, att skriftspråket utöfvar en berättigad återverkan på talspråket. Man bör därför, efter min tanke, i ortografien utgå från det bestående skriftspråket men söka att varsamt följa talspråket i spåren, så mycket som kan ske utan att våldföra den i språkets själfva natur inneboende grammatikan och hvad Tegnér kallar samhörighetslagen samt företrädesvis besluta sig för sådana ändringar, som innebära förenkling och rationell förbättring. Att föreslå dessa tillkommer snillen och språkvetenskapens män. Men språket är icke uteslutande deras egendom, och lika litet i ortografien som i andra samhällsangelägenheter kunna vetenskapens målsmän äga befogade anspråk att omedelbart få sina lagar tillämpade. Allmänheten, nämligen den skrifvande allmänheten, har att

pröfva förslagen, och den gör det oftast med en förunderligt säker språkinstinkt. Vi hafva från alla tider sett, huru en del framstående språkforskares ändringsförslag blifvit hastigt eller småningom antagna men andra icke; och först efter ett mera allmänt godkännande är tiden inne för en sådan korporation som svenska akademien att förklara dem ostridigt tillhöra det rätt skrifna språket.

På sådana grunder fann jag akademien hafva varit fullt befogad att förfara med den varsamhet, som enligt dess beslut skulle iakttagas i den sjette upplagan af dess ordlista, ehuru tillämpningen visserligen icke i alla delar instämde med min mening. Sålunda har jag ingen sympati för utbyten af vokalerna *e* och *o* mot *ä* och *å*, i hvilka uttalet ofta vacklar och hvaraf den fonetiska vinsten blir ingen, då utbytet icke sker radikalt, så att *e* och *o* aldrig få ljuda såsom *ä* och *å*. Däremot skulle jag gärna vilja utesluta alldeles öfverflödiga konsonanter, såsom *f* i *fv* och *d* i *dt*, likasom en mängd fördubblingskonsonanter, men detta icke af fonetiska skäl utan för vinsten af en förkortning i skrifningen; och då väl minsta delen af allt som är skrifvet läses högt, är en vinst för skriftspråket ensamt icke att förakta.

För öfrigt tror jag icke, att hela denna nystafningsfråga har så stor vikt i pedagogiskt afseende, som man vill gifva däråt. Efter den lilla erfarenhet jag kunnat vinna, utgör inlärandet af skriftspråkets fonetiska skiljaktighet från talspråket ganska liten svårighet för barnen, om man blott befriar dem från en mängd onödiga regler för uttalet. Vida större lättnad skulle man bereda icke blott barn utan äfven fullvuxna, om man ville stryka bort den i språkinstinkten, åtminstone hos bildade, helt och hållet utdöda genusbestämningen för liflösa ting. I stället vill man nu inplanta såsom en förtjänst att begagna *han* och *hon* i stället för det förträffliga pronomen *den* om ting, som hvarken hafva något maskulint eller feminint i sin betydelse. Äfven poeterna, som i dem stundom vilja inlägga manliga eller kvinnliga egenskaper, skulle vinna på att hafva fria händer och kunna nyttja än ett och än ett annat genus för samma sak. Ena gången kunna de t. ex. vilja i solen se en man och i månen en kvinna o. s. v. Likaså skulle en stor lättnad beredas för språkets lärande, om man ville följa talspråket mera på spåren i den där oupphörligt pågående förenklingen i deklinationer och konjugationer m. m. Ingen säger numera *vi komma* och *J gån*, utan man säger *vi kommer* och *ni går*, och det vore visserligen ingen språkförsämring att utesluta numerusböjningen ur verberna, dit den i begreppet alldeles icke hör. Jag har själf en gång framkastat denna tanke i mitt ungdomsarbete, Hjärtklappningen på Dalvik, och R. von Kræmer har vetenskapligt bearbetat den, men ännu tyckes den icke hafva vunnit anklang.

Mitt sista arbete för svenska akademien var en minnesteckning öfver B. B. von Platen, däruti ingick Göta kanals historia. På högtidsdagen 1886 blef

denna teckning i sammandrag uppläst och finnes intagen i akademiens handlingar.

Af min optimistiskt anlagda natur har varit en följd, att jag icke kunnat rätt förlika mig med den pessimism i litteraturen, som en yngre skola ansett tillhöra realismen i konsten. Tvifvelsutan var en protest emot det osanna och onaturliga i den äldre vitterheten fullt befogad, men den slog öfver målet och blef åt motsatt håll ännu mera osann än den gamla. Så dåliga äro icke människorna annat än undantagsvis som de typer, en stor del af de s. k. realistiska författarne framställer, och så olyckliga äro människorna icke heller. För mig är det vidrigt att läsa dessa iskalla skildringar af en viljelös mänsklighet, som utan alla ädlare känslor föres af oblidkeliga naturlagar genom alla grader af uselhet till förintelsens djup. Jag delar Darwins smak att icke vilja läsa en roman, däruti det icke finnes någon, som man kan hålla af, helst en intagande kvinna, och som slutar olyckligt. De ryska författarne hafva åtminstone visat, att man kan hafva hjärta äfven såsom realist, om de än hafva fastnat i pessimismen.

Den moderna målarkonsten synes mig också hafva kommit på afvägar. I koloriten är den beundransvärd och likaså i det tekniska handtverket, ehuru detta tyckes mera anlagdt på att öfvertyga åskådaren, att ett hufvudintryck är åstadkommet med några få drag, än att samvetsgrant återgifva detaljerna, som dock äfven fordras för natursanningen. Men dess stora fel är brist på sinne för det sköna. Man tyckes snarare anse för en förtjänst att företrädesvis afbilda det fula och intetsägande.

Mitt omdöme i dessa ämnen är likväl ganska ytligt, och jag skulle vara färdig att tro det jämväl alldeles föråldradt, om jag icke med glädje såg inträdande tecken till en reaktion.

DET SJUTTIONDE ÅRET.

Vid 1888 års riksdag fingo protektionisterna öfverhanden i båda kamrarna, i den andra dock endast därigenom, att riksdagsmännen för Stockholm tillsattes på grund af en minoritets vallista, sedan majoritetens blifvit kasserad, därför att den upptog ett namn, hvars innehafvare icke var valberättigad.

Detta väckte med skäl en utomordentlig harm och ansågs af många såsom ett slående bevis på odugligheten af 1866 års riksdagsordning. Den bär ock otvifvelaktigt sin dryga del af ansvaret, men icke bör det läggas den ensam till last. Riksdagsordningens mening är ofördydbart, att de för kommunerna gällande röstlängder skola tjäna till efterrättelse, men felet är, att det icke är uttryckligen stadgadt, att emot dessa röstlängder icke må, sedan de blifvit justerade, göras anmärkning, äfven om det sedan kan bevisas, att någon oriktighet därvid förekommit. Genom bristen af ett sådant stadgande och genom ofullständiga föreskrifter i kommunallagarna angående röstlängders justering samt en hårdragen lagtolkning blef nu majoritetens hela lista underkänd, därför att en af de därå upptagna, som var införd i röstlängden, sedermera befanns hafva för en längre tid tillbaka något år försummat att betala sina utskylder.

Underlåtenheten hos dem, som uppgjort listan, att genomgå tio års räkenskaper öfver influtna utskylder, var visserligen ganska ursäktlig, men lika lätt kan icke försvaras, att man vill lämna ett riksdagsmannauppdrag åt en person, om hvilken man icke utan all undersökning kan vara förvissad, att han fullgjort de medborgerliga skyldigheter, som erfordras för kompetens till uppdraget.

Detta stockholmsval har framkallat ett starkt rop efter en särskild detaljerad vallag. För min del befarar jag, att man icke skulle lyckas att a priori upprätta en sådan lag som icke skulle i tillämpningen medföra lika många svårigheter som riksdagsordningens föreskrifter och de prejudikater som underlätta dess tolkning. Genom de stora städernas indelning i valkretsar och antagande af ett af Ehrenheim väckt förslag, att nytt val skulle anställas, då ingen fått absolut pluralitet, tror jag, att man skulle godt reda sig utan annan vallag än den, som finnes i grundlagen.

Öfverdrifvet var också skriket om den oerhörda orättvisa, som uppstått därigenom, att minoritetens kandidater gingo in såsom riksdagsmän. Om deras valmän t. ex. utgjorde en fjärdedel af hela antalet, så kan man nämligen säga, att de, på grund af en högre rättvisa än vallagens, representera åtminstone en fjärdedel af Stockholms röstägande invånare.

Protektionisternas öfvervikt i riksdagen blef nu uppslaget icke blott till en ny finanspolitik utan ock till en ny ministär, med Bildt i spetsen. Efter fruktlösa försök att få Sundberg att blifva statsminister, måste nämligen Bildt, nödd och tvungen, åtaga sig platsen, för hvilken han var tämligen främmande.

Liksom i de flesta politiska frågor har jag varit moderat i tullfrågan och förargat mig öfver de öfverdrifter, hvartill ej mindre frihandlarne än protektionisterna gjort sig skyldiga i sin bevisföring. Från kosmopolitisk synpunkt är frihandelns teori ovedersägligt riktig; men dess grundlag, att hvarje sak endast bör produceras där det kan ske billigast, leder ytterst därhän, att det land, där ingenting kan produceras billigast, bör öfvergifvas af sina invånare. Fosterlandskärleken, vanan och till och med fattigdomen kunna likväl kvarhålla en befolkning, som i ett annat land kunde finna bättre lefnadsvillkor. För att i ett sådant land föda befolkningen och göra den så vidt möjligt oberoende, kan det möjligen vara ändamålsenligt att äfven genom tullar tvinga de mera gynnade näringsidkarne och konsumenterna att hjälpa dem, för hvilka landets förhållanden äro minst gynnsamma men som ändå äro oumbärliga. Detta är åtminstone icke orimligare än att afsluta handels- och sjöfartstraktater, hvarigenom man, för att bereda fördelar åt en näring, underkastar en annan olägenheter. Vore i den öfriga världen frihandeln allestädes tillämpad, kunde det väl ändå knappt komma i fråga för ett enstaka land att vara protektionistiskt, men då det förhåller sig tvärt om, och då andra länder genom exportpremier och andra konstlade medel söka öfversvämma hvarandra, blir det svårare att ensam upprätthålla den absoluta frihandelns grundsatser. Därtill kommer, att ingen skatt är i förhållande till sin storlek så litet betungande som tullen, och detta icke blott därför, att den för konsumenterna i allmänhet utgår i så små portioner, att de föga märkas, och att man i viss mån kan undandraga sig den genom att mindre konsumera en med hög tull belagd artikel, utan ock därigenom, att en del af skatten tvifvelsutan utgöres af den importerade varans utländska producent. Men å andra sidan får det icke förbises, att en skyddstull icke allenast drabbar den utländska varan och inflyter i statskassan utan också förhöjer priset på den inländska med en prisskillnad, som går in i fabrikantens ficka. Ännu värre är, att den sporre att åstadkomma de bästa varor, som ligger i en fri täflan, minskas därigenom, att ett rike stänger sig inom sig självt, men öfverdrifvet är frihandlarnes påstående, att så godt som all täflan upphör. Vi se sådan frodas emellan skräddare och skomakare i den minsta småstad, och i ett stort rike undertryckes den icke, äfven om utländsk konkurrens utestänges.

Teoretiskt synes mig ingenting vara att anmärka emot ett system, hvarigenom alla utländska produkter belades med tull till samma procent af varans värde. Ingen näring blefve då skyddad på den andras bekostnad, men alla hade i denna procent ett lika skydd i förhållande till utlandet, och den näring, som icke därmed kunde bära sig, borde icke där idkas. Men i verkställigheten skulle detta system möta många svårigheter och har det felet att aldrig hafva varit försökt. Ännu svårare är att åstadkomma ett drägligt tullsystem genom tullsatser, jämkade efter hvarje närings föregifna behof af skydd, och det är efter min tanke *praktiken*, som i högre grad än teorien fäller domen öfver protektionismen.

Man kan knappt förneka, att det var en obillighet emot jordbruket att med bibehållande af ett protektionssystem för andra näringar helt och hållet borttaga tullen på jordbruksprodukter. Detta kunde likväl från högre synpunkt varit berättigadt däraf, att det underlättade för de fattiga klasserna möjligheten att tillfredsställa sina oundgängliga behof, men detta skulle kunna hafva skett genom att låta äfven andra näringar deltaga i uppoffringen. Den fattige behöfver nämligen icke endast mat; han behöfver t. ex. också kläder, och borttagandet af tull på beståndsdelarna därtill skulle för honom kanske vara en lika stor vinst som borttagandet af spannmålstullen. Troligen hade icke heller dessa tullar blifvit på en gång upphäfda, om icke priserna på spannmål en längre tid varit i jämnt stigande och slutligen så höga, att jordbruket blef högst lönande och priset på landtegendom inom kort tid fördubblades. När så spannmålspriserna åter en lång tid betydligt föllo, var det naturligt, att billigheten af tullens borttagande åter skulle sättas i fråga; och frihandlarne borde icke däröfver hafva upprört himmel och jord. Med något tillmötesgående hade man måhända kommit ifrån tullstriden för bättre köp.

I denna fråga har jag emellertid alltid känt mig för mycket sakna tillräckliga insikter och blick för att kunna fatta någon fast öfvertygelse, och jag har icke heller, så vidt jag kan minnas, någonsin offentligt uppträdt för att deducera någon åsikt men ofta tillkännagifvit, att jag röstat med frihandlarne. Mina sympatier hafva alltid gått åt det hållet, mest för de fattigas skull men äfven för faran af rubbningar i ett stadgadt tullsystem och vid tanken på orimligheten af att, sedan mänskligheten gjort så oerhörda ansträngningar för att bygga vägar och underlätta kommunikationer, man plötsligt skall beröfva sig en stor del af frukterna däraf genom konstgjorda bommar.

Protektionisternas fanatism tryckte en för mig obehaglig stämpel på 1888 års riksdag och stadgade mitt beslut att vid fyllda sjuttio år jämte mina öfriga uppdrag äfven lämna riksdagen. Jag hade en särskild anledning uti en ådragen kronisk heshet, som alltid gjorde det svårt och stundom omöjligt för mig att tala eller läsa högt. Intresset för allmänna angelägenheter hade ock

med åren börjat slappas, och det bjöd mig emot att stanna kvar såsom endast en skröplig kvarlefva af hvad jag varit i en kammare, där jag länge spelat en betydande roll.

Jag hade redan länge känt en längtan att få lämna all offentlig verksamhet, men till en början härledde sig denna från en önskan att få helt och hållet blifva mig själf samt få handla och tala som jag ville utan att därigenom komprometterα någon annan eller min egen ställning. Efter hand förlorade jag väl lusten att göra något, som af många skulle stämplas såsom galenskaper, men i stället inträdde farhågan, att jag till följd af aftagande själskrafter icke skulle kunna hålla mig uppe på den höjd jag uppnått, då jag sett flera statsmän, som icke vetat att i rätt tid draga sig tillbaka, därför att de liksom andra varit de sista, som själfva märkt, huru de med åren sackat utför. Ett bevis, att det nu också gick baklänges för mig, fann jag däruti, att då jag tillförne sällan utan obehag kunnat läsa hvad jag för längre tid tillbaka själf skrifvit, emedan jag däruti såg brister och tyckte, att jag nu skulle skrifvit bättre, så blef förhållandet nu tvärt om. så att jag till en viss grad beundrade, att jag förr kunnat skrifva så bra.

Efter att hafva såsom riksdagsman bevistat 29 riksdagar, däraf fem under ståndstiden, afsade jag mig i augusti 1888 min plats i första kammaren. Redan förut under året, vid vårterminens slut, hade jag nedlagt mitt ämbete såsom kansler för universiteten och af dem tagit ett å ömse sidor vänligt och hjärtligt afsked.

Jag är glad att hafva kunnat ända till ålderdomen vidhålla mina liberala tänkesätt, ehuru de varit satta på ett hårdt prof genom de faror, som demokratiens hejdlösa framfart på senare tider i åtskilliga länder framkallat och som på många håll verkat till en reaktion. De gamla konservativa krafternas reaktion är likväl icke den största fara, som i vår tid hotar den *personliga friheten*. Denna är af helt andra krafter nu strängare kufvad än någonsin förut under detta århundrade. Men det är icke längre lagligt erkända myndigheter, som utöfva despotism, utan detta sker af slutna föreningar, som bildas inom själfva massorna. Inom det ekonomiska området är den fria verksamheten nästan tillintetgjord. Allting tillverkas genom stora bolag med hopade kapitaler i så stor skala, att individen betyder nästan intet, och dessa stora bolag förena sig ytterligare med hvarandra i *ringar*, som monopolisera hela tillverkningen. Men det är icke endast arbetsgifvarne, som förfara så. Arbetarne å sin sida sluta sig tillsammans i fackföreningar, som syfta till att förhindra hvarje skymt af fritt aftal. Alla skola blindt lyda det gemensamma kommandot.

Politiken är också klädd i tvångströja. Uti en sund stat borde t. ex. vid riksdagsmannaval hvar och en välja till riksdagsman den han själf trodde vara den bäste; och den valde borde hafva obundna händer att handla efter som han fann vara bäst. Ett sådant tillstånd föresväfvade mig, då jag i motiverna till representationsförslaget emot den offentliga kandidaturen invände, att den rätta grunden för representantkallet är andras förtroende och icke självförtroendet. För egen del skulle jag aldrig velat mottaga något medborgerligt förtroende med villkor att följa något på förhand uppgjordt visst program; icke för det jag tror mig vara mera ombytlig i grundsatser än de flesta andra, men därför att jag skulle känna det förnedrande att icke få följa min öfvertygelse, ifall den skulle genom bättre upplysning komma att förändras. Men såsom allt nu gestaltat sig både i Sverige och alla andra länder, är det att kasta bort sin röst vid ett riksdagsmannaval, om man väljer en egen kandidat. Man måste välja på den, som något *parti* uppställt; och hvem som uppställes af partierna beror ofta på energiska kotterimanövrer men antages bero på kandidaternas före valet uttalade politiska program, vid hvilka de på förhand binda sig. Representationen blir härigenom icke ett uttryck af de förståndigastes utan af massornas tänkesätt. Lyckligtvis hafva massorna i allmänhet en säker instinkt af hvad som är för dem nyttigast, och resultatet af allmänna val blir åtminstone för flera bättre än resultatet af privilegierade intressens makt. Och om man icke kan göra alla lyckliga, får man nöja sig att göra så många som möjligt. Men alltid kvarstår den stora faran, att massorna vilseledas äfven i fråga om sitt eget bästa. Om man för dem framställer ett eftersträfvansvärdt mål, som omedelbart kan vinnas, så griper mängden begärligt därefter utan att kunna sätta sig in i de aflägsnare följderna. Det är häruti kommunismens och socialismens styrka ligger. Att dela den redan befintliga förmögenheten lika mellan alla, är någonting frestande att taga såsom ett mål ensamt för sig, äfven om allting sedermera skulle återgå till det gamla. Socialiststaten är alldeles icke byggd på kärlekens grundsats utan är lika mycket en rättsstat som det nuvarande samhället. Skillnaden är, att det nuvarande samhället går ut på att skydda individens frihet men socialismen att utplåna den.

Socialisternas teori förefaller mig såsom en ritning till ett kolossalt maskineri, med otaliga ledningar och kugghjul, beräknadt att åstadkomma en produkt motsvarande alla de mänskliga behofven. Men för denna maskin saknas den erforderliga *drifkraften*. I våra nuvarande samhällen är det summan af allas sträfvan och omtanke, som drifver verket, men om man tager bort behofvet för hvar och en att tänka och arbeta för sig själf och låter alla dela. lika lott, så blir det ingen eggelse för någon att anstränga sig, men frestelsen att undandraga sig arbete blir tvärt om större, i samma mån som individens arbete betyder mindre både för honom och för det hela. Maskinen skulle sannolikt, om den sattes i gång, snart stanna eller åtminstone arbeta mycket dåligt.

Montesquieu ansåg republiken vara den fullkomligaste af alla statsformer men endast under förutsättning, att medborgarne voro dygdiga. I ännu högre grad är denna förutsättning nödvändig för socialiststaten.

Jag kan väl icke tro, att socialismen kan vinna något varaktigt insteg hos mänskligheten, ty den går ut på att förstöra just det, hvarpå de flesta sätta det högsta värdet, nämligen *hemmet*. Kan man tänka sig, att mängden skall i längden frivilligt underkasta sig att icke få behålla sina barn hos sig och icke genom sitt arbete få förbättra sina och familjens villkor, icke få skapa trefnad i eget hem utan hänvisas till ett för alla lika kasernlif, hvilket måste blifva det yttersta målet för socialismen? Men den blir farlig, i samma mån som många beröfvas möjligheten att under bestående förhållanden kunna hoppas att komma i åtnjutande af ett eget hem; och får den blott ett ögonblicks öfvermakt, så åstadkommer den en förfärligare revolution än någon annan, om än endast för en kort tid. Det gäller därför, *dels* att underlätta möjligheten för alla, som vilja arbeta, att kunna försörja sig och få ett eget hem -- och detta kan endast ske genom förhöjda arbetslöner och billiga priser på lifsförnödenheter, i hvilket afseende hvarken regering eller riksdag eller det allmänna tänkesättet hos oss varit nog framsynta, men möjligen skola strejkerna i detta afseende öppna ögonen --, och *dels*, om man icke härigenom kan utrota socialismen, att åtminstone försäkra sig om att den alltid stannar i en ringa minoritet. I detta afseende kan jag icke tänka mig något säkrare värn än en talrik jordägareklass, ty sällan blir väl en jordägare socialist. I Sverige torde redan faran vara mindre än i andra land, genom den motvikt vi hafva i våra bönder, men ingenting kan i min tanke vara nyttigare än hvad som bidrager att göra de självfägande jordägarnes antal allt talrikare. Ett af skälen, hvarför jag velat afskaffa grundskatterna, har också varit, att man därigenom, med afskaffande jämväl af det kamerala mantalet, underlättar jordstyckningen och möjligheten äfven för en fattig att blifva en bofast odalman.

Anspråken af den allt kapital saknande arbetsklassen och dess självvalda ledare kunna omöjligen hastigt och omedelbart tillfredsställas, men ännu omöjligare är att helt och hållet undertrycka dem; ty de äro till en stor del befogade. Jag har på nära håll sett, både i stad och på landet, mången stark och duglig arbetare, som flitigt arbetar fulla tolf timmar snart sagdt årets alla arbetsdagar och nekar sig alla förströelser och all komfort men likväl endast med yttersta svårighet kan lifnära sig och en mindre familj; och om några dagars sjukdom inträffar, står nöden för dörren. Detta kan hvarken vara rätt eller bära sig i längden. Den viktigaste fråga, vår statskonst har att lösa är förbättrandet af arbetsklassens villkor.

Sedan jag nu med teckningen af mina minnen hunnit till den tidpunkt, då jag började därmed, d. v. s. dagarna efter det jag fyllt sjuttio år, nedlägger jag pennan, enär min verksamhet under den fortgående resan utför varit och framdeles säkerligen blir ringa och föga märklig. Det mest betydande däraf är måhända just författandet af dessa minnen, som under fyra månader mera än ett år upptagit mina från andra sysselsättningar lediga stunder och som jag själf hoppas kunna lända till något godt.

Det säges, att i hvarje dikt inom vitterhetens område måste författaren måla sig själf och hämta stoffet för sina bilder ur sin egen själ och lifserfarenhet. Om detta är sant, håller jag icke otänkbart, att fordringarna på realism i konsten kunna sträckas ända därhän, att man förkastar allt diktande af personer till omhöljen af författarens eget inre och vill, att han äfven i handlingen endast skall framställa verkliga personer och i främsta rummet sig själf. Självbiografien skulle då träda i romanens ställe såsom den högsta konstarten. Efter min uppfattning faller den visserligen tvärt om helt och hållet utom konsten, men den har sitt eget värde. Jag tror, att hvar och en, för jämförelser med sig själf, har nytta af att så fullständigt som möjligt kunna blicka in i en annans inre och yttre lif och att däruti ligger självbiografiens största intresse, förutsatt att den är sann.

I dessa blad har jag försökt att framställa hela min människa, med dess händelser och handlingar, dess tänkesätt och känslor, äfven de allra intimaste, som man vanligen har en benägenhet att dölja för världens blickar men som jag lika litet skyr att en gång lämna till andras eftersinnande, som jag har någonting emot att min kropp obduceras, om vetenskapen däraf kan hämta något gagn.

Vid en slutlig öfverblick å hela mitt förflutna lif kan jag icke annat än vara djupt tacksam för den snart sagdt oafbrutna välgång, som hittills varit mig beskärd. Med en stark och sund kropp har jag åtnjutit en i allmänhet god hälsa, aldrig genomgått någon lifsfarlig sjukdom och aldrig varit utsatt för något olycksfall, såsom arm- eller benbrott o. s. v. Vid 71 års ålder har jag också syn och hörsel oförsvagade, samt hår och tänder i behåll. Både kropps- och själskrafter känner jag dock allmänt mycket nedsatta och lifligheten i känslor betydligt förminskad.

För en man med icke större egenskaper än mina har min bana varit lysande. Jag är nämligen fullkomligt medveten om att jag icke är en genius af högre ordning. Det förhåller sig snarare med mig, som Svedenborg säger om dem, hvilka icke kunna uppfatta de högsta sanningarna, att deras själar äro tilltäppta ofvantill. Min själsverksamhet har föga varit riktad utom detta lifvet, och jag skulle icke kunna finna den något så när nöjaktig, med mindre än att jag kunde instämma i Almqvists tanke, att det är ädelt nog på jorden

att vara människa och intet mera. Men detta är icke nog, och jag känner därför min underhaltighet. Jag tillskrifver mina framgångar förnämligast, att jag från ungdomen måst lita på mig själf och af naturen fått ett praktiskt förstånd samt att man hyst förtroende till redligheten af min karakter. Sanningen af Kristi ord, att de saktmodiga skola besitta jorden, har ock i sin mån blifvit bekräftad på mig, ty mitt sinnelag har varit fogligt och ödmjukt.

Ehuru jag såsom statsman måst uppträda emot det bestående på ett sätt, som djupt sårat mången i deras innersta känslor, har jag aldrig mött några hätska personliga ovänner, och på andra sidan har jag fått många loford utöfver hvad jag förtjänat.

Till min lycka hör ock, att jag, från att börja fattig, kommit i goda ekonomiska omständigheter och att jag fått behålla tre söner, som nu alla äro hederliga och rättskaffens män. Mest af allt prisar jag dock att hafva fått en sådan hustru; och min högsta återstående önskan för detta lifvet, äfven den ty värr själfvisk, är att icke öfverlefva henne.

SENARE DELENS INNEHÅLL.

REPRESENTATIONSFÖRÄNDRINGEN. (1865.) 162

EFTER DRABBNINGEN. 173

RIKSDAGEN ÅR 1866. 179

EMELLAN DEN SISTA STÅNDSRIKSDAGENS SLUT OCH DEN NYA RIKSDAGENS FÖRSTA SAMMANTRÄDE. 183

1867 ÅRS RIKSDAG. 188

1867, EFTER RIKSDAGEN. 193

1868 ÅRS RIKSDAG. 197

1868 ÅRS MINISTERKRIS. 203

ETT OCH ANNAT, OM HVARTANNAT. 208

1869 ÅRS RIKSDAG. 214

1870 ÅRS RIKSDAG OCH MINISTERKRIS. 218

EFTER RETRÄTTEN ÅR 1870. 222

DE BÅDA RIKSDAGARNA ÅR 1871. 226

1871 ÅRS MINISTERKRIS. 230

DET SISTA ÅRET AF KARL XV:s LEFNAD. 235

1873 ÅRS RIKSDAG OCH KOMPROMISSEN. 240

EMELLAN RIKSDAGARNA 1873 OCH 1874. 246

1874 ÅRS RIKSDAG OCH MINISTERKRIS. 250

UNDER MELLANAKTEN 1874. 257

MINISTERKRISEN 1875 ELLER DEN SÅ KALLADE BERGSPRÄNGNINGEN. 262

Å NYO STATSMINISTER. 267

ÅRET 1877. 276

ÅREN 1878 OCH 1879. 282

1880 ÅRS RIKSDAG OCH AFSKEDET FRÅN STATSMINISTERSBEFATTNINGEN. 290

EFTER AFSKEDET. 298

RIKSDAGEN OCH MINISTERKRISEN ÅR 1883. 306

ÅREN 1884-1887. 311

VID SIDAN AF POLITIKEN. 317

DET SJUTTIONDE ÅRET. 324

EFTERSKRIFT. 331

EFTERSKRIFT.

Dessa minnen gå till sommaren 1888, då jag fyllde 70 år, och deras författande afslutades den 6 december 1889. Under den närmaste tiden efteråt hafva dock några tillägg och smärre ändringar blifvit gjorda. Medan jag skref dem, var det min mening, att de skulle utgifvas först efter min död -- icke för hvad jag skrifvit om yttre händelser och om andra personer, därvid jag tror mig hafva iakttagit all varsamhet; men det bjöd mig emot att lefvande lägga fram hela min egen personlighet till allmänt skärskådande. Om jag nu tillåter det, sedan en tillräckligt lång tid förflutit för att ingenting i minnena kan uppfattas såsom ett inlägg i dagens strider, så sker det därför, att jag tror att de skulle förlora på att blifva gamla, och jag vill icke att mina närmaste skola bära ansvaret för deras utgifvande.